

14. ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ KONGRESİ

25-27 Mayıs 2012
Nova, İbis Hotel - İstanbul

TÜRK-İŞ
Bilgi Merkezi

TÜRK-İŞ | İstanbul Üniversitesi
Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu | İktisat Fakültesi

14. ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ KONGRESİ

TÜRK-İŞ
Bilgi Merkezi

Tarih:..... 331
Demirbaş N. ÇAL
Tasnif No.: 2013
3275

25-27 Mayıs 2012

Nova, İbis Hotel - İstanbul

Bilgiye ulaşma işleminin.

TÜRK-İŞ

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

Bayındır Sokak No. 10

Yenişehir - Ankara

Tel : (0.312) 433 31 25 (4 hat)

Faks: (0.312) 433 68 09 - 433 85 80

<http://www.turkis.org.tr>

e-posta: turkis@turkis.org.tr

Şubat 2013

Takım Numarası: 978-605-86486-3-0

ISBN: 978-605-86486-5-4 (2. c)

Baskı:

Aydoğdu Ofset

Tel: (0.312) 395 81 44 (pbx)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	3
KONGRE'Yİ DÜZENLEYEN KURULUŞLAR	7
KONGRE KURULLARI	
Organizasyon Kurulu	9
Bilim ve Danışma Kurulu	10
OTURUMLAR	
Oturum - 1A (11: 15 - 13: 00)	19
Oturum - 1B (11: 15 - 13: 00)	163
Oturum - 2A (14: 30 - 16: 00)	317
Oturum - 2B (14: 30 - 16: 00)	461
Oturum - 2C (14: 30 - 16: 00)	639
Oturum - 3A (16: 30 - 18: 00)	765
Oturum - 3B (16: 30 - 18: 00)	888
POSTER BİLDİRİLER	1048
PANEL	1073
KONGRE İSTATİSTİKLERİ	1133

OTURUM - 2C

DEZAVANTAJLI GRUPLARA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Faruk SAPANCALI - Dokuz Eylül Üniversitesi

Çalışma Hayatında

Çocukların Korunması

Prof. Dr. Fevzi DEMİR - Yaşar Üniversitesi

Bu konuda ilk yasalar İngiltere’de 1802 tarihli “Çocukların Sağlığı ve Ahlakı Yasası” ve 1819 tarihli “Pamuklu Dokuma fabrikalarının Düzenlenmesi” yasalarıdır. Sadece yünlü ve pamuklu dokuma sanayiinde en az 3 çırak ve 20 işçi çalıştıran işyerlerinde uygulanan ve yaklaşık 20.000 çocuğun yararlandığı belirtilen bu yasa ile 9 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaklandığı gibi, 9-16 ya larındaki çocukların gece döneminde  alı tırılmaları da yasaklanmıştır. Çocuklar ile gençlerin çalıştırılma süreleri ise 12 saat ile sınırlandırılmıştır. 1833 yılında çıkarılan yasa ise yine 9 yaşından küçüklerin i e alınmalarını yasaklamış, gece döneminde  alı tırma yasağını 18’e çıkarmış, 9-13 yaşındaki çocukların çalışma sürelerini ise günde 9 saat, haftada 48 saat ile sınırlandırmıştır.

**Nitelikli İşgücü Yaratma Kapasitesi Açısından
Türkiye'nin Eğitim Sistemi ve
Çocuklar ile Gençlere Yönelik Sosyal Politikalar**

Arş. Gör. Cihan Serhat KART - Ankara Üniversitesi

Arş. Gör. Ayşe Gözde KOYUNCU - Ankara Üniversitesi

Günümüzde “gelişmiş ülkeler” olarak adlandırılan ülkeler incelendiğinde hem gayrisafi yurtiçi hâsıllarının yüksek olduğu hem de gayrisafi yurtiçi hâsıllarının içinde bilgi ve yenilik temelli üretimin payının büyük olduğu gözlenmektedir. Bu ülkelerin bir diğer ortak yönleri okullaşma oranlarının ve beklenen okullaşma süresinin de yüksek olmasıdır. Bu üç özellik bir arada ele alındığında ortaya çıkan ilk sonuç, gayrisafi yurt içi hâsılayı yükseltmenin en temel yolunun nitelikli işgücünü arttırmak olduğudur. Nitelikli işgücünün yüksek olduğu ülkelerde, yüksek katma değer yaratan sermaye yoğun üretimin de ivmelendiği ve bu gelişmeye paralel olarak uluslararası alanda rekabet güçlerinin arttığı gözlemlenmektedir. Nitelikli işgücünü arttırmak, eğitim sisteminin işleyişi ile doğrudan ilgilidir. Gerek mesleki, gerek mesleki olmayan eğitimin kalitesi ülkenin nitelikli işgücü potansiyelinin temel belirleyicisidir. Bu açıdan bakıldığında eğitim bir sosyal mesele olduğu kadar, farklı kesimleri ilgilendiren bir iktisadi meseledir.

Sosyal Politika Kapsamı İçinde Sanatçıları Yeri ve Türkiye'deki Uygulaması

Yrd. Doç. Dr. Selim GÜNDÜZ - Fırat Üniversitesi

Bu çalışmanın amacı ülkemizde sosyal politika kapsamı içerisinde sanatçıların yerini tespit etmektir. Ülkemizde bir kısım çalışanlar gereği kadar ya da tamamen iş hukuku ve sosyal güvenlikten yararlanamamaktadırlar. Acaba devlet sosyal politika uygulamalarında sanatçı ve benzeri grupları unuttu mu? Yoksa bilinçli olarak kapsama dahil etmedi mi? Çalışmamızda bu soruların yanıtı aranacak, varsa nedenleri ve sonuçları tespit edilerek çözüm önerileri geliştirilecektir. Ayrıca sanatçıların sosyal güvenlikleri irdelenip, sanatçılar lehine bir kamuoyu oluşturulması ve bir farkındalık yaratılmasına çalışılacaktır.

Sağlık Kurumlarında Sosyal Hizmet Uygulamaları: Ankara ve Eskişehir Örneği

Arş. Gör. Emre KOL - Anadolu Üniversitesi

Bu çalışmada öncelikle sosyal hizmet kavramı ve sosyal hizmetin önemli bir uygulama alanı olan tıbbi sosyal hizmet konularında genel açıklamalara yer verilmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmetin tanımı ve tarihsel gelişimi ile sosyal hizmetin temel alanlarından biri olan tıbbi sosyal hizmet konusundaki gelişmeler ele alınmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise, tıbbi sosyal hizmet konusunda alan yazında yer alan bilgilerin Türkiye'de sağlık kurumlarındaki uygulamalara ne ölçüde yansıdığını irdelemek amacı ile Ankara ve Eskişehir'deki devlet ve üniversite hastanelerinde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının hastanelerdeki sosyal hizmet uygulamalarına yönelik görüşlerinin incelendiği bir araştırmaya yer verilmektedir.

Çalışma Hayatında Çocukların Korunması

Prof. Dr. Fevzi DEMİR - Yaşar Üniversitesi

I- TARİHSEL SÜREÇ

A) SANAYİLEŞME DÖNEMİNDE ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA HAYATI

Çalışma hayatında çocukların korunması yolunda ilk adımlar 19. yüzyıl başlarında “vahşi kapitalizmin” en şiddetli dönemlerinde atılmaya başlamıştır. Zamanının bireyci-liberal hukuki görüşünü yansıtan bu dönemde bireyin çıkarı ön planda tutulduğundan, iş ilişkilerinde de “sözleşme özgürlüğü” tam olarak uygulanıyor; iş (çalışma) koşullarının hukuken “eşit taraflar” arasında serbestçe kararlaştırıldığı varsayılıyordu. Öyle ki, zamanın bireyci-liberal iktisadi görüşleri, sınırsız sözleşme özgürlüğüne inandıkları için, çocuk emeğini sınırlama veya yasaklamanın “çocuğun öğle yemeğini çalma” olarak nitelendirmekte, bu gibi yasak ve sınırlamaların çalışma yaşamını sıkıttığını ve iktisadi güçlerin özgürce işlemesine engel oluşturduğunu ileri sürmekteydi¹⁷. Yine dönemin mesleki örgütlenmeyi yasaklayan “koalisyon yasakları” aynı gerekçeye dayanıyor; örgütlenmenin birey iradesi üzerinde baskı kuracağını, örgüt disiplininin birey iradesinin özgürce açıklanmasına engel olacağını savunuyordu.

Ancak, çok geçmeden iş ilişkilerinde klasik hukukun “eşitlik” ilkesinin işlemediği, tarafların “hukuken” eşit sayılmakla birlikte “fiiilen” eşit olmadıkları, ekonomik bakımdan güçlü işverenlerin işçile-

17 TUNA Orhan. (1943) Sanayide Çocuk Sa'yi ve Çocuk Sa'yinin Korunmasına Matuf Mevzuat, İş IX, 2, Nisan 1943, s.224; TALAS Cahit, (1981) Toplumsal Politikaya Giriş, Ankara, s.64; CENTEL Tankut, (1982) Çocuklar ve Gençlerin İş Güvenliği, İÜ Yayınları No: 3041, Hukuk Fakültesi No: 667, Fakülteler Matbaası, İstanbul, s.16

re karşı “sözleşme özgürlüğünü” istekleri doğrultusunda kullandığı, böylece taraflar arasında formel (biçimsel) bir eşitliğin söz konusu olduğu anlaşılmıştı¹⁸. Çünkü, sanayi devriminden sonra işyerlerinde özellikle fabrikalarda çalışma şartları hiç bir düzenlemeye konu olmamıştı. İşverenler işyerleri için aldıkları makinalar için yatırımları paraları amorti etmek için işçilerden azami randımanı almaya yönelmişlerdi. Çalışmak zorunda olup da emeğinden başka bir imkanı bulunmayan işçilerin de işverenlerin dikte ettirdiği sözleşmeleri yapmak, onların buyruğunda boğaz tokluğuna çalışmayı kabul etmekten başka çareleri bulunmuyordu¹⁹.

Gerçekten, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinden sonra gelişen “özgürlük”, “eşitlik” ve “kardeşlik” ilkeleri uyarınca kabul edilen “sözleşme özgürlüğü” ve “serbest piyasa ekonomisi”, köylerden şehirlere akın eden işsizler ordusunun yarattığı emek piyasasında hep işçiler aleyhinde sonuç doğurmuştur. Bu dönemde Fransa’da günde 15-16 saate kadar çıkan çalışma süreleri ile işçilerin ellerine ücret değil, fiş verilmesi (aynî sistem, *truc système*) ve o fişlerle fabrikaların yanına kurulu işveren kantinlerinden ancak kendi karınlarını doyuracak kadar yiyecek almaları, eve “ekmek” götürememeleri nedeniyle kadınların ve çocukların da işyerlerinde mecburen çalışmaya başlamaları gerekmiştir. Henüz analık sigortası kabul edilmediği için kadınların hasta da olsalar hamile de olsalar doğumun son gününe kadar çalıştıkları, işyerlerinde erken doğum ve düşük olaylarına rastlandığı bu dönemde, erken saatlerde kalkıp saatlerce yol yürüyerek işe giden 4-5 yaşındaki çocukların tekstil fabrikalarında “bobin taşıma” işlerinde, 6-7 yaşındaki çocukların ip-lik bağlama işlerinde, madenlerde büyüklerin giremediği delhizlerde “maden çıkarma” işlerinde çalıştıkları görülür. Fransa’ya komşu

18 TUNÇOMAĞ Kenan, (1981) , İş Hukuku I, Genel kavramlar-Hizmet Sözleşmesi, İstanbul, s.24

19 BIT, La Réglementation du Travail des Enfants et des Geunes Gens, Genève, 1935, s.2

memleketlerden İsviçre’de durum farklı olmadığı gibi²⁰, Belçika’da da koşullar son derece kötü idi²¹.

İşte bu çocuklar askere alındıklarında “yanaşık düzende” ellerinde tüfekler “hazırol” vaziyette ayakta durur iken bir müddet sonra aniden yerlere kapandıkları görülür. Veba salgınlarının acısını çektikleri için, hemen “acaba ne hastalığı var” diye yerden kaldırılan bu genç askerlerde bir hastalığa rastlanmaz. Ama hepsinin ortak özelliği, ülkenin madenlerinin ve fabrikaların bulunduğu sanayileşmiş bölgelerden gelmeleridir. Bunun üzerine bölgeye gönderilen askeri doktor Villerme, yukarıdan bu yana sergilediğimiz çalışma koşullarını içeren bir rapor hazırlar²². Gerçekten, 1837 yılında Fransa’da 10 bölgeden askere çağrılan 10.000 gencin 8.980’i sakat ve hasta idi. Bu bölgelerde günde 16-17 saat çalışarak, bu sürenin en az 13 saatini kapalı ve havasız yerlerde geçiren ve yetersiz beslenmeyle büyüyen askerdeki bu gençlerle ilgili yüksek orandaki sakatlık ve hastalıklar, ilk sosyal politika tedbirlerinin, çok ilginçtir, “insani” nedenlerle değil, ama “milli güvenlik” nedeniyle alınmasına yol açmıştır.

Çocukların acı durumu İngiltere’de de bütün ağırlığıyla devam ediyordu. 6-10 yaşlarındaki çocuklar tehlikeli maden galerinde çalışıyor, kadın ve çocuk işçiler kömür yüklü vagonetleri sürünerek götürüyor, “rachitis” denilen İngiliz kemik hastalığı çocuklarda sık sık görülüyordu. Fena muamele yapılmasa bile büyüme çağındaki çocuklara empoze edilen had düzeyindeki çalışma, uykusuzluk, verilen işlerin ağırlığı çocukların sıhhatlerini yıkmaya, vücutlarını şekilsiz ve deforme bir hale getirmeye kafi geliyordu. Öyle ki, “çocuklar fabri-

20 BRUN, A. Sosyal Hukukun Zamanımızda Kaydettiği İstihaleler, İÜHFİM, C.XXV, S.1-4, s. 324-325

21 Belçika’da maden ocaklarında çalışan 15 yaşından küçük kız çocuklarının kısa bir süre sonra ahlaksızlığın en son dercesine kadar düştükleri; bir rapora göre, bir iplik fabrikasında 10-14 yaşları arasındaki 13 kız çocuğunun tek bir işveren tarafından kirletildikleri ve çalışma yaşamına atılmış bir çocuğun ender olarak bekâretini koruduğu açıklanmaktadır: TUNA, (1943), s.217-218; CENTEL, 1982, 15-16

22 Bu dönemin çalışma koşullarını sergileyen Dr. Villerme’in raporu Batı kütüphanelerini süsleyen bir “anıt eser” gibidir.

kanın avlusunda beslenen domuzların kovalarındaki yiyecekleri ele geçirmek için domuzlarla mücadele ediyorlardı”²³. Üstelik, ayrı ayrı yerlerde çalışan ana, baba ve çocukların sanayi devrimi ile aile bağlarında bir gevşeme meydana gelmiş, aile bireylerinin evlerde birlikte ve devamlı yaşamalarına çok nadiren imkan bulunabilmiştir²⁴.

B) ÇOCUKLARLA İLGİLİ İLK SOSYAL POLİTİKA TEDBİRLERİ: İŞ HUKUKUNUN DOĞUŞU

Bu konuda ilk yasalar İngiltere’de 1802 tarihli “Çocukların Sağlığı ve Ahlakı Yasası” ve 1819 tarihli “Pamuklu Dokuma fabrikalarının Düzenlenmesi” yasalarıdır. Sadece yünlü ve pamuklu dokuma sanayiinde en az 3 çırak ve 20 işçi çalıştıran işyerlerinde uygulanan ve yaklaşık 20.000 çocuğun yararlandığı belirtilen bu yasa ile 9 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaklandığı gibi, 9-16 yaşlarındaki çocukların gece döneminde çalıştırılmaları da yasaklanmıştır. Çocuklar ile gençlerin çalıştırılma süreleri ise 12 saat ile sınırlandırılmıştır. 1833 yılında çıkarılan yasa ise yine 9 yaşından küçüklerin işe alınmalarını yasaklamış, gece döneminde çalıştırma yasağını 18’e çıkarmış, 9-13 yaşındaki çocukların çalışma sürelerini ise günde 9 saat, haftada 48 saat ile sınırlandırmıştır. Yasa, ayrıca kapsamındaki tüm çocukların okula gitmekle yükümlü olduklarını, yasanın yürütülmesini gözetmekle görevli iş müfettişliklerinin kurulmasını öngörmüştür²⁵. İngiltere’de 8 saatlik işgünü, 1919 yılında çıkarılan bir kanunla sadece “yer altı maden işçileri” için öngörülmüştür²⁶.

Almanya’da 1939 tarihli “Fabrikalarda Genç İşçileri Çalıştırılmasına İlişkin Yasa” 9 yaşından küçük çocukların çalıştırılmasını

23 TALAS, Cahit (1961). İktisat, Ankara, s.18

24 TALAS, 1961, s.19

25 TUNA, O. (1970), Sosyal Tarihte Çocuk ve Gençlerin Çalışma Meseleleri, İş ve Hukuk, V, 49, Şubat 1970, s.6; CENTEL, 1982, s.16-18

26 DEMİR, F. (1987), 50.Yılında 3008 Sayılı İş Kanununun Amacı, Karakteri, Özellikleri ve Bugüne Kadar Gösterdiği Gelişim Tablosu, İİBF Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, İzmir, 1987, s.296-297.

yasaklamış, 9-16 yaşlarındaki çocukların günlük iş süresini 10 saat ile sınırlandırmıştır. Ancak, bu çocukların günde 5 saat okula gitme zorunluluğu ile iş süresi içinde 1.5 saat ara dinlenmesi öngörmüştür. Bunun yanında Pazar günleri ile 21.00-05.00 arası gece dönemlerinde çalıştırılmaları da yasaklanmıştır. Bilahare 1853 tarihinde yapılan değişikliklerle çalışma yaşı 12'ye yükseltilmiş, 12-14 yaşlarındaki çocukların günlük iş süresi en çok 6 saat olarak kabul edilmiştir. Nihayet, denetim konusunda getirilen önemli bir değişiklik ile "iş cüzdanlarının" kullanılması ve iş müfettişlerine yasa hükümlerinin yürütülmesinin denetlenmesi görevi verilmiştir²⁷.

Fransa'da ise "Fabrika, İmalathane ve Atölyelerde Çalışan Çocukların Çalışma Düzenine İlişkin Yasa" ilk olarak 1841 tarihinde çıkarılarak; 20 işçi çalıştıran işyerlerinde 8 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaklanmış, 16 yaşından küçüklerin "ağır ve tehlikeli işlere alınmamaları" öngörülmüştür. Aynı yasa, "hafta tatili" hakkı da tanıyarak, 8-12 yaşlarındaki çocukların günlük iş süresini 8 saatle, 12-16 yaşlarındaki çocukların iş süresini günde 12 saatle sınırlandırmış, ayrıca 13 yaşından küçüklerin fabrika ve imalathanelerde gece döneminde çalıştırılmalarını yasaklamıştır. 1847 tarihli yasa en az çalışma yaşını 12'ye, gece döneminde çalışma yasağını ise 16'ya çıkarmıştır. Nihayet 1892 tarihli yasa günlük iş süresini 13-16 yaşlarındaki çocuklar için 10 saat, 16-18 yaşlarındaki çocuklar için 11 saat olarak belirlemiş, ayrıca bunların gece döneminde (21.00-05.00) çalıştırılmalarını yasaklamıştır²⁸.

Böylece, iş hayatında çocukların korunmasına yönelik ilk önlemlerle yavaş yavaş büyükleri de içine alan ve 19. yüzyılda Batı'da önce "sanayi hukuku", bilahare "amele (işçi) hukuku" olarak adlandırılan yeni bir hukuk dalı, ülkemizde "çalışma hukuku" adı da verilen İş Hukukunun doğuşunun hazırlandığını söylemek yanlış olmaz.

27 CENTEL, 1982, s.18-19

28 TALAS, 1981, s.99; CENTEL, 1982, s.19-20

C) ÇOCUKLARI KORUMAYA YÖNELİK İLK ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

1- Berlin Uluslararası İş Mevzuatı Konferansları (1890 ve 1913)

Bu konuda bilinen ilk teşebbüs, 1840 yılında Daniel Legrand adlı İsviçreli bir işverenin yukarıda sözü geçen 1839 tarihli Prusya (Alman) çocukları koruma yasasına uygun hükümler içeren ve bütün Orta Avrupa ülkeleri için geçerli olacak yasalar çıkarılması önerisini İsviçre ve Fransız yönetimi ile Alman Gümrük Birliğine bildirmesi olmuştur. Bu girişimlere karşın çocuk ve gençlerin korunmasına ilişkin ilk toplantı 1890 yılında Berlin'de Uluslararası İş Mevzuatı Konferansıyla gerçekleşmiştir. Konferansta kendilerine eğitim olanağının da sağlanması istenen çocukların, en az çalışma yaşı olarak 12 yaşı benimsenmiş; istisnaen güney ülkeleri için bunun 10 yaş olabileceği açıklanmıştır. Bunun gibi, yeraltı madenlerinde en az çalışma yaşı 14 olarak kabul edilmiş; ancak, yine güney ülkelerde bu yaş sınırı 12 olarak benimsenmiştir. Öte yandan, gece döneminde çalıştırılacak çocuklar için getirilen 16 yaş sınırının, 18 yaşındaki çocuklara kadar yaygınlaştırılması istenmiştir. Ancak, konferansta alınan kararlar önemli bir başlangıç sayılmakla birlikte birer öneri olarak kalmış; konferansa katılan devletlerce kabul edilecek bir "uluslararası anlaşmaya" yol açmamış, uygulama olanağı bulunmadığı için konferansın başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmıştır.

İkinci Uluslararası İş Mevzuatı Konferansı 23 yıl sonra yine Berlin'de 1913 yılında gerçekleşmiştir. Bu konferansta Sanayi İşlerinde Çalıştırılan Gençlerin Gece Çalışma Yasağı Hakkında Bir Uluslararası Antlaşmaya İlişkin İlkeler kabul edilmiş; saat 20.00-06.00 arasındaki zaman aralığını kapsayan ve aralıksız 11 saat devam eden

süre “gece dönemi” olarak kabul edilmiştir. Ancak, bu Konferans da Birinci Dünya Savaşının başlaması nedeniyle uygulamada sonuçsuz kalmış; sadece çocuklar ile gençlerin gece çalışmalarını düzenleyecek ilerdeki uluslararası antlaşmalara tarihsel kaynaklık etmiştir²⁹.

2-Birinci Dünya Savaşı Sonrası

Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan Versay Barış Anlaşması, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (UÇÖ) kurulması olanağını sağlamış; bu örgüt aynı anlaşmayla kurulan Milletler Cemiyeti'ne bağlanarak kendisine geniş bir faaliyet serbestisi tanınmıştır³⁰. UÇÖ kurulduğu andan itibaren çocuklar ve gençlerin iş güvenliği ile ilgilenmeye başlamış; 1919-1921 arasında çocuklar ile gençlerin iş güvenliği ile ilgili altı anlaşma imzalanmıştır.

1923 yılında ilk çocuk hakları bildirisi olan Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi kabul edilmiş; bildirde çocuğun yaşamını kazana-bilecek duruma getirilmesi ve her türlü sömürüye karşı korunması gereği belirtilmiştir. İkinci Dünya Savaşına kadar geçen bu dönemde çocuklar ile gençlerin iş güvenliğine ilişkin bazı yasaların çıkarıldığı görülüyor:

İngiltere'de 1920 tarihli Kadınların, Gençlerin ve Çocukların İşe Alınmasına İlişkin Yasa, 1933 tarihli Çocuklar ve Gençler Yasası, 1938 tarihli Gençlerin İşe Alınmalarına İlişkin Yasa bunlar arasındadır. Almanya'da da 1938 tarihli Çocuk Çalıştırılması ve Gençlerin İş Sürelerinin Düzenlenmesine İlişkin Yasa da ayrı ve özel ilk temel yasa olması itibarıyla önemlidir. Ancak, bu yasa da İkinci Dünya Savaşının başlaması ile birlikte uygulama alanı bulamamış, sayısız genç ve çocuk bu büyük savaşın kurbanı olmuştur³¹.

29 CENTEL, 1982, s.20-21; TALAS, 1961, s. 99, 103

30 Talas, 1961, s.107; TUNÇOMAĞ, (1981), İş Hukuku I, İstanbul, s.60-61; CENTEL, 1982, s. 22

31 CENTEL, 1982, s.23

3-İkinci Dünya Savaşı Sonrası

İkinci Dünya Savaşı sonrası bir uzmanlık kurumu niteliği kazanan UÇÖ, çocuklar ile gençlerin iş güvenliğine ilişkin yaptığı çalışmalarla bu konuda 8 anlaşma ve tavsiye kararının oluşmasını sağlamıştır. Bu dönemde, az gelişmiş ülkelerin de başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere yavaş yavaş gelişmiş ülkelerin yaklaşık 100 yıllık deneyimlerinden yararlanarak çocuk ve gençlerin iş güvenliği sağlamaya yönelik tedbirler almaya başladığı görülür.

Uluslararası planda ilk toplantı, 1951 yılında Amsterdam'da yapılmış; 119. Eğitimciler Kongresinde çocuğun her türlü sömürüye karşı korunarak onun eğitimini engelleyen, sağlığına ve gelişmesine zarar verebilecek hiçbir işte çalıştırılmamasını öngören Avrupa Çocuk Hakları Bildirisi kabul edilmiştir³².

20. 11.1959 gün ve 841 sayılı oturumunda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi kabul edilmiş; çocuğun hiçbir şekilde ticari metaya dönüştürülemeyeceği, hiçbir durumda sağlığına, öğrenimine, zarar verebilecek ya da bedence, ruhça ve ahlakça gelişmesine sekte vurabilecek bir meslekte veya işte çalıştırılmayacağı belirtilmiştir (md.9)³³.

18.10.1961 tarihinde 13 Avrupa Konseyi üyesi tarafından Torino'da imzalanan Avrupa Sosyal Haklar Anlaşması da çocuklar ve gençlerin karşılaştıkları bedensel ve ruhsal tehlikelere karşı özel bir korumaya hakları bulunduğunu belirttikten sonra; çalışma yaşını 15 olarak kabul etmiş, bu yaştan küçük çocukların "hafif işlerde" çalıştırılabileceklerini ve fakat ilk ve mesleki öğrenimlerini yapmalarını kolaylaştıracak tedbirler alınmasını öngörmüştür³⁴.

32 GÖZÜBÜYÜK, A.P. Avrupa Çocuk Hakları Beyannamesi, Adalet Dergisi, XLV, 12, Aralık 1954, s.1385

33 NARMANLIOĞLU, Ü. (2000), İş Hukukunda Çocukların Korunması, Prof. Dr. Seyfullah EDİS'e Armağan, DEÜ, İzmir, 2000, s.672

34 NARMANLIOĞLU, 2000, s.672; CENTEL, 1982, s.24

Uluslararası düzeydeki bu gelişmelere paralel olarak 1960'lerden itibaren ulusal yasalarda da birtakım gelişmelere şahit olunduğu görülmektedir. Nitekim İngiltere'de 1963 tarihli Çocuklar ve Gençler yasası ile 1964 tarihli Gençlerin İşe Alınmalarına İlişkin Yasa bunlar arasındadır. Almanya'da da çocuk ve genç işçi çalıştırılmasına ilişkin hükümleri bir araya getiren 1960 ve 1976 tarihli Çalışan Gençlerin Korunmasına İlişkin Yasa bunlar arasındadır³⁵.

D) TÜRKİYE'DE ÇOCUKLARIN KORUNMASINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

1-Tanzimattan Önceki Dönem

XII. yüzyıldan XX. Yüzyılın başlarına kadar Anadolu'da esnaf ve sanatkarlara eleman yetiştiren, işleyiş ve denetimlerini düzenleyen bir kurum olarak Ahilik, tüzüklerinde yazılı sanat kollarına gençleri alıp, öncelikle mesleki bilgiler yerine ahlak ve toplantı usul ve adabı öğretirdi. Zira bu dönemde çıraklar esasen uygulamalı bilgileri bağlı oldukları sanat dalları içinde öğrenmekteydi³⁶. Yamak-Çırak-Usta-Kalfa ilişkilerinin somutlaşarak hiyerarşik bir yapılanma içine girdiği Ahi Birlikleri, anılan kademelerde içten ve samimi bağlarla paternalist (baba-evlat) ilişkisi içinde sanatı sağlam ahlaki ve mesleki temellere oturtmuştur³⁷.

Çocukların ve gençlerin ahi birliklerinin hiyerarşik yapısı içindeki yeri, yamaklık ve çıraklık statüsüdür. Bir esnafa yamak olmak için 10 yaşından küçük olmak ve işe devamının velisi tarafından sağlanması gerekmektedir. İki yıl bedava ve düzenli olarak yamaklık eden çocuklar ise çıraklığa yükselirdi. Çıraklar da çıraklık süresince hiçbir ücret almaz, boğaz tokluğuna çalışırlardı. Ancak, ustalar çıraklara

35 CENTEL, 1982, s.24-25

36 ÇAĞATAY, N. (1974), Bir Türk Kurumu Olan AHİLİK, Ankara, 1974, s.3

37 ÇAĞATAY, 1974, s.101; S. GÜLLÜLÜ, (1977), Ahi Birlikleri, İstanbul, 1977, 105-106

sanatın bütün inceliklerini öğretmek zorundaydı. Zira ustalar çıraklarının hem ahlaki hem mesleki bakımından iyi yetişmelerinden sorumluydu. Nitekim, bir çırağın sanatın ehli olmasına karşılık ahlaki bakımdan iyi olmaması usta için onur kırıcı olur, giderek mensubu bulunduğu sanat dalında prestij kaybına uğrar, küçümsenmesine yolaçardı³⁸.

XVII. yüzyıldan itibaren Gediklere, yani Loncalara dönüşen Ahi Birlikleri, XX. yüzyılın başlarına kadar toplumun iktisadi ve ticari ilişkilerini etkileyen kurumlar olmuştur. Ahiliğin Gediklere dönüşmesi çocuklar ile gençlerin iş güvenliği konusunda bir gelişme sağlamamış; ancak, bir ara statü olarak kalfalığın öne çıkmasına, kalfalığın statü kazanmasına neden olmuştur. Gerçekten, Ahi birliklerinde çıraklık süresini bitiren çıraklar bir dükkan veya atölye açma olanağı elde ettiklerinden, kendiliğinden ustalığa yükselir olmuşlardı. Gediklerin ortaya çıkışı ile birlikte çıraklar, artık kalfalık statüsüne geçmek zorunda kalmışlar, hemen kendi adlarına küçük bir işyeri açmak ve usta statüsüne geçmek olanağını yitirmişlerdir.

2-Tanzimattan Sonraki Dönem

Gediklerin mesleki anlamdaki tekerci yapıları, gelişmekte olan Osmanlı sanayii önünde birer engel oluşturmaya başlamıştı³⁹. Bu nedenle Gedikler Tanzimatın ilanından sonra küçük bir kısmı dışında tedricen kaldırılmıştır⁴⁰. Böylece, Osmanlı meslek yaşamında o zamana kadar bağımsızlıklarını korumuş olan zanaatkarlar artık yavaş yavaş sermaye sahiplerinin atölye ve fabrikalarında bağımlı "işçi" statüsünde çalışmaya başlamışlar⁴¹ (MARKS'ın deyişiyle proleterize

38 ÇAĞATAY, 1974, s.153; GÜLLÜLÜ, 1977, s.129-130

39 TUNÇOMAĞ, 1981, s. 27-28

40 ÇAĞATAY, 1974, s.130

41 GÜLLÜLÜ, 1977, s.166

GÜLLÜLÜ, 1977, s.166

olmuşlar), bunların yanlarında çalışan yamak, çırak ve kalfaların da ileride bir gün bağımsız usta olabilme umutları kalmamıştır.

Tanzimat döneminde çıkarılan 1863 tarihli Maadin Nizamnamesi ile 1865 tarihli Dilaver Paşa Nizamnamesi çocuklar ile gençlerin iş güvenliği konusunda birtakım hükümler getirmiştir. Buna göre, Ereğli Sancağında bulunan 13-50 yaşlarındaki erkekler, tarım işlerinin de geri kalmaması için, 12'şer gün arayla maden ocaklarında çalışmak mecburiyetinde idiler⁴². Bunun anlamı, 13 yaşından küçüklerin maden ocaklarında çalışmasının yasaklanmasıdır. Daha sonra çıkarılan 1869 tarihli Maadin Nizamnamesi ise çalışma mecburiyetini kaldırarak kömür işçilerinin iş güvenliğine önem veren hükümler getirmiştir.

Bu dönem mevcut hukuki düzenlemelerin başında "Mecelle-i Ahkamı Adliye" (1877) gelmektedir. I. Meşrutiyetin ilanından sonra hazırlanan ve dönemin Medeni Kanunu olan Mecelle, yukarıdaki maden ocakları ile ilgili özel kanun hükümleri dışında "çalışma yaşı" ile ilgili herhangi bir sınır getirmezken; "günlük çalışma süresi" ile ilgili olarak "gün doğumu-gün batımı" (sabah ezanı-akşam ezanı) sınırlamasını getirmiştir. Hizmet sözleşmesini "icare-i ademi" (adam kirası) olarak düzenleyen Mecelle, işçiye "ecir" olarak adlandırmış ve onu "nefsini kiraya veren kimse" (md.413) olarak tanımlamıştır. Böylece, Roma Hukukunda olduğu gibi, Mecellede de insan çalışması "kira akdi" içinde düzenlenmiş; "nefsini kiraya veren" işçi de sadece işgücü (hizmet) bakımından değil, aynı zamanda şahsen ve mânen emrinde çalıştığı işverene bağlı sayılmıştır. Mecelle hukukunun bu mantığında, eski devirlerden beri sürüp gelen bir kölelik ruhu ve geleneği sezen A.F.BAŞGİL, bu dönemde "emek ve sermaye ilişkilerinin eski kölelik ve efendilik geleneğinden kurtulamadığını" ifade etmektedir⁴³.

42 CENTEL, 1982, s.27

43 BAŞGİL, A.F. Türk İşçi Hukukuna Giriş, Ankara, 1936, s.5 ve 13

Buna karşılık, Cumhuriyete doğru Milli Mücadele döneminde atılan çok önemli bir adım 10.09.1921 gün ve 151 sayılı Ereğli Havzai Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun olmuştur. Kanunun görüşülmesi sırasında söz alan zamanın İktisat Bakanı, “bütün işçileri içine alacak bir kanun tasarısının hazırlanmakta olduğunu” ve fakat “Meclis’te görüşülmekte olan tasarının şimdilik kömür havzasına inhisar ettirilmesinde fayda mülahaza edildiğini” ifade etmiştir. Gerçekten, önce 28.04.1921 gün ve 114 sayılı, sonra da 10.09.1921 gün ve 151 sayılı Kanunlar ile Zonguldak (Ereğli) havzasında çalışan kömür işçilerinin çalışma koşulları düzenlenmiştir. Bunlardan 114 sayılı Kanun, kömür üretimi sırasında ortaya çıkacak maden kömürü tozlarının maden işçilerine ayrılmasını öngörmekte (md.1); söz konusu tozların Devlet (İktisat) Bakanlığı ile işçi temsilcilerinden oluşacak bir kurul tarafından ihale yoluyla satılması ve elde edilecek gelirin işçiler yararına kullanılmak üzere Ziraat Bankasına yatırılması hükme bağlanmaktadır (md.2)⁴⁴.

151 sayılı ikinci Kanun ise, günlük iş süresini 8 saat olarak sınırladıktan sonra, 8 saatten fazla çalışmaları ancak tarafların onayı ve iki kat fazlasıyla ücret ödenmesi şartına bağlamaktadır (md.8). Bundan başka, 18 yaşından küçüklerin maden ocaklarında işe alınmasını yasaklayan aynı Kanun; Ocak Sahipleri, (Amele) İş Birliği ve İktisat Bakanlığınca seçilecek üç kişilik bir kurula, maden ocaklarında çalıştırılacak işçilere verilecek asgari ücreti belirleme yetkisi vermektedir (md.11). Nihayet, işçilere işveren tarafından “amele koğuşları” ile “hamam” ve “mescit” yaptırılmasını öngören 151 sayılı Kanun, ayrıca işveren tarafından “genç işçilerin” geceleri ders göreceği bir okul yaptırılmasını (md.13), işçi ücretlerinin en az % 1’i tutarında bir miktarın işveren tarafından yardımlaşma sandıklarına

44 F.DEMİR, 1987, s.296

yatırılmasını (md.4) ve maden işçilerinin parasız tedavi ettirilmesini (md.6) öngörmektedir. Unutulmamalıdır ki, bu dönemde Avrupa ülkelerinden sadece İngiltere’de iki yıl önce (1919) çıkarılmış bir kanunla yine sadece “yer altı maden işçileri” için öngörölmüş bir “8 saatlik işgünü” uygulamasına rastlanmaktadır⁴⁵.

3- Cumhuriyet Dönemi

a) 1961 Anayasası’na Kadarki Dönem

aa. I. Türkiye İktisat Kongresi

Osmanlı İmparatorluğunun tarih sahnesinden çekilirken geriye bıraktığı iktisadi düzen, savaşların getirdiği maddi ve manevi yıkım sonucu üreticilik özelliği hemen hemen kalmamış bir ilkel tarım ekonomisinden başka bir şey değildi. Gerçekten, genç Türkiye Cumhuriyetinin Osmanlı’dan devraldığı gıda, çimento ve sigara imalatı yapan 3-4 fabrika dışında hiçbir sanayi kuruluşunun bulunmadığı; 1923-1925 yılları arasında Türkiye’nin ihraç ettiği tek işlenmiş malın halıdan ibaret olduğu göz önünde tutulacak olursa; Atatürk’ün 17 Şubat 1923 yılında, daha Cumhuriyeti bile ilan etmeden evvel, I.Türkiye İktisat Kongresini toplamaktaki aceleciliğini anlamak hiç de zor olmaz. Çünkü O’na göre, “siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi zaferle tetvic edilemezse (taçlandırılmazsa), semere netice payidar (sürekli) olmaz.”⁴⁶.

Ülke kalkınmasında izlenecek ekonomik yöntemin ilk defa tartışıldığı İzmir’de toplanan I.Türkiye İktisat Kongresinde, liberal bir politika izlenmesi görüşü ağırlık kazanmıştır. 1930’lu yıllara gelinceye kadar uygulanan bu liberal iktisadi kalkınma modeli milli geliri yaklaşık bir misli artırmasına karşın, ekonomik yapıda hakim unsur yine tarımdır. Çünkü, nüfusun % 75’ten çoğu kırsal

45 EDEMİR, 1987, s.297.

46 ÖKÇÜN, G. Türkiye İktisat Kongresi, Ankara, 1968, s.251

alanlarda yaşadığı gibi, tarım kesiminin ulusal gelir içindeki payı da % 67'ye ulaşmaktadır. Sonuçta, daha çok tarımsal maddeler işleyen işletmeler ortaya çıkmış, bunlar da az sayıda işçi çalıştıran ve motor gücü kullanmayan işletmeler olarak kalmıştır. Nitekim, 1927 yılında Türkiye'de yapılan sanayi sayımında, 256.855 kişinin çalıştığı 65.245 işletmeden % 35.74'ünün tek kişilik, % 35.76'sının da 2 ve 3 kişilik işletmeler olduğu saptanmıştır⁴⁷. İşte bu Kongre'de yer alan işçi temsilcileriyle ilgili olarak "İşçi Grubunun İktisat Esasları" da belirlenerek, çocuk ve genç işçilerin iş güvenliği konusunda önemli bir takım kararlar alınmıştır: "Maden ocaklarında 18 yaşından dün olanlar ile (her yaştaki) kadınların çalıştırılmaması" (md.7); "alelumum sanat müesseselerinde ve gümrüklerde 12 yaşını ikmâl etmeyen çocukların çalıştırılmaması için leyli ve meccani müesseseler açılması veya azami 4 saat çalışma ile hafif işlerde çalıştırılmalarına müsaade edilmesi" (md.8)⁴⁸.

bb. Borçlar Kanunu

Bu dönemde çıkarılmış bulunan en önemli genel kanun ise, günümüzde İş Kanunu kapsamı dışında kalan işçi-işveren ilişkilerine uygulanan 4 Ekim 1926 gün ve 818 sayılı Borçlar Kanunudur. Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın yollarından birinin de "hukuk inkılabını" gerçekleştirmek olduğunu bilen genç Cumhuriyetimiz, kabul ettiği Medeni Kanun (Borçlar Kanunu) ile çalışma hayatına ve işçi-işveren ilişkilerine yepyeni bir anlayış getirmiştir. Bu anlayış, Mecelle'nin "icare-i ademi"sine göre daha sosyal ve işçiyi koruyucu niteliktedir. Gerçekten, hükümleri arasında, "umumi mukavelele-

47 TALAS, C. Cumhuriyetin 50.Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, Ankara, 1975, s.838-839; Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişimin 50 Yılı, DİE, Ankara, 1973, s.151; ÜLKEN, Y. Atatürk ve İktisat, Ankara, 1981, s.95-97.

48 ÖKÇÜN, 1968, 431

re" (toplu iş sözleşmelerine) de yer veren Borçlar Kanunu (md.316-317), her iki tarafın serbestçe yapacağı "ferdi mukaveleleri" sosyal düşüncelerle sınırlandırma yoluna gitmiştir. Nitekim, çocuk ve genç işçilerle ilgili olarak "çırakların" çalıştırılması konusundaki bazı hükümler onları koruyucu niteliktedir (md.313/III, 318 ve 342/II). Ancak Borçlar Kanunumuzda temel kural tarafların irade özerkliği olup, bu kural liberal ve bireyci "çalışma ve sözleşme özgürlüğü" ilkesinin zorunlu bir sonucudur. Bu nedenle Kanunun "hizmet akdi" hükümleri (md.313-354) iş hayatının belirli bir kısmında çalışan işçiler ile işverenleri değil, bütün ülkedeki iş ilişkilerini düzenlemeyi amaçlamaktadır⁴⁹.

cc. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu

Dönemin iş sağlığı ve güvenliği bakımından en kapsamlı yasası ise, halen de yürürlükte bulunan 1930 gün ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunudur. Söz konusu yasanın 173-180. Maddeleri "İşçiler Hıfzıssıhha" sına ayrılmıştır. Bunlar arasında "on iki yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü san'at müesseseleri ile maden işlerinde amele ve çırak olarak istihdamını" yasaklayan (md.173/I) Kanun; 12-16 yaş arası kız ve erkek çocukların günde en çok 8 saat çalıştırılabileceklerine ve fakat gece saatlerinde çalışmalarının yasaklanmasına; yer altı çalışmalarının günde 8 saatten fazla olamayacağına (fazla mesai yapılamayacağına); doğum öncesi ve sonrası ağır işlerde çalıştırılmayan kadın işçilere 6 aya kadar emzirme izni verilmesine; en az 50 işçi çalıştıran işyerlerinde sürekli olarak bir doktor bulundurulmasına; 100-500 işçi çalıştıran müesseselerin bir revir açmalarına; 500'den çok işçi çalıştıran işyerlerinin her 100 kişiye bir yatak hesabıyla bir hastane açmaya mecbur olduklarına ilişkin hükümler dikkat çekicidir. Üstelik, Kanuna aykırı davranan işverenlere uygulanacak cezaların, para

49 DEMİR, 1987, 298

cezası yanında hapis cezası olması (md.282), yasanın uygulanma şansını artırmaktadır. Ancak, o dönemde yasanın uygulanmasını kontrol ve murakebe edecek bir özel teftiş kurumunun bulunmaması, uygulamada bazı aksaklıkların doğmasını engelleyememiş, yasanın tamamıyla hayata geçirilme şansını azaltmıştır⁵⁰.

dd. 3008 Sayılı İş Kanunu

Dönemin en ileri hükümlerini içeren 1936 tarihli ve 3008 sayılı İş Kanunu ise, Atatürk'ün Türk işçilerine en büyük armağanı olmuştur. Kişi bakımından "fikren çalışanları" kapsam dışı bırakan Kanun, bir iş akdine dayanarak "bedenen veyahut bedenen ve fikren çalışanları" kapsamına almaktadır. Ayrıca, Kanunun mahiyeti itibariyle yolunda işleyebilmesi için yer bakımından "günde en az on işçi çalıştırmayı icabettiren işyerlerine" tatbik edilmesi uygun görülmüştür. Ancak, 1938 yılında en az on işçinin çalıştığı işyerlerinin toplam sayısının 5.358; bu işyerlerinde çalışan işçi sayısının da 210.000-250.000 arasında değiştiği göz önünde tutulacak olursa⁵¹, büyük bir kitlenin İş Kanununun koruması dışına kaldığı da kolayca anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, daha sonraları bu kanuna dayanılarak çıkarılan 29.4.1952 ve 30.5.1954 tarihli hükümet kararlarıyla bu kapsam 50.000 ve daha yukarı nüfuslu kentlerde 4-9 işçi çalıştıran işyerlerine kadar genişletilmiştir. Aynı tarihlerde yayınlanan Basın İş Kanunu (20.6.1952) ile Deniz İş Kanununun (20.3.1954), fikren çalışan gazeteciler ile gemilerde çalışan gemi adamlarını koruyucu mevzuatın içine dahil ettiğini görüyoruz. İş Kanununa tabi iş yerlerinde çalışan tüm işçilerin kapsama alınması, 1969 (1971) yılında çıkarılan 931 (1475) sayılı Kanunla mümkün

50 C.TALAS, 1975, s.191; M.Vassaf TOLGA, İş Hukuku, İstanbul, 1958, s.37

51 CENTEL, (1982), Atatürk Dönemi Çalışma Politikası, HFM, ayrı basım, İstanbul, 1982, s.145, 148

olmuştur. 10.06.2003 tarihinde yürürlüğe giren 4857 sayılı yeni İş Kanunu bu kapsamı genişleterek devam ettirmiştir⁵².

1936 tarihli İş Kanunu çalışma süreleri bakımından da uzun süre yürürlükteki mevzuatımıza kaynaklık etmiştir. Kanuna göre, genel olarak çalışma süresi haftada en çok 48 saattir. Bu süre, Cumartesi günleri saat 13.00'de kapanması mecburi işlerde günde en çok 9 saati, Cumartesi günleri saat 13.00'den sonra dahi işlemesi caiz işyerlerinde ise günde en çok 8 saati geçmemek koşulu ile haftanın diğer günlerine bölünür. 1936 tarihli İş Kanununun haftalık 48, günlük 8 saatlik iş süresi ile ilgili bu hükümlerin dönemin Avrupa ülkelerinde henüz yasallaşmadığı göz önünde tutulacak olursa, ne derece ileri hükümler olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde 1983 yılından itibaren 45 saate indirilen haftalık çalışma sürelerinin, bugün bile Almanya, İrlanda, İtalya, Hollanda gibi ülkelerin 48 saatlik yasal haftalık iş süresi uygulamaları karşısında ne derece işçiyi koruyucu nitelikte olduğu gözlemlenebilir⁵³.

Çocuk ve gençlerin korunmasıyla ilgili olarak çalışma sürelerine kısıtlama getiren 3008 sayılı Kanun, 16 yaşından küçüklerin hangi işte olursa olsun günde 8 saatten fazla çalıştırılmalarını yasaklamış, bunlardan ilkokula gidenlerin iş sürelerinin okul saatlerine engel olmayacak şekilde düzenlenmesini öngörmüştür. Bunların ders saatleri de iş süresinden sayılmıştır (md.48). Aynı Kanun gençlerin yeraltında yapılan işlerde (md.49) ve gece dönemlerinde çalıştırılmalarını da yasaklamış, ancak 16 yaşından büyük genç işçilere zorunlu durum nedeniyle gece çalışması yaptırılması olanaklı kılınmıştır (md.50/I, III). Bunun yanında, Kanunda (genç) işçi çizelgelerinin düzenlenmesi ve bunların gerektiğinde denetim yerinde gösterilme-

52 EDEMİR, 1987, s.302; EDEMİR, (2009), İş Hukuku ve Uygulaması, İzmir, 2009, s.77 vd.

53 Gümrük Birliğinin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Türk Çalışma Hayatı, TİSK, No: 143, Ankara, Mayıs-1995, s.61

si (md.51), gençlerin çalıştırılmayacakları ağır ve tehlikeli işlerin hangileri olduğunun çıkarılacak bir tüzükte gösterilmesi (md.58), bunların sağlık yoklamasından geçirilmeksizin işe alınmamaları (md. 60) öngörülmüştür.

ee. Sınai Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Mesleki Kurslar Açılmasına Dair Kanun

Dönemin çalışma hayatına yenilik getiren ve Atatürk'ün ölümünden yaklaşık 4 ay önce kabul edilen çok önemli bir düzenleme de 17.6.1938 gün ve 3457 sayılı Sınai Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Mesleki Kurslar Açılmasına Dair Kanundur. Gerçekten, günümüzde halen yürürlükte bulunan 3308 sayılı (Çıraklık ve) Meslek Eğitimi Kanununun temelini oluşturan bu yasayla, ilk defa işyerlerinde meslek eğitiminin düzenlenmesi kabul edilmiştir. Buna göre, bürolarda çalışan memurlar dışında, müstahdem ve işçi sayısı 100'den fazla olan maden ocakları ile Teşvik-i Sanayi Kanununda tanımlanmış sınai kuruluşlarda, çırak-kalfa ve ustaların mesleki bilgilerini artıracak kursların açılması mecburidir (md.1/1). Açılacak kurslardaki öğretim, iş saatleri dışında ve haftada en çok 6 saat olacaktır. Kursa devam edenler, kurs sonunda sınavdan geçirilecek ve bu sınavda başarı gösteremeyenler, o kuruluşta çalışmalarını sürdürürlerse sonraki kurslara devam etmek zorunda kalacaklardır (md.3). Özürsüz olarak kursa devam etmeyenlerin her gelmedikleri gün için ücretlerinin yarısını geçmeyecek bir bölümü kesilecek, bir ay içinde 5 kez kursa gelmeyenlerin ise işlerine son verilecektir (md.6/1). Kurs açmakla yükümlü olup da bu yasal yükümlülüklerini yerine getirmeyen kuruluşlar, para ve kapatma cezasıyla karşı karşıya kalacaklardır (md.7)⁵⁴.

54 CENTEL, 1982, Atatürk Dönemi, s.148; DEMİR, 1987, s.299

ff. Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun

15.05.1957 gün ve 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun, muhtaç çocukların çalıştırılmalarına ve öğrenim olanaklarının gözetilmesine ilişkin birtakım hükümler (md.14-20) getirmiştir. Söz konusu hükümler korunmaya muhtaç çocukların çalışma koşulları bakımından korunmalarına ilişkin özel hükümler olmaktan çok, bunların birer meslek sahibi olmalarının ve zorunlu öğrenimlerinin bitirilmesinin sağlanması için kamu kurumlarına getirilmiş gözetim yükümlerini içermektedir.

b) 1961 Anayasası'ndan Sonraki Dönem

1936 gün ve 3008 sayılı İş Kanunu 28.07.1967 gün ve 931 sayılı İş Kanunu ile yürürlükten kaldırılmış; bu kanun da Anayasa mahkemesi tarafından iptal edilince yerine 1475 sayılı İş Kanunu çıkarılmıştır. 10 Haziran 2003 yılında Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren mevcut 4857 sayılı İş Kanunu, aşağıda da ayrıntılı olarak görüleceği gibi, gerek 3008 sayılı gerekse 1475 sayılı yasalar-daki çocuk ve genç işçilerle ilgili bazı hükümleri geliştirerek aynen muhafaza etmiştir.

Bu dönemde önemli bir gelişme, 14.02.1972 günü toplanan 7. Milli Eğitim Şurasında kabul edilen "Türk Çocuk Hakları Bildirisi" olmuştur. Buna göre, "16 yaşından önce hiçbir çocuk zorunlu eğitimden alıkonularak özel işlerde çalıştırılmaz, hiçbir şekilde sömürülemez⁵⁵."

Çırakların çalıştırılması ise, 20.06.1977 gün ve 2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu çıkarılmış, bu kanunun yerini bilahare 3308 sayılı Meslek Eğitimi Kanunu almıştır.

55 CENTEL, 1982, s.32

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 20 Kasım 1989 tarihinde yenilenerek kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi, Türkiye tarafından 14.09.1990 tarihinde imzalanmış; 09.12.1994 günlü ve 4058 sayılı Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun'la onaylanmış⁵⁶ ve Bakanlar Kurulunun Aralık 1994 tarihinde yayınladığı 94/6423 sayılı kararla⁵⁷ yürürlüğe konulmuştur⁵⁸.

Şimdi bu düzenlemelerdeki çocuk ve gençleri koruyucu hükümleri yakından görelim.

II- TÜRK HUKUKUNDA ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLERİN KORUNMASI

A) ÇOCUK VE GENÇ KAVRAMLARI

Hukuki anlamda genel olarak çocuk; “kimli veya kimsesiz, varlıklı veya varlıksız, suçlu veya suçsuz, beden veya ruh yahut düşünce yönünden arızası olması veya olmaması gibi kişisel özellikleri ve nitelikleri gözönünde bulundurulmaksızın sağ ve tam doğduğu andan reşit olduğu ana kadarki devrede bulunan (insan yavrusu) gerçek kişi”dir⁵⁹. Görüldüğü gibi, hukukumuzda rüşt (olgunluk) yaşı 18 olarak belirlendiğine göre, 18 yaşın altında küçüklerin tümü “çocuk” olarak kabul edilmektedir.

Yukarıda sözü edilen ve Türkiye tarafından da onaylanarak yürürlüğe konulan Çocuk Hakları Sözleşmesi de; “bu Sözleşme uya-

56 RG, 11.12.1994-22138

57 RG, 27.01.1995-22184

58 Sözleşmenin Türk hukukuna etkisi konusunda ayrıntılı bir inceleme için bkz: İ T. CENTEL, Çocuk Hakları Sözleşmesi, Çalışan Çocuklar ve Türkiye, Prof. Dr. M.Kemal OĞUZMANA Armağan, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Türk Milli Komitesi, Ankara, 1997, s181-192

59 A.N. İNAN, Çocuk Hukuku, İstanbul, 1968, s.10. Ayrıca bkz: Çocuğun ve Çocuk Haklarının Korunmasına İlişkin Mevzuatımızda Yetersizlik ve Giderme Çareleri, H.C. OĞUZOĞLU'na Armağan, Ankara, 1972, s.271 vd.

rınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır” (md.1) demektedir⁶⁰. Burada da, örneğin Medeni Kanunun uyarınca daha küçük yaşta “evlenerek” reşit olanlar dışında 18 yaşından küçük olan herkes “çocuk” sayılmaktadır.

Bununla birlikte, İş Hukukunda 18 yaşın altında olup da bir iş (hizmet) sözleşmesi ile çalışanları belirtmek için kullanılan genel nitelikli “küçük işçi” kavramı dışında⁶¹; ayrıca “çocuk işçi” ve “genç işçi” ayrımı yapılmakta, 15 yaşını doldurmamış küçüklere “çocuk işçi”; 15 yaşını doldurmuş ve fakat 18 yaşını doldurmamış olan küçüklere ise “genç işçi” denilmektedir⁶². Ekleyelim ki, Umumi Hıfzı-sıhha Kanununa göre çalıştırılması yasak olan 12 yaşından küçükler de dahil olmak üzere, yasalar tarafından çalıştırılmasına izin verilmeyen ve fakat uygulamada fiilen çalıştırılan tüm küçükler, geçerli bir fiili hizmet (iş) ilişkisine dayandıklarından işçilik haklarından yararlanacaklardır. Çünkü “hizmet (iş) ilişkisi” geçersiz bir hizmet (iş) sözleşmesi ile değil; tersine, çocuğun (işçinin) işverenin işyerine veya yaşam alanına katılmasıyla ortaya çıktığı için fiili de olsa “geçerli” sayılmaktadır⁶³.

İşte, ister fiili olsun ister hukuki olsun, mevzuatımızda çocuk ve genç (küçük) işçilerin korunmasını amaçlayan hükümlerin asıl dayanağını Anayasamız oluşturmaktadır. Buna göre, “kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar” (md.50/1, 2). Şimdi, kaynağını

60 CENTEL, 1997, s.182

61 TUNÇOMAĞ, (1986), İş Hukuku, İstanbul, 1986, s.139 vd.

62 Ayrım hakkında ayrıntılı ve titiz bir inceleme için bkz: CENTEL, 1982, s.34 vd.; NARMANLIOĞLU, 2000, s.673; TUNÇOMAĞ, 1986, s.139

63 TUNÇOMAĞ, 1981 ve 1986, s.130 ve 139; CENTEL, 1982, s.35-36; CENTEL, 1997, s.182

Anayasa'da bulan çocuk ve genç işçilerin korunmasıyla ilgili mevzuat hükümlerini incelemeye çalışalım.

B) ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLERİN ÇALIŞTIRILMA KOŞULLARI

1- Çocuk ve Gençlerin Asgari Çalıştırılma Yaşları

Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, çocuk çalıştırma yaşı- na ilişkin olarak en eski kanun olan ve halen yürürlükte bulunan 24.04.1930 gün ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu⁶⁴ "on iki yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü san'at müesseseleri ile maden işlerinde amele ve çırak olarak istihdamını" yasaklamış; 12-16 yaş arası kız ve erkek çocukların günde en çok 8 saat çalıştırılabileceklerine ve fakat gece saatlerinde çalışmalarının yasaklanmasını hükme bağlamıştır(md.173). Gerçi, doktrinde kanunun "lafzından" (sözünden) hareketle 12 yaşından küçük çocukların belirtilen işler dışında kalan vücutlarına ve bün-yelerine ağır gelmeyecek olan "hafif işlerde" çalıştırılabilecekleri; bunlar arasında berber, kunduracı, terzi çıraklığı gibi işlerde, küçük sanatlarda, zanaatkar yanında, ziraat işlerinde çalıştırılabilecekleri, Çalışma Bakanlığı ile İş Dairesinin de aynı görüşte olduğu belirtil-mektedir⁶⁵.

Ancak, kanunun lafzi anlatımından, daha doğrusu söz konusu 173. maddenin karşıt kavramından yola çıkarak ulaşılabilecek bu düşüncenin, kanunun amacı, kamu yararı ve yürürlükteki mevzuat hükümleri karşısında uygulama alanının bulduğunu söylemek ol-dukça güçtür⁶⁶. Nitekim, doktrindeki karşı görüşlere göre, 12 yaşın- dan küçük çocukları korumak amacıyla getirilmiş bulunan Umumi

64 RG.06.05.1930-1489

65 B.N. ESEN, İş Hukuku, Ankara, 1944, s.117-118; F.H. SAYMEN, Türk İş Hukuku, İstanbul, 1954, s.316

66 NARMANLIOĞLU, 2000, s.675

Hıfzıssıhha Kanununun 173. maddesinin mutlak bir yasak olduğu, Kanunun lafzında belirtilen sanayi, maden, eğlence ve deniz işlerin dışındaki işlerde asgari çalışma yaşının 12 olduğu⁶⁷; özellikle tarım işlerinde, esnaf ve sanatkarların işyerlerinde çok küçük yaştaki çocukların hiç de “hafif” sayılmayacak işlerde çalıştırıldıkları dikkate alınır, çocukların gelişmesini engellemeyecek, onların bedeni gelişmesine uygun işlerde çalıştırılmalarının gerekliliğinin daha iyi anlaşılacağı savunulmuştur⁶⁸.

İş Kanununa göre ise, “onbeş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, ondört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır. Çocuğun gördüğü iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaz, onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez” (md.71/1, 2). Görüldüğü gibi, İş Kanunu kapsamı içindeki işyerlerinde çalışma yaşını 15 olarak belirleyen Kanun, 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimini tamamlamış çocukların ancak bedeni, zihni ve ahlaki gelişmelerine ve eğitimlerine engel olmayacak “hafif” işlerde çalıştırılmalarına izin vermektedir. Hafif işlerin neler olduğu (tarım ürünlerini toplama, paketlenme ve satış işleri, vs.) ve çocukların çalışma koşulları ÇSGB tarafından çıkarılan bir Yönetmelikte⁶⁹ gösterilmiştir. İş Kanununun kapsamı dışında kalan, Borçlar Kanunu kapsamına giren (küçük tarım işlet-

67 K. TUNÇOMAĞ, İş Hukuku, I, Genel Kavramlar, Hizmet Sözleşmesi, İstanbul, 1981, s.120, 309; CENTEL, 1982, s.136 vd.

68 M. EKONOMİ, (1984), İş Hukuku, C.I, İstanbul, 1984, s.95, dn.94

69 Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, RG. 06.04.2004-25425

meleri gibi) işlerde ve işyerlerinde ise çalışma yaşı olarak genel bir hüküm niteliğinde olan Umumi Hıfzıssıha Kanununun belirlediği asgari çalışma yaşı olan 12 yaş uygulanacaktır⁷⁰.

Uluslararası Çalışma Teşkilatının Türkiye tarafından da 23.01.1998 gün ve 4334 sayılı kanunla onaylanan 118 sayılı sözleşmesinde de asgari çalışma yaşı normal olarak 15 yaş olarak öngörülmüştür. Avrupa Sosyal Şartı da taraf devletlere “çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu haricinde asgari çalışma yaşının en az 15 olmasını sağlama” yükümünü getirmektedir (md.7/1). Bunun gibi, Avrupa Birliği içindeki İşçilerin Sosyal Hakları Topluluk Şartı da asgari çalışma yaşının her halükârda 15 yaştan aşağı olmamasını öngörmektedir (md.20)⁷¹.

2-Çocuk ve Gençlerin Azami Çalıştırılma Yaşları

İş Kanunu, işlerin “ağır ve tehlikeli” olması halinde işçiler için “çalıştığı işle ilgili mesleki eğitim almış olma” şartını getirirken (5763 s. k. değişik İş K. md.85/1), yaş sınırını da kural olarak 18’e yükseltmektedir. Buna göre, “Maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde” 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin çalıştırılması yasaktır (İş K. md. 72.). Bunun gibi, “sanayie ait gece saatlerinde yapılan işler” ile “gece dönemine denk düşen 20.00-06.00 saatleri arasındaki işçi postalarında” da 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin çalıştırılması yasaktır (İş K. md.63, 73, 76, 111; Yön. md.5)⁷²

Bundan başka, hangi işlerin “ağır ve tehlikeli işlerden” sayılacağı, 18 yaşını doldurmamış olmakla birlikte, 16 yaşını doldurmuş

70 DEMİR, 2009, s.87

71 CENTEL, 1997, s.184

72 Postalar Halinde İşçi Çalıştırılarak Yürütülen İşlerde Çalışmalara İlişkin Özel Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, RG. 07.04.2004-25426

“genç işçilerin” hangi ağır ve tehlikeli işlerde çalışabilecekleri, Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliğinde⁷³ belirtilmiştir (İş K. md.85). Buna göre, 16 yaşını doldurmuş ve fakat 18 yaşını bitirmemiş “genç işçiler”, Yönetmelikte sadece karşısında (Gİ) harfi bulunan işlerde çalıştırılabilecektir. Bununla birlikte, 18 yaşını bitirmemiş olmakla birlikte, “ihtisas ve meslek öğrenimi veren okulları bitirip bu konudaki işi meslek edinmiş 16 yaşını doldurmuş genç işçiler, sağlığı, güvenliği ve ahlakının tam olarak güvenceye alınması şartıyla ihtisas ve mesleklerine uygun ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilir” (Yön. md. 4).

Bunun gibi, ülkemizin 25.05.1959 gün ve 7293 sayılı yasayla onayladığı⁷⁴ Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (UÇÖ) “Deniz İşlerinde Çalıştırılacak Çocukların Asgari Yaş Haddinin Teswpiti hakkında 58 Sayılı Sözleşme” hükümlerine uygun olarak 15 yaşından aşağı yaştaki çocuklar gemilerdeki işlerde çalıştırılmazlar. Yine UÇÖ tarafından hazırlanan ve ülkemizce 25.05.1959 gün ve 7292 sayılı kanunla⁷⁵ kabul edilen “Trimci ve Ateşçi Sıfatıyla Gemilerde İşe Alınacakların Asgari Yaşının Tespitine Dair 15 sayılı sözleşme” hükümlerine göre, “18 yaşından aşağı kimseler trimci ve ateşçi sıfatıyla gemilerde çalıştırılmazlar”

Üstelik İş Kanununa göre, 14 yaşından 18 yaşına kadar (onsekiz dahil) çocuk ve genç işçilerin işe alınmalarından önce işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde sırası ile en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu, sağlık ocağı, hükümet veya beledi-

73 RG. 16.06.2004-25494

74 Deniz İşlerinde Çalıştırılacak Çocukların Asgari Yaş Haddinin Tespiti Hakkında 58 Sayılı Sözleşmenin Tasdik Edilmesine ve Bu Sözleşmeye Katılmamıza Dair Kanun: RG. 10220

75 Trimci ve Ateşçi Sıfatıyla Gemilerde İşe Alınacakların Asgari Yaş Haddinin Tespitine Dair 15 Sayılı Sözleşmenin Tasdik Edilmesi ve Bu Sözleşmeye Katılmamız Hakkında Kanun: RG.10220

ye hekimlerine muayene ettirilerek işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi şarttır. Ayrıca, bunların 18 yaşını dolduruncaya kadar altı ayda bir defa aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek bu işte çalışmaya devam etmelerinde bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi ve bütün bu raporların işyerinde saklanarak yetkili memurların isteği üzerine kendilerine gösterilmesi zorunludur. Sosyal Sigortalar Kurumu işe ilk giriş muayenesini yapmaktan kaçınmaz (md.87).

Ekleylim ki, 18 yaşından küçüklerle yapılan sözleşmelerin ancak kanuni temsilcilerinin önceden veya sözleşme yapıldıktan sonra vereceği onay ile geçerlilik kazanacaktır⁷⁶. Ancak, sezgin (müme-yiz) olan ve ana-babasının açık veya kapalı (zımnı) izniyle bir meslek veya sanatlara uğraşan veya bir işte çalışan yahut aile dışında yaşayan küçük (veya kısıtlı) kişiler de kanuni temsilcilerinin imzası olmadan da iş sözleşmesi yapabilirler. Zira, kanuni temsilciler (veli veya vasi) küçüğün bir işte çalışmasına veya ev dışına çıkmasına izin vermekle sözleşmeye de onay vermiş sayılır. Dolayısıyla, bu küçük veya gençlerin yaptığı sözleşmeler de “geçerlilik” kazanmış olur⁷⁷.

Nihayet, Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanununa göre, umuma açık ve açılması izne bağlı eğlence, oyun, içki ve benzeri amaçlı işyerlerinde kanuni istisnaları saklı kalmak üzere, (kadın veya erkek) onsekiz yaşından küçüklerin çalıştırılmaları yasaklanmıştır (4771 s.k.la değişik md.12). Gerçi, Umumi Hıfzısıhha Kanunu da mahalli belediyelerce 18 yaşından küçük çocukların “bar, gazino, kahve, kabare, dans salonları ve hamamlarda” çalıştırılmasının yasaklanmasını öngörmektedir (md.176). Ancak buradaki yasağın yürürlüğe girmesi için mahalli belediyelerce alınmış bir karar olması gerektiği dikkat çekicidir. Böyle bir karar olmadığı sürece yasak da gündeme

76 EYRENCİ-TAŞKENT-ULUCAN, s.70-71

77 TUNÇOMAĞ-CENTEL, 2003, s.77

gelmeyecek demektir. Uygulamada belediyeler böyle bir karar alarak yasağı sürdürdüğü gibi, Zabıta Yönetmeliklerinde yer verilmesi suretiyle de yasağı sürdürdükleri görülmektedir⁷⁸. Kaldı ki, yasağın Umumi Hıfzıssıhha Kanununda sayılan işyerleri ile sınırlı tutulmak gerektiği, hükmün geniş anlaşılarak benzeri yerlere de teşmil edilmesi gerektiği, 1930 yılında 80 küsur yıl önce çıkarılmış bulunan yasada bugün “pub, sauna, taverna, dansing, clup, diskotek” gibi değişik adlarla faaliyette bulunan ve aslında “eğlence yeri” olan işyerlerinin sayılması beklenmemeli, ama bu işyerlerinin de kanun kapsamında bulunduğu kabul edilmelidir⁷⁹.

3-Çocuk ve Gençlerin Çalıştırılma Süreleri

Belirli yaş sınırları getirerek çocuk ve gençleri koruma altına alan yasa koyucu, onları aynı zamanda çalışma süreleri bakımından da koruma altına almıştır. İş Kanununa göre, tarım ürünlerini toplama, paketlenme ve satış işleri gibi “hafif işlerde” temel eğitimi tamamlamış olanlardan okula devam etmeyen “çocuk işçilerin” çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuz beş saatten fazla olamaz. Bunlardan sadece 15 yaşını tamamlamış ve fakat 18 yaşından küçük “genç işçiler” için bu süre günde sekiz haftada kırk saate kadar arttırılabilecektir. Okula devam edenlerin çalışma süreleri ise, eğitim saatleri dışında en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilecektir (İş K. md.71/3, 4, 5; Yön. md.6).

Daha önce belirtildiği gibi, 1930 gün ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 173-180. Maddelerinde öngördüğü “İşçiler Hıfzıssıhhasına” göre, “on iki yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü san’at müesseseleri ile maden işlerinde amele ve çırak olarak istihdamını” yasakladıktan sonra (md.173/I);

⁷⁸ NARMANLIOĞLU, 2000, s.678

⁷⁹ CENTEL, 1982, s.140 vd.; SAYMEN, 1954, s.459

12-16 yaş arası kız ve erkek çocukların günde en çok 8 saat çalıştırılabileceklerine ve fakat gece saatlerinde çalışmalarının yasaklanmasına, yer altı çalışmalarının günde 8 saatten fazla olamayacağına (fazla mesai yapılamayacağına), hükmetmiştir.

Doğal olarak Umumi Hıfzısıhha Kanununun bu hükümleri İş Kanunu kapsamı dışında kalan işlerde uygulanacak demektir. Bu nedenle, örneğin yeraltı çalışmaları İş Kanunu kapsamı içinde olduğu için, bu gibi işyerlerinde çalıştırılacak işçilerin en az 18 yaşında olması gerekmektedir. Nitekim İş Kanunu “maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde onsekiz yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılmasının yasak” olduğuna hükmetmiştir (md.72).

Nihayet, belirlenen bu azami süreleri aşan “fazla çalışmalar” da çocuk ve genç işçiler için yasaklanmış olmaktadır.

4-Çocuk ve Gençlerin Gece Çalıştırılma Yasağı

İş Kanununa göre, “sanayie ait işlerde onsekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaktır. Onsekiz yaşını doldurmuş kadın işçilerin gece postalarında çalıştırılmasına ilişkin usul ve esaslar Sağlık Bakanlığının görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca hazırlanacak bir yönetmelikte gösterilir” (md.73). Gece dönemi ise, yine İş Kanununda belirlenmiştir: “Çalışma hayatında “gece” en geç saat 20.00’de başlayarak en erken saat 06.00’ya kadar geçen ve her halde en fazla onbir saat süren dönemdir” (md.69/1)

Ancak, bazı işlerin niteliğine veya yurdun bazı bölgelerinin iklim ve adetine göre “gece” başlangıcının daha geriye alınması veya yaz ve kış saatlerinin ayarlanması yahut erkek, kadın ve çocuk işçiler için

değişik gece saatlerinin düzenlenmesi de mümkündür (md. 69/2). Bununla birlikte, bir çalışmanın “gece” çalışması sayılabilmesi için, tüm günlük iş süresinin saat 20.00-06.00 arası geçmesi gerekmez. Yönetmeliğe göre, işçinin günlük kanuni “çalışma süresinin yarısından çoğu gece dönemine rastlıyorsa”, çalışmaya “gece” çalışmasına ait hükümler uygulanır (Yön.md.7/2)⁸⁰. Örneğin, işyerinde 15.00-23.00 postasında (vardiyasında) çalışan işçinin iş süresinin yarıdan fazlası gündüz saatlerine rastladığından, “gündüz çalışması” sayılacaktır. Gece ve gündüze rastlayan çalışma saatlerinin eşitliği halinde ise, hükmün işçi sağlığını koruyucu amacı göz önünde tutularak, “işçi lehine yorum” ilkesi gereği işin gece çalışması olduğu sonucuna varılacaktır⁸¹.

Ekleyelim ki, Umumi Hıfzıssıha Kanununa göre “on iki yaş ile on altı yaş arasında bulunan çocukların saat yirmiden sonra gece çalışmaları memnu” olduğundan (md.174), bu çocuklar için gündüz çalışmaları daha uzun, gece çalışmaları daha kısa sürse dahi, iş süreleri saat yirmide sona erecektir. Buna karşılık, 16-18 yaş arası çalışan genç işçilerin günlük iş süresinin gece mi gündüz mü sayılacağına hesabında, saat yirmiden sonraki çalışmaların gündüz çalışmasından daha uzun olup olmadığına bakılarak bir karara varılacaktır.

5-Çocuk ve Gençlerin Raporsuz Çalıştırılma Yasağı

İş Kanununa göre, ancak hafif işlerde çalıştırılabilecek 14 yaşını doldurmuş ve ilk öğrenimini tamamlamış çocuklardan başlayarak 18 yaşına kadar (18 dahil) bütün çocuk işçilerin “işe alınmalarından önce” işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı

80 Postalar Halinde İşçi Çalıştırılarak Yürütülen İşlerde Çalışmalara İlişkin Özel Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, RG, 07.04.2004-25426

81 DEMİR, 2009, s.96; N.ÇELİK, (2000), İş Hukuku Dersleri, B.15, İstanbul, 2000 s.254; Aksi görüş, NARMANLIOĞLU, I, Ferdi İş İlişkileri, İzmir, 1998 s.510

olduğunun sağlık raporu ile belirtilmesi şarttır. Ayrıca çocuk işçilerin 18 yaşını dolduruncaya kadar “en az her altı ayda bir” aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek “bu işte çalışmaya devamlarında bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi” ve “bütün bu raporların işyerinde muhafaza edilerek” yetkili memurların isteği üzerine kendilerine gösterilmesi zorunludur” (İş K.md.87).

Bunun gibi, Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliğinde belirtilen işlerde çalışacak (kadınlar dahil) 16 yaşını doldurmuş ve fakat 18 yaşını bitirmemiş işçilerin de “bedence bu işlere elverişli ve dayanıklı” oldukları “fizik muayene ve gerektiğinde laboratuvar bulgularına dayanılarak hazırlanan” doktor raporuyla belirlenmedikçe, “işe alınmaları” veya “işte çalıştırılmaları” yasaktır. Ayrıca bu işçilerden 16 yaşını doldurmuş ve fakat 18 yaşını bitirmemiş genç işçilerin “en az 6 ayda bir”, 18 yaşını bitirmiş olanların ise “en az yılda bir defa” aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek “bu işte çalışmaya devamlarında bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi” ve “bütün bu raporların işyerinde muhafaza edilerek” yetkili memurların isteği üzerine kendilerine gösterilmesi zorunludur (İş K. md. 86; Yön. md. 5/1).

6-Çocuk ve Gençlere Yirmi Günden Az İzin Verme Yasağı

Kanuna göre, işçinin ücretli yıllık izin hakkına sahip olabilmesi, işyerinde işe fiilen başladığı günden başlayarak, deneme süresi de dahil en az bir yıl çalışmış olması şartına bağlıdır (İş K. md. 53/1). Basın İş Kanununda da “en az bir yıl” olarak öngörülen “gazetecinin” çalışmış olması şartı (md. 21), Deniz İş Kanununda “gemi adamı” için “en az altı ay” olarak belirlenmiştir (md. 40).

Bunun gibi, kural olarak bir yıldan az süren mevsim ve kampanya işlerinde yıllık ücretli izin hakkı doğmamakla birlikte, “kıs-

mi süreli iş sözleşmesi”⁸² ve “çağrı üzerine çalışan işçiler” ile “geçici (ödünç) iş ilişkisiyle çalışan işçiler” de yıllık ücretli izin hakkından yararlanacaklardır (Yön. md.13, 14). Ancak, bir takvim yılı içinde belirlenen asgari süreleri doldurmayan “kısmi çalışmalar” için ücretli izin hakkı doğmayacağı gibi⁸³, bir yıldan arta kalan süreler için orantılı olarak ücretli izin hakkı da doğmayacaktır⁸⁴.

Yıllık ücretli izne hak kazanma süresinin hesabında işverenin “aynı işyerinde” veya “değişik işyerlerinde” geçirilen süreler birleştirilerek hesap edileceği gibi; muhtelif zamanlarda “fasılalarla geçirilen süreler” de birleştirilerek hesap edilmek zorundadır. Üstelik, daha önce çalıştığı işyerinin İş Kanunu kapsamında bir işyeri olmasının veya olmamasının da bir önemi yoktur (İş K. md.54/1). Yeter ki, işçinin ikinci altı ayda son çalıştığı işyeri İş Kanunu kapsamına giren bir işyeri olsun...

Kanuna göre, çalışma süresi bir yıldan beş yıla kadar olanlara yılda 14 gün; beş yıldan fazla (altı yıl) ve on beş yıldan az (on dört yıl) olanlara yılda 20 gün; on beş yıl ve daha fazla olanlara yılda 26 gün yıllık ücretli izin verilir. Bununla birlikte, küçük ve genç işçiler için bu konuda da özel bir düzenlemeye giden Kanunumuz, kıdemine ve çalışma süresine bakılmaksızın yaşı 18 ve daha küçük yaştaki işçiler ile 50 ve daha yukarı yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli

82 Yargıtay’a göre, “davacı işçinin davalıya ait işyerinde mevsimlik işçi olarak değil, aralıklarla çalıştığı anlaşılmaktadır. Böyle olunca, davacı işçinin çalışma süreleri birbirine eklenerek tam bir yıl geçen her dönem için yıllık ücretli izin alacağına davacının kabul edilmelidir”: 9. HD, 14.09.1999, 11375/13226-S. TAŞKENT, Açıklamalı ve İçtihatlı İş Kanunu, LEGAL, İstanbul, 2005, s.66

83 9 HD, 19.11.1980, 11339/11935, M. EKONOMİ İncelemesi, İHU, İş K. md. 49, No: 1; 9 HD, 25.03.1996, 31346/6089, GÜNAY, İş Kanunu 2, md. 49, 1765)

84 9 HD, 03.10.1980, 10970/10666, İşveren D., Nisan 1981, s. 13; 9 HD, 23.09.1985, 5744/8323, TÜHİS, Ocak 1986, s. 23; 9 HD, 21.11.1989, 10143/10077, YKD, Mayıs 1990, s. 674; 9 HD, 24.01.1991, 9621/518, Tekstil İşv. D., Mayıs 1991, s. 17; 9 HD, 17.02.1996, 16137/23225, Tekstil İşv. D., Şubat 1997, s. 18; 9 HD, 27.02.2003, 1523/2559, Tekstil İşv. Haziran 2003; Çimento İşv. Mayıs 2003, s.41

izin süresinin 20 günden az olamayacağını hükme bağlamıştır. (İş K. md. 53/5, 6). Üstelik, “iş günü” üzerinden hesaplanması gereken izin sürelerine rastlayan “hafta tatili”, “ulusal bayram ve genel tatil günleri” ile “hastalık süresi” de izin süresine dahil edilmeyecektir. Örneğin, 20 gün izin kullanan genç işçinin izin süresi içindeki 3 günlük hafta tatili (Pazar günleri) buna eklenmek zorundadır. Böylece $20+3=23$ güne çıkan izin süresinin içine, şayet herhangi bir resmi (23 Nisan veya 19 Mayıs) veya dini (Ramazan veya Kurban) bayram günlerinden biri de rastlayacak olur veya bu süre içinde işçi hastalanacak (raporlu) olursa, 23 günlük izin süresi bayram günleri ile hastalık (rapor) süresi kadar yine uzayacaktır. Ayrıca, işveren tarafından yıl içinde verilmiş başka “ücretli veya ücretsiz (mazeret) izinleri” ile dinlenme veya izin süresine rastlayan “hastalık izinleri”, yıllık izne mahsup edilemez (md.56/4, 5)⁸⁵.

Nihayet, İş Kanununda “asgari” süreleri belirtilen ve “vazgeçilmez” bir hak olan yıllık ücretli izin süreleri, taraflarca yapılan bireysel iş sözleşmeleri veya toplu iş sözleşmeleriyle hiçbir şekilde “azaltılamaz” ve fakat “arttırılabilir” (md. 49/3, 4). Aksi halde, Kanunda belirtilen sürelerin altında taraflarca bireysel veya toplu iş sözleşmelerine konulan hükümler “geçersiz” sayılır. Üstelik, yıllık ücretli izin hakkının “vazgeçilmez” niteliği (İş K. md.53/2), özellikle onun ait olduğu yıl içinde (bir tam yıllık çalışma süresinin bitimini takip eden yıl içinde) işveren tarafından kullandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, uygulamada sıkça karşılaşılan “sadece yıllık izin ücretinin ödenmesi”suretiyle işçinin izin süresini çalışarak geçirmesi Kanuna aykırı olduğu gibi; işçinin kullanmadığı yıllık izin sürelerini birleştirerek sonraki yıllarda kullanması da Kanuna aykırı olacaktır. Aksi halde, işçi sırf para alabilmek için izin hakkından vazgeçme

85 ÇELİK, 2000, s. 285; EKONOMİ, 1984, 346; TUNÇOMAĞ, 1981, s. 178

olanağına sahip olur ki, bu durum Anayasa'da güvenceye bağlanmış olan "dinlenme hakkına" (Any.md. 50/3, 4) da aykırı düşer⁸⁶.

7- Çocuk ve Gençlerin Çıraklık Sözleşmesine Göre Çalıştırılmaları⁸⁷

Bir işyerinde işçiler gibi çalışan "çıraklar" da işçilere benzerler; fakat hukuken "işçi" sayılmazlar. Zira işçiler esas itibariyle bir "ücret" geliri elde etmek için çalışırlarken; çıraklar "bir meslek veya sanatı öğrenmek için" çalışırlar. Başta Borçlar Kanununun "Hizmet Akdi" bölümünde yer alan "çıraklık mukavelesine" ilişkin hükümler olmak üzere (BK. Md.313/3, 318, 330, 342/2), 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanununa (MEK) göre bir "iş sözleşmesine" dayanarak değil, "çıraklık sözleşmesine" dayanarak çalışan çıraklar; "çıraklık sözleşmesinde belirtilen esaslara göre, bir meslek alanında mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını iş içerisinde geliştirmek üzere işe alınırlar (MEK, md.3/c). Öyleyse iş sözleşmesinin esaslı unsurları "bir iş görme" karşılığı "bir ücret ödeme" olduğu halde; çıraklık sözleşmesinde esaslı unsurlar,"bir meslek öğrenmeye" karşılık "bir mesleği öğretme" olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik, iş sözleşmesinin genellikle yazılı şekilde yapılması şart olmadığı halde, çıraklık sözleşmesinin işyeri sahibi ile çırak olacak kişinin velisi veya vasisi veya reşit ise çırak arasında "yazılı" şekilde yapılması şarttır. Bu şart "ispat" şartı değil "geçerlilik" şartıdır.

86 Nitekim Yargıtay'ın bir kararında, "hak kazandığı izni çalışmakta iken işverenden isteyen işçinin, kendisine böyle bir iznin kullanılmayacağı açık ve kesin şekilde ifade edildiği takdirde, İş Kanununda tanınmış olan haklarını kullanabileceği, örneğin işçinin sözleşmeyi haklı nedenle feshedebileceği" kabul edilmiştir : 9 HD, 13.02.2002, 17459/2727, TÜHİS, Mayıs-Ağustos 2002, s.55. Aynı görüş: 9 HD, 12.02.1996, 507/1779, GÜNAY, İş Kanunu Şerhi, 2, md. 55, s. 1777, Tekstil İşv.D., Haziran 1996, s.14; 9HD, 13.02.2002, 17459/2727, TÜHİS, Mayıs-Ağustos 2002, s.55; ÇELİK, 2000, s.287; EKONOMİ, I, 1984, s. 348; TUNÇOMAĞ, 1981, s.178

87 Geniş bilgi için bkz: M.FUŞAN, Çıraklık Sözleşmesi, Konya, 1994; A.ASLAN, Çıraklık Hukuku ve Mevzuatı, İzmir, 1993

Bu nedenle, çıraklar “öğrenci statüsünde” olduklarından işyerinde çalışan “işçi sayısına” dahil edilmezler (MEK, md.11). Üstelik, “iş sağlığı ve güvenliğine” ilişkin yasa, tüzük ve yönetmelik hükümleri dışında, çıraklık sözleşmesi devam eden çıraklar hakkında İş Kanunu hükümleri uygulanmaz⁸⁸ (İş K.md.4/f, 77/4; MEK, md.13/son). Bunun gibi, “iş sözleşmesine” dayanarak değil, “çıraklık sözleşmesine” dayanarak çalışan çıraklar, sendika üyesi olmadıkları için Sendikalar Kanunu ile Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunundan da yararlanamazlar⁸⁹. Uygulamada da toplu iş sözleşmesinden yararlanamayan çırakların, “çıraklık okulunda geçen sürelerinin”⁹⁰ ve hatta “18 yaşını doldurmuş olsalar bile, çıraklık sözleşmesi devam eden çırakların çıraklık sürelerinin” kıdem tazminatının hesabında göz önünde tutulmayacağı kabul edilmiştir⁹¹. Çünkü MEK, çıraklık sözleşmesi yapmak için yaş sınırı getirmiş ve “14 yaşını doldurmuş olmak, 19 yaşından gün almamış olmak” koşulunu koymuştur (MEK. md.10/a).

Gerçi, “19 yaşından gün almış olanlardan daha önce çıraklık eğitimden geçmemiş olanlar, yaşlarına ve eğitim seviyelerine uygun olarak düzenlenecek mesleki eğitim programlarına göre çıraklık eğitimine alınabilmektedir” (MEK. Md.10/2). Bu durum karşısında Kanunda belirtilen yaş sınırı içinde yapılan çıraklık sözleşmesi sürelerinin bazı durumlarda sözleşmenin yapılmasından başlayarak 18

88 Bu nedenle, “çıraklık ilişkisinin mevcut olduğu hallerde olayın 506 sayılı SSK açısından iş kazası sayılması ve iş kazası sigortasından gelir bağlanması, aradaki ilişkinin hizmet akdi ilişkisi olduğunu göstermez”: 9.HD, 26.06.1990, 6647/7874, s.149 dn.45. Buna karşılık, “hizmet akdi ile kamp bekçisi olarak çalışırken sondaj kursuna gönderilen ve bu süre içinde kendisine (ücret değil) kurs yevmiyesi ve yolluk ödendiği iddia edilen davacının kurs dönemi”, iş sözleşmesinin devam ettiği kabul edilerek “çıraklık” dönemi değil, “işçilik” dönemi olarak nitelendirilmiştir: 9.HD, 07.04.2004, 19251/7498-KILIÇOĞLU, 2005, s.35

89 ÇELİK, 2000, s.40; DEMİR, 2009, s.10-12

90 9.HD, 14.09.1989, 4050/6793, Kamu-İş, Nisan 1990, s.13

91 9.HD, 23.01.1997, 18397/1000; 07.04.1997, 1039/6734-GÜNAY, İş Kanunu, 154, 157, 158

ve hatta 19 yaşı aşması bile kaçınılmaz olabilecektir. Ancak, çıraklık süresi de mesleklerin özelliğine göre 2-4 yıl arası belirlendiğinden (MEK, md.14/2), 18 veya 19 yaşını geçenlerin çıraklık süreleri, çıraklık sözleşmelerinde belirtilen sürelerin sonuna kadar devam edecek demektir. MEK bu durumu göz önünde bulundurarak, “18 yaşını doldursa bile 19 yaşına kadar çıraklık sözleşmesi devam eden çıraklara” İş Kanunu hükümlerinin uygulanmayacağını hükme bağlamıştır (MEK, md. 13/son). Ancak, çıraklık sözleşmesi süresinin bitmesine rağmen çalıştırılmaya devam eden çırakların, bu tarihten itibaren “işçi” sayılarak İş Kanunundan yararlanmaya başlayacağı kabul edilmek gerekir.

Hemen belirtelim ki MEK kapsamına giren işyerlerinde çalışan çıraklara “yaşına uygun (16 yaşından büyük veya küçük oluşuna göre) asgari ücretin % 30’undan aşağı ücret” ödenemez (MEK, md.25/1). Ücretler her türlü vergiden müstesnadır (MEK, md.25/3). Ayrıca çıraklara her yıl tatil aylarında “bir ay” ücretli izin verilir (MEK, md.26). Kendilerine analık, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları uygulanmaz; sadece “iş kazası ve meslek hastalığı sigortası” ile “hastalık sigortası” hükümleri uygulanır. Bunların sigorta primleri, yaşlarına uygun asgari ücretin (İş K. md.39) % 50’si üzerinden Milli Eğitim Bakanlığınca karşılanır (MEK, md.25/4; SSK, md.3/II, b). Bu nedenle, MEK’da belirtilen nitelikteki çırakların çıraklık devresi sayılan süre içindeki çalışmaları, “analık, malullük, yaşlılık (emeklilik) ve ölüm sigortaları” sigortalılık başlangıcı ve süresi olarak kabul edilemez⁹².

Nihayet, MEK’da sadece çıraklık değil, kalfalık ve ustalık da düzenlenmiş bulunmaktadır. Ancak bunlar, bir işverene bağlı olarak “iş sözleşmesi” ile çalıştıklarından “işçi” statüsündedirler. Bu nedenle, başta İş ve Borçlar Kanunları olmak üzere, Sendikalar Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu hükümlerinden bunların eksiksiz olarak yararlanacakları kuşkusuzdur.

92 9.HD, 26.02.2001, 1434/1527, İşveren D., Ağustos 2001, s.16

KAYNAKÇA

- ASLAN, A. Çıraklık Hukuku ve Mevzuatı, İzmir, 1993
- BAŞGİL, A.F. Türk İşçi Hukukuna Giriş, Ankara, 1936, s. 5 ve 13
- BİT, La Réglementation du Travail des Enfants et des Geunes Gens, Genève, 1935
- BRUN, A. Sosyal Hukukun Zamanımızda Kaydettiği İstihaleler, İÜHFM, C.XXV, s. 1-4
- CENTEL, (1982), Atatürk Dönemi Çalışma Politikası, HFM, ayrı basım, İstanbul, 1982
- CENTEL Tankut, (1982) Çocuklar ve Gençlerin İş Güvenliği, İÜ Yayınları No: 3041, Hukuk Fakültesi No: 667, Fakülteler Matbaası, İstanbul, s. 16
- CENTEL, T. Çocuk Hakları Sözleşmesi, Çalışan Çocuklar ve Türkiye, Prof. Dr. M.Kemal OĞUZMAN'a Armağan, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Türk Milli Komitesi, Ankara, 1997
- ÇELİK, N. İş Hukuku Dersleri, B.15, İstanbul, 2000
- İNAN, A.N. Çocuk Hukuku, İstanbul, 1968, s. 10. Ayrıca bkz: Çocuğun ve Çocuk Haklarının Korunmasına İlişkin Mevzuatımızda Yetersizlik ve Giderme Çareleri, H.C. OĞUZOĞLU'na Armağan, Ankara, 1972
- ÇAĞATAY, N. (1974), Bir Türk Kurumu Olan AHİLİK, Ankara, 1974, s. 3
- DEMİR, (2009), İş Hukuku ve Uygulaması, İzmir, 2009
- DEMİR, F. (1987), 50.Yılında 3008 Sayılı İş Kanununun Amacı, Karakteri, Özellikleri ve Bugüne Kadar Gösterdiği Gelişim Tablosu, İİBF Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, İzmir, 1987
- EKONOMİ, M. İş Hukuku, C.1, Ferdi İş Hukuku, İstanbul, 1984
- ESEN, B.N. İş Hukuku, Ankara, 1944
- EYRENCİ-TAŞKENT-ULUCAN, (2004), Bireysel İş Hukuku, İstanbul, 2004
- GÖZÜBÜYÜK, A.P. Avrupa Çocuk Hakları Beyannemesi, Adalet Dergisi, XLV, 12, Aralık 1954
- GÜLLÜLÜ, S. (1977), Ahi Birlikleri, İstanbul, 1977
- GÜNAY, Şerhli İş Kanunu, C.I-II, Ankara, 1998
- KILIÇOĞLU, İş Kanunu Yorumu ve Yargıtay Uygulaması, İstanbul, 2005
- NARMANLIOĞLU, Ü. İş Hukuku I, Ferdi İş İlişkileri, İzmir, 1998
- NARMANLIOĞLU, Ü. (2000), İş Hukukunda Çocukların Korunması, Prof. Dr. Seyfullah EDİS'e Armağan, DEÜ, İzmir, 2000
- ÖKÇÜN, G. Türkiye İktisat Kongresi, Ankara, 1968
- SAYMEN, F.H. Türk İş Hukuku, İstanbul, 1954

- TALAS, C. Cumhuriyetin 50.Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, Ankara, 1975, s. 838-839; Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, DİE, Ankara, 1973
- TALAS, C. (1981) Toplumsal Politikaya Giriş, Ankara
- TAŞKENT, S. Açıklamalı ve İçtihatlı İş Kanunu, LEGAL, İstanbul, 2005
- TİSK, Gümrük Birliğinin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Türk Çalışma Hayatı, No: 143, Ankara, Mayıs-1995
- TOLGA, M.V. İş Hukuku, İstanbul, 1958
- TUNA, O. (1970), Sosyal Tarihte Çocuk ve Gençlerin Çalışma Meseleleri, İş ve Hukuk, V, 49, Şubat 1970, s. 6
- TUNA Orhan, Sanayide Çocuk Sa'yi ve Çocuk Sa'yinin Korunmasına Matuf Mevzuat, İş IX, 2, Nisan 1943,
- TUNÇOMAĞ Kenan, (1981) , İş Hukuku I, Genel kavramlar-Hizmet Sözleşmesi, İstanbul
- TUNÇOMAĞ, (1986), İş Hukuku, İstanbul.
- UŞAN, F.M. Çıraklık Sözleşmesi, Konya, 1994
- ÜLKEN, Y. Atatürk ve İktisat, Ankara, 1981

Nitelikli İşgücü Yaratma Kapasitesi Açısından Türkiye'nin Eğitim Sistemi ve Çocuklar ile Gençlere Yönelik Sosyal Politikalar

Arş. Gör. Cihan Serhat KART - Ankara Üniversitesi

Arş. Gör. Ayşe Gözde KOYUNCU - Ankara Üniversitesi

GİRİŞ

Günümüz dünyasında giderek artan uluslararası rekabet, nitelikli işgücüne olan ihtiyacı arttırmaktadır. Zira düşük katma değerli sektörlerde nitelsiz emek bir maliyet olarak algılanırken, yüksek katma değerli yaratıldığı ve bu yüzden rekabet avantajının söz konusu olabildiği sektörlerde nitelikli emek bir maliyetten çok bir kaynak olarak algılanmaktadır. Bu yüzden ülkeler emeğin niteliğini artırmak suretiyle hem rekabet avantajlarını hem de yüksek karlarını daim kılmaya çalışmaktadırlar.

Nitelikli işgücü yaratmanın şüphe yok ki en temel yolu ister okul üzerinden örgütlenen formel ister bazı farklı düzeylerde ortaya çıkan enformel biçimiyle olsun eğitimidir. Eğitim, kendisi sosyal politikanın bir unsuru olduğu gibi, eğitim alacak kitlelerin belirlenmesi açısından da diğer sosyal politika uygulamaları ile içli dışlıdır. Bu ilişki göz önüne alınmadığı zaman eğitim ne kadar özenle programlanırsa programlansın; ne kadar detaycı ve kuralcı olursa olsun sonuç istenilen biçimde olmayacaktır. Çalışmanın amacı, bu bağlamda Türkiye'deki eğitim sistemini ve yukarıda da bahsedildiği gibi onunla yakından ilişkili olan diğer sosyal politika uygulamalarını nitelikli işgücü yaratma kapasitesi açısından analiz etmektir.

1. NİTELİKLİ İŞGÜCÜ KAVRAMI VE EĞİTİM İLE İLİŞKİSİ

“Nitelikli işgücü” farklı düşünürlerin üzerinde durduğu, farklı şekillerde tanımladıkları bir kavramdır. Örneğin, Adam Smith, kısaca “Ulusların Zenginliği” olarak bilinen ünlü eserinde emeği, vasıfsız emek(common labour) ve nitelikli emek(skilled labour) olarak ikiye ayırmıştır. Onun için nitelikli işgücü, pahalı bir makine gibidir ve eğitim aracılığıyla sağlanabilir(Smith, 2001: 145-146). Karl Marx içinse emeğin nitelikli işgücü olabilmesi için belli bir endüstride faaliyette bulunmak için gerekli olan vasıf ve beceriyi kazanmak amacıyla eğitim alması bir zorunluluktur(Marx, 2001: 248). ilerleyen yıllarda Alfred Marshall(1997: 124-125) teknik eğitim ve bilimsel bilginin yayılması gibi unsurların nitelikli işgücünü ivmelendirdiğini ve bunun sonucunda birçok kimya bilgisinin sanayiye aktarıldığını ifade etmiştir. Şüphe yok ki onun için de eğitim, nitelikli işgücü yaratmanın temel yoludur ve eğitim ile birlikte sadece bilgi edinme anlamında değil, edindiği bilgiyi ve becerileri endüstri için kullanabilme anlamında da bir gelişme sağlanmış olur. Nitelikli işgücüne yönelik tanımlamaları genişletmek mümkündür. Fakat hangi perspektiften bakılırsa bakılsın, nitelikli işgücü geçmişte olduğu gibi günümüzde de belli bir işi yapabilmek, belli bir üretimi veya üretim sürecini başarı ile tamamlayabilmek, yeni ürün yaratma kapasitesi olan, özel bilgi ve beceri ile donanmış, özel bir eğitime tabi tutulmuş emeği ifade etmek için kullanılmaktadır.

“Nitelikli işgücü” tanımındaki “nitelik” kavramı, sanayileşmenin ilk yıllarında özellikle önemli olan ve çoğunlukla zanaat üretiminde faaliyette bulunan emeğin sahip olduğu el becerisinin ötesinde, üretim sürecinin devamlılığını, yenilenmesini, dönüştürülmesini ve değiştirilmesini sağlayacak, rekabetçi özellikleri olan ürünler ortaya

koyabilecek, çoğunlukla formel olmakla birlikte enformel de olabilecek bir eğitime sahip emeğin özelliklerine gönderme yapar. Başka bir ifade ile doğuştan gelen becerilerden çok öğrenilmiş bilgi birikim setine sahip emek “nitelikli işgücü” olarak tanımlanabilir. Bu husus bize nitelikli işgücü ile eğitim arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine araştırmamız gerektiğini hatırlatır. Zira bu ilişki bizi eğitim ile hasıla arasındaki bağa da götürecektir.

Nitelikli işgücü, ülkelere uluslararası arenada rekabet etme gücü sağlayarak onların kalkınmalarını ivmelendirecektir. Fakat bu tür bir işgücünün nasıl bir eğitim sistemi ile sağlanabileceği, neler yapılması gerektiği açıklamaya muhtaçtır.

Nitelikli işgücü ile eğitim arasındaki ilişkiyi ve hatta diğer sosyal politika alanları arasındaki ilişkiyi beşeri sermaye kavramı üzerinden analiz etmek, bakış açımızı genişletecek ve bize Türkiye’nin durumunu anlamamız konusunda yardımcı olacaktır. Beşeri sermayeye ilişkin öncü çalışmalar Schultz ve Becker’e aittir. Her iki yazarın 1960’ların başındaki çalışmaları o güne kadar olanın aksine dikkatleri fiziki sermayeden beşeri sermayeye çevirmiştir(Savvides ve Stengos, 2009: 5). Schultz(1961: 1) için vasıf ve bilgi bir tür sermayedir ve Batı toplumunda daha fazla ön plana çıkmaktadır. Araştırmalar o günün şartlarında başka nedenlere odaklanmış olsalar da ülkeler arasındaki hasıla farkının en temel açıklayıcısıdır. Becker(1962: 10-30), asıl amacının kolej ve yüksek okula gitmenin parasal getiri oranını ölçmek olan çalışmasında farklı beşeri yatırım türlerinden bahsetmiştir. Bunlar iş başı eğitim, okula gitmek, diğer bilgiler(örneğin en çok ücreti ödeyen firmayı öğrenmek gibi), üretken ücret artışları(duygusal ve fiziksel sağlığı ilerletmek gibi). Becker ve Chiswick (1966) ABD için güney ve diğer bölgeleri kıyasladıkları çalışmalarında, okula gidilen yıl sayısının yüksek olduğu güneyde

ücretlerin görece yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Bu tür bulgular, ilerleyen dönemlerde bu tür emeğin yarattığı katma değer in yüksek olmasından ötürü aldığı ücretin de yüksek olduğu şeklinde yorumlanmış ve eğitim ile hasıla arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılmıştır (Örneğin bkznz Blundell vd. 1999: 11). Eğitim ile hasıla arasında böyle bir ilişki beklemek mümkündür. Zira eğitim, bilgiyi işlemeyi kolaylaştırmakta, daha rekabetçi ürünler ortaya çıkartmakta, hata payını azaltarak maliyetleri düşürmekte, iletişimi kolaylaştırarak pazarlamayı, hammadde kaynaklarına ulaşmayı vb faaliyetleri daha etkin hale getirmektedir. Eğitime yapılan yatırım verimliliği artıracak ve sürdürece k olan bilgiyi yaymakta ve devam ettirmektedir (Weisbrod, 1962: 106). İktisadi büyüme modellerine ilişkin bazı bulgular, doğrusal olmayan bir ilişkiye ait delillere işaret etse de literatürde yukarda bahsedilen şekliyle eğitim ve hasıla arasında bir ilişki olduğu konusu genel kabul görmüş biçimdedir.

2. TÜRKİYE EMEK PİYASASI VE NİTELİKLİ İŞGÜCÜ

Türkiye’de nitelikli işgücünü analiz etmeden önce Türkiye işgücü piyasasına ilişkin temel büyüklüklere bakmak resmin tamamını görmemiz açısından bize yardımcı olacaktır. TÜİK (TÜİK, 2012) verilerine göre 2012 yılı ocak ayı itibari ile 15 yaş ve üzerindeki nüfus 54, 283, 000, işgücü 26, 139, 000, işsiz sayısı ise 2, 664, 000’dir. İşsizlik oranı % 10, 2 (kentlerde % 12, kırsal bölgelerde % 8, 5), tarımdışı işsizlik oranı % 12, 4 (Kentlerde % 12, 2, kırsal bölgelerde % 13, 2), genç nüfusta işsizlik oranı % 18, 4 (Kentte % 20, 3, kırsal bölgelerde % 13, 9)’tür. Bu verilerden çıkarabileceğimiz ilk temel sonuç genç nüfusta işsizlik oranının genel işsizlik oranının neredeyse iki katı olduğudur. Genç işsizliği açıklamaya yönelik bir çok çalışma olmakla birlikte nitelikli işgücü ve eğitim arasındaki ilişki açısından yapılabilecek ilk açıklama; özellikle konjonktürel dalgalanmaların

aşağı yönlü olduğu dönemlerde işverenlerin, emek arz fazlası olduğu için nitelik ve donanım konusunda daha seçici oldukları ve hatta bazen eleman aranan pozisyon için hiçbir anlamı olmayan nitelikleri bile aradıklarıdır. İkinci bir açıklama ise gençlerin üretken istihdam için gerekli beceri ve deneyime sahip olmamalarıdır (Çetinkaya, 2010: 48-49). Bu her iki açıklama da bizi eğitimin yetersizliğine götürür. Eğitim sistemi, gerek okul düzeyinde olsun gerek okul eğitimi dışında beceri, donanım kazandırmaya yönelik uygulamalar düzeyinde olsun yeterli olmadığı için genç işsizliğin yüksek olduğu kanaatine varılabilir. Bu eksiklikler, gençlerin daha yüksek refah düzeyi dolayısıyla daha yüksek ücret beklentileri ile kesişerek gençler arasında işsizliğin, sorumlulukları daha fazla olan görece yaşlı işçilere nazaran daha yüksek olmasına yol açmış olabilir. Asıl üzerinde durulması gereken, değişen üretim koşullarına uyum sağlamak için bilgi birikiminin daha yüksek olması gerekliliği artarken, eğitimin niteliksel ve niceliksel artışının aynı oranda olmadığı gerçeğidir. Türkiye işgücü piyasasına ilişkin İLO (İLO, 2011: 10) tarafından yapılan çalışmanın bulguları da yukarda değindiğimiz durumu destekler niteliktedir:

- 1) İstihdam kapsamındaki kişilerin ortanca eğitim düzeyi hala ilkökuldür (5 yıllık eğitim)
- 2) Ücretsiz aile işçisi konumundakilerin dörtte birinden fazlasının diploması yoktur.
- 3) İlkokul mezunları, gelip geçici (günlük veya mevsimlik) işlerde ücretlerle çalışanların ve kendi hesabına çalışanların yarısından fazlasını oluşturmaktadır.
- 4) Ücretli-maaşlı çalışanlar için ortanca eğitim düzeyi lisedir (11 yıl) ve bu kesim Türkiye'deki işgücünün yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

Öte yandan Türkiye’de 2011 yılı için ortalama okullaşma 6, 5 yıl iken; beklenen okullaşma 11, 8 yıldır(UNDP, 2011: 128). Aşağıdaki tablo incelendiğinde bu değerlerin gelişmiş ülkelerin gerisinde olduğu anlaşılabacaktır. Son on beş yıl içinde sekiz yıllık zorunlu eğitimin varlığının bu değerleri yukarı çektiği de göz önüne alınmalıdır. Eğer bu etki hesaba katılmazsa ortalama okullaşma değeri daha da düşük kalacaktır.

Tablo 1. Ortalama Okullaşma ve Beklenen Okullaşma Süreleri

ÜLKE	ORT. OKULLAŞMA	BEK. OKULLAŞMA
ALMANYA	12, 2	15, 9
AVUSTURALYA	12, 0	18, 0
AVUSTURYA	10, 8	15, 3
BELÇİKA	10, 9	16, 1
DANİMARKA	11, 4	16, 9
FRANSA	10, 6	16, 1
JAPONYA	11, 6	15, 1
İRLANDA	11, 6	18, 0
İSPANYA	10, 4	16, 6
İSVEÇ	11, 7	15, 7
İSVİÇRE	11, 0	15, 6
İTALYA	10, 1	16, 3
NORVEÇ	12, 6	17, 3
ABD	12, 4	16, 0
BİRLEŞİK KRALLIK	9, 3	16, 1
TÜRKİYE	6, 5	11, 8
AGÜ’LER	3, 7	8, 3
ÇOK YUK İGE ÜLKELERİ	11, 3	15, 9
YUK İGE ÜLKELERİ	8, 5	13, 6
ORTA İGE ÜLKELERİ	6, 3	11, 2

Ynak: UNDP(2011) insani gelişmişlik raporundan alınmıştır.

Tabloya baktığımızda Çin dışındaki büyük ve rekabetçi ekonomilerden ABD, Almanya, Fransa, Japonya; Birleşik Krallık'tan oluşan grubun ortalama okullaşma oranı Türkiye'nin bir buçuk katıyken, aynı grubun beklenen okullaşma süresi de yaklaşık olarak Türkiye'nin 1, 3 katıdır. Aynı zamanda Türkiye'nin ortalama ve beklenen okullaşma süreleri UNDP'nin insani gelişmişlik sınıflandırmasında içinde yer aldığı "Yüksek İnsani Gelişmişlik" grubunun ortalamasının altındadır. Öte yandan Türkiye'de 2011-2012 eğitim öğretim yılı için öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 21, 72 iken yukarıda bahsettiğimiz beş ülkenin ortalaması 16, 4 tür. Türkiye'de eğitim için devlet tarafından yapılan harcamalar, 2009 yılı itibari ile gayrisafi yurt içi hasılanın % 6, 7 iken bahsi geçen beş ülkede ortalama olarak % 11, 36'dır. (Daha fazla bilgi için UNDP, 2011 ve tablo 2).

Tablo 2- Ülkelerin Öğrenci/Öğretmen Oranı ve Kamu Harcamalarının GSYİH'ye Oranı

ÜLKE	ÖĞRENCİ/ ÖĞRETMEN	EĞİTİM İÇİN KAMU HAR (% GSYİH)
ALMANYA	13	11, 3
AVUSTURALYA	-	8, 5
AVUSTURYA	-	11
BELÇİKA	11, 1	11, 8
DANİMARKA	-	11, 2
FRANSA	18, 7	11, 7
JAPONYA	18, 1	8, 3
İRLANDA	15, 8	9, 7
İSPANYA	12, 6	9, 7
İSVEÇ	9, 3	9, 9
İSVİÇRE	-	11, 3
İTALYA	10, 3	9, 5
NORVEÇ	-	9, 7
ABD	13, 9	16, 2
BİRLEŞİK KRALLIK	18, 3	9, 3

Kaynak: UNDP 2011'den alınmıştır.

Eğitim ve onunla sıkı sıkıya ilişkili olan nitelikli işgücü kavramları söz konusu olduğunda yukarıdaki verilerin de ötesinde bazı bilgilere ihtiyaç duyulacağı aşikardır. Eğitim sisteminin bilgi üretme ve üretilen bilgiyi başka bir çıktıya dönüştürme konularında öğrencilere katkısının ne olduğu, belli bir formel eğitimi tamamlamış öğrencilerin hangi bilgileri aldıkları ve bu bilgileri ne oranda gündelik hayatta karşılaştıkları sorunlara uygulayabildikleri, onlardan yeni çıktılar üretilip üretilmediği sorularına cevap vermemiz gerekir. OECD'nin Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı(PISA-Programme for International Student Assessment) tam da bunu ölçebilmek adına bir dizi soru formu geliştirmiştir(OECD, 2009: 1). Farklı ülkelerden 15 yaşını doldurmuş öğrencilerin matematik, fen ve okuma alanlarındaki başarılarını ölçmek için geliştirilen testlerin sonuçları incelendiğinde Türkiye'nin OECD ortalamasının altında olduğu gibi yukarıda bahsi geçen beş ülkenin ortalamasının da altında olduğu görülmektedir(Daha fazla bilgi için bkz tablo 3). Bu husus, eğitim sisteminin çok daha detaylı şekilde ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. İlerleyen bölümlerde bu konu daha derinlemesine analiz edilecek olmakla beraber, birkaç noktaya dikkatleri çekmek yerinde olacaktır. Bunlardan birincisi Türkiye'de eğitim sisteminin ezberci nitelikte olduğu, bunun da öğrencilerin yorumlama becerilerini körelttiğidir. Ezberci eğitim sisteminde kiye "mutlak doğru" olduğu düşünülen bilgiler öğretilmekte ve bu bilgileri istenildiğinde geri çağırması istenmektedir(Sekin, 2008: 12). Bu sistemin iki tür dezavantajı olduğu söylenebilir. Bunların birincisi bilgi seti öğrenciye verildiği için öğrenci kendisi bilgi edinmeyi, bilgileri süzmeyi, analiz etmeyi öğrenememektedir. İkincisi, bilgileri bir yığın olarak öğrenmekte fakat onları işlemeyi, yeni bilgilere dönüştürecek kümülatif bir sürece dahil etmeyi becerememektedir.

Dikkat çekmemiz gereken ikinci nokta, eğitim sisteminin içinde öğrencilere verilen bilgilerin güncellenmediğidir. Bunun iki nedeni olabilir; eğitim fakültelerinde geleceğin öğretmenlerine değişen şartların getirdiği yeni bilgiler yeterince verilememektedir ya da öğretmenler meslek hayatlarını boyunca üniversitelerde aldıkları bilgileri güncellememektedirler.

Tablo 3-Pisa Matematik ve Fen Bilimleri Ölçeğinden Ülkelere Göre Alınan Puanlar(OECD, PISA 2009).

ÜLKE	MATEMATİK ÖLÇEĞİNDE	FEN BİLİMLERİ ÖLÇEĞİNDE
ALMANYA	513	520
AVUSTURALYA	514	527
AVUSTURYA	496	494
BELÇİKA	498	500
DANİMARKA	503	499
FRANSA	497	498
JAPONYA	529	539
İRLANDA	487	502
İSPANYA	483	488
İSVEÇ	494	495
İSVİÇRE	534	517
İTALYA	483	489
NORVEÇ	498	500
ABD	487	502
BİRLEŞİK KRALLIK	492	514
TÜRKİYE	445	454
OECD ORTALAMASI	496	501

3. TÜRKİYE'DE ÇOCUKLARA VE GENÇLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARI

Sosyal politika, tanımı ve içeriği konusundaki tartışmalar bir kenara bırakılırsa, toplumun kaynaklara ulaşma şansı ortalamaya göre düşük olan mensuplarının, bu kaynaklardan yararlanmasını, başka bir ifade ile toplumsal kaynakların yeniden dağıtılmasını sağlamaya çalışan; böylelikle toplumsal dengenin sürdürülmesini amaçlayan politikalar olarak tanımlanabilir. Sosyal politikaların özellikle üzerinde durması gereken gruplardan iki tanesi çocuklar ve gençlerdir.

TÜİK'in 2008 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemi ve nüfus ve sağlık araştırması sonuçlarına göre yaptığı nüfus projeksiyonu Türkiye'de 2010 yılı itibari ile nüfusun 70003000 olmasını ve % 43'ünün 25 yaş altında, 25 yaş altındaki bu kitlenin ise % 60'ının 15 yaş altında olmasını beklemektedir. Bu husus Türkiye'nin görece genç bir nüfusa sahip olduğu göstermektedir. Bu yüzden gençlere yönelik sosyal politikalar (özellikle eğitime erişim açısından) özenle incelenmeli, eksiklikleri ortaya konulmalı ve bu eksikleri giderme yolları araştırılmalıdır. Genç ve çocuklar ile sosyal politika ilişkisi değerlendirildiğinde üzerinde durulması gereken temel konular, yoksulluk ve onun bu kitle üzerindeki etkisi (özellikle eğitim ve sağlık gibi hizmetlerden yararlanamama), yoksullukla karşılıklı etkileim içinde olan gelir dağılımı adaleti, gençlerin işgücü piyasasına dahil olurken ve bu piyasanın içindeyken yaşadıkları sorunlar, bu kitlenin mensupları arasındaki diğer dezavantajlı grupların sorunları biçiminde sıralanabilir.

Türkiye'de sosyal güvenlik kurumları dışında sosyal yardım ve hizmetler alanındaki başlıca kuruluş Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'dür (SYGDM). SYGDM yönetimindeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu (SYDTF) ile iller ve

ilçeler düzeyindeki Sosyal Dayanışma Vakıfları(SYDV) ile sistem tamamlanmaktadır (UNICEF, 2011: 24). Bu kurumların uygulamaları görece dağınık ve sınırlıdır. Örneğin çocuk ve genç istihdamını ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar tek tek projeler halinde kalmış, bir bütün olarak ele alınıp devlet politikası uygulamaya konulamamıştır(Şişman, 2003: 20). Bütün çalışmaların ekseninde yoksulluğun olduğu söylemek yanlış olmaz. Çocuklar ve gençler söz konusu olduğunda yoksulluğun bu şekilde değerlendirilmesini anlamak mümkündür.

Yoksulluk daha ayrıntılı biçimde incelendiğinde en önemli etkiyi çocuklar üzerinde gösterdiği gözlemlenmektedir. Çocuklar sağlıklı biçimde beslenemez ve eğitim almazlarsa ilerde de sağlıklı ve üretken olamazlar(Durgun, 2011: 144). Onların yoksulluk nedeniyle eğitim, sağlık gibi hizmetlere ulaşamamaları nitelikli işgücüne dahil olmalarını sağlayacak donanımdan onları mahrum bıraktığı için hem onlara hem de topluma zarar vermektedir. On yedi yaş altındaki kitle temel alınarak yapılan çalışmada yoksulluk riski altında bulunanların oranı Türkiye için % 34 iken İskandinav ülkelerinde bu oran % 10'un altındadır (Durgun, 2011: 148). Bu veri bile tek başına gelişmiş ülkelerle rekabet etmeye çalışan Türkiye'nin bazı redbirler almak zorunda olduğunun göstergesidir. Bu yoksul çocuklar, eğitime ulaşamamakta ve genç yaşta işgücüne dahil olmaktadır. Çocuk işgücüne ilişkin veri toplamaya 1994 yılında başlayan TÜİK'in 2007 yılı raporu da bu önermemizi desteklemektedir: 6-17 yaş grubundaki 16 milyon 264 bin çocuğun 958 bini bir ekonomik işte çalışmaktadır(% 5, 9). Bu çocukların % 31, 5 i aynı zamanda okula devam ederken % 68, 5 i okula devam etmektedir(TÜİK, 2007). Yoksulluk çocukları işgücüne dahil olmaya zorladığı gibi onları marjinal sektörlere de yönlendirmektedir. Bunun sonucu olarak sokakta çalışma, madde bağımlılığı, istismara maruz kalma gibi

sorunlar ortaya çıkmaktadır. Çocukları, farklı risklerden korumak için başta Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu olmak üzere devlet eliyle belli tedbirler alınmaya çalışılmaktadır. Fakat bu tedbirler hem kapsam olarak yetersizdir hem de sadece bu tür tedbirlerle bu sorunları çözmek mümkün değildir. Örneğin 2010 yılı itibari, ile sokakta yaşayan ve/veya yaşayan çocuklara hizmet vermek amacıyla kurulmuş bulunan “Çocuk ve Gençlik Merkez”lerinden sadece 8934 çocuk ve genç yararlanmıştır. Aynı şekilde çocuklara aile ortamı sağlamayı amaçlayan “Çocuk Evleri”nden sadece 1813 çocuk yararlanmıştır (SHÇEK, 2010: 5-6). Çocuklar ve gençlerin sorunlarının üzerinde ekonomik bazı unsurların etkisi ihmal edilemeyecek kadar büyüktür. Dünya’da ve Türkiye’de yoksulluk, gelir dağılımı adaleti, üretim yapısı ve yarattığı kısır döngü üzerine yapılan çalışmalar bu söylediklerimizi destekler niteliktedir. Örneğin Adaman ve Keyder (2008:16-18), yaptıkları çalışmada Türkiye’de yoksulluğun tezahürüne dair yapılmış çalışmaların üzerinde anlaşıtları birkaç husus olduğunu söylemişlerdir. Bu hususlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- 1) Yaşanan büyüme aynı oranda yeni iş imkanı yaratamamaktadır ve işsizlik oranları gençler arasında daha yüksektir.
- 2) Türkiye’de gelir dağılımı gelişmiş ülkelere nazaran çok daha adaletsizdir.
- 3) Vergi geliri düşüktür ve bu husus başta eğitim ve sağlık olmak üzere kamu harcamalarının yeterli olmaması sonucu doğurmaktadır.
- 4) Sosyal güvenlik eksikliğini kısmen de olsa gideren aile ve diğer toplumsal bağlar zayıflamaktadır.
- 5) Eğitim ve sağlık gibi temel hizmetler konusunda bölgesel

farklar vardır ve bu farkların olumsuz etkileri yoğun olarak hissedilmektedir.

Dolayısıyla yapılması gereken ekonominin geneline ilişkin, gelir dağılımı adaletini sağlayacak, yoksullukla anlamlı şekilde mücadele etmeyi olanaklı kılacak, böylelikle çocukları ve gençleri eğitime ve sağlığa kolay şekilde erişebilecek hale getirecek tedbirleri hayata geçirmektir. Bunun yanında yetersiz olmakla birlikte, çocukların özellikle eğitime ulaşmalarını kolaylaştıran bazı tedbirler alınmaktadır. Bunların başında “Şartlı Nakit Desteği”, “Ücretsiz Okul Kitabı Dağıtımı”, “Koruyucu Ailelere Ekonomik Destek”, “Eğitim Materyali Yardımı”, “Öğle Yemeği Yardımı”, “Özürlü Öğrencilerin Okula Ücretsiz Taşınması”, “Barınma Yardımı” gibi uygulamaların bu tedbirler arasında en göze çarpanları olarak sıralanabilir (Kalaycı vd, 2008: 182). Bu uygulamaların tamamının etkilerini değerlendirecek yeterince bulgu ve veri mevcut değildir. Ayrıca bu uygulamaların sistematik bir sosyal politikanın parçası olduğu konusunda soru işaretleri vardır. Fakat bazı çalışmaların sonuçları geçmişe nazaran iyileşmeler olduğu göstermektedir. Örneğin Keyder ve Üstündağ (2006, 4) Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde yoksul ailelerin çocuklarını okula göndermelerine yönelik politikaların beklenenden daha fazla etkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Yoksulluk ve gelir dağılımı adaletine ilişkin sorunların dışında diğer bir sorun alanı gençlerin işgücü piyasasına dahil olurken yaşadıklarıdır. Özellikle eğitimsiz gençler, işgücü piyasasına girdiklerinde genellikle düşük ücretli işlerde çalışma şansı yakalamakta, yüksek oranlarla sosyal güvenlik sistemi dışında bırakılmaktadırlar. Bununla mücadele etmenin en temel yolu okul eğitimi alamamış olsalar dahi bu kimseleri mesleki eğitime tabi tutmaktır. Örneğin aktif istihdam politikaları kapsamında meslek edindirme kursları

bu tür bir amacı gütmektir. Fakat bu tür uygulamaların başarı oranı düşüktür.

Üzerinde durulması gereken bir diğer sorun alanı, engelli çocuklar ve gençler gibi aynı anda başka bir dezavantajlı gruba dahil olanların durumudur. Yetişkin engellilere yönelik politikaların yetersiz olduğu gibi çocuk ve genç engellilere yönelik politikalar da yetersizdir. Bu kitlenin eğitime ulaşması, kendisine hitabeden bir eğitim programına yerleştirilmesi görece zordur. Bu yüzden daha spesifik politikalarla korunmaları gerekir. Kendilerine uygun bir işe yerleştirilmeleri ve bunu sağlayabilecek bir eğitimi almaları sağlanmalıdır. Özürlü çocuğu olan ailelere yapılan maddi yardım, özürlü çocukların okula ücretsiz taşınması gibi uygulamalar, her ne kadar durumlarını görece iyileştiriyor olsa da daha sistematik uygulamalara geçilmesi bir zorunluluktur.

SONUÇ

Türkiye’de eğitim sistemi ve çocuklar ile gençlere yönelik sosyal politikalar değerlendirildiğinde ön plana çıkan bulgular aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- 1) Okullaşma yıl olarak düşüktür.
- 2) Öğretmen başına öğrenci sayısı gelişmiş ülkelere göre yüksektir.
- 3) Kamunun eğitime yaptığı harcamaların GSYİH’ye oranı düşüktür.
- 4) İşgücünün eğitim düzeyi gelişmiş ülkelere göre düşüktür.
- 5) Bazı gruplar eğitime diğerlerine nazaran daha zor erişmektedirler.

- 6) Öğrencilerin matematik ve fen becerileri düşüktür.
- 7) Tarımda çözülme devam etmektedir ve bu olgu çarpık kentleşme ile birlikte gençleri ve çocukları marjinalleştirmektedir. Eğitime ulaşma ve kaliteli eğitim şansı azalmaktadır.
- 8) Çocuk ve gençlere yönelik politikalar ve yardımlar farklı kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülmektedir ve bu dağınık yapı etkinliği azaltmaktadır.
- 9) Sosyal politika ülke geneli yayılmış, bütün kurum ve kuruluşlara sirayet etmiş bir anlayıştan ziyade, sosyal güvenlik ağları, aile ve aile dışı sosyal kurumlar üzerinden yürütülen yardım paketleri düzeyinde kalmaktadır.
- 10) Gelir dağılımı adaletsizliği eğitim ve sağlığa erişmeyi engellemektedir.
- 11) Çocuk işçiliği yüksektir.
- 12) Eğitim ve sağlığa ulaşma konusunda ülkede bölgesel farklar vardır.

Bu bulgular bizi uygulanacak bir tek politika olmadığı, topyekun sistematik bir iyileştirmenin, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları ile hayata geçirilmesi gerektiği sonucuna götürür. Türkiye'nin beşeri sermaye düzeyi düşüktür. Şüphe yok ki bunun temel nedeni eğitim sisteminin nicel ve nitel yetersizliğidir. Ayrıca sağlık hizmetlerine yeterince ulaşamamak da göz önünde tutulması gereken bir unsurdur. Beşeri sermayeyi artırmak için yapılması gerekenler, sağlık olanak ve hizmetlerinin artırılması-doğumda beklenen ömrü, dayanıklılığı, yaşama gücünü artıracak tedbirlerin alınması-, iş başı eğitimi geliştirmek, ilk, orta ve lise eğitiminin organize edilmesi, yetişkinler için öğrenme programları, iş fırsatları yaratmak için yer değiştirme

şansı(Schultz, 1961: 9-11). Türkiye'nin eğitim ve çocuklar ile gençlere yönelik diğer politikaları Schultz'un saydıklarını yerine getirememektir. Öncelikle eğitim sistemi, iş hayatında kullanılabilecek pratik bilgileri ve üretimi ivmelendirecek teorik bilgileri içerecek şekilde yeniden gözden geçirilmeli, öğretmen sayısı gerekli nitelikleri göz önünde tutarak artırılmalıdır. Bugün Türkiye'de ilkokulda okullaşma oranları yüksek iken, okul öncesi dönemde bu oran düşüktür. 5 yaşındaki çocukların % 50'si okul öncesi eğitim yararlanırken, daha küçük yaşlarda bu oran daha düşüktür(UNİCEF, 2011). Oysa okul öncesi eğitim, hem çocukları okula hazırlamakta hem de onların sosyalleşmesini ve bilişsel becerilerini geliştirmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu yüzden okul öncesi eğitimi yaygınlaştırmak için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bu önümüzdeki dönemde geçilecek olan 4+4+4 sisteminin başarısı için gerekli görünmektedir. Kız çocukları ve engelli çocuklar eğitime dahil edilmelidir. Kamunun eğitime yaptığı harcama artırılmalıdır. Bunun yapılması için kamunun gelirlerinin yükseltilmesi bir gereklilik olduğundan dolayı vergi sistemi gözden geçirilmeli ve vergi adaletini bozmadan vergi gelirleri artırılmalıdır.

Yoksullukla mücadele edilmeli, böylelikle çocukların ve gençlerin eğitimlerini yarıda bırakmalarına son verilmelidir. Yoksullukla mücadele yönelik etkin politikalar şüphe yok ki çocuk işçiliğini de ortadan kaldıracaktır. Bütün bunların hayata geçmesi içinse uluslararası boyutta rekabet edecek sanayilerin ortaya çıkarılması ve desteklenmesi gerekmektedir. Emek bir maliyet unsuru olarak görüldüğü sürece daha ucuz emeğe ihtiyaç duyulacak ve bu da bir yandan yoksulluğu bir yandan da gelir dağılımı adaletsizliğini pekiştirecektir. Başka bir ifade ile niteliksiz emek, düşük ücret bir sarmal haline gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Adaman, Fikret, Ç. Keyder, (2008), "Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Raporu"
- Becker Gary S. (1962), "Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis", **Journal of Political Economy**, Vol. 70, No. 5, Part 2: Investment in Human Beings, syf 9-49
- Becker, Gary S., Barry R. Chiswick, (1966), "The Economics of Education: Education and The Distribution of Earnings" **The American Economic Review**, vol 56, No 1/2, syf 328-369
- Blundell, Richard, L. Dearden, C. Meghir(1999), "Human Capital Investment: The Returns from Education and Training to the Individual, the Firm and the Economy", **Fiscal Studies**, vol 20, No 1, syf1-23
- Çetinkaya, emel, (2010), "Genç İşsizliğin Teorik Açıklamaları", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, sayı 58
- Durgun, Özlem, (2011), "Türkiye'de Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, vol 6, syf143-156
- ILO(2011), **Türkiye'de Mesleki Görünüm**, Ankara, ILO
- Keyder, Çağlar, N. Üstündağ, (2006), "TESEV, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler Raporu bölümü"
- Marshall, Alfred(1997), **The Principles of Economics**
- Marx, Karl(2001), **Capital vol 1**, London, Elecbook
- OECD, (2009), (18. Nisan 2012), "PISA, Results"http://dx.doi.org/10.1787/888932343342
- Savvides Andreas, T. Stengos(2008), **Human Capital and Economic Growth**, California, Stanford University Press
- Schultz, Theodore, (1961), "İnvsetment in Human Capital", **The American Economic Review**, vol51, no 1,
- Sekin, Sefa(2008), "Türkiye'de Ezberci Öğretim ve Nedenleri", **Marmara Coğrafya Dergisi**, sayı 18, syf 211-221
- Smith, Adam(2001), **An inquiry to The Nature and Causes of the Wealth of Nations**, London Elecbook
- Şişman, Yener, (2003), "Sosyal Politika Açısından Türkiye'de Çocuk ve Genç İşgücü", **Kamu-iş Dergisi**, cilt 7, s2, 1-33
- TUİK, (2007), (16 nisan 2012)"Çocuk İşgücü Araştırması Raporu 2006 Haber Bülteni", (çevrimiçi), http:// www.tuik.gov.tr

- TUİK, (16.Nisan2012), "Yaş Grubu ve Cinsiyete göre Yıl Ortası Nüfus Projeksiyonu", (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr>
- UNDP(18.Nisan 2012) "Human Development Statistical Annex", www.undp.org, (Çevrimiçi)
- Weisbrod, Burton A. (1962), "Education and Investment in Human Capital", **Journal of Political Economy**, Vol. 70, No. 5, Part 2: Investment in Human Beings, syf 106-123

Sosyal Politika Kapsamı İçinde Sanatçıları Yeri ve Türkiye'deki Uygulaması

Yrd. Doç. Dr. Selim GÜNDÜZ - Fırat Üniversitesi

GİRİŞ

Sanatçıların iş ve sosyal güvenlik hakları ülkemizde az bilinen ve bu konuda yeterince yayın yapılmayan konulardandır. Medyada arada bir de olsa rastlanılan yaşlı bir sanatçının kötü yaşam standartlarında yaşamının son günlerini geçirmesi olayı, muhtemelen çoğunluğun aklına şu soruyu getirebilmektedir, acaba devlet sosyal politika uygulamalarında sanatçı ve benzeri grupları unuttu mu?(kapsama dahil etmedi mi?) İlgili kanunlara göre sanatçıların hukuki statüleri araştırıldığında bir kısmının serbest meslek erbabı, bir kısmının da ticari gelir elde eden kişi, diğer bir kısmının da hizmet akdine tabi olarak ücret geliri elde edenler olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

5510 sayılı Sosyal Güvenlik Kanununda; Hizmet akdi ile bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılanlar 5510/4-a'ya göre, hizmet akdine bağlı olmaksızın kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlar 5510/4-b'ye göre sigortalı sayılmaktadırlar. Bu durumda hizmet akdine göre ücretli çalışanlar 5510/4-a'ya göre, serbest meslek ve ticari geliri olanlarında 5510/4-b'ye göre sigortalı sayılmaktadırlar. Mevcut durumda ister ücretli ister kendi nam ve hesabına çalışan sanatçıların sosyal güvenlik şemsiyesine tabi olduklarını tespit edilmiştir. Buna rağmen bazı sanatçıların sosyal güvenlik şemsiyesinin dışında kalması nasıl izah edilebilir? Sanatçılardan serbest meslek erbabı sayılanların sigortaya kayıt ve kendilerinin sigorta primlerin ödemeleri, ticari kazanç elde edenlerin (Şirket Ortaklarının)

mecburen iş yaşamlarına devam edebilmeleri için Sosyal Güvenlik'e kaydının yaptırılması, primlerinin de yatırılmak zorunluluğu vardır. Primlerini zamanında yatırmadıklarında cezai yaptırım ve gecikme faizi ile karşı karşıya kalabileceklerdir. Bu nedenle sigorta primlerini ödememe gibi bir şansları bulunmamaktadır. Ücret geliri elde ederek çalışan sanatçıların durumu nedir? Sanatçılarla ilgili sosyal güvenlikteki aksamalar bu kesimde görülmektedir. Ücretli sanatçı grubu (işçi statüsünde sayılanlar) ki bu gruptakiler ya geçici işçi statüsünde ya da kısmi zamanlı (part time) olarak çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu yasal statü ile çalışmalarının bir sonucu olarak iş kanunlarının bir çok koruyucu hükmünden yararlanamamaları ve primlerinin eksik yatırılması sonucu emeklilik prim günlerinin dolmaması nedeni ile emeklilik hakkının elde edememe gibi durumlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Bu çalışmada acaba devlet sosyal politika uygulamalarında sanatçı ve benzeri grupları kapsama dahil etmedi mi? Şeklinde ortaya çıkan algının doğruluk payı araştırılacak, varsa nedenleri ve sonuçları tespit edilerek çözüm önerileri geliştirilecektir. Ayrıca sanatçıların sosyal güvenlikleri irdelenip, sanatçılar lehine bir kamuoyu oluşturulması ve bir farkındalık yaratılması amaçlanmaktadır.

1. SANATÇI KİME DENİR, KİMDİR SANATÇI?

Sanatçı kavramının kapsamı oldukça geniştir, fakat genel çoğunluk hukuki olarak sanatçı kapsamına kimlerin girdiğini bilmemektedir. Sanatçının tanımı Türk Dil Kurumunun Büyük Türkçe sözlüğündeki yapıldığı şekliyle aşağıdaki gibidir (TDK, Sözlük: 2012):

- a. Güzel sanatların herhangi bir dalında yaratıcılığı olan, eser veren kimse, sanat adamı, sanat eri, sanatkâr.
- b. Sinema, tiyatro, müzik vb. sanat eserlerini oynayan, yorumlayan, uygulayan kimse.

2. SANATÇILARIN ÇALIŞMA ŞEKİLLERİNE GÖRE TABİ OLDUKLARI HUKUKİ STATÜLER

2.1. Serbest Meslek Erbabı Sayılan Sanatçı Grubu

Türk Vergi Sisteminde serbest meslek erbabı sayılan sanatçılar üç grupta tasnif edilmişlerdir.

- a. Gelir Vergisi yasası madde 66/4'ya göre konser veren müzik sanatçıları serbest meslek erbabı sayılmaktadırlar (Kızılot ve Taş, 2010: 233)
- b. Telif hakkının sahibi ya da yasal mirasçısı eseri satar ya da kiralarlarsa kazanç serbest meslek kazancı olarak adlandırılmaktadır (Tugay ve Diğerleri, 2008: 81).
- c. Serbest meslek faaliyetinde bulunan adi şirket ya da şahıs şirketlerince (kollektif, komandit) elde edilen kazançlar serbest meslek kazancı sayılmaktadır (Mutluer ve Diğerleri, 2008: 53).

2.2. Ticari Kazanç Sağlayan Sanatçı Grubu

Türk Vergi Sisteminde bazı şirket ortaklarının elde ettikleri kazanç ticari kazanç mahiyetinde sayılmaktadır. Şirket ortaklarının kazancı ticari kazanç sayılan şirketler (www2.aku.edu.tr/, 21.04.2012);

- Adi şirket(ortağının)
- Kolektif şirket(ortağının)
- Komandit şirkette(komandite ortağının kazancın dan oluşmaktadır).

2.3. 5510 Sayılı Yasaya Göre Sanatçı Sayılanlar

- a. Bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılan ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belirlenen ve Sosyal Sigorta İş-

lemleri Yönetmeliği ekinde yer alan tabloda sayılan; film, tiyatro, sahne, gösteri, ses ve saz sanatçıları ile müzik, resim, heykel, dekoratif ve benzeri diğer uğraşları içine alan bütün güzel sanat kollarında çalışanlar ile düşünürler ve yazarlar, 5510 sayılı yasada 4/a kapsamında sigortalı sayılmaktadırlar(SSK, mad-4/a)

- b. Hizmet akdine bağlı olmaksızın kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlar (sanatçılarda dahil) 5510 sayılı yasada 4/b kapsamında kapsamın da sigortalı olarak tanımlanmaktadır(SSK, mad-4/b)

2.4. 2821 Sayılı Yasaya Göre İşçi Sayılan Sanatçılar

2821 sayılı Sendikalar Yasası madde 2'de işçinin tanımı yapılmıştır. Bireysel iş hukukunda tek işçi kavramı varken sendika hukukunda dört işçi kavramı vardır ve bu kavramlardan iki yasada da birincileri aynıdır. Sendikalar yasasında neşir sözleşmesine göre çalışan yazarlarda işçi sayılmışlardır. Sendika kanunundaki düzenleme;

“Neşir Sözleşmesine göre eserini naşire terk etmeyi meslek edinmiş yazarlar 2821 sayılı sendika yasası madde 2 ye göre işçi sayılmaktadırlar” (Sendika K., mad/2) şeklinde yapılmıştır.

3. SANATÇILARIN TABİ OLARAK ÇALIŞTIKLARI AKİTLER

3.1. Hizmet Akdi

4857 sayılı İş Yasası madde 8'de iş sözleşmesinin tanımı yapılmıştır, madde 8 deki iş sözleşmesinin tanımı, “Bir tarafın (işçi) bağımlı olarak iş görmeyi, diğer tarafın (işverenin) de ücret ödemeyi üstlenmesinden oluşan sözleşmedir” (İş Kan., mad: 8) şeklinde yapılmıştır. Bu tanımdan yararlanarak hizmet sözleşmesinin unsurlarını aşağıda belirtilen şekilde yapmak mümkündür, Hizmet Sözleşmesinin Unsurları; 1.İş /2.Bağımlılık /3.Ücret, den oluşmaktadır

(<http://www.msxlab.org>., 13.05.2012).

3.2. İstisna Sözleşmesi

İstisna sözleşmesi, Borçlar Yasasının 355'inci maddesinde tanımlanmıştır. Bu tanıma göre, "Onunla bir taraf (yüklenici), öteki tarafın (ısmarlayan-sipariş veren) ödemeyi taahhüt ettiği ücret karşılığında, bir eser meydana getirmeyi taahhüt eder / borçlanır" (BK. mad: 355).

İstisna Akdinin Unsurları:

1- Eser (Yapılacak Şey) 2-Meydana Getirme 3-Ücret 4-Taraf-
lar arası Anlaşmadan oluşmaktadır(Çalışkan, İbrahim, <http://dergi-ler.ankara.edu.tr>: 2012).

3.3. Vekalet Akdi (Vekillik Sözleşmesi)

Vekillik Sözleşmesi, Borçlar Yasasının 386. maddesinde tanımlanmıştır. Bu tanıma göre; Vekil, sözleşme uyarınca kendisine yüklenen (sorumluluğuna verilen) işin yürütülmesini veya üzerine aldığı işin yerine getirilmesini borçlanır(BK, mad.386).

3.4. Neşir Sözleşmesi (Yayım Sözleşmesi)

Yayım sözleşmesi (nedir?). Bir yapıtın yayımı konusunda yapıtın üzerinde hak sahibi olan ile yayımcı arasında yapılan sözleşmeye neşir sözleşmesi denir (www.nedirnedemek.com; 09.04.2012).

Yeni borçlar yasasında yayım sözleşmesi ile ilgili düzenleme;

Madde 487; "Yayım sözleşmesi, bir fikir ve sanat eseri sahibinin veya halefinin, o eseri yayımlanmak üzere yayımcıya bırakmayı, yayımcının da onu çoğaltarak yayımlamayı üstlendiği sözleşmedir" (YBK Kan., No: 6098) şeklinde yapılmıştır.

4. SANATÇILARIN TABİ OLDUKLARI HUKUKİ STATÜYE GÖRE KURUMA BİLDİRİLMESİ

Sanatçıları tabi oldukları statüye göre sosyal güvenlik kurumuna belirli süre ve şekilde bildirilmeleri gerekmektedir.

-Hizmet sözleşmesine ile bir veya daha fazla işverene tabi olarak çalışanların sigortaya bildirimleri: Personel işe girişini takip eden 30 gün içerisinde Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirilmelidir. Alınan personel ilk defa çalışacaksa ilk işe giriş bildirgesi, iş deneyimine sahipse Tekrar Giriş Bildirgesi verilmelidir (sskli_calistir_gor.htm: 07.04.2012).

-Kendi Adına Ve Hesabına Bağımsız Çalışanların Sigortaya Bildirimleri: 5510 sayılı yasanın 4 üncü maddenin birinci fıkrasının (b) bendine tabi olanların sigortalılıkları, ilgili bent kapsamında sigortalı olmalarını gerektiren faaliyetlerinin başladığı tarihten itibaren başlatılmalıdır, bu kişilerin sosyal güvenlik kurumuna bildirimleri ise ilgili vergi daireleri, ticaret sicil memurlukları veya şirket yetkilileri tarafından sigortalı işe giriş bildirgesi ile 15 gün içinde yapılmalıdır (www.sgk.gov.tr; 16.04.2012).

-Şirket Ortaklarının Sigortaya Bildirimleri: Bu kişilerin sosyal güvenlik kurumuna bildirimleri (Kayıtlarını alan kurum ve kuruluşlar tarafından) ilgili vergi daireleri, ticaret sicil memurlukları veya şirket yetkilileri tarafından sigortalı işe giriş bildirgesi ile 15 gün içinde yapılmalıdır.

Aşağıda Tablo 1 'de sanatçıların tabi oldukları statüye göre kuruma bildirim süresi ve şekli belirtilmiştir.

Tablo 1: Sanatçıların Tabi Oldukları Statüye Göre Bildirimleri

Tabi Olunan Statü	Bildirim Süresi	Bildirim Kimin Tarafından Yapılacağı
Hizmet sözleşmesi ile Bir veya daha Fazla İşverene Tabi Olarak Çalıştırılanların sigortaya Bildirimleri	Çalışmaya başladıkları tarihten itibaren bir ay içerisinde	İşveren tarafından
Kendi Adına ve Hesabına Bağımsız Çalışan Sanatçıların Sigortaya Bildirimleri	15 gün içinde	Kayıtlarını alan kurum ve kuruluşlar tarafından
Şirket Ortağı Sanatçıların sigortaya Bildirimleri	15 gün içinde	Kayıtlarını alan kurum ve kuruluşlar tarafından

Kaynak: <http://www.sgk.gov.tr>; 21.04.2012

5. SANATÇILARIN TABİ OLDUKLARI HUKUKİ STATÜYE GÖRE ÖDENECEK PRİMLERİN ORANLARI

5.1. Kendi Nam Ve Hesabına Bağımsız Çalışanların Prim Oranları

Sosyal sigorta prim oranları şahısların hukuki statülerine göre değişmektedir. 5510 sayılı sosyal sigortalar kanununda 4/b Kapsamındaki Sigortalılar (Bağ-Kur'lular) İçin Prim Oranları; malullük-yaşlılık-ölüm sigortası % 20, İş Kazası ve Meslek Hastalıkları, Hastalık, Analık Sigortası % 1-6, 5 (işyerinin tehlike sınıf ve derecesine göre değişmektedir) , genel sağlık sigortası % 12, 5 olmak üzere toplam % 33, 50-39 arasında değişmektedir.

Tablo 2: 4/b Kapsamındaki Sigortalılar (Bağ-Kur'lular) İçin Prim Oranları

4/b Kapsamındaki Sigortalılar (Bağ-Kur'lular) İçin Prim Oranları %	
Malullük, Yaşlılık ve Ölüm Sigortası	20
Kısa Vadeli Sigorta Kolları (İş Kazası ve Meslek Hastalıkları, Hastalık, Analık Sigortası)	1-6, 5 (işyerinin tehlike sınıf ve derecesine göre)
Genel Sağlık Sigortası	12, 5
TOPLAM	33, 50-39

Kaynak: <http://www.isvesosyalguvenlik.com/pratikbilgiler/pb015.htm> (Erişim tarihi: 21.04.2012)

5.2. Hizmet Sözleşmesi İle Bir Veya Daha Fazla İşverene Tabi Olarak Çalışanların Prim Oranları

Hizmet sözleşmesi ile işverene tabi olarak çalıştırılanların işçi-işveren sigorta payı toplam % 36, 5-42 arasında (işyerinin tehlike sınıf ve derecesine göre) değişmektedir.

Tablo 3: 4/a Kapsamındaki Sigortalılar (İşçiler) İçin Prim Oranı

SGK PRİM ORANLARI (01.10.2008'den İtibaren)			
Sigorta Kolu	İşçi Payı (%)	İşveren Payı (%)	Toplam (%)
4/a Kapsamındaki Sigortalılar (İşçiler) İçin Prim Oranı			
Malullük, Yaşlılık ve Ölüm Sigortası	9	11	20

Kısa Vadeli Sigorta Kolları (İş Kazası ve Meslek Hastalıkları, Hastalık, Analık Sigortası)	-	1-6, 5	1-6, 5
Genel Sağlık Sigortası	5	7, 5	12, 5
İşsizlik Sigortası	1	2	3
TOPLAM	15	21, 5-27	36, 5-42

Kaynak: <http://www.isvesosyalguvenlik.com/pratikbilgiler/pb015.htm> (Erişim tarihi: 21.04.2012)

6. SANATÇILARIN ZORUNLU SİĞORTALILIK DIŞINDA BAŞVURABİLECEKLERİ SİĞORTALAR

Sanatçıların (Şartları taşıyan herkesin) zorunlu sigortalılık dışında başvurabileceği sigortalar aşağıda belirtilmiştir; İsteğe bağlı sigortalılık-Şahıs sigortaları-Bireysel Emeklilik Sigortası

6.1. İsteğe Bağlı Sigortalılık

İsteğe bağlı sigortalılık, bir işverene bağlı olarak hizmet akdiyle, kendi nam ve hesabına veya kamu idarelerinde çalışmayan kişiler için, kendi belirledikleri tutarlar üzerinden ödeyecekleri prim ile malullük, ölüm, yaşlılık ve genel sağlık sigortası hak ve yükümlülüklerinden faydalanmayı amaçlayan bir sigorta türüdür (<http://sgkrehberi.com/haber/349/>, 16.04.2012)

- İsteğe Bağlı Sigortada Primlerinin Miktarı

İsteğe bağlı sigorta prim oranı, prime esas kazancın alt sınırı ile üst sınırı arasında, sigortalı tarafından belirlenen prime esas aylık kazancın % 32'sidir. Bunun % 20'si malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi, % 12'si genel sağlık sigortası primidir.

Tablo 4: İsteğe Bağlı Sigorta Prim Oranları

İSTEĞE BAĞLI SİGORTA PRİM ORANLARI		
Malûllük, Yaşlılık ve Ölüm Sigortaları Primi (%)	Genel Sağlık Sigortası Primi (%)	Toplam Prim (%)
20	12	32

Kaynak: <http://www.isvesosyalguvenlik.com/pratikbilgiler/pb015.htm> (Erişim tarihi: 21.04.2012)

6.2. Şahıs Sigortaları

Türk Vergi Sistemimiz işçi statüsünde ya da işveren statüsünde olan herkese şahıs sigortasından yararlanma hakkı tanımıştır. Gelir Vergisi Kanunu'nun 63/3. maddesinin 4697 sayılı kanunla değiştirilen hükümlerine göre çalışanların kendileri, eşleri ve küçük çocukları için ödedikleri şahıs sigorta primleri; primin ödendiği ayda elde edilen brüt ücretin (Maaş, ikramiye, prim, temettü vb.) % 5'ini ve yıllık olarak brüt asgari ücretin bir yıllık tutarını aşmamak koşulu ile gelir vergisi matrahından indirilebilme imkanına sahiptirler (www.groupama.com.tr, 18.04.2012). İşgören ödediği şahıs sigorta primlerini vergi matrahından düşebilmektedir. Personele ek güvence sağlanırken maliyeti de vergi matrahından yasal şartlar dahilinde düşürülebilmektedir.

6.3. Bireysel Emeklilik Sistemi

Gelir Vergisi Kanunu'nun 63/3. maddesine göre çalışanların kendileri, eşleri ve küçük çocukları için ödedikleri bireysel emeklilik katkı payları; katkı payının ödendiği ayda elde edilen brüt ücretin (Maaş, ikramiye, prim, temettü vb.) % 10'unu ve yıllık olarak brüt asgari ücretin bir yıllık tutarını aşmamak koşulu ile gelir vergisi matrahından indirilebilecektir (www.groupama.com.tr; 18.04.2012).

7. GEÇMİŞTE SANATÇILARA YÖNELİK SOSYAL GÜVENLİK DÜZENLEMELERİ

1. 2167 sayılı Kanunla gelen ek 10 uncu madde kapsamında sanatçılara sağlanan haklar.
2. 1983 yılında çıkartılan 2959 sayılı Kanunla sağlanan haklar.
3. 1987’de çıkartılan 3395 sayılı Kanunla sağlanan haklar.
4. 1994 yılında çıkartılan 4056 sayılı Kanunla sağlanan haklar.

Yukarıdaki kanunların ortak yönü sanatçılara yaşlılık aylığının bağlanması ve yaşlılık aylığı alma konumuna gelenlerin borçlanarak bu hakka kavuşmalarını kolaylaştırmaktan ibarettir. Bu düzenlemeler sanatçıların sosyal güvenlik sorunlarını bitirememiştir. Çünkü yapılanlar, problemlerin kaynağına inilmeden yapılan, pansuman niteliğindeki düzenlemelerdir.

Yapılan düzenlemelerin soruna kesin çözüm olamadığı açık ve seçik ortadadır. Aksi durumda sanatçıların sosyal güvenliği diye bir problem ülkemizde yaşanmazdı.

8. 6111 SAYILI KANUNLA SANATÇILARA SAĞLANAN İMKANLAR

6111 sayılı yasa ile sanatçı kavramının kapsamı düzenlenmiş olup ayda 10 günden az çalışanlara primlerini kendilerinin ödemelerine olanak tanınmıştır, ilgili yasadaki düzenleme;

“Sanatçıların Sigortalılığı: 6111 sayılı Kanunun 51 inci maddesiyle Kanuna eklenen ek 6 ıncı madde ile 1/3/2011 tarihinden itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığınca belirlenecek alanlarda kısmi süreli iş sözleşmesiyle bir veya birden fazla kişi tarafından çalıştırılan film, tiyatro, sahne, gösteri, ses ve saz sanatçıları ile müzik,

resim, heykel, dekoratif ve benzeri diğer uğraşları içine alan bütün güzel sanat kollarında çalışanlar ile düşünürler ve yazarların, ay içerisinde çalışma saati süresine göre hesaplanan çalışma gün sayısı 10 günden az olanların kendileri tarafından prim ödemelerine imkan sağlanmıştır. Bu sigortalılar Kanunun hizmet akdi kapsamında sigortalı sayılacaktır” şeklinde yapılmıştır (<http://www.sgk.gov.tr>; 16.04.2012).

Aylık 10 günden az çalışıp kendi sigortasını kendi yatırmak isteyenler için aranan şartlarda 6111 sayılı kanunda belirtilmiştir. İlgili kanundaki düzenleme;

- Hizmet akdi, kendi nam ve hesabına bağımsız çalışmamak (tarım da dahil) ve kamu görevlisi olarak çalışmamak,
- İsteğe bağlı sigortalı olmamak,
- Banka sandıklarına tabi çalışmamak,
- Gelir veya aylık almamak,
- 18 yaşını doldurmuş olmak, şeklinde yapılmıştır(<http://www.sgk.gov.tr>).

9. SADECE SANATÇILARI KAPSAYAN YENİ UYGULAMALAR

İhtiyaç Duyan Sanatçılara Devlet Sahip Çıkılması Konusunda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında 26/03/2012 tarihi itibarı ile bir protokol imzalanmıştır. İki önemli ayağa sahip olan protokolün içeriği;

1. Aile , kadın, çocuk, genç, yaşlı, gazi ve şehit yakınları ile özellikle engellilerin sosyal ve kültürel yaşama katılmalarına ilişkin işbirliği yapılması.
2. Kültür ve sanat sektöründe uzun yıllar çalışmış ancak yaşlılık ve sağlık sorunları nedeniyle iş gücü kaybına uğrayan ve

herhangi bir sosyal güvenlik kapsamında yer almadığı için yaşamını idame ettirecek geliri olmayan sanatçıların sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanmasının sağlanması şeklindeki düzenlemelerden oluşmaktadır (<http://www.aile.gov.tr/tr/haberler/s/284>; 14.05.2012)

Protokolün 2. Ayağı sanatçıları kapsamaktadır. Protokolle özellikle bakıma muhtaç sanatçılara yönelik huzurevi talepleri ya da evde bakım gibi hizmet olanakları getirilmiştir.

10. TÜM SİGORTALILARA (SANATÇILAR DAHİL) SOSYAL GÜVENLİK ÇERÇEVESİNDE SAĞLANAN İMKÂNLAR

Çalışmamızda sanatçıların sosyal güvenliği araştırılmış özellikle sadece sanatçılara yönelik düzenlemelere yer verilmeğe çalışılmıştır. Tüm sigortalılara sağlanan sigorta imkanlarından sanatçılarda yararlanmaktadır. Çalışmada bu yüzden tüm sigortalılara sağlanan imkanlara ayrıca teferruatlı değinilmemiştir, sadece isimlerinin ve kanun numaralarının verilmesiyle yetinilmiştir.

- Sağlık sigortası
- İsteğe bağlı sigortalılık
- Yaşlılık aylığı
- İş kazası ve meslek hastalığı ölüm geliri
- Malullük aylığı
- Özel emeklilik şartları
- Ölüm aylığı
- İleri Yaşta Olup Sosyal Güvencesi Olmayanlar İçin 2022 Sayılı Kanun
- Hizmet borçlanmaları

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkemizde hukuki statüde sanatçı kavramı ile halk arasındaki sanatçı kavramının kapsamı aynı değildir. Halk arasında kullanılan sanatçı kavramı çok dar kapsamlı olup, hukuki statüdeki sanatçı kavramı ise çok geniş kapsamlıdır. Tabi ki bilimsel açıdan geçerli olan hukuki statüdeki sanatçı kavramı önemlidir ve çalışmada da bu kapsamdakilerin hukuki durumları irdelenmiştir.

Çalışmayı diğer araştırmalardan farklı kılan özellik sanatçı gruplarını tabi oldukları hukuki statüye göre aşağıdaki şekillerde belirlenmesidir (bu sınıflandırmanın yaygın genel sınıflandırmadan farkı) sanatçıların hukuki statülerini hem iş ve sosyal güvenlik yasaları açısından hem de Türk Vergi yasaları açısından iki farklı disipline göre yapılmış olmasıdır.

Birinci gruptaki sanatçı grubu Türk Vergi Sistemi açısından tüccar sayılanlardır (şirket ortakları). Bu gruptaki sanatçı grubu aynı zamanda işverende sayılmaktadırlar, sigortalarını kendileri yatırmaktadırlar, zira sigorta primlerinin yatırılmasında bir sıkıntı çektiklerine dair bir veri bulunmamaktadır, bu gruptaki sanatçıların her yıl en çok vergi yatıranlar arasında da üst sıraları paylaşılanlar arasında isimleri anılmaktadır.

İkinci gruptaki sanatçılar serbest meslek erbabı sayılanlardır. Sigortalarını kendileri yatırmaktadırlar. Bu gruptaki sanatçılar arasında da en çok vergi yatıranlar arasında üst sıraları paylaşılanlar bulunmaktadır.

Üçüncü gruptakileri işverene tabi olarak belirsiz hizmet sözleşmesine göre çalışan sanatçılar olarak belirtebiliriz. Bu gruptaki sanatçılarda iş ve sosyal güvenlik sistemi içerisinde korunmaktadırlar.

Dördüncü gruptaki sanatçılar, zor durumda olanlar bu gruptaki-

lerdir. Bu gruptaki sanatçılar, belirli hizmet sözleşmesine göre, ya da part time çalışanlar veya kaçak çalıştırılan gruptur. Bu gruptakiler çalışırken daha az ücretle yetinmek zorunda kalmakta hem sağlık sigortasından yararlanamamakta hem de sigorta primleri yatırılmadığı için sosyal güvenlik şemsiyesinin dışında kalmakta ve emeklilik haklarından faydalanamamaktadırlar.

Ülkemizde sanatçıların sosyal güvenliği konusunda şu ana kadar yapılanlar emeklilik hakkı için prim sürelerine yönelik düzenlemelerden ibarettir ve yeterli olmadığı da açık ve seçik ortadadır. Özellikle dördüncü gruptaki sanatçılara yönelik tedbirler geliştirilip öncelikli olarak yürürlüğe konulması gerekmektedir.

Sosyal sigorta yasasında sanatçı sayılan sigorta grubu dikkatle irdelenmeli kapsam dışında kalanlar dahil edilmelidir.

Sosyal güvenlik kurumu sanatçı çalıştıran işverenleri ve işletmeleri daha iyi denetlemeli sigortasız çalıştıran işverenleri ve eksik sigorta yatıranları tespit edebilmeli, eksik yatıranlar ve kaçak çalıştıranlara karşı uygulanacak müeyyideler artırılmalıdır.

Ülkemizdeki temel problemlerden biri de kişilerin geleceklerini güvenceye alma konusundaki vurdum duymazlıklarıdır. Zorunlu sigortalılık dışında kişilerin başvurabileceği Şahıs Sigortaları ve Bireysel Emeklilik Sistemi de mevcuttur. Bu zorunlu olmayan sigortalarda değerlendirilmelidir. “Ak akçe kara gün içindir” sözü herkesçe dikkate alınmalıdır. Türkiye’de işveren ya da işçi statüsündeki herkes emeklilikte sağlanan imkanların eksikliğinden şikayet ederken, çalışırken kendilerine sunulan emekliliklerinde ek imkanlar sunacak şahıs sigortası ve bireysel emeklilik sistemini değerlendirmek istememeleri anlamsızdır. Kaldı ki özel sigortalara ödenen primler ister işçi ister işveren olunsun vergi matrahından belirli şartlar altında düşülebilmektedir.

Sanatçılar için sosyal güvenlik kurumu niteliğinde bir sandık oluşturmali ve tüm sanatçıl原因 bu yardımlaşma sandığından istifadesini de sağlamalıdır (OYAK , İlksan vb. gibi). Çalışmanın amacı sadece günü kurtarmak değildir. Devlet özellikle sanatçılar için bir yardımlaşma sandığı kurulmasına öncülük etmeli ve ödenecek primlerin tahsilat şeklide kaynaktan kesme ile olmalıdır.

Sanatçıl原因 sosyal politika kapsamı dışında kalması sadece sanatçılara mahsus bir durum değildir. Ülkemizdeki yoğun kaçak işçi çalıştırma ve sigortaların eksik ödenmesi çalışma yaşamındaki en önemli sorunlardır ve maalesef sanatçıl原因 iş yaşamındaki bu olumsuzluklardan etkilenmektedirler. Bu konuda yapılacaklar tasarlanırken bu konu göz ardı edilmemelidir.

Sanatçıl原因 sosyal güvenliği kadar sanatçıl原因 ilgili olan diğer önemli bir konuda korsan yayınlar ve korsanla mücadeledir. Telif hakları sorununu Sanatçıl原因 sosyal güvenliğinden ayırmamalı, korsanla mücadele de sanatçıl原因 sosyal güvenliği kadar gibi önemle dikkate alınmalı ve mücadelesi verilmelidir.

Ücretli çalışan sanatçılar sigorta primlerinin tam yatırılıp yatırılmadığını kontrol etmeli, eksik yatırım varsa en azından iş akdi bitiminde hizmet süresi tespit davası açmalıdırlar.

Ülkemiz Birleşmiş Milletlere Kayıtlı 192 ülke arasında ekonomik büyüklük olarak on altıncı sırada bulunmaktadır. Biz ülkemizin insan hakları, çalışma hakları, milli gelirin dağılımı konusunda da en az dünya ülkeleri arasında on altıncı sırada olması arzu edilmektedir. Tabi ki bu bir ütopya değildir. Yeter ki potansiyelin farkında olup, farkındalık yaratabilsin.

Sosyal Güvenlik bir insanlık hakkı olduğu gibi, tesis etmekte sosyal devlet olmanın gereğidir.

KAYNAKÇA

<http://www.aile.gov.tr/tr/haberler/s/284/>; (Erişim tarihi: 14.05.2012)

5510 Sayılı yasa gereğince sigortalı sayılanlar, sigortalılığın başlangıcı, kuruma bildirilmesi ve sona ermesi hakkındaki tebliğ / 28 Eylül 2008 Pazar-Resmî Gazete-Sayı : 27011

5510 Sayılı Kanunda İsteğe Bağlı Sigorta İşlemleri; <http://sgkrehberi.com/haber/349/>, (Erişim tarihi: 15.04.2012)

Borçlar Kanunu, Kanun No: 818, Kabul Tarihi: 22.04.1926

Çalışkan, İbrahim, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/775/9914.pdf>, (Erişim tarihi: 11-05-2012)

<http://www.groupama.com.tr/tr/haberler/s/284/>, (Erişim tarihi: 18.04.2012)

<http://www.istanbul-rehber.com/Konusu-isirme-Olan-Akitler-ve-Unsurleri>

İş Kanunu, Kanun No: 4857, R.G., 22.05.2003,

İş Sözleşmesi, <http://www.msxlab.org/forum/ekonomi/12358-is-sozlesmesi.html>, (Erişim tarihi: 13-05-2012)

Kızılot, Şükrü ve Taş, Metim (2010) Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi, Ankara, Yaklaşım Yayıncılık

Mutluer, Kamil ve Diğerleri, (2008) Türk Vergi Sistemi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri

Neşir Mukavelesi Nedir, http://www.nedirnedemek.com/ne%C5%9Fir_mukavelesi_nedir, (Erişim tarihi: 2012-05-

Sendika Kanunu, Kanun No: 2821, R.G., 05.05.1983,

<http://sgkrehberi.com/haber/349/>, 16.04.2012

Sigortalı işçi çalıştırmaya başlarsanız,-http://www.alomaliye.com/sskli_calistir_gor.htm, (Erişim tarihi: 07.04.2012)

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası, Kanun No: 5510, R.G., 31.05.2006,

<http://www.isvesosyalguvenlik.com/mevzuat/mvz014.htm>, (Erişim tarihi: 21.04.2012)

<http://www.sgk.gov.tr>, (Erişim tarihi: 16.04.2012)

Şirketlerin Vergilendirilmesi, www2.aku.edu.tr/~kgungor/5-sunum.ppt-Önbellek-Benzer, (Erişim tarihi: 21.04.2012)

Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>, (Erişim tarihi: 28/04/2012)

Türk Borçlar Kanunu, Kanun No. 6098, Kabul Tarihi: 11/1/2011

Tugay, Osman ve Diğerleri, (2008) Türk Vergi Sistemi, İstanbul, Lisans Yayıncılık

Sağlık Kurumlarında Sosyal Hizmet Uygulamaları: Ankara ve Eskişehir Örneği

Arş. Gör. Emre KOL - Anadolu Üniversitesi

GİRİŞ

Sosyal hizmet mesleği esas olarak insanı ve onun refahını merkeze almaktadır. Sosyal hizmet insanlığın var oluşundan beri varlığını sürdürmektedir. Ancak bugünkü anlamıyla sosyal hizmet uygulamasına 19. yüzyılda başlanmıştır. Sosyal hizmetin ilk uygulama alanı ve bugün de temel alanlarından birisi olan tıbbi sosyal hizmet ise, sağlık alanında geçen yüzyılın başından itibaren uygulanmaya başlamıştır. Bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları, sağlık hizmetlerinin tamamlayıcısı ve destekleyicisi olmuşlardır. Tıbbi sosyal hizmet; sağlık kuruluşlarında ayakta veya yatarak, muayene, inceleme ve tedavileri yapılan hastaların, tıbbi tedaviden etkin bir şekilde yararlanmalarını engelleyen ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlarının çözülmesi amacı ile sosyal hizmet uzmanlarıncaya yürütülen mesleki çalışmalar olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak önleyici, tedavi edici ve izleyici fonksiyonu olan tıbbi sosyal hizmet, sosyal hizmet içinde bir çalışma alanı olarak daha çok tedavi kurumlarıyla sınırlı kalmaktadır. Türkiye’de üniversite eğitim hastaneleri ve devlet hastaneleri gibi farklı statüye sahip olan tedavi kurumlarında sosyal hizmet birimlerinin kurulması, sosyal hizmetin bu alanda yaygınlaşmasında kuşkusuz önemli bir rol oynamıştır.

Bu çalışmada öncelikle sosyal hizmet kavramı ve sosyal hizmetin önemli bir uygulama alanı olan tıbbi sosyal hizmet konularında

genel açıklamalara yer verilmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmetin tanımı ve tarihsel gelişimi ile sosyal hizmetin temel alanlarından biri olan tıbbi sosyal hizmet konusundaki gelişmeler ele alınmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise, tıbbi sosyal hizmet konusunda alan yazında yer alan bilgilerin Türkiye’de sağlık kurumlarındaki uygulamalara ne ölçüde yansıdığını irdelemek amacı ile Ankara ve Eskişehir’deki devlet ve üniversite hastanelerinde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının hastanelerdeki sosyal hizmet uygulamalarına yönelik görüşlerinin incelendiği bir araştırmaya yer verilmektedir.

1. SOSYAL HİZMET KAVRAMI

1.1. Sosyal Hizmetin Tanımı

Sosyal hizmete yönelik olarak birçok farklı tanım yapılmaktadır. Örneğin Pincus ve Minahan’a göre sosyal hizmet; insanların yaşam amaçlarını, stres ile mücadele etmelerini, özlem ve değerlerini gerçekleştirme becerilerini etkileyen insan ve çevresi arasındaki etkileşim ile ilgilidir (Pincus & Minahan, 1973: 9). Bu anlamda sosyal hizmetin hedefi; (i). Bireylerin sorun çözme ve sorunlarla baş etme kapasitelerini geliştirmek, (ii). Bireylere kaynak, hizmet ve şans tanıyan sistemler ile bireyleri bir araya getirmek, (iii). Bu sistemlerin etkili bir şekilde çalışmasını sağlamak, (iv). Sosyal politikanın geliştirilmesine ve ilerletilmesine katkı sağlamak olarak belirtilebilir (Aydemir, 2003: 3).

Tomanbay’a göre sosyal hizmet; endüstri toplumunda özel gereksinim gruplarının bakım ve korunmalarının toplumun sorumluluğu ve görevi olduğundan hareketle resmi, yarı resmi ve gönüllü etkinliklerle bu tür nüfus gruplarının korunmalarını amaçlayan, insanların yardımsız çözemedikleri bireysel ve toplumsal sorunların çözümü için geliştirilen sistemli, düzenli ve sürekli faaliyetlerdir

(Tomanbay, 1999: 237). Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW, International Federation of Social Workers) sosyal hizmeti, insanların daha iyi yaşam koşullarına ve refaha ulaşmaları için güçlendirilmeleri ve özgürleştirilmelerini amaçlayan, insan ilişkilerinde sorun çözmeye ve toplumsal değişimi oluşturmaya çalışan bir meslek olarak tanımlamaktadır (IFSW, 14.09.2008: 9).

Kut'a göre ise sosyal hizmet; bireyin karar verme özgürlüğünü kendi yararına kullanması açısından bilinçlenmesinde ve yaşadığı çevrenin değişen sosyo-ekonomik koşullarına ve normatif sistemine uyum sağlayarak toplumda verimli bir unsur olması yönünde gerekli olan değişimin yaratılmasında müdahale edebilecek bilgi, yöntem ve becerilere sahip ve bu tür bir müdahale yetkisi olan bir meslektir (Kut, 1988: 12).

Başka bir tanıma göre sosyal hizmetler; toplumdaki ortalama yaşayış ve algılayış seviyesine, ellerinde olmayan sebeplerle süreli veya süresiz olarak ulaşamayıp sosyal veya ekonomik yönlerden desteklenme ihtiyacı olan kişilere karşılıklı veya karşılıksız şekilde sunulan parasal veya aynı hizmetler olarak ele alınmaktadır (Çengelci, 1996: 4).

Sosyal hizmet toplumda var olan engeller, eşitsizlikler ve adaletsizliklere hitap etmektedir. Her günkü kişisel ve sosyal sorunlar kadar acil durumlara ve krizlere de yanıt vermektedir. Sosyal Hizmetin bu tanımı, Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Derneği (IASSW) tarafından 2001 yılının Haziran ayında Kopenhag'da resmi olarak kabul edilmiştir, Sosyal Hizmetin rolünü ve amaçlarını açıkça özetlemektedir (Campanini & Frost, 2004: 7).

Bu tanımlara genel olarak bakıldığında toplum ve bireyin yaşadığı sorunlar, bireyin özgür iradesinin desteklenmesi gerekliliği ve sosyal devlet anlayışı, insan hakları, adalet, demokrasi, gelişme,

barış, katılımcılık, bilimsel anlayış ve uygulama açısından insan ve topluma bakış açısı, felsefesi ve ahlak kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir (Küçükkaraca, 2002: 84).

1.2. Sosyal Hizmetin Tarihsel Gelişimi

Hayırseverlik kavramı çok eski dönemlere kadar gitmektedir ve yoksullara yardım etme düşüncesinin bütün dinlerde temelleri bulunmaktadır. Tarihsel sürece bakıldığında sosyal hizmetin de bireyin refahını geliştirmeyi amaçlayan bir meslek olduğu görülmektedir. Ancak meslek olarak sosyal hizmetin modern ve bilimsel bir temelden geldiği belirtilmelidir. Bu nedenle hayırseverlik olgusu insanlık tarihi kadar eski iken sosyal hizmet biliminin ortaya çıkışı çok daha yeni bir olgudur (Duyan vd., 2008: 11). Yaşamın var olduğu andan beri birey, grup ve toplumlardan bazıları yaşama ve yaşamın olanaklarını kullanmada daha şanslı iken, geri kalan bir kısmı ise kendinden, çevreden ya da içinde bulunduğu zaman ve koşullardan ötürü bu şansa sahip olamamıştır. Tarihin çoğu dönemlerinde görülen bir başka durum ise şanslı olan birey, grup, toplum ya da bunların oluşturduğu örgütlerin, farklı amaç ve farklı çıkış noktaları ile işlevselliğini yerine getiremeyen, çevresiyle etkileşim konusunda sorunlar yaşayan birey, grup ve toplumlara yardım etmeleridir. En basit haliyle özetlemeye çalıştığımız bu durum, sosyal hizmet mesleğinin önemli bir çıkış noktasını oluşturmuştur (Özdemir, 2000: 3).

İlk sosyal refah kurumları, 1800'lerin başında kentte yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Bu kurumlar din adamlarının veya dini grupların desteklediği özel kurumlardır. 1900'lerin başına kadar bu hizmetler mesleki bir eğitimi olmayan ve insan davranışlarıyla ilgili çok az bilgiye sahip din adamları veya zengin hayırseverler tarafından sağlanmaktadır. Buradaki amaç, insanların yiyecek, barınak gibi fiziksel ihtiyaçlarını dini temeller-

den yola çıkarak karşılamaktır. Sosyal hizmetin ilk uygulanış şekli olarak adlandırılabilir. 1820'de John Griscom tarafından kurulan Yoksulluğu Önleme Topluluğu'dur. Bu topluluğun amacı yoksulların koşullarını araştırmak, yoksulların kendi kendilerine yardım edebilmelerine yönelik planlar hazırlamak ve yoksulları tutumlu olma, para biriktirme konularında teşvik etmektir. Bunun için yoksullar evlerinde ziyaret edilmiştir (Duyan vd., 2008: 12).

Sosyal hizmetin Türkiye'deki gelişimine bakıldığında ise Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması ile başlayan dönemle birlikte insanı korumaya yönelik yasal ve kurumsal önlemlerin Anadolu'ya yerleşmeye başladığı görülmektedir. Selçuklularla birlikte sosyal hizmetler daha yaygın bir örgütlülük kazanmıştır. Selçuklu Devleti yıkılmaya başladıktan sonra, Osmanlı devletinin kuruluşunda pay sahibi olan "Ahilik" örgütü, sosyal düzeni kurmada da önceleri dinsel temelli olmakla birlikte, sonraları bir sosyal yardım kurumu olarak gelişmiştir. Bu dönemde dinsel vakıflar ile yardımlar örgütlenmeye başlamıştır. Vakıflarla dul, yetim, yoksul, düşkün ve sakatlara yardımlar yapılmış, hayratlar oluşturulmuştur. Bu vakıfların en önemlileri "Avarız" ve "Müessesatı Hayriye" vakıflarıdır. Doğuş ve gelişimlerini İslam dininin hayır, iyilik ve yardım çağrısına borçlu olan bu kurumlar köprü, çeşme, kütüphane, mescit, misafirhane gibi bazı kamu hizmetlerini görmekte, yoksullara hastalık ve diğer olaylar nedeniyle yardım yapmaktaydılar. İmparatorluğun son dönemlerinde dolaylı ya da dolaysız olarak "Darülaceze", "Darüleytamlar" ve "Kızılay" gibi kurumlar da sosyal yardım açısından önem kazanmışlardır (Gerek & Oral, 2008: 70).

18. yüzyılda Osmanlı devletinde sosyal kurumlaşmalar daha fazla önem kazanmaktadır. İlk kez 18. yüzyılda sosyal yardım amaçlı vergi toplanmaya başlanılmaktaydı. 1839 Tanzimat-i Hayriye Fermanıyla sosyal hizmetlerde de örf ve adetlere dayalı düzenlemelerden yasal

düzenlemelere ve devletin kurumsal düzenlemelerine doğru bir yönelim başlamıştır. 30.06.1921 tarihinde “Himaye-i Etfal Cemiyeti”, dernek statüsü içinde kurulmuştur. 1935 yılında, “Himaye-i Etfal Cemiyeti” adı “Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu” olarak değiştirilmiştir (Tomanbay, 1991: 210; Çavuşoğlu, 2005: 4-18). Kurum, 26.11.1937 tarihli ve 1223 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kamu yararına çalışan derneklerden sayılmıştır. “Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu”, açtığı kreş ve gündüz bakım evleri, çocuk yuvaları, hemşire kolejleri, poliklinikler gibi kuruluşlarda amacına uygun hizmetleri yürütmüş, ayrıca; merkez ve ilçe teşkilatları ile fakir çocuklara yemek, giyecek, okul malzemeleri vermek şeklindeki sosyal yardımlarını 1983 yılına kadar sürdürmüştür. Milli Güvenlik Konseyi’nin 04.05.1981 tarih ve 51 sayılı kararı ile Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu’nun yeniden düzenlenmesi ve faaliyetlerinin geliştirilmesi görevi, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na verilmiştir. 24.05.1983 tarihli 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile Anayasanın sosyal hizmetlerle ilgili hükümlerinin yerine getirilmesi yönünde önemli bir adım atılmış olup, 1991 yılında da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinden ayrılarak, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü adı altında, Başbakanlığa bağlı bir kurum olarak faaliyet göstermeye başlamıştır (Duyan vd., 2008: 16-17).

2. SOSYAL HİZMETİN TEMEL ALANI OLARAK TIBBİ SOSYAL HİZMET

2.1. Tıbbi Sosyal Hizmetin Tanımı

Tıbbi sosyal hizmet kavramına yönelik farklı tanımlamalar bulunmakla birlikte bu tanımlamaların temel noktası hasta bakım faaliyetleri ile ilgilidir. Bu tanımlardan bazıları aşağıda ifade edilmektedir:

Tıbbi sosyal hizmet; hastalığı ve tedavisi sırasında hastayı etkileyen sosyal ve duygusal sorunların çözümü amacı ile bireyle sosyal çalışma ve bazen de grup çalışması kullanılan sosyal hizmet mesleğinin bir uygulama alanıdır (Friedlander, 1963: 156).

Bu alana yönelik bir başka tanıma göre tıbbi sosyal hizmet; sosyal hizmet yöntem ve felsefesinin sağlık ve tedavi hizmetlerine adapte edilmesi, tıp ve halk sağlığı programları çerçevesinde uygulanmasıdır (Turan, 1979: 15). Tıbbi sosyal hizmet; hastanede ayakta veya yatarak muayene, inceleme ve tedavisi yapılan hastaların tıbbi tedaviden etkin bir şekilde yararlanmaları amacı ile sosyal hizmet uzmanları tarafından yürütülecek ekonomik, sosyal, psikolojik, eğitici, destekleyici ve geliştirici hizmetlerin yanı sıra hastanın ailesi ve çevresi ile ilişkilerinin düzenlenmesi, hastaneden çıktıktan sonra kişisel ve ailevi sorunların çözülmesi gibi hizmetleri kapsamaktadır. Barker 'a göre tıbbi sosyal hizmet; sağlık ile ilgili kuruluşlarda uygulanan hastalığı önleme, sağlığı geliştirme, özürlülük ve hastalık konularında hasta ve ailelerin yaşadığı psiko-sosyal sorunlarının çözümünde yardımcı olan bir sosyal hizmet alanıdır (Barker, 1999: 85).

Genel olarak önleyici, tedavi edici ve izleyici fonksiyonu olan tıbbi sosyal hizmet, sosyal hizmetin sağlık kuruluşlarında uygulanan bir alanıdır. Türkiye'de farklı statüye sahip olan tedavi kurumlarında (üniversite eğitim hastaneleri, devlet hastaneleri ve vakıf hastaneleri gibi) sosyal hizmet birimlerinin kurulması, sosyal hizmetin bu alanda yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır (Atauz, 1991: 187).

3. SAĞLIK KURUMLARINDA SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmamanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, sağlık kurumlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet uygulamalarına yönelik görüşlerini almaktır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

Alt amaçlar:

1. Hastanedeki faaliyetlerinizi açıklar mısınız? Sizce iş yükünüzün ne kadarı sosyal hizmet faaliyetlerini içermektedir?
2. Hasta ile çalışmaya hangi aşamada başlamaktasınız? Sosyal hizmet uygulaması nasıl başlamaktadır? Nasıl bir süreç izlemektesiniz?
3. Hasta ile ilgili bilgi toplamada nasıl bir yöntem izlemektesiniz ve hangi kaynaklardan bilgi toplamaktasınız?
4. Hastalar ile iletişim kurmada ne tür bir yol izlemektesiniz?
5. Hastalar tıbbi sorunlar dışında ne tür sorunlarla karşılaşmaktadırlar? Bu sorunların çözümü için neler yapılmaktadır?
6. Hastaneye yatan hastaların hastaneye yatış aşamasında karşılaştıkları sorunların çözümü için neler yapılmaktadır?
7. Hastaların hastanede yattıkları süre içerisinde karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik olarak neler yapılmaktadır?
8. Hastaneye yatan hastaların hastaneden çıkış aşamasında karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik olarak neler yapılmaktadır?
9. Hastalar hastaneden çıkıştan sonra izlenmekte midir? Hastalar hastaneden çıkıştan sonra ne tür sorunlarla karşılaşmaktadır?

10. Sosyal Grup Çalışması Uygulamaları yapılmakta mı? Hangi tür gruplar kullanılmaktadır?

3.2. Araştırmanın Önemi

Araştırma bu konuda nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılan bir araştırma olması bakımından önemlidir. Hastanede sosyal hizmet uygulamalarını gerçekleştiren sosyal hizmet uzmanları ile görüşme yapılarak, sosyal hizmet uygulamaları konusunda ayrıntılı bilgiler elde edilmiştir. Böylece hastanelerdeki sosyal hizmet uygulamalarının neler olduğu ve bu uygulamaların eksiklikleri hakkında bilgi edinilebilecektir. Ayrıca araştırma bulgularının yapılacak olan diğer araştırmalara temel oluşturabileceği de düşünülmektedir.

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma incelenirken aşağıdaki sınırlılıkların dikkate alınması gerekmektedir.

1. Niteliksel araştırmalarda verilerin; görüşme, katılımcı gözlem, yazılı doküman toplama yöntemleri arasından, birden fazla veri toplama yöntemiyle toplanması, verilerin doğrulanması ve zenginleşmesi açısından çok önemlidir. Bu nedenle, bu araştırmanın verilerinin yalnızca yarı-yapılandırılmış görüşmeler kullanılarak toplanmış olması, araştırmanın sınırlılıkları arasında sayılabilir. Yani, araştırma sosyal hizmet uzmanlarının söyledikleri ile sınırlıdır.
2. Görüşülen kişiler Ankara ve Eskişehir'deki sosyal hizmet uzmanlarının bulunduğu ve sosyal hizmet çalışmalarının kapsamlı olarak uygulandığı düşünülen ve görüşme için izin alınabilen hastanelerden seçilmiştir. Görüşülen sosyal hizmet uzmanlarının Ankara ve Eskişehir'deki hastanelerden seçilmiş olması araştırmanın sınırlılıkları arasında sayılabilir. Bu kişilerin işlerinin yoğunluğu sebebiyle tekrar kendileriyle gö-

rüşölüp eksik kalan bilgileri alma imkânının olmaması, araştırmanın diğer bir sınırlılığı olabilir.

3. Görüşmeler yapılırken ses kaydı yapılmasının, sosyal hizmet uzmanlarının düşüncelerini açıkça ifade etmelerini engellemiş olabileceğinden söz edilebilir.
4. Araştırmaya katılanların sayısının düşük olduğu düşünülebilir.

3.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın modeli, niteliksel araştırma yöntemlerinden görüşmeye dayalı tümevarım analizi modelidir. Model, araştırma kapsamında kendisiyle görüşülen kişilerin gerçek düşüncelerinin irdelenmesine olanak sağlamıştır. Veriler yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğiyle toplanmıştır. Tüm görüşmelerde kullanılmak üzere bir dizi soru formu hazırlanmıştır. Sorular alan yazında yapılan incelemeler sonrasında sosyal hizmet uygulamalarının neler olduğu ve hangi aşamalarda gerçekleştiğine yönelik ayrıntılı bilgi elde edilmesine olanak sağlayacak şekilde hazırlanmıştır. Görüşmelerden önce her bir katılımcıya ön bilgi ve fikir vermek üzere bir soru formu verilmiştir. Görüşme sırasında sorular katılımcılara okunarak gerekli açıklamalar yapılmıştır. Görüşmeler kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve daha sonra transkript edilerek analiz edilmiştir.

Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yaklaşıma göre, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım & Şimşek, 2008: 224).

3.5. Araştırmaya Katılan Sosyal Hizmet Uzmanları

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanları Ankara ve Eskişehir'deki araştırma için izin alınabilen devlet ve üniversite

hastanelerinin sosyal hizmet birimi ya da sosyal hizmet bölümünde çalışan sosyal hizmet uzmanları arasından seçilmiştir. Görüşme yapılmadan önce kendileri ile telefon görüşmesi yapılarak randevu alınmıştır. Belirlenen gün ve saatte görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kendilerine elde edilen bilgilerin sadece bilimsel amaçlı olarak kullanılacağı, ayrıca kurum isimlerinin ve sosyal hizmet uzmanlarının isimlerinin araştırmada yer almayacağı açıklanmıştır. Bu nedenle katılımcılar; K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8 şeklinde ifade edilmişlerdir. Görüşmeler 05.05.2009-12.05.2009 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Her bir görüşme 45 ile 75 dakika arasında sürmüştür. Ancak, görüşme yapılan yere biri girmişse veya telefon çalmışsa, görüşmeye ara verilerek ses kayıt cihazı kapatılmıştır. Sorun giderildikten sonra kalınan yerden görüşmeye devam edilmiştir. Bu nedenle ara verilen zaman görüşme süresine dâhil edilmemiştir.

K1: Eskişehir'deki bir devlet hastanesinde çalışan sosyal hizmet uzmanı.

K2: Eskişehir'deki bir devlet hastanesinde çalışan sosyal hizmet uzmanı.

K3: Eskişehir'deki bir üniversite araştırma hastanesinde çalışan sosyal hizmet uzmanı.

K4: Eskişehir'deki bir üniversite araştırma hastanesinde çalışan sosyal hizmet uzmanı.

K5: Eskişehir'deki bir üniversite araştırma hastanesinin psikiyatri servisinde çalışan sosyal hizmet uzmanı.

K6: Ankara'daki bir üniversitenin çocuk hastanesinde çalışan sosyal hizmet uzmanı.

K7: Ankara'daki bir üniversitenin onkoloji hastanesinde çalışan sosyal hizmet uzmanı.

K8: Ankara'daki bir üniversitenin erişkin hastanesinde çalışan sosyal hizmet uzmanı.

3.6. Bulgular

Bu bölümde kendileriyle görüşme yapılan sosyal hizmet uzmanlarının verdikleri bilgilerden elde edilen ve araştırmanın bulgularını oluşturan dokuz tema yer almaktadır. Araştırmanın bulgularını oluşturan dokuz tema şu şekilde sıralanmaktadır:

- 1) Sosyal Hizmet Uzmanlarının faaliyetleri
 - 1.1. Sosyal faaliyetler
 - 1.2. Sosyal inceleme raporu
 - 1.3. Yeşil kart çalışmaları
- 2) Sosyal Hizmet Uygulamasının başlangıcı
- 3) Sosyal Hizmet Uzmanlarının Hastalar Hakkındaki Bilgi Kaynakları
- 4) Tıbbi sorunlar dışında karşılaşılan sorunlar
 - 4.1. Ekonomik sorunlar
 - 4.2. Sosyal sorunlar
 - 4.3. Psikolojik sorunlar
- 5) Hastaların hastaneye yatış aşamasında karşılaştıkları sorunlar
- 6) Hastaların hastanede yattıkları süre içerisinde karşılaştıkları sorunlar
- 7) Hastaların hastaneden çıkış aşamasında karşılaştıkları sorunlar
- 8) Hastaların hastaneden çıkıştan sonra izlenmesi
- 9) Sosyal Grup Çalışması Uygulamaları

3.6.1. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Faaliyetleri

Kendileri ile görüşme yapılan sosyal hizmet uzmanlarının faaliyetleri ile ilgili farklı görüşleri bulunmaktadır:

K1'e göre; *"genel anlamda yaşlılara, özürlülere, şiddete uğramış kişilere verilen hizmetler, kimsesiz hastaların bakım kurumuna yerleştirilmesi sosyal hizmet mesleğinin faaliyetleri çerçevesinde yapılmaktadır"*.

K2'ye göre, *"Yürüyen Hastane Projesi Türkiye'de ilk kez kendi hastanelerinde gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamada yardıma muhtaç kişiler muhtarlar aracılığıyla tespit ediliyor. Yürüyen Hastane içerisinde bir doktor, bir hemşire, bir sosyal hizmet uzmanı olmak üzere üç kişi yer almaktadır"*.

K1'de ayrıca [Eskişehir] Sağlık Müdürlüğü'nün yürüttüğü MU-YAP (Muhtaç Ailelere Yardım Programı) projesinin hastanedeki temsilcisi olduklarını belirtmektedir.

K3 ise birimlerinin henüz yeni olduğunu ve görev tanımlarının bulunmasına rağmen görev tanımlarında yazan görevlerinin tümünü henüz yaşamadıklarını ifade etmiştir. Hastanedeki faaliyetleri K3'ün şu cümlelerinden anlaşılmaktadır: *"kimsesiz ya da yardıma muhtaç hastalarla ilgili daha çok taburculuk işlemleriyle ilgili olarak bize başvuruyorlar. Kimsesiz hastaların yatak koruyucusu, bez, iç çamaşırı gibi ihtiyaçları için bize başvuruluyor. Ya da sosyal güvencesi olmayan hastalarla ilgili olarak hastane içerisinde bize başvuruyorlar"*.

K5 ise psikiyatri servisinde çalışmakta olduğu için haftanın dört günü psikiyatri servisinde bulunduğunu, bir gün ise poliklinikte çalıştığını belirtmiştir. Poliklinikte bulunduğu günlerde daha önceden gelen ve doktorlarıyla görüşen hastalardan sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyan hastaların kendisine yönlendirildiğini ifade etmektedir. Kendisi o gün içinde bu vakaları değerlendirmektedir.

Faaliyetlerini genel olarak hasta ziyaretlerine katılarak, hastalarla tanışmış olmak şeklinde özetlemektedir.

K6 ise çalıştığı hastanenin çocuk hastanesi olması sebebiyle çocuklarla çalıştığını belirtmiştir. Çalışmalarını şu cümlelerle ifade etmektedir: *“Hastanın yatışından taburcu olmasına, taburculuk sonrası izlenmesine kadar süren bir çalışma sistemimiz var. Özellikle hastanemiz içerisindeki ihmal, istismar komitesine gelen çocukların hastaneye geldikten sonra varsa aile görüşmelerinin yapılması, evlerine gidilip evlerinde sosyal inceleme yapıp raporunun düzenlenmesi gerekli olduğu takdirde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna ya da ilgili mahkemeye haber verilmesi ve daha sonrasında takibinin yapılması konusunda çalışmalarımız var”.*

K7 faaliyetlerini *“hastalarla görüşmek ve onların sorunlarına çözüm bulmalarına yardımcı olmaktır. Hastalar bize yönlendiriliyor ya da servis ziyaretlerimiz sırasında hastalarla tanışıyoruz”* şeklinde ifade etmektedir.

K8 ise faaliyetlerini *“sosyo-ekonomik değerlendirme çalışmaları, sosyal yardımlar ile ilgili çalışmalar, ekonomik kökenli yardımlar, boş zaman değerlendirme faaliyetleri, psikolojik yardımlarla ilgili faaliyetler, yeşil kart çalışmaları ve özürlü hastalarla ilgili çalışmalar”* şeklinde yedi başlık altında toplandığını belirtmiştir.

Katılımcıların bu değerlendirmeleri ışığında sosyal hizmet uzmanlarının faaliyetlerinin korunma ve desteklenme gereksinimi duyan kimselere yönelik olduğu, ihtiyaçlar çerçevesinde hastanın ve hastanenin taleplerine yönelik olarak şekillendiği ifade edilebilir. Ayrıca sosyal hizmet uygulamaları hastaneler arasında hastanenin niteliğine göre farklılık gösterdiği gibi farklı illerdeki hastanelerdeki sosyal hizmet uygulamaları da farklılık göstermektedir.

3.6.1.1. Sosyal İnceleme Raporu

Sosyal inceleme raporu, sosyal hizmet uzmanları tarafından yazılan hastanın durumu ile ilgili bilgileri içermekte olan bir rapordur. Hastanın başka bir sosyal hizmet kuruluşundan hizmet alması gerektiğinde, bu rapor ilgili sosyal hizmet kuruluşuna gönderilir.

K1 ve K6 sosyal inceleme raporu konusundaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: *"Bu rapor sosyal hizmet mesleğinin bir görev ve zorunluluğudur. Sadece sosyal hizmet uzmanı bu raporu yazabilmektedir. Sosyal inceleme raporu; ailenin sosyal ve ekonomik yönden incelenmesi, eksiklikleri, nasıl desteklenmesi gerektiği, başka bir kuruma havale edilip edilmemesi gerekliliği, ya da kurum bakımı alıp alamayacağı, suçlu çocuklar ile ilgili ise, çocuğun 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu uyarınca bir tedbir altına alınıp alınamayacağı ile ilgili hükümleri içermektedir. Sorunlu kişilerin ne tür sorunları olduğunu belirleyip o sorunları önlemek için düzenlenmiştir. Sosyal inceleme raporu o vaka ile ilgili her türlü bilgiyi içermektedir".*

K1 ayrıca sosyal inceleme raporu ile ilgili uygulamalarını şu şekilde açıklamaktadır: *"Belirlediğimiz bir yaşlı hastayı kurum bakımına aldirmek için sosyal inceleme raporunu bir üst yazıyla bu kuruma kapalı zarf ile gönderiyoruz. Bu raporda hasta hakkındaki kişisel bilgiler olduğu gibi, bizim yazdığımız özel bilgiler de yer almaktadır. Sonraki yıllarda bu rapor güncellenmektedir".*

K6 ise sosyal inceleme raporu ile ilgili görüşlerini şu cümleler ile ifade etmektedir: *"Ailenin ya da çocuğun durumuyla ilgili sorunlar söz konusu olduğunda, sosyal inceleme raporu yazıyoruz. Bunun için gerekirse hasta Ankara içinde olduğunda ev ziyareti yapıyoruz. Ev incelemesi yaparak raporumuzu ona göre yazıyoruz".*

3.6.1.2. Sosyal Faaliyetler

Sosyal faaliyetler ile ilgili olarak katılımcılardan üçü (K3, K6, K8) 23 Nisan ve Yeni Yıl kutlamaları gibi özel günlerde kutlama etkinlikleri gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu etkinlikler kapsamında çocuklara yönelik tiyatro gösterisi, Hacivat Karagöz oyunu, palyaço gösterisi gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunun dışında çocuklara hediyeler dağıtılmaktadır.

Ayrıca K5 sürekli takip hastaları olarak adlandırılan şizofreni tanısı almış hastalar içinde çeşitli sosyal faaliyetler düzenlediklerini ifade etmiştir. *“Örneğin bizim hastalarımız için inşa edilmiş küçük evimiz var bahçe içerisinde, küçük hobi bahçesi şeklinde minik bir bahçesi var. Oraya gidip etkinlik düzenliyoruz”.*

K6 ise tüm servislerinde çocuk gelişimi uzmanlarının bulunduğunu belirtmiştir. Bu uzmanların kontrolünde çeşitli oyun faaliyetleri yapılmaktadır. *“Ama bunun dışında sosyal hizmet uzmanları üç yaş sonrası çocuklarla servisin özelliğine göre dört kişilik ya da daha fazla kişilik gruplar kuruyorlar. Birkaç çalışma yapmışlardı bu yıl çocuklarla birlikte bir gazete çıkardılar, dergi hazırladılar. Çocuklar sürekli değiştiği için faaliyetler değişmektedir”.*

Boş zaman değerlendirme faaliyetlerini K8 şu cümlelerle ifade etmektedir: *“Kütüphanemiz var, boş zamanlarını geçirmeleri için kitap veriyoruz hastalara, arada sinemaya götürüyoruz. Ankara dışından gelen, daha önce Anıtkabir’i görmemiş olanları Anıtkabir’e götürüyoruz”.*

3.6.1.3. Yeşil Kart Çalışmaları

Yeşil kart hiçbir sosyal güvencesi olmayan muhtaç kişilere devlet tarafından verilen bir güvence belgesidir. Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının tamamı herhangi bir sosyal güvencesi olmayan, muhtaç durumdaki bir kişinin trafik kazası ya da acil ameliyat

olmasının gerekmesi durumunda bu kişinin tedavisine başlandıktan sonra yeşil kart için müracaat etmesi konusunda yönlendirme faaliyetlerinin bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu durum K6'nın şu cümlesinde ifade edilmektedir: *"Hastanın durumunun acil olması halinde yeşil kart başvurusunun 90 gün geriye dönük olarak yürürlüğe girmesi mümkün olmaktadır"*. Ancak acil bir durum söz konusu değilse, keyfi bir operasyon ise Sağlık Bakanlığı bunu karşılamamaktadır. Acil durumlar dışında yeşil kartlı hastaların hastane masraflarının devlet tarafından karşılanması için ilgili devlet hastanesinden sevk alarak hastanemize gelmesi gerekmektedir.

3.6.2. Sosyal Hizmet Uygulamasının Başlangıcı

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet uygulamasının başlangıcı ile ilgili olarak farklı görüşleri olmakla birlikte genel kanı sosyal hizmet uygulamasının hasta hastaneye geldikten sonra ve hastanın ihtiyacı doğrultusunda başladığı şeklindedir.

K2 hastaların daha çok hastaneye geldiklerinde ve hastaneden çıkış aşamasında kendilerine ulaştıklarını belirtmiştir. Bunun sebebi hastaların sorunlarla en çok bu aşamalarda karşılaşmış olmalarıdır. Hastanın sosyal hizmete ihtiyacı olduğunun anlaşılmasından itibaren sosyal hizmet uygulamaları şekillenmektedir.

K1 ise hastanın sorun çıkardığında kendilerine ulaşıldığını ifade etmektedir. Bu durum K1 in şu cümlelerinden anlaşılmaktadır: *"112, Acil servise hastayı getiriyor, hemen ilk önce bu kişiyi servise yatırılırım yoğun bakıma yatırılırım düşünceleri ile tedavisi veriliyor. Tedavi sonrası bakılıyor ki bu hastanın kimsesi yok, bu hastanın sosyal güvenesi yok, bu hasta taburcu olmak üzere bu hastanın nereye götürüleceği sorunu ortaya çıkıyor. Zaten normal bir vaka olsa, o kişinin bir yakını*

olsa, sosyal güvencesi olsa taburcu olup gidiyor. Bunlar olmadığında, sosyal hizmet uzmanları gelsin ve ilgilensin deniliyor". Hastayı daha önce hastanede fark etmelerinin mümkün olmadığını, kendilerine sağlık ekibinin ihbarda bulunması gerektiğini ifade etmektedir. Bu ihbarı aldıktan sonra doğrudan sosyal hizmet uygulamalarına başlamaktadırlar. Hangi hizmet modeli hasta için uygun ise ona göre bir yol izlenmektedir. Hasta özürlü bir kişi ise özürlü bakım merkezine, yaşlı bir kişi ise huzurevlerine yönlendirilmesi, şiddet mağduru bir çocuk ya da kadın ise bu duruma yönelik olarak Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü ile bağlantıya geçilmesi ve buna ilişkin olarak adli sürecin başlatılması yine bir sosyal hizmet uygulamasıdır.

K3 sosyal hizmet uygulamasının başlangıcı ile ilgili olarak, yaklaşık bir buçuk aydır hastanede faaliyet göstermekte olduklarını belirtmiştir. Şimdiye kadar müracaatların kendilerine servis sorumlusu hemşirelerin telefonları ile gelmekte olduğunu ancak *"sosyal hizmet birimi talep formu"* oluşturduklarını ve artık müracaatların kendilerine bu talep formu ile yapıldığını ifade etmektedir. Bu talep formunda hastanın adı soyadı, durumu, talep edilen hizmet ve başvuruda bulunan personelin adı soyadı, bölümü gibi bilgiler yer almaktadır. K3'ün şu sözlerinden hastanelerinde sosyal hizmet uygulamasının nasıl başladığına ilişkin fikir edinilebilir: *"Şimdiye kadar hep taburculuk aşamasında geldi bize talepler. Çünkü kalacak yeri yok, alacak kimsesi yok, ne yapalım diye düşünüp sosyal hizmet uzmanlarını aramak akıllarına geliyor"*.

K5 ise Psikiyatri servisinde bulunduğu süre içerisinde hasta ziyaretleri sırasında hastalarla tanıştığını ve hastanın sosyal hizmet uygulamasına ihtiyaç duyup duymadığının genellikle sağlık ekibi ile birlikte orada belirlendiğini belirtmiştir. Poliklinikte bulunduğu gün ise kendisine gelen hastaların doktora başvurmuş olduklarını

ve onları doktorlarının yönlendirdiğini ifade etmektedir. Bu durum K5'in şu cümlelerinden anlaşılmaktadır: *"Doktorlar mesleğimi biliyor, ilk geldiğimde seminer düzenleyerek anlatmıştım onlara. Tabi asistan doktorlar değiştikçe mesleği bilen kişilerde değişebiliyor ama zaman içinde herkes mesleği az ya da çok tanıyor. Süreç onların yönlendirmesi ile başlıyor ve hastanın ihtiyaçlarına göre devam ediyor".* Bu ifadeden de sosyal hizmet uygulamasının hastanın ihtiyaçlarına göre şekillendiği anlaşılmaktadır.

K6 hasta ile çalışmaya hasta hastaneye geldikten sonra başladıklarını ifade etmiştir. Hasta hastaneye geldiğinde ihtiyaç duyulduğu anda ilgili bölüm doktorları tarafından sosyal hizmet bölümü aranmaktadır. Bu ihtiyaç bazen ekonomik sebepler olabilmektedir. Ekonomik sebepler K6 tarafından şu şekilde ifade edilmektedir: *"Devlet 18 yaşın altına tedavi giderlerini karşılıyor ama bizim hastanenin özel oda farkları var. Bizim hastanemizde odalar tek kişilik, iki kişilik en fazla üç kişilik odalar var. Sosyal Güvenlik Kurumu ödemeyi yaparken koğuş tipi hasta odasındaki hasta yatağına göre ücret ödüyor. Yani altı kişilik odadaki yatak ücretini ödüyor. Böyle olunca bizim hastanenininki otelcilik hizmetine giriyor ve özel oda farkı oluyor. Devlet onu karşılamadığı için o farkı biz hasta yakınından talep ediyoruz. Bunun için gelebiliyorlar. Çözümünde yardımcı olmamız için. Ya da sevk problemi vardır. Sevk alınması için geliniyordur. Yeşil kartlı bir hasta sevk almadan çocuğum öksürüyor gibi bir şikâyet ile bize gelirse tüm masrafları kendisi karşılamak zorunda kalır. Bu durumda sevk alıramayız. Tedavi masrafları ilgili hastanenin döner sermayesinden karşılandığı için ilgili hastane zaten ben bu ameliyatı ya da bu tedaviyi yapabiliyorum sana ücret ödememe gerek yok diyor. Bizde hasta yakını ile görüşüp hasta yakınına ilgili hastaneye gönderiyoruz. Acil kalması gereken bir hastayı hiçbir şekilde göndermeyiz. Burada kalır doktoru sevk problemi olduğunu belirtir. Acil olduğunda sevk alabileceğimiz için hasta kalsın*

deriz. Sevk alamadığımız takdirde bunun ücretini biz hasta yakınından almak durumundayız”.

Ekonomik sorunlar dışındaki sorunlarla acile gelen hastalar olabilmektedir. Örneğin; *“ihmal istismar olabilir, annesi babası olmadan 112 ile getirilmiş kimsesiz hasta olabilir, ya da bir trafik kazası geçirmiş aile bireylerini kaybetmiş çocuk olabilir. Aile bireyi kalmamış ve kaza sonrası bizim ulaşabileceğimiz herhangi bir numara yok. Aile bireylerinin bulunması bulunamıyor ise çocuğun güvende kalabilmesi için ya burada muhafaza edilmesi ya da ilgili kurumla irtibata geçilmesi için çalışıyoruz”.*

K6 ayrıca çocuk hastanelerinin acil servisinde çalışan sosyal hizmet uzmanı bulunmadığı için, çocuğun acil servise geldiğinde geliş sebebiyle ilgili bir şüphe bulunmakta ise acil servise giderek çocukla görüşme yaptığını ifade etmiştir. Bu durum K6'nın şu cümlelerinden anlaşılmaktadır: *“Çocuğun şiddete maruz kaldığına dair doktorların kafasında herhangi bir soru işareti oluşursa doğrudan bizi çağırırlar. Gideriz uygunsa çocukla görüşme yaparız, uygun değilse aileyle görüşmeye başlarız ve çocuk geldikten sonra burada kalacaksa ya da gidecekse biz bunu gönderdiğimiz zaman çocuğun başına bir şey gelecek mi, herhangi bir sorun yaşayacak mı onun değerlendirmesini yaptıktan sonra çocuğun takibinin devam etmesini sağlarız”.*

Sosyal hizmet uygulamalarının ihtiyaç doğrultusunda başlamasının sebebi K6'nın şu cümleleri ile çarpıcı bir şekilde ifade edilmektedir: *“Türkiye’de devlet kurumlarında sosyal hizmet uzmanları sayısı yeterli düzeyde olmadığı için uygulamalar ihtiyaç duyulduğunda şekilleniyor. Normalde bir hasta geldiğinde doğrudan hastayı görmemiz gerekirken, şu an ancak ihtiyaç duyulması durumunda hastayı görebiliyoruz. Bütün vakaları görme gibi bir şansımız yok. Şu an acilde çalışan sosyal hizmet uzmanımız olsa gelen tüm vakaları görecektir.*

Gece gelip doğrudan giden hastalar oluyor, o zaman hasta kaçırma durumumuz söz konusu olmayacaktır”.

K7 de hastanın bir sorunu olduğunda kendilerine yönlendirildiğini belirtmektedir. Bunun dışında hastanın kendiliğinden sosyal hizmet bölümüne gelmesi ya da gönüllü hasta ziyaretleri sırasında karşılaşılan hastalarda sosyal hizmet uygulamasının diğer başlangıç şekillerini oluşturmaktadır.

K8 sosyal hizmet uygulamasının genellikle hastanın hastaneye yatmasından sonra başladığını vurgulamaktadır. Hasta ile çalışmaya iki şekilde başlamaktadırlar; ya hasta kendisi başvurmuştur, ya da sosyal hizmet uzmanına havale edilmektedir. Havale ise genellikle servis hemşiresi, hastanın doktoru ya da doktorun sekreteri tarafından yapılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının kendiliğinden yaptıkları servis ziyaretleri de bulunmaktadır. Her sosyal hizmet uzmanına 19 servis düşmektedir. Servislere düzenli olarak gidilip, uzun süreli yatan hastalarla bir süreç görüşmesi başlatılmaktadır. Bu süreçte hasta seçimi yapılırken uzun süre yatan, destek sistemleri zayıf, psikolojik desteğe ihtiyacı olan hastalar belirlenmektedir. Bu ifadeler K8’in şu cümleleri ile belirlenmektedir: *“Bir vaka üzerinden örnek verirsek; Beyin cerrahisinde yatan bir hasta vardı. Baş-hemşire tarafından bana havale edilmişti. Hastanın eşiyle ilgili ciddi sorunları vardı; eşi hastayı boşayacağını söylüyormuş. Hastada sinir sıkışması vardı. Hasta bu durumdan dolayı çok üzgündü ve tedavisi aksiyordu. Ben hastayla görüşmeye başladıktan sonra çok olumlu gelişmeler oldu. Gerektiği için eşiyle de görüşmüştüm. Bu şekilde bir hayli yol kat edildi”.*

3.6.3. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Hasta Hakkındaki Bilgi Kaynakları

Bilgi kaynakları ile sosyal hizmet uzmanlarının hasta hakkındaki bilgileri kimlerden ve ne şekilde elde ettikleri ifade edilmektedir. Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanları genellikle hastanın kendisi, ailesi, yakınları ya da resmi makamlardan bilgi toplamaktadırlar.

K1'e göre bilgi kaynakları; ilk önce hasta ile iletişim kurulabiliyorsa hastanın kendisidir, kişiden sonra ise ailesidir. Bunun dışında yakın çevresi ve akrabaları, arkadaş çevresi ve bulunduğu mekânlar, elinde nüfus cüzdanı, sağlık kartesi gibi resmi bir belge var ise bunlardan da bilgi edinmeye çalışmaktadırlar. Hasta hakkında bilgi elde etmek için izlenilen yol K1'in şu ifadesi ile somutlaştırılmaktadır: *"Örneğin bugün bir hasta geldi, kulak burun boğaz kliniğinde muayenesini olmuş, hekim muayene sonucunda yatarak tedavi görmesi gerektiğini beyan etmiş, ama diyor benim yatalak bir babam var annem de ona bakacak durumda değil, ben hastaneye yattığım zaman onlara kim bakar gibi bir müracaatla geldi bize, bizde ilk önce hastanede gerçekten yatması gerekiyor mu onu sorguladık, çünkü başvuranın ilk müracaatına göre yakın çevresindekilerin de işleri olduğu için anne babasıyla ilgilenemeyeceklerini, ondan başka bakacak kimsenin olmadığını söylemişti. En son konuşmamızda bize ablasının yeni doğum yaptığını, eniştesinin olduğunu söyledi. Bu kişilerle anne babaya bakıp bakamayacakları konusunda bir konuşmamız oldu, en son eğer hekimle alakalı bir sorun varsa hekim değiştirmesine kadar gittik, hasta bu şekilde ayrıldı bizden tekrar dönüş yapmadı, bilgilerini aldık takibimizde olan bir hasta kendisi".*

K2 ise bunların dışında gerektiğinde valilik, kaymakamlık, belediyelerle görüşerek hasta hakkında bilgi toplamaya ya da yakınlarına ulaşmaya çalıştıklarını belirtmiştir.

K3 bilgi kaynakları ile ilgili olarak bugüne kadar hastanelerinde kimlik bilgisine ulaşamadıkları hastalarının olmadığını her durumda hastanın kimliğini beyan eden bir belgenin bulunduğunu ifade etmektedir. Öncelikli olarak servis sorumlusu hemşire ve hastanın doktoru ile görüşme yaparak hasta hakkında bilgi almaktadırlar. Böylece hastanın durumu ve ihtiyaçları hakkında fikir sahibi olunmaktadır. Daha sonra ise hastadan alınabildiği kadar bilgi alınmaya çalışılmaktadır. Bir hasta ile ilgili bilgi toplama süreci K3'ün şu cümleleri ile açıklanmaktadır: *"Söğütten gelen bir hasta bilişsel anlamda çok geriydi. Huzurevinde kalmak istiyormusun, istiyorsan buraya imza atman gerekiyor şeklinde imzasını alırken detaylı olarak açıklamak istedim huzur evine gidersen daha iyi bakılırsın kabul ediyor musun dedim yanıtı olur "üzüm hoşafı var mı" şeklinde oldu. O bilişsel düzeyde bir kişiydi, nüfus cüzdanı vardı ama bir adrese, bir tanıdığa ulaşmak için ağzından laf almayı başardık hadi bir şeyler daha söyle diyerekten hatta bir de telefon numarası söyle dedim ama onu söyleyemedi. Verdiği bilgilerde doğruymuş, Söğüt kaymakamlığından kaldığı köydeki muhtarına ulaştık".*

K5 ise hastanın yakınına ulaşamadığı durumlarda, hastanın yakınına ulaşılması için kendisinin araştırma yaptığını belirtmektedir. *"Hasta hakkında bilgi alınması için örneğin hasta köyde yaşıyor ise köy muhtarına ulaşmaya çalışıyorum. Köy muhtarı aracılığıyla hasta yakınlarına ulaşıyorum, oda olmuyorsa hastane polisinden de yardım istediğimiz oluyor. Ama genellikle hastanın kendisinden, yakın aile çevresinden, bazen işyerinden, öğrenci ise okulundan da bilgi alıyorum".*

K6 bilgi toplama yöntemlerinin hastanın kendilerine geliş sebebi ve durumuna göre değiştiğini ifade etmektedir. *"Örneğin bize bir yanık vakası Van'dan geldi, çocuk geldiğinde belden aşağısının tamamı ve kollarında üçüncü derece yanıklar vardı. Van Yüzyüncü Yıl Üniversite*

Hastanesinden buraya sevkle geldi. Geldikten sonra çocuk ihmal istismar komisyonunda değerlendirildi, çocuk buraya gelirken babasının dayısının oğluyla geliyor, çocuk bir yaşının altında anne ya da baba çocuğu getirmiyor ve şu an evli olup da çocuğu olmayan bir akrabaları çocuğu alıp getiriyor, uzun süreli yatışı vardı biz bu süreçte öncelikli olarak annesinin gelmesini istedik. Bir yandan ihmal istismar komisyonu tarafından değerlendiriliyor, bir yandan biz sosyal hizmet birimi olarak çocuk hakkında bilgi toplamaya çalışıyoruz. Olayı yakınından dinledik, il jandarma karakolundan olayın tutanağını aldık. Köy muhtarıyla görüştüm, akrabalarını aradık, anneye ulaşamadık. Anneyi babayı buraya gelmesi için davet ettik; Anne Türkçe bilmediğini baba da hepatit hastası olduğunu söyleyerek gelmek istemedi. Böyle olduğu zamanda aileyle görüşemiyorsak, yakınlarından bilgi almaya çalışıyoruz, yakınlarından bilgi alamıyorsak, muhtar ve kolluk kuvvetlerinden bilgi alıyoruz. Gerekirse Cumhuriyet Savcılığına durumu anlatan bir yazı yazarak hem ihbarda bulunuyoruz hem de bağlı bulunduğu ilin Sosyal Hizmet Müdürlüğüne, biz gidemiyorsak çocuk ve ailesi hakkında yazı yazıp sosyal inceleme raporunun hazırlanarak tarafımıza gönderilmesini istiyoruz ve onlardan bilgi talep ediyoruz". K6 ayrıca bazı durumlarda hasta hakkında bilgi almak amacıyla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ile görüşüklerini de belirtmektedir.

3.6.4. Tıbbi Sorunlar Dışında Karşılaşılan Sorunlar

Hastalar tıbbi sorunlar dışında; ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

3.6.4.1. Ekonomik Sorunlar

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarına göre hastaların tıbbi sorunlar dışında karşılaştıkları öncelikli sorunlar ekonomik sorunlardır. Bu durum katılımcıların şu ifadelerinden anlaşılmakta-

dır: K8 uzun süre tedavi gören hasta ve hasta yakınlarının ekonomik güçlükler yaşadığını belirtmektedir. Ankara'daki belediyelerin hasta yakınlarına yönelik faaliyet gösteren Şefkat Evleri sayesinde yemek, yiyecek ve kalacak yer sağlama konularında yardımcı olabildiklerini, ancak günlük ihtiyaçlarını karşılamak için Ankara Valiliği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'na hasta ve hasta yakınının durumunu belirten bir yazı yazdıklarını ifade etmektedir.

K3 ise ekonomik sorunlarla ilgili olarak yaşadıkları şu örneği vermektedir: *"Hastanemize kimsesi olmayan bir hasta geldi, sosyal güvencesi de yok, yeşil kartı da yok ameliyat olması gerekiyor 21 bin liralık bir masrafı olacak. Yeşil kart için başvuruda bulunursa yeşil kart bir haftaya kadar çıkabiliyor ve 90 gün geriye yönelik olarak ödeme yapılıyor. Yeşil kart için başvuru yapmasını sağlayıp, başvurudan itibaren elinden senet imzalatıp o şekilde taburcu edilecek. Bu süreçte hastayı yönlendirip buradan valiliğe ya da kaymakamlığa hastanın durumuna ilişkin yazı yazmamız gerekiyorsa onu yazarak yeşil kartı çıkartmasını sağlayacağız".*

K6 ekonomik sorunların yeni yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik Kanunu ile birlikte azaldığını fakat yine de tıbbi sorunlar dışında hasta ve yakınlarının karşılaştığı temel sorun olduğunu belirtmektedir. Bu durum K6'nın şu cümlelerinden anlaşılmaktadır: *"Hastaların tıbbi sorunlar dışında karşılaştığı temel problem ekonomik sıkıntıdır. Ekonomik sorunlar yeni Sosyal Güvenlik Yasası ile birlikte azalmıştır, daha öncesinde bu sorunlar çok daha yoğunlu. Biz her sabah bir gece önceden yatan hastaların kartlarına ekonomik sorunları olan, sosyal güvencesi olmayan var mı diye bakarız. Onlarla görüşme yapmaya başlarız. Bu yasa öncesinde günde on yatış varsa sekizi ile bu sorunlar nedeniyle görüşme yapıyorduk. Şimdi bu sayı neredeyse haftada iki ya da üçe düştü. Sadece özel oda farkı konusunda sorun çıkmaktadır. Bu*

konuda da hastanın ödeme gücü yoksa ücretsiz kalış sağlanması ya da hastaya yardımcı olunması gerektiğini başhekimliğe bildiririz”.

K7 de onkoloji hastanesi oldukları için, onkoloji alanının çok fazla maddi kaynağa ihtiyaç duyulan bir alan olması sebebiyle en çok karşılaştıkları sorunların maddi sorunlar olduğunu belirtmiştir.

3.6.4.2. Sosyal Sorunlar

Hasta ve yakını için kalacak yer sorununun sosyal sorun olarak önemli bir sorun olduğu K8 tarafından şu cümlelerle ifade edilmektedir: *“Örneğin hasta ve yakını Ankara dışından geliyor, muayene oldu ama doktor tetkik istedi onlarda iki üç gün içinde çıkacak, tekrar geri gitme şansları yok, burada kalacak paraları da yok. Bu durumda bize havale ediliyorlar. Bizde onlara Altındağ Belediyesinin ya da Büyükşehir Belediyesinin şefkat evlerinden kalacak yer ayarlıyoruz. Sosyal sorunlarına bu şekilde çözüm getirmeye çalışıyoruz”.*

3.6.4.3. Psikolojik Sorunlar

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanları tarafından farklı psikolojik sorunlar ifade edilmektedir. K1 diyaliz hastalarında, diyalize ilk başladıklarında bu duruma karşı çok fazla tepki gösterdiklerini belirtmektedir. Bu hastalarda hastalığı reddetme, hastaneyi reddetme, diyaliz cihazını reddetme ve kendisinin hasta olmadığına dair inanç gelişmektedir. O cihazın kişinin yaşamasını sağlayacak cihaz olması sebebiyle bu süreçte psikolojik destekleme çok önemli olmaktadır.

K3 ise psikolojik sorunları; hastanın kimsesi olmaması, refakatçisinin olmaması, yoğun bakımda kalmak zorunda olması, tedavisi bittiğinde taburcu etmekle ilgili sorunlar yaşanması ve bunların dışında ailevi sorunlar olarak ifade etmektedir. Bu sorunlara şöyle bir örnek vermektedir: *“Dokuz aydır burada kalan bir çocuğumuz*

var annesiyle birlikte kalıyor, daha bir yaşına gelmedi birkaç yıl daha kalacak belki burada anne baba yeni evliler bu çocuğumuz ikiz doğan bebeklerin bir eşi, diğer eşi evde kalıyor babaanne bakıyor ona. Baba boşanma davası açmış şu anda. Kadın zaten 9 aydır burada küçücük bir odada kalıyor, belki daha da uzun kalacak. Ama eşi de boşanma davası açmış. Böyle ailevi sorunlarda gelebiliyor. Bunlarla ilgili elimizden geldiği kadar hem yönlendirme yapıyoruz hem sosyal, psikolojik destek olmaya çalışıyoruz”.

K6 psikolojik sorunlara; hastaların ya da hasta yakınlarının uzun süreli yatışlarda hastanede kalmaktan kaynaklanan sorunlarını örnek olarak göstermektedir. Bunun dışında sağlık ekibiyle yaşanan sorunlarda olmaktadır. Bu soruna örnek olarak şu durum ifade edilmektedir: *“Doktor hastayı tutmak istiyor, ailesi ise götürmek istiyordur. Durumu acil değilse, hayatına ya da bir organına tehlike oluşturmuyorsa doktor buna engel olamamaktadır. Ailenin hastayı kendi isteği ile taburcu ettiğine dair A2 formu vardır, aile bu formu imzalar ve hastasını taburcu edebilir”.* Ayrıca çocukların eğitimi sorunu bulunmaktadır. Hastanede uzun süreli kalışlarda çocuk hastalar hastane okulundan dersleri takip ediyorlar ancak çocuk hastalar kendi okullarını, arkadaşlarını özlemektedirler. Hastane okulu kendi okulları değildir, hastanedeki arkadaşları ise geçici arkadaşlarıdır. Bu nedenle çocuğun hastanede uyumla ilgili ciddi sorunları olmaktadır. Çocuk hastaneden çıkmak istemektedir, kardeşini, evini, yatağını özlemektedir. Bu sorunları önlemek için uzun süreli olarak hastanede yatan çocuklar için çocuk gelişimcilerle birlikte etkinlikler yapılmaktadır. Çocukların ihtiyaçları doğrultusunda aileleri yönlendirilmektedir.

K8 ise psikolojik sorunları; hastanın ameliyatı reddetmesi, tedaviye uyum sağlayamaması, iletişim kopukluğundan kaynaklanan yanlış anlaşılmalarda şeklinde ifade etmektedir. Bu durumlardaki faa-

liyetlerini ise şu şekilde özetlemektedir: *“Hastayla konuşup ona durumu anlatıyoruz, çünkü doktor ve hemşirelerin işlerinin yoğunluğundan dolayı böyle bir şansları bulunmamaktadır. Bu şekilde de birçok sorunu ortaya çıkardığımız olmuştur”.*

3.6.5. Hastaların Hastaneye Yatış Aşamasında Karşılaştıkları Sorunlar

Araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanları hastaların hastaneye yatış aşamasında karşılaştıkları sorunların hastalığın türüne göre farklı olduğunu belirtmekle birlikte temelde hastalığı kabullenme ve sosyal güvence açısından yaşanan sorunlara değinmektedirler.

K1 hastaların hastaneye yatış sürecinde karşılaştıkları sorunların hastalığın türüne göre farklı olduğunu ifade etmektedir. Bu durumu şu cümleler ile açıklamaktadır: *“Hasta basit bir fitik ameliyatı olacaksa genel düşüncesi toplumsal deneyimlerinde farkında olarak ameliyat olup çıkacağım, fitik ameliyatı belki biraz ağrı olur ama en sonunda sağlığıma kavuşacağım, şifa bulup taburcu olacağım şeklindedir. Ama hasta, ölümcül sonucu olabilecek bir hastalıkla mücadele edecekse, bunun hastaneye yatış aşaması elbette sorun olur. Bu dönemde kişi bu sorunu sadece kendi yaşadığını düşünüyor, kişiselleştiriyor ve niye ben yaşıyorum bu hastalığı, niye başkası yaşamıyor, neden ben sorusunu soruyor, o sorulara verdiği cevapta yanında oluyoruz. Psikolojisinin düzelmesi amacıyla elimizden geleni yapıyoruz”. Ayrıca, “kanser hastası olarak hastaneye yatan bir kişi tüm deneyimlerini reddediyor daha öncesinde belki başka bir kanser hastasını teselli ediyordu, kendisi o sorunu yaşadığı zaman her şeyi yok sayıyor, her şeyi reddediyor, hastalığı reddediyor, depresyona giriyor, bu elbette hastalığın içinde bir etki yapıyor aynı zamanda, bu tür hastalıklarda tıbbi müdahalenin yanında kişinin moralinin yüksek olması gerekiyor ki hastalıkla mücadele edebilsin. Ailede doğru dürüst destek vermiyorsa bizlere çok büyük yük düşüyor”.*

Bunun dışında K1 hastaneye yatış aşamasında sosyal güvenlik açısından yaşanan sorunlardan da söz etmektedir. *“Örneğin kişinin sosyal güvencesi yok ama hastaneye yatması gerekiyor. Ameliyat ya da muayene olması gerekiyor bir şekilde, o zamanda toplumsal kaynakların kullanımı şeklinde bir faaliyette bulunabiliriz. Eğer Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfına gitmesi gerekiyorsa, bağlantıya geçilmesi, ya da yeşil kart işlemleri gibi konularda yönlendirmelerde bulunuyoruz”.*

K3 ise henüz yatış aşamasında bir soruna rastlamadıklarını ifade etmiştir.

K5 yatış aşamasında servis tanıtımının hemşireler tarafından yapıldığını hastalara servis kurallarının hemşireler tarafından anlatıldığını ifade etmiştir. Kendi isteği dışında hastaneye yatan hastaların servise uyumlarının zor olduğu ancak bunların dışındaki hastaların uyum sağladıkları ifade edilmiştir. Bu düşüncelerini şu cümleler ile ifade etmiştir: *“Uyumla ilgili herhangi bir sorun çıkmıyor. Ama bütün ekibe yansımış bir sorun varsa bu konuda çözüm üretirken ben de söz alıyorum. Düşüncelerimi orada ifade ediyorum”.*

K6 Hastaların hastaneye yatış aşamasında karşılaştıkları sorunların temelde ekonomik sebeplerden kaynaklandığını belirtmektedir: *“Bizim sadece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları değil, yabancı uyruklu hastalarımız da oluyor. Özellikle Irak’tan, Afganistan’dan gelen ya da Türkiye’de yaşayan yabancı ülke vatandaşı hastalarımız da oluyor. Yatış aşamasında ekonomik problemler Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için sadece özel oda farkı ile sınırlı iken, yabancı uyruklu hastalarda ciddi sıkıntı yaşamaktayız. Şöyle ki bazı ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri Türkiye’deki sağlık harcamalarını karşılamıyor. Yabancı hasta geldiği zaman konsolosluğu ile irtibata geçmeye çalışıyoruz. Türkiye’de ikamet izni varsa, Sağlık Bakanlığı tarafından karşılanması ya da Valilikçe karşılanması için yazı yazar göndeririz. Ya da Birleşmiş*

Milletler de sığınmacı olarak Türkiye’de bulunan hastalarımız oluyor. Birleşmiş Milletler bu hastaların tedavi masraflarının belli bir kısmını karşılıyor. Miktar arttığında o hastaların sorunları oluyor. Bu gibi durumlarda BM Mülteciler yüksek komiserliği ya da sığınmacılarla çalışan vakıflarla derneklerle temasa geçip bu sorunun çözümü için çalışıyoruz”.

K6 ya göre yatış aşamasında karşılaşılan bir diğer sorun ise hastalar hastanede yatma sebeplerinin ne olduğu konusunda bilgilendirilmediklerinde ortaya çıkmaktadır. *“Doktor hastanın muayenesini yapıp, yatış vereceğini söyler, neden yattığı ya da niçin yatırıldığına dair bilgi vermez. Hastanın ailesi bize gelip hastanın yatması gerekiyormuş ama neden yatırıyorlar diye bilgi almak ister. Bilgi eksikliği olduğu zaman doktoruyla görüşürüz. Hastanın tıbbi durumu hakkında bilgi verilip ailenin rahatlatılması gerektiğini söyleriz”.*

K7 ise hastaların hastaneye yatış aşamasında yeşil kartlı hastaların sevk sorunlarının yaşandığını bu konu ile ilgili çalışmaları olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca hastaların bilgisizlikten kaynaklanan sorunları olduğundan söz etmektedir. Bunun dışındaki düşüncelerini şu cümleler ile ifade etmektedir: *“Bizim hastanemiz onkoloji hastanesi olduğu için yatış aşamasında çok fazla bir tereddüt yaşanmıyor. Bunun dışında kendilerine ne olacağı konusunda çok fazla belirsizlikleri var. Bu konularda yardımcı olmaya çalışıyoruz”.*

K8 hastaların hastaneye yatış aşamasında karşılaştıkları sorunları şu cümlelerle ifade etmektedir: *“Hasta resmidir ama o anda sosyal güvencesini gösteren belgesi yanında değildir. Sağlık karnesi yanında olmayabilir, vizite kâğıdı yanında olmayabilir. Biz hastayı bu anlamda değerlendiriyoruz. Onun gerçekten resmi olduğuna kanaat getirirsek, senetle yatışının yapılmasını sağlıyoruz”.*

"Hasta yeşil kartlı ise onların durumları sosyal güvencesi olan hastalardan farklıdır. Yeşil kartlı hastaların sevkı biraz sorunlu olabiliyor. Onları hemen yatıramıyoruz, gerekirse sevk edecek doktordan onay alıyoruz, ilgili kuruluşları arıyoruz. Yeşil kartlı hastanın acil olarak yatması gerekiyorsa sevk alacağına kanaat getirirsek onların da senetle yatışlarını sağlıyoruz. Hastanın hiçbir sosyal güvencesi olmaması durumunda ve hasta 18 yaşın altında ise hastanın yakınına hemen Sosyal Güvenlik Kurumuna gönderiyoruz. Oraya giriş yaptırmasını istiyoruz, artık böyle bir uygulama var. Sonuç olarak soruna göre çözümleri belirliyoruz".

3.6.6. Hastaların Hastanede Yattıkları Süre İçerisinde Karşılaştıkları Sorunlar

Görüşme yapılan sosyal hizmet uzmanları tarafından hastaların hastanede yattıkları süre içerisinde karşılaştıkları sorunlar; hastaneye uyum sorunu, maddi sorunlar, sağlık ekibiyle ilgili sorunlar ve sosyal güvence ile ilgili sorunlar şeklinde gruplandırılmaktadır.

K1 hastaların hastanede yattıkları süre içerisinde karşılaştıkları sorunları şu şekilde belirtmektedir: *"Kişi hastaneye yattığı zaman daha önce içinde olmadığı bir döngüye giriyor, hastane kuralları var, hastane kıyafeti, yemek saati, hemşirelerin ilaç vermesi gibi faaliyetler vardır. Bunların içerisinde özellikle asosyal ya da benzer bir davranış yapısı içerisinde ise bu kuralları yadırgayabiliyor. Tüm hastaların tedavilerini de olumsuz şekilde etkileyecek hal ve tavır içine girebiliyor. Bu konuda da faaliyette bulunabiliriz. Hastane kurallarını hatırlatmak şeklinde olabilir. Hastanede nasıl davranılması gerektiği, tedavisinin en üst düzeyde olabilmesinin yolu bu olduğu anlatılabilir".*

"Hastalar hastaneye yattıkları zaman ellerine bir hastane kitapçığı broşür şeklinde veriliyor. Hastaya hastanede ne yapması gerektiği

hakkında bilgiler veriliyor. Servis ziyaretlerinde de genel bilgiler veriliyor”.

Bu ifadeler ile K1 hastaların hastanede yattıkları süre içerisinde hastane kurallarına uyumları ve hastane hakkında bilgilendirilmele-
rinin önemini vurgulamaktadır.

K3 bu aşamada maddi anlamda ihtiyaçları olduğunda onları kar-
şılamaaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Bu anlamda hastaların elbise,
tıbbi malzeme gibi ihtiyaçları için çözüm bulmaya çalışmaktadırlar.
Bunun dışındaki faaliyetlerini şu şekilde özetlemektedir: *“Ama uzun
süre kalan hastalarda ya da psiko-sosyal destek sağlanması gerektiğinde
onlarla çalışıyoruz. Görüşmelerimizi yapıyoruz. Bilgilendirme, yönlendirme yapıyoruz. Hastalıklarıyla ilgili olsun ya da olmasın, bu tür faaliyetleri yerine getirmeye çalışıyoruz. Taburculuk sonrası için yapılabileceklerle ilgili olarak dış kurumlarla bağlantı kuruyoruz”.*

K5 ise bu süreçte hastanın sağlık ekibiyle yaşadığı sorunlara ve hastanın yakınlarıyla iletişim sorunları üzerine vurgu yapmaktadır. Bu sorunları şu şekilde ifade etmektedir: *“Doktorla çok ciddi bir problem yaşıyorsa farklı bir doktor takip etmeye başlayabilir. Ya da odada birlikte kaldığı diğer hastayla anlaşmazlıklar varsa onun çözümüne yönelik konuşuluyor. Hastalığın belirtileriyle ilgili bir anlaşmazlık varsa bu odalar ayrılabilir. Şiddetli belirtilerle takip edilen bir hasta varsa örneğin o daha az hastanın bulunduğu bir odada yatırılabilir. Bu tür çözümler geliştiriliyor. Bazen refakatçiler anlaşamayabiliyor. O zaman eğer hastanın ihtiyacı yoksa refakatçi gönderiliyor ya da başka bir refakatçinin gelmesi isteniyor. Bunların dışında çok ciddi bir problem olmuyor”.*

“Ziyaretçisi gelmiyorsa, hasta telefon etmek istiyorsa, maddi durumu kötü olan hastalar için telefon kartı oluyor servislerde, bu tarz bir

yardımlımız oluyor. Ama mesela telefon numarası yoktur onun için ulaşamıyordur yakınına ya da yakını ilgilenmiyordur hastayla o gibi bağlantıları ben sağlıyorum. Numarayı kayıtlardan bulmaya çalışıyorum. Kişiye ulaşıyorum, hastasının bizde tedavi gördüğünü söylüyorum, bilgi veriyorum, şu numaradan şu saatler içerisinde arayabilirsiniz diyorum. Hasta yakınının hastaya ulaşmasını sağlıyorum”.

K6 hastaların hastanede yattıkları süre içerisinde karşılaştıkları maddi sorunları vurgulamaktadır: *“Hastaların hastanede yattıkları süre içerisinde ücretle ilgili sorunları olduğunda hasta yakını bize gelir, biz önce yapabileceklerini anlatırız. Ödeme gücü olup olmadığını anlamaya çalışırız. Ödeme gücü yoksa yapabileceklerini anlatırız. Valilik ya da Kaymakamlıktan yardım alamıyorsa biz devreye gireriz. Bir sorunu yoksa hastalar bize gelmiyorlar”.*

“Hastaların hastanede yattıkları süre içerisinde medikal malzeme ya da ilaç temininde sıkıntı oluyor. Yeni Sosyal Güvenlik Kanunundan sonra Sağlık Uygulama Tebliğine; hastanede yatan hastaların tüm tedavi giderlerinin ilaç ve medikal malzeme dâhil olmak üzere yattığı hastanece karşılanmasına yönelik bir hüküm getirildi. Ancak Hacettepe Üniversitesi Hastanesi medikal malzeme ile ilaç alımı için ihale yaptığında ihaleye çıkan firma olmadı. Çünkü Maliye Bakanlığı ödenek çıkartmadığı için daha önce yaptığı alımları ödeyemedi. Böyle olduğu için hasta hastanede yatarken bir ilaç gerekiyor, Sağlık Uygulama Tebliğine göre, hastanemizin alması gerekiyor, ama bürokratik engeller nedeniyle alamıyoruz. Hasta yakınına dışarıdan almasını söylüyoruz. Hasta yeşil kartlıysa ya da, başka bir sosyal güvencesi varsa hastanın bir şekilde temin etmesi ve daha sonrasında sosyal güvenlik kurumuna ödettirilmesi için yardımcı oluyoruz”.

“01 Nisan 2009 tarihi itibarıyla yeni bir uygulama başladı; Sosyal Güvenlik Kurumuna bağlı sosyal güvencesi olan bir hasta, yeşil

kartlılar dışında, yeşil kartlı ücretlilerde durum farklıdır. Herhangi bir hastaneye gidip bir bölümde tedavi olursa, 10 gün içinde başka bir hastanenin aynı bölümüne gidip tedavi olamaz. Örneğin böyle bir hasta Hacettepe Kardiyolojiye geldi tedavi gördü, buraya geldikten sonra 10 gün içinde herhangi bir hastanenin Kardiyoloji bölümüne giriş yapamaz. Bu gibi durumlarda ya ücreti hasta kendisi ödüyor ya da ödedikten sonra sosyal güvenlik kurumundan alması için yönlendiriyoruz. Acil durumlarda genelde tedaviyi sağlayıp, sosyal güvenlik kurumu tarafından karşılanmasını talep ediyoruz”.

K7 hastaların hastanede yattıkları süre içerisinde daha çok uyum sorunları yaşadıklarını belirtmektedir. Bu sorunları şu cümleler ile ifade etmektedir: *“Hastanın hastaneye uyumu, sağlık personeli ile ilişkisi, bazen hastaların ihtiyaç duyduğu tıbbi malzemelerin hastanede bulunmaması gibi konularda sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bununla ilgili dışarıdan yapılabilecek yardımlarla ilgili sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu konularla ilgili çözüm bulmaya çalışıyoruz”.*

K8 ise hastaların hastanede yattıkları süre içerisinde karşılaştıkları sorunları şu şekilde belirtmektedir: *“Hasta yakınına ulaşmakta sorun yaşayabiliyor. Bu sorunu çözüyoruz. Aralarında bir koordinasyon görevi üstleniyoruz. Hastanın canı sıkılabilir, kitap veriyoruz, çocuklara oyuncak veriyoruz, sinemaya götürüyoruz. Hasta kendini psikolojik olarak kötü hissedebilir, psikolojik destekleme yapıyoruz. Ameliyat olacaktır, kan gerekiyordur ama bulamıyorlardır, kan temininde biz devreye giriyoruz. Tıbbi malzeme ihtiyacı vardır ama Sosyal Güvenlik Kurumu ödemiyor, bunun için neler yapılabilir onları araştırıyoruz”.*

3.6.7. Hastaların Hastaneden Çıkış Aşamasında Karşılaştıkları Sorunlar

Hastaların hastaneden çıkış aşamasında karşılaştıkları sorunlar görüşme yapılan sosyal hizmet uzmanları tarafından; hastaneden

çıktıktan sonra kalacak yer bulma sorunu, hastanın hastalığı devam ederek taburcu olması, sosyal güvence ile ilgili sorunlar, aileyle ilgili sorunlar, tıbbi malzeme sorunu, sevk sorunları ve ücret sorunu şeklinde ifade edilmektedir.

K2 hastaneden çıkış aşamasında kendilerine başvuran kişilerin daha çok kalacak yer sorunu yaşadıklarını belirtmektedir. Bu konudaki düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmiştir: *"İlgili kurumlarla görüşerek bakım kurumuna yerleşmesini sağlıyoruz. SHÇEK ile bağlantı kuruyoruz, ailelerle ve yakınlarıyla bağlantı kurmaya çalışıyoruz"*.

K1 ise bu konudaki görüşlerini şu şekilde belirtmiştir: *"Hasta hastaneden çıkış aşamasında bize geldiyse ya kimsesi yoktur, ya da gidecek yeri yoktur. Sorunu olmayan hasta taburcu oluyor gidiyor ve taburcu olan bir kişi şifasıyla taburcu olmuştur çoğunlukla ya da kronik bir hastalığı vardır, evinde de tedavi edebileceği bir hastalıktır. Dolayısıyla bunun bilincinde olarak çıkıyor. Kişi şifa bularak taburcu olmadıysa, hastalığı devam ederek taburcu olduysa onun yakınmaları bizim faaliyet alanımıza girebilir. O kişiye bu tedavi sürecinin zaman aldığı, sadece hastaneye yatmakla bunun tedavi edilemediğini, aynı zamanda evde de bu kürlere devam etmesi gerektiği anlatılabilir. Fakat genelde bize, kimsesiz, yaşlı, muhtaç kişiler geldiği için biz onların teknik olarak kuruma gönderilmesi şeklinde faaliyette bulunuyoruz. Örneğin, hastanemizden taburcu olduktan sonra tekrar yatan Ali amca sürekli olarak gelir, sürekli yatar ve sürekli memnuniyetsizdir. Biz ona sürekli açıklamada bulunuruz ama o asla tatmin olmaz". "Bir de şöyle bir örnek vardı, 9 aylık bir bebek bizim plastik servisimize yanık teşhisiyle yatmıştı, vücuduna kaynar su dökülmesi suretiyle vücudunda önemli derecede yanıklar vardı, bir hafta sonra doktor kontrole gelmesi gerektiğini söylüyor, bir hafta sonra kontrole geldiği zaman hastanın bu seferde başka bir tarafının yandığı anlaşılıyor. Biz olaya müdahale etmiştik. Aile içi şiddet mi var, kasıt mı var, istismar mı var şeklinde*

bakmıştık. Çocuğu ailenin elinden alma yetkimiz olduğu için bu konuda bir inceleme de bulunmuştuk, ama bu incelemede bir istismardan çok bir bilgisizlik olduğunu fark etmiştik ve aileyi bilgilendirmiştik. Bunun kronik bir vaka olduğunu fark edersek zaten ilgili kurumlarla yazışarak çocuğun koruma altına alınması anlamında karar verme yetkimizde bulunmaktadır”.

K3 kendilerine en çok çıkış aşamasında sorunların geldiğini şu cümlelerle belirtmiştir: *“En çok bu aşamada bize sorunlar geliyor. En çok hastaneden çıkış aşamasında zorlanıyoruz. Hastanede uygulamaya alışık olmadığı için tedavi bitince yatak boşalsın diye bize haber veriyorlar. Bize bildirilince hemen o hasta oradan çıkacakmış gibi düşünüyorlar. Biz sonuçta kimsesiz bir hasta söz konusu ise yakınlarına ulaşmaya çalışıyoruz, yakını kabul ediyor ya da etmiyor, hastayı onlara zorla veremiyorsunuz ya da çoğu zaman bir yakınına ulaşmak çok mümkün olmuyor çünkü verdiği bilgiler çok sağlıklı olmuyor. Bu durumda bizim yapabileceğimiz tek şey sosyal hizmetler il müdürlüğü ile bağlantıya geçmek, buradan bir rapor yazmak bir üst yazıyla bildirmek çabuk olsun diye de faks çekip durumumuzun önemliliğini anlatmak. Tabi [Eskişehir] Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü’nün de iş yükleri çok fazla, onlara da dosyalar sırasıyla geliyor, her dosyaya sırasıyla gidiyorlar, incelemelerini yapıyorlar, kararlarını veriyorlar ve eğer boş yatakları varsa da hastalar, yaşlılar ya da çocuklar sırasıyla o kurumlara yerleştiriliyor. Bu süreç birkaç ayı alıyor, tabi ki hastane bunu kabul etmiyor. Her yerden yuvarlak cevaplar geliyor. Meslek elemanı olmadan ne yapıyorlardı bilmiyorum. Bizi aradıklarında hocamız diyor ki bu hasta çıkacak, kapının önüne koyarım gibi düşüncelerle geliyorlar. Bizim yapmamız gereken öncelikli şeylerden biri bu insanlara doktorlara, hocalara, hemşirelere, bu hasta neden çıkarılamaz, bu hasta neden burada kalmak zorunda bunu anlatır bir broşür hazırlamak ya da bilgilendirme toplantısı yapmamız gerekiyor. Bir devlet*

kurumuyusanız, bu hasta size bir şekilde gelmiş, kendi kendine bakacak gücü yok ise, sizden daha güvenilir bir yere teslim etmeden bu hastayı dışarı çıkaramazsınız”.

K5 ise bu konudaki görüşlerini şu cümlelerle ifade etmiştir: “Sosyal güvence ile ilgili yaşayacağı bir problem varsa ben onu yattığı zaman ilk olarak listeden kontrol ediyorum. Eğer öyle bir sorun varsa ilgilenen sekreter ile görüşüyorum. Yapabileceğimiz bir şey varsa örneğin sevki eksik yeşil kartlı hastanın, bu tür durumlarda hastanın ailesine ulaşıp sevki getirmesini istiyorum. Sosyal güvence ile ilgili sorunu bu şekilde çözmeye çalışıyoruz. Ya da bazı hastalar çok uzun süre yattıyor, maddi durumları kötü oluyor ve sosyal güvenceleri olmuyor, bu gibi durumlarda yeşil karta başvurmaları için yönlendiriyoruz. 18 yaşını geçmiş çalışmayan bir kişi oluyor, ne yapacağını bilmiyor, babasının sosyal güvencesinden yararlanabileceği konusunda araştırma yaparak bilgilendirme yapıyoruz. Sosyal güvence ile ilgili sorunları bu şekilde çözüyorum”.

“Gidecek yeri yoksa bu durumda bazı ölçütler var bunları karşılıyorsa; örneğin ağır özürlü, bakıma muhtaç ve bakacak kimsesi yok, o zaman ağır özürlü olduğuna dair raporu almasını sağlıyorum. Bu tür yönlendirme, bilgilendirme faaliyetleri yürütüyorum. Kurumlarla işleme geçiyorum, sosyal inceleme raporu yazıp onlara gönderiyorum”.

“Bunların dışında aileyle ilgili problemler olabilir, onları da aile görüşmeleri sırasında çözmeye çalışıyorum. Şiddet gördüğünü tespit ettiğimiz vakalar oluyor. Bilgisizlik nedeniyle böyle bir şeye başvuran aileler olabiliyor. Örneğin hastanın hastalığı ile ilgili belirtileri bastırmak için şiddet uygulayan aileler var, bunların bir çözüm olmadığına dair rekli görüşmeleri yapıyoruz. Ama bu görüşmeler çözüm üretmiyorsa, durumlara bildiriyoruz, yönlendiriyoruz. Bütün hastaların aileleriyle görüşüyor. Hastanın hastalığı hakkında aile bilgilendiriliyor”.

K6 hastaların hastaneden çıkarken kendilerine bilgi almak amacıyla geldiklerini ifade etmiştir. Bu konudaki diğer görüşlerini şu cümlelerle ifade etmiştir: *"Hasta hastaneden çıkarken bize bilgi almak amacıyla gelebiliyor. Buraya sevki gelmiştir, sosyal güvencesi bulunmaktadır. İşyerine ne kadar zaman burada kaldığını gösteren belgeyi götürmek için gelip bilgi alabilirler. Buradaki sevkten kastedilen devlet memurlarının hastaneye gelirken kurumlarından aldıkları sevtir. Hastanın sevki olayı sadece yeşil kartlı hastalarda olmaktadır. Bunun yanında yeşil kartlı hastaların gidişlerinde yol parası ihtiyaçları olmaktadır. Biz buradan tetkik ve tedavisi tamamlanıp, daha sonra gelecekte yine gelirken yol parası alabilmesi için şu tarihte refakatli olarak gelmesi gerekmektedir şeklinde bir yazıyı sekretere yazdırıp doktora imzalatarak almalarını sağlarız".*

"Çıkış aşamasında tıbbi malzeme sorunu olmaktadır. Bu yine yeşil kartlı hastalara ya da sosyal güvencesi olmayan 18 yaş altı hastalara özgü bir durumdur. Hastanın evinde kullanması için malzeme ihtiyacı olabiliyor. Bunların temininde sıkıntı yaşıyorlar. Raporunu yazdırıyoruz ve ilgili kaymakamlıkça karşılanması üzere gönderiyoruz. Bazen hasta naklinde görev alıyoruz".

"Bunun dışında terk, buluntu bebekler vardır. Çocuk buraya geldiğinde, anne baba yoksa öncelikli olarak yakınlarına ulaşmaya çalışıyoruz. Bazen anne ya da baba belli oluyor, ama çocuğu almak istemiyor. Bu gibi durumlarda korunma kararının alınması için sosyal inceleme raporumuzu yazıyoruz. [Ankara] Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne ya da doğrudan Valiliğe gönderip, acil olarak bir kuruma yerleştirilmesini istiyoruz. Sonrasında mahkeme tarafından korunma kararı alınmasını istiyoruz".

K7 bu aşamada karşılaştıkları sorunları şu şekilde ifade etmiştir: *"Bazen sevk sorunlarımız oluyor. Hasta sevsiz olarak yatırılabil-*

liyor. Ama çıkışta bu işlemlerin yapılması gerekiyor. Ulaşım ile ilgili sorunlarımız oluyor. Bazı hastaların uçakla ya da Ambülânsla gitmesi gerekebiliyor. Bu konularla ilgili olarak aracılık yapıyoruz. Ambülâns bulma, uçak bulma, yol parası bulma konularında yardımcı olma, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ile görüşme faaliyetlerinde bulunuyoruz”.

“Gidecek yeri olmayan hastaların ailelerine ulaşmaya çalışıyoruz. Eğer ailesi yoksa diğer kurumlarla, [Ankara] Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü ile işbirliği yapıyoruz”.

K8 ise hastaneden çıkış aşamasında karşılaşılan sorunlar arasında ücret sorununu vurgulamaktadır. Bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir: “Hastaneden çıkış aşamasında yine ücret problemi olabilir. Hasta özel odada kalmıştır ama ödeme gücü yoktur. Bu durumu gerekirse doktoruyla görüşerek tıbbi nedenle kaldıysa eğer gerekli kolaylığı sağlıyoruz ya da Sosyal yardımlaşma ve Dayanışma Vakfına gönderiyoruz. Yine çıkış aşamasında hastanın ambülânsla transferi gerekebilir, taburcunun ambülânsla yapılması zorunlu olabilir. Hastanın sosyal güvencesi doğrultusunda Ambülâns ayarlanması konusunda devreye giriyoruz. Kalacak yeri olmayabilir o konuda yardımcı olmaya çalışıyoruz. Kimsesi olmayan birisi ise uygun bir kuruluşa yerleştiriyoruz. İlgili kurum ile yazışmaları yürütüyoruz”.

3.6.8. Hastaların Hastaneden Çıkıştan Sonra İzlenmesi

Görüşme yapılan sosyal hizmet uzmanlarından ikisi dışındakiler, hastaların hastaneden çıkıştan sonra izlenmelerinin gerektiği kadar yapılamadığını ifade etmişlerdir.

Bu konuda K2 görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “Çok fazla izleme yapamıyoruz. Sadece yürüyen hastane hastaları için bunu yapabiliyoruz. Ya evlerine gidip ziyaret ederek ya da telefonla iletişim kura-

rak izleme yapıyoruz. Bu kişilerin her türlü bilgileri elimizde olduğu için bu kişilerin izlenmesinde bir sorun çıkmıyor”.

K1 ise K2'nin görüşlerini destekleyerek düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir: *“Zaten sürekli takibimizde olan hastalar oldukları için onların her türlü sorunlarıyla ilgileniyoruz. Bu kişiler yürüyen hastane uygulamasından yararlandıkları için sürekli olarak hastanede olduklarını söyleyebiliriz bu yüzden taburcu olma durumları söz konusu değildir. Bence onlar ayrı olarak değerlendirilmelidir. Taburcu olan hastaların izlenmesi yürüyen hastane uygulaması dışında bizim özelimizde pek mümkün olmuyor”.*

K3 bu konudaki görüşlerini çarpıcı bir şekilde şu cümlelerle ifade etmektedir: *“Hastane işletmecisi ya da yöneticisi hastane içerisindeyken hastanın sorunlarıyla ilgilenir ve parasını almış mıdır, hastayı taburcu etmiş midir, onun işi orada biter. Biz mesleki anlamda bir vakaya bulaşmışsak eğer, bir vakada müdahale de bulunmuşsak eğer, onun sona nasıl erdiğini görmek bilmek isteriz. O anlamda bir uyumsuzluğumuz var hastane yönetimiyle ama çok da sert karşılamıyorlar, sadece biraz konuşma ile çözülebiliyor. Bugüne kadar gönderdiğimiz çok fazla hastamız olmadı. Söğüt Devlet Hastanesinde bekleyen amcanın akıbetiyle ilgili bilgileri alıyoruz, nasıl olduğuna dair. Bu meraktan mıdır, yoksa mesleki bir çalışma mıdır, onun için şimdilik bir şey söyleyemeyeceğiz. Elimizden geldiğince ne olup, bittiğini takip etmeye çalışıyoruz”.*

“Hastaların hastaneden çıktıktan sonra karşılaştığı sorunlara baktığımızda; tedavisi daha sonra bakım gerektirebilir. Bu bakımı belki sağlayacak hem kişi anlamında bir desteği yok belki maddi desteği yok, bu tür imkânları yok bunlarla ilgili olabilir”.

K5 hastaların hastaneden çıkıştan sonra izlenmesine yönelik görüşlerini şu şekilde belirtmektedir: *“Ben çıkıştan sonra şu şekilde*

bir izleme yapıyorum. Hastalar hastaneden çıktıktan sonra doktora kontrole geliyorlar. Eğer benim müdahale ettiğim bir hasta ise ve takip etmem gerekiyorsa o zaman kontrole geldiğinde benimle de görüşmesini istiyorum. Bunun dışında buradan taburcu olup ne yapacağına karar verememiştir, örneğin kadın sığınma evine başvurup başvurmama konusunda çelişkide kalan hastalar olur. Bu gibi hastalara da bana ulaşabilecekleri telefon numaralarını veriyorum. Ayrıca kronik şizofreni hastalarını da belirli aralıklarla sosyal faaliyetler düzenleyerek izlemiş oluyoruz”.

“Karşılaşılan sorunların biri, tedaviye uyumlu olmayan kronik şizofreni hastaları, diğeri şiddet vakası olabilir. Daha doğrusu başka bir nedenle yatmıştır ama onun varlığı ortaya çıkmıştır. Ya da aile sorunları, iletişim sorunları, hastanın dışlanması gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ya da kurum bakımına alınması yönünde sorunlarla karşılaşmaktadır”.

K6 ise bu konudaki görüşlerini şu cümlelerle ifade etmektedir: *“Hastaların hastaneden çıktıktan sonra karşılaştıkları sorunları örneklerle açıklayabiliriz. Yangın olup evi yananlar olabiliyor, yanık biraz zor bir vakadır, buradan çıktığında biz çocuğun daha hijyenik koşullarda yaşayabilmesi için belediyeden yardım edilip ev yapılması için yazı yazdık. Ev yapıldı da. Çocuk buradan taburcu olmadan önce, çocuğun gittiğinde sorun yaşamaması için yapmamız gereken bir şey var ise onu da yapıyoruz”.*

K7'nin görüşleri ise şu şekildedir: *“Hastalar hastaneden çıktıktan sonra çok fazla izlenememektedir. Bunun iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi burada personel yetersizliği bulunmaktadır. İkincisi ise, hastalarımızın genellikle Ankara dışından gelmeleri dolayısıyla kendimizin takip etme olasılığının bulunmamasıdır. Sadece bizimle telefon ile iletişim kuran hastalarımız oluyor. Bu şekilde yürütebiliyoruz”.*

“Bir de bizim hastalarımız sürekli hastalardır. Uzun süre Hacettepe’de tedavi oluyorlar, o yüzden izlemiş gibi oluyoruz. Çünkü taburcu olsalar da tekrar bize geliyorlar”.

K8 hastaların hastaneden çıkıştan sonra izlenmesine yönelik düşüncelerini şu cümlelerle belirtmektedir: “Hastalar gerektiği zaman izleniyor. Aslında ideal olan hastaneden çıkıştan sonra izlenmesidir. Taburcu olduktan sonra hastanın ev ziyareti yapılmasıdır. Kurum bakımına yerleştirdiğimiz hastalar hakkında, oradaki meslek elemanlarından bilgi alabiliyoruz. Onları ziyaret edebiliyoruz, o şekilde bir izleme yapıyoruz”.

3.6.9. Sosyal Grup Çalışması Uygulamaları

Sosyal grup çalışması hastanede benzer özellikleri olan hastalara yönelik olarak yapılan, kendileri ile aynı sorunları yaşayan başka kişilerinde olduğunun farkına varmalarını ve kendilerini daha güçlü hissetmelerine yönelik olarak yapılan bir sosyal hizmet uygulamasıdır. Katılımcıların sosyal grup çalışması ile ilgili görüşleri incelendiğinde, sosyal grup çalışmasının daha çok diyaliz hastaları ya da kanser hastaları gibi ortak özellikleri olan hastalara yönelik olarak uygulandığı belirtilebilir.

K1 sosyal grup çalışması ile ilgili görüşlerini şu cümlelerle ifade etmiştir: *“Sosyal grup çalışması anlamında net bir uygulamamız olmadı. Ancak diyaliz hastalarına yönelik olarak yaptığımız çalışmalarda dört saatlik diyaliz süresi içerisinde benzer problemleri olan hastaların aynı sorunları yaşadığını gördük. Üç aylık dönemler ile bu hastalara yönelik çalışmalarımız oldu. Bu çalışmaların kayıtlarını tutmadık. Bunlar halen devam eden gruplardır ve birbirleriyle aile gibi olmuş gruplardır. Bunlar durumlarının farkında olan gruplardır. Bu gruplara yeni katılan hastalar olduğunda diyaliz bölümü bize haber veriyor.*

Özellikle bu dönemlerde biz de katılıyoruz bu gruplara”.

“Bu gruplardaki hastaların yaşadıkları travmaya verilen normal bir tepkidir. Hasta pek çok duyguyu bir arada yaşamaktadır. Grupla tanışarak o sorunların daha önce başkaları tarafından yaşandığı kişiye deklare edilerek yardımcı olmaya çalışılır. Yeni hastalarla daha özel bir grup ortamı içerisinde bir mülakat yaparız. Zaten eski grup üyeleri de yeni hastayı kabul ederler. Kendi aralarında iletişime geçmektedirler. Hastanemizde bu uygulamayı sadece diyaliz hastaları için yapıyoruz”.

K2 ise diyaliz hastalarının grup çalışması yapılabilmesi açısından taşıdığı önemi şu şekilde ifade etmektedir: *“Diyaliz bölümü bizim mesleğimizi yapmamız açısından en uygun yerlerden biridir”.*

K1 ayrıca diyaliz hastaları dışındaki hastalar için sosyal grup çalışması yapamamalarının nedenlerini şu cümlelerle ifade etmiştir: *“Genel cerrahi servisinde yatması gereken hastaların bazıları yatak olmadığı için ortopedi servisine gönderilebiliyor. Bu nedenle aynı özellikleri olan hastaları aynı yerde bulamıyoruz. Dâhiliye bölümünün hastaları da orada yatmış olabiliyor. Birisi kalça çıkığı ameliyatı nedeniyle yatarken, diğeri fitik ameliyatı sebebiyle yatıyor. Tek bir ortak noktaları ameliyat olmaları olabilir. Bunun dışında ortak noktaları olmayabilir”.*

K3 henüz grup çalışmalarına başlamadıklarını belirtmekle birlikte, bu konuda diğer sosyal hizmet uzmanının (K4) bilgi verebileceğini söylemiştir.

K4 bu konudaki görüşlerini şu cümlelerle ifade etmiştir: *“Diyaliz hastaları ile bir grup çalışması yapmak istedik. Bizim diyaliz merkezimizin kapasitesi on altı ile yirmi kişi arasında idi. Bu hastalarından iki üç kişi dışındakilerin, günü birlik olarak gelip diyaliz ünitesine grip çıktıkların öğrendik. Yani bir araya toplayıp da bir grup*

çalışması yapabilecek grubumuz olmadı. Diyaliz merkezi ile konuşup bize yardımcı olmalarını istedik fakat onlarda bize ancak iki kişi söylebileceklerini belirttiler. O iki kişiyle de grup çalışması yapmanın bir anlamı olmayacağını düşünerek vazgeçtik. Ama grup çalışmasıyla ilgili düşüncelerimiz var. Onkoloji hastanesinde kanserli hastalarla ilgili bir grup çalışması yapmak istiyoruz. Kanseri yenmiş kişilerin, kanserle yeni tanışmış hastalarla bir araya getirip grup çalışması yapmayı düşünüyoruz. Önümüzdeki günlerde bunu gerçekleştirmeyi planlıyoruz”.

K3 ise K4’ün bu görüşlerine şunları eklemektedir: *“Bu çalışma ile kansere yeni yakalanan hastalara atlabileceklerini, başarabileceklerini görmeleriyle ilgili olarak faaliyet gösteren Kanserle yaşam derneği var, oradaki kişilerle tanıştık onlarda destek olacaklar, onlarında düşündüğü bir çalışma sloganı; Biz de sizin gibiydik, sizde bizim gibi olacaksınız”.*

“Birde kadın hastalıkları ve doğum bölümünden bize bir öneri geldi; bebek emzirme ile ilgili yeni anne olanların eğitilmesi için, yeni doğum yapmış ya da yapacak olanlara, daha önce bunu yaşamış annelerin yardım etmeleri gibi. Çünkü doktordan hemşireden öğreniyor ama bir başkasının da nasıl yaptığını nasıl başardığını görmesi, daha anlamlı olabilir diye düşündük. Şimdilik bir girişimimiz olmadı”.

K5 sosyal grup çalışması ile ilgili görüşlerini şu cümlelerle ifade etmiştir: *“Düzenli olarak grup çalışması yapmıyorum, ama sosyal grup çalışmaları yapıyor. Serviste yatan hastalarla “Günaydın Toplantıları” yapıyor. Katılmak gönüllülük esasına dayalı ama bütün hastaların katılması isteniyor. Zaten terapi gibi bir çalışma değil, paylaşım yapıyor. O gün içinde neler oldu, önceki gün nasıl geçti, hafta sonu nasıl geçti. Gazete okumak, hikâye okumak gibi faaliyetler düzenleniyor. Her hastalık grubundan kişileri alıyoruz. Psikiyatri servisinde çalıştığım için hepsinin ortak özelliği psikiyatri hastaları olmaları. Bu*

şekilde psikiyatri hastaları grubu olmuş oluyor. Başka bir ortak özellikleri bulunmuyor. On altı yaşından büyük oluyorlar, on altı yaşından küçükler servise giremiyorlar zaten. Çocuk psikiyatrisi olmadığı için hastanemizde, yetişkinlerle ilgileniyoruz”.

K6 sosyal grup çalışması uygulamaları yaptıklarını şu cümlelerle belirtmiştir: “Uygun olan servislerde grup çalışması yapılıyor. Daha çok destek grupları ve sosyal kültürel aktivite grupları kullanılıyor. Temelde oyun aracılığıyla bazı şeyleri tedavi ediyoruz. Hastanın hastalığıyla ilgili yaşadığı sorunların çözümüne ya da tedavisine yönelik grup çalışmaları yapılıyor”.

K7 ise sosyal grup çalışması ile ilgili görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır: “Sosyal grup çalışması yapılıyor. Ancak şöyle bir sorunumuz var; hastalarımız aldıkları tedaviden dolayı grup çalışmasına çok uygun değiller. Halsizlikten dolayı ve çok fazla devir olduğundan dolayı aynı grupta çok uzun süre çalışmıyoruz. Her hafta yaptığımız grupta farklı hastalar ya da hasta yakınları olmaktadır. Ama elimizden geldiği kadarıyla grup çalışmasını yapmaya çalışıyoruz. Daha çok kendine destek gruplarını kullanıyoruz; hastalar ve hasta yakınları birbirlerine tecrübelerini aktarıyorlar. Daha çok kendi kendine yardım grupları oluyorlar. Bunun dışında tedavi aşamasında bilgilendirme grupları oluyor”.

K8 de sosyal grup çalışması uygulamalarının yapıldığını belirtmektedir. Bu konu ile ilgili düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmektedir: “Etkileşim grubu kuruyoruz. Grup kurarken, örneğin ortopedi servisinde ya da dâhiliye servisinde bir grup çalışması yapıyoruz; hastaların cinsiyet açısından heterojen olmasını önemsiyoruz, farklı cins olsun ama yaş açısından homojenliği önemsiyoruz. Tanı olarak homojenlik çok önemlidir”.

“Kişi grup içinde kendini iyi ifade edebilirse, kendisi gibi başka hastaların olduğunu görüyor, yalnız olmadığını görüyor. Grubun hasta ve yakını üzerinde böyle bir faydası bulunmaktadır. Biz etkileşim grubu uygulamakla birlikte, bazen de eğitici gruplar kullanıyoruz. Ben grup çalışmasının kişiye daha yararlı olduğunu düşünüyorum”.

SONUÇ

Bu çalışmanın amaçlarından birisi, sosyal politika disiplini açısından sosyal hizmetin yerini ve önemini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda belki de ilk sonuç olarak “sosyal hizmetin” tek, kabul gören, amaç ve hedeflerini net şekilde ortaya koyan bir tanımının, en azından ülkemiz alan yazını açısından yapılamamış olduğu vurgulanmalıdır. Ülkemiz alan yazınında yapılan sosyal hizmet tanımlarının ortak özelliklerine bakıldığında ise toplumun ve bireyin yaşadığı sorunlar, bireyin özgürlüğünün desteklenmesi ve sosyal devlet anlayışı, insan hakları, adalet, demokrasi, barış, katılımcılık, bilimsel anlayış ve uygulama açısından insan ve topluma bakış açısı ve ahlak kavramların vurgulandığı görülmektedir. Bu bağlamda, sosyal hizmet tüm insanlar ile ilgilenmesine rağmen, sosyal politika disiplini ile örtüşen bir biçimde önceliği toplumun sığınmacılar, mülteciler, sakatlar, eski hükümlüler ve göçmenler gibi özel gereksinim gruplarına vermektedir.

Çalışmamızda sağlık kurumlarında görev alan sosyal hizmet uzmanlarının faaliyetleri, bu kişilerle yapılan görüşmelere dayanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Ankara ve Eskişehir’deki sosyal hizmet uzmanlarının bulunduğu ve sosyal hizmet uygulamalarının yapıldığı hastanelerde bir alan araştırması yapılması hedeflenmiştir. Ancak bu araştırmanın gerçekleştirilmesi sırasında birçok güçlüklerle karşılaşmıştır. İlk olarak kendileriyle görüşülmek istenen sosyal hizmet uzmanlarının bazıları hastanelerinin bağlı bulunduğu İl

Sağlık Müdürlüğü'nden izin alınmadan görüşme yapamayacaklarını belirtmişlerdir. İzin alma süreci ise bürokratik engeller nedeniyle çalışmayı güçleştirmiştir. Özellikle Ankara'da bazı sosyal hizmet uzmanları ile yapılmak istenilen görüşmeler izin sürecinin uzun ve zor olması sebebiyle yapılamamıştır. Bu nedenle araştırma kendileriyle görüşme yapılabilen sekiz sosyal hizmet uzmanının görüşleri ile sınırlı tutulmuştur.

Yapılan araştırma ile kendileriyle görüşme yapılan sosyal hizmet uzmanlarının ifadelerinden faaliyetlerinin hastanenin niteliğine ve hastaların ihtiyaçlarına göre farklılıklar gösterdiği anlaşılmıştır. Bu bağlamda sağlık kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının faaliyetleri açısından bir standardın bulunmadığı söylenebilir. Bununla birlikte araştırmaya katılan tüm sosyal hizmet uzmanlarının faaliyetlerinin ortak yönünü ise korunma ve desteklenme ihtiyacı duyan hastalar ile görüşerek onların sorunlarına çözüm bulmalarına yardımcı olmaya yönelik çalışmalar oluşturmaktadır. Bu faaliyetleri ise; sosyal inceleme raporu hazırlamak, sosyal faaliyetler düzenlemek ve yeşil kart çalışmaları başlıkları altında ifade edilmiştir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının öncelikli faaliyetlerinin hastalara ekonomik ve sosyal sorunlarının çözümünde yardımcı olmak olduğu ifade edilebilir. Araştırmanın bulguları genel olarak değerlendirildiğinde, sağlık kuruluşlarında sosyal hizmet uygulamalarının daha çok ekonomik temelli sorunlara çözüm bulmak amacı ile şekillendiği, hastaların ihtiyaçları doğrultusunda ve bir sorun ortaya çıktığında bu sorunun giderilmesine yönelik olarak yürütüldüğü ifade edilebilir. Bu durumun en önemli nedenlerinin ise Türkiye'de sağlık kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sayısının yetersizliği ve sosyal hizmet mesleğinin yeteri kadar tanınmaması olduğu düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

- Atauz, Sevil (1991), **Türkiye’de ve Almanya’da Sosyal Hizmetler Ansiklopedik Sözlük**, Ankara, Selvi Yayınları.
- Aydemir, İshak (2003), “Sağlık Bakanlığı’na Bağlı Hastanelerde Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulamaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, SBE), Ankara.
- Barker, Robert (1999), **Social Work Dictionary**, New York, National Association of Social Workers.
- Campanini, Annamaria ve Elizabeth, Frost (2004), **European Social Work: Commonalities and Differences**, Roma, Carocci.
- Çavuşoğlu, Turgay (2005), **Sosyal Hizmetlerin Yakın Tarihinden Sayfalar**, Ankara, SABEV Yayınları.
- Çengelci, Ethem (1996), **Cumhuriyet Türkiye’sinde Sosyal Hizmetlerin Örgütlenmesi**, Ankara, Şafak Matbaacılık.
- Duyan, Veli; Sayar, Özge ve Özbek, Mahmut (2008), **Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak: Sosyal Hizmet Alanında Çalışanlar İçin Bir Rehber**, Ankara, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, Öncü Basımevi.
- Friedlander, Walter (1963), **Introduction to Social Welfare**. New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Gerek, Nüvit ve Oral, İlhan (2008), **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- IFSW, International Federation of Social Workers (14.09.2008), (Çevrimiçi) <http://www.ifsw.org/en/f38000138.html>.
- Kut, Sema (1988), **Sosyal Hizmet Mesleği: Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri**, Ankara.
- Küçükkaraca, Nilgün (2002), “Sosyal Sorunlar ve Sosyal Hizmet Eğitimi Üzerine”, **Sosyal Hizmet Eğitiminde Yeniden Yapılanma I**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayınları, s. 80-88.
- Özdemir, Uğur (2000), **Türkiye’de Psikiyatrik Sosyal Hizmet**, Ankara, Aydınlar Matbaası.
- Pincus, Allen ve Minahan, Anne (1973), **Social Work Practice**, Peacock Press.
- Tomanbay, İlhan (1991), **Türkiye’de ve Almanya’da Sosyal Hizmetler Ansiklopedik Sözlük**, Ankara, Selvi Yayınları.
- Tomanbay, İlhan (1999), **Sosyal Çalışma Sözlüğü**, Ankara, Selvi Yayınevi.
- Turan, Nihal (1979), “Tıbbi Sosyal Hizmet”, Ankara, Sosyal Hizmet Akademisi, (Basılmamış Teksir Not).
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2008), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

OTURUMLAR

**26 Mayıs 2012
Cumartesi**

16:30 - 18:00

OTURUM - 3A

OTURUM - 3B

OTURUM - 3A

STK'LAR VE SOSYAL POLİTİKA

FONKSİYONLARI

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. İlkey SAVCI - Ankara Üniversitesi

Sosyal Politika Sağlayıcı

STK'ların Önemi

Yrd. Doç. Dr. Suat UĞUR - Çanakkale Üniversitesi

Çok geniş faaliyet alanına sahip STK'ların faaliyet alanları sosyal politikalarla sınırlı değildir. STK'lar sosyal politikaların sağlanmasında devlet kadar büyük paya sahip olmasa da çok önemli bir sivil toplum sorumluluğu görevini yerine getirmektedirler. Devletin ulaşamadığı, eksik kaldığı veya mağduriyetini gideremediği insanlara yardım ve hizmet götürülmesinde STK'lar görev alabilmektedir. Yiyecekten giyeceğe, barınmadan ısınmaya, spordan eğitime varıncaya kadar yardımları ve hizmetleri olan STK'lar ülkemizde de sosyal politika sağlayıcısı olarak son yıllarda artan bir önem kazanmışlardır. Bireylerden topladıkları küçük yardımlarla büyük işler başaran STK'lar, gönüllük esaslı faaliyetleri nedeniyle sorumluluklarını yerine getirmede daha başarılı olabilmektedirler.

Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede Devletin ve Sivil Toplum Kuruluşları İşbirliğinin Önemi

Yrd. Doç. Dr. Leman ERDAL - Adnan Menderes Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. E. Yasemin BOZDAĞLIOĞLU - Adnan M. Ü.

Bu çalışmada, öncelikle tarihsel açıdan kadının Türk toplumundaki yerine kısaca değinildikten sonra, Türkiye’de kadına yönelik şiddetin boyutu, nedenleri, toplumsal etkileri, başta “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması (2008)” olmak üzere, bu konuda akademik ve sivil toplum kuruluşları düzeyinde yapılmış çalışmaların sonuçlarından yararlanılarak ortaya konulacaktır. Daha sonra Türkiye’de kadına yönelik şiddetin toplumsal bir sorun olarak algılanmasından bugüne kadar geçen sürede, kadına yönelik şiddeti önlemek için yapılan çalışmalara değinilecektir. Bu bağlamda kadına yönelik şiddetin önlenmesinde ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelere yer verilecek ve bu süreçte alınan önlemlerde devlet ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin önemine değinilecektir.

Sağlık Hakkı Bağlamında Sivil Toplum Örgütlerinin Eylemlerinin Sosyal Politikalara Katkıları

Yrd. Doç. Dr. Beyhan AKSOY - Akdeniz Üniversitesi

Bu çalışma, Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin (STÖ) sağlık hakkı bağlamında gerçekleştirdikleri eylemlerin, sosyal politikalara katkı sağlama işlevi konusunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma özellikle sağlık hakkını ihlal eden özelleştirme uygulamaları karşısında STÖ’lerin eylemliliğine odaklanmaktadır. Araştırmada sağlık hizmetlerinin piyasa koşullarına bırakılma sürecinde STÖ’lerin sağlık hakkını nasıl savunduğu ve bu görüşlerini hükümetler üzerinde etki yapmak üzere ne tür eylemlere dönüştürdükleri sorusuna yanıt aranmaktadır. Belge analizi yöntemiyle tarihsel bir inceleme yapılarak araştırma soruları cevaplandırılmaktadır.

Sosyal Hareketlerden Yeni Sosyal Hareketlere Geçişte Özürlü Hareketini Yeniden Okumak

Arş. Gör. Serhat ÖZGÖKÇELER - Uludağ Üniversitesi

Arş. Gör. Büşra HALİS - Muğla Üniversitesi

Bu çalışmada, bir araç olarak yeni sosyal hareketlerin, genişleyen sosyal politika uygulamalarına yön verdiği veya söz konusu uygulamaların gündemini biçimlendirdiği vurgulanmakta ve bu bağlamda dünyadan ve Türkiye’den örnekler sunulmaktadır. Çalışma, yeni sosyal hareketlerin sivil toplum alanını genişleten ve demokratikleşmeyi sağlayan hareketlerin başında geldiği ve bu yönüyle sosyal politika repertuarının şekillenmesinde büyük rol oynadığı üzerinde durmaktadır.

Sosyal Politika Sağlayıcı STK'ların Önemi

Yrd. Doç. Dr. Suat UĞUR - Çanakkale Üniversitesi

Giriş

Çeşitli nedenlere bağlı olarak insanlar arasında ortaya çıkan eşitsizliklerin azaltılmasında çok önemli bir yere sahip olan sosyal politikalar özellikle son yıllarda hem devlet hem de sivil toplum açısından gelişen bir öneme sahiptir. Devletler, sosyal yardım ve hizmetler için genel bütçelerinde kaynak ayırmaktadır. Buna rağmen sosyal devlet olmanın gereklerinden kaynaklanan sosyal politika kapsamındaki yardımlar ve hizmetler devlet tarafından tam ve yeterli olarak karşılanamamaktadır. Devlet; bazen bilgi eksikliği, bazen de objektif olmayan uygulamaları nedeniyle toplumun dezavantajlı kesimlerinin ihtiyaçlarına çare bulamamaktadır. Devletin yerel ve merkezi mali kaynaklarının sınırlı olması da sosyal politika faaliyetlerinin yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Söz konusu yetersizliğin giderilmesi için devlet dışında sosyal içerikli yapıların sorumluluk üstlenmeleri gerekmektedir. Bu yapılar içinde Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ayrı bir yere ve öneme sahip olmaktadır. Söz konusu alanlarda STK'ların sosyal politika faaliyetleri, devletin eksikliklerinin, yetersizliklerinin ve ihmallerinin azaltılmasında etkili olabilmektedir.

1. Sosyal Politika ve Araçları

Toplumda refah ve huzurun birlikte sağlanmasını amaçlayan sosyal politika, toplumun farklı kesimleriyle ve çeşitli toplumsal sorunlarla ilgilenmektedir. Bu kapsamda sosyal sınıfların toplumsal yapı içinde uyumlu bir şekilde yer alması için sosyal bütünlüğü

bozan zıtlıkların, gerginliklerin ve çatışmaların toplumdaki farklı tarafların ortaklaşa kabul edeceği politikalar üretmektedir (Tokol & Alper, 2011: 4).

Sosyal politika sağlanmasında kullanılan araçlar çeşitli olup en yaygın ve kapsamlı olanları prim esaslı sosyal sigortalar ile primsiz esaslı sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerdir. Sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerle, sosyal risklerle karşılaşan ve korunmaya muhtaç olanlara devletin genel gelirlerinden ayrılan paylarla sosyal güvenlik hizmeti sağlanmaktadır. Primsiz rejim, toplum kesimlerinin örgütlenmesini gerektirmeyen ve bütün topluma devletin genel gelirlerinden ayrılan paylarla sosyal güvenlik hizmeti sağlayan bir rejimdir (Şakar, 2009: 63). Sosyal yardım ve sosyal hizmetler; geçinme güçlüğü içinde olan ve toplumdan dışlanma tehlikesiyle karşılaşan kişilerin, yoksul ve az gelirli insanların veya sosyal grupların yaşamlarının güvence altına alınması konusunda, kamu sorumluluğu ilkelere kabul edilmesinden doğmaktadır (Sözer, 1998: 30; Arıcı, 1999: 138; Uşan, 2009: 57). Sosyal yardımlar ve hizmetler, sosyal sigortaların boşluklarının doldurulması ve hatta üzerine çıkılması için kurulmuştur (Alper, 2000: 132).

Sosyal yardımlar, daha çok dini esaslı sosyal yardımlaşma ve dayanışma ilkelerine dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Çok eski tarihlerden beri dini kurumlar tarafından muhtaç ve yoksul bireylere birtakım sosyal yardımlarda bulunmaktadır. Bu anlamda, ilkçağ olarak nitelenen dönemde sosyal yardımlar, aile-içinde akrabalık sistemi etrafında ve komşuluk eksenine dayalı bir şekilde olmuştur. Ancak, ilkçağlardaki Mısır, Yunan, Roma ve diğer topluluklarda sosyal yardım her şeyden önce dini güdülere dayanmaktadır. 7. yüzyılda İslamiyet'in ortaya çıkması ile birlikte, sosyal yardımlarda bir dönüm noktası yaşanmıştır. İslam dini sosyal yardıma, ibadet esasları

arasında yer vermektedir (Taşçı, 2010: 65). Günümüzde sosyal yardımlar, kamu kuruluşları başta olmak üzere çeşitli sivil toplum yardım kurumları ve gönüllü özel kuruluşlar tarafından yürütülmektedir. Bu bağlamda, devletin yapmış olduğu ödemeler sosyal devletin kamu desteği şeklinde nitelendirilmektedir (Şenocak, 2009: 439).

Sosyal hizmetler, toplumun kendi ellerinde olmayan nedenlerle yoksul, muhtaç, bedenen ya da ruhen sakat duruma düşen bireyle-re, insana yaraşır bir hayat sürdürebilecekleri sosyal ortamı sağlama amacını taşımaktadır (Şenocak, 2009: 443). Sosyal hizmetler, ülkenin genel şartları çerçevesinde bireylerin insana yaraşır bir biçimde varlıklarını sürdürebilmeleri için maddi ve manevi, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik devletin ve gönüllü özel kuruluşların verdiği hizmetlerden meydana gelmektedir (Tuncay, 2000: 80). Söz konusu hizmetler; çocuk bakımı, muhtaç çocukların korunması, muhtaç durumdaki yaşlı, sakat ve hastalara bakım ve yardım, dar gelirli bireylere sağlık hizmetleri sunma, barınma ihtiyaçlarının giderilmesine çalışma gibi pek çok hizmetten oluşmaktadır. Bu tür hizmetlerden yararlananlar, çoğunlukla, finansmana katkıda bulunmamaktadır.

Sosyal hizmetler sosyal hukukun bir dalı olup, sosyal sigorta, sosyal tazmin ve sosyal yardım kurumlarından yararlanamayan ihtiyaç sahiplerini kapsamına almaktadır. Ancak; bu kurumlardan birinin sağladığı imkânlar, yoksulluğu hedeflenen düzeyde ortadan kaldıramamış ve ihtiyaç giderilememiş ise; bir diğeri devreye girebilmektedir (Sözer, 1998: 32).

2. Sosyal Politika Sağlayıcısı Sivil Toplum Kuruluşları

2.1. STK'ların Sosyal Politika Faaliyetleri

Sivil toplum kuruluşlarının amaçları birçok yönden sosyal politikanın amaçlarıyla benzerlikler gösterir. Sosyal refah, sosyal bü-

tünleşme, adil gelir dağılımı, çevre kirliliği, evrensellik gibi sosyal politikanın temel bazı amaçları doğrultusunda faaliyet gösterirler. Bir bakıma sivil toplum örgütleri kendi amaçlarına ulaştıkları ölçüde sosyal politikanın hedeflerini de gerçekleştirmiş olurlar. Sosyal politika açısından sivil toplum kuruluşlarının iki temel işlevi vardır. Bunlardan birincisi demokratik hakların elde edilmesi, diğeri de ekonomik açıdan bireyler ve sınıflar arasında oluşan dengesizliği gidermeye yönelik politikaların geliştirilmesidir. Bu açıdan devletin yetersiz kaldığı durumlarda sivil toplum örgütleri politikalar üretmek ya da baskı oluşturarak bazı sosyoekonomik hakların elde edilmesinde önemli bir rol üstlenebilmektedir. Ayrıca birçok Avrupa ülkesinde sivil toplum kuruluşlarının çabalarıyla sosyo politik alanda kamuoyu oluşturulmaktadır (Şenkal, 09 Mayıs 2012).

Sivil toplum kuruluşlarının bir işlevinin de devletin ihtimam gösteremediği ya da yeterince hizmet veremediği alanlarda insanların kendiliğinden bir birliktelikle hareket edip başta kendi üyelerine sonra da toplumun, bu hizmete ihtiyaç duyan diğer üyelerine hizmet vermesidir. Bu tanımlamayla yola çıkılınca; engelliler ya da özel bir takım hastalıklar için kurulan dernek ve vakıfların; kanarya severler ya da cami-semt-köy güzelleştirme dernek ve vakıflarının; yoksullara yardım kuruluşlarının; öğrencilere yardım kuruluşlarının ve sair dernek ve vakıfların ortaya çıkışı ve gelişimi daha iyi anlaşılabilmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının sosyal politika kapsamlı faaliyetleri; sosyal ve kültürel, sportif hizmetlerden ve sağlık, eğitim, rehberlik ve psikolojik danışmanlık ve yardım hizmetlerinden oluşmaktadır (Yaman, 09 Mayıs 2012).

Sosyal ve kültürel hizmetler: Yerel (semt, ilçe, özellikli bir yer, kent vs.) ya da ulusal alandaki kültürü oluşturmaya ve yaşatmaya amaçlayan kuruluşların verdiği tüm hizmetler bu kategoride ele alın-

bilir. Verilen hizmetler; ilgili bölgenin ve kültürün tanıtımı, rehberliği ve bölgeye ait özellikli ürünlerin tedarikini kapsar. Dini alanda verilen hizmetler de ağırlıklı olarak bu kategoridedir. Sanatsal faaliyetler, festivaller, konserler de sosyal ve kültürel hizmet olarak ele alınabilir.

Sportif hizmetler: Dalgıçlık, koşu, futbol, basketbol, doğa sporları vb. konuları kapsayan hizmetlerdir. İlgili STK'lar bu konularda hem eğitim hizmeti vermekte, hem araç gereç sağlamakta hem de sporun yapılacağı fiziki ortamı oluşturmakta ve bunu teşvik edici propaganda yapmaktadır.

Sağlık hizmetleri: Böbrek sağlığından hiperaktiviteye; kalp-damar sağlığından otistik çocuklara yönelik geniş bir alanda yürütmektedir. Sağlıkla ilgili sivil toplum kuruluşları genel olarak; ilgili hastalığa karşı bilinçlendirme ve engellemeye yönelik propaganda yapmakta ve hastalığın vukuunda başvurulacak adresleri göstermekte, gerektiğinde başvurulara bizzat yardım etmektedir.

Eğitim hizmetleri: Çocukların ve gençlerin yaygın eğitimine destek amaçlı verilen eğitimler ile yetişkinlere yönelik okuryazarlık ve sair eğitim hizmetleri bu kapsamda ele alınmaktadır.

Rehberlik ve danışmanlık hizmetleri: Hukuki danışmanlık, ticaret odalarının tahkim kurulları, cezaevlerindeki için hukuki yardım, kadın ve çocuklar için çalışan dernek ve vakıflar genel olarak ilgili konuda üyelerine ve sonra da topluma; o konuda ne yapmaları ve ne yapmamaları ile ilgili rehberlik hizmeti vermektedir. Bazen bu hizmetin ötesinde kendilerinin o işi yapmak için sahip olması gereken yeterlilikleri kazandırmaya çalışıp bizzat ilgili konuda uygulamaya yardımcı olmaktadır.

Yardım hizmetleri: Gıda, giyim başta olmak üzere diğer ihtiyaç maddelerini muhtaç insanlara ulaştırma hizmetini görmektedirler.

2.2. STK'ların Yoksullukla Mücadele Faaliyetleri

Kavram olarak yoksulluk, maddi nitelikteki darlıklar sebebi ile kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari yaşam düzeyini sürdürecektir gelirden yoksun bulunmaktır (Bilgili-Altan, 2003: 63). Sosyal politika açısından yoksulluk, insan onuruna yaraşır bir hayat düzeyinin altında, maddi açıdan tam anlamıyla veya nispi olarak yetersiz olma hali olup toplumun tamamını tehdit eden bir risktir (Seyyar, 2002: 171). Bu yönüyle; sağlıklı gıda ve yeterli beslenmeden yoksun, çağdaş yerleşim ortamlarında barınamayan, eğitim ve sağlık olanaklarından yeterince istifade edemeyen, gelecek kaygısı her zaman olan ve elde ettikleri gelirle bahsi geçen temel ihtiyaçlarını karşılayamayan insanların yoksul diye tanımlanabilmesi mümkündür. Sosyo-ekonomik açıdan yoksulluk, temel maddi ve sosyo-kültürel gereksinimlerin asgari yaşam standardının altında karşılanabildiği yaşamdır. Dolayısıyla bir ülkede ortalama gelir düzeyinin altında bir gelire sahip olanlar yoksulluk kapsamına girmekte ve beslenme, barınma, giyinme gibi temel ihtiyaçlarını yeterli düzeyde karşılayamamaktadır (Seyyar 2003: 40).

Yoksullukla mücadelede STK'lar dağınık bir görüntü sergilemekte; çoğu zaman etkinlik alanları birbirleriyle çakışmakta; bazıları da çok sınırlı bir amaç doğrultusunda dar kapsamlı bir örgütlenme yapısı içinde faaliyette bulunmaktadır. Bireyler de vakıflara bağış yapmaktan çok, bireyden bireye yardım doğrultusunda bir tercih ortaya koymaktadırlar. STK'ların birçoğu yoksullukla mücadelede önemli görevler almaktadır. Özellikle sendikalar, yoksullar sınıfının önemli bir kısmını oluşturan işçi ve asgari ücretliler için sivil inisiyatif elinde bulundurmaktadır. Bu konuda üniversiteler, vakıflar, dernekler, kamu kurumları, özel araştırma kurumları ile birçok STK düzenledikleri yoksulluk, işsizlik ve gelir dağılımı adaletsizliği gibi

konulardaki sempozyumlar, kongreler ve seminerlerle bir kamuoyu oluşturmaktadır(Ozan, 2009: 57-58).

Devletin, STK'lara kamu yararına çalışan unvanı vermek suretiyle onları vergi muafiyetinden yararlandırması veya bu kurumlara bağış yapacak tüzel veya gerçek kişilerin bağışlarını vergi matrahından düşmek, devletin dolaylı yoldan finansmanı olmaktadır. Türkiye'deki vakıf ve dernekler kurumlar vergisinden muaf tutulmaktadır. Fakat STK'lara ait iktisadi işletmeler kurumlar vergisi ödemekle yükümlüdürler. İçişleri Bakanlığı'nın teklifi ile Bakanlar Kurulu tarafından Kamu Menfaatine Yararlı Dernekler statüsüne uygun görülmüş dernekler ile vergi muafiyeti tanınan vakıflara birtakım teşvikler sağlanmaktadır. Bu teşvikler STK'lara; aldıkları teslim ve hizmetler için KDV istisnası, veraset ve intikal vergisi muafiyeti, sahip oldukları gayrimenkuller için emlak vergisi muafiyeti, Bakanlar Kurulu kararı ile izin almadan yardım toplama hakkı tanınmaktadır. Direkt finansman ise belirli projelerin uygulanması amacıyla STK'lara para yardımı yapılması ya da bu kurumların yaptığı sosyal hizmetlerin onlardan satın alınmasını kapsamaktadır. Türkiye'de 2004 yılında kabul edilen Dernekler Kanunu ile Devlet-STK işbirliği alanları düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerden biri derneklerin devletle beraber proje yürütmesinin önünü açmıştır. Buna göre; 5072 sayılı Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları ile İlişkilerine Dair Kanun hükümleri saklı kalmak üzere, dernekler kamu kurum ve kuruluşları ile görev alanlarına giren konularda ortak projeler yürütebilmektedirler. Bu projelerde kamu kurum ve kuruluşları, proje maliyetlerinin en fazla % 50'si oranında aynı veya nakdi katkı sağlayabilmektedirler (Gürel, 2009: 69-70).

Türkiye'de faaliyet gösteren STK'ların ana gelir kaynakları 4 tane'dir. Bunlar (Gürel, 2009: 60-61);

Bireylerden alınan bağışlar: Türkiye’de devletin kamu kurumları için çeşitli şekillerde zorunlu olarak bireylerden aldığı bağışlar, dini kaynaklı yapılan ve dini kaynaklı olmayan toplam bireysel bağışlardır.

Özel sektör sponsorlukları: Özel sektörde faaliyet gösteren firmaların sosyal sorumluluk adı altında STK'lara fon tahsis etmeleiridir. Bu durum, doğası itibariyle; yani olabildiğince fazla kâr elde etme amacı doğrultusunda çalışan firmaların neden STK'lara hibe verdikleri literatürde tartışmalara yol açmaktadır. Yaygın olan bir görüşe göre şirketler; pazarlama stratejileri doğrultusunda, uzun vadedi çıkarlarını ve imajını korumak amacıyla veya vergi stratejileri nedeniyle STK'lara bağış yapma yoluna gitmektedir.

Fon sağlayan ulusal/uluslararası vakıflar/kuruluşlar: Türkiye’de az sayıda da olsa fon sağlayan bazı vakıfların yanında AB, Dünya Bankası, BM gibi uluslararası kuruluşlar da STK'lara proje karşılığı hibe vermektedir.

Devletin finansmanı ve sübvansiyonlar: Devletin STK'lara yaptığı finansman katkısı iki ana eksen etrafındadır. Söz konusu finansman STK'lara doğrudan yapılan nakit transferini ve devletin STK'lardan sosyal hizmet satın alarak kendi görevi olan bazı sosyal hizmetleri STK'lar aracılığıyla yapmasını kapsar. Bakanlar Kurulu kararı gereği Kamu Yararına Çalışan STK ilan edilen kurumların vergiden muaf tutulmaları devlet sübvansiyonu sayılmaktadır. Türkiye’deki STK'ların devlet tarafından kamu yararına kurum olarak kabul edilmesi veya desteklenmesi o kurumun toplum gözünde saygınlığını arttıran bir unsurdur. STK'ların sürekli ve garantili gelirleri yoktur. Bu nedenle STK'lar örneğin sosyal politikanın bir alt konusu olan yoksullukla mücadelede Türkiye çapında tüm vatandaşlara gelir güvencesi verememektedir. Bu finansal açıdan dev-

letin görevidir, vergi gelirlerine dayanmaktadır. Ancak uygulamada bürokrasiden kaynaklanan hantal yapı nedeniyle merkezi yönetim bu görevde zorlanacağı için parayı bölgenin ihtiyaçlarını daha iyi bilen yerel yönetimlere ve yerel STK'lara yönlendirmek suretiyle bu kurumların işbirliği yaparak verimli çalışmasını sağlayabilmektedir. Ayrıca hizmet satın almak suretiyle sosyal hizmetlerin sunumunu STK'lar aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir.

Türkiye'de kalkınma programları yoksullukla mücadele kapsamında da değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda, kimsesiz çocuklara yardım etme amacıyla 1928 yılında Yardım Sevenler Derneği kurulmuş ve 1935 yılında da Türkiye'de Çocuk Esirgeme Kurumu'na dönüştürülmüştür. 1976'da 2022 sayılı yasa ile kimsesiz yoksul yaşlılara yardım yapılması öngörülmüştür. 1986 yılında Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu (Fak-Fuk-Fonu), kurulmuştur. Sağlık Bakanlığı'nın, ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin yeşil kart verilerek devlet tarafından karşılanması hakkında kanunun 1992 yılında yürürlüğe girmesiyle yoksul vatandaşlara bedava sağlık hizmeti verilmektedir (Gündüz, 2006: 46-48). Söz konusu uygulama Genel Sağlık Sigortası ile gerçekleştirilerek devam ettirilmektedir.

1960 yılından itibaren 5 yıllık kalkınma programları ile sosyo-ekonomik kalkınma sürecini yakalamaya çalışan Türkiye'de uygulamaya konulan kalkınma programlarının ekonomik istikrarın sağlanması, büyümenin ve sanayileşmenin hızlandırılması; üretimin, yatırımların ve verimliliğin artırılması, ekonomiye rekabet gücü kazandırılması, istihdamın geliştirilerek işsizliğin azaltılması, işgücü niteliğinin yükseltilmesi, yoksullukla mücadele ve gelir dağılımının iyileştirilmesi gibi ekonomik hedefleri vardır. Tüm bu sosyo-ekonomik amaçlara ulaşmak için STK gibi kurumların üstlenece-

ği işlevler de gittikçe artan bir öneme sahip olmaktadır (Demiral, 2007: 3).

Sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmanın temeli olan insan kaynaklarının ve toplumsal yapının güçlendirilmesi amacıyla, kimsesiz kadın ve çocuklar, eski hükümlüler, yaşlılar, özürlüler, şiddet mağdurları, madde bağımlıları, eğitimsizler, mesleksizler ve tarım sektöründe çalışan vasıfsız gizli işsizler gibi dışlanma riskiyle karşı karşıya olan dezavantajlı grupların kamusal hizmetlere erişimlerinin iyileştirilmesi, üretici bireyler olarak ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılması, gelecek nesillerinde ihtiyaçlarını karşılayacak bir çevrenin bırakılması, sosyal ve doğal kaynakların toplum yararına verimli bir şekilde kullanılması, yoksulluk riskinin en aza indirilmesi, proje ve faaliyetlerde söz konusu kesimlere sorumluluk vererek toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin sağlanması göz önünde bulundurulmaktadır (Demiral, 2007: 7).

Büyüme merkezli kalkınma yaklaşımları yerine insanı merkeze alan yeni kalkınma yaklaşımları STK'ları, kalkınma sürecinde devlet ile birlikte hareket eden kalkınmanın yeni aktörleri olarak tanımlanmışlardır. Bu tanımlama, neo-liberal yaklaşımların, minimal devlet anlayışı ile de uyum göstermektedir. Sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınma fiziki sermaye yanında beşeri ve sosyal sermayenin de varlığını gerektirmektedir. Bir bölgede kalkınma sorununun tarafı konumunda olan ve her biri kalkınma yolunda çeşitli görev ve sorumluluklar üstlenmiş kurumlar arasında oluşturulabilecek etkin bir işbirliği, bölgesel kalkınmaya yönelik çabaların başarıya ulaşmasında yaşamsal öneme sahip bulunmaktadır. STK'lar böyle bir işbirliğinin tesis edilmesi ve geliştirilmesinde önemli bir rol üstleneceklerdir. Doğrudan ya da dolaylı olarak STK'ların sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma sürecinde üstlendikleri işlevler

değişen ekonomik kalkınma tanımına paralel olarak değişmektedir (Demiral, 2007: 9-10).

3. Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi

Yoksulluk, yaşanan ekonomik krizlerle birlikte daha belirgin bir şekilde kendisini göstermektedir. Aile ve akrabalık temelinde var olan geleneksel yardımlaşma ve dayanışma türünde kendini gösteren dinamiklerin etkisi sayesinde yoksulluk, çoğu kez kontrol altında tutulabilmiştir. Aile ve akrabalık bağları, tampon mekanizması işlevini görmektedir. Fakat yoksulluğun belirli kesimlerde artarak devam etmesi ve gittikçe yaygınlaşıp yeni sosyal kesimlere de sirayet etmesi, ailevi bağların gevşemesine yol açmakta ve bu yönüyle de sivil yardımlaşmayı da olumsuz yönde etkilemektedir. Bugün yoksulluk, ailelerin parçalanma, aile bireyleri için ise sosyal ve psikolojik problemlerle karşılaşma riskini artıran bir olgu haline gelmiştir. Sosyal devletin, ekonomik imkânsızlıklarından ötürü, aile politikalarını geliştirememesi ve mevcut sosyal güvenlik mekanizmaları ile yoksulluk sorununun karşısında aciz kalması sonucunda alternatif kaynakların ve yöntemlerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu durum, yükün, toplumun çekirdek kurumu konumundaki aileden alınıp, ikincil ilişkiler vasıtasıyla kurulan ve gönüllülük esasına dayanan sivil toplum kuruluşlarına aktarılması gereğini ortaya çıkarmıştır (Seyyar, 09 Mayıs 2012).

Neo-liberal yaklaşımlar, devletin pek çok alandaki işlevini STK'lara devretmesini önemsemektedir. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik vb. pek çok alanda, devlet görevini STK'lara ya da piyasaya bırakmaktadır (Talas, 2011: 365). Bu kapsamda yoksullukla mücadelede önem taşıyan yaklaşımlar arasında hayırseverlikte bulunmaktadır. Sosyal adalet için hayırseverlik; katkılarının ya da bağışlarının

politik, ekonomik ve sosyal anlamda en az varlığa sahip olanların fırsatlarını çoğaltmak amacıyla çalışan ve kar amacı gütmeyen kuruluşlara yönlendirilmesidir. Hayırseverliğin özendirilmesinde; din, gelenek ve görenekler ile topluma hizmet yükümlülüğü önemli bir paya sahiptir. Türkiye'deki hayırseverlik olgusunu, sosyal ve ekonomik adaletsizliklerin nedenlerini kökten çözmeyi amaçlayan STK girişimlerine yönelik destekleyici yaklaşımlar bulunmaktadır (Duran, 2010: 536-537).

Yıllarca uyguladığı merkezi politikalarla bir türlü gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluğun önüne geçemeyen hükümetler için bu konularda sorumluluk ve maliyet paylaşımına gitmekten kaçınılmamıştır. Fakat yoksullukla uğraşan mevcut STK'lar, yoksulluğun ortaya çıkışının asıl nedenleri ile değil, yoksulluğun çıktılarıyla (örneğin, korunmaya muhtaç çocuklar, sokak çocukları, evsizler, giyinme ve barınma sorunları) uğraşmaktadırlar. Refah devletinin küreselleşmeye bağlı olarak etkisinin azalmasıyla birlikte STK'ların toplumda giderek daha çok ağırlığı hissedilmeye başlamaktadır. Günümüzde STK'lar dönem ve alan itibarıyla en fazla yoksullukla mücadeleyle ilişkin işlevlerle donatılmıştır. Bu konuda STK'lar neoliberal politikaların yeniden yapılandırılmasında bir araç konumuna getirilerek yoksulluk sorununun çözümüne doğrudan olmasa da sınırlı düzeyde bir katkı sağlamaktadır (Ozan, 2009: 58-59).

Refah devletinin sorgulandığı ve devletin sosyal yükümlülüklerinin azaltılmaya çalışıldığı dönemde STK'lar, sosyal politika sağlayıcısı olarak devletin yanında yeni tamamlayıcı paydaş olarak dikkat çekmeye başlamıştır (Gürel, 2009: 62). Sosyal politika açısından kendi kendine yardım mekanizması olarak adlandırılan sivil toplum örgütleri demokrasinin olduğu ortamlarda gelişebilmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının Batı'da gelişmelerinin temel nedenle-

rinin biri de bu ülkelerde demokrasinin gelişmesidir. Ülkede temel sosyal politikalar oluşturulurken, toplumun değer yargılarının referans alınarak hareket edilmesi gerekmektedir. Bu durum belirlenen politikaların toplumca benimsenmesinde ve uygulanmasında karşılaşılabilecek dirençleri azaltmaktadır. Sendikalar ilk geliştikleri yıllarda üyelerine yardım etme, üyeleri arasındaki dayanışmayı sağlamaya yönelik faaliyete önem vermişlerdir. Sendikalar birçok ülkede, siyasal sisteme baskı yaparak siyasi açıdan bazı hakların elde edilmesi yönünde başarılı çalışmalar yapmışlardır (Şenkal, 09 Mayıs 2012).

Yoksullukla mücadelede sosyal sermayeden yararlanılması önemli olmakla beraber yeterli uygulama alanı bulamamaktadır. Sosyal sermaye birikiminin artırılması yoluyla yoksullukla mücadele sürecinin STK'lar öncülüğünde sürdürülmesi, toplumdaki sosyal sermaye unsurlarının güçlendirilmesi ile mümkün olabilecektir. Böylece toplumda sosyal sermaye birikimi artırılarak sosyal ve ekonomik sorunlar azaltılabilecektir (Meçik, 2010: 107). Bu noktada devlet ve sivil toplum ilişkisinin sınırlarının iyi çizilmesi de önem taşımaktadır. Yoksullukla mücadelede devlet STK'ları zayıflatıcı bir baskı yapmamalı ve devletin görevi tamamen tasfiye edilerek STK'lara bırakılmamalıdır. Devletin STK'lar üzerindeki koruyucu, düzenleyici ve denetleyici işlevleri gözetilmelidir. STK'lar devletin eksik ve etkisiz kaldığı sosyal alanlarda ve özellikle yoksullukla mücadelede devleti tamamlayabilmektedirler (Önen, 2007: 375).

Gerçekten de STK'lar, ekonomisi gelişmiş olsun ya da olmasın, sadece devletin sosyal yardım konularında tamamlayıcı bir unsur olarak ortaya çıkmamakta, aynı zamanda yoksulluğun ortadan kaldırılması gerektiği yönünde kolektif bilinçlenmeye de katkıda bulunmaktadır. Bu da, hükümetlerin yoksullukla mücadelede yeni sosyal politikalar geliştirmesini veya mevcut sosyal politikalarını

yeniden gözden geçirmesini sağlamaktadır. Örgütlü sivil toplumun, sosyal konularda devletin önüne geçmek suretiyle, hükümetleri de harekete geçirmekte ve gerçek bir sosyal devletin oluşmasına ön ayak olmaktadır (Seyyar, 09 Mayıs 2012).

Devletin resmi sosyal politikalarının özellikle sosyal yardım ve hizmet alanındaki yetersizliği yüzünden geliştirilmiş olan enformel refah rejimi ve onunla bağlantılı yoksullukla mücadele stratejilerinin bir dönemi sona ermekte ve yoksullukla mücadele yeni haller almaya başlamaktadır. Bu anlamıyla mücadelede bir başka araç sivil toplum örgütleri ya da tam anlamıyla örgütlü olmayan bir çeşit yaşanan durumun zorluğundan kaynaklı ne yapacağını bilememe hali hayırseverlik faaliyetlerine sıkışmış mücadele araçlarını gündeme getirmiştir (Özalp, 2008: 87).

Devletin kamu kurumları ve bunların dışındaki STK'lar arasındaki ilişki güçlendirilerek yasal bir zemine oturtulmadıkça, sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanması çok zor görünmemektedir. Gidererek kronikleşen yolsuzluk olgusunun daha fazla derinleşmesi ve sosyo-ekonomik yapıyı daha fazla yıpratması, köklü ve acil çözümler üretilmesi zorunluluğu, gün geçtikçe daha çok önem kazanmaktadır. Bu belirsizliğin giderilerek daha saydam bir zeminde hesap sorulabilirlik oluşturulmasında ve halkın seçmiş olduğu yöneticileri aynı zamanda da denetleyebilmesi için STK'lara çok iş düşmektedir. Bunun için STK'lar yoksulları, dezavantajlı grupları, haksızlığa uğrayanları, sosyal haklara yeterince ulaşamayanları ve yolsuzluğun kaybettirdiği kesimleri örgütleyici faaliyetlerde bulunarak birlikte karşı duruş ortamı geliştirmelidirler. STK'ların birlikte hareket etmeleri durumunda siyasi otorite üzerinde caydırıcı etkileri de olmaktadır (Demiral, 2007: 7-8).

Türkiye’de yoksullukla mücadele gibi geniş kapsamlı, çetrefilli konularda devlet merkezli politikaların yetersiz oldukları yıllardır görülmesine rağmen devlet, sosyal politika alanında STK’larla yeterince işbirliği yapmamakta ve onlara destek olmamaktadır. Oysa sosyal politika alanında faaliyet gösteren yerel veya ulusal STK’lar, kamu kuruluşlarının ulaşamadıkları yerlerde tamamlayıcı bir rol üstlenerek sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı örgütleyebilmektedirler. Bunun sebebi STK’ların devlete oranla daha küçük ölçekli, hantal olmayan ve uygulamaya yönelik bir yapıya sahip olması ve kimilerinin yerel öğeler içermesidir. Devlet ve STK arasında olması gereken ilişki karşıt değil, tamamlayıcı nitelik taşımalıdır. Türkiye’de merkezi nitelikteki sosyal güvenlik uygulamaları yeterli etkinlikte değildir. Kamuoyunun güvenini kazanmış tecrübeli STK’ların kamu sektörünün alternatifi olabileceği görüşü akla gelebilir. Kamu sektörünün elindeki vergi toplama yetkisi STK’lar için rekabet edilemez bir kaynaktır. Bazı sosyal güvenlik uygulamalarının muhtarlıklar, belediyeler gibi yerel yönetimlere devredilmesi alternatif olarak değerlendirilmektedir (Gürel, 2009: 72-73).

Sosyal sorumluluk taşıma yönünden ileri boyutta olan sivil toplumlar, yoksulluk sorunu karşısında da kayıtsız kalmamaları gerekmektedir. Kendi dinamiklerini geliştirebilen sivil toplumların, kamuya ait gibi görünen birçok görevi üstlendiklerine göre, yoksullukla mücadele gibi önemli bir sosyal sorununun giderilmesinde de örgütlü bir şekilde aktif rol almaları, hem devlet-millet kaynaşmasını temin etmekte, hem de sosyal sorunların çözümünde hükümet dışı alternatif yolların gündeme gelmesini sağlamaktadır. Türkiye’de yoksulluğun oluşturduğu sosyal problemlerin çözümlenmesinde STK’ların aktif bir biçimde yer alması son derece önemlidir (Seyyar, 09 Mayıs 2012). STK’ların yoksulluğa karşı sosyal duyarlılık gösterme çabalarının sonucunda devletin de sosyal devlet anlayışı-

şıyla yoksullara daha çok önem vermesi ve kalıcı çareler bulması gerektiği inancı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bir taraftan kamu bütçelerinden yürütülen sosyal yardımların yetersizliği sebebiyle STK'ların devreye girmesiyle, bir nebze de olsa yoksulluğun giderilmesinde katkıda bulunmakta, diğer taraftan da yoksulluk konusuna hem toplumsal, hem de kamusal duyarlılığın artmasına yardımcı olmaktadır (Özalp, 2008: 86). STK'lar, ekonomisi gelişmiş olsun ya da olmasın, sadece devletin sosyal yardım konularında tamamlayıcı bir unsur olarak ortaya çıkmamakta, aynı zamanda yoksulluğun ortadan kaldırılması gerektiği yönünde kolektif bilinçlenmeye de katkıda bulunmaktadır. Bu da, hükümetlerin yoksullukla mücadelede yeni sosyal politikalar geliştirmesini veya mevcut sosyal politikalarını yeniden gözden geçirmesini sağlamaktadır. Örgütlü sivil toplum, sosyal konularda devletin önüne geçmek suretiyle, hükümetleri de harekete geçirmekte ve gerçek bir sosyal devletin oluşmasına ön ayak olmaktadır (Seyyar, 09 Mayıs 2012).

Türk Hukuk Mevzuatı açısından ancak vakıf ve dernek tüzel kişilikleri altında yasal konum bulabilen STK'ları, yoksullukla mücadele kriterleri açısından değerlendirildiğinde sosyal nitelikli kuruluşlar olarak kabul etmek gerekmektedir. Bu kapsamda, yoksulluğu gidermek veya gidermede bir katkıda bulunmak isteyen bir sosyal kuruluştan aşağıdaki şartlar aranmalıdır (Seyyar, 09 Mayıs 2012).

- Sosyal faaliyetler kapsamında hedef kitle olarak yoksulların yer alması ve bu kesimin özellikle sosyo-ekonomik boyutuyla korunması ve desteklenmesi.
- Yoksulluğun tanımlanmasında ve yardıma muhtaçların tespitiinde objektif kriterlerin uygulanması.
- Yardıma muhtaç kategorisine giren farklı yoksul grupların (özürlü, yaşlı, hasta) spesifik ihtiyaçlarına göre sosyal (aynî veya nakdî) yardım ve hizmetlerin yapılması.

- Maddî yardımların yanında yoksulların psiko-sosyal, meslekî, teknik ve tıbbî ihtiyaçların karşılanması (Örn. İstihdam sağlayıcı meslekî eğitim programları; Toplum hayatına kazandırma faaliyetleri; Eğitim programları; Temel sağlık hizmetleri).
- Sosyal faaliyetler çerçevesinde yürütülen değişik sosyal yardım ve hizmet programlarının yoksulların hayat standardını belirgin bir şekilde iyileştirmesi ve üretime dönük potansiyellerini artırması.
- Yoksullukla mücadeledeki sosyal politikaların bölgesel olmaktan ziyade yurt çapında dengeli bir şekilde düzenlenmesi.

Türkiye 1980'li yılların ortalarına kadar yoksullukla mücadeleyi dünyada algılandığı şekliyle gündemine almamıştır. Yoksulluğu daha çok geleneksel dayanışma dinamiklerine havale etmenin yanında kısmen de olsa SHÇEK ve Kızılay Derneği gibi resmi ya da yarı resmi kurumlarla yürütmeye çalışmıştır. Sosyal devlet anlayışı ile bakıma muhtaçlar ve güçsüzlerle ilgili bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1986 yılında yoksulluk kavramını odak alınarak ve yoksullukla mücadele amacıyla ilk yasal düzenleme yapılarak sosyal yardımlaşma ve dayanışma fonu kurulmuş ve 1987 yılından itibaren de sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları vasıtası ile yoksullara yardımlar yapılmaya başlanmıştır. Devletler, gerek karar mekanizmalarının hantallığı, gerekse muhtaçların tespitinde etkinsizlikleri sebebiyle yoksulluğun bütünüyle ortadan kaldırılmasında tam anlamıyla yeterli olamamaktadır. STK'lar, sosyal sorunları duyarlı bir biçimde daha yakından takip etmeleri ve çözüme dönük karar aşamalarında daha hızlı hareket edebildiklerinden dolayı, çoğu kamu kurumlarından daha etkin hizmet sunabilmektedirler. STK'lar, kamu kuruluşlarının eksik bıraktığı ya da ulaşamadıkları yerlerde tamamlayıcı bir fonksiyon icra etmekte, toplumda var olan daya-

nışma duygusunu devamlı kılmakta katılımcı demokrasiye katkıda bulunmaktadır (Özalp, 2008: 85-86).

STK'lar, yoksulluğun ortaya çıkışının asıl nedenlerinden ziyade yoksulluğun çıktıklarıyla (örneğin; korunmaya muhtaç çocuklar, sokak çocukları, evsizler, giyinme ve barınma sorunları gibi sorunlarla) uğraşmaktadırlar. STK'ların bu çalışma yöntemleri asıl sorunu çözmemekte ve günü kurtarmaya yönelik politikalar üretmelerine neden olmaktadır. Bunun için de yoksulluğun meydana getirdiği sorunları yaşayan asıl kitleyi yani yoksulları dışlamadan bir örgütlenme şeklinin benimsenmesi gerekmektedir. Bu örgütlenme şeklinde bireysel yoksullukların ve sorunların giderilmesi yerine toplumsal yoksulluk sorununun giderilmesi ile uğraşılması gerekmektedir. Ayrıca yoksullardan oluşan STK'ların eşgüdüm ve işbirliği içinde hareket etmeleri önemlidir. Yoksulların politik karar alma süreçlerine katılımı ülkelerin kalkınmasının geleceğidir. Böyle bir katılım, ulusal ve yerel kalkınmayla ilgili kararlar için gereklidir. Bu nedenle, sürecin demokratikleşmesinden yana olan ve yoksulluğu eksen alan bir kalkınma modeli desteklenmelidir (Oktay vd., 09 Mayıs 2012).

SONUÇ

Devletin sosyal devlet olma ilkesinden kaynaklanan görevleri arasında yoksul ve yoksun kesimlere destek olmak bulunmaktadır. Bu kapsamda devlet çeşitli kurumlarıyla sosyal politika faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Sosyal politikanın ilgi alanlarının başında yoksullukla mücadele gelmektedir. Yoksulluk insanlık tarihi kadar geçmişlerden gelmektedir. Yoksulluk sorununu kökten çözmek mümkün olamamakla birlikte sorunun büyümemesi için mücadeleyi elden bırakmamak gerekmektedir. Zira küreselleşme ve liberal ekonomik yapı, gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki yaşam standardı farklılıklarını artırmaktadır. Ayrıca, gelişmiş ülkeler-

de de az gelişmiş ülkelerde de en zengin kesim ile en yoksul kesim arasındaki farklılıklar da artmaya devam etmektedir.

Yoksullukla mücadelede STK'ların önemi artmaktadır. Ülkemizde devlet politikalarının ve devlet kaynaklarının yetersizliği ve etkinsiz kullanımına karşın bazı sivil toplum kuruluşlarının yoksullukla mücadelede etkin ve samimi uygulamaları toplumun geniş kesimleri tarafından destek görmektedir. Suiistimallerin olmadığı organizasyonlarda gönüllü katılımlar ve destekler sağlanmaktadır. Söz konusu desteklerle büyüklü küçüklü yardımların toplanarak ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaktadır. Bu sayede yardım almak isteyenler yardım alabilmekte yardım etmek isteyenlerde yardım edebilmektedir.

Devletin sorumluluklarındaki eksikliği bireylerin sorumluluklarıyla aşılamayacak kadar büyük olduğundan, sivil toplumun sorumluluğuna ihtiyaç duyulmaktadır. Sivil toplum sorumluluğuna yönelik gereksinim için STK diye ifadelendirilen oluşumlar yaygınlaşmakta ve devlet tarafından desteklenmektedir.

Çok geniş faaliyet alanına sahip STK'ların faaliyet alanları sosyal politikalarla sınırlı değildir. STK'lar sosyal politikaların sağlanmasında devlet kadar büyük paya sahip olmasa da çok önemli bir sivil toplum sorumluluğu görevini yerine getirmektedirler. Devletin ulaşmadığı, eksik kaldığı veya mağduriyetini gideremediği insanlara yardım ve hizmet götürülmesinde STK'lar görev alabilmektedir. Yiyecekten giyeceğe, barınmadan ısınmaya, spordan eğitime varıncaya kadar yardımları ve hizmetleri olan STK'lar ülkemizde de sosyal politika sağlayıcısı olarak son yıllarda artan bir önem kazanmışlardır. Bireylerden topladıkları küçük yardımlarla STK'lar büyük işler başmaktadır. Devletin çeşitli teşviklerle desteklediği STK'lar sayesinde bireylerin sosyal sorumluluk sahibi olması da sağlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alper, Yusuf (2000), **Türkiye’de Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigortalar**, 3. Baskı, Bursa, Alfa Yayınları.
- Arıcı, Kadir (1999), **Sosyal Güvenlik**, Ankara, TES-İŞ Eğitim Yayınları.
- Bilgili, Ahmet Emre & Altan, İbrahim (2003), “Bir Yardım Yönetimi Modeli: Deniz Feneri Örneği”, “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele”, Yoksulluk-3, Deniz Feneri Derneği, İstanbul.
- Demiral, Mehmet (2007), “Türkiye’de Sosyal Sermaye Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşlarının Sürdürülebilir Sosyoekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli E-Dergisi**, s. 13.
- Duran Uğur (2010), “Yoksullukla Mücadelede Sosyal Girişimciliğin Önemi Ve Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) Katkıları”, **Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 2.Cilt, 13-15 Ekim 2010.
- Gündüz, A. Yılmaz (2006), “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 5 (15), (Çevrimiçi): <http://www.e-sosder.com/dergi/1534-55.pdf>
- Gürel, Deniz (2009) “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Politika Üzerindeki Etkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜ, SBE) İstanbul.
- Meçik, Oytun (2010), “Yoksullukla Mücadelede Sosyal Sermayenin Önemi”, **VII. STK’lar Kongresi, Bildiriler Kitabı**, 3-5, Aralık 2010, Çanakkale.
- Oktaş, Suzan & Serbilgöl Bakır ve Yasemin Kotan (09 Mayıs 2012), “Sivil Toplum Örgütleri Uluslararası Yardım Programları ve Yoksulluk”, Ankara. (Çevrimiçi): <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/stoveyoksulluk.htm>
- Ozan, İlder (2009), **Sosyal Yardım Alanında SYDV ve STK İşbirliği, Sorunlar, Çözüm Önerileri**, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Önen, S. Mustafa (2007), “Yoksullukla Mücadelede Malatya’daki Dernekler ve Kamu Kurumları Üzerine Bir Araştırma”, **IV. STK’lar Kongresi, Bildiriler Kitabı**, 19-21 Ekim 2007, Çanakkale.
- Özalp, Ali (2008), “Sivil Toplum Örgütlerinin Toplumsal ve Siyasal Bakımdan Önemi”, (İçişleri Bakanlığı, Dernekler Dairesi Başkanlığı, Dernekler Denetçiliği Yeterlik Tezi), Ankara.
- Seyyar, Ali (2002), **Sosyal Siyaset Terimleri**, Ansiklopedik Sözlük, İstanbul, Beta Yayınları.
- Seyyar, Ali (2003), “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele”, Yoksulluk-1, Deniz Feneri Derneği, İstanbul.

- Seyyar, Ali (09 Mayıs 2012), "Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede STK'ların Roller ve Önemleri" (Çevrimiçi): www.sosyalsiyaset.net/documents/yoksullukla_mucadele.htm
- Sözer, Ali Nazım (1998), **Sosyal Hukuk**, II. Baskı, İzmir, Barış Yayınları.
- Şakar, Müjdat (2009), **Sosyal Sigortalar Uygulaması**, 9. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları.
- Şenkal, Abdulkadir (09 Mayıs 2012), "Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S: 45, 2003, (Çevrimiçi): http://www.sosyalsiyaset.net/documents/kuresellesme_sp_donusumu.htm
- Şenocak, Hasan (2009), "Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S: 56.
- Talas, Mustafa (2011), "Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi", **Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)**, S: 29: s. 387-401.
- Taşçı Faruk (2010), **Sosyal Politikalarda Can Simidi Sosyal Yardım**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Tokol, Aysen & Alper, Yusuf (2011), **Sosyal Politika**, Bursa, Dora Basım.
- Tuncay, Can (2000), "Bireysel Emeklilik Rejimi Üzerine", **Çimento İşveren Dergisi**, C: 14, S: 2.
- Uşan, M. Fatih (2009), **Türk Sosyal Güvenlik Hukukunun Temel Esasları**, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları.
- Yaman, Yılmaz (09 Mayıs 2012), "Sivil Toplum Kuruluşlarında Hizmet Kalitesi ve Ölçümü", **Sivil Toplum Dergisi**, Yıl: 1 S: 3, Temmuz-Eylül 2003 (Çevrimiçi): www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&icerik=85&id=152

Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddeti Önlemede Devletin ve Sivil Toplum Kuruluşları İşbirliğinin Önemi

Yrd. Doç. Dr. Leman ERDAL - Adnan Menderes Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. E. Yasemin BOZDAĞLIOĞLU - Adnan M. Ü.

GİRİŞ

Kadına yönelik şiddet temelde kadın erkek eşitsizliğinden kaynaklanan ve çok farklı uygulama şekilleri ve boyutları ile toplumsal bir sorundur. Kadına yönelik şiddet, erkeklerin egemenliğine ve kadına yönelik ayrımcılığa yol açan yönü ile kadının toplumsal rolündeki ilerlemeyi engelleyen ve kadınla erkek arasındaki eşitsizlik temelinde ortaya çıkan güce dayalı bir olgudur. Uzun bir tarihi olan kadına yönelik şiddetin özü, kültürel modellerden yani kadına yönelik gelenek ve adet uygulamalarının kısıtlayıcı etkilerinden kaynaklanmaktadır. Temelini toplumların gelenek ve adetlerinden alan, ırk, cinsiyet, dil veya dinle bağlantılı şiddet temelli hareketler ailede, iş yerinde ve “toplumda kadının ast olarak görülmesi” ile yakından ilgilidir. Bu çalışmada öncelikle şiddet kavramsal açıdan ele alınmakta ve toplumsal cinsiyet açısından toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ve toplumsal cinsiyet rollerinin kadının toplumda ast olarak görülmesine ve şiddete uğramasına zemin hazırlayan ortama olan katkısına vurgu yapılmaktadır. Daha sonra ise, Türkiye’de kadına yönelik şiddet çeşitli açılardan (eğitim durumu, yerleşim yeri, bölge, refah düzeyi, yaş) ele alınarak, kadına yönelik şiddetin yaygınlığı ortaya konmaktadır.

1. KAVRAMSAL AÇIDAN ŞİDDET

Şiddet insan yaşamının her alanında görülebilen ve dünyada giderek artan önemli bir toplum sağlığı sorunudur. Genel anlamda şiddet, sahip olunan güç veya kudretin, yaralanma ve kayıpla sonlanan veya sonlanma olasılığı yüksek bir biçimde bir başka insana, kendine, bir gruba veya bir topluma karşı tehdit yoluyla ya da bizzat uygulanmasıdır (WHO, 1996: 5). Şiddet, bir insanın belirli bir biçimde davranmasını ya da davranmamasını sağlamak amacıyla uygulanan, her türlü baskıdır. Şiddet, özünde insanın maddi ve manevi varlığına zarar veren her türlü davranıştır. Türk Dil Kurumu Terimler Sözlüğü'nde, "Karşıt görüşte olanlara, inandırma veya uzlaştırma yerine, kaba kuvvet kullanma" olarak tanımlanmıştır.

Kadına yönelik şiddetin ise evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı bulunmamaktadır. Bazı tanımlamamalar konuyu daha geniş bir açıdan ele almakta ve kadına zarar veren eylem ve ihmalleri veya kadının toplumda ast konumunda gösterilmesini de bu kavram kapsamında ele almaktadır. Bu durumda kadına yönelik şiddeti, yoksulluk ve sağlık hizmetleri ile eğitim olanaklarına ulaşımında eşitsizlik gibi unsurları içeren yapısal şiddet kavramını da kapsamaktadır. Konunun böyle geniş bir boyutta ele alınması aynı zamanda cinsiyete dayalı şiddetin daha geniş bir ölçekte ele alınmasını da sağlayacaktır.

Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması konusunda Birleşmiş Milletler Bildirisinde 1993 yılında Genel Kurul tarafından kabul edilen tanıma göre kadına yönelik şiddet, "Cinsiyete dayanan, kadını inciten, ona zarar veren, fiziksel, cinsel, ruhsal hasarla sonuçlanma olasılığı bulunan, toplum içerisinde ya da özel yaşamında ona baskı uygulanması ve özgürlüklerinin keyfi olarak kısıtlanması-na neden olan her türlü davranıştır." (WHO, 1993: 5-6).

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 30.04.2002 tarihli Rec (2002) 5 sayılı "Tavsiye Kararı'na Ek" çerçevesinde "kadınlara karşı şiddet" terimi, ister kamusal ister özel hayatta gerçekleşsin kadınlara bedensel, cinsel ya da psikolojik acı veya ıstırap veren ya da verebilecek olan, toplumsal cinsiyete dayanan bir eylem veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma anlamına gelmektedir. Fiziksel ve ruhsal saldırganlık, psikolojik istismar, ırza geçme ve cinsel istismar, çiftler arasında yaşanan evlilik içi veya evlilik dışı tecavüz de dahil olmak üzere aile içinde ya da hanede karşılaşılan şiddet, kadına yönelik şiddet olarak sayılmıştır (EU, 2002: 245).

1.1. Şiddet Türleri

Uluslararası belgelerde yer alan ve evrensel kabul gören kadına yönelik şiddet tanımlarının ortak bir noktası, kadına yönelik şiddeti yalnızca fiziksel şiddetle sınırlı tutmayarak başta psikolojik, cinsel, sözel olmak üzere farklı boyutlarıyla da ele alıyor olmasıdır. Bu belgelerde kadına yönelik şiddetin farklı görünümünde gerçekleşebileceği özellikle vurgulanmıştır. Gerçekten de şiddet biçimlerinin kültürden kültüre, toplumdan topluma farklılık göstermesi olağandır. Diğer taraftan şiddet eylemleri, gerçekleştiği yer bakımından da farklılaşmaktadır. Şiddet eylemleri özel alanda ya da kamusal alanda gerçekleşebilmektedir. Bu ayrımın özellikle yasal anlamda; teşkil ettiği suç, suçun tarafları ve cezai yaptırım bakımından önem arz ettiğini söylemek mümkündür (Şener, 2011: 11-12).

1.1.1. Fiziksel Şiddet

Kaba kuvvetin bir korkutma, sindirme ve yaptırım aracı olarak kullanılmasıdır. Aile içinde yetişkinlerin birbirlerine uyguladıkları, en yaygın yaşanan ve tanımlanan şiddet türüdür. Fiziksel şiddet;

itmek, tokat atmak, ısırarak, boğmaya çalışmak, tekmelemek, yumruklamak, eşya fırlatmak, fiziksel kuvvet kullanarak evden çıkmasına veya eve girmesine engel olmak, bıçak veya silah gibi aletlerle tehdit etmek, işkence yapmak gibi fiziksel gücün kullanıldığı durumları kapsamaktadır (Yetim ve Şahin, 2008: 50). Bu şiddet türünün, hafif yaralanmalara neden olan eylemlerden cinayete kadar geniş bir yelpazede gerçekleşebildiği görülmektedir. Fiziksel şiddet, uygulayıcısının fiziksel gücüne dayanabildiği ya da kesici-delici aletler gibi çeşitli araç-gereçler aracılığı ile uygulanabildiği gibi uygulayıcının ihmali davranışlarından da kaynaklanabilmektedir (Şener, 2011: 12).

1.1.2. Cinsel Şiddet

Kim tarafından gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, kadına istemi dışında yöneltilen her türlü cinsel amaçlı söz veya eylem cinsel şiddettir. Kadının kocası veya başkası tarafından isteği dışında veya istemediği biçimlerde cinsel ilişkiye zorlanması da cinsel şiddet kapsamındadır (Karınca, 2011: 23). Kadını kabul edemeyeceği şekilde-yerde-zamanda cinsel ilişkiye zorlamak, cinsel içerikli imalarda bulunmak, cinsel içerikli sözler söylemek, çocuk doğurmaya ya da tam tersine kürtaja zorlamak, fuhuşa zorlamak, cinsel organlara zarar vermek gibi eylemler cinsel şiddeti oluşturmaktadır. Kadınların cinsel kimliklerinin kontrol altında tutulması, kadınlar üzerinde egemenlik kurabilmek için kullanılan güçlü bir araçtır (Şener, 2011: 13).

1.1.3. Duygusal Şiddet

Duyguların ve duygusal ihtiyaçların istismar edilmesi, bir yaptırım ve tehdit aracı olarak kullanılmasıdır. Şiddete başvuran kişinin amacı, mağdurun benliğine ve kendisine olan saygısına zarar vermek, korkutmak ve kendini aciz hissetmesini sağlamaktır. Bu şiddet türü kişinin değerlerinin aşağılanması, küçümsenmesi, küçük

düşürücü söz ve davranışlarda bulunulması şeklinde görülmektedir. Duyguların baskı aracı olarak kullanılması, kurbanın duygu ve ihtiyaçlarının küçümsenmesi, sevgi ve ilgi eksikliği de duygusal şiddet örnekleridir (Yalçın, 2012: 22).

1.1.4. Ekonomik Şiddet

Ekonomik kaynakların ve paranın kadın üzerinde bir yaptırım, tehdit ve kontrol aracı olarak düzenli bir şekilde kullanılmasıdır. Ekonomik şiddetin varlığına işaret eden davranışlar arasında kadının çalışmasına, düzenli bir iş tutmasına engel olmak, kadının iş yaşantısında ilerlemesine yardımcı olabilecek fırsatları değerlendirmesine engel olmak, çok kısıtlı harçlık verip bununla yapılması mümkün olmayan şeyler istemek ve gerçekleşmediğinde olay çıkarmak, çalışmayı reddedip kadının gelirini harcamak sayılmaktadır (KSGM, 2007: 8).

Kadınların bireysel olarak genel sağlık sigortasının olmaması, çocuk yardımı vb. bazı ödemelerin kadından ziyade erkeğe verilmemesi gibi sosyal politika uygulamaları devletin, kadına yönelik ekonomik şiddetin zeminini hazırladığı yorumlarına neden olmaktadır. Kadının kendine ait sosyal güvenliğinin olmamasına yol açan uygulamalarla yaratılan “sosyal güvencesizlik ve erkeğe bağımlılık” ekonomik şiddetin temel nedenleri arasında sayılmaktadır (Gökka-ya, 2011: 105).

2. TOPLUMSAL CİNSİYET

Toplumsal Cinsiyet, farklı kültürlerde, tarihin farklı dönemlerinde ve farklı coğrafyalarda kadınlara ve erkeklere toplumsal olarak yüklenen roller ve sorumlulukları ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet özetle, sosyal yönden kadın ve erkeğe biçilen roller, sorumluluklarla birlikte sosyal bir kurgudur. Toplum tarafından biçilen

bu rollerdeki farklılıklar erkek cinsiyeti ile kadın cinsiyeti arasında toplumsal yaşama katılma düzeyi açısından farklılıkları da beraberinde getirmektedir. Kadın cinsiyeti genellikle ev gibi özel bir alan ile sınırlı kalırken, erkek cinsiyeti ev dışında her türlü kamusal alanda konumlandırılmaktadır. İki cinsin farklı sosyal rolleri temelinde şekillendirilen bu görünüm toplumsal cinsiyet eşitsizliğine de kaynaklık etmektedir.

Kadın ve erkeğe toplum tarafından atfedilen roller, “toplumsal cinsiyet rolü” adı altında her iki biyolojik cinsiyeti de olumsuz etkileyebilecek sonuçlar doğurabilmektedir. Türkiye’de kadın ve erkek geleneksel olarak daha doğmadan başlayıp ölümüne dek farklı bir sosyal kalıba konulmaktadır. Toplumun kadın ve erkekten farklı beklentileri ve bununla ilgili inançları, bireylerin de bu yönde, yani cinsiyetlerine uygun davranışlar geliştirmesine yol açmaktadır. Örneğin, erkeğe atfedilen roller (güç, önderlik, aile reisliği gibi) kadına yönelik şiddetin erkek açısından meşrulaştırılmasına hizmet edebilmektedir.

Toplumsal cinsiyet ilişkileri ekonomik, sosyal ve politik pratiğin cinsiyet çevresinde yapılandırılmasıdır. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin temeline bakıldığında, erkeklerin ve kadınların arasında saptanan farklılıkların toplumsal olarak kurulduğunu ve biyolojik bir nedenselliğe dayanmadığını görmek mümkündür. Toplumsal cinsiyet ilişkileri öncelikle cinsiyetler arasındaki hiyerarşik bir ilişkiye dayanmaktadır; aslında burada söz konusu olan bir iktidar, egemenlik ilişkisidir.

Cinsiyete dayalı işbölümü, kadınların ve erkeklerin ne yapması gerektiği ya da neleri yapabileceği hakkında toplumda yaratılmış olan fikirlere dayanarak kadınlara ve erkeklere farklı roller, sorumluluklar ve görevler yüklenmesini ifade etmektedir. Toplum, kız ve

erkek çocuklara, kadınlara ve erkeklere onların kişisel tercihleri ya da yeteneklerine göre değil; toplumsal cinsiyet rollerine göre farklı görev ve sorumluluklar atfedebilmektedir. Cinsiyete dayalı işbölümü, işbölümünün toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklanan bir biçimdir (Toker, 2010: 11).

Cinsiyete dayalı işbölümü sonucu ev ve özel yaşamıyla sınırlanan kadın, üretimden uzak kalmasa da ekonomik yönden erkeğe tümüyle bağlı konuma gelmektedir. Bu sosyo-ekonomik ilişki, erkeği eve ekmek getiren kişi yaptığı gibi, ekonomik ilerlemenin de başlıca aktörü yapmaktadır. Ekmeği kazanan erkek, eve ve çocuklara bakan kadın olurken, kadın-erkek arasındaki bu işbölümü toplumsal rol bölüşümü anlamını taşımaktadır. Böylece erkek, kendisine verilen bu rol ile ekonomik olarak üretken olmakta ve toplumsal değer kazanmakta; kadın ise hem erkeğe bağımlı olmakta hem de yaptığı işin ekonomik bir değeri olmadığından “toplumsal değersizliğe” itilmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü; kadın ve erkek arasında pratikte sadece ayrı işleri yapmak ya da her iki cinsin birbirini tamamlayıcı hale gelmesini sağlayan adil bir sorumluluk bölüşümü olarak görülmektedir. Fakat toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü salt teknik bir işbölümü olmayıp, ayrıcalık ve ayrımcılık yapılarını içermekte, hiyerarşilere ve eşitsizliklere yol açmaktadır; çünkü erkeklerin ve kadınların emekleri eşit ücretlendirilmemekte ve ödüllendirilmemektedir (Bütün, 2010: 13).

Bu süreçle birlikte, erkekler siyasal, dinsel, askeri işlevler gibi ilave bir yüksek toplumsal değeri olan işlevlerle görevlendirilmekte; kadınlar ise yeniden üretim işlerini üstlenmekte ve üstlendikleri bu üretim faaliyetlerini evde yaptıkları işlerin bir uzantısı olarak sürdürmektedirler. Ayrıca söz konusu işler ekonomik değer taşımaktadır. Örneğin, insan yaşamının sürdürülmesi için gerekli olsa

da tarım sektöründe kadınların (ücretsiz aile işçisi olarak) çalışması ekonomik hesaplara yansıtılmamakta; bu nedenle görünmemekte ve ücreti ödenmemektedir (Toker, 2010: 12). Bu işbölümü nedeniyle kadın ve erkeklerin farklı günlük işleri, sorumlulukları ve zaman kullanımları vardır. Kadınların işleri, rolleri ve kimlikleri üreme (çocuk doğurma) ve aile içinde yapılan işler temelinde belirlenirken, toplumsal ve kamusal alanda yapılan işler erkeklerin asıl işi olarak görülmektedir. Erkek egemenliği altında bu işbölümü, kadınları bağımlı, ikincil ve dezavantajlı kılar (KSGM, 2007: 11). Sonuç olarak toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü erkek cinsinin lehine işlerken, özellikle toplumsal ve ekonomik açılardan bakıldığında kadın cinsinin yararına olarak biçimlendirildiğini söylemek zor olmaktadır.

Toplumsal cinsiyet rolleri ise, bir toplumda kadına ve erkeğe yüklenen ve onlardan beklenen farklı düşünce, duyuş ve davranış kalıplarını gösterir. Bu roller toplumdan topluma değiştiği gibi, din, kültür, etniklik, sınıf, yaş gibi değişkenlere bağlı olarak da değişmektedir. Roller sadece kadınlarla erkekleri birbirinden ayırmakta, kadınları ve erkekleri kendi içinde de farklılaştırmaktadır. Kadınların temel sorunu, ev ve aile merkezli bir yaşama mahkum edilmesidir. Erkek egemen sistem bu yolla hem hane halkının bakımı ve yeniden üretimini kadınlara yaptırmakta, hem de bu işleri değersizleştirmektedir (KSGM, 2007: 13). Bu bağlamda cinsiyete dayalı işbölümü, basitçe kadınlar ve erkeklerin farklı işlevlerinin bir bütünü değildir; tersine toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl belirlendiğinin gözlenebileceği, bu ilişki içindeki iktidar ve otorite alanlarının kurgulanma ve işleyiş biçimlerinin ortaya çıktığı toplumsal bir pratiğe işaret etmektedir. Dolayısıyla cinsiyete dayalı işbölümü ile mücadele etmek, o toplumda kadın ve erkek olmanın gerekleriyle mücadele etmek anlamına gelmektedir (Toker, 2010: 11).

3. TÜRKİYE'DE KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN BOYUTU

Şiddete maruz kalan kadınlar ve aile içi şiddetin nedenleri ile ilgili bilimsel araştırmaların artması, kitle iletişim araçlarında şiddete maruz kalan kadınların trajik aile öykülerinin yer alması, feminist grupların aile içinde şiddete uğramış kadınları korumak amacıyla örgütlenerek kamuoyunu harekete geçirmelerini sağlamış ve bu toplumsal soruna ilgiyi artırmıştır.

Türkiye'de kadına yönelik şiddeti araştıran bilimsel çalışmaların geçmişi kısa ve sayıları da oldukça sınırlıdır. Bu konudaki ilk çalışma 1988'de bir kamuoyu şirketi olan PİAR tarafından yapılmıştır. Aile içi şiddet ile ilgili oranların buzdağının üstünü gösterdiği, konunun hassasiyeti sebebiyle kadınların yaşadıkları şiddeti sakladıkları ileri sürülmektedir. (Yetim ve Şahin, 2008: 48). Bu nedenle cinsiyet temelli şiddetin anlaşılması ve mevcut veya geçmişte şiddet hikayesi olan kadınlara ilişkin vakaların doğru bir şekilde yönlendirilmesi, polis ve jandarma gibi kolluk kuvvetleri, sağlık çalışanları ve yargı mensuplarını da ilgilendiren temel işlevlerden olmaktadır.

3.1. Kadına Yönelik Şiddetin Nedenleri

Türk toplumunda kadın olmak, şiddete maruz kalma açısından başlı başına bir risk faktörü olarak görülmektedir. Toplumsal iletişimin en önemli araçlarından olan, az kelime ile çok mana ifade eden ve toplumun kültürel kodlarının özünü oluşturan unsurlar olarak Türk atasözlerinde ve erkeğin kadını sevmeye hakkı olduğu gibi dövme hakkı da bulunduğu, kadına yönelik şiddetin tasvip edildiği görülmektedir. Türk Atasözleri ve deyimlerinde, kadın birey olarak değil, ailenin bir üyesi olarak yer almaktadır (Ersöz, 2010: 167). Yaşam döngüsü içinde, ele alındığında aile içinde sahip olunacak çocuğun cinsiyetinin kız çocuğu aleyhine belirlenmesi, kız bebek-

lerin öldürülmesi, kız çocukların cinsel istismarı, dövülmesi, çeyiz, başlık parası, namus cinayetleri, flörtte şiddet, evlilikte hırpalanma, dayak, tecavüz, ekonomik ve psikolojik baskı ve cinsel istismar, işyerinde ve diğer kurumlarda cinsel ve psikolojik şiddet, kadın ticareti ve fahişeliğe zorlama, yaşlılıkta fiziksel, cinsel ve psikolojik saldırıya uğrama, cinayete kurban gitme şeklinde gerçekleşen kadına yönelik şiddetin aile bireyleri tarafından gerçekleştirilmesi, sorunu ayrıca önemli kılmaktadır (Subaşı ve Akın, 2003: 5).

Kadınların şiddete özellikle 30'lu yaşlardaki daha sık maruz kalması, hamilelik, eşinden ayrı yaşama, şiddete uğrama oranını artıran faktörlerdir. 2009 yılında yapılan Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'nın sonuçlarına göre; Her 10 kadından 1'i gebeliği sırasında fiziksel şiddete maruz kalmıştır.

Bunun yanında yoksulluk, kötü sosyo-ekonomik durum, düşük gelir düzeyi, erkeğin alkol-madde bağımlılığının olması, ruhsal hastalık varlığı ve çocukken şiddete maruz kalmış olmaları da şiddet riskini arttıran durumlardır. Kadına yönelik şiddetin nedenleri arasında, eşler arası zayıf iletişim nerdeyse her zaman vardır. Bu sayılanlar dışında, diğer nedenleri 3 ana başlık altında toplamak mümkündür (Yetim ve Şahin, 2008: 49);

3.1.1. Biyolojik Nedenler

Biyolojik nedenler arasında, erkeklik hormonlarının etkisi, şizofreni gibi bazı akıl hastalıkları ile anti-sosyal kişilik bozukluğu gibi bazı ruhsal bozukluklar sayılmaktadır (Yetim ve Şahin, 2008: 49).

3.1.2. Psikolojik Nedenler

Şiddet uygulayan çoğu eş, aile birliğinin ilk dönemlerinde bunu uygulamaz. Eşler arasında derin ruhsal bağlar kurulmaya başladığında şiddet eğilimleri kendini gösterir. Şiddeti uygulayan kişilerin,

uyguladıkları bu şiddet karşısında elde edecekleri kazancın, şiddetin maliyetinden daha fazla olduğunu düşünmeleri, şiddeti uygulamaya devam etmelerini sağlamaktadır.

3.1.3. Sosyal Nedenler

Şiddet uygulama, öğrenilebilen bir davranıştır. En önemli öğrenme kaynağı ise, şiddeti uygulayan kişinin kendi ailesidir. Çocukluğunda şiddet gören bir kişinin yetişkin olduğunda şiddet eğilimi içinde olması ihtimali yüksektir. Çocukluğunda anne ve diğer aile üyelerine şiddet uygulandığını gören biri, kendisine yönelme de bu yaşanmışlıktan etkilenmektedir.

Şiddetin, toplum tarafından paylaşılan bir değer yargısı olarak görülmesi, yoksulluk, hayat karşısında şanssız olmak, beklentilerin ve kazanılmış niteliklerin yoksunluğu gibi sosyo-ekonomik baskı unsurları da sosyal nedenler arasındadır. Yine Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması’nın sonuçlarına göre; ‘*Bazı durumlarda erkekler eşlerini dövebilir*’ ifadesine katılan kadınların oranı % 14, 2 gibi azımsanmayacak bir orandır. Yaşadıkları şiddeti, gerek korku, şiddeti meşru görme gerekse başka nedenlerle, kimseye anlatamayan kadınların oranı % 48, 5 olarak çıkmıştır. Bu bağlamda sağlık sorunları yaşama, intihar etmeyi düşünme ya da deneme olasılığının şiddet yaşayan kadınlarda en az iki kat arttığı sonucu çıkmıştır. (Karataş vd., 2008, 14).

Aile yapısını bozan sosyo-ekonomik faktörlerin, etkilenen ailelerdeki çocukların saldırgan davranışlar sergilemesine neden olduğu ifade edilmektedir. Bu durumun aile içi şiddetin nesiller arasında kesintiye uğramadan devam etmesinin bir nedeni olma ihtimali yükseltmektedir.

Kız çocukları ve kadınların gerek çekirdek aile gerekse geniş aile içinde, sokakta, okulda ve iş hayatında farklı biçimlerde ve yoğun-

lukta maruz kaldığı şiddet, kız çocuklarının okuyamamasından, kadınların toplumsal hayata etkin katılamamalarına, istenmeyen evliliklere, sakatlıklardan, ölümlere kadar çok farklı boyutlarda sorunları da beraberinde getirmektedir (Şener, 2011: 10). Türkiye’de okuma yazma bilmeyenlerin % 80, 1’ni kadınların oluşturması ve okullaşmanın cinsiyet oranları, eğitim düzeyi düşük kadınların özellikle kent çalışma yaşamında cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kalmaları bu tespitlerin göstergesi olarak kabul edilmektedir (Parlaktuna, 2010: 1225).

Sosyal nedenler arasında soruna sektörel-kurumsal yaklaşımların da etkili olduğu ifade edilmektedir. Sağlık sektörü, eşler arası şiddetin ikincil ve üçüncül korunmasında daha belirgin bir role sahiptir. Ancak genelde toplumda ve özelde de sağlık çalışanları arasında kadına yönelik şiddetin kabul edilebilir, geçerli nedenleri olan, kadının hak ettiği bazı davranışları içerdiği gibi bazı önyargılı yaklaşımlar, kadına yönelik şiddet ile ilgilenmekten alıkoyan en temel nedenleri arasındadır. Kadına yönelik şiddetin özel yaşamı ilgilendirdiği, bir sağlık sorunu olmadığı ve bu kadınlarla uğraşmanın umutsuz bir iş olduğu gibi ön yargıların, şiddete maruz kalmış kadına müdahaleyi önleyen sorunun en önemli kaynağıdır (Yetim ve Şahin, 2008: 51).

3.2. Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetin Yaygınlığı

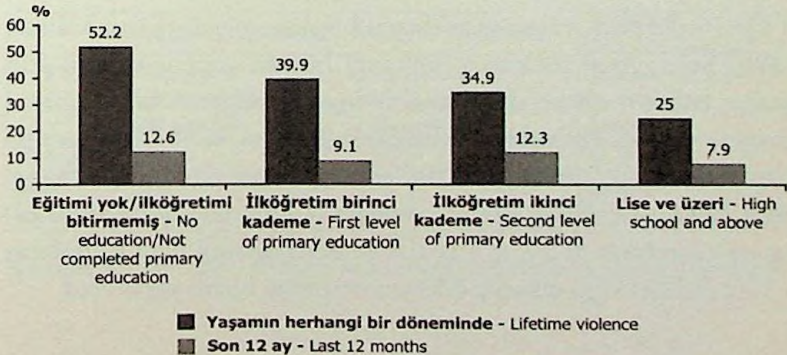
Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet konusunda ayrıntılı bilgi ve veri sağlayan araştırma sayısı azdır. Kadınların yaşadığı şiddeti sayılar boyutunda ele alan iki çalışma bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Aile Araştırma Kurumu (daha sonra T.C.Başbakanlık Aile Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü adını almıştır.) tarafında 1994 yılında yapılan çalışmadır. Bir diğeri ise Altınay ve Arat (2007) tarafından ulusal düzeyde sonuçlar sunan bir alan araştırmasıdır. Bu bölümde kadına yönelik şiddetin yaygınlığını ortaya koymada ya-

rarlanılan kaynak, Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü'nce 2008 yılında yapılan "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile içi Şiddet" araştırmasının sonuçlarıdır. Ulaşılan sonuçlar, Türkiye'de kadınların maruz kaldıkları şiddetin yaygınlığını göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Aşağıdaki grafik ve tablolarda kadına yönelik şiddetin yaygınlığını çeşitli açılardan gösteren (eğitim durumu, yerleşim yeri, bölge, refah düzeyi, yaş) veriler yer almaktadır.

Grafik 1'e göre, yaşamın herhangi bir döneminde maruz kalınan fiziksel şiddet yaygınlığı, kadınların eğitim düzeylerinin artması ile azalmaktadır. Eğitimi olmayan veya ilk öğretimi bitirmemiş kadınların maruz kaldıkları fiziksel şiddet, lise ve üzeri eğitim alan kadınlardan iki kat daha fazladır. Yakın dönem dikkate alındığında ise, kadınların maruz kaldıkları fiziksel şiddet oranlarının eğitim düzeyindeki artış ile azaldığı kesin olarak söylenememekle birlikte, hiç eğitimi olmayan (% 12, 6) ve lise ve üzeri eğitimi olan (% 7, 9) kadınlar arasında bir fark söz konusudur.

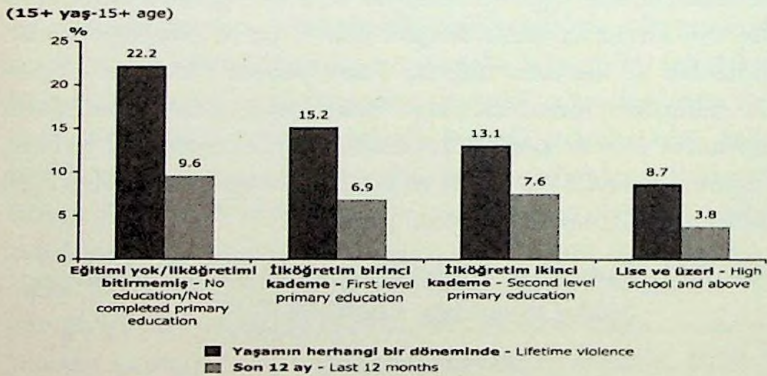
Grafik 1. Kadınların Eğitim Durumuna Göre Fiziksel Şiddet Yaygınlığı, (2008, %)

(15+ yaş-15+ age)

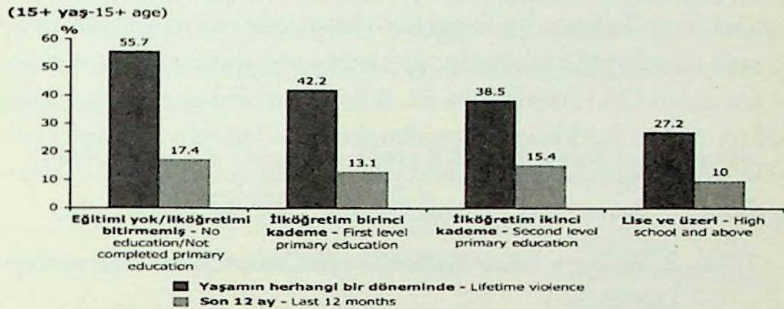
Grafik 2'ye göre, yaşamın herhangi bir döneminde maruz kalınan cinsel şiddet yaygınlığı, kadınların eğitim düzeyinin artması ile azalmaktadır. Hiç eğitimi olmayan ya da ilköğretimi bitirmemiş kadınların % 22, 2'si yaşamlarının herhangi bir döneminde cinsel şiddete maruz kalırken, lise ve üzeri eğitim almış kadınlarda bu oran % 8, 7'ye düşmektedir. Son on iki ayda lise ve üzeri eğitim almış kadınların % 3, 8'i cinsel şiddete maruz kalmıştır.

Grafik 2. Kadınların Eğitim Durumuna Göre Cinsel Şiddet Yaygınlığı, (2008, %)

Grafik 3'e göre, yaşamın herhangi bir döneminde maruz kalınan fiziksel veya cinsel şiddetten herhangi birinin yaşanmasına ilişkin oranlar kadının eğitim düzeyinin artması ile azalmaktadır. Eğitimi olmayan veya ilköğretimi bitirmemiş kadınların % 55, 7'si yaşamlarının herhangi bir döneminde fiziksel veya cinsel şiddetten herhangi birini yaşamıştır. Yakın dönem dikkate alındığında hiç eğitimi olmayan kadınların % 17, 4'ü ve lise ve üzeri eğitimi olan kadınların % 10'u fiziksel veya cinsel şiddetten herhangi birini yaşamıştır.

Grafik 3. Kadınların Eğitim Durumuna Göre Fiziksel veya Cinsel Şiddet Yaygınlığı, (2008, %)

Tablo 1'e göre, yaşamın herhangi bir döneminde maruz kalınan fiziksel veya cinsel şiddetten herhangi birinin yaşanmasına ilişkin oranlar kırdan kente göre daha fazla görülmektedir. Bu oran kırdan % 46,6 olarak gerçekleşirken, kentte 40,3 düzeyindedir. Yakın dönem dikkate alındığında kentte kadınların % 13,5'i ve kırdan ise % 14,1'i fiziksel veya cinsel şiddetten herhangi birini yaşamıştır.

Tablo 1. Yerleşim Yeri Göre Fiziksel veya Cinsel Şiddet Yaygınlığı (2008, %)

	FİZİKSEL ŞİDDET		CİNSEL ŞİDDET		FİZİKSEL VEYA CİNSEL ŞİDDET	
	Yaşamının Herhangi bir döneminde	Son 12 ay	Yaşamının Herhangi bir döneminde	Son 12 ay	Yaşamının Herhangi bir döneminde	Son 12 ay
Türkiye	39,3	9,9	15,3	7,0	41,9	13,7
Kent	38,0	10,0	14,3	6,7	40,3	13,5
Kır	43,2	9,9	18,3	7,9	46,6	14,1

Kaynak: KSGM, 2009. "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması"

Tablo 2'ye göre, yaşamın herhangi bir döneminde fiziksel şiddetin en yaygın olduğu bölge % 49, 5 ile Orta Anadolu'dur. Cinsel şiddetin en yaygın olduğu bölge ise % 29, 5 ile Kuzeydoğu Anadolu'dur. Yaşamın herhangi bir döneminde maruz kalınan fiziksel veya cinsel şiddetten herhangi birinin yaşanmasına ilişkin oranlar açısından Orta Anadolu % 52, 8 ile kadınların en yüksek oranda şiddete maruz kaldıkları bölge olmaktadır. Fiziksel veya cinsel şiddetin yaygınlığı açısından kadına yönelik şiddetin en düşük oranlarda olduğu bölgeler Batı Marmara ve Ege Bölgeleri olmaktadır.

Tablo 2. Bölgeye Göre Fiziksel veya Cinsel Şiddet Yaygınlığı (2008, %)

	FİZİKSEL ŞİDDET		CİNSEL ŞİDDET		FİZİKSEL VEYA CİNSEL ŞİDDET	
	Yaşamının Herhangi bir döneminde	Son 12 ay	Yaşamının Herhangi bir döneminde	Son 12 ay	Yaşamının Herhangi bir döneminde	Son 12 ay
İstanbul	36, 7	8, 1	11, 2	4, 7	38, 4	11, 1
Batı Marmara	24, 6	6, 0	8, 7	4, 3	26, 2	8, 8
Ege	31, 3	5, 3	13, 9	4, 1	34, 7	8, 0
Doğu Marmara	36, 5	7, 2	12, 8	5, 8	38, 5	10, 2
Batı Anadolu	42, 2	11, 6	15, 5	6, 5	44, 1	14, 7
Akdeniz	41, 7	11, 9	16, 1	6, 5	44, 0	14, 7
Orta Anadolu	49, 5	13, 5	22, 8	11, 0	52, 8	18, 5
Batı Karadeniz	42, 9	7, 9	17, 5	6, 7	46, 6	12, 0
Doğu Karadeniz	38, 0	6, 5	17, 6	7, 8	42, 6	12, 5
Kz. Doğ. Anadolu	53, 2	17, 8	29, 5	19, 4	57, 1	27, 4
Ort. Doğ. Anadolu	47, 2	14, 6	19, 7	12, 1	51, 5	21, 5
Ün. Doğ. Anadolu	47, 7	19, 2	19, 7	13, 0	51, 1	24, 6

Yayın: KSGM, 2009. "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması"

Eğitim düzeyi ve yaşanan şiddet arasındaki ilişki refah düzeyi içinde de benzer bir görüntü sergilemektedir. Refah düzeyi düşük olan hanelerde yaşayan kadınların yarısı yaşamlarının herhangi bir

döneminde şiddet görürken (% 49, 9), yüksek refah düzeyine sahip hanelerde yaşayan kadınların % 28, 7'si fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalmıştır. Yaşam kalitesindeki artış kadınların daha az şiddete maruz kaldıklarını göstermekle birlikte, yüksek refah düzeyine sahip olmak da kadınların şiddetten tamamen korundukları anlamına da gelmemektedir.

Tablo 3. Refah Düzeyine Göre Fiziksel veya Cinsel Şiddet Yaygınlığı, (2008, %)

	FİZİKSEL ŞİDDET		CİNSEL ŞİDDET		FİZİKSEL VEYA CİNSEL ŞİDDET	
	Yaşamının Herhangi bir döneminde	Son 12 ay	Yaşamının Herhangi bir döneminde	Son 12 ay	Yaşamının Herhangi bir döneminde	Son 12 ay
Toplam	39, 3	9, 9	15, 3	7, 0	41, 9	13, 7
Düşük	47, 0	13, 7	18, 9	9, 4	49, 9	18, 0
Orta	38, 9	8, 9	14, 6	6, 4	41, 6	12, 7
Yüksek	26, 7	5, 5	10, 3	3, 9	28, 7	8, 3

Kaynak: KSGM, 2009. "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması"

Fiziksel ve cinsel şiddetten en az birinin yaşamın herhangi bir döneminde yaşanması, yaş grupları açısından değerlendirildiğinde, ilerleyen yaş ile birlikte yaşanan şiddetin de artmakta olduğunu göstermektedir. Yaşamın herhangi bir döneminde maruz kalınan fiziksel ve cinsel şiddetin kümülatif olarak 45-49 yaş grubunda olan kadınlarda daha fazla olması, beklenen bir durumdur. Ancak son on iki aylık dönem dikkate alındığında tam tersi bir durum söz konusudur. Örneğin, 15-24 yaş grubunda, iki şiddet biçiminden birinin yaşanma yüzdesi (% 21) diğer yaş gruplarındakinden daha fazladır. Bu bulgular kadınların daha genç yaşlarda ve evliliklerinin ilk yıllarında daha çok şiddetle karşılaştıklarını göstermektedir.

Tablo 4. Yaşa Göre Fiziksel veya Cinsel Şiddet Yaygınlığı, (2008, %)

	FİZİKSEL ŞİDDET		CİNSEL ŞİDDET		FİZİKSEL VEYA CİNSEL ŞİDDET	
	Yaşamının Herhangi bir döneminde	Son 12 ay	Yaşamının Herhangi bir döneminde	Son 12 ay	Yaşamının Herhangi bir döneminde	Son 12 ay
15-24	31, 9	17, 3	13, 5	9, 7	35, 3	21, 3
25-34	36, 6	12, 5	13, 0	8, 4	39, 2	16, 5
35-44	39, 7	8, 7	14, 2	6, 5	42, 0	12, 6
45-49	45, 4	4, 8	19, 6	4, 6	47, 9	7, 8

Kaynak: KSGM, 2009. "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması"

4. KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN ÖNLENMESİ ÇALIŞMALARI

Tüm dünyada yaşanan değişim süreci, ülkeleri, toplumları ve aileleri de derinden etkilemektedir. Değişim süreciyle kırdan kente göç, kentleşme, sanayileşme, nüfus artışı, yaşanan krizler, bölgesel düzeyde yaşanan savaşlar, iç savaşlar, işsizlik, yoksulluk vb. dinamikler ailede önemli sorunlara yol açmaktadır. Yaşanan olumsuzluklardan aileler ve ailede dezavantajlı durumdaki kadınlar çeşitli nedenlerle, en fazla etkilenen bireylerdir. Tüm dünyada kadınların maruz kaldığı aile içi şiddet, aileyi ve kadınları korumaya yönelik önlemlerin alınması çalışmalarına hız vermiştir.

4.1. Dünyada Kadına Yönelik Şiddetle İlgili Hukuki Altyapı ve Kurumsallaşma Yasal Düzenlemeler

Kadınlara yönelik şiddet tüm dünyada görülen bir olgudur. Kadına yönelik şiddet; Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesi'nde *"hem kamusal hem de özel yaşamda kadınlara, fiziksel, cinsel, psikolojik acı veya ıstırap veren ya da verebilecek olan cinsiyete dayalı bir eylem, uygulama ya da bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma"* olarak tanımlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımında kadınların eşlerinden gördükleri şiddeti; *"yakın bir ilişkide fiziksel, psikolojik ve cinsel hasara yol açan her türlü davranış"* olarak tanımlanmaktadır.

İnsan hakları ihlallerinin en ciddi biçimlerinden olan genelde kadınlara yönelik şiddet, özelde de aile içi şiddet insan haklarına yönelik toplumsal cinsiyet temelli oluşan bir sorundur. Aile içi şiddet başta kadınlar olmak üzere çocuklar, erkekler ve yaşlılar gibi diğer mağdurları da kapsayan ve görmezden gelinemeyecek kadar yaygın olarak aile bireyini etkileyen bir olgudur.

1980 yılında Kopenhag'da yapılan II. Dünya Kadın Konferansı Konferansı'nın sonuç bildirgesinde erkek ile kadın arasında adil olmayan güç ilişkisine bağlanan şiddet, bir sağlık sorunu olarak kabul edilmiş ve "aile içinde kadına yönelik şiddetin önlenmesine" ilişkin alınan ilke kararı açıklanmıştır.

BM Ekonomik ve Sosyal Konsey'inin 1984 tarihli aile içi şiddete ilişkin kararında "sorunun niteliği ve nedenleri hakkında bilgilerin genellikle gizlendiği, bu bilgilere ulaşılamadığı, bu nedenle de mağdura yardım edilebilmesi, şiddetin tekrarının önlenmesi için bu bilgilerin açığa çıkarılması, kamuoyunda farkındalık, duyarlılık yaratılması zorunludur" ifadesi kullanılmıştır.

1985 yılında Nairobi’de toplanan III. Dünya Konferansında kabul edilen “Kadının İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Yönelik Stratejiler” belgesinin Barış bölümünde kadınlara yönelik şiddet konusuna değinilmiş ve önlenmesi amacıyla hukuki tedbirlerin alınması öngörülmüştür.

Kadınların “*İnsan Hakları Bildirgesi*” olarak kabul edilen ve 3 Eylül 1980 tarihinde yürürlüğe giren; Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW Komitesi) kadınlara karşı şiddetle ilgili 19 sayılı genel tavsiye kararıyla (1992) kadınlara karşı toplumsal cinsiyet temelli şiddetin kadınlara karşı ayrımcılığın bir biçimi olarak tanınıp kabul edilmesine katkı sağlamıştır. Birleşmiş Milletlerin 1993 yılındaki Genel Kurulu, Kadınlara Karşı Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi’ni benimsemiştir ve bu bildirme kadınlara yönelik şiddete karşı uluslararası planda harekete geçilmesinin zeminini oluşturmuştur. BM Genel Kurulu’nda, Aralık 1993’te kabul edilen Birleşmiş Milletler Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesi, kadına yönelik şiddet konusunda ilk uluslararası belge olması, aynı konuda ilerleyen dönemde gerçekleştirilecek çalışmalara öncü olması bakımından çığır açıcı olarak kabul edilmektedir (Şener, 2011: 10).

1995 yılında Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu, kadınlara karşı şiddetin ortadan kaldırılmasını, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamındaki diğer gereklilikler arasında stratejik bir hedef olarak belirlemiştir. BM Genel Sekreteri 2006 yılında kadınlara karşı şiddetin tüm biçimlerine ilişkin detaylı araştırmasını yayınlamıştır. Bu araştırmada kadınlara karşı şiddetin görünimleri ve bununla ilgili uluslararası hukuksal çerçeveler belirlenmiş, ayrıca bu sorunun ele alınmasında belirli ölçülerde başarı sağlayan “*umut verici uygulamaların*” ayrıntıları derlenmiştir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 7 Nisan 2011 tarihinde “Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” kabul ederek açıklamıştır. Sözleşme kadına karşı fiziksel, cinsel, psikolojik şiddetin yanı sıra, zorla evlendirme ve kadın cinsel organlarının kesilmesi gibi farklı şiddet türlerini tanımlamakta ve bunlara yasal çerçeve oluşturan ve yaptırımlar getiren, uluslararası bağlayıcılığa sahip ilk düzenleme olması açısından önemlidir. 10-11 Mayıs 2011 tarihlerinde İstanbul’da gerçekleştirilen 121. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Toplantısında üye ülkelerin imzasına açılan sözleşme Ülkemiz tarafından da onaylanmıştır. 25 Kasım 2011 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edilerek 29 Kasım 2011 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Kanun ile Türkiye, Avrupa Konseyi’nin ilgili sözleşmesini ilk onaylayan ülke olmuştur (KSGM, 2012: 9).

4.2. Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetle İlgili Hukuki Altyapı ve Kurumsallaşma Yasal Düzenlemeler

Ülkemiz, kadın konusuna yönelik olarak dünyada istisnai ve özgün bir tarihsel deneyime sahiptir. Kadınların ilerlemelerine ve güçlenmelerine ilişkin olarak günümüzde alınan bütün kararlarda ve uygulanan bütün politikalarda bu tarihsel deneyimin yansımalarını görmek mümkündür. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Atatürk’ün önderliğinde gerçekleştirilen reformlar, bir yandan kadının yurttaşlık hakları kazanmasını, diğer yandan Türk toplumunun yeniden yapılanmasını sağlamış, böylece büyük bir toplumsal değişim gerçekleştirilmiştir. Kadınların eğitim, çalışma hayatı, siyaset gibi kamu alanlarına açılması sağlanmış ve devlet eşitlikçi kamu politikaları ile bu katılımı özendirerek destek sağlamıştır.

1924 yılında kabul edilen, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve 1925 yılında kabul edilen Kıyafet Kanunu, eğitimi tek sistem altında toplayarak kadınlara erkeklerle eşit eğitim imkânları sağlamış; 1926

yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu, kadınların yasal statüsünü bütünüyle değiştirerek gerek aile içinde gerekse birey olarak eşit haklar sağlamış Reformlar olarak Türk kadınının aile sosyal yaşamını doğrudan etkilemişlerdir. Bunların yanı sıra kadınların yasal statülerinin eşitlenmesinde diğer önemli aşama ise siyasî hakların kazanılmasıdır. Birçok batı ülkesinden önce Türk kadınlarına 1930 yılında yerel; 1934 yılında da genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır (KGSG, 2012: 37).

Kadına yönelik şiddetle mücadelede, şiddetin doğal bir davranış değil suç olduğunun kavranabilmesi ve şiddet uygulayan aile bireylerinin cezalandırılması amacıyla düzenlenen yasal yaptırımlar büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda ülkemiz, şiddeti önlemeye yönelik uluslararası ve bölgesel sözleşmelere katılmakta ve söz konusu sözleşmelere paralel olarak ve ülke içinde yasal önlemler alınması konusunda Anayasal dayanağı ile Medeni Kanun, Türk Ceza Kanunu, Yerel Yönetimler Yasası ve Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve devlet kurumlarının kendi aralarında ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği kurarak yapılan proje ve uygulamalar büyük önem taşımaktadır.

• 1982 Anayasası

Kadına yönelik aile içi şiddeti önlemeye yönelik düzenlemeler, iç hukuktaki kaynağını uluslararası sözleşmeler yanında, Anayasa'dan da almaktadır. Anayasamızdaki kadın-erkek eşitliğine ilişkin maddeler 2001-2004 ve 2010 yılında yapılan değişikliklerle güçlendirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 5, 10, 12, 17, 19 ve 41. maddelerinde, her türlü ayrımcılığı reddeden ve cinsiyetler arasında eşitliği düzenleyen ifadeler yer almaktadır. Bir insan hakkı ihlali olarak kadına yönelik ayrımcılığın reddi ve eşitliğin sağlanması, aynı zamanda aile içinde kadına yönelik şiddeti ortaya çıkaran etkenlerin kaldırılması anlamına da gelmektedir. Özellikle sosyal, kültürel ve siyasî alanda genel bakış açısı ile yürütülen uyum çalışmaları içerisinde kadın ko-

nusunun entegre edilmesi kesit bir sektör olan kadın-erkek eşitliği konusunu birçok alan için önemli bir kriter haline getirmiştir. Bu alanda gerçekleştirilen çalışmalar şu şekilde özetlenmiştir:

Öncelikle yasal altyapının tartışıldığı ve T.C. Anayasasının bütünüyle yeniden ele alındığı uyum sürecinde AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program doğrultusunda yapılan çalışmalarda 10'uncu ve 90'ıncı maddelerinde yapılan değişiklikler her alanda kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik olumlu düzenlemelerdir.

Anayasa'nın 10 uncu maddesine; 2004 yılında: "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür." hükmü eklenmiştir. 2010 yılında 10 uncu maddenin ikinci fıkrasının sonuna: "... , bu maksatla alınacak tedbirler, eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz." ibaresi eklenmiştir. 41 inci maddesinde; "Aile Türk toplumunun temelidir" ifadesinden sonra gelmek üzere "ve eşler arasında eşitliğe dayanır." hükmü eklenmiştir. 66 ncı maddesinden; Türk vatandaşlığının düzenlenmesi ile ilgili eşitsizlik içeren hüküm çıkarılmıştır. 90 ıncı maddesinde; "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmalarla ulusal kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi durumunda çıkabilecek ihtilaflarda milletlerarası anlaşma hükümleri esas alınır." hükmü eklenmiş, bu çerçevede ile CEDAW⁹³ Sözleşmesi de ulusal düzenlemeler kapsamında üstün konuma getirilmiştir.

93 Kadınlarla Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), 1979'daki BM Genel Kurulu'ndan uyarlanmıştır. CEDAW, genellikle kadın haklarına dair kanun tasarısı olarak tanımlanmıştır. Sözleşmeye göre kadınlara karşı ayrımcılık kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir. Uluslar arası alanda kadınların temel hakları olarak kabul edilmektedir.

Ülkemizde anayasadaki düzenlemelere paralel olarak; 2002 yılında Türk Medeni Kanunu, 2005 yılında Türk Ceza Kanunu, 2003 yılında yürürlüğe giren İş Kanunu'nda yapılan düzenlemeler önemli gelişmelere yol açmıştır.

1998 yılında yürürlüğe giren 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un uygulanmasında yaşanan sorunları bertaraf etmek, aksaklıkların giderilmesi ve eksik kısımların tamamlanması amacıyla Kanun yeniden ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinasyonunda; sivil toplum kuruluşu temsilcileri, Ankara Adliyesinde aile içi şiddet konusunda görev yapan Cumhuriyet savcılar, Aile Mahkemesi Hakimleri ve Büyükşehir Belediyesi olan 16 ilin baro başkanı ile düzenlenen toplantılar ve ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşunun ve sivil toplum kuruluşlarının yazılı görüşleri değerlendirmeye alınmıştır. Anayasamız ve ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, özellikle Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ve yürürlükteki diğer yasal düzenlemelere dayalı olarak 6284 Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Kanun hazırlanmış ve 20 Mart 2012 tarih ve 28239 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (KSGM, 2012: 5)

Anayasal ve yasal düzenlemelerin yanında, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2007-2010), Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013) bulunmaktadır. 2011-2015 yıllarını kapsayacak Kadına Yönelik Aile içi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı hazırlanmaktadır.

2008-2013 yıllarını kapsayan yeni eylem planı ile kadın ve erkeklerin değişen sosyal durumları ve kaydedilen gelişme doğrultusunda öncelikler ve uygulama politikaları yeniden tanımlanmıştır. Toplum-

sal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı kapsamında yer alan eğitim, ekonomi, yoksulluk, yetki ve karar alma sürecine katılım, sağlık, medya, çevre ve kurumsal mekanizmalar konuları her biri için mevcut durum toplumsal cinsiyet eşitliği açısından tanımlanmaktadır. Ayrıca toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşılmasının önündeki engelleri analiz eden ayrıca amaçlar, hedefler ve somut uygulama stratejilerine yer veren kapsamlı politika dokümanları hazırlanmıştır.

2011-2015 yıllarını kapsayacak Kadına Yönelik Aile içi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planının temel hedefleri ise aşağıda özetlenmiştir:

- ✓ Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik aile içi şiddetle mücadeleye yönelik yasal düzenlemeler yapılması ve uygulamadaki aksaklıkları ortadan kaldırması,
- ✓ Aile içi şiddeti doğuran ve pekiştiren olumsuz tutum ve davranışların ortadan kaldırılması amacıyla, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik aile içi şiddet konularında toplumsal farkındalık yaratılması ve zihinsel dönüşümün sağlanması,
- ✓ Kadının sosyo-ekonomik konumunun güçlendirilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması ve uygulanmasının sağlanması,
- ✓ Aile içinde şiddet gören kadına ve varsa çocuklarına yönelik ulaşılabilir koruyucu hizmetlerin düzenlenmesi ve uygulanmasını sağlamak,
- ✓ Aile içinde şiddet gören kadına ve şiddet failine yönelik tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerini düzenlenmesi ve uygulanmasının sağlanması,

- ✓ Aile içinde şiddet gören kadına ve varsa çocuk/çocuklarına yönelik hizmet sunumunda kurum/kuruluş ve ilgili sektörler arası işbirliği mekanizmasının kurulması.

Kadına yönelik aile içi şiddetin önlenmesine yönelik yasal düzenlemelere tarihsel süreç açısından yaklaşıldığında, dayanağını Anayasa'dan alan ulusal yasal düzenlemelerin en başında Medeni Kanun gelmektedir.

• Medeni Kanun

1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu, toplumsal yaşamda aile içi şiddetin kaynağını oluşturan küçük yaşta evlenmeler ve çok eşliliği yasaklamıştır. Kadınlar resmi nikâh ile devletin resmi görevlisi önünde ve tanıklar huzurunda kendi iradesini açıklayarak eşini özgürce seçme hürriyetine kavuşmuş, eşit koşullarda boşanma ve çocuklar üzerinde velayet hakkına sahip olmuştur. Medeni Kanun yeni şekliyle kadın-erkek eşitliğini gözeten, cinsiyet ayrımcılığına son veren, kadınları, aile ve toplum içerisinde erkeklerle eşit kılan, kadın emeğini değerlendiren bir düzenlemedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilerek 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren Yeni Türk Medeni Kanunu ile özellikle aile hukuku alanında bugüne kadar yaşanan gelişmeler, değişim ve ihtiyaçlar dikkate alınarak çok önemli değişiklikler yapılmıştır. Medeni Kanun'da yapılan başlıca düzenlemeler aşağıdaki gibidir:

- ✓ 1997 yılında yapılan değişiklikle kadına evlenmeden önceki soyadını kocasının soyadından önce gelmek üzere kullanabilme hakkı veren uygulama yeni yasada aynen benimsenmiştir.
- ✓ “*Aile reisi kocadır*” hükmü değiştirilerek “*evlilik birliğini eşler beraber yönetirler*” hükmü getirilmiştir.

- ✓ Evin seçimini kocanın yapacağı hükmü değiştirilerek, (m. 187) eşlerin oturacakları evi birlikte seçecekleri hükmü getirilmiştir.
- ✓ Eski Kanunda evlilik birliğini temsil hakkı, bazı haller dışında kocaya ait iken, yeni Türk Medeni Kanununda evlilik birliğinin temsili eşlerin her ikisine verilmiştir. (m.188)
- ✓ Eşlerin çocuğun velayet haklarını (m. 136) birlikte paylaşması ile kadın ve erkek eşitliğini önceki yasal düzenlemeden daha ileriye götürmüştür.

Türk toplumuna çağdaş gelişmeleri yaşama imkânı tanıyan bir düzenlemelerin amacı kadını yasal zeminde daha güçlü bir konuma taşımaktır (KSGM, 2012: 7).

Hukuk modern toplumlarda reformların en önemli aracıdır. Medeni kanunda aile içi şiddetin önlenmesi ve mağdurların korunması için düzenlemeler yer almaktadır. Kadına yönelik aile içi şiddetle ilgili olarak Medeni Kanun kapsamındaki konular, boşanma, velayet, tazminat ve nafakadır (KSGM, Proje).

- ✓ Medeni Kanun aile içi şiddeti boşanma nedeni olarak kabul etmiştir. Kanuna göre herkesin evleneceği kişiyi seçme hakkı vardır. Zorla, tehditle veya hileyle yapılan evliliğin iptali için 5 yıl içinde dava açılabilir.
- ✓ Eşlerden biri, evlilik birliğinin huzur ve yararı göz önünde tutulmak şartıyla, iş ve meslek seçimi ve yürütülmesinde diğer eşin iznini almak zorunda değildir.
- ✓ Genel hükümlere göre boşanmadan sonra nafaka davalarının açılma yeri davalının ikametgahı yeri mahkemesidir. Yeni Kanunda, boşanmadan sonra açılacak nafaka davalarında, nafa-

ka alacaklısının yerleşim yeri mahkemesi yetkili kılınmıştır.

- ✓ Kanunda getirilen önemli bir düzenleme de tarafların talepleri ile boşanma davalarının gizli celse ile yapılabilecek olmasıdır.
- ✓ Bir başka değişiklik sağ kalan eşin ölen eşine ait olan, birlikte yaşadıkları konut üzerinde, kendisine katılma alacağına mahsup edilmek, yetmez ise bedel eklenmek suretiyle intifa ya da oturma hakkının tanınmasını isteyebilmesidir.
- ✓ Yine mirasın paylaşımında haklı sebeplerin varlığı halinde, sağ kalan eşin veya miras bırakanın diğer yasal mirasçılarının birinin istemi üzerine mülkiyet yerine intifa veya oturma hakkı tanınması imkânı da getirilmektedir.

• **Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun(lar)**

Türkiye’de ilk kez aile içi şiddet kavramı, hukuksal metinlerde tanımlanmış ve aile içindeki şiddetin önlenmesi amacıyla 1998 yılında 4320 sayılı “Ailenin Korunmasına Dair Kanun” ile aile içi şiddete karşı çok önemli bir güvence sistemi getirilmiştir. Aile içi şiddete maruz kalan mağdurun şikâyeti olmadan da üçüncü şahısların bildirimiyle, polis ve adalet mekanizmasının harekete geçmesi sağlanmıştır (KGSG, 2012: 35).

2005 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisinde “Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin” Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi amacıyla Meclis Araştırma Komisyonu oluşturulmuştur. Komisyon’un hazırladığı rapora göre; kadına yönelik şiddet ve töre/namus cinayetleri konusunda alınacak önlemler ve sorumlu kuruluşlar belirlenmiştir (KGSG, 2012: 36).

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 4 Temmuz 2006 tarihinde yayımlanan “Çocuk ve Kadına Yönelik Şiddet Hareketleri ile Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi için Alınacak Tedbirler” konulu 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile kadına yönelik şiddet ve töre/namus cinayetleri konusunda koordinatör kurum olarak belirlenmiştir (KGSG, 2012: 37).

4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunun uygulanmasındaki aksaklıkların giderilmesini amacıyla Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün koordinatörlüğünde ilgili kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin hukukçu temsilcileri ile yapılan bir dizi toplantı sonucunda bir Değişiklik Tasarısı hazırlanarak, yeni kanuni düzenleme 4 Mayıs 2007 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kanun ile “şiddet” kavramı geniş yorumlanarak “*evli olmalarına rağmen fiilen ayrı yaşayan, mahkemece ayrılık kararı verilen veya yasal olarak ayrı yaşama hakkı olan aile bireyleri ve çocuklar da koruma*” altına alınması sağlanmıştır. “Kusurlu eşin veya diğer aile bireyinin” ifadesinin kullanılması ile aynı çatı altında yaşayan diğer aile bireyleri hakkında da tedbir kararına hükmedilmesine olanak sağlanmıştır. Ayrıca Kanun’da öngörülen tedbirler arasına aile mahkemesi hâkiminin uygun görmesi halinde, şiddet uygulayan bireyin rehabilitasyonu amacıyla “*Bir sağlık kuruluşunda muayene veya tedavi için başvurması*” tedbiri eklenmiştir. Bunlara ek olarak değişiklik ile Kanun’dan yararlanmak için yapılacak başvuruların ve infazı için yapılan işlemlerin *harca tabi olmayacağı* da hükme bağlanmıştır (KGSG, 2012: 38)

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün başkanlığında 25.05.2010-24.12.2010 tarihleri arasında ilgili kamu kurumları arasında yapılan ve toplantıya katılan sorumlu kurumlar tarafın-

dan yapılan sunumlar ve hazırlanan raporlara dayanılarak “Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2010 Yılı İzleme ve Değerlendirme Toplantısı Birleşik Raporu’nda” üç temel hedef belirlenmiştir. Ayrıca bu hedeflere yönelik aktiviteler ve sorumlu kurumlar belirlenmiştir.

Hedeflerden ilki, “Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele konularında yasal düzenlemeler yapılması ve uygulamadaki aksaklıkları ortadan kaldırmak” olarak belirlenmiştir. Bu amaçla “Mevcut yasal düzenlemelerde kadına yönelik şiddetin tüm boyutlarıyla ele alınıp alınmadığının incelenmesi” görev ve sorumluluğu KSGM’ye verilmiştir. Mevcut yasal düzenlemelerde kadına yönelik şiddete ilişkin uygulamadaki aksaklıkların tespiti ve bu aksaklıkların giderilmesi sorumluluğu da Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, KSGM’ye verilmiştir. Söz konusu kanundaki eksikliklerin giderilmesi amacıyla KSGM, koordinasyonunda ilgili kurumların katılımı ve sivil toplum kuruluşlarının görüşleri de alınarak bir Tasarı Taslağı hazırlanmıştır. Tasarı Taslağı, Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanının imzası ile Bakanlar Kurulunda görüşülmek üzere 12.01.2011 tarihinde Başbakanlığa iletilmiştir (KGSG, 2012: 40).

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, özellikle Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ve yürürlükteki diğer kanuni düzenlemeler esasına dayalı olarak hazırlanmış ve TBMM genel kurulunda 8.3.2012 tarihinde kabul edilerek, 20 Mart 2012 tarih ve 28239 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (RG, 2012).

Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren 14.1.1998 tarihli ve 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun yürürlükten kaldırılmış ve önceden 4320 sayılı Kanun hükümlerine göre verilen kararların uygulanmasına devam edilmesi karara bağlanmıştır. 4320 Sayılı Ailenin Korunması Hakkında Kanun kapsamındaki aile içi şiddet mağduru kişilerin kapsamı “*aile içi şiddete maruz kalan eş, çocuk aynı çatı altında yaşayan diğer aile bireylerini ve mahkemece ayrılık kararı verilen veya yasal olarak ayrı yaşama hakkı olan ya da evli olmalarına rağmen fiilen ayrı yaşayan aile bireyler*” olarak kullanılmış ve ifade daha da genişletilmiştir (KSGM, 2012: 46).

6284 sayılı Kanun’un kapsamı, “*şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişiler*” olarak değiştirilmiştir. Şiddete maruz kalan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlere ilişkin usul ve esasları düzenleyen Kanunda “ev içi şiddet” ifadesi, “*Şiddet mağduru ve şiddet uygulayanla aynı haneyi paylaşırsa da aile veya hanede ya da aile mensubu sayılan diğer kişiler arasında meydana gelen her türlü fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddeti*” olarak tanımlanmıştır.

6284 sayılı Kanun metninde Kadına yönelik şiddet: Kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ile kadının insan hakları ihlaline yol açan ve bu Kanunda şiddet olarak tanımlanan her türlü tutum ve davranış olarak tanımlanmaktadır.

6284 sayılı Kanunun m. 14/1’e göre; Bakanlık, şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik destek ve izleme hizmetlerinin verildiği, gerekli uzman personelin görev yaptığı ve tercihen kadın personelin istihdam edildiği, çalışmalarını yedi gün yirmidört saat esasına göre yürüten,

çalışma usul ve esasları yönetmelikle belirlenen, şiddet önleme ve izleme merkezlerini kurmakla görevlendirilmiştir.

Kanunun 14 üncü maddesinde kurulması öngörülen şiddet önleme ve izleme merkezlerinin, Bakanlık tarafından belirlenecek illerde, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki yıl içinde pilot uygulama yapılmak üzere kurulması ve Kuruluşları tamamlanıncaya kadar merkezlerin görevlerinin Bakanlığın ilgili birimlerince yürütülmesi kanunda yer alan geçici madde ile hükme bağlanmıştır.

6284 sayılı Kanunun m. 16/1'e göre; Kanun hükümlerinin yerine getirilmesinde kurumlar arası koordinasyon görevi Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına verilmiştir. Ayrıca Kamu kurum ve kuruluşları ile diğer gerçek ve tüzel kişiler, bu Kanunun (16/2) uygulanmasıyla ilgili olarak kendi görev alanına giren konularda işbirliği ve yardımda bulunmak ve alınan tedbir kararlarını ivedilikle yerine getirmekle yükümlü kılınmıştır. Kanun kapsamında gerçek ve tüzel kişilerin Bakanlık çalışmalarını desteklemek ve ortak çalışmalar yapmak üzere teşvik edilmesi istenmiştir.

• Türk Ceza Kanunu (TCK)

Türk hukuk sisteminde kadına yönelik şiddetle ilgili olarak yeni Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) bazı hükümler bulunmaktadır. TCK'nda kadına yönelik şiddetle ilgili özel bir hüküm bulunmamasına karşın yasanın çeşitli suçları düzenleyen maddeleri kapsamında değerlendirilen bazı hükümler bulunmaktadır.

Evlilik içi şiddetin ortaya çıkış biçimleri fiziksel şiddet, psikolojik şiddet ve cinsel şiddettir. Evlilik içi fiziksel şiddet, kadına yönelik olarak genellikle itilip kakılmak, tartaklanmak, dövülmek (tekme, yumruk, tokat vb.) kesici veya vurucu aletlerle bedenine zarar verilmek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ekonomik şiddet, kadına yönelik

evlilik içi şiddet türü olarak ekonomik kaynakların ve paranın kişi üzerinde bir yaptırım, tehdit ve kontrol aracı olarak kullanılması şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak ekonomik şiddet, aslında sonuçları itibarıyla psikolojik şiddetin alt başlıklarından birini oluşturabilecek niteliktedir (Baytur ve Ertem, 2006: 94).

Avrupa Birliği 2005 yılı Katılım Öncesi Mali Yardım Programı kapsamında, kadınların insan haklarını geliştirmek adına kadınları aile içi şiddetten korumak için paydaşların kapasitelerinin güçlendirilmesi amacıyla TÜİK tarafından yapılan ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün yürütücüsü ve yararlanıcı kurum olduğu, “Kadına yönelik şiddetin kaynağı ve türleri nelerdir?” sorusuna yanıt verecek olan büyük ölçekli “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 2008” çalışmasıyla kadına yönelik aile içi şiddetle ilgili niceliksek bilgi toplanıp analiz edilmiştir.

- *Ülkemiz genelinde eşi veya eski eşi tarafından fiziksel şiddete maruz bırakılan kadınların oranı % 39’dur*
- *Evlenmiş kadınların hayatındaki en yaygın şiddet eşlerinden gördükleri şiddettir.*

Konuya ilişkin en temel yasal düzenlemelerden biri de “5237 sayılı Türk Ceza Kanunu” dur. 1 Haziran 2005’te yürürlüğe giren bu yasada da yine reform niteliğinde düzenlemelere yer verilmiştir. Bu düzenlemelerden en önemlisi yasada kadın ve kız ayrımının kaldırılmış olmasıdır. Eski Ceza Kanununda, kadının mağdur olduğu birçok suç topluma karşı işlenen suçlar olarak düzenlenmişken, yeni TCK ile bu anlayış terk edilmiş ve bu suçlar “bireye” karşı işlenen suçlar kapsamına alınmıştır. Eski TCK’da düzenlenmemiş olan “evlilik içi tecavüz”, ilk kez bu yasada düzenlenmiş bulunmaktadır (KGSG, 2012: 37).

Yeni yasal düzenlemede, genital Muayene bağımsız bir madde olarak düzenlenmiş, yetkili hâkim ve savcı kararı olmaksızın, kişiyi genital muayeneye gönderen veya bu muayeneyi yapan fail hakkın-da üç aydan bir yıla kadar hapis cezası getirilmiştir. Reşit olmayan kişiyle cinsel ilişkide bulunmak bağımsız bir suç olarak tanımlanmıştır.

Yeni yasal düzenlemede cinsel saldırı suçunun, eşe karşı işlenmesi durumunda soruşturma ve kovuşturma yapılması mağdurun şikâyetine bağlanmıştır. Düzenleme ile eş üzerinde gerçekleştirilen ve cinsel saldırı suçunun nitelikli halini oluşturan davranışlara ceza yaptırımı getirilmiş, ancak bu durumda soruşturma ve kovuşturma yapılması mağdur eşin şikâyetine bağlı tutulmuştur.

Bir önceki Türk Ceza Kanununun “*töre*” cinayetlerinde indirimine yol açan maddesi 2000 yılında yasa kapsamından çıkarılmış olmakla beraber yeni Türk Ceza Kanunu ile “*töre saikiyle*” öldürme, “*kasten öldürme suçunun nitelikli halleri*” arasında düzenlenmiş, faillerinin yasada öngörülen en ağır ceza olan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılması hükmü getirilmiştir (KGSG, 2012: 38).

• İş Kanunu

2007 yılında **Gelir Vergisi Kanunu**’nda yapılan değişikliklerle hane içinde kadınlar tarafından üretilen ürünlerin düzenlenen kermes, festival, panayır ile kamu kurum ve kuruluşlarınca geçici olarak belirlenen yerlerde satılması sonucu kadınların elde ettikleri gelirler vergiden muaf tutulmuştur (TCEU: 2008).

10 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren Yeni İş Kanununun getirdiği en önemli ilerleme işveren-işçi ilişkisinde cinsiyet dâhil hiçbir nedenle temel insan hakları bakımından ayırım yapılamayacağıdır. Bu kapsamda;

- *İş sözleşmesinin yapılmasında, uygulanmasında ve sona erdirilmesinde cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapılamayacağı,*
- *Cinsiyet nedeniyle eşit değerde iş için daha düşük ücret verilemeyeceği,*
- *Cinsiyet, medeni hal ve aile yükümlülükleri, hamilelik ve doğumun iş akdinin feshi için geçerli sebep oluşturamayacağı,*
- *İşyerinde işçinin, işveren, diğer bir işçi veya üçüncü kişiler tarafından cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene bildirmesine rağmen gerekli önlemlerin alınmaması halinde işçinin haklı nedenle işi derhal fesih hakkına sahip olduğuna ilişkin hüküm,*
- *Genel ekonomik kriz veya zorlayıcı nedenlerle kısa çalışma ve kısa çalışma ödeneği hükmü,*
- *Kadın çalışanlara verilen ücretli doğum izin sürelerinin artırılmasına ilişkin hüküm kanunda yer almıştır.*

6111 sayılı “Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigorta Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” 25.02.2011 tarihinde 27857 mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 6111 sayılı yasa ile 4857 sayılı “İş Kanunu”nun 74 üncü maddesinin birinci fıkrasında mevcut “Kadın işçilerin doğumdan önce sekiz ve doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam on altı haftalık süre için çalıştırılmamaları esastır. Çoğul gebelik halinde doğumdan önce çalıştırılmayacak sekiz haftalık süreye iki hafta süre eklenir. Ancak, sağlık durumu uygun olduğu takdirde, doktorun onayı ile kadın işçi isterse doğumdan önceki üç haftaya kadar işyerinde çalışabilir. Bu durumda, kadın işçinin çalıştığı süreler doğum sonrası sürelerle eklenir” hükmüne “Kadın işçinin

erken doğum yapması halinde ise doğumdan önce kullanamadığı çalıştırılmayacak süreler, doğum sonrası sürelere eklenmek suretiyle kullandırılır.”cümlesi eklenmiştir. Yeni istihdam imkânlarının sağlanması açısından;

- 18 yaşından büyük kadınlardan; mesleki yeterlik belgesi sahipleri için kırk sekiz ay süreyle, sigorta primleri işsizlik sigortası fonundan karşılanacaktır.
- Mesleki ve teknik eğitim veren orta veya yüksek öğretimi veya Türkiye İş Kurumunca düzenlenen işgücü yetiştirme kurslarını bitirenler için otuz altı ay süreyle, uygulanır hükmü getirilmiştir.

4857 sayılı yasanın 13 ve 14 üncü maddelerinde düzenlenen *“Kısmi süreli iş sözleşmesiyle çalışanlar ile bu Kanuna göre ev hizmetlerinde ay içerisinde 30 günden az çalışan sigortalıların eksik günlerine ait genel sağlık sigortası primlerini 30 güne tamamlama yükümlülüğü 1/1/2012 tarihinde başlayacaktır.”* eklenen cümle ile kısmi çalışma süreli iş sözleşmeleri ile ilgili olarak yeni hüküm getirilmiştir.

Ülkemizin toplumsal gerçekleri ve taraf olduğu uluslararası sözleşmeler doğrultusunda; doğum izinleri konusunda farklı sosyal güvenlik kuruluşlarına bağlı olarak çalışanlar için ebeveyn izni ve evlat edinme halinde de bu iznin kullanılabilmesi amacıyla “Devlet Memurları Kanunu ve İş Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı” hazırlanmıştır. Doğum sonrası ücretsiz ebeveyn izni süresinin, memurlar açısından kadın ve erkek için toplam on iki ay, işçiler için ise kadın ve erkek için en fazla altışar ay olarak tespit edildiği Tasarı, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunun 6111 sayılı Kanun, 25.02.2011 tarihinde resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (TBMM, 2012).

Ocak 2003 yılında yürürlüğe giren, 4787 sayılı Kanun, Aile hukukundan doğan dava ve işleri görmek üzere kurulan aile mahkemelerine dair hükümleri kapsamaktadır. Aile mahkemelerinin kuruluş, görev ve yargılama usullerini düzenlemektedir. Kanun, kadınlar ve çocukların adalete ulaşmalarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun. Söz konusu kanun ile kurulan ve kurulma aşamasında olan ve aile hukukuyla ilgili konularda karar verme yetkisine sahip mahkemelerin başlıca görevleri, çocuklar ve özellikle de uygulamada kadınlar olmak üzere yetişkinler için, ailenin mali korunması da dahil olmak üzere koruyucu, eğitsel ve sosyal önlemler almaktır. Bu kapsamda Mahkeme, yetişkinler (kadınlar) için;

- *Evlilik birliğinden doğan yükümlülükleri konusunda eşleri uyarak, gerektiğinde uzlaştırmaya,*
- *Ailenin ekonomik varlığının korunması veya evlilik birliğinden doğan mali yükümlülüklerin yerine getirilmesine ilişkin gerekli önlemleri almaya,*
- *Resmi veya özel sağlık veya sosyal hizmet kurumlarına, huzur evlerine veya benzeri yerlere yerleştirmeye,*
- *Bir meslek edinme kursuna veya uygun görülecek bir eğitim kurumuna vermeye,*

karar verebilir. Aile içi ilişkilerden kaynaklanan sorunların çözümünde özel bir yargılamayı sürecinin gerekliliği aile mahkemelerinin uzmanlık mahkemesi olarak kurulmasını ve yine sorunların çözümünde uzmanlardan yararlanılması açısından olumlu bir düzenlemedir. Aile mahkemeleri kanunu ile getirilen en önemli değişiklik aile mahkemeleri hâkimlerinin, önlerine gelen dava ve işlerin özelliklerine göre, esasa girmeden önce, aile içindeki karşılıklı sevgi, saygı

ve hoşgörünün korunması bakımından eşlerin ve çocukların karşı karşıya oldukları sorunları tespit ederek bunların sulh yoluyla çözümünü, gerektiğinde uzmanlardan da yararlanarak çözüm araması olmuştur. Hâkim davanın esası ile ilgili işlemlere başlamadan önce, sorunları tespit ederek anlaşma yoluyla çözüm sağlamaya çalışmakta, mümkün olmadığı takdirde yargılamaya devam etmektedir.

Kanun ile davaya bakan hâkim yönünden de önemli değişiklikler getirilmiş ve aile mahkemeleri hâkimlerinin, evli, çocuk sahibi ve otuz yaşını doldurmuş olması koşulu getirilmiştir. Ayrıca hâkimin tercihen aile hukuku alanında lisansüstü eğitim yapmış olması aranmıştır. Böylece hâkimin evli ve çocuk sahibi olmasının, eşler arasındaki uyuşmazlığın çözümünü kolaylaştıracağı düşünülmüştür.

Adalet Bakanlığı verilerine göre; yasa gereği nüfusu 100.000'nin üzerinde olan tüm yerleşim yerlerinde kurulan mahkemelerin sayısı, 186 ve faal olarak çalışanların sayısı ise 177 olarak açıklanmıştır (AB, 2010: 9).

Belediye Kanunu ile şiddete uğrayan kadınlara hizmet vermek üzere Belediyeler de yetkili kılınmıştır. Bu Kanunla Büyükşehir Belediyeleri ile nüfusu 50.000'ni geçen belediyelere kadınlar ve çocuklar için "*koruma evleri*" açma görevi verilmiştir. Böylece şiddete uğrayan kadınlara verilen koruyucu ve önleyici hizmetlerin geliştirilmesi amaçlanmıştır (KGSG, 2011: 37).

Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2010 Yılı İzleme ve Değerlendirme Toplantısı Birleşik Raporu'nda" belirlenen üç temel hedeften ikincisi olan Aile içi Şiddeti doğuran ve pekiştiren olumsuz tutum ve davranışların ortadan kaldırılması amacıyla, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik aile içi şiddet konularında toplumsal farkındalık yaratmak ve zihinsel dönüşüm

sağlama hedefini gerçekleştirmek için sorumlu kurumlardan biri olarak K adının Statüsü Genel Müdürlüğü görevlendirilmiştir. Bu bağlamda KSGM, Toplumsal cinsiyet eşitliği ve aile içi şiddetle mücadelenin uygulanan politika ve programlara yansıtılabilmesi için politika yapıcılara, karar vericilere, hizmet sunanlara ve kamuya yönelik olarak görsel ve basılı materyallerin hazırlanması, dağıtılması ve bilgilendirme etkinliklerinin düzenlenmesinde sorumlu kurum olarak çalışmalarına başlamıştır.

KSGM, kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele izleme ve değerlendirme toplantıları sonucunda varılan bir yandan kadına yönelik aile içi şiddet konusunda toplumda bilinç düzeyinin artırılması diğer yandan şiddetin yasal düzeyde yaptırımlara bağlanması çalışmalarının yanında şiddeti doğuran nedenleri de ortadan kaldırmak için “Kadının sosyo-ekonomik konumunun güçlendirilmesine yönelik düzenlemeleri yapmak ve uygulanmasını sağlamak” hedeflerine ulaşmak için çalışmalarına başlamıştır (KSGM, 2012).

İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Arasında Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Kapsamında Sunulan Hizmetlerde Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesine, İşbirliği Yapılmasına ve Eşgüdümün Artırılmasına İlişkin Protokol İmzalandı. Protokolün, devrim niteliğinde bir çalışma, ilk kez Cumhuriyet tarihinde jandarma subay okulunda, meslek yüksekokulunda, insan hakları yurttaşlık adı altında verilen derslerde artık kadınlarla ilgili, kadının insan hakkı, kız çocuklarının eğitiminin önündeki engeller konusu yer alacak. Protokol gereği Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde “*vatani görevini yerine getiren er ve erbaşlara kadına yönelik şiddetin, töre ve namus cinayetlerinin önlenmesi konularında*” bilincin artırılması için eğitim programları düzenlenecek. Ayrıca Komutan-

lık bünyesindeki okulların müfredatlarına, *“toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi konuları”* dâhil edilecek. Şiddet mağduru kadınlara yönelik hizmetlerin kapasitesi geliştirilecek ve bu kapsamda personel yetiştirilecek (KSGM, 2012).

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün koordinasyonunda ilgili tüm tarafların işbirliği ile hazırlanan Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele çerçevesinde hazırlanan Ulusal Eylem Planı, Kısa (2007-2008), Orta (2007-2009) ve Uzun vade (2007-2010 ve sonrası) olmak üzere üç uygulama dönemini kapsamaktadır. Planın amacı, ülkemizde aile içinde kadına yönelik her tür şiddetin ortadan kaldırılması için gerekli önlemlerin tüm tarafların işbirliği ile uygulamaya konulmasıdır. Genel Müdürlük planda öngörülen tedbirlerin uygulanmasını dönemsel toplantılar aracılığı ile izlemektedir. Planın uygulama süresi sona ermiş ve 2012-2016 dönemi için çalışmalar devam etmektedir (ASPB-KSGM, 2012).

Ülkemizde 24 Mart 2009 tarihinde TBMM bünyesinde oluşturulan kadın erkek eşitliği komisyonu *“Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine İlişkin Uygulamaların İncelenmesi”* *“Erken Yaşta Evlilikler”*, *“Eğitim Sistemimizdeki Cinsiyet Eşitliğinin Yeri ve Çocuk Cinsiyeti”* nedeniyle kadın üzerinde oluşturulan psikolojik şiddet, başlık parası ve geleneksel evlilikler, mobbing konularını araştırmak ve incelemek üzere alt komisyonlar kurulmuştur. Mayıs 2011’de, Kadına Yönelik Şiddetle ve Aile İçi Şiddetle Mücadele ve Önleme konusunda Avrupa Konseyi Sözleşmesine imza atan Türkiye, 2005 yılından bu tarafa AB Katılım Öncesi mali işbirliği Programından yararlanarak, toplumsal duyarlılığın artması ve Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi Eşleştirme Projesi ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele projesi kapsamında yaklaşık 4, 5 milyon Euro kaynak kullanmıştır (ASPB-KSGM, 2012).

KSGM, kadınların statüsünü güçlendirmek, kadına yönelik şiddetle mücadele etmek amacıyla yapılan her türlü çalışmada, bu konuda çalışmalar yürüten sivil toplu kuruluşlarının görüşü alınarak değerlendirilmekte, düzenlenen toplantı, panel, seminer vb. etkinliklere kadın sivil toplum kuruluşları, kuvvetli bağlar kurmak ve etkin işbirliği içerisinde faaliyet göstermek için çağrılmaktadır.

4.3. Sivil Toplum Çabaları

Kadınlar değişik kaynaklarla beslenen bir süreç içinde 1980'lerde kamusal alanda seslerini duyurmaya başlamışlardır. 1990'larda kendi sivil toplum kuruluşlarını oluşturmuşlar ve devleti dönüştürmeye çalışarak, devlet düzeyinde kadına karşı şiddetle mücadele mekanizmalarını harekete geçirmişlerdir. Bu süreç içinde mücadelenin boyutları ve biçimleri çeşitlenmiş ve yaygınlaşmıştır. 1980'lerde devlet karşıtı söylemleri ile devletle herhangi bir işbirliğinin reddeden kadınlar, 1990'larda devlet kurumlarını ve mekanizmalarını da kullanarak kadına yönelik şiddete karşı yaygın bir söylem geliştirmeye başlamışlardır (Altınay ve Arat, 2007: 17).

Kadına yönelik şiddeti önlemede, Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) yoğun bir çaba gösterdikleri görülmektedir. Bu çabalar, kadına yönelik şiddete karşı tutum değişikliğinin sağlanması, toplumda kadına karşı geleneksel bakış açısının değiştirilmesi, toplumda kadına yönelik şiddetin kabul görmesinin önüne geçilmesi ve kadınların ekonomik ve psikolojik olarak desteklenmesi konularında yoğunlaştığı görülmektedir. 1990 yılında kurulan Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, şiddet gören kadınlara dayanışma oluşturmak amacıyla hukuki ve psikolojik destek sağlamaktadır. 1995-1999 yılları arasında yürütülen bağımsız Mor Çatı Kadın Sığınağının kapatılması üzerine, "Sığınaklar Açılsın" kampanyası ve 1999 yılından sonra da "Şiddete Sıfır Hoşgörü" kampanyaları yürütülmüştür. Ayrıca,

“Ekonomik Şiddet”e karşı kampanya ve 4320 sayılı kanunun uygulanması için kampanya yine Mor Çatı tarafından gerçekleştirilen sivil toplum çabaları kapsamında ele alınabilir.

Bir diğer STK olan Kadın Dayanışma Vakfı da kadın dayanışması ile kadına yönelik her türlü şiddetle mücadele etmektedir. Kadın Dayanışma Vakfı, Mayıs 1993’te kurulmuş olan bir sivil toplum örgütüdür. Vakfın kökeni 1987 yılında bir grup aktivist kadın tarafından oluşturulmuş olan “Kadın Tartışma Grubu”na dayanmaktadır. Vakfın resmen kurulmasından önce, Ekim 1991’de, Ankara’da Altındağ Belediyesi ile işbirliği çerçevesinde bir Kadın Danışma Merkezi açılmıştır. Bu, Türkiye’de kadın kuruluşlarının bir yerel yönetimle ilk işbirliği deneyimini oluşturmaktadır. O tarihten itibaren, bir kadın kuruluşu olarak Vakıf, ülkedeki birçok ilke imza atmıştır. 1993 yılında Altındağ Belediyesi işbirliği ile açılan Türkiye’nin ilk bağımsız Kadın Sığınağı da bunlardan biridir. Kadın Dayanışma Vakfı, kadın dayanışması yoluyla, kadına yönelik her türlü şiddet, özellikle aile içi şiddetle mücadele etmeyi amaçlayan bağımsız bir kuruluştur. Vakıf, kamuoyuna ve medyaya yönelik çalışmaları ile kadının insan hakları konusunda baskı oluşturarak, kadına yönelik şiddetin meşruiyetini sona erdirmeye yönünde toplumsal değişime katkıda bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli eğitim programlarıyla aile içinde kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda, Danışma Merkezine gelen kadınlara, Vakıf gönüllülerine ve meslek elemanlarına yönelik bilinç yükseltme çalışmaları yapmaktadır (KDY, 2012).

1997 yılı Ağustos ayında kurulan Kadın Merkezi Vakfı (KAMER) kurulduğu günden bu yana yaşadığı şiddetten kurtulmak isteyen kadınlara destek olmaktadır. 1997 yılı Ağustos ayından 2009 yılı Aralık ayına kadar yaklaşık 10.000 kadına destek olmaya çalışmış her kadın ile ortalama 3 kere görüşerek 30.000 civarında görüş-

me yapmıştır. Bunların yanında, Kırkörük Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Kooperatifi, Ege Kadın Dayanışma Vakfı, Antalya Kadın Dayanışma ve Danışma Merkezi, Van Kadın Derneği, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi, Sosyal ve Kriminolojik Araştırmalar Çalışma Grubu gibi STK'lar kadına yönelik şiddet konusunda oldukça kapsamlı çalışmalar yürütmektedirler (KSGM, 2008: 50). 2004 yılında Hürriyet Gazetesi, Çağdaş Eğitim Vakfı ve CNN Türk tarafından ortaklaşa hazırlanan "Aile İçi Şiddete Son" kampanyası ile aile içi şiddet başta olmak üzere kadınların yaşadığı tüm sorunlara karşı farkındalık yaratmak için hem yurt içinde hem de yurt dışında toplantılar, eğitim çalışmaları gibi etkinlikler düzenlenmiştir. "Aile İçi Şiddete Son" Kampanyası, evdeki şiddetin, başta şiddete çoğunlukla maruz kalan kadınlar ve çocuklar olmak üzere tüm aile fertleri üzerindeki yıkıcı ve kalıcı etkilerini ortaya koymayı ve şiddetin hâkim olmadığı aileler oluşmasına katkıda bulunmayı, aile içi şiddet ve sonuçları konusunda bilgilendirmeyi ve duyarlılığı arttırmayı amaçlamıştır.

Türkiye'de bu kapsamda yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde, önemli gelişmelere imza atıldığı söylenebilir. 1987 yılından bugüne kadarki süreçte, önceleri yalnızca kadınların mücadelesi olarak ortaya çıkan hareketin artık çok sayıda kurum ve kuruluş aracılığı ile devlet ve STK'lar düzeyine yayıldığı söylenebilir. Aile içi Şiddet konusunda ülkemizde kaynağını uluslararası sözleşmeler ve anayasadan alan yasal düzenlemelerin ve konuya duyarlılık kazandırmayı amaçlayan çalışmaların yapıldığı, şiddet görenlerin güvenliklerin için açılan sığınma evlerinin sayılarının artırılma çabalarının devam ettiği görülmektedir. Umut verici uygulamaların hayata geçirilmesi için yapılan çalışmaların çoğu STK'lar tarafından gündeme getirilmekte ve bu kuruluşlar devletle işbirliği içinde çalışmaktadırlar. Bu kapsamda hem ulusal hem de yerel düzeyde sorunun ortaya konma-

sı, kadınların bu tür programlara katılımının sağlanması, polisleri, sağlık çalışanlarını ve yargı mensuplarını eğitmenin yanı sıra kurumsal kültürün değiştirilmesi ve bunlar yapılırken yürütülen çalışmaların STK'lar ve diğer kurumlarla eşgüdümlü hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır (KSGM, 2008: 53).

STK'lar, savunuculuk, farkındalığın artırılması ve toplumsal hareketlilik aracılığı ile kadına yönelik şiddetle ilgili birincil önleme (daha gerçekleşmeden şiddetin önlenmesi) çalışmalarının öncülüğünü yürütmekte ve devletin de bu alanda giderek daha aktif hale gelmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Bu noktada devletin, STK'lar ve ilgili diğer birimlerin işbirliği içinde olmaları, alınan kararların, yasalar ve çalışmaların eşgüdümlü hale getirilmesi kadına yönelik aile içi şiddetin önlenmesi ve azaltılması konusunda çok önemli hale gelmektedir.

SONUÇ

Kadına yönelik şiddet olgusunda, toplumun erkek egemen yapısının etkisi olmakla birlikte, uygulanan ekonomik, siyasî ve yasal politikaların toplumun erkek egemen yapısı temel alınarak oluşturulmasının da büyük payı vardır. Böylece, toplumsal yapı içinde erkek üstün konuma yükseltirken kadını erkeğin karşısında ast konumuna indirmekte ve böylece erkeğin ya da toplumun kadına uyguladığı şiddet meşru gösterilmektedir. Kadınların hem toplumda hem aile içindeki karar süreçlerinde erkeklerle eşit düzeyde yer alamaması, sosyal ve ekonomik statülerinin düşük olması, kadınları şiddete karşı zayıf konuma itmektedir. Kadına yönelik şiddetin önlenmesi aşamasında öncelikle toplumsal iş bölümü ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin köklü bir zihniyet dönüşümünün sağlanması gerekmektedir.

Türkiye’de kadına yönelik şiddet en önemli toplumsal sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de kadına yönelik uygulanan şiddet bir bölge ya da kültürün nitelikleri sonucu ortaya çıkan bir durum olmaması nedeniyle, ülkemizin her bölgesinde şiddete rastlamak mümkündür. Kadına yönelik şiddetin farklı türleriyle ülke genelinde her türlü farklı demografik, sosyo-ekonomik, yerel-kültürel özelliklere sahip kesimlerinde karşılaşılmaktadır. Türkiye’de kadına yönelik şiddetin nedenlerinin belirlenmesi ve soruna çözüm getirilmesi için, şiddetin toplum tarafından nasıl sunulduğu, nasıl algılandığının iyi tanımlanması gerekmektedir.

Bu süreçte Türkiye kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli adımlar atmaktadır. 1987 yılında sadece kadınların mücadelesi olarak başlayan bu girişim günümüzde artık hem devlet hem de STK’lar düzeyine yayılmıştır. Konunun yasal platformda tartışılmasının yanında kadına yönelik şiddet konusunda STK’larca toplumda farkındalık yaratılması ve birincil önleme çalışmalarının yürütülmesi bu konudaki devlet-STK işbirliğinin de en önemli ayağını oluşturmaktadır. Ancak Kadına yönelik şiddet çok kapsamlı sosyal bir sorun olduğundan sadece hukuk alanında önlemler getirilmesi şiddetin tam anlamıyla önlenmesi için yeterli değildir. Kadınların maruz kaldıkları şiddeti ortadan kaldırmak için bütün ilgili kurum ve kuruluşların işbirliğiyle uzun soluklu bir mücadele gerekmektedir. Bu aşamada kararlı bir devlet politikasının yanında kadına yönelik şiddetle etkin bir şekilde mücadele edilebilmesi, ancak devlet kurumlarının, hükümetlerin kararlı tutumu ve sivil toplum kuruluşları ile eşgüdüm içinde çalışmaları ile mümkündür.

KAYNAKÇA

- AB, (2010), T.C. Adalet Bakanlığı, 2010 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, <http://www.adalet.gov.tr/rapor/2010.bakanlik.faaliyet.raporu.pdf>
- ALTINAY, Ayşe Gül ve ARAT, Yeşim, 2007. "Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet", TÜBİTAK Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu, İstanbul.
- ASPB-KSGM, (2012) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Strateji geliştirme Başkanlığı, 26.10.2011 Tarih ve 111-815 sayılı Soru Önergesi Cevabı,
- ASAG (2009), T.C Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, (2009), "Türkiye'de Aile Mahkemeleri Uygulaması ve Uygulamanın Değerlendirilmesi", (Proje Yürütücüsü: Dr. Orhan FİLİZ ve Araştırma Grubu: Prof. Dr. Hasan Hüseyin ÇEVİK, Doç. Dr. Turgut GÖKSU, Prof. Dr. Ahmet HASKÖSE, Prof. Dr. Vahit BIÇAK, Prof. Dr. Ali KARAGÜLMEZ, Prof. Dr. Halil İbrahim BAHAR, Prof. Dr. Nurdan A. OKUR, psikolog ENGÜR Berge), T.C Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 141, Ankara.
- BM, Rapor: "Report of the world conference to review and Appraise the achievements of the United nations decade for women: equality, development and peace, 1985, A/ CONF.116/28/Rev.1.
- BAYTUR Emel ve ERTEM Burcu, (2006), "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Hukuki Boyutları", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 65, ss.89-118.
- BÜTÜN, Melek, (2010) "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Çocuk Bakım Hizmetleri: Farklı Ülke Uygulamaları", Başbakanlık Kadın statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- CETS no: 210: Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence", Erişim Tarihi: 03.24.2012. <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/210.htm>
- ERSÖZ GÜNİNDİ, Ayşe, (2010), "Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Roller" Gazi Türkiyat, Bahar 2010, s. 6, ss167-182. Erişim Tarihi: 033.23.2012. <http://www.turkiyat.gazi.edu.tr>
- EU (European Union), "Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Women against Violence" Erişim Tarihi: 03.04.2012, [http://www.coe.int/t/e/human_rights/equality/05._violence_against_women/003_rec\(2002\)05.asp](http://www.coe.int/t/e/human_rights/equality/05._violence_against_women/003_rec(2002)05.asp)
- GÖKKAYA Veda Bilican, (2011), "Türkiye'de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 12, Sayı 2, ss. 101-113.

- KARATAŞ, Sultan, ŞENER Ülker ve OTARAN Nur, (2008), Kadın Sığınmaevleri Klavuzu, T.C. Başbakanlık, Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi, ss 248.
- KARINCA, Eray (2011) **Sorularla Kadına Yönelik Aile içi Şiddet**, Ankara Barosu Başkanlığı, Ankara.
- KDY (2012); KADIN DAYANIŞMA VAKFI, **Erişim Tarihi:** 07.05.2012, <http://www.kadindayanismavakfi.org.tr/tarihce>.
- KAMER (Kadın Dayanışma Merkezi), **Erişim Tarihi:** 07.05.2012, <http://www.kamer.org.tr>.
- KSGM (Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü), 2007. "Kadınlar İçin Aile İçi Şiddetle Mücadele El Kitabı", Kadına Yönelik Aile içi Şiddetle Mücadele Projesi, Ankara.
- KSGM (Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü), 2008. "Kadına Yönelik Aile içi Şiddet", (Hazırlayanlar: Korkut-Owen, F. ve Owen, D.) Ekim, Ankara.
- KSGM (Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü), 2009. "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile içi Şiddet Araştırması", Elma Teknik Basım Matbaacılık, Ankara.
- KSGM (Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü), (2012), Türkiye'de kadının Durumu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, ss.44, Ankara.
- KSGM (Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü), (2010) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2010 Yılı İzleme ve Değerlendirme Toplantısı Birleşik Raporu, **Erişim Tarihi:** 07.05.2012, <http://www.kadininstatusu.gov.tr/tr/html/121/Izleme+ve+Degerlendirme+Raporlari/>
- SÜBAŞI Nüket, Akın Ayşe (2003), "Kadına Yönelik Şiddet; Nedenleri ve Sonuçları, Toplumsal Cinsiyet", Sağlık ve Kadın, Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları. **Erişim Tarihi:** 03.04.2012, http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/kadina_yon_siddet.pdf
- PARLAKTUNA, İnci, (2010), "Türkiye'de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi", c.10, S. 4, Ekim 2010, ss. 1217-1230.
- RG, (2012), "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı şiddetin Önlenmesine Dair Kanun", 20 Mart 2012 Salı, 20239 sayılı Resmi Gazete,
- ŞENER, Bozkurt Ekin, (2011) "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddeti Önlemede 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve Değerlendirilmesi", Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.

- TBMM, (2012), Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanun Sorgu Sonuçları, **Erişim Tarihi**, 02.04.2012, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_sd.sorgu_yonlendirme?Kanun_no=6111 & k_Baslangic_Tarihi= & k_Bitis_Tarihi= & r_Baslangic_
- TCEU, 2008, T.C. BAŞBAKANLIK Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013, 2008 Ankara.
- TOKER, Müge (2010) "Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasında Medya Okuryazarlığının Rolü", Başbakanlık Kadın statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (TDK), Terimler Sözlüğü, (**Erişim Tarihi**: 03.04.2012, www.tdk.gov.tr).
- YALÇIN, Fatih (2012) "RTÜK Kararları Çerçevesinde Televizyon Yayınlarında Şiddet", RTÜK Uzmanlık Tezi, Ocak, Ankara.
- YETİM, Dilek ve ŞAHİN, Erkan Melih (2008) "Aile Hekimliğinde Kadına Yönelik Şiddete Yaklaşım", *Aile Hekimliği Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 48-53.
- WHO (World Health Organization), (1996) Violence Against Women: WHO Consultation, Geneva, FRH/WHO/96.27, 5-7 February, Geneva, (**Erişim Tarihi**: 03.04.2012, http://whqlibdoc.who.int/hq/1996/FRH_WHO_96.27.pdf).

Sağlık Hakkı Bağlamında Sivil Toplum Örgütlerinin Eylemlerinin Sosyal Politikalara Katkıları

Yrd. Doç. Dr. Beyhan AKSOY - Akdeniz Üniversitesi

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), sağlığı bir sosyal hak, sağlık hizmetini de bir kamusal hizmet olarak kabul etmekte, sağlığın sosyal ve ekonomik belirleyicilerini önemsemektedir. DSÖ Anayasası'na göre (WHO, 1946) sağlık bedensel, ruhsal ve toplumsal tam iyilik hali olarak tanımlanırken, sağlığın her insanın temel bir hakkı olduğu vurgulanmakta ve hükümetler insanların sağlığından sorumlu tutulmaktadır (Dedeoğlu, 2009).

Sivil toplum örgütlerine dair birçok farklı tanımın ortak noktalarına bakarak, bu örgütleri karakterize eden niteliklerin salt kendi amaç ve değerlerine değil, aynı zamanda topluma hizmet etmek, kâr amacı gütmemek, devlet dışı olmak ve devlet ile vatandaşlar arasında köprü kurmak olduğu söylenebilir (Mütevellioğlu, 2009; Kocabaş, 2010: 17). Homojen bir yapı göstermeyen sivil toplum örgütlerinin bir alt türü olarak demokratik kitle örgütleri, demokratikleşmeye katkıda bulunma kapasitesine sahip olmaları bakımından STÖ adı altında faaliyet gösteren sermaye örgütleri, şirket tipi örgütlenmeler ve diğer STÖ'lerden ayrılmaktadırlar (Mütevellioğlu, 2009). Bu çerçevede demokratik kitle örgütleri, farklı toplumsal kesimlerin çıkarlarını temsil eder; yapısal toplumsal çelişkileri sorgular ve eleştirir. Ayrıca devlet ve sermaye karşısında özerk olmaları ile STÖ adı altında faaliyet gösteren diğer örgütlenmelerden nitelik olarak farklılaşan bir yapı gösterir.

Bu çalışmada önce sağlık sektöründe 1990'dan sonra gerçekleştirilen eylemlerin örgütlenmesinde rol alan aktörler, eylemlerin amaçları, eylemlerin biçimleri ele alınmakta, ardından STÖ'lerin ve eylemliliklerinin sosyal politikaların belirlenmesi üzerindeki etkileri tartışılmaktadır. Bu bağlamda araştırma sorusu şu şekilde biçimlenmektedir: Sağlık hizmetlerinin piyasa koşullarına bırakılma sürecinde STÖ'ler sağlık hakkını nasıl savunmaktadır ve bu görüşlerini hükümetler üzerinde etki yapmak üzere ne tür eylemlere dönüştürmektedir? Çalışmada belge analizi yöntemiyle tarihsel bir inceleme yapılarak araştırma sorularına cevaplar aranmaktadır.

1. SAĞLIK HAKKI

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Anayasası'na göre en yüksek düzeyde ulaşılabilir olan sağlık standardından yararlanmak, her insanın temel bir hakkıdır ve sağlık hakkından yararlanmada, "ırk, din, siyasal düşünce, ekonomik ve sosyal durum" gibi açılardan, bireyler arasında bir ayrımcılık yapılamaz (WHO, 1946) Sağlık hakkı, bu en yüksek sağlık standardından insanların eşit şekilde faydalanmasına olanak tanıyan bir sağlık sistemine sahip olma hakkını gerektirmektedir. Kavram, zamanında ve uygun sağlık hizmetinin yanı sıra, güvenli ve içilebilir suya, yeterli temizliğe, güvenli gıdaya, beslenme ve konuta, sağlıklı yerleşim koşullarına ve çevresel koşullara, sağlıklı ilgili eğitim ve bilgiye sahip olma unsurlarını kapsayan bir içerikle geniş olarak yorumlanmaktadır. Sağlık hakkı, nüfusun sağlıklı ilgili kararların alınmasında ulusal ve uluslararası düzeyde katılımının sağlanmasını da kapsamaktadır (TSAGM, 2008). Sağlığın kamu hizmeti olarak düzenlenmesi idareye yükümlülükler, bireye ise haklar verildiği anlamına gelmektedir. Sözelimi kamu hastanelerinden yararlanma, birey açısından bir hak ve bireylere sağlık hizmeti sunma da devlet açısından bir yükümlülüktür (Bayındır, 2007).

Sağlık hakkı, sağlık hizmetlerinde *mevcudiyet*, *erişilebilirlik*, *kabul edilebilirlik* ve *kalite* olmak üzere dört temel standardın yerine getirilmesini gerektirmektedir (WHO, 2007): *Mevcudiyet*, sağlık kuruluşları ile sağlık mal ve hizmetlerinin nicel olarak yeterli olmasını ifade eder. *Erişilebilirlik*, ayrımcılık yapmamayı, fiziksel ve ekonomik ulaşılabilirliği ve bilgiye erişimi gerektirmektedir. Ayrımcılığın olmadığı sağlık hizmetleri, sağlık kurumları ile sağlık mal ve hizmetlerinin başta en korunmasızlar olmak üzere herkes için erişilebilir olması anlamına gelmektedir. Erişilebilir bir sağlık hizmeti, toplumun bütün kesimleri için fiziksel olarak güvenli ulaşılabilir bir düzeyde ve yaygınlıkta olmayı gerektirir. Ayrıca ekonomik anlamda erişilebilir sağlık hizmetleriyle ilgili konularda tüm insanların bilgi arama, alma ve açıklama hakkı vardır. Sağlık hakkının bir diğer standardı olarak *kabul edilebilirlik*, tüm sağlık mal ve hizmetlerinin toplumsal cinsiyete ve yaşam döngüsü gereksinimlerine olduğu kadar; etik ve kültürel değerlere uygunluğa da duyarlı olmasıdır. *Kalite standardı*, sağlık hizmetlerinin bilimsel ve tıbbi olarak uygun ve en yüksek kalitede olması gerekliliğine vurgu yapar.

Sağlık hakkı diğer haklarda olduğu gibi devletlere üç düzeyde yükümlülük getirmektedir. Bunlar saygı duyma, koruma ve yerine getirme yükümlülükleridir (WHO, 2007; BMA, IFHHRO, Com-mat, 2007) *Saygı duyma yükümlülüğü* devletin sağlık hakkını ihlal etmemesi demektir. Devlet sağlık hakkından yararlananları engellememeli ya da sınırlamamalıdır. *Koruma yükümlülüğüne* göre devlet sağlık hakkının başkaları tarafından ihlalini önler. Devlet bunun için önlemler alırken üçüncü şahısların tıbbi ekipman ve ilaçları pazarlamalarını denetleyecek sistemleri de getirmeli ve uygulamalıdır. Ayrıca, devlet sağlık çalışanlarının uygun eğitim, beceri ve etik davranışlara sahip olmalarını garantilemelidir. *Yerine getirme yükümlülüğü* devletin sağlık hakkından yararlanmayı sağlamak adına pozitif

adımlar atmasını gerektirmektedir. Bu yükümlülükler göz önünde bulundurulduğunda devletlerin, sağlık hakkının yerine getirilişi bakımından serbest bırakılması, bu hakkın içeriğinin boşaltılması anlamına gelebilecek uygulamalara yol açacaktır (Şahin, 2010). Diğer bir ifade ile devletin sağlık hakkı konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmesi, hakkın kullanılabilir kılınması bakımından yaşamsal önemdedir.

Sağlık hakkının güvence altına alınması ve çerçevesinin çizilebilmesi bakımından bazı ulusal ve uluslararası düzenlemelere kısaca değinmek faydalı olacaktır. Bunlardan ilki olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne göre (25. Md.) herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir. Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bir yaptırım gücüne sahip olmasa da, sağlık hakkının gerek ulusal, gerekse uluslararası alanda hukuksal anlamda tanınması yolunda atılmış çok önemli bir adımdır (Birinci, 2010).

Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası'nın 49. maddesi, devleti herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesi ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla görevli kılmaktaydı. Sağlık hakkı, 1982 Anayasası ile devletin sağlık hizmeti görevlerini kamu ve özel kesimdeki sağlık ve sosyal yardım kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getireceği şeklinde yeniden düzenlenmiş ve böylece devletin sağlık hizmeti sunumundaki sorumluluğu zayıflatılmıştır.

Devletin sosyal politika anlayışındaki değişim ve bu değişimin Anayasa ile onaylanması, sağlık hizmeti sunumunun sosyal devlet

anlayışından piyasa koşullarına bırakılmasına dair önemli bir kırılma noktası olarak görülebilir. Anayasamızda sağlık hakkı sosyal haklar arasında yer almakla birlikte, 65. maddede devletin sosyal hakları ekonomik gelişmeye bağlı bir şekilde “mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde” yerine getireceği kabul edilmiştir. Bu ifadeyle uygulama, devleti yönetenlerin takdirine bırakılmakta ve bu konuda hak sahiplerine doğrudan dava açma yetkisi tanınmamaktadır (Şahbaz, 2009).

Hasta Hakları Yönetmeliği’ne göre sağlık hakkı içerisinde yer alan hasta hakkı, *“sağlık hizmetlerinden faydalanma ihtiyacı bulunan fertlerin, sırf insan olmaları sebebiyle sahip bulundukları ve T.C. Anayasası, milletlerarası anlaşmalar, kanunlar ve diğer mevzuat ile teminat altına alınmış bulunan haklar”* olarak tanımlanmaktadır (Resmi Gazete: 01.08.1998/23420). Sosyal güvenlik hakkı, çalışanların mesleki hastalıkları ile iş kazalarına karşı korunmasını öngörmesinden ötürü sağlık hakkı ile bağlantılıdır. Bu nedenlerle sosyal güvenlik hakkının olmadığı ülkelerde sağlık hakkı ve dolayısıyla yaşama hakkı, özellikle yoksul kesimler bakımından, kullanılamaz bir hak haline gelmektedir (Şahbaz, 2009).

2. SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLENMESİ

STÖ terimi dünyada ve Türkiye’de çok değişik alanlarda faaliyet gösteren farklı toplumsal sınıflara mensup yurttaşların bir araya geldiği, faaliyet konuları, alanları, amaç sistemleri, örgütlenme modelleri ve düzlemleri pek çok açıdan farklılık gösteren kuruluşlar için kullanılan bir üst kavramdır (Mütevellioğlu ve Köksal, 2002: 8). STÖ’ler farklı alanlarda çalışan gönüllü örgütlerden, düşünce kuruluşlarına, sosyal hareketlerden vatandaşlık inisiyatiflerine, hükümet dışı örgütlerden sendikalara ve meslek odalarına kadar geniş bir yelpaze içinde hareket eden bir örgütlenme biçimini ve faaliyet

alanını temsil etmektedir. Sivil topluma günümüzde oldukça farklı anlamlar yüklenmiştir. Sivil toplum “sosyal hareketler”, “üçüncü sektör”, “kâr amaçsız örgütler”, “bağımsız savunma grupları” gibi terimlerle ifade edilmektedir (Şenkal, 2007: 335). Sivil toplumu, kavrama belli bir ahlaki ve siyasi değer de atfederek, “bir toplumun kendisini ve eylemlerini bir bütün olarak, devlet iktidarının baskısı ve denetimi altında olmayan gönüllü örgütler yoluyla örgütlemesi” temelinde tanımlamak mümkündür (Keyman, 2007).

Modern toplumda sivil toplum, devlete karşı anlam sistemi tanımlayan, değer, program ve söylemler geliştirebilecek yeterlilikle ekonomik, ideolojik ve örgütsel kapasiteye sahip olan sosyal grupların varlığı ile özdeş görülebilir (Bayhan, 2005: 154). STÖ’ler siyasal iktidarı etkilemek üzere iktidarlara üzerinde baskı oluşturmaya çalışırken, özellikle uzmanlığa dayalı örgütlenmeler şeklinde biçimlenen bazı çıkar grupları üyelerinin ya da temsil ettikleri kitlelerin çıkarları doğrultusunda fikirlerini eyleme dönüştürmektedir (Erdoğan, 2001; Yıldırım, 2001; Lam vd., 2006; Pasqualoni ve Scott, 2006; Kartal ve Kümbetoğlu, 2011; Bükmen ve Meydanoğlu, 2011). “*Bir sosyal hak olarak sağlık hakkının, doğuştan kazanılmış bir hak olduğu ve tüm vatandaşların bu haktan eşit ulaşılabilir, nitelikli ve ücretsiz olarak yararlanması gerektiği*” şeklinde özetlenebilecek bir temelle mücadelelerine yön veren sivil toplum örgütlerini yalnızca sağlık sektöründeki meslek örgütleri ya da sendikalarla sınırlandırmak doğru değildir. Diğer taraftan literatürde kurulma biçimleri ve zorunlu üyelik özellikleri bakımından sendika ve meslek örgütlerini STÖ kategorisine dâhil etmeyen görüşler mevcuttur. Fakat devlette sivil toplum arasındaki ilişkilerle ilgili çözümlemelerin temelinde bu iki sosyolojik olgunun birbirinden farklı fakat etkileşim halinde bulunduğu, tarihsel süreçte ilişkilerin aldığı biçimin ve örgütlenmenin değişebildiği (Şenkal, 2007: 334) dikkate alınmalıdır. Bununla

birlikte üyelik zorunlu olsa da faaliyetler gönüllülük esasına dayanır ve özgür irade ile gerçekleşir (Mütevellioğlu, 2009; Mütevellioğlu ve Köksal, 2002).

STÖ'ler, kişilerin veya belli bir amaç için bir araya gelmiş grupların geniş tabanlı örgütlerini (örneğin bilgi ve hizmet faaliyetleri, eğitim kurum ve kuruluşları, sosyal refah dernekleri, ticaret örgütleri, aile planlaması dernekleri gibi) tam profesyonel, uzmanlaşmış ve teknik örgütleri ve farklı ekonomik ve sosyal gelişme programlarını temsil ederler. Sağlık alanında STÖ'ler hastalıktan korunma ve sağlık hizmetlerini geliştirmek için yardımcı olacak koşulları oluşturmada destek olurlar (WHO/UNICEF, 1978).

İnsan hakları yaklaşımına dayalı bir sağlık sistemi oluşturmak için devletin yerine getirmesi gerekli eylemlerinin merkezinde sorumluluk nosyonu vardır. Yoksul yanlısı önlemlere öncelik veren politikalarla yürütme üzerindeki meclis denetiminin güçlendirilmesi ve sağlık sektörüne kaynak artırımı için yasama süreçleri üzerinde baskı yaratmada insan hakları paradigması önem taşımaktadır. Haklar çerçevesi, sağlık haklarını geliştirmek üzere, sivil toplum seferberliğine imkân sağlamakta ve toplumu eyleme geçirmek için bir alan yaratmaktadır (London ve Schneider, 2012). İnsan hakları, hem yasal sorunlar için bir normatif çerçeve sunmakta hem de küreselleşmenin dayattığı sorunlarla mücadelede aktif sivil toplum katılımı için ortam yaratmaktadır. İnsani gelişime bütüncül yaklaşım, özünde “sadece ekonomik büyümeyi değil insanı tercih etme”yi içinde taşır. Bu, toplumun ihtiyaç ve arzularının yanında toplumun sağlık hizmetine katılmasını ve kendi refahında anlamlı iyileştirme hedefini dikkate alan bir yaklaşımdır (WHO/UNICEF, 1978).

Tüm insan hakları etkili hesap verebilirlik gerektirdiği gibi sağlık hakkını güvenceye almaktan sorumlu olanlar da ulusal ve uluslararası

sı düzeylerde hesap verebilmelidirler. Bununla birlikte hesap verme mekanizmalarının da erişilebilir, saydam ve etkili olması gerekmektedir. Ulusal düzeyde, hesap verme mekanizmalarının birçok türü vardır. Bu mekanizmalar sağlık hakkını ilerletmek için yoksulluğu azaltmalı ve uluslararası kalkınma politikaları da dâhil olmak üzere tüm politika oluşturma süreçlerinde bu hakkın da dikkate alınması sağlanmalıdır. Politika yaklaşımı, dikkatli hesap verme ve gözlemleme mekanizmalarını gerektirmekle birlikte, politikaların zaman içinde sağlık hakkını ileri götürüp götürmediğini ölçecek göstergeleri ve ölçütleri de içermelidir (IFHHRO, 2007).

STÖ'lerin sağlık hizmetlerinin örgütlenmesini ve sunum süreçlerinin insan haklarıyla uyumlu biçimde düzenlenmesini sağlamak üzere hükümetlerle birlikte çalışmaları önemlidir. Bu tür bir çalışma hem ortak, hem de gözlemci statüsünde gerçekleşebilir (IFHHRO, 2007). Mevcut mevzuatı, politikaları ve uygulamaları gözden geçirmek ve ulusal düzeyde sağlık politikalarının biçimlenmesine yardım etmek bu çalışmalar arasındadır.

Devletle toplum arasındaki ilişkilerle ilgili çözümlemelerin temelinde, bu iki sosyolojik olgunun birbirinden farklı; fakat etkileşim halinde bulunduğu, tarihsel süreçte ilişkilerin aldığı biçimin ve örgütlenmenin değişebildiği gerçeği yatmaktadır. İktidarın kapsamı ve şekli zamana ve toplumsal şartlara göre değişirken, onun örgütlü biçimi olan devlet de değişime uğramaktadır (Şenkal, 2007: 337). Sivil toplumu desteklemenin devletin gücünü azaltacağı yolundaki görüş; karşılıklı rekabeti kabul eden birinin gücünün diğerinin güçsüzlüğünü açıkladığı bir anlayıştır. Bu tür bir tartışma toplum içerisindeki gücün doğasını görmezden gelir. Oysa sivil toplum içindeki gruplar müttefik, karşıt ya da ikisi birden de olabilirler. Sivil toplumu güçlendirmek, devleti güçlendirmekle ilgilidir, devletin gücünü zayıflatmakla ilgili değildir (Şenkal, 2007: 341).

3. TÜRKİYE'DE SAĞLIK HAKKI VE ÖZELLEŞTİRME POLİTİKALARI

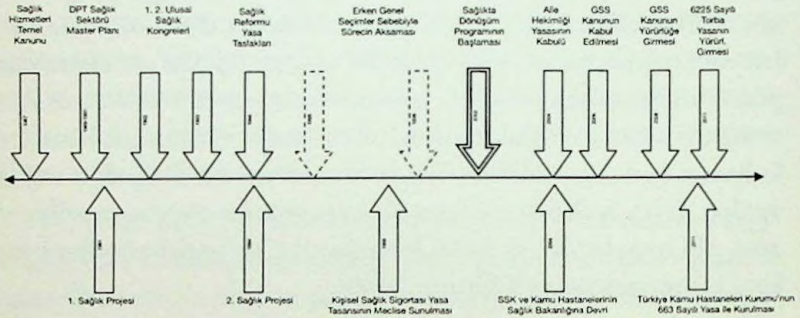
Kapitalizmin, sağlık konusunu bu kadar ön plana çıkarması, tüketim kültürüne bağlı olarak sağlığın, kapitalizmin kârını yükseltme potansiyelinden kaynaklanmaktadır (Gür, 2010). Sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesinde en son nokta mülkiyet devri olsa da, özelleştirme uygulamaları daha geniş bir yelpaze içinde ele alınmakta, piyasa argümanlarının sağlık sistemine entegre edilmesi de özelleştirmenin adımları olarak nitelendirilmektedir. Hizmet sözleşmeleri, kullanıcı katkıları, döner sermaye uygulamaları, bütçeden sağlığa ayrılan payın azalması, özel sağlık kurumlarına yapılan teşviklerde artış gibi uygulamaların farklı karmaları bu biçimdeki özelleştirmeler içine girmektedir (Yıldırım, 2000).

Özelleştirme girişimlerini hızlandıran bir gelişme olarak küreselleşmenin (Ekin, 2000; Gökdere, 2001; Kocabaş, 2004) sağlık hakkı kavramının en bilinen çerçevesini çizen DSÖ ve ona üye ülkeler üzerindeki etkilerini DSÖ'nün 2000'de yayımlanan raporunda görmek mümkündür (WHO, 2000). Bu rapora göre "sağlık hizmeti kullanıcıları müşteridir ve gereksinimleri piyasa sisteminde karşılanmalıdır. Devlet ise piyasaların denetlenmesinden sorumludur." Dedeoğlu'na (2009) göre, Dünya Bankası'nın ve Dünya Ticaret Örgütü'nün izinden giden ve bir paradigma değişikliği yapan DSÖ, bir yandan reform programları önerirken; bir yandan da özel sektörün yararlarından ve kamu-özel sektör ortaklığından söz etmektedir.

Devletin sağlık hizmeti sunumuna dair anlayışındaki değişimin temellerini oluşturan politikaları anlayabilmek için, bu süreci başlatan ve sürdüren etkenleri, aktörleri ve bu değişimin ana amaçlarını Türkiye sağlık alanındaki son 25 yıllık gelişmeleri göz önünde bulundurarak değerlendirmek faydalı görünmektedir. Şekil 1, bu za-

man dilimi içinde gerçekleşen ve sağlık alanını dönüştüren önemli olaylar arasındaki ilişkileri göstermektedir.

Şekil 1: Türkiye’de Sağlık Alanını Dönüştüren Önemli Gelişmeler; 1987-2011.

Kaynaklar: Bakar, C. ve Akgün, S. 2005. “Türkiye’de Sağlık Reformları; Sonu Gelmeyen Hikâye,” *Toplum ve Hekim*, 20(5): 339-352; Belek, İ. 2001. “Türkiye Sağlık Reformları,” *Toplum ve Hekim*, 16 (5), Kasım-Aralık: 438-447; Aksoy, B. (2007) “Bir Meslek Örgütünün Kurumsal Değişimdeki Yeri: Türkiye Sağlık Alanı Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Başkent Üniversitesi, SBE), Ankara. Sayfa: 51.

Sağlık Bakanlığı 1990’lardan itibaren özelleştirme konusunda teknik düzeyde çalışmalara başlamış ve bu tarzda yeniden yapılandırma çalışmaları, projeler ve programlara girişmiştir (Soyer ve Belek, 1998: 37; Şener, 2005: 69). Değişimin ilk izlerinin görüldüğü 1982 Anayasası ile sağlığı bir hak olarak görüp, devlet güvencesine alan sosyal anlayışın yerine, devlet için düzenleyici ve denetleyici bir konum tanımlanmıştır (Soyer ve Belek, 1998: 41). 1981 yılı sonunda alınan Bakanlar Kurulu kararı ile sağlık yatırımları teşvik kapsamına alınmış ve kamu kaynaklarından özel sektöre fon aktarma imkânı sağlanmıştır. 1983 yılında Sağlık Bakanlığı kurumların-

da Döner Sermaye Uygulamaları yasalaştırılmıştır (Şener, 2005: 72; Yıldırım ve Yıldırım, 2004).

1994 tarihli Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'da yataklı tedavi kurumlarının işletme haklarının verilmesi veya kiralanması ve mülkiyet devri dışındaki yöntemlerle özelleştirilmesi mümkün hale gelmiştir (DPT, 1994: 45). 2000'de Ayakta Teşhis ve Tedavi Yapılan Özel Sağlık Kuruluşları Hakkında Yönetmelik, 2002'de de Özel Hastaneler Yönetmeliği, Sağlık Bakanlığı'nın *etkin, verimli ve kaliteli sağlık hizmeti* sunulmasını sağlamak amacıyla çıkarılmıştır (SB, 2005).

Bir diğer program Dünya Bankası'nın kredi ile destek verdiği Sağlık Bakanlığı'nın hazırladığı Sağlıkta Dönüşüm Programı'dır. Programın temel dayanakları; aile hekimliği uygulaması, genel sağlık sigortası, kamu sağlık birimlerinin tek çatı altında toplanması ve yerinden yönetimlerinin güçlendirilmesi olarak belirlenmiştir. Bu programda sağlık hizmeti sunumunun ve finansmanının birbirinden ayrılması öngörülmüştür (World Bank, 2002; World Bank, 2004). Aile Hekimliği Pilot Uygulaması Hakkındaki Kanun 2004 yılında yürürlüğe girmiş, 2011 yılında da bazı düzeltmelerle Aile Hekimliği Hakkındaki Kanun olarak değiştirilmiştir. Bu kanunla önceleri sağlık ocağı sistemiyle verilen koruyucu sağlık hizmetlerinin "*gerektiği ölçüde gezici sağlık hizmeti vermek*" ifadesiyle sınırlanmasından ötürü aile hekimliğinin koruyucu sağlık hizmetleri sistemini çökerteceği yönünde eleştiriler yükselmiştir (Giray ve Aksakoglu, 2006; TTB, 2007).

2006'da kabul edilen Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda (Madde 73) anlaşmalı sağlık işletmeleri üzerinden hizmet sunumu getirilmektedir. Kanun sağlık hizmetlerinin sağlan-

ma yöntemi ve sağlık giderlerinin ödenmesiyle ilgili maddeleri ile Türkiye'deki özel ve kamu sağlık kurumlarının geleceği açısından önemli değişikliklere yol açmaktadır (SB, 2003: 27-29; TTB, 2005: 18-20).

Yine 2003 yılında yayınlanan Teşhis ve Tedavi Amacıyla Özel Sağlık Kurum ve Kuruluşlarına Hasta Sevkine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki Tebliğin 1. maddesinde Kanunun amacı özel sektör tarafından sunulan sağlık hizmetinden devlet memurları ve bakmakla yükümlü oldukları aile fertlerinin faydalanmasını sağlamak olarak belirtilmiştir.

Kamu sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi yolunda atılan bir diğer adım, hizmetlerin taşeron usulü ile sağlanmasıdır. 2003'de yürürlüğe giren Eleman Temininde Güçlük Çekilen Yerlerde Sözleşmeli Sağlık Personeli Çalıştırılması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'la bu uygulama hayata geçirilmiştir. Ayrıca Sağlık ve Yardımcı Sağlık Personeli Tarafından Yerine Getirilmesi Gereken Hizmetlerin Satın Alma Yoluyla Gördürülmesine İlişkin Esas ve Usuller, kanunıyla bedeli döner sermayeden karşılanmak üzere kurum dışından sağlık hizmeti satın alma dönemi başlamıştır.

2005'den itibaren SSK Hastaneleri Sağlık Bakanlığı'na devredilip, işletilmeye başlanmıştır. 2006'da yürürlüğe giren Sağlık Tesislerinin, Kiralama Karşılığı Yaptırılması ile Tesislerdeki Tıbbi Hizmet Alanları Dışındaki Hizmet ve Alanların İşletilmesi Karşılığında Yenilenmesine Dair Yönetmelik de özel sektör payının alanda arttığını göstermektedir.

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası 2006'da kabul edilip 2008'de yürürlüğe girmekle beraber, zorunlu genel sağlık sigortası

uygulamasına 2012’de geçilmiştir. Torba Yasa olarak da bilinen Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’la da Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nda ilgili değişiklikler yapılarak süreç önemli ölçüde tamamlanmıştır. Böylece sağlık reformunun aile hekimliği uygulaması, genel sağlık sigortası, kamu sağlık birimlerinin tek çatı altında toplanması olarak yukarıda sıraladığımız en temel üç hedefi, büyük oranda hayata geçirilmiştir.

Dördüncü hedef olan yerinden yönetimin güçlendirilmesi ise Kasım 2011’de çıkarılan 663 Sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile gerçekleşecektir. Kararnameye göre Kamu Hastane birliklerinin Kasım 2012’ye kadar kurulması gerekmektedir. Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu’na bağlı ikinci ve üçüncü basamak sağlık kurumları il düzeyinde Kamu Hastane Birlikleri kurularak işletilecektir. Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası, Türk Tabipleri Birliği, Türk Diş Hekimleri Birliği, Türk Hemşireler Derneği gibi alandaki bazı STÖ’lerin vurguladığı şekliyle bu yapısal düzenlemeler, devlet hastanelerine özel işletme niteliği getirmektedir (TTB, 2011a; TTB, 2011b; SES, 2012).

4. ARAŞTIRMA

Bu çalışmada sivil toplum örgütlerinin hükümetleri etkilemek amacıyla üstlendiği rolleri gerçekleştirirken hangi araçları, ne şekilde kullanarak, nasıl karşılıklar verdiği tarihsel bir perspektiften incelenmektedir. Bu bağlamda araştırma sorusu şu şekilde biçimlenmektedir: Sağlık hizmetlerinin piyasa koşullarına bırakılma sürecinde STÖ’ler sağlık hakkını nasıl savunmaktadır ve bu görüşlerini hükümetler üzerinde etki yapmak üzere ne tür eylemlere dönüştürmektedir?

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden belge (doküman) incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Belge incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 1999: 140). Çalışmanın araştırma tasarımı sürecinde ikincil veri kaynaklarına başvurulmuş ve konuyla ilişkili olabilecek ulaşılabilir dokümanlardan Sağlık Bakanlığı ve alandaki STÖ'lerin kitap, broşür, çalışma raporu gibi yayınlarının yanı sıra, gazetelere verdiği basın açıklamaları ile haberler ve zengin bir kaynak olarak ilgili web siteleri incelenmiştir.

Veri analizinde Wolcott'un (1994) önerdiği yol takip edilerek; betimleme, analiz ve yorumlama yapılmıştır. Daha açık ifadeyle veri özgün haline sadık kalarak betimsel bir yaklaşımla sunulmuş, nedensel ve açıklayıcı sonuçlar için sistematik analiz yapılmış ve araştırmacı kendi yorumlarını analiz sürecine dâhil etmiştir.

4.1. Eylemlerin Amacı: Herkes İçin Eşit Parasız Sağlık Hakkı

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde (Md. 25) belirtildiği üzere, "Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir." STÖ'ler bu hakkın karşılığı olarak sağlığı koruma ve iyileştirmede sağlık hizmetlerinin insanların en temel haklarından biri olduğunu temel başlangıç noktası olarak kabul etmektedirler (WHO/UNICEF, 1978).

Türkiye'de sıklıkla TTB öncülüğünde yürütülen eylemlerde sağlık hakkını ihlal etmesi sebebiyle özellikle Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın ilk yıllarında STÖ'lerin hükümetlerden beklentileri şu şekilde özetlenebilir (Aksoy, 2007):

1. Genel Sağlık Sigortası yerine temel sağlık hizmetlerinin ve kamu hastanelerinin genel vergilerle finanse edilmesi,
2. Aile hekimliği modeli yerine 224 sayılı yasa çerçevesinde düzenlendiği ve sağlık ocakları üzerinden yürütüldüğü bir sağlık sistemi,
3. Kullanıcılardan hiçbir şekilde katkı payının alınmaması ve sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanma hakkının korunması,
4. İlaçların devlet tarafından üretilmesi ya da temel ilaçları içine alan bir paketin ucuz fiyatla devlet tarafından toptan alınarak halka ulaştırılması.

Sağlıkta dönüşüm programı bugün önemli ölçüde tamamlanmış olmakla birlikte STÖ'ler devam eden mücadelelerinde benzer talepleri dile getirmeye devam etmektedir. Bunlardan en önemlilerini Türkiye Büyük Sağlık Hakkı Meclisi'nin Sonuç Bildirgesi'nde görmek mümkündür (TBSHM, 2012):

1. Sağlık, bütün insanların doğuştan kazandığı temel bir hak-tır.
2. Sağlık hizmetleri herkes için eşit, ulaşılabilir, nitelikli ve parasız olmalıdır.
3. Bütün sağlık harcamaları, başkaca hiçbir katkı-katılım payı, ilave ücret, sağlık primi koşulu olmadan genel vergilerden karşılanmalıdır.
4. Odağında kâr değil toplumsal yarar, piyasa değil insan olan kamu sağlık hizmetleri devletin vazgeçilmez ve zorunlu görevidir.

5. Sağlık örgütlenmesinin her düzeyi toplum katılımına açık olmalıdır.
6. Bedensel, ruhsal ve sosyal bir iyilik hali olan sağlığın korunup geliştirilebilmesi için koruyucu sağlık hizmetlerine öncelik verilmelidir.
7. Sağlık için ayrılan bütün kamusal kaynaklar kamu sağlık sistemi için kullanılmalıdır.
8. Sağlıkta taşeron çalışma yasaklanmalıdır.
9. Bütün sağlık emekçileri güvenceli istihdam, insanca yaşayabilecekleri ve emekliliğe yansıyan güvenceli ücret ve grevli, toplu sözleşmeli sendikal haklara kavuşturulmalıdır.
10. Sağlık çalışanlarının mesleki bağımsızlıklarını yok eden her türlü idari-mali kısıtlamalara son verilmeli; kamuda performans dayalı döner sermaye, özelde ciro baskısı gibi sağlık mesleklerinin insani doğasına aykırı olan uygulamalardan vazgeçilmelidir.

4.2. Eylemlerin Biçimi

Yapılan belge analizi ile sivil toplum örgütlerinin eylem ve faaliyetlerini 4 başlık altında toplamanın mümkün olduğu görülmüştür. Bu dört başlık; protesto ve hukuksal süreç, müzakere, toplumsal muhalefet oluşturma ve son olarak da bilgi vermedir. Eylemlerin niteliğine göre bu sınıflandırmanın nasıl yapıldığı aşağıda açıklanmaktadır.

4.2.1. Müzakere

Bu faaliyetler, STÖ'lerin devletin çeşitli organlarıyla iletişiminin açık olduğu ve devletle ilişkilerin müzakereler ve karşılıklı talepler yoluyla sürdürüldüğü etkinliklerdir. Müzakere grubu eylemler, ka-

rar alma ve uygulama süreçlerinde tarafların işbirliğine açık olduğu durumları da tasvir etmektedir. Bu faaliyetlerde çatışma doğmadan önceki uzlaşmacı süreçte işbirliği ile bir şeyler yapılması olasılığı ve umudu söz konusudur. Görüşmeler, toplantılar, yazışmalarla sürdürülen talepler bu gruba giren faaliyetlerdir.

4.2.2. Bilgi verme

Sağlık hakkı kazanımı ve ihlalleri konularında toplumu ve devletin birimlerini teknik anlamda bilgilendirme amacı taşıyan eylemleri bilgi verme başlığında ele almak mümkündür. Halkın, sağlık çalışanlarının ve kurumların nasıl davranması gerektiği, tanı ve tedavi süreçlerindeki pratiğin nasıl işlese daha uygun olacağı, sağlığı olumsuz yönde etkileyen alışkanlıkların sonuçları ve çözümleri gibi konular çoğunlukla bu gruptaki eylemlerin içeriğini oluşturmaktadır. Bunlar karşılıklı görüş alışverişini içeren ve STÖ'ye aynı zamanda danışmanlık rolünün de verildiği ya da örgütün bu rolü üstlendiği durumlarla gündeme gelmektedir. Bilgi verme, çoğunlukla şu etkinliklerle ortaya çıkmaktadır: Sağlık Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, Danıştay gibi kurumlarla resmi yazışmalar ya da görüşmeler yoluyla bilgi aktarımları, yine bu kurumlardaki yöneticilerle ve kurullarla yapılan teknik anlamda bilgilerin aktarıldığı görüşmeler, rutin toplantılar, duyurular, basın toplantıları ve basın açıklamaları.

4.2.3. Protesto

Bu eylemlerin en belirgin tanımlayıcısı çatışma içermesidir. STÖ bu süreçlerde bilgi verme, toplumsal muhalefet oluşturma veya müzakerelerde bulunma olasılığının bulunmadığı görüşüyle bu süreçte mesleki ve toplumsal bilinci artırarak "tabandan gelen gücü kullanarak devleti etkileme" amacıyla eylemlerine girişmektedir. STÖ'lerin bu tür eylemleri arasında en sık başvuru alanlar ise şu

şekilde sıralanmaktadır: Miting, yürüyüş, oturma eylemi, afiş asma, basın açıklaması, basın toplantısı, hukuki süreçlere başvurma, devlet kişi ve kurumlarına toplu faks/telgraf çekme, gazete ilanı, imza kampanyası, iş bırakma. TTB özelinde de ek olarak toplu vizite, toplu nöbet, dış mekânlara beyaz önlükle çıkma, reçeteleri kırmızı kalemle yazma, mesajlı kokart takmadan söz edilebilir.

4.2.4. Toplumsal muhalefet oluşturma

Bu grup eylemler örgütün fikir ve düşüncelerini devlete ve topluma anlatmasıyla ilişkilidir. Bu eylemler STÖ'nün devletle olan ilişkilerinde karşılıklı müzakere, bilgi verme ya da danışmanlık rollerinin mümkün olmadığı ya da bu yollarla çözüme ulaşılamayacağına dair inancın ve iletişimde bir tıkanıklığın olduğu durumlarda gerçekleşmektedir. STÖ'nün özellikle "sağlık hizmetinin sosyal devlet ilkesi çerçevesinde herkes için eşit ve ücretsiz olarak sunulması" içeriğiyle örtüşen eylemleri bu gruba girmektedir. Bu tür eylemlerin içeriğinde öfke ve çatışmadan ziyade devlete ve topluma mesaj verilerek savunulan görüşlerin yaygınlaşması ve meşrulaştırılması amaçlanmaktadır.

4.3. STÖ İşbirlikleri

Sağlık alanındaki toplumsal hareketlilik incelendiğinde farklı kurumların ortak çıkarları doğrultusunda doğmuş mücadele işbirliklerini görmek mümkündür (Aksoy, 2007). Ortak sorunlar belirlemek ve ortak çıkar ve hedefleri geliştirerek bunları korumak için hak ve sorumluluk sahibi vatandaşların gönüllü olarak yarattığı özerk kuruluşların oluşturduğu bir ağ olarak tanımlanabilecek (Akşit, Serdar, Tabakoğlu, 2003) sivil toplum örgütleri sağlık sektöründeki önemli aktörlerdendir. Sağlık sektörü başta Sağlıkta Dönüşüm olmak üzere eylemleri harekete geçiren değişimler karşısında iş bırakma ya da sokak eylemleri gibi demokratik hak arayışlarında tek başına davran-

mayı tercih etmeyen bazı sivil toplum örgütlerinin-kimi zaman çok uzun sürmese de-güç birlikleri gibi oluşumlarına sahne olmuştur (TTB, 1994, 1996, 1997, 2000, 2002, 2006, 2008, 2009, 2011).

Bu oluşumlardan biri olarak 1994'de kurulan Sağlık Platformu, Genel Sağlık İş, Tüm Sağlık Sen, Türk Hemşireler Derneği, Türk Eczacıları Birliği, Türk Diş Hekimleri Birliği, Türk Veteriner Hekimler Birliği ve Türk Tabipleri Birliği'nden oluşmaktadır. Demokrasi Platformu ise 1993 Ekimi'nde 17 sivil toplum örgütünün bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Bu örgütlerin arasında TTB, Türk-İş, DİSK, Hak-İş, Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, İnsan Hakları Derneği, Çağdaş Hukukçular Derneği gibi örgütler bulunmaktadır. Temmuz 1999'da kurulan Emek Platformu ise; Türk-İş, Hak-İş, DİSK, KESK, Türkiye Kamu-Sen, Memur-Sen, Türkiye İşçi Emeklileri Cemiyeti, Tüm İşçi Emeklileri Derneği, Tüm Bağ-Kur Emeklileri Derneği, TMMOB, TDB, TEB, TTB, TVHB, TÜRMOB'dan oluşmaktadır. Platformun ilk yıllarında özellikle 2001 krizinin de etkisiyle üye örgütlerin eylemleri öncelikli olarak ücretler ve iş güvenliği konuları merkezinde biçimlenmiştir. Ancak 2002 sonrasında sağlık reformu çalışmaları ve yapısal anlamda ortaya çıkan değişimler nedeniyle hükümet programları, ilgili yasa çalışmaları, genel sağlık sigortası gibi konular da gündeme alınmıştır.

2006-2007 yıllarında sağlık ocaklarına sahip çıkma, sağlık politikalarına yönelik itirazlarda bulunma, sağlıktı ticarileşmenin önüne geçme gibi amaçlarla ifade edilen eylemler yapılmıştır. TTB'nin önderliğinde ve Beyaz Eylemler olarak adlandırılan bu eylemler TTB, SES, Diş Hekimleri Birliği, Dev-Sağlık-İş'in de katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Sosyal Güvenlik, 1 Mayıs, Genel Seçimler gibi

konularla ilgili eylemler, DİSK, TTB, KESK, TMMOB ile birlikte gerçekleştirilmiştir. 2006-2007 dönemindeki Beyaz Eylemler'i önceki etkinliklerden farklı kılan temel yaklaşım salt özlük hakları, ya da halk sağlığı temelinde değil; genel olarak "Sağlık Hakkı" kavramını öne çıkarmasından kaynaklanmaktadır.

2007 yılından itibaren Torba Yasa, sağlık ocaklarının kapatılması, Kamu Hastane Birlikleri Pilot Uygulaması Hakkındaki Kanun Tasarısı, katkı payları, GSS, konuları eylemlerde daha merkezi bir konuma yerleşmeye başlamıştır. Türk Tabipler Birliği'nin öncülük ettiği Beyaz Eylemler (ve G(ö)REVLER) sürecinde STÖ'ler Sağlıkta Dönüşüm Programı gündemde olduğu sürece hükümetin karşısında önemli bir muhalefet odağı olmuştur. İş güvencesi, insanca ücret ve herkese eşit, parasız, nitelikli, ulaşılabilir sağlık hakkı talebiyle örgütlenen bu eylemler hem diğer sağlık emekçileri ve örgütlerinden, hem de kısmen de olsa halkın hizmet alan değişik katmanlarından kendisine taraftarlar bulmuştur. Bu süreçte sağlık sektöründeki emek örgütleri arasında yaşanan yakınlaşma, ortak mücadeleye yönelik bir zemin oluşumuna katkı sunmuştur (Sağlık Hakkı Atölyesi Sonuç Bildirgesi, 28.09.2007). 2008-2009'da TTB ile DİSK, KESK ve TMMOB'un eylemlerde işbirliğine tanık olunmuştur. Sağlık alanı özelinde Türk Eczacıları Birliği, Türk Diş hekimleri Birliği ile KESK'e bağlı Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası, DİSK'e bağlı, Devrimci Sağlık-İş, Türk Hemşireler Derneği'nin katılımlarıyla ortak değerlendirme bilgi ve görüş alışverişi toplantıları yapıldı. 2010 senesinde DİSK, KESK, TMMOB, TTB; Kürt Sorunu, güvencesiz çalışma, taşeronlaştırma, sağlık hakkı, demokratik Anayasa, referandum, gibi temel sorunlarını gündeme alan, emek ve meslek örgütlerinin ortak mücadele yürütmelerini sağlayacak bir iletişim ve dayanışma zemini oluşturmayı hedefleyen toplantılar yapılmıştır.

Son dönemde ise sağlık hakkı bağlamında TTB ve SES'in daha fazla birlikte hareket ettiği görülmektedir. 2011-2012 dönemindeki STÖ işbirliklerini ve eylemlerin doğasını değerlendirmek bakımından Sağlık Hakkı Meclislerini daha ayrıntılı değerlendirmek faydalı olacaktır.

4.3.1. Son Dönemin Önemli Bir STÖ İşbirliği Olarak Sağlık Hakkı Meclisleri

İlk defa 2012 Mart ayında toplanan Türkiye Sağlık Hakkı Meclisi, GSS ile ortaya çıkan sorunların ne olduğunu saptamak ve bu sorunların karşısında yapılması gerekenleri toplumun tüm kesimleri ile birlikte belirlemeyi ve bir mücadele planı oluşturmayı hedefleyen bir platformdur. TTB Başkanı Eriş Bilaloğlu'nun ifadesiyle Platformun en önemli amacı; sağlık hizmeti almanın zaten herkesin hakkı olduğunu topluma hatırlatmaktır. İl ve ilçelerde kurulan Sağlık Hakkı Meclisleri yoluyla Genel Sağlık Sigortasının ilgili kesimlere anlatılması ve mağduriyetlerin belirlenerek, acillerde, Aile Sağlığı Merkezleri'nde, eczanelerde halkla temas kurulmasına ve yaşanan sorunların yerinde tespit edilmesine çalışılacaktır. Tek tek kişilerden alınan öyküler, sesli ve görüntülü bir şekilde kayıt altına alınacaktır. Daha sonra İl Meclisleri'nden gelen raporlar bir araya getirilerek mağduriyetler ve talepler dile getirilecektir. Ana amaç Türkiye genelinde milyonlarca kişinin katılımını hedefleyen bir organizasyon oluşturmaktır (ttb.org.tr).

11 Mart 2012'de ilk kez toplanan Meclis'in aldığı kararlar toplantının Sonuç Bildirgesi'nde açıklanmaktadır (TBSHM, 2012). Meclis'te, tüm emekçiler ve halkın örgütlü kurumları "Herkese Eşit, Parasız Sağlık Birleşik Mücadelesi"ne katılmaya davet edilmiştir. Katkı-katılım payları, prim ödeyemeyen hastaların hastane kapılarından geri çevrilmesi, özel hastanelerde "ilave ücret" alınması,

istisnai sağlık hizmetleri uygulaması, acil servislerde para alınması, 663 sayılı KHK ile Sağlık Bakanlığı'nın sağlık hizmeti sunumundan çekilmesi, devlet hastanelerini özelleştiren bir uygulama olarak Kamu Hastane Birlikleri, kamu sağlık bütçesinin özel hastanelere aktarılması, sağlık alanının piyasa koşullarına terk edilmesi reddedilmiştir.

Meclis, sağlığın temel hak olduğu vurgusuyla eşit, ulaşılabilir, nitelikli ve parasız sağlık hizmetinin kâr değil toplumsal fayda odağıyla katkı payı ödenmeksizin genel vergilerden karşılanması gereğini savunmaktadır. Ayrıca sağlık örgütlenmesinin her düzeyinin toplumsal katılıma açık olması, tüm kamusal kaynakların kamu sağlık sistemi için kullanılması, sağlıkta taşeron çalışmanın yasaklanması, sağlık çalışanlarının iş güvencesi, ücret ve grevli sözleşmeli sendikal haklara kavuşması gerektiği, performans dayalı ücretlendirmenin olmaması gerektiği görüşüne varılmıştır. Meclis, örgütlü mücadele için ise; İl Sağlık Hakkı Meclisleri'nin ve onların çalışmalarının tüm Türkiye'ye genişletilmesi, görsel materyallerle halkın bilgilendirilmesi için faaliyetler sürdürme, mağduriyetlerin raporlandırılması ve kamuoyu ile paylaşılması ve de sağlık hakkı ile herkesin güvenceli iş ve güvenceli gelir hakkı için imza kampanyaları, referandum, mitingler, grevler de dahil yerel ve merkezi eylemler gerçekleştirmeye karar vermiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada sağlık hizmetlerinin piyasa koşullarına bırakılma sürecinde STÖ'lerin sağlık hakkını nasıl savundukları, bu görüşlerini hükümetleri etkilemek üzere ne tür eylemlere dönüştürdükleri ve ne tür işbirliklerine girdikleri sorularına cevap aranmıştır.

Sağlık hakkı, STÖ'leri sağlık hizmetlerinin herkes için eşit, ulaşılabilir, nitelikli ve parasız olması talebiyle bir araya getirmektedir.

STÖ'ler bu temel gaye ile eylemlerini protesto ve hukuksal süreç başlatma, müzakere, toplumsal muhalefet oluşturma ve bilgi verme olarak dört eksenle sürdürmektedir.

Sağlık alanında dönem dönem STÖ'lerin demokratik hak arayışlarında tek başına davranmayı tercih etmeyerek güç birliği oluşumlarına gittikleri görülmektedir. 1994'de kurulan Sağlık Platformu, 2000'li yılların başında daha aktif bir şekilde çalışan Emek Platformu ve son dönemde kurulan Sağlık Hakkı Meclisleri bu tür işbirliklerinin önemli örneklerindendir.

En yüksek düzeyde ulaşılabilir sağlık standardından yararlanmak olarak tanımlanan sağlık hakkı, devlete sağlık hizmetini *erişilebilir, gereksinimlere ve değerlere uygun ve kaliteli olarak* sunma yükümlülüğü getirmektedir. Ancak özelleştirme uygulamaları devletin bu yükümlülüklerini yerine getirmesini sorunlu kılmaktadır. 1980 sonrası başlayan özelleştirme uygulamaları, özellikle de Sağlıkta Dönüşüm Programı Türkiye'de sağlık alanının sosyal devlet anlayışından piyasacı bir anlayışa nasıl dönüştüğünü somutlamaktadır. Bu süreç içinde gerçekleştirilen hizmet sözleşmeleri, kullanıcı katkıları, döner sermaye uygulamaları, bütçeden sağlığa ayrılan payın azalması, özel sağlık kurumlarına yapılan teşvikler gibi uygulamalar özelleştirmeye dair önemli adımlardır. Bugün bu dönüşüm sürecinin neredeyse tamamlanmak üzere olduğundan yola çıkarak STÖ'lerin bu çalışma kapsamında sunulan eylemlilik süreçlerinin devlet üzerindeki etkisinin oldukça sınırlı kaldığını söylemek mümkündür.

Toplum sağlığı politikaları hem tüm toplumda sağlık kazanımlarını geliştirmek hem de sağlık hizmetlerinden eşit bir şekilde yararlanmak amaçlarını gerçekleştirmeyi hedeflemelidir. STÖ'ler de devletin uygun politikaları benimsemesinde toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere toplum ve devlet arasında aracı olmalıdır. DSÖ

/UNICEF (1978) STÖ'lerin etkili olabilmesi için bazı öneriler geliştirmiştir. Buna göre STÖ'ler kendi aralarında ve hükümetle diyalogu geliştirmeli, halka temel sağlık hizmetlerini açıklamanın yeni yollarını yaratarak bilgi sunmalı ve bu amaçla iletişim araçlarını güçlendirmelidir. Ancak Türkiye'de siyasi sistem, sivil toplum örgütlerinin gelişimini değil, devlet denetimini sağlayan bir özellik göstermektedir.

Toplumsal yaşamda devletin tek başına denetimi sürdürmesi katılımcı siyasal kültürün gelişmesi karşısında önemli bir engel olarak görülebilir. Öte yandan bir ülkenin devletçi geleneği taşımaya devam ederken aynı zamanda bir liberalleşme sürecini de yaşıyor olması bu sürecin gereklerini yerine getirmede içsel çelişkileri de beraberinde getirebilmektedir. Bu durumda devletin sivil toplum örgütlerini politika belirleme süreçlerine ne ölçüde kattığı sorusu gündeme gelmektedir. Ancak liberalleşme sürecinde devlet ve sivil toplum örgütlerinin ilişkileri bu anlamda sorunlu görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Beyhan (2007) "Bir Meslek Örgütünün Kurumsal Değişimdeki Yeri: Türkiye Sağlık Alanı Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Başkent Üniversitesi, SBE), Ankara.
- Akşit, Bahattin, Akşit, Serdar, Ayşe ve Tabakoğlu, Bahar (2003), **Sivil Toplumun ve Katılımının Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü**, TÜBİTAK-YÖK-TÜBA Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu Araştırma Raporu.
- Bakar, Coşkun & Akgün, Seval. (2005), "Türkiye'de Sağlık Reformları; Sonu Gelmeyen Hikâye," **Toplum ve Hekim**, Sayı 20(5): s. 339-352.
- Bayhan, Vehbi (2005), "Türkiye'de Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi ve Patronaj," Lütfi Sunar (Der.), **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Bayındır, Savaş (2007), "Sağlık Hizmetlerinde İdarenin ve Hekimlerin Sorumluluğu," **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XI, Sa.1-2**
- Belek, İlker (2001), "Türkiye sağlık reformları," **Toplum ve Hekim**, 16 (5) s. 438-447;
- Birinci, Gökrem, (2009), "Fikri Mülkiyet Hakkı Kıskaçında Sağlık Hakkı," **Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu**, Antalya, Akdeniz Üniversitesi.
- BMA, IFHHRO, Commat, (2007), **The Right to Health-a toolkit for health professionals** (16.04.2012), (Çevrimiçi) http://www.bma.org.uk/ethics/human_rights/RighttoHealthtoolkit.jsp#.T7PZdKCSUN.
- Bükmen, Filiz & Meydanoğlu, Zeynep (der.) (2011), **Türkiye'de Sivil Toplum: Uluslar arası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu**, İstanbul: TÜSEV.
- Dedeoğlu, Necati (2009), "Dünya Sağlık Örgütü ve Sosyal Haklar", **Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Belediye-İş Sendikası Yayınları, Ekim 2009, s. 194-198.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1994), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Ankara.
- EKİN, Nusret (2000), "Küreselleşme ve Çalışma Yaşamında Dönüşüm," **Maliye Araştırmaları Merkezi Konferansları Dergisi** Sayı 40, s. 15-40.
- Erdogan, Gülgün Tosun (2001), **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi (Türkiye Örneği)** İstanbul: Alfa.
- Giray, Hatice & Aksakoğlu, Gazanfer. (2006), "Sağlıkta Sosyal Devlet Hizmetinden Piyasa Ekonomisine," **TDB Dişhekimisi**, Sayı 15: s. 47-48.
- Gökdere, Ahmet (2001), "Küreselleşmeye Genel Bir Bakış," **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi** Cilt1, Sayı 1, s. 71-101.
- Gür, E. Gültüvin (2010), "Dezenformasyona Uğratılan Bir Sosyal Hak Olarak Sağlık," **II. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu** 299-315.

- IFHHRO, (2007), **Our right to the highest attainable standard of health**, Human Rights Centre, University of Essex, www.ifhhro.org/files/Factsheet_Our_RtH_2007.pdf.
- Kartal, B Bilhan Doyuran, Kumbetoğlu, Belkıs (der.) (2011), **Yeni Toplumsal Hareketler**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları No: 1342.
- Keyman, E. Fuat (2007), "Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum," (16.04.2012), (Çevrimiçi) <http://www.siviltoplumakademisi.org.tr>.
- KOCABAŞ, Fatma (2004), "Endüstri İlişkilerindeki Dönüşüm," **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Sayı: 10, s. 33-54.
- Kocabaş, Fatma (2010), **Sosyal Politika Aracı Olarak Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlar**, İstanbul: Nisan
- Lam, Alice Lai-Heung, Lam, Maria Lai-Ling., ve Lam Lewis Hon-Chung. (2006), "A Study Of Human Rights Non-Government Organizations (Ngos) As Social Movement Organizations (Smos) In Hong Kong, China: Implications For Higher Education." **International Journal of the Humanities**, Sayı 3(9), s. 105-117.
- London, Leslie & Schneider, Helen (2012), "Globalisation And Health Inequalities: Can a Human Rights Paradigm Create Space For Civil Society Action?," **Social Science & Medicine**, No: 74 p. 6-13.
- Mütevellioğlu, Nergis & Köksal, Can Deniz (2002), **Sivil Toplum Kuruluşlarında Üyelerin Örgütsel Etkinliklere Katılma Düzeyini Farklılaştıran Etmenler**, TÜBİTAK SBB-3007'no'lu Araştırma Projesi Raporu.
- Mütevellioğlu, Nergis (2009), "Söylemde ve Toplumsal Pratikte Türkiye'de Sivil Toplum Örgütleri", **AB-Türkiye Sivil Toplum Diyalogunun Çok Yönlü Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı**, 5-8 Kasım 2009, Antalya, s. 64-79.
- Pasqualoni, Pier-Paolo, ve Scott, Alan (2006), "Capitalism and The Spirit Of Critique: Activism And Professional Fate In A Contemporary Social Movement/NGO", **Max Weber Studies**, Sayı 6 (1): s. 147-70.
- Sağlık Bakanlığı, (2005), **Türkiye sağlık hizmetlerinde üç yıl; Mayıs 1999-Mayıs 2002**. Sağlık Bakanlığı, Ankara.
- Sağlık Bakanlığı. (2003), **Sağlıkta dönüşüm programı**. Sağlık Bakanlığı, Ankara.
- Sağlık Bakanlığı. (2005), **Türkiye sağlık hizmetlerinde üç yıl; Mayıs 1999-Mayıs 2002**. Sağlık Bakanlığı, Ankara.
- SES, (2012), **Piyasacı Uygulamalara, KHK'lere, Baskı ve Tutuklamalara İnat Mücadaleye Devam!** (26.04.2012), (Çevrimiçi) <http://www.ses.org.tr>.
- Soyer, Ata. & Belek, İlker (1998), "Türkiye'de Özel Sağlık Sektörü Ve Sağlıkta Özelleştirme. **Toplum ve Hekim**," Sayı 13 (1), s. 35-45.

- Şahbaz, İbrahim, (2009), "Bir Sosyal Hak Olarak Sağlık Hakkı," *TBB Dergisi*, Sayı 86, 2009
- Şahin, Adil (2010), "Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakların Niteliği Bağlamında Sağlık Hakkının Kapsamı Üzerine Bir İnceleme," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 59, (4) 2010: s. 711-766.
- Şener, Olgun (2005), Türkiye'de 1980 Sonrası Sağlık Politikaları. Yüksek Lisans Tezi. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Programı, Ankara.
- Şenkal, Abdulkadir (2007), *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, İstanbul: Alfa.
- TBSHM, (2012) *Türkiye Büyük Sağlık Hakkı Meclisi Sonuç Bildirgesi-12.03.2012*, (16.04.2012), (Çevrimiçi) <http://www.ttb.org.tr/index.php/Yazismalar/375-2012-3101.html>.
- TSAGM (2008), *25 Soruda Sağlık ve İnsan Hakları*-Toplum Sağlığı Araştırma ve Geliştirme Merkezi, Sağlık ve İnsan Hakları Dizisi No: 1.
- TTB, (1994), *Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi Çalışma Raporu*, 1992-1994, TTB Yayınları, Ankara.
- TTB, (1996), *Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi Çalışma Raporu*, 1994-1996, TTB Yayınları, Ankara.
- TTB, (1997), *Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi Çalışma Raporu*, 1996-1997, TTB Yayınları, Ankara.
- TTB, (2000), *Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi Çalışma Raporu*, 1998-2000, TTB Yayınları, Ankara.
- TTB, (2002), *Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi Çalışma Raporu*, 2000-2002, TTB Yayınları, Ankara.
- TTB, (2006), *Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi Çalışma Raporu*, 2002-2006, TTB Yayınları, Ankara.
- TTB, (2007), *Kentsel Bölgede Sağlık Örgütlenmesi: Çok Sektörlü Yaklaşım Aile Hekimliği Ülkemiz İçin Uygun Bir Model midir?* Türk Tabipleri Birliği Yayınları Atölye Çalışması 3. Grup Raporu, Ankara.
- TTB, (2008), *Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi Çalışma Raporu*, 2006-2008, TTB Yayınları, Ankara.
- TTB, (2009), *Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi Çalışma Raporu*, 2008-2009, TTB Yayınları, Ankara.
- TTB, (2011 b), T. C. Sağlık Bakanlığı'ndan "Sağlık Holding"e, Devlet Hastaneleri'nden "Şirket Hastaneleri"ne, (16.04.2012), (Çevrimiçi) http://www.ttb.org.tr/kutuphane/khk_brosur.pdf.

- TTB, (2011), **Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi Çalışma Raporu**, 2010-2011, TTB Yayınları, Ankara.
- TTB, (2011a), **Sağlıkta hayaller yalanlar ve gerçekler broşürü** TTB Yayınları, Ankara.
- Türk Tabipleri Birliği. (2005a), **GSS: Türk Tabipleri Birliği Görüşleri** Ankara.
- WHO, (1946), **Constitution of the World Health Organization**. Geneva: WHO. (16.04.2012), (Çevrimiçi) http://whqlibdoc.who.int/hist/official_records/constitution.pdf.
- WHO, (2000), **The World Health Report 2000, Health Systems: Improving Performance**, Geneva.
- WHO, (2007), **The Right To Health Joint Fact Sheet WHO/ OHCHR/323** (16.04.2012), (Çevrimiçi) http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs323_en.pdf.
- WHO/UNICEF (1978), **Primary Health Care, Report of the International Conference on Primary Health Care**, Alma Ata, Health for All Series No. 1, Geneva.
- Wolcott, Harry F., (1994), **Transforming Qualitative Data: Description, Analysis, and Interpretation**. London: Sage.
- World Bank, (2004), **Turkey-Health transition project**. Vol. 1 of 1. Project Appraisal Document. TR-Health Transition Project-P074053.
- World Bank. (2002), **Turkey: Reforming The Health Sector For Improved Access And Efficiency**. Document of The World Bank. Report No: 24358-TU.
- World Bank. (2004a) **Turkey-Health Transition Project**. Vol. 1 of 1. Project Appraisal Document. TR-Health Transition Project-P074053.
- Yıldırım, Ali & Şimşek, Hasan (2000), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri** (2. Baskı) Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, Hasan Hüseyin & Yıldırım, Türkan (2004), "En Değerli Sermayem Ticarileşiyor: Sağlık, Sağlık Reformları Ve Sağlıkta Özelleştirme," **Hastane Yaşam Dergisi**, 1 (2).
- Yıldırım, Hasan Hüseyin (2000), "Yapısal Uyum Programları ve Sağlık Reformları: Türk Sağlık Reformları İçin Çıkarılacak Dersler," **Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi**, Sayı 5 (1) s. 24-49.
- Yıldırım, İbrahim (2004), **Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim** Ankara: Seçkin Yayınevi.

Sosyal Hareketlerden Yeni Sosyal Hareketlere Geçişte Özürlü Hareketini Yeniden Okumak

Arş. Gör. Serhat ÖZGÖKÇELER - Uludağ Üniversitesi

Arş. Gör. Büşra HALİS - Muğla Üniversitesi

Giriş

Sosyal hareket, en temel ifadeyle belirli bir *inanç*, *amaç* ve *organizasyonel çatı* altında toplanan bir toplumsal grubun, egemen toplumsal kurum veya ilişkileri değiştirmek; yok etmek ya da topluma yeni bir kurum yahut ilişki formu kazandırmak gibi 'somut bir amacı' gerçekleştirmek üzere giriştiği *örgütlü bir hareket* veya *toplular bir çaba* olarak tanımlanmaktadır. 1960'lı yıllardan itibaren etkili olmaya başlayan '*yeni sosyal hareketler*' ise; özü itibarıyla yukarıdaki tanıma uymakla birlikte, bilinen klâsik sosyal hareketlerden farklılıklar göstermektedir. Günümüz dünyasında bu hareketler, *politik bir tabana bağlı olmamaları*, *sınıfsal ve iktisadî bir geri plânının olmaması*, *üyelerinin heterojen yapılanmaları* ve *eğitilmiş olmaları* ile *kültürel alanlara* [kimlik yönelimli] *yönelimleri* açısından klâsik sosyal hareketlerden ayrılmaktadır. Yeni sosyal hareketler paradigması, bir lider önderliğinde birleşme anlayışı yerine; *gönüllülük* esası ile *süreçte eşit yönetim hakkına* sahip aktivist birliktelikleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte demokrasi, çoğulculuk ve güçlü bir sivil toplum ile nitelenen toplumlarda beliren mezkûr hareket, ana tema olarak *insan haklarının korunması*, *barış*, *çevre*, *feminist hareketler* ve *etnik-kimlik* gibi konular üzerinde odaklanmaktadır.

Bu çalışmada, bir sosyal hareket türü olan özürlü hareketi, mevcut sosyal hareket kuramları ışığında yeniden ele alınmaktadır. Esa-

sen söz konusu hareketler oldukça geniş kapsamlıdır; fakat bu çalışmada sadece özürlü hareketin yeni sosyal hareketler içinde ele alınıp alınmayacağı konusu tartışılmaktadır. Bu anlamda çalışmanın ilk bölümünde sosyal ve yeni sosyal hareketler ve buna ilişkin kuramlar hakkında ayrıntılı bilgi yer almaktadır. Sonraki bölümde, özürlü hareketi, dünya ve Türkiye ekseninde ele alınmakta ve son bölümde ise; özürlü hareketi, mevcut sosyal hareket modelleri üzerinden yeniden ele alınmaktadır.

1. Sosyal Hareketler

1.1. Bir Kavram Olarak Sosyal Hareketler

Toplumsal değişimlere bağlı olarak gelişen ve değişen sosyal hareketler, modern zamanlardan itibaren her dönemde varlığını sürdürmüş, *yerleşik düzenden duyulan memnuniyetsizlikler* nedeniyle ya da *mevcut düzeninin devamını sağlamak* için ortak hedeflere ulaşmayı amaçlayan insan toplulukları tarafından yürütülmüştür. Anılan hareketler, bazen siyasal/bürokratik örgütlenme modeli ile ortaya çıkarken; bazen de hukukî olmayan bir amaçla örgütlenen yapıları anlatmak için kullanılmıştır. Ancak yaşanan değişim ve dönüşümlere paralel olarak sosyal hareketler paradigması da farklılaşmıştır (Çopuroğlu & Çetin, 2010: 69).

Sosyal hareketleri kavramsal bir zemine oturtmak oldukça güçtür. Zira meydana geliş süreçleri, amaçları, sonuçları çoğu kez birbirinden farklılık göstermektedir. Bu anlamda, farklı zaman ve mekânlarda beliren farklı sosyal hareket görünüşleri, tarihsel ve kendine özgü biçimler taşıdığından sosyal hareketler ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmıştır.

Sosyal hareketleri belirli bir kavramsal zemine oturtmak güç olsa da çeşitli sosyal hareket örnekleri dikkate alınarak, bir kavramsal-

laştırmaya varılabilir. Günümüze değin farklı zaman ve mekânlarda akseden çeşitli sosyal hareket örnekleri sayılabilir: “Özürlü hareketi”, “kadın/feminist hareketler”, “işçi hareketi”, “ticaret birlikleri hareketi”, “faşist hareketler”, “faşizm/ırkçılık karşıtı hareketler”, “psikiyatri karşıtı/psikiyatrik çabalarla sorunlarını aşanların hareketleri”, “milliyetçi hareketler”, “dayanışma hareketleri”, “çevreci/yeşil hareketler”, “anti-atom hareketi”, “enternasyonalist (üçüncü dünya hareketi, âdil ticaret, anti-emperyalizm) hareketler”, “sivil hakları hareketi”, “tüketim karşıtlığı hareketi”, “kürtaj karşıtı ya da savunucusu hareketler”, “hayvan hakları hareketleri”, “barış hareketleri”. Görüldüğü üzere sosyal hareketler, birbirinden çok farklı biçimlerde ortaya çıkabilmekte ve çok farklı amaçlar güdebilmektedirler (Göktuna-Yaylacı, 2011: 36).

Giddens’a (2000: 540-541) göre sosyal hareket, “yerleşik alanın dışındaki toplu eylemler yoluyla, ortak bir çıkarı korumak ya da ortak bir hedefe erişmeyi sağlayabilmek için girişilen toplu bir çaba”dır. Diani’dan (1992) aktaran Zık (2008: 17) sosyal hareketi, çok sayıdaki kişilerin, grupların ve/veya kuruluşların arasındaki gayri resmî etkileşimleri olan bir ağ [network], siyasî ya da kültürel olarak birbirleriyle çatışan; ancak temelinde *kolektif bir kimlik* paylaşılan hareket olarak tanımlamaktadır. Kökalan Çımrın’a (2010: 47) göre, sosyal hareketler; gönüllü olarak oluşturulan, belli birtakım ortak-özümsemiş-değerleri savunan, reformist ya da devrimci kolektif mücadelelerdir. Sosyal hareket olgusundan söz edilirken, kolektif davranış ile aralarında bulunan ilişkiden de bahsetmek gerekmektedir. Söz konusu ilişkiye göre sosyal hareket (Göktuna Yaylacı, 2011: 34):

Birbiriyle egemenlik ilişkileri ve çatışma düzleminde karşı karşıya gelen, aynı kültürel yönelime sahip ve bu kültürün ortaya çıkardığı etkinliklerin toplumsal kontrolü için mücadele eden aktörlerin kolektif hareketidir.

ve/veya

Belli bir dayanışmayı esas alan, bir çatışma özelliği taşıyan ve yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan kolektif davranış biçimidir.

Özetle sosyal hareketler kavramıyla vurgulanmak istenen, kendilerini çevreleyen toplumdaki derin ve köklü değişimlerin sonucu olarak, modern hayatın artırdığı rasyonelleşmeye bir “tepki” olarak ortaya çıkmıştır.

Sosyal hareketler, çok çeşitli şekillerde ele alınabileceği gibi; kültürel ortak bir “kimlik”e sahip olmaları, eylemlerinin “kolektif” olarak gerçekleştirilmesi ve “ortak bir hedef” doğrultusunda örgütlenmeleri gibi, temel bazı kavramlar üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte, her sosyal hareket, ortak bazı noktalarda birleşse de kendilerine özgü özellikler taşımaktadır. Bu bağlamda, farklı yazınlarda sosyal hareketler, daha çok amaçları bakımından dört grupta ele alınabilmektedir. Bu gruplandırmaya göre başlıca hareket türleri; “barış hareketleri”, “çevreci hareketler”, “işçi hareketleri” ve “ifade özgürlüğü-demokratik hareketler”dir (Göktuna Yaylacı, 2011: 40).

Sosyal bilimler literatüründe, sosyal hareketlerin *olmazsa olmaz* niteliklerinden söz edilmektedir. Kavramsallaştırmalar içerisinde en önemlisi, Castells’in tanım ve yaklaşımları sistemli hale getirmek için yaptığı sınıflandırmadır. Buna göre, bir sosyal hareketten bahsedebilmek için; *hareketin ortak bir kimliğinin olması, hareketin karşıtlığının olması ve toplumsal bir hedefinin olması* gerekmektedir

(Castells, 2006'dan aktaran; Kökalan Çımrın, 2010: 49). Bu noktada, anılan hareketler öznel çıkarları temsil ettiği gibi, toplumun ortak çıkarlarını/değerlerini de benimsemelidir. Katılımcılarının ortak hedefler doğrultusunda eylemde bulunurken, karşıtlarına yönelik de mücadelede bulunmaları onları diğer hareketlerden ayırmaktadır.

1.2. Tarihi Süreçte Sosyal Hareketler

Sanayi Devrimi'ne kadar çok uzun yıllar boyunca sosyal politika uygulamalarının, gönüllülük temelinde ve birtakım dayanışma örgütlerince sağlandığı görülmektedir. Sanayi Devrimi ile iktisadiyapıda meydana gelen değişimlerle kentleşme, geleneksel sosyal koruma kurumlarının etkinliklerini zayıflatmış, bu görevi devlete devretmiştir. 1970'li yıllardan itibaren ortaya çıkan küreselleşme, neo-liberal akım, devletin rolünü olabildiğince azaltarak sosyal alandan çekilmesine neden olmuştur. Liberal ilkeler doğrultusunda, ulus devletin yetkilerinin bir kısmı sivil/sosyal örgütlere bırakılmış, bu örgütlerin kapsamaları genişletilmiştir. Bu bağlamda, 1980'lerden itibaren güçlü bir biçimde ses getiren sosyal hareketler, modern toplumlarda sosyal politikanın sağlanmasında "yeni bir yöntem" olarak ilgi görmeye başlamıştır. Ayrıca, merkezi ve yerel yönetimler ile sosyal hareketler arasında da hizmet paylaşımı ortaya çıkmış ve işbirliği yapılmıştır (Özdemir, 2007: 385-387).

Tarihsel dönüm noktalarında önemli sosyal olayları tanımlamak için kullanılan sosyal hareket kavramı, 18. yüzyıldan itibaren tartışılmaya başlanmış, 19. yüzyıldan bu yana ise; sosyal bilimlerde giderek önem kazanmıştır. Böyle bir tespitin temel nedeni, sosyal hareket kavramının kolektif amaca dayalı, organize ve süreklilik sergileyen eylemler olarak tanımlanmasıdır (Kökalan Çımrın, 2010: 49).

Aslında 19. yüzyıldan önce de önemli sosyal hareketler görülmüştür. Ancak, toplumun gelişim ve değişim analizleri yapıldığın-

da, 19. yüzyılın ortasının, sosyal bir harekete yol açacak önemli sorunlara/hošnutsuzluklara sahne olduğu saptanmıştır. Tilly'e (1984) göre; 19. yüzyılda önemli değişiklikler meydana gelmiş, geleneksel olarak cemaat grupları tarafından gerçekleştirilen savunmacı eylemlerden organize, öz bilince sahip, daha kalıcı hareketlere ve yeni haklar ile fırsat arayışında olan saldırgan eylemlere doğru bir dönüşüm yaşanmıştır (Göktuna Yaylacı, 2011: 39).

2. Sosyal Hareketlerin Değişen Yüzü: Yeni Sosyal Hareketler

2.1. Bir Kavram Olarak *Yeni Sosyal Hareketler*

Modern sosyal hareketlere tarihsel olarak bakıldığında, özellikle 1990'lerden başlayarak iki tür sosyal hareket tarzının gerçekleştiği görülmektedir. Bu hareketler, zamanın koşullarına göre; *birinci dalga-ikinci dalga, eski-yeni, klasik ve yeni sosyal hareketler* olarak adlandırılmaktadır. Bu ayrımın yapılmasında etkili olan faktörler; *hareketlerin amaçları, ideolojileri, örgütlenme biçimleri ve aktörleri* bakımından ortaya çıkan farklılıklar olarak sıralanmaktadır (Kökalan Çımrın, 2010: 50).

Modernliğin ilk dönemlerinde küresel, teknolojik ve iktisadî dönüşümlerin yaşanmadığı zamanlarda ortaya çıkan eski/klâsik sosyal hareketler, genellikle iktisadî çıkarlar üzerine yoğunlaşmış ve tek bir homojen sosyal sınıftan oluşmuştur. Ayıcabu hareketlerin, siyasal gücü ele geçirmek için örgütlenmiş, aynı zamanda büyük idealleri ve devrimci hayalleri de bulunmaktaydı. Klâsik manada sosyal hareketlerin en görünür yanlarını, devrim fikriyle özdeşleşme, siyasal partinin gölgesinde boy gösterme ve işçi hareketleri oluşturmuştur (Çayır, 1999: 16). Temel söylemlerinin 'eşitlik' vurgusu üzerine olan eski sosyal hareketler, iktisadî ve sosyal güvenlik konuları üzerinde odaklanmış; katı bürokratik ve kadro liderliğindeki geleneksel kitle

partilerinin peşinden gitmiş ve kapitalist sistemin oluşturduğu *çalışmazlık ve sınıfsal ayrışmalara* paralel olarak ortaya çıkan sınıf ve ulusalcı hareketlerden oluşmuştur (Çorakcı, 2008: 65-72).

Küreselleşmeyle birlikte yaşanan değişim ve dönüşümler ekseninde sosyal hareketler de zamana uyarlanarak, post-endüstriyel toplum tipine uygun biçimde açıklanmaya çalışılmaktadır. Touraine'e göre; post-endüstriyel toplum, yeni güç ve ilişki biçimleriyle oluşan yeni bir toplum tipidir. Bu alandaki mücadele, artık post-endüstriyel toplumun açık alanında gerçekleşmekte ve bu alan, artık *devletin değil; sivil toplumun alanı* olmaktadır. Dolayısıyla sosyal hareketler, aktörlerin sivil toplum üzerindeki mücadelelerinden doğmaktadır. Bu anlamda Touraine günümüzdeki sosyal hareketleri *kendilerini devlet gücünü kontrol etme fikrinden ayıştırdıkları ve sivil ilişkileri dönüştürmeyi amaçladıkları için yenidir* demektedir (Çayır, 1999: 16-17).

Son yıllarda yeni sosyal hareketler, özellikle feminist hareketleri, ekolojik hareketleri, nükleer karşıtı hareketleri, barış ve azınlık hareketlerini, özürlü hareketlerini ifade etmek için kullanılabilir. 1990'lı yıllardan itibaren teknolojik ve ekonomik büyüme düzeylerinin yükselmesi ve bunun üretim süreci üzerinde meydana getirdiği olumsuzluklar; sermaye ve işgücü arasındaki küresel ilişkiler; devletlerin diğer ülkeleri kendisine çekmek için her türlü engeli ortadan kaldırmak istemesi ve sosyal güvenlik hizmetlerini büyük oranda kısıması; üretim yapısında esnek üretime doğru geçişin yaşanması ve üretim sürecinin uzmanlaşmayı gerektirmeyecek biçimde parçalara bölünmesiyle; işgücünün vasıfsızlaşması ve işgücünün yapısının da değişmiş olması yeni sosyal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olan faktörlerden bazılarını oluşturmaktadır. Ayrıca hizmet sektörünün imalat sektörü aleyhine büyümesi hem yüksek vasıflı profes-

yoneller için küresel bir pazar sağlamakta hem de eğitilmiş yeni bir orta sınıfın gelişmesine neden olmaktadır. Bu durum işçi sınıfının dışında farklı ücretli çalışan kategorilerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Coşkun 2007: 108-109).

Yeni sosyal hareketler, bilinen klasik/eski sosyal hareketlerden pek çok açıdan *ayrılmaktadır*. Yeni sosyal hareketler; iktisadî olmayan taleplere de yönelebilen, anti-bürokratik bir yapılanmaya sahip, liderlik anlayışı ve bir kahraman önderliğinde birleşme yerine, gönüllülük esasıyla eşit yönetim hakkına sahip birliklerdir. Vurgulanan temalar *ekonomik* pozisyonlardan daha çok, *kültürel* yönelimlidir. Devlet erkini ele geçirme yerine, *sivil toplum alanının* özgürleştirilmesine çabalarlar. Özgürlükçü unsurları içermesiyle bölünmüş, dağınık, âdem-i merkezîyetçi olma eğilimindedirler (Çorakçı, 2008: 65-69). Önemli serbest ağlar etrafında örgütlenerek eylemlerinde kitle iletişim araçlarını aktif olarak kullanmaktadırlar. Eski sosyal hareketlerin aksine çağdaş sosyal hareketler; *barış, küresel ısınma, insan hakları* gibi evrensel değerlere vurgu yapmaktadırlar. Esnek-tirler, örgüte katılım bireyin iradesi dâhilindedir, katı yazılı kuralları yoktur; dileyen istediği zaman örgüte girebilmekte ve örgütten ayrılabilir. (Zık, 2008: 31-33).

Yeni sosyal hareketlerin eski hareketlerden farklılaştığı bir diğer nokta, *sınıfsal tabanlarıdır*. Eski sosyal hareketler, ekonomik olarak tanımlanan sınıf tabanına sahip iken, yeni hareketlerin toplumsal tabanı, *farklı sınıflardan* oluşmaktadır. Eski hareketler işçileri, orta sınıfları örgütlerken; yeni sosyal hareketler “yeni orta sınıf”tan destek bulmaktadırlar (Çayır, 1999: 19). Bu yeni orta sınıfının üyelerinin ortak özellikleri; “yüksek eğitilmiş, ekonomik güvene sahip ve hizmet sektöründe çalışıyor” oluşlarıdır. Öğrencilerden, ev hanımlarına, mavi yakalılardan, beyaz yakalılara, farklı etnik gruplara

kadar sınıf ve statülerine bakılmaksızın *tabanı geniş* bir yelpazeye dayanmaktadır (Çorakcı, 2008: 70-72).

Eder'e göre; yeni sosyal hareketlerin sosyal temellerini oluşturan "yeni orta sınıflar", modern toplumun örgütlenmesinde dinamik bir unsur olmuştur. Anılan sınıflar ilgi alanı olarak kimlik probleminde odaklanan, nitelikli üretim ve hizmet işleriyle meşgul olan sınıfları içine alır ve geleneksel iyi, kaliteli toplumsal ilişkilerde rızaya dayalı yaşam başat bir rol oynar (Eder, 1993'den aktaran; Erbaş, 2007: 51). Dolayısıyla, yeni sosyal hareketler yaklaşımı, kapitalist toplumda var olan temel iki sınıfın, burjuva ve proletaryanın mücadelesine dayalı çözümlemeyi reddetmektedir.

2.2. Yeni Sosyal Hareketlere İlişkin Bazı Kuramlar

Sosyal hareket teorileri, literatürde farklı teorisyenler tarafından farklı şekillerde ele alınmaktadır. Teoriler birbirlerinden pek çok farklılıklar gösterse de teorilerin sosyal hareketlerin üzerinde önemle durdukları varsayımlar bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sayabiliriz:

Birinci olarak, Cohen'in çeşitli teorileri toparladığı *kolektif davranış teorileri*dir. Buna göre, iki farklı davranış biçimi vardır. Bunlardan *birincisi*, kurumsal geleneksel davranış biçimi, *ikincisi* ise; kurumsal olmayan kolektif davranıştır. Kurumsal olmayan kolektif davranış, sosyal normlara dayanmayan, tanımlanmamış ve yapılandırılmamış durumları ifade etmek için oluşturulan davranış biçimidir. Bu durumlar sosyal kontrol organlarında yapısal değişimler sonucu, ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik çöküş ile birlikte bireylerde meydana gelen rahatsızlık, hayal kırıklığı ve saldırganlık duygusu, bireyi kolektif davranışa katılmaya yöneltir. Kurumsal olmayan kolektif davranış, ani kalabalık hareketinden sosyal hareketlerin oluşumuna doğru evrilen bir hayat döngüsüne sahiptir. Bu

döngü içinde hareketin ortaya çıkışı ve büyümesi iletişim süreçleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu varsayımlar çerçevesinde kolektif davranış teorisyenleri, sosyal harekete bireysel katılımı, hızlı sosyal değişimlere verilen tepkiler temelinde açıklamışlardır. Bu teoriyi savunan teorisyenler, kolektif davranışı, değişime verilen rasyonel ve normal olmayan tepki olarak değerlendirmektedirler (Çayır, 1999: 111-112).

Bir diğer teori ise; yeni sosyal hareketlerin temel nitelikleri ve bu harekete katılanların sınıfsal konumu hakkında olmaktadır. Buechler, bu teorileri '*kültürel*' ve '*siyasal*' versiyonlar olarak ikiye ayırmaktadır (Coşkun, 2007: 139). Kültürel versiyon, geçmişteki ve şimdiki hareket tipleri arasında radikal bir kopma varsayarak, Marksist anlayışa ters bir belirleme yapmaktadır. Toplumsal bütünlüğü, kültürel koşullarla özdeşleştirmektedir. İktidarın, mücadelenin *merkezsizleşmiş* doğasını vurgulayarak, devlet ve sivil toplum arasında özgür bir alanın tesisini savunur. Savran ise; bu hareketlere "kopuş teorileri" adını vermektedir (Coşkun, 2007: 139).

Kültürel versiyonun tersine bir diğer yaklaşım ise; *siyasal* versiyondur. Siyasal versiyon, neo-Marksist bir yaklaşımdan yola çıkarak, kapitalizmi toplumsal bütünlük olarak ele almakta ve sosyal hareketlerin ortaya çıkışında kapitalizmle önemli bağlarının olduğunu savunmaktadır. Buna göre, sosyal hareketlerin çağdaş sosyal hareketlere ulaşabilmesinin yolunun, sınıf temelli ve sınıfsal olmayan hareketler arasında bir uyum olmasına bağlamaktadır. Burada sosyal hareketler, sınıf terimleriyle tanımlanmaktadır. Savran'ın deyişiyle bu hareketler '*süreklilik teorileri*' olarak adlandırılmaktadır (Coşkun, 2007: 146).

Yukarıdaki teoriler incelendiğinde, her iki teorinin de birbirlerinden farklı açılımlarının olduğu görülmektedir. Kolektif davranış

teorileri, sosyal hareketlerin ‘yeni’ olarak adlandırılmasından çok önce bir zamana dayanmakta ve sosyal hareketlerin temel varsayımını oluşturmaktadır. Daha çok toplumsal değişimlerin bireylerin davranışlarında meydana gelen ani değişikliklere sebep olduğunu, bu değişikliklerin de iletişim teknolojileriyle hızlı bir yayılma göstererek, kolektifleştğini savunmaktadır.

Kültürel yaklaşım (kopuş teorileri), günümüzün çağdaş yeni sosyal hareketlerinin temel özelliklerini içermektedir. Orta sınıflar tarafından oluşturulan, eylemlerinde serbestliğin olduğu, merkeziz ve hiyerarşik, bürokratik yapılanmalarının olmadığı, taleplerinin daha çok *kimlik* yönelimli olduğu hareketlerdir. Bu hareketler, modernleşme sürecine, refah devletine, üretim ilişkilerine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Siyasal yaklaşım (süreklilik teorileri) ise; talepleri bakımından eski sosyal hareketlerden kopmamıştır. Kapitalizmin sınıf yapısından kaynaklanan eşitsiz ekonomik yapılanmaya bir tepki olarak ortaya çıkmışlardır. Eski ve yeni orta sınıfların (*mavi yakalılar, beyaz yakalılar, öğrenciler...*) işbirliğine dayanırlar. Yapılanmaları kültürel yaklaşıma göre yatay ve dikey yönlü olabilmektedir.

3. Özürlü Hareketine Genel Bir Bakış

Sosyal hareketler önceleri din, sınıf ve milliyet eksenlerinde biçimlenirken; 20. yüzyıla gelindiğinde gerek kadın hareketi, gerekse Afro-Amerikalılar’ın ırkçılık, cinsel yönelimi farklı bireylerin ve özürlülerin ayrımcılık karşıtı hareketleri, hak ve özgürlüklerintoplumların farklı kesimlerine yayılması için savaş vermiştir. Kimlik temelli *biraradalık*biçimlerini öne çıkaran bu yeni-hareketler, parlamenter demokrasinin araçlarıyla kurumsallaşan siyasetten, üretim ve istihdamdan, kültürel üretim ve temsil süreçlerindendişlanmış söz konusu kesimlerin seslerini (çoğunlukla şiddet içermeyen) eylemliliklerle duyurmaya çalıştılar (Yardımcı, 2010). Anılan bu hareketler

sosyal bilimler literatüründe ise; bazı kaynaklarda sosyal (Beckett, 2006), bazılarındaysa yeni sosyal hareketler (Shakespeare, 1993; Oliver & Zarb, 1997) bağlamında değerlendirilmeye başlamıştır.

Özellikle kadın hareketi ve ırkçılık karşıtı hareketler, sıkça sosyal bilimselaraştırmalara konu olduysa da, özürlü hareketlerine yönelik böyle bir ilgiden söz etmek zordur. Özürlü hareketlerini, amaçlarını ve yöntemlerini mercek altına alan çalışmaların büyük çoğunluğu bu alanda öncü kabul edilebilecek ABD (Bowe 1978; Bowe 1980; Bowe 1986; Bowe 1992; Shapiro 1993; Hockenberry 1995; Percy 1999; Fleischer and Zames 2001; Hahn 2002; Barnes and Mercer 2003; McCarthy 2003); ve İngiltere (Oliver 1990; Campbell and Oliver 1996; Barnes, Mercer et al. 1999; Dowse 2001; Lee 2002; Barnes and Mercer 2003; Beckett 2005; Beckett 2006) örneklerine odaklanmıştır. Bunların dışında Kanada (Chouinard 1999), İrlanda ve Kanada (Kitchin and Wilton 2003), Avustralya (Newell 1996; Cooper 1999; Newell 1999), Afrika'nın güneyi (Miles 1996) ve Japonya (Hayashi and Okuhira 2001) üzerine çalışmalar mevcuttur. Charlton (1998) kapsamlı çalışmasında, Kuzey ve Güney Amerika (Brezilya, Meksika ve Nikaragua), Afrika'nın güneyi (Zimbabve, Güney Afrika Cumhuriyeti), Asya (Çin, Tayland, Hindistan ve Endonezya) ve Avrupa'da (İngiltere ve İskandinavya) gelişen özürlü hareketlerini karşılaştırmalı olarak ele almıştır (Yardımcı, 2010).

Söz konusu çalışmalar, ele alınan ülkelerdeki bütün çeşitlenmeye rağmen, özürlü hareketlerini ortaklaştıran bir yol haritasından söz etmenin mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yol haritasının başlangıç noktası 1960'lı yılların ABD ve İngiltere'sidir. Dönemin ruhu, ABD'de Vietnam Savaşı'ndan sakatlanarak dönen askerlere ve E. Roberts, J. Heumann gibi bugün hareketin liderleri arasında anılan sakat üniversite öğrencilerine, İngiltere'de ise; refah devleti po-

litikalarının geliştirilmesini talep eden gruplara (*Disability Income Group* gibi) ilham vermiş, bu kişilerin ve grupların seslerini duyurmak amacıyla eylemler düzenlemelerine, gazetelere yazılar yazmalarına olanak tanımıştır. Özürlü hareketinin yol haritasında ikinci önemli tarih, Birleşmiş Milletler tarafından “Uluslararası Özürlü Kişiler Yılı” olarak ilan edilen 1981’dir. Bu tarihten sonra özürlülükle ilgili hak talepleri dünyanın başka bölgelerine de yayılmış, yine önce ABD ve İngiltere’de olmak üzere, birçok yerde özürlülüğe karşı ayrımcılığı yasaklayan, özürlü istihdamını ve mekânların erişilebilirliğini düzenleyen yasalar yürürlüğe girmiştir⁹⁴ (Yardımcı, 2010). Bu anlamda 1961 yılında engellerin kaldırılmasına yönelik ulusal bir standardın getirilmesini takiben, 1968’de Mimar Engeller Yasası (*Architectural Barriers Act*) ve 1973’te de İyileştirme Yasası (*Rehabilitation Act*) kabul edilmiştir. ABD’de 1990’da yürürlüğe giren ADA (*Americans with Disabilities Act*-ÖzürAmerikalılar Yasası) ise; bu anlamda “çıgır açıcı” olmuştur. Her tür özürlülüğe karşı ayrımcılığı yasaklayan ADA, kapı genişliklerinden kaldırımaların yüksek-

94 Burada kısaca özetlenen özürlü hareketlerinin dünyanın her bölgesinde tümüyle aynı şekilde geliştiğini söylemek mümkün değildir. Yine de Charlton (1998: 4) hedeflerde ve izlenen yöntemlerde belirlir bir ortaklıktan söz etmenin mümkün olduğunu göstermiştir. Aşağıda kısaca sıralanan etkenler, özürülerin daha iyi yaşam koşullarına kavuşmaları yönünde atılan adımların bireysel veya kolektif, hak-temelli veya yardımseverlik eksenli, öncelikli olarak devleti veya aileyi sorumlu tutan bir karakter mitaşıyacağı üzerinde belirleyici olmuştur (Yardımcı, 2010):

- Ülkenin sosyo-ekonomik yapısı,
- Özürlülükle ilgili algı (özürlülüğün utanç kaynağı olarak görülmesi gibi),
- Dini inançların etkisi ve dini kurumların yaklaşımı (sınama, tevekkül, yardımseverlik, sevap gibi),
- Sosyal politikalar (Devlete, devlet-dışı kurumlara veya aileye düşen roller),
- Yasamanın ayrımcılık karşıtı kararlar alma ve yürütmenin bunları uygulama konusundaki kararlılığı,
- Avrupa Birliği veya Birleşmiş Milletler gibi ulus-üstü kurumların etkileri (AB’nin HELIOS ve HELIOS 2 programları ve BM’nin çalışmaları),
- Özürlülük alanında ortaya konan bireysel veya kurumsal çabaları şekillendiren koşullar (gelir kaynakları gibi),
- Tüketim kültürünün etkileri.

liğine kadar erişimle ilgilibirçok konuyu detaylı bir şekilde hükme bağlamış ve yerel ve ulusal düzeyde çalışan tümplancılarının uymaları gereken standartları belirlemiştir (Imrie 1996: 64-65). Ancak buyasa, içeriği itibariyle önemli olsa da, tam olarak uygulanamamıştır.

Özürlü hareketinin güçlü olduğu diğer bir ülke olan İngiltere’de de, benzer eylemlilikler bu konuda araştırmalar yapılmasına, raporlar hazırlanmasına, yasal düzenlemeler getirilmesine ve erişimle ilgili çalışma gruplarının ve komitelerin kurulmasına yol açmıştır. Özürlü hareketinin güçlü olduğu diğer bir ülke olan İngiltere’de de, benzer eylemlilikler, bu konuda araştırmalar yapılmasına, raporlar hazırlanmasına, yasal düzenlemeler getirilmesine ve erişimle ilgili çalışma gruplarının ve komitelerin kurulmasına yol açmıştır. UPIAS’nin (*Union of the Physically Impaired Against Segregation*) 1975-1976 yılları arasında tartışıp kaleme aldığı *Fundamental Principles of Disability*, ‘engellerin’ toplumsal/yapısal olduğunu ifade etmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Dowse, 2001). UPIAS üyeleri de özellikle 1980’li yıllarda kendilerini otobüslere zincirlemiş, geçitleri ve sokakları kapatarak ayrımcılığa dikkat çekmeye çalışmışlardır (Imrie, 1996: 146). Avustralya’da, Sydney’deki Başbakanlık Ofisi’ni kuşatma altına alan özürlüler, İnsan Hakları ve Fırsat Eşitliği Komisyonu’na ayrılan bütçenin kısıtlanmasını, dolayısıyla erişimsiz alanların düzenlenmesine ayrılacak kaynakların düşürülmesini protesto etmişlerdir. Japonya’da 1970’li yıllara kadar ailelerine veya (büyük aşığılamalara ve fiziksel müdahalelere maruz bırakıldıkları) bakım kurumlarına mecbur kalan özürlüler, bu tarihten itibaren açlık grevleri ve oturma eylemleriyle kötü muameleye dikkat çekmekle kalmamış, ABD’deki Özerk Yaşam Hareketi’nin de etkisiyle, ayrıştırıcı/kapatıcı kurumlardan veya aile bakımından farklı yaşam biçimlerini uygulamaya koymayı denemişlerdir. Özürlü çocukların zorunlu olarak ayrı okullara gönderilmelerinin önüne

geçmeye çalışmış, otobüslerin erişilmez olmasını protesto etmişlerdir (Hayashi and Okuhira 2001'den akt. Yardımcı, 2010).

Bununla birlikte, Avustralya'da, özürlü hareketi, kendi içerisinde bütüncül ve güçlü bir ses çıkaramaması nedeniyle doğrudan eylemden ziyade, lobi faaliyetlerine ağırlık vermiştir (Newell, 1999). İngiltere'de de bir Erişim Komitesi'nin (*Access Committee for England* (ACE)) kurulması ancak devlet desteği ile olmuş ve yerel komitelerin işletilmesi de büyük oranda yerel yönetimlerle kurabildikleri *patronaj* ilişkilerine bağlı kalmıştır. Burada önemli olan, konu edilen örgütlenmelerin, hak temelli bir perspektif benimsemeleri ve yardım/destek kurumları olarak değil de mücadele odakları olarak işlemeleridir.

Türkiye'de özürlü-hakları-hareketlerin(in) geçmişi, Batı'dan oldukça geç bir dönemde başladığı için yeni sayılmaktadır. Türkiye'de özürlü hakları konusu talep edilen; ama bir türlü verilmeyen haklar ile ve aynı zamanda kısmen de olsa verilen haklar olmak üzere konu iki ana kategoride değerlendirilmektedir. Özürllüler için verilen hakların büyük bir çoğunluğu genelde maddi açıdan indirim ve muafiyet içeren kanunlardan ibarettir. Yalnız bunlar, özürllülerin gerçek manada ihtiyaçlarını karşılayamadığı gibi, verilen haklarda özürllünün toplum içinde bir varlık göstermesine yeterli olamamaktadır. Ülkemizde güncellenen haklar listesine bakıldığında özürllü bireylere dair hemen her alanda oldukça ayrıntılı yasal düzenlemelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu anlamda *çevresel mimari erişim hakkı; ulaşım hakkı; ortopedik özürllüler için araç alımlarına getirilen yasal kolaylıklar; eğitim hakkı; iletişim, iş ve istihdam alanlarında getirilen düzenlemeler; vergi indirimleri* gibi birçok alanda yeni düzenlemeler ortaya konulmuştur. Dolayısıyla devlet tarafından tek taraflı olarak sunulan haklar olarak nitelendirilebilecek uygulamalar söz

konusudur. Oysaki anılan haklar, özürlü hareketleri ile şekillenen bir yapı ortaya koymaktan uzak görünmektedir.

Türkiye’de özürlü hareketi olarak tanımlanabilecek başarılı örnekler yok denecek kadar azdır. Bunda ilgili kesimin bilinç ve eğitim düzeyi, örgütlenme konusundaki bilgi yetersizliği, başarılı diğer hareketlerle olan koordinasyonsuzluk gibi temel yapısal sorunlar büyük rol oynamaktadır. Buna rağmen umutlu olunabilecek bazı örnekler de söz konusudur. Mesela, *Engelliler.biz* adlı web sitesi (www.engelliler.biz) Türkiye’deki özürlü hareketi açısından oldukça önemli bir gelişmedir. Anılan site birkaç açıdan önem teşkil etmektedir: İlk olarak, özürlülerin önemli bir kesiminin evlerinden dahi çıkamadıkları tekrar hatırlanırsa, insanlara oturma odalarında, yalnızca belediyeye, merkezî ve yerel idarelere bir e-posta göndererek “politik” olma fırsatı tanıyan bir süreç ile karşı karşıya olma imkânı verebilmektedir.

Bunun yanında bir başka örnek de “*Engellinin İnsan Hakları Hareketi (ENDER)*” dir. Hareket 2006 yılı başlarında düşünsel olarak başlatılmış; 2007 yılından itibaren örgütlenmeye geçmiştir. Söz konusu Hareket’in mottosu şöyle belirtilmiştir: *Özürlünün sosyal, ekonomik ve siyasal hayata katılımının arttırılması, özörlünün hakları açısından insan haklarına etik bakımından uygun görülmeyen davranış ve ilkesizliklerin ortadan kaldırılması, insan hakları etik kurallarının somutlaştırılması, insan hakları çerçevesinde yeni bir özörlü hareketi kültürünün tesisi, yeni bir özörlü kimliğinin/kişiliğinin oluşturulması, sosyal, ekonomik ve siyasal yaşamda ilkelerin ve geleneklerin yerleştirilmesi, dernek içi demokrasinin gerçekleştirilmesi, siyasete yabancılaştırmanın ortadan kaldırılması, paraya, zamana ve mekâna bağlı olarak yürütölmekte olan sivil toplum siyasetinin; bu yapısı nedeniyle etkisinde bulunduğu rantıye ve lümpen kesimin elinden kurtarılması,*

siyasî etik kurallarının yerelleşmesinin sağlanması, sistemin uygulamaları sonucu ortaya çıkan haksızlık, hukuksuzluk, yolsuzluk, yozlaşma, dışlanma vb. durumlarla mücadele edilmesi ve özürlü sorunlarına gerçekçi ve uygulanabilir çözümler üretilmesi için çalışmalar yapılmasını amaçlamaktadır(<http://engelliler.gen.tr/f39/engellinin-insan-haklari-hareketi-dernegi-ve-hedefi-5748/>, 15.05.2012).

3.1. Sosyal Hareketler-Yeni Sosyal Hareketler Sarmalında Özürlü Hareketi

Dünyada birçok özürlü çalışmaları uzmanı, özürlü hareketini ele alırken, anılan hareket türünün sosyal hareketler ekseninde mi yoksa yeni sosyal hareketler ekseninde mi değerlendirilmesi gerektiği konusunda fikir beyan etmektedir. Bu bölümde özürlü hareketinin nereye oturtulması gerektiği konusunda bilgi verilmeye çalışılmaktadır.

Bilindiği gibi, Giddens (1993: 746), ünlü sosyolojiye giriş bildirisinde, bir sosyal hareketin kaba hatlarıyla; ama yararlı bir tanımını şöyle yapmaktadır: *"Bir toplumsal değişim sürecini gerçekleştirmek ya da engellemek üzere bir araya gelmiş geniş bir grup insan."* Blumer (1951) ise; sosyal hareketlerin her zaman sosyal değişimle ilgili olmadığını, bazen doğası bakımından *dışavurumcu* da olabileceğini belirtmektedir.

Bu bağlamda, özürlü bireylerin çeşitli kolektif eylem epizotlarını özürlü hareketi olarak kategorize eden Beckett (2006), söz konusu tanımların yol göstericiliğinde, özürlü hareketi, sosyal hareketler paradigması bağlamında ele almaktadır. Buna göre, Beckett, 1970'li yılların özürlü hareketleri kampanyaları gibi kolektif eylem epizotları ile özürlü bireylerin daha çağdaş kolektif eylem biçimleri arasında bir ayırım yapmak yerine; söz konusu epizotları değişen

bir “özürlü hareketi” ninparçası olarak görülmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Beckett, temel iddiasını İngiltere’de özürlü bireylerle ilgili yapmış olduğu derinlemesine görüşme sonuçları ışığında ortaya koymaktadır. Özürlü kişiler için oluşturulan ve özürlü kişilerce idare edilen 6 örgütte yürütülen araştırmanın bulgularına göre, söz konusu özürlü hareketi, yeni sosyal hareketlerin temel çıkış noktası olan “kimlik” ve “kültür” olgularından belirgin bir biçimde *etkilenmemektedir* (Beckett, 2006: 735-740).

Araştırmadan çıkan önemli sonuçlardan biri de, “özürlü kişilerin bugün hangi engellerle ya da sorunlarla boğuştukları” sorulduğunda, kendilerinin büyük bir çoğunluğunun özürlü kimliği ya da özür-lülük kültürüyle ilgili sorunlar yaşamadıklarını; kilit sorunların, *bağlımlılığın kalıcılığı, eğitim ve istihdama ilişkin süregelen sorunlar; erişilemez çevre ve özürlü kişilere kendi hayatlarına dair meselelerde danışılmaması* olduğunu belirtmektedir (Beckett, 2006: 746).

Buna karşılık, özürlü hareketini, yeni sosyal hareketler içerisinde ele alma eğiliminde olan bazı araştırmacılar da bulunmaktadır. Buna göre, yeni sosyal hareketler kuramının çoğu eğilimi şunu vurgulamaktadır: Bu türden hareketler devlet ya da politik alan içinde hareket etmeye devam edebilirse de “yeni” sosyal hareketlerin kolektif eylemi için başlıca alan *kültürel* ya da *sivil alandır* (Melucci, 1989). Ayrıca yeni sosyal hareketler, Touriane (1987), Habermas (1981) ve Melucci (1989) gibi yazarlara göre, kültürel kimliğin savunulması, “öteki”nin tanınması ve “yaşam dünyası”nın sistem tarafından kolonize edilmesine izin vermeyerek kişisel estetiğe saldırılara direniş gibi meselelerle ilgilidir. Başka bir ifadeyle, Martell’in (1994) zikrettiği gibi, eskilerine kıyasla yeni sosyal hareketler, *yapısal sorunlardan / reformlardan ziyade; kültürü ve yaşam tarzını yeniden tanımlamakla* ilintilidir.

Bu kategoride yer alanlar arasında bulunan Shakespeare, Oliver & Zarb'a göre, sakat hareketinin yeni sosyal hareketler içinde yer almasının en önemli gerekçesi, yeni sosyal hareketlerin *özgürleştirici* büyük bir potansiyele sahip olduğuna dair "popüler" varsayım oluşturmaktadır. Ayrıca, Beckett'a (2006: 737) göre, anılan yazarlar, özürlü hareketinin "yeni" bir sosyal hareket olduğunu iddia etmek suretiyle, bu harekete bir itki vermeyi de arzu ediyor olabilmektedirler. Sonuç itibarıyla, özürlü hareketi ile ilgili farklı akademik çevreler, farklı bakış açısı ve donelerle ele alınmaktadır. Söz konusu kavramın geçmişinin çok eski olmaması ve sürekli olarak kendini yenileme niteliği taşıması, sosyal hareketlerle ilgili ileriye dönük düşüncelerin değişebilir olacağına işaret etmektedir.

Bitirirken: Sonuç

Küresel sosyal hareketler üzerine çalışan yazarların, ortaya koydukları açılımların oldukça yerinde, doğru ve çarpıcı olduğu söylenebilmektedir. Onlara göre anılan hareketler, *farklılıklarını* korurken; iletişim kurup, mobilize olan bir örgütlenme yapısına da sahiptirler. Tüm farklılıkların özgürce ve eşitçe ifadeedilebildiği açık bir ağ yapısı söz konusu olmaktadır (Kökalan Çımrın, 2010). Bu anlamda sosyal hareketler, sosyal bilimler alan yazınında, farklı düzenleme biçimlerini içeren, farklı harekete geçirme ve davranış stratejileriyle sosyal değişimi hızlandırmak, bertaraf etmeye dabunu tersine çevirmek için uğraşan müşterek bir "rol oyuncu" olarak değerlendirilmektedir.

Endüstriyel toplum tipine ait olduklarını ima etme anlamında klâsik/eski sosyal hareketlerde *işçi hareketi*, söz konusu tip hareketlerin en iyi örneklerinden biri iken; post-endüstriyel toplumla birlikte ortaya çıkan yeni sosyal hareketler, toplumsal aktörlerin sivil toplumun yapısı üzerindeki mücadelelerden doğmuştur. Bu anlamda

yeni sosyal hareketler, kolektif davranışı biçimlendirme anlamında “sınıf” kavramını aşan; *ırk, toplumsal cinsiyet, etnisite, kültürel kimlik* ve benzeri terimlerle tanımlanır hâle gelmiştir. Klâsik sosyal hareketler, grup-merkezli siyasalar ortaya koyarken; yeni sosyal hareketler ise; değer-merkezli siyasaları benimsemektedir.

Post-modernizmin meydana getirdiği kültürel çoğulculuk, tüm sosyal hareketlerin kendi taleplerini hür bir şekilde seslendirmesine ve örgütlenmesine izin vermiş ve bir *sosyal risk grubu* olan özür-lüler de bu süreçte “seslerini duyurma” amacıyla anılan hareketin bir “parçası” olmuştur. Özürlü hareketin, eski ya da klâsik sosyal hareketler içinde yer alıp almadığı tam anlamıyla sorunludur. Zira bu konuyla ilgili kilit ve sorunlu alanlar söz konusudur. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- *Bir araya gelmiş özürlü bireylerin “politik” faaliyetlerini tarif ederken “hareket” kavramını kullanmanın uygunluğu;*
- *Özürlü hareketin “yeni” bir sosyal hareket olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı;*
- *Özürlü bireyler arasında toplumsal cinsiyet, etnisite, kimlik, kültür ve özürlülük türü gibi ayrımların hareketin bütünlüğüne olan etkileri;*
- *Hareketin lokasyonu veya organizasyonel odağı.*

Yukarıdaki tartışmalar hareketin mevcut olan varlığı, yapısı, fonksiyonu ve hedefleri hakkındaki süregelen tartışmayı temsil etmektedir. Bu bağlamda, özürlü hareketini yeni bir sosyal hareket olarak görenlere göre, özürlülerin kolektif eylemi için başlıca alan kültürel ve/veya sivil platformdur. Yeni sosyal hareketler ekseninde değerlendirildiğinde, özürlü hareketi, özürlülük kimliğinin tanınmasının ve özürlülük kültürünün savunulmasının çabasını ortaya koyacaktır. Hâlbuki günümüzde pek çok özürlü hareketinin en temel sorun alanlarından birisinin yapısal meseleler olduğu görül-

mektedir. Bunlar istihdam, ayrımcılık, dışlanma, eğitim ve sağlık politikaları gibi alanlardır. Dolayısıyla, Beckett'in (2006) da vurguladığı gibi, özürlü hareketinde öncelik, kültür ve kimlik alanlarından öte; temel yapısal sorun alanlarıyla ilgilidir.

Bununla birlikte, özürlü hareketinin yeni sosyal hareketler içinde yer alması gerektiğini belirten ve konuya olumlu yaklaşımlara göre ise; çoğulculuk ve katılımcılığı ilke edinen, sivil toplum kuruluşlarıyla olan ilişkisini azami seviyede sürdüren sosyal yönetim mekanizmaları için büyük önem taşıyabilmektedir. Dolayısıyla özürlü hareketleri özelinde konu ele alınacak olursa, bu hareketin temel ilgi alanı ve önceliğinin, özürülerin *yapısal sorunlarını çözmek* olduğu için, sosyal hareketler içinde yer alması mümkün gözükmemektedir. Yalnız bu durumun sadece özürlü hareket merkezinde değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmemiz gerekir. Belki buradan hareketle, özürlü hareketinin bir şekilde "özgöl" bir sosyal hareket olmaktan belli ölçüde uzak olduğu ve yapılacak en uygun tanımın ise; *genel sosyal hareket* olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Son olarak Türkiye özelinde de özürlü hareketinin geleceğiyle ilgili bazı hususlara değinmek gerekir. Ülkemizde özürülük çalışmaları başlığı altında şekillenen, "görece" yeni bir araştırma alanıyla ilgili güncel tartışmalar, oldukça yakın bir tarihten itibaren başlamıştır. Söz konusu araştırmalar, özürlü hareketi temelinde nitelikli çalışmaların sayısının çok az olduğunu göstermektedir. Türkiye'de bir sosyal hareket örneği olarak özürlü hareketlerinin derinlikli analizlerinin yapılması gerekmektedir. Mevcut birkaç aktif özürlü hareketin boy gösterdiği Türkiye'de, özürlü hareketinin hangi sosyal hareket kuramına yaslandığını teşhis etmek ise; oldukça güçtür. Zira bu alana dair çok sayıda hareket örneği bulunmamaktadır. Bunun için yurt dışında konuyla ilgili başarılı uygulamalar paylaşılmalıdır. Son tahlilde Türkiye'deki özürlü hareketin önünde uzun bir yol ve yapılması gereken çok iş vardır.

KAYNAKÇA

- Beckett, Angharad E. (2006). "Understanding Social Movements: Theorising the Disability Movement in Conditions of LateModernity", *SociologicalReview*, No. 54 (4), ss: 734-52.
- Blumer, Herbert. (1951). "Social Movements", *Social Movements. Critiques, Concepts and Case-Studies*, İçinde (Edt. S. M. Lyman), Basingstoke: MacMillan.
- Charlton, J. I. (1998). *NothingAbout Us Without Us, Disability Oppression and Empowerment*, London: University of California.
- Cohen, Jean. (1999). "Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler", *Yeni Sosyal Hareketler*, (Der. K. Çayır), İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999.
- Coşkun, Mustafa Kemal. (2007). *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Çayır, Kenan. (1999). *Yeni Sosyal Hareketler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çopuroğlu Y. Cemalettin & Beyzade Nadir Çetin. (2010), "Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Türkiye'deki Küreselleşme Karşısı Grupların Birbirleriyle ve Dünyadaki Karşıtlarla Karşılaştırılması", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1.
- Çorakçı, Eda. (2008). "Modern ve Postmodern Kimlikler Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara.
- Dowse, Leanne. (2001). "ContestingPractices, ChallengingCodes: Self advocacy, Disability Politics and The Social Model", *Disability & Society*, 16(1): 123-141.
- Engellinin İnsan Hakları Hareketi Derneği [ENDER]. (2011). "Engellinin İnsan Hakları Hareketi Derneği ve Hedefi", <http://engelliler.gen.tr/f39/engellinin-insan-haklari-hareketi-dernegi-ve-hedefi-5748/>, 15.05.2012.
- Erbaş, Hayriye. (2007). *Fark/Kimlik Sınıf*, Ankara: Eos Yayınları.
- Giddens, Anthony. (1993). *Sociology*, Cambridge: Polity.
- Giddens, Anthony. (2000). *Sosyoloji*, (Der.. Hüseyin Özel & Cemal Güzel), Ankara: Ayraç Yayınları.
- Göktuna Yaylacı, Filiz. (2011). "Toplumsal Hareketler ve Kuramsal Yaklaşımlar", *Yeni Toplumsal Hareketler*, (Ed. B. Kartal & B. Kümbetoğlu), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Habermas, Jürgen. (1981). "New Social Movements", *Telos*, No: 49, ss: 33-7.
- Imrie, Rob. (1996). *Disability and the City: International Perspectives*, London: Paul Chapman.

- Kökalan Çımrın, Fusun. (2010). "Yeni Toplumsal Hareketler ve Kentsel Yaşam", **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, Sayı 2, Haziran.
- Martell, L' Or de. (1994). **Ecology and Society. An Introduction**, Cambridge: Polity Press.
- Melucci, Alberto. (1989). "Movements as Messages", **Nomads of the Present. Social Movements and the Individual Needs in Contemporary Society**, İçinde (Edt. J. Keane & P. Mier), Londra: Hutchinson Radius.
- Newell, Christopher. (1999). "Encountering Oppression: The Emergence of the Australian Disability Rights Movement", **Social Alternatives**, 18(1): 47-52.
- Oliver, Mike & Zarb, Gerry. (1997). "The Politics of Disability: a new approach", **Disability Studies: Past Present and Future**, İçinde (Edt. Len Barton & Mike Oliver), Leeds: The Disability Press, ss: 195-216.
- Özdemir, Süleyman. (2007). **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul: İTO Yayınları.
- Shakespeare, Tom. (1993). "Disabled People's Self-Organisation: A New Social Movement?", **Disability, Handicap and Society**, Vol: 8, No: 3, ss: 249-64.
- Touraine, Alain. (1987). "Social Movements: Participation and Protest", **Scandinavian Politics Studies**, 10 (3), ss: 207-22.
- Yardımcı, Sibel. (2010). "Sakat Hareketleri ve Örgütlenmeleri", http://www.kongrekaraburun.org/eski/tam_metinler_2010/b_2/04_Sibel_Yardimci.pdf, 15.05.2012.
- Zık, Ragıp Mehmet. (2008). "Interventions in Everyday Life Through Art in New Social Movements", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi SBE, Ekim.

OTURUM - 3B

ÇALIŞMA HAYATI, KADIN VE SOSYAL POLİTİKALAR

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Ayşe Çiğdem KIREL - Anadolu Üniversitesi

Türkiye’de Kadın Nüfusta Sosyal Dışlanma

Doç. Dr. Türker TOPALHAN - Gazi Üniversitesi

Arş. Gör. M. Atilla GÜLER - Gazi Üniversitesi

Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel bir sorun olan sosyal dışlanma, gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın hemen her ülkede ortaya çıkabilmektedir. Sosyal dışlanma, küreselleşme sürecinde gelirin yeniden dağıtımını sağlayan mekanizmaların tasfiye edilmesiyle birlikte süreklilik kazanan bir sorun haline gelmiştir. Kadınlar, sosyal dışlanmanın olumsuz etkilerinden diğer toplumsal gruplardan daha fazla etkilenmektedirler. Tarihsel gelişim süreci içerisinde hemen her dönemde kadınların toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkla karşılaştıkları bilinmektedir. Bu ayrımcılık küreselleşme sürecinde daha da derinleşmiştir. Açıklanan durum Türkiye için de geçerlidir. Bu bağlamda çalışma, Türkiye’de kadınların toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında karşılaştıkları sorunlara sosyal dışlanma ekseninde odaklanmaktadır.

Kadın Öğretmenlerde İşsizlik: Nedensellik Yüklemesine Dair Bir Belirleme

Arş. Gör. Ayşe Gözde KOYUNCU - Ankara Üniversitesi

Arş. Gör. Cihan Serhat KART - Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Müge ERSOY KART - Ankara Üniversitesi

İşsizlik ile ilgili yapılan sosyal psikolojik araştırmalara bakıldığında konunun dört boyutta incelendiği görülmektedir. Bunlardan ilki kişisel düzeydeki araştırmalardır. Bu araştırmalar sosyal yaşamda kişilerin algılarını, değerlendirmelerini ve davranışlarını nasıl organize ettikleri ile ilgilenen kişisel süreçlerle sınırlı kalmışlardır. Kişilerarası düzey verilen bir olay ya da durumdaki kişilerarası süreçlerin dinamikleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bir diğer boyut olan gruplar arası düzey grup üyelerinin davranışlarının, grubun hedefleri üzerindeki etkisi ile bu davranış ve hedeflerin grup üyeliğinin bir işlevi olup olmadığı sorusuyla ilgilenmektedirler. Son olarak toplumsal düzey ise, toplumda çok sayıda insanın paylaştığı inançlardan yola çıkmaktadır. Bu anlamda çalışmada toplumsal düzeyde bir bakış açısından hareket edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Toplumsal düzey, davranışın kendisi ile değil davranışın sonuçları olan sosyal koşullar ve olaylarla ilgilenmektedir.

Kadının Çalışma Hayatına Girmesinin Aile Yapısı Üzerindeki Etkisi

Arş. Gör. Emel İŞTAR - Karadeniz Teknik Üniversitesi

Üretim faaliyetleri içerisinde her zaman aktif rol oynamış kadının, sanayi devrimi sonrasında ücret karşılığı çalışmaya başlamasıyla, aile kurumunun yapısında birtakım değişiklikler meydana geldiği görülmektedir. Çalışan kadın, bir taraftan evdeki ev hanımlığı, eş ve anne rolünü, diğer taraftan da işyerindeki rolünü yürütmek durumunda kalmaktadır. Bu durum hem kadının kendisini, hem de eş, çocuk yahut birlikte yaşadığı aile büyüklerini etkilemektedir. Kadının çalışmasıyla geç evlenme, az çocuk sahibi olma ve boşanmalar yaygın hale gelmekte, huzur evlerinde kalan yaşlıların sayısı artmaktadır. Ayrıca, aile gelirinin artması tüketim yapısında da farklılıklar oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı kadınların çalışmaya başlamasıyla birlikte aile içi yaşamlarının ne ölçüde etkilendiği tespit etmektir. Çalışmanın evrenini Türkiye'de çalışan kadınlar oluştururken, örneklemini Trabzon ve İstanbul illerinde tam süreli çalışan 102 kadın oluşturmaktadır. Bu çerçevede yapılan anketlerden elde edilen veriler, istatistiksel olarak analize tabi tutulmaktadır.

Türkiye’de Yüksek Öğrenimli İşsizlik Sorununda Aile Desteğinin Rolü: Nicel Bir Analiz

Dr. Şenol BAŞTÜRK - Uludağ Üniversitesi

Bu çalışma, yüksek öğrenimli genç işsizler arasında “aile desteğinin” biçimsel niteliklerine odaklanmayı hedeflemektedir. Ancak bu konudaki analizler, daha kapsamlı ve nicel verilere dayandırılmaya çalışılacaktır. TÜİK 2009 “Okuldan Çalışma Hayatına Geçiş Araştırması” verileri kullanılarak, üniversite mezunu işsizlerin hangi koşullarda aile desteğini kullandığı analiz edilmeye çalışılacaktır. Elde edilecek sonuçlar doğrultusunda, ailenin destek koşulları, bu koşulların farklılaşmasına etki eden faktörler ve desteğin kapsamının anlaşılması amaçlanmaktadır. Ayrıca “yüksek öğrenim mezunu işsizlik” konusunda yapısal koşulların dışında, mikro karar verici birimlerin etkisinin de tartışmaya açılması çalışmanın bir diğer hedefini oluşturmaktadır.

Türkiye’de Kadın Nüfusta Sosyal Dışlanma

Doç. Dr. Türker TOPALHAN - Gazi Üniversitesi

Arş. Gör. M. Atilla GÜLER - Gazi Üniversitesi

1. Kavramsal Çerçeve

Kadın nüfusta sosyal dışlanmanın, sosyal dışlanma kavramı ve onu açıklayan dinamikler bilinmeksizin değerlendirilmesi olanaksızdır. Bu nedenle çalışma kapsamında öncelikle sosyal dışlanma kavramı değerlendirilecektir.

1.1. Sosyal Dışlanma Kavramı

Sosyal dışlanma kavramı ilk kez 1974 yılında, Fransız bilim adamı Rene Lenoir tarafından kullanılmıştır. Lenoir, ekonomik büyümenin sonuçlarından yararlanamayan kişileri “dışlanmışlar” olarak belirtmiştir. Ayrıca Lenoir dışlanmışlarla yoksulların aynı bağlamda değerlendirilmesinin yanlış olduğunu, dışlanmışların çok daha geniş toplumsal kesimleri kapsadığını ifade etmiştir. Buna göre dışlanmış grupların kapsamına zihinsel ve fiziksel engelliler, intihar eğilimli insanlar, yaşlılar, sakatlar, istismar edilen çocuklar, madde bağımlıları, suçlular, tek ebeveynli aileler, marjinal kişiler, asosyal kişiler vb. girmektedir. Daha sonra sosyal dışlanma Avrupa Birliği (AB) düzeyinde hem kavram hem de politika olarak kabul edilmiştir⁹⁵ (Sapancalı, 2008: 59).

95 Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) sosyal dışlanma kavramının yaygın bir kullanım alanı bulunmamaktadır. Bu bağlamda ABD’de sosyal dışlanma kavramının yerine sınıf altı yaklaşımı ön plana çıkmıştır. Başlangıçta nüfusun giderek artan bir kesiminin sürekli işsiz ve çalışmaz bir hale gelmelerini kapsayan kavramın içeriği günümüzde değişmiştir. Sınıf altı kavramı, yoksulluktan çok kronik yasa dışılık, uyuşturucu kullanımı, evlilik dışı çocuklar, okuldaki başarısızlık gibi konuları kapsamaktadır. Bu bağlamda sınıf altı kavramının kapsamına suçlular, eğitimlerini bırakanlar, uyuşturucu bağımlıları, devlet yardımlarıyla geçinenler, yetişkin suçlular vb. girmektedir (Sapancalı, 2003: 9-10). Bunun yanında sınıfsal yaklaşımı, yoksulların ve yoksunların içinde bulunduğu durumları bizzat bu bireylere yükleyen ve yeni liberal politikalar etrafında şekillenen bir içeriğe sahiptir (Özbudun, 2007: 52).

Sosyal dışlanma kavramı, AB sosyal politikası içerisinde 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren gelişmeye başlamıştır (Alden & Thomas, 1998: 8). Sosyal dışlanma kavramına AB yaklaşımı büyük ölçüde uzun süreli işsizliğe ve istihdamın önündeki engellere dayanmaktadır. Bir başka deyişle bu yaklaşım sosyal dışlanmayı istihdam fırsatlarından dışlanma olarak görmektedir. Bununla birlikte sosyal dışlanma ilk olarak Avrupa'da ortaya çıkmış bir kavram olsa da bugün itibarıyla Avrupa'da tanımlandığı biçiminin çok daha ötesinde bir boyuta sahip hale gelmiştir (Carr & Chen, 2004: 1 ve 17).

Bir görüşe göre AB sosyal politikasında kullanılan kavramlar, sosyal bilimlerdeki diğer kavramlarda olduğu gibi, büyük ölçüde güç ilişkileri tarafından belirlenen bir düzlemde tanımlanmaktadır. Bu görüş, AB sosyal politikası tarafından üretilen kavramların toplumsal gerçekliği tanımlamaktan oldukça uzak bir noktada olduğunu iddia etmektedir (Özdemir, 2008: 62)⁹⁶.

Akademik, bürokratik ve politik düzeylerde sosyal politikaya bakışın farklı olması nedeniyle sosyal dışlanmanın kavramsallaştırılmasına ilişkin farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu yaklaşımlar zamanla değişime uğramaktadır (Alden & Thomas, 1998: 8).

Alden ve Thomas, sosyal dışlanmanın, en yalın anlamıyla bütünleşme sürecinden hariç tutulan toplumsal grupları işaret eden bir kavram olduğunu belirtmektedir. Burada bütünleşme süreci dört farklı başlık altında değerlendirilmektedir. İlk olarak, demokratik ve yasal sistemlerden dışlanma sivil bütünleşme biçiminde ele alınmaktadır. İşgücü piyasası, ekonomik bütünleşmeyi ifade etmektedir. Bunun yanında, refah devleti mekanizmaları sosyal bütünleşmeyi açıklamaktadır. Son olarak, aile ve toplumsal sistemse kişiler arası bütünleşme anlamına gelmektedir. Yapılan bu kavramsallaştırma,

⁹⁶ Aynı görüş, sosyal dışlanmayı işçi sınıfını bölen, parçalayan ve insan dışlaşmaya neden olan bir kavram olarak da değerlendirmektedir (Özdemir, 2007: 100).

sosyal dışlanmanın yurttaşlık haklarından eğitime, istihdama, aileye, barınmaya kadar kapsadığı geniş alanı ve kavramın çok boyutluluğunu göstermektedir (Alden & Thomas, 1998: 8-9).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) sosyal dışlanmanın ilk olarak işgücü piyasası ile başlayıp daha sonra tüm ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanları etkileyen bir süreç olma özelliğine sahip olduğunu belirtmektedir (UNDP, 2006: 12).

Levitas, sosyal dışlanmanın “yeniden dağıtımcı”, “etik sınıf altı” ve “toplumsal bütünleşmeci” olmak üzere üç farklı tartışma olduğunu belirtmektedir. Yeniden dağıtımcı tartışmaya göre sosyal dışlanmanın temel nedeni yoksulluktur. Burada eşitsizliklerin radikal biçimde azaltılması ile güç ve kaynakların yeniden dağıtımı önem kazanmaktadır. Etik sınıf altı tartışmada, sınıf altı konumunda yer alan kişiler kültürel olarak toplumun anaakım bölümünün dışında yer alanlar olarak görülmektedir. Son tartışma alanı olan toplumsal bütünleşmede ise yoksulluğun azaltılmasının kazançların artırılması suretiyle sağlanacağı öngörülmektedir (Levitas, 2005: 7-9).

Sen, sosyal dışlanmanın çok boyutlu ve uyarlanabilir bir yapısının olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda sosyal dışlanma, başlangıçta yalnızca yoksunluk ve yoksullukla ilgili bir kavram olarak ele alınırken daha sonra kavramın kapsamı genişlemiştir. Günümüzde sosyal dışlanma kavramı geniş çapta ekonomik ve sosyal sorunları kapsar hale gelmiştir (Sen, 2000: 1 ve 9).

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (UÇÖ) yaklaşımında sosyal dışlanma, bireysel ve toplumsal boyutlarda, farklı şekillerde açıklamaktadır. Bireysel olarak sosyal dışlanma doğrudan doğruya insan doğasıyla ilgilenmektedir. Dışlanmış kişi ya da grupların engellenmiş bir durumda oldukları varsayılmaktadır. Bu anlamda sosyal dışlanma yeter-

siz gelir ya da mala sahip olmak biçiminde tanımlanan yoksulluktan daha geniş bir anlama sahiptir. Toplumsal bakımdan sosyal dışlanma ise bireylerin ve grupların yaşamlarını sürdürmek için yerine getirdikleri günlük uğraşların ve yürürlükteki kurumsal düzenlemelerin bir sonucudur (UÇÖ'den aktaran, Sapançalı, 2003: 18).

1.2. Kadın Nüfusta Sosyal Dışlanma Kavramı

Farklı sosyal bilimciler ve uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan sosyal dışlanma tanımlarında çok sayıda ortak noktanın bulunduğu görülmektedir. Bu ortak noktalar; yoksulluk, istihdamdan dışlanma, eğitime erişememe, ayrımcılık, toplumsal bağların kopması, karar alma süreçlerinden dışlanma, temel haklardan yararlanamama, kültürel dışlanma, iş ve gelir güvencesizliği, çalışma hakkını kullanamama, sosyal refah hizmetlerinden dışlanma ve eşitsizlik biçiminde sıralanabilir. Tüm bu ortak noktalar, sosyal dışlanmanın çok boyutlu yapısına işaret etmektedir.

1.2.1. Tanımı

Kadın nüfus, sosyal dışlanma bakımından, yukarıda sıralanan ortak noktaların bazılarında çok daha fazla etkilenmektedir. Bu ortak noktalar arasında eğitim hakkından ve istihdam olanaklarından yararlanamama, karar alma süreçlerinden dışlanma, iş ve gelir güvencesizliği ve eşitsizlik konuları özel olarak ön plana çıkmaktadır. Buradan hareketle kadın nüfusta sosyal dışlanma; eğitim hakkından yararlanamama ile başlayan, buna bağlı olarak kadın nüfusun önemli bir kısmının işgücü piyasasının dışında kalmasına, işgücü piyasasındaki kadınların ise ayrımcılık, eşitsizlik ve güvencesizlik gibi sorunlarla karşılaşmalarına neden olan ve böylece kadınlar için gerek temel hakların, gerekse de sosyal hakların zedelenmesi sonucunu doğuran çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirilmektedir

(Sen, 2000: 32; Sapançalı, 2003: 89; Erdut, 2005: 12; Akın vd., 2008: 9; Çakır, 2008: 26; Adaman & Keyder, 2009a: 25).

1.2.2. Unsurları

Yapılan tanımlama bağlamında kadın nüfusta sosyal dışlanma kavramı eğitim hakkını kullanamama, işgücü piyasasından dışlanma, işgücü piyasasında ayrımcılık ve hakların zedelenmesi unsurları etrafında şekillenmektedir.

1.2.2.1. Eğitim Hakkını Kullanamama

Bireyin yeteneklerini ve niteliklerini geliştiren bir süreç olan eğitim, çocukluktan başlayarak bireyin gelişimini belirleyen en önemli aşamaların başında gelmektedir. Eğitimli olmak önemli ve değerli bir yeterliliklerdir. Bununla birlikte toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında da eğitimin rolü büyüktür. Aksi durumlarda eğitim, dışlanmanın kaynağı olabilmektedir. Eğitim sürecinde, eşit katılım ve yararlanma gerçekleştirilemezse, eğitim dışlayıcı bir yapıya bürünmektedir. Bilgi ekonomisinin yoğun olarak güçlendiği günümüzde sosyal içerilmenin önündeki en büyük engel, temel niteliklerden ve yeteneklerden yoksun olmak biçiminde değerlendirilmektedir (Sapançalı, 2005: 80-81).

Sosyal dışlanma ile eğitim arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Eğitim düzeyi düştükçe bireylerin sosyal dışlanma riski artmaktadır. Üstelik bu risk sadece eğitim alanı ile ilgili de değildir. Gerçekten ilk olarak eğitim alanından dışlanan bireyler daha sonra buna bağlı olarak işgücü piyasasından da dışlanmaktadır. Açıklanan durumun doğal bir sonucu olarak, içinde bulunduğumuz ekonomik ve sosyal koşullar (çalışmaya bağlı refah devleti) belirtilen grupların sosyal refah hizmetlerinden de dışlanmalarına neden olmaktadır (Sen, 2000: 32).

Sosyal dışlanmayı açıklayan, eğitim hakkından ve buna bağlı olarak da istihdam olanaklarından yoksun kalma gibi gelişmelerle en çok karşılaşan toplumsal kesimlerin içinde kadınlar da yer almaktadır. Eğitim, kadınların işgücü piyasasına katılımlarını (erkeklerden farklı olarak) etkileyen unsurların başında gelmektedir. Bu durumun nedeni, kadınların erkekler tarafından gerçekleştirilen emek-yoğun işleri yapabilirliklerinin düşük olmasıdır (Çakır, 2008: 26 ve 31).

1.2.2.2. İşgücü Piyasasından Dışlanma

Bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak olan gelirden yoksun bırakan, sosyal ve psikolojik açıdan yalnızlığa iten en önemli neden işgücü piyasasından dışlanma olarak ele alınmaktadır. İşgücü piyasasından dışlanma, uzun süreli işsizler, ilk defa iş arayanlar, ancak işgücü piyasasında niteliklerine uygun iş bulamayanlar ile işsizlerin sayısal esneklik sağlamak amacıyla veya teknolojik yenilik sonucu işten çıkardığı, yeniden iş bulma olasılığı düşük olan bireyleri ve toplumsal grupları kapsamaktadır (Çakır, 2002: 96-97).

Cinsiyete dayalı ayrımcılık biyolojik bakımdan değil toplumsal cinsiyet bakımından ele alınan bir kavramdır (Sapancalı, 2003: 110). Cinsiyet temelli analizlerde işgücü piyasasından dışlanma oldukça çarpıcı bir noktayı oluşturmaktadır. Bunun yanında, kadınların işgücü piyasasından dışlanmalarının temel gerekçeleri; ayrımcılık, fırsat ve işlem eşitsizliği biçiminde sıralanmaktadır (Çakır, 2008: 30).

1.2.2.3. İşgücü Piyasasında Ayrımcılık ve Eşitsizlik

Sosyal dışlanmanın, işgücü piyasasında, erkek ve kadın çalışanlar üzerinde yarattığı etkiler aynı değildir. Yeni liberal ekonomi politikaları bağlamında küresel üretim sürecinin emek-yoğun aşamala-

rında istihdam edilen kadınların istihdamdaki konumlarıyla ilgili olarak erkeklerden farklı ve eşitsizlik yaratan bazı noktalar ön plana çıkmaktadır. Bunlar; düşük ücret düzeyleri, kötü çalışma koşulları, belirli süreli iş sözleşmeleri, annelik izni, hastalık izni, yıllık izin gibi hakların olmaması, sosyal güvenlikten yoksunluk, evlenme veya hamile kalma durumunda gerekçesiz olarak işten çıkarılma biçiminde sıralanmaktadır (Carr & Chen: 2004: 4 ve 7).

Çalışan kadınlar da, işgücü piyasasında dışlananlardan farklı olarak, cinsiyete dayalı ayrımcılıktan kaynaklanan eşitsizlikler ve dışlanmışlıklarla karşılaşmaktadırlar. Günümüzde kadınlar genellikle ücretler, izin, işten çıkarılma, sosyal güvence vb. bakımlarından formel işlerde çalışmamaktadırlar (Öztürk, 2010: 116). Kadınlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, genellikle enformel ekonomide, ikincil işgücü piyasasında, ücret, sosyal güvenlik ve iş güvencesi bakımından erkeklerle göre daha dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır (Alden & Thomas, 1998: 12).

1.2.2.4. Hakların Zedelenmesi

AB'nin sosyal dışlanma kavramına bakışı noktasında ön plana çıkan konular; gelir, vergileme, sosyal koruma, tüketim, borçlanma, eğitime erişim, istihdam, işsizlik, mesleki eğitim, çalışma koşulları, barınma ve evsizlik, sağlık ve sosyal hizmetlerden yararlanabilme ve komşuluk desteği biçiminde sıralanmaktadır (Sapancalı, 2005: 65-66). Bu yaklaşıma göre sosyal dışlanma kavramı hem temel haklarla hem de sosyal haklarla ilgili bir süreci işaret etmektedir.

Sosyal hakların varlığını ve sürekliliğini ciddiye alan kesimler, sosyal dışlanma tehlikesine karşı toplumu bir arada tutan önlemlerin ekonomik amaçların gerisine itilemeyeceklerini ve ekonomik kaygıların sosyal hakların güçlenmesi yönündeki ilerlemeyi yavaşlatmaması gerektiğine dikkati çekmektedirler (Buğra, 2005: 12-13).

Buna karşın bireylerin ekonomik ve sosyal haklarını kullanamaz duruma düşmeleri, toplum ile bağlarını yitirmelerine ve sosyal dışlanma tehdidi ile karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır (Başak, 2007: 81).

Kadınlar, eğitimde, sağlıkta, çalışma hayatında, siyasi hayata katılımı, ekonomik ve sosyal haklara sahip olmada, bunları kullanmada çeşitli engellerle karşılaşmakta ve eşitsizliklere uğramaktadır (Akın vd., 2008: 26). Bu nedenle sosyal koruma sisteminden dışlanan bireylerin büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır (Erdut, 2005: 24).

Günümüzde cinsiyet eşitliğine ilişkin tartışmalar hala temel hak ve özgürlükler çerçevesinde gerçekleşmektedir (Koray, 2011: 19). Ancak sosyal dışlanma kadınların yalnızca temel hak ve özgürlüklerini değil sosyal hak ve özgürlüklerini de zedeleyen bir içeriğe sahiptir.

2. Kadın Nüfusta Sosyal Dışlanmanın Gerekçeleri

Sosyal dışlanma, belirli kesimlerin toplumsal bütünü ve sermaye birikim sürecinin dışında kalması ve ekonomik büyümeye yaptığı katkıdan adil ölçülerde yararlanamaması sorununu odak noktası olarak alan bir kavramdır. Bu bağlamda sosyal dışlanma, genel olarak kişisel hatalar nedeniyle değil yapısal süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Sapancalı, 2005: 52-54).

2009 yılında eşitlik politikalarının tüm dünyadaki uygulamalarına ilişkin BMKP tarafından hazırlanan bir raporda cinsiyet eşitsizliğini ortaya çıkaran faktörler olarak; toplumsal düzeyde kadın ve erkek arasında ortaya çıkan farklı roller ve sorumluluklar, değerler ve deneyimlerle ilgili sınırlamalar, ekonomik kriz, yetersiz büyüme ve kamu harcamalarındaki kısıtlamalar ön plana çıkartılmıştır (Koray, 2011: 17).

BMKP'nin saptamasını dikkate alarak, yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda önemli etkiler yaratan sosyal dışlanmanın gerekçelerini küreselleşme çerçevesinde incelemek gerekir. Ortak kanı, sosyal dışlanmanın gerekçelerinin küreselleşmeyle ilgili olduğu yönündedir. Bu bağlamda bir görüşe göre sosyal dışlanmanın gerekçeleri; üretim ve paylaşım süreçlerinin ekonomik organizasyonu, kültürel yapı, hakların tanımlanması ve kurumsal yapılar biçiminde sıralanmaktadır (Adaman & Keyder, 2009b: 13-14). Öte yandan bir diğer görüşe göre ise sosyal dışlanmanın gerekçeleri; küreselleşme, yeni liberal ekonomi politikaları, yapısal uyum politikaları, kamu sosyal harcamalarının azalması, refah devletinde yaşanan dönüşüm, üretimin ve işgücü piyasalarının yeniden yapılanması ve gelir dağılımının bozulması etrafında şekillenmektedir. Bunun yanında aile yapısındaki değişim, toplumsal cinsiyet gibi kişisel faktörler de sosyal dışlanma bakımından etkilidir (Sapancalı, 2003: 59).

Sosyal dışlanmanın gerekçelerini kadın nüfusa uyarlayarak yapılan bir çalışmaya göre ise 1970'li yıllarda kapitalizmin içine girdiği kriz, yapısal uyum politikaları, sermayenin, işgücünün ve üretim süreçlerinin yeniden yapılanması, yeni teknolojilerin yaygınlaşması, üretimin uluslararasılaşması, ticaret serbestliğinin artması, sermaye hareketlerinin hızlanması, emek-yoğun faaliyetlerin gelişmekte olan ülkelere dışsallaştırılması, üretimin esnekleşmesi, işgücü piyasasının enformelleşmesi, yeni çalışma biçimlerinin ortaya çıkması ve kadına yönelik geleneksel bakış açısı gibi gelişmeler kadın nüfusta sosyal dışlanma üzerinde doğrudan etkili olmaktadır (Ecevit, 2005: 37). Buna göre kadın nüfusta sosyal dışlanmanın gerekçeleri; küreselleşme, ekonomi politikalarında dönüşüm, üretim ve bölüşüm süreçlerinin yeniden yapılanması, kuralsızlaştırma, ekonomik kriz, göç ve kadına yönelik toplumsal bakış başlıkları altında değerlendirilebilir.

2.1. Küreselleşme

Küreselleşme, uluslararası ticaret aracılığıyla üretim süreçlerinin bütünleşmesini, ekonomi politikalarında değişimi ve bilgi teknolojilerinin gelişimini içeren bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Daha özelde ise küreselleşme yerel üretim süreçlerinin küresel değer zinciri çerçevesinde yeniden organizasyonu biçiminde tanımlanmaktadır. Bu yeniden organizasyon ticari liberalizmin kurallarının egemen hale gelmesiyle gerçekleşmektedir (Carr & Chen, 2004: 1). Buna göre küreselleşme; ticarete, dolaysız yatırımlarda, sermaye girişlerinde, üretimde ve talepte, rekabette, makroekonomi politikalarında, değerlerin ve kültürlerin standartlaşmasında ve ulus-devletlerin özerkliğinde değişimi içeren bir süreci ifade etmektedir (Üşür, 2002: 46).

Küreselleşme, bireyler üzerinde kim olduklarına, nerede ve nasıl yaşadıklarına bağlı olarak olumlu ve olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Carr & Chen, 2004: 11). Bu nedenle küreselleşme sürecinin yarattığı kazançların ve kayıpların paylaşımı bölgesel bloklar, devletler, toplumlar, işletmeler, cinsler ve bireyler arasında adaletli bir biçimde gerçekleşmemektedir (Sapançalı, 2003: 62).

Günümüzde, küreselleşme, sosyal dışlanma ve çalışma kavramları arasındaki ilişki üç farklı sonuç yaratmaktadır. Bunlardan ilki, ihracata dayalı ekonomi politikalarının küresel ekonomi için çalışan işçi sayısını arttırmasıdır. Bu sürecin emek-yoğun aşamalarını gerçekleştiren işçilerin kesin ve sürdürülebilir bir istihdam güvencesi bulunmamaktadır. İkinci olarak, yarı-zamanlı ve kendi hesabına çalışan bireylerin küreselleşmenin ve ticari serbestleşmenin yarattığı olanaklardan yararlanma şansları düşük olmaktadır. Son olaraksa ticari serbestleşme ve küresel değer zinciri, yerel işletmelerin yalnızca çokuluslu işletmeler (ÇÜİ) tarafından kendilerine verilen üretim

aşamalarını yerine getirmelerine neden olmaktadır. Böyle bir durumda da ÇUİ'lerin tekelleşme eğilimleri ortaya çıkmaktadır (Carr & Chen, 2004: 6).

Küreselleşme süreci günümüz itibariyle ekonomik, teknolojik ve siyasal alanlarda; küresel, bölgesel, ulusal ve bireysel düzeylerde başta sosyal dışlanma olmak üzere çeşitli sorunlar yaratmaktadır (Koray & Alev, 2002: 445). Küreselleşmenin "*sürekli kaybedenleri*" olarak sınıflandırılan sosyal dışlanmış gruplar, küreselleşme sürecinde ortaya çıkan gelişmelerden en olumsuz etkilenen toplumsal kesimleri oluşturmaktadır. Açıklanan nedenle küreselleşme bir yandan birçok ülkede hızlı bir ekonomik büyümeyi ve verimlilik artışını sağlarken aynı zamanda gelir ve istihdam fırsatlarında gerileme ve eşitsizlik yaratarak sosyal dışlanmanın temel gerekçesini oluşturmaktadır (Sapançalı, 2006: 241).

Küreselleşme, kapitalizmin genişleme mantığının yarattığı bir sonuçtur. Bu mantık, emek açısından çok sayıda olumsuz sonuçlar yaratmaktadır. Küreselleşmenin yarattığı olumsuzluklardan en olumsuz etkilenen toplumsal kesimler arasında kadınlar da yer almaktadır. Evde çalışma, enformel istihdam, geçici çalışma, standart dışı çalışma biçimleri gibi çevresel işgücünü etkileyen olumsuzluklarla en çok kadınlar karşı karşıya kalmaktadırlar (Koray & Alev, 2002: 447).

Sermayenin küreselleşmesi ile birlikte işgücü piyasaları da küreselleşmiştir. Böyle olunca ÇUİ'lerin gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların ucuz emeğinden yararlanmasıyla ortaya çıkan çalışma koşulları ve uluslararası göç kadın emeğinin karşı karşıya kaldığı güncel sorunlar olarak kendisini göstermiştir (Koray, 2011: 18).

Küreselleşmenin kadınlar üzerinde yarattığı olumsuz etkilere örnek olarak, 2003 yılında Hindistan'ın Ahmedabad kentinde

enformel ekonomide istihdam edilen erkeklerin oranı % 65 iken kadınlarda bu oranın % 80'leri geçmesi verilebilir. Bunun yanında, formel ekonomide çalışan kadınların ve erkeklerin statüleri arasında da kadınlar aleyhinde çok sayıda fark bulunmaktadır (Carr & Chen, 2004: 5).

2.2. Ekonomi Politikalarında Dönüşüm

1980'li yıllarda dünya genelinde ekonomi politikalarında yaşanan dönüşüm, sermayenin yeni liberal ekonomi politikalarıyla başlayan yeniden yapılanma sürecinin ürünüdür. Bu süreçte Keynesyen ekonomi politikalarının etkinliğinin azalmasıyla birlikte kendisini ekonomik, sosyal ve siyasal olarak yeniden tanımlayan kapitalist sistem, sosyal politika düşüncesinde de değişime gitme eğilimine girmiştir (Özkaplan vd., 2005: 3). Buna bağlı olarak yeni liberal ekonomi politikaları dünya genelinde kitlesel işsizlik, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, sağlıktan eğitime temel ihtiyaçların piyasalaştırılması, sosyal hakların gerilemesi gibi sonuçlar yaratmıştır (Öztürk, 2010: 108).

Piyasa mekanizması lehine sosyal devleti küçültmeyi amaçlayan yeni liberal politikalar, sosyal devletin yurttaşlar için bir hak haline getirdiği sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik gibi hizmetlerin piyasa üzerinden sağlanabileceğini varsaymaktadır (Özalp, 2009: 279).

Yeni liberal ekonomi politikaları, yapısal uyum programları aracılığıyla işlerlik kazanmaktadır. Yapısal uyum programları, ithal ikameci sanayi politikalarının terk edilerek yerine ihracata dayalı ekonomi politikalarının uygulanmasını öngören ve Uluslararası Para Fonu (UPF) ve Dünya Bankası (DB) tarafından salık verilen düzenlemelerdir (Boratav vd., 2000: 17). Küreselleşme sürecinde uygulama alanı bulan yapısal uyum programları genellikle iki aşı-

madan oluşmaktadır. İlk aşamayı istikrarın sağlanması oluşturur. İstikrar aşamasında amaç kamu harcamalarının kısılması, kamusal istihdamın azaltılması ve bütçe dengesinin sağlanmasıdır. İkinci aşamada ise üretim kaynaklarının mülkiyetinin değiştirilmesi yoluyla devlet denetiminin yerine piyasa mekanizmasının etkin olmasını amaçlayan düzenlemelere gidilir. Bu düzenlemelerin başında özelleştirme uygulamaları gelmektedir (Erdut, 2004: 12).

Yeni liberal ekonomi politikalarının uygulanması, ekonomik ve sosyal süreçlere bağlı olarak yeni çelişkiler, eşitsizlikler ve adaletsizlikler yaratmıştır. Sosyal dışlanma, bu sorunların çatısı olarak tanımlanmış bir kavramdır (Cılga, 2009: 9). Yapısal uyum sürecinde eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi işgücünün yeniden üretimini sağlayan alanlarda yaşanan gerileme, yoksulluk başta olmak üzere çeşitli sosyal dışlanma biçimlerini etkilemektedir (Sapancalı, 2003: 77).

Merkez ülkelerde konumlanan uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenen yeni liberal ekonomi politikaları, çevre ülkelerin varlıklarını, ekonomilerini, siyasal, sosyal ve kültürel yapılarını etkileyerek ekonomik sorunların yaygınlaşmasına ve merkeze bağlı etkileşimler yoluyla küreselleşmesine neden olmaktadır. Bretton Woods kuruluşlarının çevre ülkelere de dayattıkları ekonomi politikaları, sosyal politika alanında esnek istihdam, kayıtdışı çalıştırma, üretime katılama, gelir dağılımında eşitsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yalman, 2007: 71).

Yeni liberal ekonomi politikalarının uygulanması noktasında en önemli alanlardan birini serbest bölgeler oluşturmaktadır. ÇUİ'ler, üretim sürecinin emek-yoğun aşamalarını ucuz işgücünün var olduğu, vergi indirimi sağlanan, sendikalaşma oranının düşük olduğu ve iş güvencesinin olmadığı bu bölgelere dışsallaştırmaktadırlar. Dünya genelinde serbest bölgeler büyük ölçüde Güneydoğu Asya'da, Doğu

Asya'da ve Güney Amerika'da yoğunlaşmaktadır. Serbest bölgelerdeki işgücünün önemli bir kısmını genç kadınlar oluşturmaktadır (Carr & Chen, 2004: 6).

Serbest bölgelerin kadınlar için bir istihdam olanağı yarattığı gerçektir. Ancak burada üzerinde durulması gereken nokta yaratılan olanak değil istihdamın niteliğidir. Ücretler genel düzeyinin düşük olduğu, sosyal korumanınsa söz konusu olmadığı serbest bölgelerde çalışan ve küresel değer zincirinin en düşük katma değerli aşamalarını gerçekleştiren kadınlar, giderek artan bir yoksulluk ve dışlanma riski ile karşı karşıyadırlar. Bu anlamda serbest bölgelerde büyük ölçüde "*çalışan yoksul*" konumunda bulunan kadınlar istihdam edilmektedirler (Carr & Chen, 2004: 7).

Diğer gelişmekte olan ülkelerle benzer şekilde, Türkiye'de de 1990'lı yıllarda uygulanmaya başlayan yeni liberal ekonomi politikaları, siyasi istikrarsızlıklar, ekonomik krizler, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, adaletsizliğin somutlaşması gibi sonuçlar yaratmıştır (Gül, 2002: 112-113). Bunun yanında Türkiye'de son yıllarda görülen ekonomik büyümenin istihdam açısından olumlu gelişmeler yaratmadığı bilinmektedir. Gerçekten Türkiye'de kaydedilen yüksek ekonomik büyüme rakamlarına karşın işsizlik oranlarında anlamlı düşüşler gerçekleşmemektedir. Bu durum, cinsiyet-temelli bir ayrım çevresinde ortaya çıkan sosyal dışlanmayı beraberinde getirmektedir (Adaman & Keyder, 2009a: 16).

2.3. Üretim ve Bölüşüm Süreçlerinin Yeniden Yapılanması

Daha önce de belirtildiği gibi sosyal dışlanma yapısal süreçlerin değişimi sonucu ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu değişim süreci, üretim ve bölüşüm süreçlerinin yeniden yapılanmasını sağlayarak sosyal dışlanmanın temel nedenlerinden biri haline getirmektedir (Şenkal, 2011: 355).

Üretimin uluslararası bütünleşmesinin ekonomik mantığı, bir ürün için araştırma, tasarım, üretim ve pazarlama gibi katma değer yaratmayı art arda bir araya toplayan işlem ve aşamaları coğrafi bakımından birbirinden uzak mekanlarda farklı üretim birimleri aracılığıyla bir merkezden düzenlemeye dayanmaktadır (Erdut, 1998: 18). Buna bağlı olarak günümüzde esneklik küresel ekonominin temel koşullarından biri haline gelmiştir (Üşür, 2002: 49). Yaygınlaşan esneklik uygulamaları, sermaye sahipleri açısından işgücü maliyetlerinin azaltılmasını sağlamaktadır. Öte yandan çalışanlar bakımından ise esneklik işin ve çalışma sürelerinin düzenlenmesi konusunda iş hukuku alanında dünya genelinde iki yüzyıllık bir mücadele sürecinde elde edilmiş kazanımların tasfiye edilmesini ifade etmektedir (Mütevellioglu & Işık, 2009: 186).

Küreselleşme sürecinde, esneklik uygulamaları aracılığıyla ÇUİ'ler neyin üretileceğine, kimin çalışacağına, zenginliğin nereye aktarılacağına ve kimlerin yoksulluk içinde yaşayacağına karar verebilir bir konuma gelmişlerdir (Şenkal, 20110: 353). Bu süreçte yeni liberal ekonomi politikalarının kuramsal çerçevesine aykırı olan "*yeniden bölüşüm*" mekanizmaları aşama aşama tasfiye edilmiştir (Yalman, 2007: 71).

Sosyal dışlanma kavramının farklı boyutlarının anlaşılması bakımından üretim sürecinin yeniden yapılanması ile birlikte ortaya çıkan "*küresel değer zinciri*" kavramının özel olarak açıklanması gereklidir. Değer zinciri, üretim sürecinin başlangıcından nihai müşteriye ulaşımına kadar geçen tüm aşamalarını tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Küresel değer zinciri ise dünya geneline yayılan, yani "*küreselleştirilen*" üretim sürecinin dünyanın farklı bölgelerinde nasıl şekillendiğini açıklamaktadır. Küresel değer zinciri içerisinde ÇUİ'ler farklı taşıyon firmalar tarafından sağlanan ürünlerin tek

alıcısı konumundadırlar. Bu durum değer zincirinin tüm aşamalarında ÇUİ'lerin güce sahip olan ve kontrolü sağlayan birim olması sonucunu doğurmaktadır (Carr & Chen, 2004: 2-3).

Üretimde yaşanan bu değişimin işgücü piyasası üzerindeki yansımaları artan işsizlik ve işgücü piyasasındaki bölünme şeklinde gerçekleşmiştir. İşletmelerin değişen koşullara ve müşteri isteklerine cevap verebilmesi için gerekli olan esneklik, bir yandan yeni çalışma biçimlerini ortaya çıkarırken, diğer yandan da işgücü piyasasında maliyetlerden tasarruf, işçi sayısının azaltılması, sosyal koruma için ayrılan payın azaltılması gibi sonuçlar doğurmuştur (Çakır, 2002: 89). Emek açısından bir inceleme yapıldığında, günümüzde özellikle yarı-zamanlı veya kendi hesabına çalışan bireylerin küresel üretim sürecinin farklı aşamalarını gerçekleştirdikleri görülmektedir (Carr & Chen, 2004: 2).

Küresel düzeyde ortaya çıkan yeni iş bölümü dünya genelinde kadın nüfusun çoğunluğu için olumsuz sonuçlar yaratmıştır (Koray, 2011: 19). Üretim süreçlerinde yaşanan esnekleşme, geniş bir çalışan kesimin işgücü piyasasından dışlanması sonucunu doğurmaktadır. Üretim ve bölüşüm süreçlerinin yeniden yapılanmasından, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün bir sonucu olarak, kadınlar erkeklere oranla daha olumsuz etkilenmektedirler (Gökbayrak, 2011: 166). Bu bağlamda kadın işgücü, başta imalat ve teknoloji yoğun sektörlerde olmak üzere, hemen her sektörde çekirdek işgücü tarafından gerçekleştirilen işlerden dışlanmaktadır (Erdut, 2005: 37).

Küreselleşme sürecinde tüm dünya piyasalarının birbirleriyle entegrasyon sürecine girmeleri kadınların yaşamında büyük güçlükler yaratmıştır. Ayakkabıdan giysiye, elektronik eşyadan oyuncağa uzanan geniş bir ürün yelpazesinde serbest bölgelerde gerçekleştirilen üretim sürecinde tüm dünyada kadınların emeği "*kullanılmaya*"

başlanmıştır (Öztürk, 2010: 111). ABD’de işletmeler üretim sürecinin emek-yoğun aşamalarını Meksika’nın ABD sınırına en yakın bölgelerine dışsallaştırmışlardır. Buradaki taşeron işletmelerde büyük ölçüde genç kadınlar çalıştırılmaktadır. Benzer durumlar Filipinler, Güney Kore ve Brezilya gibi gelişmekte olan ülkeler için de geçerlidir (Sapançalı, 2003: 89). Bu gibi gelişmekte olan ülkelerde kadınların işgücü piyasasına katılımı genellikle işletme dışında ve ya evde yapılan parça başına çalışma biçiminde ortaya çıkmaktadır (Erdut, 2005: 40).

2.4. Kuralsızlaştırma

Küreselleşme sürecinin ekonomi politikasını oluşturan yeni liberal yaklaşım, devletin işlevlerini; özgürlükleri korumak, adaletin ve iç düzenin sürekliliğini sağlamak ve rekabetçi piyasaları güçlendirmek biçimine sınırlandırmaktadır (Sapançalı, 2001: 117). Yeni liberal ideolojiye göre bireysel refahla birlikte, ekonomik büyümenin ve dinamizmin sağlanmasının yolu kuralsızlaştırma, esneklik, özelleştirme gibi uygulamalardan geçmektedir (Mütevellioğlu & Işık, 2009: 162).

Uluslararası ticarete rekabet gücünü koruma ve arttırma çabalarının önemli bir boyutunu kuralsızlaştırma oluşturmaktadır. İşgücü piyasaları bir yandan ÇÜİ’lerin ekonomik ve sosyal yaşamda giderek artan etkisi, diğer yandan ulus-devletin gerilemesine bağlı olarak kuralsızlaştırmaya tabi tutulmaktadır (Erdut, 1998: 52). Bu bağlamda kuralsızlaştırma, yeni liberal ideolojinin en önemli araçlarından biri olmaktadır. Kuralsızlaştırma, ulusal ve uluslararası düzenlemelerle rekabet ve pazarlık unsuru olmaktan çıkartılıp tüm toplumsal düzeylerle tanınan ve güvence altına alınan çeşitli hakların yeniden pazarlık ve rekabet konusu haline gelmesini ifade etmektedir (Sapançalı, 2006: 243).

Gelişmekte olan ülkelerde küresel piyasalarla eklemlenme sürecinde işgücü piyasalarının kuralsızlaştırılmasına ve esneklik girişimlerine tanık olunmaktadır. Bu durum, işgücü piyasasında enformelleşme ve eğretilişme yoluyla sosyal dışlanmaya gerekçe oluşturmaktadır (Sapancalı, 2003: 65). Bu bağlamda devletin yeni liberal ideolojiyi benimsemesi sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalan insanların sayısını arttırmaktadır (Şenkal, 2011: 355).

1980'li yıllarda uygulanmaya başlayan yeni liberal ekonomi politikalarının çalışma yaşamında yol açtığı kuralsızlaştırma ve kutuplaşmadan en çok etkilenen toplumsal kesimler arasında kadınlar da yer almaktadır (Koray, 2011: 30). İşgücü piyasalarının kuralsızlaştırılmasıyla kadınların ücretli çalışmaya katılımlarındaki artış arasında bir paralellik söz konusudur. Kuralsızlaştırma, bir yandan enformelleşmeyi arttırtırken diğer yandan da işgücü içinde kadınların oranının artmasına neden olmuştur (Erdut, 2005: 34; Öztürk & Çetin, 2009: 2677).

2.5. Ekonomik Kriz

Küreselleşme sürecinde sermaye akıcılığının artmasıyla paralel olarak giderek daha sık biçimde yaşanmaya başlayan ekonomik krizlerin işsizlik ve yoksulluk biçiminde ağır bir sosyal bedel ödeten yıkıcı etkileri olmuştur (Erdut, 2005: 27). Küreselleşme sürecinde devlet, sermaye birikimi için zorunlu bir araç işlevini sürdürmüştür. Ancak gelişmekte olan ülkelerde bu araç üretken bir sermaye birikimi yerine mali sektöre dayalı sağlıksız bir birikime destek vermiştir. Açıklanan nedenle gelişmekte olan ülkeler sürekli ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmışlardır (Koray & Alev, 2002: 459).

Ekonomik krizin yarattığı olumsuz etkilerden ve dışsal şoklardan en çok etkilenen kesimlerden biri de yoksullaşmış ve dışlanmış kadınlardır (Mehrotra, 2009: 112) Küresel değer zinciri çerçevesin-

de güvencesiz işlerde istihdam edilen kadın emeği, ekonomik kriz gibi yapısal gelişmelerden en çok etkilenen birimi oluşturmaktadır. Bu açıklamanın önemli bir örneği 1995 krizi sonrası Meksika'da yaşanmıştır. Krizi takip eden süreçte ülkede tekstil sektöründe çalışan kadınların % 52'si işsiz kalmıştır (Carr & Chen, 2004: 9). Bunun yanında 1997 yılında yaşanan Asya Krizi'nden en çok etkilenen kesimlerden biri de kadınlardır. Kriz, bir yanıyla öncelikle kadınların işten çıkartılmasına yol açarken öbür yandan istihdamda olan kadınların da ağır çalışma koşullarıyla ve aşırı çalışma saatleriyle çalıştırılmışları söz konusu olmuştur (Öztürk, 2010: 107).

Ekonomik kriz, sermaye birikim sürecinin ihtiyaçlarına bağlı olarak daha çok kadının istihdam edilmesi sonucunu da doğurabilmektedir. Farklı deneyimler, kadınların azalan hanehalkı gelirlerini telafi etmek için işgücü piyasalarına katılmaları durumunda enformel olarak istihdam edildiklerini göstermektedir (Toksöz, 2009a: 26). Kriz sonrası süreçte istihdama katılan kadınlar genellikle düşükleri geçim sıkıntısı nedeniyle düşük ücretlerle ve kötü çalışma koşullarıyla karşılaşmaktadırlar (Öztürk, 2010: 123). Ayrıca kriz koşullarında artan istihdam büyük ölçüde kayıt dışıdır. Bu nedenle kriz sonrası süreçte yeni çalışmaya başlayanlar için sosyal güvenliğin erişilebilir olmadığı açıktır (Toksöz, 2009a: 29).

Türkiye'de ekonomik krizler, devlet nezdinde de sosyal dışlanmanın gerekçeleri arasında gösterilmektedir. Gerçekten Başbakanlığa bağlı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) 2008 yılında yayınladığı bir raporda 1990'lı yıllardan bugüne yaşanan ekonomik krizlerin kadınların işgücü piyasası başta olmak üzere çeşitli alanlarda yer almasını engellediğini belirtmektedir (KSGM, 2008a: 10).

2.6. Göç

Göç, belirli bir zamanda, mekanda, bireylerin veya toplumsal grupların kısmi ya da sürekli olarak mekansal ve sosyo-kültürel bir alana yerleşmeleri olarak tanımlanmaktadır (Murat, 2006: 350). Göç, mülksüzleşmenin bir sonucu olarak kırsal kesimdeki imkanların ve istihdam olanaklarının yetersiz kalmasıyla birlikte kentin çekici hale gelmesi nedeniyle kaçınılmaz biçimde ortaya çıkan bir olgudur. Göç edenlerin yerleştikleri kentlerde, kentlileşme süreci içerisinde karşılaştıkları çok çeşitli sorunlar bulunmaktadır (Akka-ya, 2002: 203).

Kapitalist sistemde göçün iki önemli özelliği vardır. Bunlardan ilki göçün kapitalist gelişme için gerekli koşul olan insan kaynağını sağlamasıdır. Göçün ikinci özelliği ise az gelişmiş ülkelerde çalışan kesimlere bulundukları konuma ait engel ve sınırlılıkları aşmak için bir yol sunmasıdır. İkinci özelliğin gerçeğe uyuşup uyuşmadığı sorgulanması gereken bir durumdur. Zira göç işgücü piyasasının taraflarından olan işçi sınıfının ekonomik ve örgütsel çıkarları açısından olumsuz, işverenler açısındansa olumlu etkiler yarattığı iddia edilmektedir (Kaygalak, 2009: 17).

Yeni liberal ideolojiden yana olanlar göçün kendisinin ve yaratacağı sonuçların geçici nitelik taşıdığını ileri sürmüşlerdir. Ancak göçün ve göçe bağlı olarak gelişen sosyal dışlanmanın yarattığı sonuçların geçici nitelikte olmadığı görülmektedir (Sapançalı, 2006: 24).

Gerek iç ve gerekse de dış göç sosyal dışlanmanın en önemli nedenlerinden biridir. Göçmen işçiler, göç ettikleri bölgelerde, hem kamuoyu hem de medya tarafından olumsuz bir biçimde değerlendirilmektedirler. Genellikle nitelsiz işgücü olarak değerlendirilen göçmen işçiler, gittikleri bölgenin kültürüne ve yaşam koşullarına yabancı olmaları dolayısıyla da dışlanmaktadırlar. Bu durumun bir

sonucu olarak göçmen işçiler yasal korumanın söz konusu olmadığı işlerde çevresel işgücü olarak istihdam edilmektedirler (Şenkal, 2011: 373-374).

Gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın hemen her ülkede göç, sosyal dışlanma bakımından önemli bir riski oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkeler çoğunlukla geliştirmekte olan ülkelere gelen göç dalgasıyla karşı karşıyadırlar. Geliştirmekte olan ülkelere ise daha çok kırdan kente yaşanan bölgesel göçler sosyal dışlanma riskini yaratmaktadır. Bu ülkelere tarımsal gerileme kırsal yoksulluğa neden olmakta, bu nedenle de kırdan kente göç engellenemez hale gelmektedir (Mehrotra, 2009: 116-117).

Çeşitli araştırmalar, ekonomik ve sosyal mekanizmalar tarafından “*marjinal*” ve “*dışlanmış*” olarak görülen toplumsal grupların kentlerden uzakta, “*tehlikeli*” olarak görülen bölgelerde yaşadıklarını göstermektedir. Bu durum, mekansal bakımdan sosyal dışlanmayı açıklamaktadır (Alden & Thomas, 1998: 10). Bunun yanında, sosyal dışlanmanın ortaya çıktığı bölgelerin şehir merkezlerine ve istihdam alanlarına uzak olması mekansal bir histerinin oluşmasına neden olmaktadır. Gerçekten banliyölerde yaşayan insanların işgücü piyasasından, toplumdan ve ekonomik etkinliklerden uzak kalmaları ve aynı zamanda işsiz olmaları banliyölerden merkezlere bir tepkinin ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Bu histeri, 2005 yılında Fransa’da yaşanan banliyö eylemleri sırasında özellikle açık bir biçimde ortaya çıkmıştır (Jamet, 2007: 27).

Göçün nedenleri konusunda yapılan araştırmalar yoksulluk ve işsizlik sorunlarının ön plana çıktığını göstermektedir. Göçmen işçiler yerli halkın işlerini ellerinden aldıkları ve ücretler genel düzeyini düşürdükleri gerekçesiyle tepkiyle karşılaşmaktadırlar (Şenkal, 2011: 392-393). Öte yandan, kadınların göç nedenleri irdelendi-

ğinde hem ekonomik hem de sosyal faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kadınların göç nedenleri arasında yoksulluk, borç, dışsal sınırlamalar gibi çeşitli nedenler sıralanmaktadır. Bunun yanında, evlilik anlaşmazlığı, fiziksel şiddet, mutsuz ve bozulmuş evlilikler, boşanma zorluğu gibi bazı sosyal faktörler de kadınların göç eğilimleri bakımından önemlidir (Buz, 2007: 39-40).

Genel olarak kırsal kesimde ataerkil baskılar altında kalan kadınların kentlere göç ile birlikte bireyleşmeye başlayacağı ve haklarını kullanabilir noktaya geleceği düşünülmektedir. Buna bağlı olarak eğitim ve istihdam olanaklarının artması ailenin modernleşmesine yol açacak, bu da kadın-erkek eşitliğini getirecektir. Açıklanan düşünceyi destekleyenler, gecekondulaşmayı bir *"geçiş formu"* olarak görmektedirler. Buna göre kırsal kesimdeki geniş aile kentteki çekirdek aileye doğru evrilirken gecekondulaşma modernleşmenin bir aracı olacaktır. Ancak bunun böyle olmadığını geçmişten bugüne deneyimlenen çok sayıda örnek somutlaştırmaktadır (Bora, 2007: 96).

Göçün Türkiye'deki yansımaları incelendiğinde küreselleşme sürecinde tarımsal üretimin gerilemesine paralel olarak tarım faaliyetlerinin gelir getirici özelliğini kaybetmesinin, kırsal kesimde yaşayan emekçilerin hızla yoksullaşmalarına ve mülksüzleşmelerine neden olduğu görülmektedir. Buna paralel olarak ülkemizde kırdan kente göç hareketi hızlanmıştır. Ancak kente göçenlerin ekonomi politikalarında yaşanan dönüşüm nedeniyle düzenli ve sürekli işlerde istihdam olanağı bulamamaları onların kayıt dışı sektörlere yönelmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle Türkiye'de tarımsal üretimin tasfiyesi, Batı'da olduğu gibi geleneksel ilişkilerin yerini daha modern ilişkilerin alması olarak değil, yoksulluğun kırdan kente mekansal olarak taşınması biçiminde yorumlanmaktadır (Mütevellioğlu & Işık, 2009: 173).

Türkiye’de kentlerin kenar yerleşimleri, dünyada olduğu gibi, çoğunlukla göçmenlere ev sahipliği yapmaktadır. Ülkemizde toplumsal yaşamdan dışlanan, sistem dışına atılmış, kronik bir yoksulluğa mahkum, mücadele yeteneğini kaybetmiş, bir anlamda kent içerisinde tecrit edilen grupların varlığı giderek artmaktadır. Öte yandan, yapılan bir araştırmaya göre, kenar mahallelerde yaşayan kadınlarda genel kanı, yerleşim yerleri değişmedikçe yaşamlarında hiçbir şeyin iyi gitmeyeceği yönündedir (Akkaya, 2002: 210-214).

2.7. Kadına Yönelik Toplumsal Bakış

Toplumsal cinsiyet, toplumun bireylere verdiği rol, görev ve sorumluluklar ile toplumun bireyi nasıl algıladığı ve bireyden beklentileri ile ilgili bir kavramdır. Buna göre toplumsal cinsiyet, kişisel özelliklerin ötesine geçen, toplumsal yapılarla bağlantılı ve öznellik boyutu olan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyetin belirleyicisi kültürdür. Kadının toplumsal statüsünde belirleyici olan faktörler; toplumsal cinsiyet rolü, toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyette hakkaniyet, eğitimde ve çalışma yaşamında fırsat eşitliği, siyasal yaşama eşit katılım, kadına karşı ayrımcılık, şiddet ve zararlı geleneksel uygulamalar biçiminde sıralanmaktadır (Akın vd., 2008: 25-29).

Toplumsal açıdan hanehalkı içerisinde kadına biçilen rol; ev işleri, çocuk ve yaşlıların bakımınıdır. Geleneksel olarak kadınlar işgücü piyasasının dışında değerlendirilmektedir. Bu anlamda kadınlar çalışsalar dahi öncelikleri ev işleri ve bakım olarak belirlenmiştir (Sapançalı, 2003: 110).

Kadınların yaşadıkları toplumsallaşma süreci, annelik, kendini eşine ve çocuklarına adama görevlerinden oluşurken erkeklerin yaşadıkları toplumsallaşma süreci ise aileyi geçindirme ve koruma görevlerini yeniden üretmeyle gerçekleşmektedir. Bu nedenle toplum, kadından iyi bir eş ve anne olmasını beklerken erkekten ise iyi ve

sürekli bir işe sahip olmasını beklemektedir (Özdemir & Erkanlı, 2005: 66).

Cinsiyete dayalı iş bölümü nedeniyle kadınlara evde yüklenen sorumluluklar ve kadınların bu işlerde harcadıkları zaman, onların gelir getiren işlerde çalışmalarının önünde bir engel teşkil etmektedir (Güneş, 2011: 220). Kadının iş alanının ev olarak görüldüğü, çocuk ve yaşlı aile bireylerinin bakımlarının kadına bırakıldığı toplumlarda kadınlar ancak ev eksenli işlerde çalışabilmektedirler (Carr & Chen, 2004: 5).

Türkiye’de de büyük ölçüde var olan toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ve buna bağlı olarak kadınların ev işlerinden ve çocuk bakımından sorumlu olarak görülmeleri, kadınların işgücü piyasasında bulunmalarını ve iş aramalarını önemli ölçüde engellemektedir (Toksöz, 2009b, 211).

3. Kadın Nüfusta Sosyal Dışlanmanın Sonuçları

Yeni liberal ekonomi politikaları, küresel düzeyde işsizliği, yoksulluğu ve gelir dağılımındaki adaletsizliği arttıran politikalarlardır. Küresel rekabet, gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın hemen her ülkede sosyal korumanın zayıflamasına, orta ve düşük gelirli grupların giderek yoksullaşmalarına ve sosyal dışlanma riskinin artmasına neden olmuştur (Erdut, 2005: 34).

Sosyal dışlanma, kavramın geneli itibarıyla sayısallaştırmaya uygun bir yaklaşım değildir. Buna karşın sosyal dışlanma genellikle, yoksulluk, işgücü piyasası, sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık verileri ile somutlaştırılmaktadır. Öte yandan, sosyal dışlanmanın yalnızca nesnel verilere dayanarak açıklanması ve öznel yaklaşımların göz ardı edilmesi yetersizdir (Sapançalı, 2003: 55).

AB tarafından belirlenen “*Leaken Göstergeleri*”ne göre sosyal dışlanma, yoksulluk, işsizlik oranı, işgücü piyasası politikalarından yararlanamama, sosyal güvencesizlik, eğitim eksikliği gibi göstergelerle somutlaşmaktadır (Çakar, 2007: 91-92). Bunun yanında, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (EİKÖ) tarafından hazırlanan bir çalışmada bir ülkede sosyal dışlanmanın ölçülmesi bakımından önemli olan göstergelerin arasında yoksulluk riski altında bulunan nüfusun oranı, okuma-yazma oranı, okula başlama yaşı, nüfusun eğitim durumuna göre dağılımı ve asgari ücretle geçinenlerin oranı da sıralanmıştır (Jamet, 2007: 9-10). BMKP ise sosyal dışlanmanın ölçülmesi noktasında; yoksulluk, istihdam, sağlık, eğitim gibi değişkenleri ön plana çıkarmaktadır (UNDP, 2006: 10).

Yeni liberal ekonomi politikaları, esnek, güvencesiz ve eğreti yapıya sahip atipik istihdam biçimlerini yaratmaktadır. Bu yapı içerisinde kadınlar, toplumsal refahın yaratılmasına sağladıkları katkıyla bakışsız olarak, refah devleti hizmetlerine erişimde ikinci sınıf yurttaş olarak değerlendirilmektedirler. Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü işgücü piyasasında da ortaya çıkmaktadır. Buna göre kadın çalışması, statüsü düşük işlerde, düşük ücretli çalışma ile somutlaşmaktadır. İşgücü piyasasında cinsiyete dayalı ayrımcılık, kadın istihdamının atipik olarak değerlendirilen düzensiz ve güvencesiz işlerde ve enformel sektörde yoğunlaşması ile sonuçlanmaktadır (Gökbayrak, 2011: 167-169). Kadınlar, işgücü piyasasında, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, eşit olmayan ücret, yetersiz sağlık hizmetleri, eğitim eksikliği, sınırlı kaynaklar, çocuk bakımı ve ev işleri gibi sorunlarla karşı karşıyadırlar (Buz, 2007: 40).

Yapılan çok sayıda araştırma 1980’li yıllarda uygulamaya konulan yeni liberal ekonomi politikaları ile birlikte kadınların işgücü piyasasına katılım oranlarının arttığını göstermektedir. Buna karşın

işgücü piyasasına katılım oranları artan kadınlar düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalıştırılarak esnek üretim süreçlerinin bir parçası haline gelmişlerdir. Bu bağlamda kadınlar için enformel sektörde çalışmak ve yoksul olmak birbiriyle örtüşen olgular haline gelmiştir (Güneş, 2011: 219).

Yeni liberal ekonomi politikalarının Türkiye’de kadın emeği üzerindeki yansımaları dünya genelinden farklı değildir. Türkiye’de kadın nüfusun önemli bir kesimi işsizdir veya kayıt dışı olarak istihdam edilmektedir. Anılan kesim sürekli bir sosyal güvenceye de sahip değildir. Bu nedenle ülkemizde kadınlar, sosyal dışlanma potansiyeli en yüksek olan gruplardan birini oluşturmaktadır (Adaman & Keyder, 2007: 84).

Tüm bu saptamalar, kadın nüfusta sosyal dışlanmanın sonuçları olarak; yoksulluk ve ayrımcılık, işgücü piyasasına ilişkin göstergelerde eşitsizlik, kadına yönelik şiddet ve siyasal katılım eksikliği gibi göstergelerin ön plana çıkmasına neden olmaktadır.

3.1. Yoksulluk ve Ayrımcılık

Yoksulluk, geçmişten günümüze sıkça tartışmalara konu olmuş bir kavramdır. İnsanlık onuru ile bağdaşmayan ve çok sayıda yoksunluğa neden olan yoksulluk kavramına ilişkin günümüzde üç farklı yaklaşımın ön plana çıktığı görülmektedir. Bu anlamda yoksulluk; mutlak, göreceli ve insani yoksulluk başlıkları altında tanımlanmaktadır.

Mutlak yoksulluk, hanehalkının temel ihtiyaçlarının karşılanması için gereken miktarın altındaki gelir seviyesini ve yaşam standardını ifade etmektedir. Buna göre asgari ihtiyaçlarını karşılamayanlar mutlak olarak yoksul kabul edilmektedir. Göreceli yoksulluk, ise toplumun ortalama refah düzeyinin belirli bir oranın altında olma durumunu anlatmaktadır (Çakır, 2002: 92; Bircan, 2002: 119).

Mutlak yoksulluk yaklaşımında temel ihtiyaçlar belirlenirken açlık sınırı ve yoksulluk açığı dikkate alınmaktadır. Burada bir kişinin veya hanehalkının yaşamını sürdürebilmesi için gerekli temel ihtiyaçları belirlendikten sonra bu ihtiyaçları karşılayabilmeleri için gerekli en az gelir bütçesi hesaplanarak “açlık sınırı” ya da “geçimlik yoksulluk düzeyi” belirlenmektedir. Takip eden süreçte hanehalkı büyüklüğü ile kişilerin yaş ve cinsiyet özellikleri ile kalori ihtiyaçları eklenmekte ve fiyatlandırma yapılarak açlık sınırı belirlenmektedir. Anılan çalışmalarda günlük tüketim değeri en yoksul ülkeler için 1 Amerikan doları ve yoksul ülkeler için 2 Amerikan doları olarak alınmaktadır. Göreceli yoksulluk hesaplanmalarında ise bireyin insanca bir yaşam sürdürebilmesi için toplumsal çevredeki altyapı, sosyal ve kültürel ihtiyaçların karşılanması da yoksulluklar kategorisi içinde ele alınmaktadır (Gül, 2002: 108-109; Kesici, 2007: 124).

Mutlak yoksulluk yaklaşımı bağlamında yoksulluk, bireyin fizyolojik varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan temel gereksinimleri karşılayacak gerekli kaynağa sahip olamaması olarak açıklanmaktadır. Göreceli yoksulluk ise bireylere veya toplumlara göre değişebilen bir yoksulluk yaklaşımıdır. Temel gereksinimlerini mutlak olarak karşılayabilen, ancak kişisel kaynakların yetersizliği nedeniyle toplumun genel refah düzeyinin altında kalanlar göreceli yoksullar olarak değerlendirilmektedirler (Sapançalı, 2006: 238).

Yoksulluk ve yoksunluk, geleneksel olarak gelire sahip olamamakla veya gelir seviyesinin düşük olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu doğru ancak eksik bir yaklaşımdır. Elbette, gelir bireylerin yaşamı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ancak gelir, bireylerin ve toplumların içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal koşulları tek başına açıklamaya yetmemektedir (Sen, 2000: 3). Bu noktada bir alternatif olarak geliştirilen insani yoksulluk, insani gelişme ve

insanca yaşam için maddi olanakların yanı sıra temel ihtiyaçların karşılanabilmesi için gerekli ekonomik, sosyal ve kültürel olanakların da var olması gerektiği fikrine dayanmaktadır. İnsani yoksulluk, yoksulluk olgusunun insanlık onuruyla bağdaşmayan çok yönlü boyutlarını açıklamayı hedefleyen bir kavramdır (Sapancalı, 2003: 50-51) İnsani yoksulluk yaklaşımına göre yoksulluk yalnızca maddi olanaklardan yoksunluk anlamına gelmez. Bu bağlamda yoksulluk yaşanabilir bir yaşam fırsatının mevcut olmaması anlamına da gelmektedir. Yaşam süresinin kısalması, bireylerin yaşam koşullarının ağırlaşması, bilgi ve iletişim eksikliği, özgüvenin, saygının ve gurun yitirilmesi gibi durumlar insani yoksulluk kavramını açıklamak için kullanılmaktadır (Şenkal, 2011: 385).

Yoksullar, herhangi bir sosyal koruma olmaksızın büyük olasılıkla enformel olarak istihdam edilen kişilerdir. Yoksulluk, çoğu zaman, karar alma mekanizmalarından, siyasal süreçlerden, çalışma hayatından ve yurttaşlık haklarından yararlanamamaya neden olmaktadır (Mehrotra, 2009: 102).

Ayrımcılık, dünyanın birçok bölgesinde çatışmaların ve güvencesizliğin ana nedenidir. Ayrımcılığa maruz kalan dışlanmış gruplar, ekonomik ve sosyal haklardan eşit olarak yararlanamamaktadırlar. Bu durum, onların kaçınılmaz olarak toplumdaki uzaklaşıp marjinalleşmelerine neden olmaktadır. Ayrımcılık, bireylerin, kamu hizmetlerine, piyasa mekanizmalarına ve kaynaklara erişimlerinin engellenmesi sonucu onların eğitim, sağlık ve gelir yoksunluğu ile karşılaşmaları sonucunu doğurmaktadır (Temiz, 2008: 65-66).

Yoksulluk ve ayrımcılık, kadın nüfusun maruz kaldığı sosyal dışlanmanın açıklanması bakımından oldukça önemli kavramlardır. 1980'li yılların başında uygulamaya konulan yeni liberal ekonomi politikaları, gelmiş kapitalist ve az gelişmiş ülkelerde yaşayan insan-

ların yaşam koşullarını önemli ölçüde etkilemiştir. Temel hakların piyasalaşması, devletin üretim alanını terk etmesi, hükümet harcamalarının daraltılması, eğitim, sağlık, ulaşım ve altyapı gibi toplumsal hizmetlerin maliyetlerinin yükselmesi, işsizlik, düşük ücretler vb. kadınların giderek daha fazla yoksullaşmalarına neden olmuştur (Güneş, 2011: 218).

Kadınların erkeklere oranla kronik yoksulluk riskine karşı daha savunmasız oldukları bilinmektedir. Belirtilen durumun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlar; hanehalkı gelirinin kullanımının ve kontrolünün kadının elinde bulunmaması, kredi gibi üretken değerlere ve kaynak kullanımına erişim imkanının düşük olması, mülkiyet üzerinde söz sahibi olunamaması, işgücü piyasasındaki ayrımcılık, evle ilgili işler nedeniyle ekonomik yaşama katılamama veya eksik katılma ve ekonomik ve politik süreçlerden yoksun olma biçiminde sıralanmaktadır (Çakır, 2008: 32).

Gelişmiş ülkelerde kadınların yoksulluk riski oranının erkeklerden daha yüksek olduğu bilinmektedir. Bu durum "*yoksulluğun kadınlaşması*" biçiminde değerlendirilmektedir (Sapancalı, 2006: 254). Yoksulluğun kadınlaşması kavramı ilk kez 1995 yılında düzenlenen 4.Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı'nda yer almıştır. Buna karşın, kadın yoksulluğuna ilişkin en kapsamlı uluslararası düzenleme Türkiye'nin 1985 yılında taraf olduğu Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'dir. Anılan sözleşmede kadınların yiyecek, sağlık, eğitim, iş bulma vb. ihtiyaçlarının karşılanması noktasında erkeklerle eşitliklerinin sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Yoksulluğun kadınlaşması, kadınların eğitim, ekonomi, siyaset, ticaret ve toplumsal yaşam alanlarında karşılaştıkları olumsuzluklarla doğrudan ilişkilidir (KSGM, 2008c: 5-6 ve 12).

Kadın yoksulluğu kavramı, yoksul nüfus içerisinde kadınların oranının fazla olmasından, bu farkın giderek artmasından ve kadınların yoksulluğun yarattığı sonuçlardan daha olumsuz etkilenmelerinden dolayı ortaya çıkmış bir kavramdır. Kadın yoksulluğu, çalışmayan veya enformel sektörde çalışan kadınların oranındaki hızlı artış ile gündeme gelmiştir. Kadın yoksulluğunun belirleyicileri arasında; işgücü piyasasına katılımın düşük olması, düşük ücretli işlerde istihdam, kayıt dışı sektörde çalışma, ücretsiz aile işçisi olma, elde edilen gelir üzerinde söz sahibi olamama ve gelirden yoksunluk gibi değişkenler yer almaktadır (Uçar, 2011: 23-24 ve 29).

Kadın yoksulluğu çok boyutlu bir sorundur. Kadınlar yoksulluğu farklı biçimlerde, farklı zamanlarda ve farklı mekanlarda yaşamaktadırlar. Toplumda kadınlar ile erkekler arasında var olan eşitsizlikler kadınların yoksulluğu deneyimleme biçimlerini farklılaştırmaktadır (Şener, 2009: 3).

2009 yılı verilerine göre Dünya genelindeki 1.5 milyar yoksulun yaklaşık % 70'ini kadınlar oluşturmuştur (Öztürk & Çetin, 2009: 2671). Türkiye'de ise yoksulluk alanında yapılan çalışmaların yetersizliği göze çarpmaktadır. Bununla birlikte Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan bir çalışmaya Türkiye'de 2010 yılı Kasım ayı itibarıyla nüfusun % 16, 9'u yoksulluk riski ile karşı karşıyadır. Bu risk kapsamında bulunanların % 60'ından fazlası kadınlardan oluşmaktadır (TÜİK, 2012: 2).

2009 yılında yapılan yapılan bir çalışmaya göre Türkiye'de kadınlarda çalışan yoksulluk oranı % 25'i iken erkeklerde bu oran % 21'dir (Öztürk & Çetin, 2009: 2679). Yine 2009 yılı verilerine göre Türkiye'de tarımda çalışan ücretsiz aile çalışan kadınların % 56, 8'i, yevmiyeli çalışan kadınların % 65, 2'si, kendi adına çalışan kadınların % 51, 7's, en yoksul ilk dört gelir grubunda yer almaktadır. Bu

oranlar tarım dışı sektörlerde sırasıyla % 22, % 33, 7 ve % 30, 7 biçimindedir. Ücretli ve maaşlı çalışan kadınların yalnızca % 10, 8'i en yoksul ilk dört gelir grubu içerisinde değildir (Karadeniz 2011: 92).

Kadınların yaşamın her alanında karşılaştıkları ayrımcılık, yoksulluğa oranla nicel bakımdan daha net biçimde açıklanabilmektedir. Özellikle BMKP ve Dünya Ekonomik Forumu (DEF) tarafından her yıl yapılan çalışmalar bu bakımdan önem taşımaktadır. Bu noktada BMKP tarafından yayınlanan insani gelişme endeksi⁹⁷ ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi⁹⁸ ile DEF'in yayınladığı Cinsiyet Uçurumu Raporu⁹⁹ ön plana çıkmaktadır.

BMKP'nin 2011 yılı verilerine göre dünya genelinde insani gelişme endeksi değerinin en yüksek olduğu ülke 0.943 ile Norveç iken anılan değer en düşük olduğu ülke 0.286 ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti'dir. Türkiye, EİKÖ ülkeleri içerisinde 0.699'luk insani gelişme endeksi değeri ile son sıradadır. EİKÖ ülkelerinin genel insani gelişme endeksi ortalaması ise 0.816'dır (<http://hdr.undp.org/en/data/map/> Erişim Tarihi: 21.04.2012).

Öte yandan, 2011 yılı itibarıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi değerinin en iyi olduğu ülke 0.049 ile İsveç'tir. Anılan değer en kötü olduğu ülkeninse 0.769'la Yemen olduğu görülmektedir. Bu alanda EİKÖ ülkeleri içerisinde en olumsuz değer

97 Küresel düzeyde gelir dağılımında yaşanan adaletsizliğin ölçülmesini sağlayan temel göstergelerden biri olan insani gelişme endeksi, 0-1 aralığında sınıflandırılan, 0'a yaklaştıkça mutlak eşitsizliği, 1'e yaklaştıkça ise mutlak eşitliği gösteren bir yöntemdir (<http://hdr.undp.org/en/data/map/> Erişim Tarihi: 21.04.2012).

98 Toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi, insani gelişme endeksinden farklı olarak, 1'e yaklaştıkça mutlak eşitsizliğe, 0'a yaklaştıkça mutlak eşitliğe yönelmektedir (<http://hdr.undp.org/en/data/map/> Erişim Tarihi: 21.04.2012)

99 DEF'in Cinsiyet Uçurumu raporunda ülkeler; ekonomik katılım ve fırsatlar, eğitime erişim, siyasal güçlenme ve hayatta kalabilme gibi dört ana kriter bağlamında değerlendirilmektedirler. Raporda ülkelere 0 ile 1 arasında bir puan verilirken puan 1'e yaklaştıkça uçurum kapanmakta, 0'a yaklaştıkça derinleşmektedir (WEF, 2011: 5-6).

0.448 ile Meksika'da ölçülmüştür. Türkiye ise Meksika'nın ardından 0.443'lük değeriyle sondan ikinci sıradadır. EİKÖ ülkeleri genelindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği ortalaması ise 0.14'tür (<http://hdr.undp.org/en/data/map/> Erişim Tarihi: 21.04.2012).

DEF tarafından her yıl yayınlanan Cinsiyet Uçurumu Raporu da Türkiye'de var olan kadın-erkek eşitsizliğinin açıklanması bakımından önemli göstergeleri içermektedir. Ülkemiz ekonomik katılım ve fırsatlar, eğitim, sağlık ve siyasal güçlenme bakımından dünya genelinde oldukça geri sıralarda konumlanmıştır. Tablo 1'de bu konuya ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 1: Türkiye'de Cinsiyet Uçurumu, 2006-2011

	Cinsiyet Uçurumu Endeksi		Ekonomik Katılım ve Fırsatlar		Eğitim		Sağlık		Siyasal Güçlenme		Toplam Ülke Sayısı
	Sıralama	Değer	Sıralama	Değer	Sıralama	Değer	Sıralama	Değer	Sıralama	Değer	
2006	105	0.585	106	0.434	92	0.885	85	0.969	96	0.052	115
2007	121	0.577	118	0.431	110	0.854	87	0.971	108	0.052	128
2008	123	0.585	124	0.412	108	0.890	88	0.971	106	0.068	130
2009	129	0.583	130	0.400	110	0.892	93	0.971	107	0.068	134
2010	126	0.588	131	0.386	109	0.912	61	0.976	99	0.077	134
2011	122	0.595	132	0.389	106	0.920	62	0.976	99	0.097	135

Kaynak: World Economic Forum, **The Global Gender Gap Report 2011**, 1. Edition, World Economic Forum Publications, Geneva, 2011. ss.334-335.

Tabloda görüldüğü Türkiye, cinsiyet uçurumu endeksi sıralamasında 2006 yılında dünya genelinde 105.sırada iken 2011 yılında 122.sıraya gerilemiştir. Ülkemizin ekonomik katılım ve fırsatlar bakımından konumu, genel konumunun çok gerisindedir. Öte yandan eğitim, sağlık ve siyasal güçlenme alanlarında ise Türkiye'nin konumu sıralama bakımından cinsiyet uçurumu endeksinin önündedir.

3.2. İşgücü Piyasasında Eşitsizlik

İşgücü piyasasını etkileyen ana değişkenler; demografik ve sosyo-ekonomik yapı ile yürürlükteki sermaye birikim paradigmasına bağlı olarak biçimlenen ekonomi politikaları ve sosyal politikalardır (Mütevellioglu & Işık, 2009: 165).

İşgücü piyasalarının kurlsızlaştırılması kadınların ücretli çalışmaya katılımlarını arttırmaktadır. Kurlsızlaştırma bir yandan enformelleşmeye neden olurken diğer yandan işgücü içinde kadınların oranının artması sonucunu da doğurmuştur. Günümüzde geleneksel kadın istihdamının özellikleri arasında niteliksiz işlerde, atipik biçimde ve güvencesiz koşullarda çalışma yer almaktadır (Öztürk & Çetin, 2009: 2677).

1980 sonrası süreçte gelişmekte olan ülkelerde uygulanan yapısal uyum programları toplumsal cinsiyet açısından önemli etkiler yaratmıştır. Bu etkilerden ilki gelir dağılımının bozulması ve hanehalkı gelirinin azalmasıyla birlikte kadınların bunu telafi etmek için işgücü piyasasına katılmaları ve enformel olarak istihdam edilmelelidir. Enformel istihdamda yoğunlaşan kadınlar sosyal korumadan yoksun bırakılmaktadırlar. İkinci etki ise azalan hanehalkı geliri nedeniyle kadınların ev içi işlere harcadıkları karşılıksız emeğin artmasıdır (Toksöz, 2009a: 5).

Küreselleşme sürecinde Türkiye işgücü piyasasında yaşanan başlıca değişimler; ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin zayıflaması, toplam istihdamda tarımın payının gerilemesi, işgücüne katılım oranı ile istihdam oranının düşmesi, mülksüzleşme sürecinin hızlanmasına paralel olarak ücretli çalışanların payının artması, kayıt dışı çalışmanın yaygınlaşması, işgücü içindeki parçalanmanın çeşitlenmesi, sendikaların zayıflaması ve esnekleşmenin

yaygınlaşması biçiminde sıralanmaktadır (Mütevellioglu & Işık, 2009: 161).

Buradan hareketle Türkiye’de kadın istihdamının genel özelliklerine bakıldığında işgücüne katılım oranının düşük olduğu, kırdan kente göç eden kadınların işgücü piyasasından dışlandıkları, eğitim olanaklarından yeterince yararlanılamadığı, ücret eşitsizliğinin söz konusu olduğu, kırsal kesimdeki kadınların ücretsiz aile işçisi olarak, kenttekilerinse enformel sektörde ve ev eksenli işlerde yoğunlaştıkları görülmektedir (Şener, 2009: 7).

TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistiklerine göre 2011 yılı itibariyle Türkiye’de kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusun % 51’ini kadınlar, % 49’unu ise erkekler oluşturmaktadır. Belirtilen verideki bu dengeye karşın, işgücü piyasasına ilişkin diğer göstergelerde kadınlar ve erkekler arasında çok açık eşitsizliklerin varlığı göze çarpmaktadır. Bu noktada, işgücü piyasasında kadın erkek eşitsizliğinin işsizlik, işgücüne katılım ve istihdam, enformelleşme, sosyal güvenlik, ücret ve işgücü piyasası politikaları konularında ortaya çıktığı söylenebilir.

3.2.1. İşsizlik

Sosyal dışlanmayla ilgili araştırmalarda ön plana çıkan en önemli sorun işsizliktir. Gerçekten işsizlik, hem sosyal dışlanma bakımından çok önemli bir sorun alanını oluşturmakta hem de sosyal dışlanmanın neden olduğu diğer tüm sorunları tetiklemektedir (Sen, 2000: 18). İstihdam olanaklarının esneklik ve kuralsızlaştırma nedeniyle kısıtlanması, işsizliğin artmasının yanında, bir süredir işsiz olanların yeniden iş bulma şanslarını da kısıtlamaktadır (Çakır, 2002: 91).

Bunun yanında, işsizliğin makro ve mikro boyutta neden olduğu ve sosyal dışlanmaya ilgili olan diğer sorun alanları; gelir seviye-

sinin düşmesi, işle ilgili yeteneklerin kaybolmaya başlaması, bireysel özgürlüklerde gerileme, psikolojik çöküş ve umutsuzluk, sağlık sorunları, insan ilişkilerinde gerileme, motivasyon kaybı, eşitsizlik, adaletsizlik ve sosyal değerlerde gerileme biçiminde sıralanmaktadır (Sen, 2000: 19-22).

UÇÖ verilerine göre 2008 krizinden sonra dünya genelinde işsiz sayısı 13.8 milyon kişi artarak 193 milyon kişiye ulaşmıştır. Bunun yanında dünyadaki işsizlerin 112 milyonu erkeklerden, 81 milyonu ise kadınlardan oluşmaktadır (Toksöz, 2009a: 9).

Tablo 2’de, Türkiye’de yakın dönemde işsizlikte yaşanan cinsiyete dayalı eşitsizlik gösterilmiştir.

Tablo 2: Türkiye’de Cinsiyete Göre İşsizlik Oranları, 2006-2011

	İşsizlik Oranı (%)	Kadın İşsizlik Oranı (%)	Erkek İşsizlik Oranı (%)
2006	10, 2	11, 1	9, 9
2007	10, 3	11	10
2008	11	11, 6	10, 7
2009	14	14, 3	13, 9
2010	11, 9	13	11, 4
2011	9, 8	11, 3	9, 2

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.04.2012)

Türkiye’de, 2006-2011 yılları arasında işsizlik oranı 2008 ekonomik krizi sonrası dönem bir kenara bırakılırsa % 10-11 civarında değişiklik göstermiştir. Bu süreçte, erkek işsizlik oranı her dönem genel işsizlik oranının altında seyretmiştir. Buna karşın, kadın işsizlik oranı ise sürekli olarak genel işsizlik oranından daha fazla olmuştur.

Tarım dışı işsizlik oranları da işgücü piyasasındaki mevcut kadın-erkek eşitsizliğinin açıklanması bakımından önemlidir.

Tablo 3: Türkiye’de Cinsiyete Göre Tarım Dışı İşsizlik Oranları, 2006-2011

	Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)	Tarım Dışı Kadın İşsizlik Oranı (%)	Tarım Dışı Erkek İşsizlik Oranı (%)
2006	12, 7	17, 9	11, 3
2007	12, 6	17, 3	11, 4
2008	13, 6	18, 1	12, 3
2009	17, 4	21, 9	16
2010	14, 8	20, 2	13, 2
2011	12, 4	17, 7	10, 7

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.04.2012)

2006-2011 yılları arası döneme ait tarım dışı işsizlik oranlarına bakıldığında, durumun genel işsizlik oranlarıyla benzer olduğu görülmektedir. İncelenen dönemde erkek nüfusa ait tarım dışı işsizlik oranı sürekli ülke genelinden düşük olurken kadın nüfus için aynı oran ülke ortalamasının oldukça üstünde seyretmiştir.

3.2.2. İşgücüne Katılım ve İstihdam

Küreselleşme sürecinde dünya genelinde kadınların işgücüne katılım oranında yaşanan artışa karşın, Türkiye bu artıştan özellikle AB ülkelerine oranla oldukça az etkilenmiştir. Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren uygulanmaya başlayan yeni liberal ekonomi politikaları ile ücretler genel düzeyinin azalmasına karşın istihdamda anlamlı bir artış gerçekleşmemiştir. Kadınların işgücüne katılım oranlarının artmamasında enformel sektörde istihdam edilmelerinin önemli bir rolü vardır (Toksöz, 2007: 2-3).

Kadınlar, zaman zaman erkeklerin işlerini kaybetmeleriyle hanehalkı gelirindeki azalmayı telafi etmek için işgücü piyasasına girmektedirler (Toksöz, 2009a: 6). Bunun yanında, Türkiye’de kadınların işgücü piyasasına katılım oranının düşük olmasının nedenlerinden biri de kadınların tarımsal faaliyetlerden çekiliyor olmalarıdır. Buna karşın kadın işgücünün katılım oranının düşük olması tek başına tarım sektörüyle ve buna bağlı olarak göçle açıklanması mümkün değildir. Açıklanan durum kadın işgücünün, işgücü piyasasında yer almasını engelleyen nedenler bağlamında incelenmelidir (Ecevit, 2005: 36).

Tarımdaki istihdamın artmasıyla birlikte kente göçen kadınların işgücünden çekilmesi, yüksek işsizlik nedeniyle kadınların iş bulma ümitlerini kaybetmeleri ve iş aramamaları, ev işlerinde, küçük işletmelerdeki yardımcı işlerde kayıt dışı olarak çalışmaları, kadınların işgücüne katılım oranlarının düşük kalmasına neden olmaktadır (Mütevellioğlu & Işık, 2009: 167-168).

Aşağıdaki tabloda Türkiye’de işgücüne katılım oranlarına ilişkin güncel oranlar yer almaktadır.

Tablo 4: Türkiye’de Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranları, 2006-2011

	İşgücüne Katılım Oranı (%)	Kadın İşgücüne Katılım Oranı (%)	Erkek İşgücüne Katılım Oranı (%)
2006	46, 3	23, 6	69, 9
2007	46, 2	23, 6	69, 8
2008	46, 9	24, 5	70, 1
2009	47, 9	26	70, 5
2010	48, 8	27, 6	70, 8
2011	49, 9	28, 8	71, 7

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.04.2012)

Türkiye’de 2006-2011 yılları arasında işgücüne katılım oranı % 46, 3’ten % 49, 9’a yükselmiştir. Bu süreçte erkek nüfusta işgücüne katılım oranı ülke genelinin % 20 oranında üstünde gerçekleşmiştir. Kadın nüfusta ise durumun bunun tam tersidir. Gerçekten ülkemizde kadınların işgücüne katılım oranı incelenen süreçte görece bir artış gösterse de ülke ortalamasının çok altındadır. Benzer bir durum istihdam oranları için de söz konusudur.

Tablo 5: Türkiye’de Cinsiyete Göre İstihdam Oranları, 2006-2011

	İstihdam Oranı (%)	Kadın İstihdam Oranı (%)	Erkek İstihdam Oranı (%)
2006	41, 5	21	62, 9
2007	41, 5	21	62, 7
2008	41, 7	21, 6	62, 6
2009	41, 2	22, 3	60, 7
2010	43	24	62, 7
2011	45	25, 6	65, 1

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.04.2012)

İşgücüne katılım oranlarıyla benzer şekilde, 2006-2011 döneminde istihdam oranları bakımından da Türkiye genelinde bir artışın yaşandığı görülmektedir. Ancak bu artış, işgücü piyasasına ilişkin diğer tüm göstergelerde olduğu gibi kadın-erkek eşitsizliği çerçevesinde gerçekleşmiştir. 2011 yılı itibarıyla istihdam oranının % 45 olduğu ülkemizde kadınların istihdam oranı yalnızca % 25, 6’dır. Erkeklerde ise bu oran % 65, 1’dir.

Tablo 6: Türkiye’de Kadın İstihdamının Sektörel Dağılımı¹⁰⁰, 2006-2011

	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmetler (%)
2006	43, 6	16, 3	40
2007	42, 7	16	41, 2
2008	42	15, 8	42, 2
2009	41, 6	15, 3	43, 1
2010	42, 4	15, 9	41, 7
2011	43, 8	15, 9	41, 3

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.04.2012)

Türkiye’de kadın istihdamının sektörel dağılımına bakıldığında, daha önce belirtildiği gibi, tarım ağırlıklı yapının varlığını koruduğu görülmektedir. 2006-2011 yılları arası süreçte tarım sektöründeki kadın istihdamı toplam içerisinde sürekli olarak ilk sırada yer almıştır. Bunu, giderek artan oranıyla hizmetler sektörü takip etmiştir. Sanayi sektöründeki kadın istihdamı ise azalma eğilimindedir.

3.2.3. Enformelleşme

Enformel ekonomide çalışan kitle de sosyal dışlanma açısından değerlendirilmesi gereken özel bir gruptur. Enformel ekonomi, kayıtlı istihdamın, güvenceli iş sözleşmelerinin ve sosyal korumanın olmadığı bir alanı işaret etmektedir (Carr & Chen, 2002: 4). Enformel ekonomide çalışanların önemli bir çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak enformel olarak çalışan kadınlar işe alma ve istihdamda ayrımcılık gibi çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar (Erdut, 2005: 12).

¹⁰⁰ Tablo, Mehmet & Kılıç, 2009: 52’den yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Küresel rekabetin işletmeleri daha fazla kar sağlamak adına esnek çalışmaya yöneltmesi bir yandan ekonomik büyümenin güçsüzleşmesine ve işsizlik oranlarının artmasına neden olurken diğer yandan tam süreli işlerin yaratılmasına engel olmaktadır. Enformel istihdam bu sürece bağlı olarak son 20 yılda yaygınlaşmış bir istihdam biçimidir (Karadeniz, 2011: 85).

İşgücü piyasasında enformelleşme, istihdamın statüsü bağlamında ücretli veya bağımsız çalışma biçiminde ortaya çıkan, kanunlarla veya diğer düzenlemelerle tanımlanmamış, düzenlenmemiş veya korunmayan tüm ücretli ve ücretsiz çalışmaları kapsamaktadır. Bu bağlamda enformel işgücü piyasası istikrarsızlık, güvencesiz çalışma koşulları ve kentteki yoksul kesimlerin marjinal yaşam koşullarıyla özdeşleşen bir alandır. Enformel işgücü piyasasında erkek işgücü daha çok mikro işletmelerde işveren veya kendi hesabına bağımsız çalışan statüsünde iken kadın işgücü ücretsiz aile çalışanı olarak yer almaktadır (Erdut, 2005: 13 ve 40).

Enformel işler, kadınlar açısından, en elverişsiz ve istismara en açık çalışma biçimlerini ortaya çıkarmaktadır (Toksöz, 2009b: 209). Dünyada ve Türkiye’de enformel ekonomide çalışanlar arasında kadınların oranı erkeklerin oranından daha yüksektir. Bu durum, kadınların daha kötü koşullarda, sosyal güvenlik korumasının dışında, düşük ücretlerle, düzensiz çalışma saatleriyle çalıştıkları anlamına gelmektedir. Kadınların sosyal güvenlikten yoksun çalışmaları, yaşlılık yıllarında karşılaştıkları yoksulluğun da en temel nedenini oluşturmaktadır (Hattatoğlu, 2002: 306).

Kadın nüfus bakımından işgücü piyasasında enformelleşmeyi somutlaştıran alanlardan ilki kayıt dışı istihdamdır. Kayıt dışı istihdamın nedenleri; hızlı nüfus artışı, tarım istihdamının oranının yüksek olması, göç, kentleşme, gelir dağılımında adaletsizlik, yoksulluk,

yüksek işsizlik, düşük eğitim seviyesi, düşük rekabet gücü, vergilendirmede adaletsizlik ve sosyal güvenlik sisteminin yetersizliği olarak değerlendirilmektedir (KSGM, 2008a: 22). Tablo 7’de Türkiye’de yıllar itibarıyla kayıt dışı istihdamın gelişimi gösterilmiştir.

Tablo 7: Kayıt Dışı İstihdam¹⁰¹, 2006-2011

	Tarım Sektörü Kayıt Dışı	Tarım Sektörü		Tarım Dışı Sektörler Kayıt Dışı	Tarım Dışı Sektörler	
	İstihdam Oranı (%)	Kadın (%)	Erkek (%)	İstihdam Oranı (%)	Kadın (%)	Erkek (%)
2006	44.9	52.6	47.4	55.1	19.8	80.2
2007	45.5	52.8	47.20	54.5	19.3	80.7
2008	47.8	53	47	52.2	19.5	80.5
2009	48.3	52.6	47.4	51.7	23.5	76.5
2010	49.7	54	46	50.3	19	81
2011	50.9	53.7	46.3	49.1	23.6	76.4

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.04.2012)

Türkiye işgücü piyasasında mevcut istihdamın neredeyse yarısının kayıt dışı olduğu bilinmektedir. Sektörler açısından incelendiğinde ise tarım sektöründe 2006 yılında % 44, 9 olan kayıt dışı istihdam oranının 2011 yılında % 50, 9’a yükseldiği görülmektedir. Tarım sektöründeki kayıt dışı istihdamda kadınların oranı erkeklerden daha yüksektir. Tarım dışı sektörlerde ise kayıt dışı çalışma erkeklerde kadınların neredeyse dört katıdır. Bu durum, istihdamın sektörel dağılımının doğal bir sonucudur.

¹⁰¹ Tablo, Mehmet & Kılıç, 2009: 59 ve 61’den yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Kadınların enformel istihdamını açıklayan bir diğer önemli alan da evde çalışmadır. Evde çalışma, çoğunlukla kadınlar tarafından gerçekleştirilen, niteliksiz işleri ve enformel istihdamı kapsayan geleneksel bir çalışma biçimidir. Gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın hemen hemen her ülkede “*yoksul*” olarak tanımlanan kadınlar evde çalışma sürecine katılmaktadırlar. Evde çalışan kadınların bir kısmı yasal olarak kendi hesabına iş görseler dahi belirtilen kadınların büyük bir çoğunluğu enformel olarak çalışmaktadır (Erdut, 2011: 56-57).

Ev eksenli üretim, küreselleşmeyle birlikte yaygınlaşan enformel çalışma biçimlerinden birini oluşturmaktadır (Savran & Demiryontan, 2008: 13). Artan işsizlik, formel istihdam fırsatlarının sınırlandırılması, ücret artışlarının baskı altına alınması ve sendikasılaştırma politikaları nedeniyle pazarlık gücünün zayıflatılması ve refah yardımlarının azalması kadınlar için evde çalışmayı zorunlu bir seçenek haline getirmiştir (Erdut, 2011: 59).

Ev eksenli çalışan kadınların ücretleri fabrikada çalışan kadınlara göre çok daha düşüktür. Bunun yanında ev eksenli çalışan kadınların işyerleri ile yaşam alanları aynı yer olduğundan bu kadınlar toplumsal yaşamdan da dışlanmaktadırlar (Carr & Chen, 2004: 7).

Uluslararası rekabet bakımından, esnek üretim biçiminin gerekliliğini sağlamak ve maliyetleri düşürmek için fason üretimin yaygınlaştığı bilinmektedir. Bu noktada maliyetleri düşürülecek ilk alan emektir. Üretimde kayıt dışılığa yönelmek bu sürecin en kolay yöntemlerindedir. Taşeronlaşma yöntemiyle sipariş alan uluslararası firma temsilcisi, aracı olarak işi fabrikalara, atölyelere veya evlere dağıtmaktadır. Bu noktada devreye giren kadın emeği üretim maliyetlerinin düşürülmesini sağlamaktadır. Eve iş vermede üretilen malın fiyatı belirleyen birim ÇUİ'dir. Örneğin Hollanda merkezli bir işletmenin Türkiye'de

taşeronlaşma aracılığıyla ürettiği malların üretim fiyatı ile satış fiyatı arasında 4-5 kat fark bulunmaktadır. Bu anlamda ev eksenli işlerde istihdam edilen kadın işgücü, küresel değer zincirinin bir parçası olarak kullanılmaktadır (Özoğlu, 2005: 64).

Sosyal dışlanma, işçi sınıfının ekonomik ve sosyal haklarında yaşanan aşınma, giderek esnekleşen işgücü piyasaları, ev eksenli üretimin artması gibi gelişmeler kadının çalışmasını eskisine oranla daha fazla zorunlu kılmaktadır. Buna bağlı olarak evde çalışma, artan yoksullukla birleşerek pek çok kadın için yeni bir istihdam alanı haline gelmiştir. Esneklikle şekillenen ev eksenli üretim, örgütlendiği bölgenin ve toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına göre farklı biçime bürünebilmektedir (Moçoş, 2005: 53-54).

Evde çalışmanın toplumsal cinsiyete dayalı yapısının yanı sıra enformel istihdam sorununu derinleştiren bir boyutu da bulunmaktadır. Bunun yanında evde çalışma, kadınların dışlanma riskini arttırmaktadır. Evde çalışmadan elde edilen gelirin hem yetersiz, hem de düzensiz olması dışlanma riski noktasında ortaya çıkan temel gerekçedir (Erdut, 2011: 66 ve 75).

Türkiye’de kadın istihdamında evde çalışma büyük bir ağırlığa sahiptir. Kırsal kesimden kente yaşanan düzensiz göç ve buna bağlı olarak tarımsal istihdamın daralmasının yanında, kentlerde de formel istihdamdan dışlanan kadınlar, çıkış yolu olarak evde çalışmaya yönelmektedirler (KSGM, 2008a: 13). Karadeniz’in TÜİK verilerini kullanarak yaptığı çalışma, 2009 yılı itibarıyla Türkiye’de evde çalışan kadınların % 92’sinin kadınlardan meydana geldiğini göstermektedir. Yine bu çalışmaya göre Türkiye’de evde çalışan kadınların % 48’i tekstil ürünleri ve giyim imalatında, % 36’sı ev hizmetlerinde, % 5’i perakende ticarete, % 4’ü diğer faaliyetlerde, % 3’ü gıda ürünleri imalatında çalışmaktadır. Geriye kalan oran

eşit biçimde binalarla ilgili hizmetler, insan sağlığı hizmetleri, diğer imalatlar ve yataklı bakım hizmetleri arasında paylaşılmaktadır (Karadeniz 2011: 106).

Türkiye geneline ilişkin verilere ek olarak, bazı alan araştırmaları da evde çalışmanın yarattığı olumsuz etkileri göstermektedir. Gerçekten 2005 yılında İstanbul-Kavakpınar'da yapılan bir araştırmaya göre ev eksenli üretim organizasyonu içerisinde çalışan kadınlar günde en az 10 saat çalışmaktadırlar. Bu kadınların çalışma saatleri kesintili olarak gece yarısına kadar uzayabilmektedir (Moçoş, 2005: 55).

3.2.4. Sosyal Güvencesizlik

Sosyal güvenlik ve sosyal dışlanma arasında karmaşık bir neden-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Günümüzde sosyal güvenlik doğru-
dan gelirle bağlantılı bir kavram haline gelmiştir. Düşük gelir, genellikle, sağlığın bozulması ve hastalıkların yayılması anlamında bir tehdit oluşturmaktadır. Düşük gelirli grupların ve yoksulların sağlık durumunun genellikle bozuk olduğu ve bu grupların sosyal güvenliklikten tam olarak yararlanamadıkları bilinmektedir. Birçok ülkede, düşük gelirli gruplar yüksek gelirli gruplara göre kamu sağlık hizmetlerinden ve harcamalarından daha düşük oranda yararlanmakta, hastalıklarla karşılaşma riskleri de daha yüksek oranda bulunmaktadır (Şapancı, 2005: 84).

Sosyal güvenlik alanında eşitliğin sağlanması, kadınların da sağlık hizmetlerinden erkeklerde eşit düzeyde yararlanması, aynı zamanda sosyal güvenlik konusunda cinsiyete dayalı ayrımcılığın önlenmesi bakımından önem taşımaktadır. Kadın sağlığını biyolojik, genetik, çevresel, psiko-sosyal ve ekonomik faktörlerde açıklama amacı güden bu yaklaşımla birlikte toplumsal cinsiyet, sosyal güvenlik alanında temel faktörlerden biri olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Akın vd., 2008: 5).

Sağlık alanında yapılan uluslararası çalışmalarda en çok kullanılan verilerden biri doğuştan yaşam beklentisidir. TÜİK verilerine göre 2009 yılı itibariyle Türkiye’de kadınların doğuştan yaşam beklentisi 73 yıldır. Bu rakam kadınlar için 75, 2 yıl iken erkekler için 71 yıldır (TÜİK, 2010: 92).

Çağdaş sosyal güvenlik sistemleri her ne kadar tüm toplumu kapsamına almayı hedeflese de genellikle büyük ölçüde çalışanları korumaktadır. Bu nedenle ülkemizin içinde bulunduğu sosyal güvenlik sistemleri genellikle sosyal güvenliğe odaklanmakta ve sosyal yardımla sosyal hizmetleri ikinci plana atmaktadır (Balci, 2002: 479).

Ev hizmetlerinde ve tarım sektöründe gündelik çalışanların çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Bu statüde çalışan kadınlarda sosyal güvencesizlik yaygındır. Bu durumun en önemli nedeni sosyal güvenlik mevzuatının atipik çalışanları koruma dışında bırakmasıdır (Karadeniz, 2011: 102).

Ülkemizde 2009 yılı itibariyle özel sektörde ücretli ve tam süreli olarak çalışan kadınların % 32, 4’ü Sosyal Güvenlik Kurumu’na (SGK) kayıtlı değilken kısmi süreli çalışanlarda bu oran % 79’a yükselmektedir. Aynı oran erkeklerde sırasıyla % 28, 6 ve % 73, 6’dır. Ayrıca yine 2009 yılı verilerine göre Türkiye’de tarımda kendi hesabına çalışan kadınların % 2, 8’i, kendi hesabına çalışan kadınlarınsa yalnızca % 16, 1’i SGK’ya kayıtlıdır. Bağımsız çalışan erkeklerde bu oran sırasıyla % 27, 1 ve 45, 6’dır (Karadeniz, 2011: 101 ve 113).

3.2.5. Ücret Eşitsizliği

İşgücü piyasasında kadınlar ve erkekler arasında ücretler bakımından önemli eşitsizliklerin yaşandığı bilinmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre AB düzeyinde kadınların aylık gelirinin erkeklerle göre % 17, 5 daha az olduğu görülmektedir (Koray, 2011: 28).

Türkiye’de ise 2009 yılında Karadeniz tarafından yapılan bir çalışmada ulaşılan şu sonuçlar ücretler alanında yaşanan cinsiyet eşitsizliğini açık bir biçimde ortaya koymaktadır (Karadeniz: 2011: 94).

- Özel sektörde kısmi süreli çalışan erkeklerin % 53, 6’sı asgari ücretin yarısından daha az gelir elde ederken kadınlarda bu oran % 70, 4’e yükselmektedir.
- Tarımda yevmiyeli çalışan erkeklerin % 63, 1’i asgari ücretin yarısından az gelire sahipken kadınlarda bu oran % 91, 9 olmaktadır.
- Tarım dışı sektörlerde yevmiyeli çalışan erkek işçilerde asgari ücretin yarısının altında gelir elde edenlerin oranı % 43, 5 olarak belirlenmişken kadınlarda bu oranı % 68, 4’tür.
- Tarımda kendi hesabına çalışan erkeklerin % 30, 2’si, kadınlarında % 69, 1’i asgari ücretin yarısından az gelir elde etmektedir.
- Tarım dışında kendi hesabına çalışan erkeklerin % 14, 6’sı asgari ücretin yarısından az gelir elde ederken kadınlarda bu oran % 77, 2’dir.

3.2.6. İşgücü Piyasası Politikaları

Küreselleşme sürecinde işsizlik ve ona bağlı olarak gelişen sorunların giderek daha çözümsüz hale gelmesiyle birlikte farklı işgücü piyasası politikalarının gündeme geldiği görülmektedir. Bu anlamda aktif ve pasif işgücü piyasası politikaları biçiminde bir ayrıma gidilmiştir. Aslında gerek aktif politikalar ve gerekse de pasif politikalar yeni ortaya çıkmış değillerdir. Gerçekten pasif işgücü piyasası politikalarının tarihi neredeyse sosyal güvenliğin tarihiyle eş iken aktif işgücü piyasası politikalarıysa ilk kez 1960’lı yıllarda uygulanmaya başlamıştır (Uşen, 2007: 65).

Pasif işgücü piyasası politikaları işsizlik sigortasının ve ödeneğinin çevresinde şekillenmektedir. Yapısal uyum sürecinde esneklik uygulamalarının artması, beraberinde işsiz kalan kesimlerin gelir güvencesizliği riskiyle karşılaşmaları sonucunu doğurmuştur. Pasif işgücü piyasası politikaları bu noktada ortaya çıkmıştır. Bu anlamda pasif işgücü piyasası politikalarının hedefi, gelir yoksunluğu ile karşılaşan bireylere maddi destek ile koruma sağlamaktır (Kapar, 2005: 342-343).

Aktif işgücü piyasası politikalarının içeriği işsizlik sigortasından ve ödeneğinden oldukça farklıdır. Gerçekten aktif işgücü piyasası politikalarının amacı gelir yoksunluğuna karşı bir koruma sağlamak değil işsizlerin yeniden iş bulmalarını ve bir işe yerleşmelerini sağlamaktır. Günümüzde uygulanan kamu çalışma programları, iş arama yardımları ve istihdam hizmetleri, mesleki eğitim programları ve işverenlere sağlanan destekler başlıca aktif işgücü piyasası politikaları olarak sıralanmaktadır (Kapar, 2005: 344, Uşen, 2007: 66-67).

Türkiye’de hem pasif hem de aktif işgücü piyasası politikalarının uygulayıcı konumunda Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) bulunmaktadır. İŞKUR tarafından her yıl yayınlanan verilerde, her iki politika alanı bakımından da önemli bir kadın-erkek eşitsizliğinin varlığı göze çarpmaktadır.

Tablo 8: Cinsiyete Göre İŞKUR Faaliyetleri, 2006-2010

	İŞKUR’a Yapılan Başvurular				İŞKUR Tarafından Gerçekleştirilen İşe Yerleştirmeler			
	Kadın (Sayı)	Kadın (%)	Erkek (Sayı)	Erkek (%)	Kadın (Sayı)	Kadın (%)	Erkek (Sayı)	Erkek (%)
2006	147.890	26, 2	416.498	73, 8	16.424	19, 1	69.458	81, 9
2007	169.368	25, 8	487.601	74, 2	23.400	21	87.975	79
2008	347.539	27, 2	928.135	72, 8	25.011	22, 8	84.584	77, 2
2009	512.780	35, 7	922.244	64, 3	29.453	24, 9	88.825	75, 1
2010	458.620	37, 6	759.316	62, 4	49.697	24, 2	155.534	75, 8

Kaynak: İŞKUR, *İŞKUR İstatistik Yıllığı 2010*, 1.Baskı, İŞKUR Yayınları, Ankara, 2011, s. 77

Tabloda görüldüğü gibi, 2006-2010 yılları arası dönemde İŞKUR'a yapılan başvurularda, hem kadınlarda hem de erkeklerde çok büyük artışlar yaşanmıştır. Buna karşın oransal açıdan bir değerlendirme yapıldığında kadınlar tarafından yapılan başvuruların erkeklerin çok gerisinde kaldığı görülmektedir. Öte yandan, işe yerleştirmelerdeki eşitsizliğin boyutlarıysa daha kötüdür. 2010 yılı itibariyle İŞKUR tarafından gerçekleştirilen işe yerleştirilen kadınların oranı % 24, 2 iken erkeklerde bu oran % 75, 8'dir.

Tablo 8'de sıralananlara ek olarak, işsizlik ödeneğinden yararlanma noktasında da kadın-erkek eşitsizliği göze çarpmaktadır. 2010 yılı verilerine göre İŞKUR'a işsizlik ödeneğinden yararlanmak için başvuran kadınların oranı % 26, 3 iken erkeklerde bu oran % 73, 7 olarak belirlenmiştir (İŞKUR, 2010: 92).

3.3. Kadına Yönelik Şiddet

En yalın anlamıyla şiddet, mağdurların bedensel olarak zarar gördükleri eylemleri kapsamaktadır. Burada mağdurların yalnızca fiziksel olarak zarar görmeleri değil, ekonomik yoksunluğa uğratılmaları, manevi baskı ve işkence görmeleri, korkutulmaları ya da aşağılanmaları gibi durumlar da söz konusu olmaktadır. Daha geniş bir yaklaşımla ise şiddet, bir kişinin ya da grubun görece güçsüz konumunun kullanılarak, fiziki, ruhsal, entellektüel, ekonomik ya da siyasal anlamda baskı altına alınması ve bu kişi ya da grupların kendini ifade etmesine engel olunması biçiminde açıklanmaktadır (User vd., 2002: 159 ve 164).

Birleşmiş Milletler (BM), Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesi'nde kadına yönelik şiddeti, kamusal ve özel yaşamda ortaya çıkan, kadınlara fiziki, cinsel veya psikolojik açılardan acı veren ya da verebilecek ve cinsiyete dayalı eşitsizlik yaratarak kadınların özgürlüklerinden yoksun kalmalarına neden olan bir sorun

olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda kadınlar doğum öncesinden başlayarak ölünceye kadar çeşitli şekillerde şiddete maruz bırakılmaktadırlar (www.un.org/documents/ga/res/48a48r104.htm: 24.04.2012, 1).

Yoksulluğun derinleşmesi ve toplumsal yaşamdaki dışlanmayla paralel olarak şiddet günlük, alelade bir olgu haline gelmiştir (Kesici, 2007: 145). Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) kadın sağlığı ve aile içi şiddet üzerine yaptığı bir araştırmaya göre kadına yönelik şiddet; ırk, kültür, tarih farklılığı olmaksızın tüm dünyada yaşanan, gittikçe artan ve çoğunlukla bireyin en yakınındakilerden kaynaklanan bir davranış olarak görülmektedir (Hatiboğlu, 2008: 98).

Aile içi şiddet nedeniyle kadınlar; depresyon, suçluluk, özbenliğini kaybetme, yaralanma, fiziksel hastalıklar ve hatta öldürülme gibi sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Bu anlamda kadına karşı şiddet, kadın yoksulluğu ve sosyal dışlanma gibi etkilerin bir arada yaşanmasına neden olmaktadır (Özateş, 2009: 104). Şiddet, kadının fiziksel, duygusal, bilişsel, manevi ve psiko-sosyal sağlığını olumsuz yönde etkileyen bir durumdur (Hatiboğlu, 2008: 103).

Türkiye'de kırsal kesimde ve büyük şehirlerin gecekondu bölgelerinde yaşayan kadınlar ekonomik, sosyal ve siyasal bakımdan en dezavantajlı kesimlerden birini oluşturmaktadır (KSGM, 2008c: 9). Bu bölgelerde kadına yönelik şiddet, Türkiye'de gündelik hayatın olağan bir parçası olarak görülmektedir. Yapılan araştırmalar, gecekondu bölgelerinde yaşayan kadınların bu durumu bir tür "*kader*" olarak ifade ettiklerini göstermektedir (Bora, 2007: 98).

Kadınlara yönelik aile içi şiddet temel insan haklarının ihlal edilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum, erkekler ve kadınlar arasındaki eşit olmayan güç ilişkilerinin sonucu ortaya çıkan önemli

bir sağlık problemidir. Öte yandan kadına yönelik aile içi şiddetin çoğu zaman özel nedenlerle gizli tutulması sorunun tespitini güçleştirmektedir (KSGM., 2007: 10). Ölçüm konusunda yaşanan sıkıntılara karşın, TÜİK tarafından yayınlanan bazı veriler ve yapılan alan araştırmaları Türkiye’de kadına yönelik şiddetin geldiği noktayı büyük ölçüde açıklamaktadır.

Tablo 9: Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet, 2011

	Kır (%)	Kent (%)	Türkiye (%)
Yaşamının herhangi bir döneminde fiziki eş şiddetiyle karşılaşan kadınlar	43, 2	38	39, 3
Hamilelikte fiziki eş şiddetiyle karşılaşan kadınlar	9, 8	9, 6	9, 7
Yaşamının herhangi bir döneminde cinsel eş şiddetiyle karşılaşan kadınlar	18, 3	14, 3	15, 3
Eş şiddeti yaşayıp intihar etmeyi düşünen kadınlar	31, 7	34, 5	33, 7
Eşi dışındaki kişilerden fiziksel/cinsel şiddet gören kadınlar	2, 3	3, 6	3, 3

Kaynak: TÜİK Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet İstatistikleri, www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.04.2012)

Tabloda görüldüğü gibi Türkiye’deki kadınların yaklaşık % 40’ı yaşamlarının bir döneminde fiziki eş şiddetiyle karşılaşmışlardır. Hamilelikte fiziki eş şiddetiyle karşılaşan kadınların oranı ise % 10 civarındadır. Öte yandan ülkemizdeki kadınların % 15, 3’ü yaşamlarının herhangi bir döneminde cinsel eş şiddetiyle karşılaşmışlardır. Eş şiddeti yaşayan kadınların neredeyse % 35’i intiharı

düşünmüşlerdir. Eşi dışındaki kişilerden fiziksel veya cinsel şiddet gören kadınların oranı ise % 3 civarındadır. Şiddete ilişkin hemen hemen tüm başlıklarda kırsal kesimdeki oran kentsel kesimden daha fazladır.

“*Namus*” adına işlenen cinayetler kadına karşı şiddetin en olumsuz biçimidir (Altınay & Arat, 2008: 12). Tablo 10’da Türkiye’de yakın dönemde yaşanan kadın cinayetlerine ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 10: Türkiye’de Kadın Cinayetleri, 2002-2009

Yıllar	“ <i>Namus</i> ” Gerekçesiyle Öldürülen Kadın Sayısı
2002	66
2003	83
2004	128
2005	317
2006	663
2007	1.011
2008	866
2009	953

Kaynak: SOSYAL-İŞ, 8 Mart’ın 100.Yıldönümünde Türkiye’de ve Dünyada Kadın Emegi ve İstihdamı Raporu, 1.Baskı, SOSYAL-İŞ Yayınları, İstanbul, 2010, ss.15-16.

Tabloda görüldüğü gibi 2002 yılında Türkiye’de “*namus*” gerekçesiyle öldürülen kadın sayısı 66’dır. 2009 yılında ise bu rakam 953’e yükselmiştir. Bu anlamda yedi yıllık süreçte “*namus*” gerekçesiyle işlenen kadın cinayetlerinde % 1400’lük bir artışın söz konusu olduğu görülmektedir.

Dışlanmış kadınların yaşadıkları bölgelerde yapılan alan araştırmaları kadınların çoğunun evliliği; şiddeti, tacizi ve aşağılanmayı

içeren bir süreç olarak değerlendirdiğini göstermektedir (Kesici, 2007: 138). Bu noktada Altınay ve Arat tarafından 2006-2007 yılları arasında Türkiye genelinde eş şiddetinin boyutlarını belirlemek amacıyla yapılan çalışmada elde edilen sonuçlar dikkat çekicidir. Anılan çalışmaya göre kadınların çok önemli bir kısmı (% 89, 4) fiziki şiddetin hiçbir gerekçesinin olamayacağını belirtmektedirler. Buna karşın kadınlar aile içi şiddetin gerekçesi olarak ekonomik ve psikolojik sorunlar ile geçimsizliği ön plana çıkartmışlardır. Öte yandan, araştırmanın sonucunda kadınların yaklaşık % 35'inin yaşamları boyunca en az bir kez eş şiddeti gördükleri saptanmıştır. Bu saptama, aynı konuda TÜİK tarafından yayınlanan verilerle örtüşmektedir. Bunun yanında, araştırma sonucunda ulaşılan bir başka anlamlı sonuç da kadınların yarısından fazlasının yaşadıkları şiddeti kimseye anlatamadıklarıdır. Ayrıca, araştırmadan eğitim düzeyi ile şiddet arasında ters bir orantının bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir durum gelir düzeyi için de geçerlidir. Ancak kadınların erkeklerden daha çok gelir elde ettiği ailelerde eş şiddeti daha fazladır. Sıralananlara ek olarak, çalışmaya göre, yine TÜİK verileriyle benzer şekilde, kentlerde yaşayan kadınlarla kırsal kesimde yaşayan kadınlar arasında eş şiddeti bakımından anlamlı farklılıkların bulunmadığı görülmektedir. Tüm bunların yanında araştırmaya göre, şiddete maruz kalan kadınların çok büyük bir bölümü (% 90, 2) eşlerinin cezalandırılmaları gerektiğini düşünmektedirler. Buna rağmen kadınların eş şiddetinin önlenmesi ve cezalandırılması konusunda kamu kurumlarına olan güven oranları düşüktür. (Altınay & Arat, 2008: 75-103):

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 17.maddesi ile güvence altına alınan yaşama hakkının ihlali anlamına gelmektedir (Altınay & Arat, 2008: 11). Ülkemizde bu sorunun çözülmesi için yasal düzlemde çalışmalar yürütölmekte-

dir. 1998 yılında yürürlüğe giren 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun, aile içi şiddete karşı kadınların korunmasına yönelik olarak hazırlanmış bir düzenlemedir. Ayrıca Medeni Kanun'da 2001 yılında yapılan değişiklikle evlilik birliğinin reisinin koca olduğuna dair maddenin kanundan çıkartılması da bu konuda atılmış önemli bir adımdır. Öte yandan, 2005 yılında yürürlüğe giren Yeni Ceza Kanunu ile birlikte kadına yönelik şiddet ilk kez "*kişilik hak ve özgürlüklerine karşı suçlar*" bağlamında değerlendirilmiştir (Altınay & Arat, 2008: 27-29). Buna karşın yayınlanan çok sayıda veri, yasal düzlemde yapılan çalışmaların gerçek hayattaki uygulamasının yetersiz olduğunu göstermektedir.

3.4. Siyasal Katılım Eksikliği

Türkiye'de kadınların toplumsal konumlarının değişmesinde en önemli hakların başında 3 Nisan 1930 tarihinde tanınan Belediye Meclislerine seçme ve seçilme hakkı ile 5 Aralık 1934 tarihinde bu hakkın milletvekili seçme ve seçilme olanağıyla genişletilmesi yer almaktadır. Ülkemizde siyasal alanda kadın-erkek eşitliği yasal düzeyde bu iki hak ile sağlanmıştır (Ertürk, 2008: 15).

Yasalardaki eşitlikçi düzenlemelere karşın siyasal alanda kadın-erkek eşitliğinin sağlanamadığı bilinmektedir. Yetki ve karar alma süreçlerine eksik katılım, düşük eğitim düzeyi, kötü ekonomik durum gibi etkenler siyasetin erkek egemen bir alan olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Kadınların siyasal karar alma mekanizmalarının eksik temsil edilmeleri, demokrasinin anlamına uygun biçimde çalışmasını engellemektedir (KSGM, 2008b: 5 ve 8). Bunun yanında Türkiye'de kadınların siyasal karar alma süreçlerine katılımlarının ailelerinin etkisi altında şekillendiğini bilinmektedir. Bu durum, kadınların siyasetin diğer kurumlarına da daha az katılmalarına neden olmaktadır (Çakır, 2008: 39).

Tablo 11: Türkiye’de Parlamentoda Kadın Milletvekili Oranları, 1935-2011

Seçim Yılı	Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekillerinin Oranı %)
1935	395	18	4, 6
1939	400	15	3, 8
1943	435	16	3, 7
1946	455	9	2, 0
1950	487	3	0, 6
1954	535	4	0, 7
1957	610	7	1, 1
1961	450	3	0, 7
1965	450	8	1, 8
1969	450	5	1, 1
1973	450	6	1, 3
1983	400	12	3, 0
1987	450	6	1, 3
1991	450	8	1, 8
1995	550	13	2, 4
1999	550	22	4, 0
2002	550	24	4, 4
2007	550	50	9, 1
2011	550	78	14, 1

Kaynak: KSGM, *Türkiye’de Kadının Durumu*, 1.Baskı, KSGM Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2011, ss.32-33

Tablodan da anlaşılabacağı gibi Türkiye’de parlamento içerisinde kadın temsili, 1935 yılından 2007 yılına kadar ortalama % 4 civarında gerçekleşmiştir. 2007 ve 2011 genel seçimlerinin ardından oransal bakımdan parlamentoda kadın temsili üç kattan daha fazla bir artış göstermiştir. Bu olumlu gelişmeye karşın parlamento-

da kadın-erkek eşitliğinin sağlanması için hala kapatılması gereken önemli bir fark bulunmaktadır. Benzer bir durum yerel yönetimler için de geçerlidir.

Tablo 12: Yerel Yönetimlerde Kadın Temsil Oranları, 1999-2009

	Belediye Başkanı		Belediye Meclisi Üyesi		İl Genel Meclisi Üyesi	
	Kadın (%)	Erkek (%)	Kadın (%)	Erkek (%)	Kadın (%)	Erkek (%)
1999	0, 56	99, 44	1, 59	98, 41	1, 41	98, 59
2004	0, 56	99, 44	2, 42	97, 58	1, 81	98, 19
2009	0, 92	99, 08	4, 4	95, 6	3, 36	96, 64

Kaynak: ÇAKIR Özlem, "Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.7, No.31, Temmuz-Aralık 2008, s. 40; KSGM, *Türkiye'de Kadının Durumu*, 1.Baskı, KSGM Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2011, ss.32-33.

Siyasal katılma bakımından kadın-erkek eşitsizliği, yerel yönetimlerde parlamentodakinden çok daha derindir. Son üç yerel seçimin sonuçlarına bakıldığında Türkiye'de kadın belediye başkanlarının oranının % 1 bile olmadığı görülmektedir. Bunun yanında, 2009 yılı itibariyle belediye meclisi üyesi olan kadınların oranı % 4, 4 iken il genel meclisi üyesi kadınların oranı % 3, 36 olarak hesaplanmıştır.

Kadın nüfusta sosyal dışlanmanın siyasal boyutunun çözümü için yeni politikalar üretilmesi gerektiği açıktır. Buna karşın ülkemizde kadınların siyasal katılımını arttırmak için öngörülen "*cinslerin eşit temsiline*" yönelik kota uygulamaları yıllardır gündemde olmasına karşın henüz kabul edilmiş değildir (Koray, 2011: 41).

4. Kadın Nüfusta Sosyal Dışlanmayla Mücadele Yöntemleri

Kadın-erkek eşitliğinin sağlanması konusunda uluslararası düzeyde ilk girişim henüz sosyal dışlanma kavramı dünya gündemine gelmeden önce başlamıştır. 1975 yılında ilk kez düzenlenen BM Dünya Kadınlar Konferansı'nı takip eden süreçte, 1979 yılında kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi bu bakımdan büyük önem taşımaktadır (Dinçkol, 2005: 122; Ertürk, 2008: 17-18). Belirtilen Sözleşmenin çok sayıda ülke tarafından kabul edilmesi, cinsiyet eşitliğinin BM ve AB nezdinde ana gündem maddelerinden biri haline gelmesini sağlamıştır. Bu anlamda AB Müktesebatı'nda, direktiflerde, çerçeve antlaşmalarda ve tavsiye kararlarında cinsiyet eşitliğine vurgu yapılmaya bağlanmıştır (Koray, 2011: 15 ve 21).

Cinsiyet eşitliğine yönelik tedbirlerin yanında, 1996 yılında kabul Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın 8.maddesi ile çalışan kadınların hakları düzenlenmiştir. Buna ek olarak Şartın 30.maddesi ile de sosyal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkı güvence altına alınmıştır (Ertürk, 2008: 76-79; UNDP, 2006: 10). Ayrıca Avrupa İstihdam Stratejisi de Avrupa genelinde, özellikle işgücü piyasasındaki dezavantajlı gruplara, etnik ayrımcılığa uğrayanlara, göçmenlere ve kadınlara, fırsat eşitliğinin sağlanmasını öngörmektedir (Gooby, 2011: 155).

Uluslararası düzeyde yapılan bu çalışmalara karşın, yeni liberal ekonomi politikalarının sosyal dışlanmayla mücadeleyi devletin sorumluluğundan çıkartmayı hedeflediği ve bu alanı sivil toplumla sermayenin vicdanına, lütfuna, iyi niyetine ve hayırseverliğine bıraktığı bilinmektedir. Çeşitli uluslararası kuruluşlar, sosyal dışlanmaya yönelik olarak hazırladıkları raporlarda sermaye örgütleri ile sivil toplum kuruluşlarının işbirliğinin gerekliliğine vurgu yapmak-

tadırlar. Örneğin DB, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren hazırladığı hemen her raporda sosyal dışlanma sorununun çözümünü “*piyasa dostu*” önlemlere bağlamıştır (Özdek, 2002: 1 ve 3; Sapançalı, 2008: 195).

Sosyal dışlanma ile mücadelenin finansmanının büyük ölçüde devlet tarafından sağlanması gerektiği konusunda fikir birliği vardır. Bu yapılırken başta işgücü piyasası olmak üzere çeşitli alanlarda ortaya çıkacak olumsuzlukların da önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda sosyal dışlanmayla mücadele araçları olarak sosyal politikalarla uyumlu bir ekonomik büyüme anlayışı, sosyal güvenlik sistemlerinin geliştirilmesi, istihdamı arttırıcı politikalar, işsizlik sigortası, enformel istihdamın engellenmesi, asgari gelir, kamu çalışma programları, mikrokredi, eğitim olanaklarının arttırılması gibi yöntemlere özel olarak vurgu yapılmıştır (Sen, 2002: 41-43; Jamet, 2007: 17; Sapançalı, 2005: 74; Kesici, 2007: 148-152). Sıralanan yöntemlerin uluslararası düzeyde kabulü, özellikle AB düzeyinde 2010 yılının Yoksulluk Sosyal Dışlanmayla Mücadele Yılı olarak kabul edilmesinden sonra iyice güçlenmiştir. Bu anlamda sıralanan yöntemlerin tamamı, kadın nüfusta sosyal dışlanma ile mücadele edilmesi bakımından da önem taşımaktadır (Bassett & Walsh, 2011: 78).

Ekonomik büyüme, ancak daha fazla eşitsizlik yaratmadığı sürece sosyal dışlanmayla mücadelede bir araç olarak kullanılabilir. Bu anlamda büyümeyi destekleyen ekonomi politikalarının yanı sıra sosyal politikalara da ihtiyaç vardır (Şenkal, 2011: 397-398).

Sosyal dışlanmış kesimler sosyal güvenlik sisteminin getirilerinden yararlanamamaktadırlar. Özellikle kadınlar gibi dezavantajlı gruplar için kullanılan sosyal yardım sistemleri kapsayıcılık bakımından yetersiz kaldıklarından sorunun çözümüne katkıda bulun-

mamaktadırlar (Balci, 2002: 480-481). Gelişmekte olan ülkelerde varlığından bile şüphelenilen sosyal yardım gibi koruma mekanizmalarının pasifliği sosyal dışlanmanın sürekli hale gelmesine neden olmaktadır (Çakır, 2002: 94). Şüphesiz, sosyal güvenlik sistemleri ve sosyal yardımların bir mücadele haline getirilmesi için anılan yapıların yurttaşlık hakları temelinde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir (Sapancalı, 2008: 199).

İstihdam, sosyal içerilmenin ve kaynaşmanın temel taşlarından biri olarak olarak görülmektedir. İstihdama yalnızca gelir getirici bir faktör olarak bakılmamalıdır. Gerçekten istihdam, sosyal katılımı ve kişisel gelişimi de sağlayan ve buna bağlı olarak kişinin toplumsal statüsünü ve öz saygısını belirleyen temel faktör olma özelliğine sahiptir. (Sapancalı, 2005: 74).

DB tarafından sosyal dışlanmayla mücadelede bir araç olmadığı belirtilmesine karşın, özellikle gelişmiş ülkelerde işsizlik sigortası sosyal dışlanmayla mücadelede önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde işsizlik sigortası kurumu yaygın olmadığından işsizlik sigortası dışlanmayla mücadele noktasında bir araç olmaktan çıkmaktadır (Şenkal, 2011: 375).

Sosyal dışlanmayla mücadele noktasında önemli bir alternatif olarak ortaya konulan asgari gelir, toplumun hakim yaşam biçiminin dışında kalan kesimlerin asgari düzeyde geçim olanaklarına kavuşturulmasını ve toplumla olan bağlarının güçlendirilmesini sağlamak amacıyla devlet tarafından yapılan bir tür sosyal yardım olarak tanımlanmaktadır (Balci, 2002: 481; Karaca, 2011: 27-28). Bu yöntem, toplumdaki herkesin ortak üretim çabasından potansiyel olarak pay alması hakkının kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Bir karşılık beklenmeksizin herkese bu hakkın tanınması, bireylerin ekonomik alanda eşdeğer olmadan önce birey olmalarından ötürü

eşdeğer olduklarını vurgulamaktadır (Metin, 2012: 125). Bu anlamda asgari gelir bir lütuf değil evrensel bir yurttaşlık hakkı olarak tanımlanmaktadır (Sapancalı, 2008: 198).

Asgari gelir uygulamasının sosyal dışlanmayla mücadelede önemli bir araç olduğu uluslararası düzeyde de kabul edilmektedir. Buna karşın, EİKÖ'nün de içinde bulunduğu kuruluşlar, asgari gelir uygulamasının istihdamda azalma ve düşük verimlilik eğilimlerini ortaya çıkardığını iddia etmektedirler. Ayrıca bu görüşe göre asgari gelirin bir başka etkisi de sosyal güvenlik sistemi üzerinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda sürekli asgari gelir uygulaması, sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği için de bir tehdit oluşturmaktadır (Jamet, 2007: 13).

Yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele adına son yıllarda en çok tartışılan araçlardan biri de mikrokredi uygulamalarıdır. Mikrokredi uygulamalarında öncelikli hedef kitle kadınlardır. Uygulamada yoksul kadınlara hibe şeklindeki yardımlar yerine iş kurma imkanı için kredi olanağı sağlanmaktadır. Ancak projenin ilk uygulandığı ülke olan Bangladeş'te dahi yoksulluğun azaltılması konusunda başarılı olup olunmadığı tartışmalıdır (Sapancalı, 2008: 200). Mikrokredi adı altında sosyal dışlanmışların kendi hayatlarını kontrol etmelerini sağlayabildikleri iddiasını ileri süren görüşler vardır. Ancak bir görüşe göre bu yöntemler, sosyal dışlanmışların kendilerinin tanımlamadıkları bir dünyada, sermayenin sunduğu imkanlar dahilinde birikim sürecine eklemlenmelerine neden olmaktadır (Özdemir, 2007: 102).

Sosyal dışlanmayla mücadelede bir araç olarak gösterilen kamu çalışma programları, dışlanmış bireylere geçici olarak istihdam edilmeleri karşılığında bir gelir sağlamayı amaçlamaktadır. Bu programlar kapsamında yaratılan işler genellikle toplumun yararınadır ve

özel işletmelerin yerine getirmediği piyasa dışı işleri kapsamaktadır. Anılan programlar çerçevesinde yaratılan işler geçici olup kısa süreli bir koruma işlevini yerine getirmektedir. Bir görüşe göre dışlanmış kitlelerin emeğinin metalaştırılmasını yoğunlaştıran kamu çalışma programlarının yoksulluğu azaltma programları olarak sunulması, ücretleri düşük tutulmasını, işsizliği, yoksulluğu ve gelir dağılımında adaletsizliği sürekli hale getirmektedir (Özdek, 2002: 17).

Eğitimin sosyal dışlanmayla mücadele noktasında önemli etkileri vardır. Eğitim, yalnızca bireylerin sahip oldukları bilgi düzeyinin ve yeteneklerinin artırılmasıyla ilgili bir süreç değildir. Bunun yanında eğitim bireylerin sosyalleşmesini sağlar, dışlanmalarını engeller ve ekonomik açıdan güçlenmelerine katkıda bulunur (UNDP, 2006: 13). Kadınların eğitim düzeylerinin yükselmesi, onların geleneksel rolleri ile sınırlandırılmış alanların dışına çıkarak çalışma hayatı içerisinde de varolabilmeleri için bir basamak edinmelerini sağlamaktadır (Özdemir & Erkanlı, 2005: 67).

Açıklanan tüm bu yöntemlere karşın, dışlanmış toplumsal kesimlerin sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmesi noktasında yeni liberal ekonomi politikalarının yetersiz kaldığı bilinmektedir. Bir yandan eğitimi sosyal dışlanmayla mücadele aracı olarak gösteren uluslararası kurumların öte yandan eğitimin piyasalaşmasına yönelik politikaları desteklemeleri dışlanma sorununu çözmek şöyle dursun, sorunun daha da derinleşmesine neden olmaktadır (Sapançalı, 2003: 74). Bunun yanında, işgücü piyasasına yönelik önlemlerin de sorgulanması gereklidir. Kadınların işgücü piyasasında yaşadıkları dışlanmayı, eşitsizliği ve ayrımcılığı önleyecek politikaların küreselleşme ve rekabet koşullarında nasıl sağlanacağı önemli bir sorundur. Küresel değer zincirinin emek-yoğun aşamalarında yoğunlaşan kadın istihdamının nasıl iyileştirileceği merak konusudur.

Ayrıca devletin sorumluluğu olmaksızın gerçekleşmesi mümkün olmayan sosyal dışlanmayla mücadelenin sosyal güvenliğin piyasalaştığı günümüz dünyasında gerçekleşip gerçekleşmeyeceği de tartışmalıdır (Koray, 2011: 48).

5. Kadın Nüfusta Sosyal Dışlanmayla Mücadele Yöntemleri ve Türkiye

Türkiye, BM, UÇÖ ve AB tarafından hazırlanan kadın-erkek eşitliğine yönelik çok sayıda belgeyi demokratik, sosyal bir hukuk devleti olmanın gereği olarak kabul etmiştir (Toksöz, 2009b: 229). Ülkemiz, taraf olduğu BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve AB'nin Cinsiyet Eşitliği Topluluk Programı'na gösterdiği katılımı iki düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını kabul etmiş durumdadır (Koray, 2011: 35). İşgücü piyasası açısından bakıldığında ise Avrupa İstihdam Stratejisi'nin gelişimiyle birlikte, Türkiye'de de kadın istihdamının geliştirilmesi bakımından *"istihdam edilebilirlik"*, *"girişimcilik"*, *"fırsat eşitliği"* gibi kavramların ön plana çıktığı görülmektedir (Toksöz, 2007: 53).

AB tarafından hazırlanan ilerleme raporlarında kadın hakları konusunda ön plana çıkan sorun alanları; aile içi şiddet, *"namus"* cinayetleri, okuma-yazma oranının düşüklüğü, ulusal ve yerel temsil organlarına düşük katılım ve işgücü piyasasına düşük oranda katılımdır (Dinçkol, 2005: 113). Ülkemizde kadın nüfusta sosyal dışlanmayla mücadele, büyük ölçüde bu sorun alanları kapsamında gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'nin cinsiyet eşitliği yönündeki politikalara geç başlaması, kadına karşı toplumsal bakış açısı, sosyo-ekonomik koşullar, kadın hareketinin zayıflığı gibi nedenler ülkemizde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması bakımından önemli engeller olarak ortaya çıkmaktadır (Koray, 2011: 36). Buna karşın Türkiye'de sosyal dış-

lanmayla mücadele konusunda geliştirilen Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele başlıklı raporda, kırsal kesimde yaşayanlar, okur-yazar olmayanlar, ataerkil bir aileye sahip olanlar, tarım sektöründe çalışanlar, ücretsiz aile işçisi ve yevmiyeli olarak çalışanlar arasında yoksulluk riski oldukça yüksektir. Bu açıklama, doğrudan sosyal dışlanmış kadınları tanımlamaktadır (Toksöz, 2009a: 38).

Türkiye’de kadın nüfusta sosyal dışlanmanın işgücü piyasası boyutuyla mücadele edilmesi noktasında çok çeşitli politika önerileri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, büyümenin istihdam yaratacak bir düzene oturtulmasıdır. Bunun için ekonomi politikalarının işsizlik riskini azaltacak şekilde hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca niteliksiz kadın işgücünün kente göçünü kontrol altına almak için kırdan kente göçü kontrol altına alacak girişimlere başvurulması da yerinde olacaktır. Eğitimde süreklilik, beceriyi ve iş bulabilirliği geliştirici eğitim programlarının varlığı da ülkemizde sosyal dışlanmayla mücadele bakımından önem taşımaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde işsizliğin hem nedeni hem de sonucu olan; enformel ekonominin varlığı, işgücü talebindeki dalgalanmalar, kadınların işgücü piyasasına katılımlarının düşük olması, sendikal haklarda yaşanan gerileme vb. de sosyal dışlanmayla mücadele bakımından özel olarak değerlendirilmesi gereken sorunları oluşturmaktadır. Tüm bunların yanında yoksulluğun azaltılmasına yönelik kapsamlı çalışmalar ve sosyal güvenlik sisteminin tüm toplumsal kesimleri kapsayacak bir niteliğe bürünmesi de sosyal dışlanmayla mücadele bakımından önemlidir. İçinde bulunulan noktada sosyal dışlanma sorununun çözümü için önerilen tüm politika önerilerinin sosyal adaletin toplumsal seviyede sağlanmasıyla ilgili olduğu görülmektedir. Bütün bu politikaların başarılı olması, kamu kurumlarının verimliliğiyle ilgilidir (Adaman & Keyder, 2007: 88-89; Ecevit, 2005: 36).

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de mikrokredi yöntemi kadın istihdamına ilişkin sorunların çözümünde bir araç olarak kullanılmaktadır. Ancak bu yöntemden istenen sonuçların elde edilemediği bilinmektedir (KSGM, 2008a: 18).

Ülkemizde kadına yönelik aile içi şiddetle mücadeleyle yönelik politikaların hedefleri; toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, aile içi şiddeti doğuran davranışların ortadan kaldırılması, kadınların sosyo-ekonomik konumlarının güçlendirilmesi, şiddet gören kadına yönelik koruyucu hizmetlerin sağlanması ve rehabilitasyon hizmetlerinin düzenlenmesi biçiminde sıralanmaktadır (KSGM, 2007: 21). Öte yandan, yapılan çalışmalar ülkemizde kadına karşı şiddete yönelik kadınların farkındalıklarının arttırılması gereken bir noktanın ön plana çıktığını göstermektedir. Bu bağlamda kadının yakın çevresinden ve toplumun genelinden kendisine yöneltilen şiddetin farkında olması gerekmektedir. Kadınlar, çalışmalarına engel olan kişilerin onların ekonomik özgürlüğünü, sosyal ve bireysel gelişimini engellediğini öğrenmelidirler (User vd., 2002: 165).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 10.maddesine göre kimse dil, din, ırk, cinsiyet, renk, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep vb. sebeplerle ayrımcılığa uğrayamaz. Bu bağlamda tüm bireyler kanun önünde eşittir. 2004 yılında anılan maddeye yapılan bir eklemeyle kadınların ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu ve devletin bu eşitliği sağlamakla yükümlü tutulduğu vurgulanmıştır (Ertürk, 2008: 32). Ülkemizde, 2007-2012 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda gelir dağılımının iyileştirilmesi, sosyal içermenin sağlanması ve yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele konularına özel olarak dikkat çekilmiştir. Bu konuların çözümüne ilişkin politikalar genellikle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı gibi kurumlar eliyle yürütülmektedir (KSGM, 2008c: 14).

SONUÇ

Sosyal dışlanma, yalnızca dışlanmaya maruz kalan toplumsal gruplar için olumsuz sonuçlar yaratmamaktadır. Bu nedenle "*kadın sorunları*" olarak nitelendirilen sorunlar yalnızca kadınları değil tüm toplumu ilgilendirmektedir. Özellikle kadın nüfusun karşı karşıya kaldığı suç ve güvencesizlik ortamı tüm toplumu etkileyen bir sorun halini almaktadır.

Sosyal dışlanma, insan hakları, yurttaşlık bilinci ve sosyal hakların tanımlanmasıyla uyuşmayan bir kavramdır. Gerekçeler ve sonuçlar, küreselleşme sürecinde kadınların, istihdamdan, sosyal güvenlik, eğitimden ve siyasetten giderek daha fazla dışlandıklarını göstermektedir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sosyal dışlanmanın kuşaklar boyu süren bir kısır döngü yarattığı bilinmektedir. Türkiye'de kadın nüfusta sosyal dışlanmayla mücadele yöntemlerinin istenilen sonuçları vermediği açıktır. Bir ülkede sosyal dışlanmayla mücadele politikalarının etkinliği, o ülkede sosyal politikaların hedeflediği gruplarla doğrudan ilişkilidir. Bu anlamda ülkemizde kadın nüfusta sosyal dışlanma sorunuyla mücadele, ancak sosyal koruma sistemlerinin kadınlar lehine yeniden düzenlenmesiyle gerçekleştirilebilir.

Sosyal dışlanma sorununun yalnızca sivil toplumun katılımıyla çözülmesi mümkün değildir. Her şeyden önce, sivil toplum kuruluşlarının hak temelli bir sorumlulukları bulunmamaktadır. Ayrıca anılan kuruluşlar kapsayıcılık bakımından hiçbir koşulda sosyal devlet kadar etkili olamayacaklardır. Bu anlamda sosyal dışlanma sorununa yönelik çözümler, sosyal politikanın tüm alanlarında olduğu gibi, ancak devletin ana aktör konumunda bulunmasıyla gerçekleştirilebilir. Kadın nüfusta sosyal dışlanmayla mücadele alanında devletin ana aktör olması zorunludur. Bunun aksine, sosyal dışlanmayla mücadeleyi yalnızca sivil topluma bırakan yöntemler sosyal politikanın evrensel tanımıyla uyuşmayacak sorunlar yaratacaktır.

KAYNAKÇA

- Adaman Fikret, & Keyder, Çağlar (2007), "Türkiye'nin Büyük Kentlerinin Gecekondu ve Çöküntü Mahallerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", **TES-İŞ Dergisi**, s. 83-89.
- Adaman, Fikret & Keyder, Çağlar (2009a), "Türkiye'de Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Üzerine Kuşbakışı Bir Değerlendirme", **Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma**, Ed: Fikret Adaman & Çağlar Keyder, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Yayınları, İstanbul, s. 16-27.
- Adaman, Fikret & Keyder, Çağlar (2009b), "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma: Kuramsal Çerçeve", **Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma**, Ed: Fikret Adaman & Çağlar Keyder, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Yayınları, İstanbul, s. 4-15.
- Akın, Ayşe vd. (2008), **Kadının Statüsü ve Sağlığı İle İlgili Gerçekler**, 2.Baskı, Ankara, Başbakanlık KSGM Yayınları.
- Akkaya, Yüksel (2002), "Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet", **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, Ed: Yasemin Özdek, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, s. 235-269.
- Alden, Jeremy & Thomas, Huw (1998), "Social Exclusion in Europe: Context and Policy", **International Planning Studies**, Vol.3, No.1, s. 7-14.
- Altınay, Gül Ayşe & Arat, Yeşim (2008), **Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet**, 2.Baskı, İstanbul, Punto Yayınları.
- Balcı, Gökçeoğlu Şebnem (2002), "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Hukuksal Nedenleri ve Çözüm Arayışları", **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, Ed: Yasemin Özdek, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, s. 477-489.
- Bassett, Mauren & Walsh, Kathy (2011), **2010 European Year For Combating Poverty and Social Exclusion: Evaluation Report**, 1.Edition, Dublin, Social Exclusion Division Department of Social Protection Publications.
- Bircan, İsmail (2002), "Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar", **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, Ed: Yasemin Özdek, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, s. 119-127.
- Bora, Aksu (2007), "Yoksulluk ve Kadınlar", **TES-İŞ Dergisi**, s. 91-99.
- Boratav, Korkut & Yeldan Erinc & Köse, Haşim Ahmet (2000), **Globalization, Distribution and Social Policy: Turkey, 1980-1998**, New York, CEPA Working Papers No.20.
- Buğra, Ayşe (2005), "Yoksulluk ve Sosyal Haklar", İstanbul, **Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Sivil Topluma Bütüncül Yaklaşım Toplantısı**.

- Buz, Sema (2007), "Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma", **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Cilt.18, Sayı.2, s. 37-50.
- Carr, Marilyn & Chen, Martha (2004), **Globalization, social exclusion and work: with special reference to informal employment and gender**, Geneva, International Labour Office Working Papers No.20.
- Cılga, İbrahim (2009), "Sosyal Dışlanmanın Dinamiği, Bilimin, Mesleğin Dışlanması ve Öngörüler", **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Cilt.20, Sayı.2, s. 7-26.
- Çakar, Yakut Burcu (2007), "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Genel Bakış: Leaken Gösterge-leri ile Avrupa Birliği'nde Durum", **TES-İŞ Dergisi**, s. 90-94.
- Çakır, Özlem (2002), "Sosyal Dışlanma", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.4, Sayı.3, s. 83-104.
- Çakır, Özlem (2008), "Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.7, No.31, s. 25-47.
- Dinçkol, Bihterin (2005), "Kadın-Erkek Eşitliği İçin Pozitif Ayrımcılık", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.4, Sayı.8, s. 101-117.
- Ecevit, Yıldız (2005), "Kadınların Ekonomiye Düşük Katılımı: Nedenler, Çözümler", **TES-İŞ Dergisi**, s. 35-40.
- Erdut, Tijen (2005), "İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt.2, Sayı.6, s. 11-49.
- Erdut, Tijen (2011), "Toplumsal Cinsiyet Bakımından Evde Çalışma", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt.8, Sayı.29, s. 55-81.
- Erdut, Zeki (1998), **Rekabetin İşgücü Piyasasına Etkisi**, 1.Baskı, İzmir, TÜHİS Yayınları.
- Erdut, Zeki (2004), "Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, s. 11-37.
- Ertürk, Şükran (2008), **Uluslararası Belgeler ve Direktifler Işığında Çalışma Hayatımızda Kadın-Erkek Eşitliği**, 1.Baskı, Ankara, BELEDİYE-İŞ Yayınları.
- Gooby, Taylor Peter (2011), "Security, equality and opportunity: attitudes and the sustainability of social protection", **Journal Of European Social Policy**, Vol.21, No.2, s. 150-163.
- Gökbayrak, Şenay (2011), "İşgücü Piyasaları ve Sosyal Güvenlikte Dönüşüm Ekseninde Kadınların Emeklilik Güvencesi", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt.8, Sayı.29, s. 165-190.
- Gül, Sallan Songül (2002), "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa", **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, Ed: Yasemin Özdek, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, s. 107-118.

- Güneş, Fatime (2011), "Farklı Emek Kategorileri Açısından Kadın Yoksulluğu", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt.8, Sayı.29, s. 217-247.
- Hatiboğlu, Burcu (2008), "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadeleye Anarko-Feminist Bakış: Makrodan Mikroya Sosyal Hizmet", **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Cilt.19, Sayı.2, s. 97-109.
- Hattatoğlu, Dilek (2002), "Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma", **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, Ed: Yasemin Özdek, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, s. 303-316.
- İŞKUR (2011), **İŞKUR İstatistik Yıllığı 2010**, 1.Baskı, Ankara, İŞKUR Yayınları.
- Jamet, Stephanie (2007), **Combating Poverty and Social Exclusion in France**, Paris, OECD Economic Department Working Papers No.569.
- Kapar, Recep (2006), "Aktif İşgücü Piyasası Politikaları", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt.55, Sayı.1, s. 341-372.
- Karaca, Gökçek Nuray (2011), "Sosyal Devletin Yeniden Yapılandırılmasında Bir Araç Olarak Asgari Gelir Düşüncesi: Teorik Yaklaşımlar", **KAMU-İŞ Dergisi**, Cilt.12, Sayı.1, s. 27-42.
- Karadeniz, Oğuz (2011), "Türkiye'de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt.8, Sayı.29, s. 83-127.
- Kaygalak, Sevilay (2009), **Kentin Mültecileri: Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme**, 1.Baskı, Ankara, Dipnot Yayınları.
- Kesici, Mehmet Rauf (2007), "Yoksulluk Şiddet Döngüsünün Sosyal Politika Açısından Analizi", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt.4, Sayı.13, s. 121-158.
- Koray, Meryem & Alevi Hülya (2002), "Yoksulluk ve Yoksunluk Konusunda Bütünlükçü Bir İnsan Hakları Yaklaşımının Gerekliliği", **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, Ed: Yasemin Özdek, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, s. 441-466.
- Koray, Meryem (2011), "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt.8, Sayı.29, s. 13-54.
- Levitas, Ruth (2005), **The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour**, 1.Edition, New York, Palgrave Macmillan Publications.
- Mehmet, Özyay & Kılıç, Cem, **Çalışma Ekonomisi Teorisi**, 1.Baskı, Ankara, Gazi Kitabevi.
- Mehrotra, Santosh (2009), "The Impact of the Economic Crisis on the Informal Sector and Poverty in East Asia", **Global Social Policy**, Vol.9, No.26, s. 101-118.
- Metin, Banu (2012), "Yoksullukla Mücadelede Asgari Gelir Güvencesi: Türkiye'de Sosyal Yardım ve Hizmet Sisteminde Mevcut Durum ve Asgari Gelir Güvencesi İhtiyacı", **Sos-**

- yal Güvenlik Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1, s. 117-151.
- Moçoş, Ebru (2005), "Ev Eksenli Üretim: Dumansız Fabrikalarda Kadın Emegi", **TES-İŞ Dergisi**, s. 53-57.
- Murat, Sedat (2006), **Dünden Bugüne İstanbul'un Nüfus ve Demografik Yapısı**, 1.Baskı, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Mütevellioğlu, Nergis & Işık, Sayim (2009), "Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm", **Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm**, Ed: Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 159-204.
- Özalp, Ahmet (2009), "Yoksulluk, Yoksunluk, Yurttaşlık: Sosyal Hak(sızlık)ları Politik Düşünmek", **Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu**, Ankara, BELEDİYE-İŞ Yayınları, s. 276-285.
- Özateş, Sanem Özge (2009), "Bir Sosyal Hizmet Müdahalesi Olarak Aile Şiddet Mağduru Kadın Sorununda Feminist Etik Yaklaşım", **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Cilt.20, Sayı.2, s. 99-107.
- Özbudun, Sibel (2002), "Küresel Bir Yoksulluk Kültürü Mü?", **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, Ed: Yasemin Özdek, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, s. 53-69.
- Özdek, Yasemin (2002), "Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları", **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, Ed: Yasemin Özdek, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, s. 1-44.
- Özdemir Yücesan, Gamze & Erkanlı, Hülya (2005), "Eşitsizliklere Karşı Çıkmak: Beyaz Yakalı Kadın Çalışanlar ve Eleştirel Bilinç", **TES-İŞ Dergisi**, s. 65-69.
- Özdemir Yücesan, Gamze (2007), "Sosyal Dışlanma Kavramı Masum Değildir: İnsandışlaşmanın Reddi ve İnsanlaşmaya Dair..." **TES-İŞ Dergisi**, s. 100-103.
- Özdemir Yücesan, Gamze (2008), "AB Sosyal Politikasının Kavramlarını Yeniden Düşünmek: Güvenceli Esneklik, Sosyal Diyalog ve Sosyal Dışlanma Üzerine Notlar", **Memleket Siyaset ve Yönetim Dergisi**, Cilt.3, Sayı.7, s. 61-85.
- Özkaplan, Nurcan & Özdemir Yücesan, Gamze & Özdemir, Ali Murat (2005), "Sosyal Dışlanma Ne'yi Dışlar?: Avrupa Üzerine Notlar", **Mülkiyeliler Dergisi**, Cilt.39, Sayı.248, s. 1-19.
- Özoğlu, Burçak (2005), "Kent Yoksulları ve Kadın Emegi", **TES-İŞ Dergisi**, s. 61-64.
- Öztürk, Mustafa & Çetin, Işıl Başak (2009), "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar", **Journal of Yaşar University**, Cilt.3, No.11, s. 2661-2698.
- Öztürk, Yaman Melda (2010), "Kapitalist Gelişme ve Kriz Sürecinde Kadın Emegi: Asya Deneyiminden Çıkarılacak Dersler", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt.7, Sayı.24, s. 105-132.

- Sapancalı, Faruk (2001), "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, s. 115-140.
- Sapancalı, Faruk (2003), **Sosyal Dışlanma**, 1.Baskı, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Sapancalı, Faruk (2005), "Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt.2, Sayı.6, s. 51-105.
- Sapancalı, Faruk (2006), "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", **2. Ulusal Sosyal Politika Kongresi**, Ankara, DİSK Yayınları, s. 237-286.
- Sapancalı, Faruk (2008), "Ayrımcılık Bağlamında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", **Çalışma İlişkileri Kongresi**, İstanbul, TÜRK-İŞ Yayınları, s. 172-205.
- Savran, Acar Gülnur & Demiryontan, Turan Nesrin (2008), **Kadının Görünmeyen Emegi**, 1.Baskı, İstanbul, Yordam Kitap.
- Sen, Amartya (2000), **Social Exclusion: Concept, Application, and Scrunity**, Manila, Asian Development Bank Social Development Papers No.1.
- SOSYAL-İŞ (2010), **8 Mart'ın 100.Yıldönümünde Türkiye'de ve Dünyada Kadın Emegi ve İstihdamı Raporu**, 1.Baskı, İstanbul, SOSYAL-İŞ Yayınları.
- Şener, Ülker (2009), **Kadın Yoksulluğu**, 1.Baskı, İstanbul, TEPAV Değerlendirme Notu.
- Şenkal, Abdülkadir (2011), **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, 3.Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2007), **Kadına Yönelik Aile İçerisinde Mücadele Ulusal Eylem Planı: 2007-2010**, 1.Baskı, Ankara, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008a), **Kadın ve Ekonomi**, 1.Baskı, Ankara, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008b), **Yetki ve Karar Alma Sürecinde Kadın**, 1.Baskı, Ankara, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008c), **Kadın ve Yoksulluk**, 1.Baskı, Ankara, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2011), **Türkiye'de Kadının Durumu**, 1.Baskı, Ankara, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Temiz, Hasan Ejder (2008), "Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt.4, Sayı.13, s. 61-100.
- Toksöz, Gülay (2007), **Women's Employment Situation in Turkey**, 1.Edition, Ankara, ILO Ankara Office Publications.

- Toksöz, Gülay (2009a), **Kriz Koşullarında Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden İşgücü Piyasaları**, 1.Baskı, Ankara, ILO Ankara Ofisi Yayınları.
- Toksöz, Gülay (2009b), "Neoliberal Piyasa ve Muhafazakar Aile Kıskaçında Türkiye'de Kadın Emegi", **Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm**, Ed: Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 205-234.
- TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.04.2012).
- TÜİK Kadına Yönelik Aile İç Şiddet İstatistikleri, www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 23.04.2012).
- TÜİK, **2010 İstatistik Yıllığı**, 1.Baskı, Ankara, TÜİK Yayınları.
- TÜİK, **2010 Yoksulluk Çalışması**, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8642> (Erişim Tarihi: 08.04.2012).
- Uçar, Ceren (2011), **Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikleri**, 1.Baskı, Ankara, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları.
- United Nations Development Programme (2006), **Poverty, Unemployment and Social Exclusion (Croatia)**, 1.Edition, Croatia, UNDP Publications.
- User, İnci & Kümbetoğlu, Belkis & Kolankaya, Tolunay (2002), "Şiddete İlişkin Bir Bilinç Yükseltme Çabası", **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, Ed: Yasemin Özdek, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, s. 157-174.
- Uşen, Şelale (2007), "Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Aktif Emek Piyasası Politikaları", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt.4, Sayı.13, s. 65-95.
- Üşür, İşaya (2002), "Küreselleşme ve Yoksulluk", **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, Ed: Yasemin Özdek, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, s. 45-52.
- World Economic Forum (2011), **The Global Gender Gap Report 2011**, 1.Edition, Geneva, World Economic Forum Publications.
- Yalman, Galip (2007), "Tarihsel Bir Perspektiften Sosyal Politika ve Yoksulluk", **TES-İŞ Dergisi**, s. 70-74.
- www.un.org/documents/ga/res/48a48r104.htm (Erişim Tarihi: 24.04.2012).
- <http://hdr.undp.org/en/data/map/> (Erişim Tarihi: 21.04.2012).

Kadın Öğretmenlerde İşsizlik: Nedensellik Yüklemesine Dair Bir Belirleme

Arş. Gör. Ayşe Gözde KOYUNCU - Ankara Üniversitesi

Arş. Gör. Cihan Serhat KART - Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Müge ERSOY KART - Ankara Üniversitesi

BÖLÜM I

GİRİŞ

İşsizlik gerek nedenleri gerekse de sonuçları açısından üzerinde sıklıkla durulan bir toplumsal sorun alanını oluşturmaktadır. Bunun yanında yapılan çalışmalara bakıldığında işsizliğin sosyal psikolojik yönü ile ilgili yapılan araştırmaların sayısı oldukça azdır. Bir başka deyişle işsizlik bireysel boyutları ile de üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü işsizliğin toplumsal sonuçlarının tek tek bireyler üzerindeki yansımaları da işsizliğin psikolojik boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Her bireyin işsizliği algılamasında, yaşamasında ve çözüm üretme çabasında farklılıklar vardır (Karaçay, 2011: 6). Sosyal psikolojik çalışmalar çoğunlukla işsizliğin bireyler üzerindeki etkileri ve sonuçları üzerinde yoğunlaşmakta işsizliğin nedenlerinin bireyler açısından nasıl algılandığına ilişkin ise çok az çalışma bulunmaktadır.

İşsizlik ile ilgili yapılan sosyal psikolojik araştırmalara bakıldığında konunun dört boyutta incelendiği görülmektedir. Bunlardan ilki kişisel düzeydeki araştırmalardır. Bu araştırmalar sosyal yaşamda kişilerin algılarını, değerlendirmelerini ve davranışlarını nasıl organize ettikleri ile ilgilenen kişisel süreçlerle sınırlı kalmışlardır. Kişilerarası düzey verilen bir olay ya da durumdaki kişilerarası süreçlerin di-

namikleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bir diğer boyut olan gruplar arası düzey grup üyelerinin davranışlarının, grubun hedefleri üzerindeki etkisi ile bu davranış ve hedeflerin grup üyeliğinin bir işlevi olup olmadığı sorusuyla ilgilenmektedirler. Son olarak toplumsal düzey ise, toplumda çok sayıda insanın paylaştığı inançlardan yola çıkmaktadır. Bu anlamda çalışmamızda toplumsal düzeyde bir bakış açısından hareket edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Toplumsal düzey, davranışın kendisi ile değil davranışın sonuçları olan sosyal koşullar ve olaylarla ilgilenmektedir.

Günümüzde işsiz sayısındaki artış ve özellikle bu kesim içerisinde genç işsizliğin yoğun olması önemli bir sosyal sorundur. Ülkemizde kadınların işgücüne katılım oranının düşük olması da işsiz kesim içerisinde kadınların önemli bir çoğunluğu temsil ettiğini göstermektedir. Öğretmenlik mesleğinin ülkemizde öncelikli olarak kadınlara atfedilen bir meslek olması ve bu meslek sahipleri içerisinde atamaların yapılamaması ya da kamudaki çeşitli uygulamalar nedeniyle işsiz öğretmen sayısındaki artış çalışmanın örneklem seçiminde belirleyici olmuştur. Bununla birlikte özellikle öğretmenlerin işsiz kalma nedenlerinin çok çeşitli olabileceği düşüncesi ile bu çalışmada amaç, işsiz kadın öğretmenlerin, işsizlikle ilgili nedensel yüklemelerine dair belirlemelerde bulunmaktır.

İnsanlar çoğunlukla dünyayı, çevrelerini ve diğer insanları anlamak ve kendi davranışlarını ve yaşantılarını buna göre düzenlemek için nedensellik yüklemeleri yapmaktadırlar. Bu nedenler içsel ya da dışsal nedenler olarak iki gruba ayrılmaktadır.

Yükleme en genel anlamı ile bir olayı, onun nedenleri ile birlikte ele almaktır. Bir başka ifade ile bir gözlemcinin, açık davranışına bakarak davranışta bulunan kişinin ya da kendisinin içsel durumu hakkında çıkarsamalar yapması olarak tanımlanmaktadır (Freed-

man ve arkadaşları, 2003). Bu çıkarsamalar yükleme kuramı gibi bir takım kuramsal yaklaşımlara konu olmuş ve etkin bir şekilde araştırılmıştır. Yükleme kuramı, kişilik psikolojisinde ve sosyal psikolojide insanların kendilerinin ve başkalarının davranışlarını açıklamaya, bu davranışlara nedensellik yüklemeye çalıştıkları bir teori olarak ifade edilebilir (Budak, 2003: 842).

Yükleme sürecini açıklayan üç temel kuram vardır: Bunlar; Heider'in Sağduyu Psikolojisi, Jones ve Davis'in Uyuşan Çıkarsamalar Kuramı ve Kelley'in Nedensellik Yükleme Kuramıdır.

1.1.Heider'in Sağduyu Psikolojisi

İnsanlar kendilerini ilgilendiren olayları anlamak, yordamak ve denetlemek amacıyla olaylarla ilgili gözlemlerinden yola çıkarak nelerin olup bittiğine ilişkin görüşler ortaya koyarlar. Heider özellikle günlük yaşamda insanların neyin neye neden olduğuna nasıl karar verdikleri ile ilgilenmiş ve yalnızca psikologların değil, herkesin başkalarının davranışlarının insanların davranışları için nedensel açıklamalar bulmaya oldukça çaba sarf ettiğini ileri sürmüştür. Bu çerçevede bütün insanlarda iki temel güdü olduğunu öne sürmüştür. Bunlar “çevremizdeki dünyaya ilişkin tutarlı, parçaları birbirine uyan bir görüş oluşturma” ve “çevremizi kontrol etme” güdüleridir (Freedman vd., 2003: 132-133). Heider sürekli olarak kendimize yaşadığımız olaylarla ya da karşılaştığımız davranışlarla ilgili “neden?” sorusunu sorduğumuzu ve bu soruyu bireyin içinde ya da dışında bir neden bularak yanıtlamaya çalıştığımızı varsaymaktadır.

Nedensellik algılamalarının çoğunda nedenin içsel durumlara, yani kişisel özelliklere mi yoksa dışsal/çevresel faktörlere mi yükleneceği önem taşımaktadır. Bu anlamda yüklemenin içsel nedenleri, kişilik özellikleri, güdüler, heyecanlar, tutumlar, huylar, yetenek, ça-

ba ya da kişinin kendisiyle birlikte taşıdığı birçok şey olabilir. Dışsal faktörler ise bireyin yüklemde bulunduğu nedeni etkileyebilecek olan şans, ödül, ceza, koşullar vb. her şeye yüklenebilir (Freedman, 2003: 134). Heider'e göre kişinin, kendi özelliklerinin davranışının nedeni olarak görülmesi olasılığı ne kadar fazlaysa, çevrenin yani dışsal faktörlerin nedensellik etkisi o ölçüde azalmaktadır. Aynı sonuç tersi için de söz konusu olmaktadır (Amini, 1996: 4-5).

Heider nedenlerin içsel ya da dışsal olmasının yanı sıra davranışın kalıcılık derecesinin de önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bir davranışın nedenleri kalıcı nedenler ise, uzun süren ve devam eden türde nedenler olarak görülmektedir. Kalıcı değilse kısa süreli ve geçici nedenler olarak nitelenmektedir.

Son olarak nedenlerin kontrol edilebilir olması da Heider'in kuramının bir başka önemli noktasını oluşturur. O'na göre davranışların nedenlerinin bazıları insanların kontrol edebileceği bazıları ise kontrol edemeyeceği nedenlerdir (Kağıtçıbaşı, 1999: 228-229).

Weiner'in (1982) bu ayrıştırmadan/kategorileştirmeden hareketle başarı davranışının algılanmış belirleyicileri için yaptığı sınıflandırma **Çizelge I.1**'de gösterilmektedir.

Çizelge I.1. Başarı Davranışının Algılanmış Belirleyicileri

	İÇSEL NEDENLER		DIŞSAL NEDENLER	
	Kalıcı Nedenler	Geçici Nedenler	Kalıcı Nedenler	Geçici Nedenler
Kontrol Edilebilir	Çaba	Sadece bir sınav için gösterilmiş çaba	Öğretmenin yanlılığı	Başkalarından bir defalık görülen yardım
Kontrol Edilemez	Yetenek	Sınav sırasındaki ruh hali	Sınavın zor olması	Şans

Kaynak: Weiner, B. (1982) den aktaran Kağıtçıbaşı, 1999: 229-230.

1.2. Jones ve Davis'in Uyuşan Çıkarsamalar Kuramı

Bu kuramdaki ana kavram, bir kişinin bir davranışının onun siliğinden kaynaklandığı çıkarımının yapılmasıdır (Kağıtçıbaşı, 1999: 230). Kuramda "Ne zaman bir kişinin davranışlarının, onun gerçek eğilimlerinden kaynaklandığına karar verebiliriz?" sorusu so- lnmaktadır. Bu sorunun cevabını belirleyen temel koşul ise, davranışın toplumsal açıdan onaylanabilirliğinin düşük olması durumu olarak ifade edilmiştir. Jones ve Davis'in kuramındaki yüklemeler ha çok bireysel açıdan gösterilen bir davranışın nedenlerini siste- matik açıdan çözümleme amacı taşımakla beraber çalışmamızdaki izlilik olgusunun toplumsal nedenlerinin de bulunabileceği düşü- lilmektedir.

1.3. Kelley'nin Birlikte Değişim Modeli

Kelley insanların çok nedenli durumlarla karşılaştıklarında yap- ları yüklemeleri açıklamaya çalışmaktadır (Freedman ve ark, 2003: 138). Model bireylerin nedensellik yüklemelerine varabil- ek için ne tür bilgileri kullandığını açıklamaya çalışmaktadır. Bu ğlamda hem içsel hem dışsal yüklemelerde bulunma süreci analiz ilerek "Birlikte Değişim Modeli" ortaya konulmuştur. Model iki mel ilke üzerine kurulmuştur. Bunlar; "birlikte değişme ilkesi" ve aylaştırma ilkesi" olarak ifade edilmektedir (Kağıtçıbaşı, 1999: 1). Kelley'in genel ilkesi birlikte değişme ilkesidir. Buna göre, anlar üç farklı boyutta neden ve etkilerin birlikte değişimini dik- te alırlar. Bunlar; Uyarıcı nesne(varlık), aktörler (kişiler), bağlam da durumlar (zaman ve koşullar) dır. İnsanların bu üç boyutta yları kontrol ettikleri varsayıldığından, kurama küp kuramı adı ilmiştir. Kelley'e göre varlık boyutu "belirginlik" bilgisinin elde lmesinde, kişiler boyutu "fikirbirliği ya da yaygınlık" bilgisinin e edilmesinde, zamanla ilgili bilgiler ise "tutarlılık" bilgisinin elde

edilmesinde etkili olmaktadır. Bir başka ifade ile bireyler, bir davranış hakkında nedensellik yüklemesinde bulunurken o davranışın belirginliği, yaygınlığı ve tutarlılığına ilişkin bilgilere bakmakta ve bir sonuca varmaya çalışmaktadır.

Kelley'in çalışması yukarıda bahsedilen işsizlikle ilgili kişisel düzeydeki çalışmalara örnek oluşturmaktadır (Amini, 1996: 11).

Weiner'in başarı-başarısızlık modeli de nedensel yüklemelerin açıklanmasında önem taşımaktadır. Modelde akademik başarı-başarısızlık durumları için yapılan nedensel yüklemeler ele alınmıştır. Buna göre bireylerin sunduğu nedenler başarı ya da başarısızlık faktörüne göre iki kategoride değerlendirilmektedir. Bunlar, nedenin zaman içerisinde istikrarlı olup olmadığına işaret eden boyut ve kontrol odağına yani nedenin içsel mi yoksa dışsal mı olduğuna işaret eden boyuttur. Buna göre nedenler de dört grupta toplanmaktadır (Blefare, 1994: 3-4) :

- 1- Yetenek gibi zaman içerisinde fazla değişme göstermeyen, istikrarlı içsel nedenler.
- 2- Görevin güçlüğü veya kolaylığı gibi yine zaman içerisinde fazla değişmeyen, istikrarlı dışsal nedenler.
- 3- Çaba gibi bireye özgü, zaman içerisinde değişkenlik gösteren, istikrarsız içsel nedenler.
- 4- Şans, kader gibi zaman içerisinde değişkenlik gösteren, istikrarsız dışsal nedenlerdir.

İnsanlar, hem diğer kişilerin hem de kendi davranışlarının nedenlerine dair nedensel yüklemeler yapmaktadırlar ve yapılan araştırmalar bu nedensel yüklemelerin temelinde, bireylerin önceki deneyimleri sonucu kazandıkları değerlerin, tutumların, inançların,

politik ideolojilerinin, dünya görüşlerinin, konumlarının ve eğitim düzeylerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bilindiği gibi eğitimin piyasalaşması sürecinde ücretli emekçiye dönüşen öğretmenlerin emeği kullanım değerinden uzaklaşıp değişim değeri yaratan bir meta haline almaktadır. Ataması yapılmayan öğretmenlerin pek çoğu bir yandan KPSS kursuna giderek bir sonraki sınava hazırlanırken, bir yandan da hem stajyerliklerini kaldırtmak hem de az da olsa bir gelir elde edebilmek için, dersane, etüt merkezi ve özel ders bürosu gibi yaygın eğitim işletmelerinde istihdam olanakları aramaktadır. Kamusal eğitim sisteminden dışlanan çok sayıda işsiz öğretmenin okul dışındaki eğitim kurumlarına yönelmesi, bu alanı öğretmenin işçileşmesine ve öğretmen emeğinin sömürüsüne uygun hale getirmiştir (Keskin Demirel, 2012). Gökkaya (2011) ise, “Kadınların, „kadın işi” sayılan alanlarda yoğunlaştığını anımsatarak, geleneksel rollerini aksatmaktan kaçındıklarını ve geleneksel rol tanımlarına uygun düşen insancıl, bakım ve gözetime dayalı alanlara (öğretmenlik gibi) yöneldiklerine dikkat çekmektedir. Kendini yetiştirmiş kadın öğretmenlerin başlarına gelen bu talihsizliği yani iş bulamamalarını nasıl açıklayacakları da önemli bir noktadır. Dolayısıyla bu araştırma kadın öğretmenler arasında işsizliğin içsel ve dışsal nedenlerinin algılanmasına ilişkin bir belirleme yapmakla önemli katkılar sağlayacaktır.

BÖLÜM II

Yöntem

2.1. Araştırmanın amacı

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de işsiz kadın öğretmenlerin kişilik özelliklerinin nedensellik yüklemelerinde bireyi suçlayıcı (içsel), sistemi suçlayıcı (dışsal) açıklamalar açısından fark yaratıp yaratmadığını test etmektir.

2.2. Araştırma Grubu

Öğretmenlik mesleğinin saygı gösterilen bir meslek olması, gerek kamuda gerekse de özel sektörde çalışma imkânının bulunmasının yanı sıra ülkemizde toplumsal cinsiyetçi rollerin de etkisiyle mesleğin daha çok kadınlara atfedilmesi de çalışmada örneklemin seçilmesinde etkili olmuştur. Bu nedenle bu çalışma ülkemizde işsizlik oranı yüksek olan mesleklerden öğretmenlerin işsizlikleri ile ilgili nedensel yüklemelerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada İŞKUR’a “işsiz” olarak kayıtlı ve Türkiye’nin farklı bölgelerindeki Üniversitelerinden mezun 275 kadın öğretmen yer almıştır. Mezun olunan bölümler çeşitlilik göstermekle birlikte gerek branş öğretmenleri gerekse de sınıf öğretmenleri mezun olmalarından günümüze kadar herhangi bir kuruma atanamamışlardır. Katılımcıların işsizlik sürelerine ilişkin dağılımı **Çizelge II.1.**’de sunulmuştur.

Çizelge II.1. İşsizlik Süresi Dağılımı

	İŞSİZLİK SÜRESİ				
	1 aydan az (n)	1-6 ay arası (n)	6 ay 1 yıl arası (n)	1 yıldan fazla (n)	Toplam (n)
Genç (27 yaş altı)	4	30	18	86	138
Yaşlı (27 yaş üstü)	9	27	5	84	125
Toplam (n)	13	57	23	170	263

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada iki ölçek kullanılmıştır. Bunlardan ilki, işsizlik ile ilgili nedensellik açıklamalarını kapsayan “Nedensellik Yüklemeleri Ölçeği”dir. İşsizlikle ilgili nedensellik açıklamaları Feather ve Davenport (1981), Furnham(1982) ve Feather’ın (1985) araştırmalarında kullanılan açıklamalar incelenerek oluşturulmuştur (Amini, 1996 39). Ölçek Fıglalı (1994) tarafından Türkçeye çevrilmiş ve güvenilirlik çalışması ise Amini (1994) tarafından yapılmıştır. Ölçekte işsizliğin nedenlerine ilişkin 16 madde bulunmaktadır. Maddelerin altı tanesi bireyi suçlayıcı (içsel), on tanesi ise sistemi suçlayıcı (dışsal) niteliktedir. Bir başka ifade ile ilk altı madde içsel yüklemeleri, 7. maddeden 16. maddeye kadar olanlar ise dışsal yüklemeleri ifade etmektedir. Katılımcılardan maddeleri “hiç bana göre değil” ile “tam bana göre” arasında derecelendirilen 4’lü Likert tipi ölçeklendirmeye göre puanlandırmaları istenmiştir.

İşsizliğe ilişkin içsel yüklemeler ile ilgili altı maddenin tümü için iç tutarlılık değeri olarak Cronbach alpha 0.73 bulunmuştur. Dışsal yüklemeler ile ilgili 10 maddenin tamamı için ise iç tutarlılık değeri olarak Cronbach alpha 0.65 bulunmuştur. Nedensellik yüklemeleri

ölçeğinin güvenilirliğine ilişkin analizler ise test-tekrar-test korelasyonlarına dayandırılmıştır. Buna göre güvenilirlik katsayısı işsizlikle ilgili içsel yüklemeler için 0.93, dışsal yüklemeler için ise 0.76 olarak hesaplanmıştır (Amini, 1994: 42).

Araştırmada kullanılan diğer bir ölçek “Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği”dir. Goldberg (1993) ve John ve Sarivastava (1999) temel alınarak Tomrukçu (2008) tarafından hazırlanmış ve beş faktör kişilik özelliklerinin beş boyutunu kapsayan 42 maddeden oluşturulmuştur. Katılımcılardan maddeleri “hiç katılmıyorum” ile “kesinlikle katılıyorum” arasında derecelendirilen 5’li Likert tipi ölçeklendirmeye göre puanlandırmaları istenmiştir. Ölçeğe ait maddelerin Cronbach Alpha değeri 0.80 olarak hesaplanmıştır (Tomrukçu, 2008: 54-55).

BÖLÜM III

BULGULAR

Araştırmanın amacında da belirtildiği gibi, bu çalışmada ülkemizdeki işsiz kadın öğretmenlerin kişilik özelliklerinin nedensellik yüklemelerinde bireyi suçlayıcı (içsel), sistemi suçlayıcı (dışsal) açıklamalar açısından fark yaratıp yaratmadığı test etmek amaçlanmaktadır.

III.1. GRUPLARIN ÖLÇEKLERDEN ALDIKLARI PUANLARA İLİŞKİN BULGULAR

Yöntem bölümünde belirtildiği gibi deneklere Nedensellik Yüklemeleri Ölçeği ve Büyük Beş Kişilik Envanteri uygulanmıştır. Grupların ölçeklerden aldıkları puanlara ilişkin ortalama ve standart kaymaları **Çizelge III.1.**’de gösterilmiştir.

Çizelge III.1. Grupların Ölçeklerden Aldıkları Puanların Ortalama ve Standart Kaymaları

	N	Ortalama	Std. Sapma
İçsel Yükleme	275	14, 05	4, 23
Dışsal Yükleme	275	27, 89	5, 75
Dışadönüklük	275	22, 54	2, 50
Uzlaşılabilirlik	275	28, 49	2, 68
Duygusal Denge	275	18, 85	3, 50
Özdisiplin	275	28, 29	4, 03
Açıklık	275	33, 08	5, 26

Çizelge III.1.'de gösterilen ortalamalar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla, her bir puan için ayrı ayrı olmak üzere varyans analizi uygulanmıştır.

III.2. ORTALAMALAR ARASI FARKLARA İLİŞKİN BULGULAR

İşsizlik ile ilgili nedensellik açıklamalarını kapsayan "Nedensellik Yüklemleri Ölçeğinden" elde edilen puanlara uygulanan varyans analizi sonuçları Çizelge III.2. ; Çizelge III.3. ve Çizelge III.4.'de gösterilmiştir.

Çizelge III.2. Tüm Puanlara Uygulanan Varyans Analizi Sonuçları: Duygusal Denge Temel Etkisi

Değişim kaynağı	Hata varyansı	F*	p
İçsel Yükleme	28, 21	1, 56	-
Dışsal Yükleme	234, 56	7, 20	0, 05

Çizelge III.2.'den de görüldüğü gibi Duygusal denge açısından yüksek puan alan bireylerin ($M = 28, 74$), düşük duygusal dengeye sahip bireylere ($M = 26, 88$) göre daha fazla dışsal yükleme yaptıkları bulunmuştur, $F(1, 271) = 7, 20, p < .01$.

**Çizelge III.3. Tüm Puanlara Uygulanan Varyans Analizi
Sonuçları: Deneyime Açıklık Temel Etkisi**

Değişim kaynağı	Hata varyansı	F*	p
İçsel Yükleme	94, 12	5, 29	, 05
Dışsal Yükleme	3, 96	, 12	-

Çizelge III.3.'den de görüldüğü gibi Deneyime açıklık alt ölçeğinden düşük puan alan bireylerin ($M = 14, 60$), deneyime açıklık puanı yüksek olan bireylere ($M = 13, 42$) göre daha fazla içsel yükleme yaptıkları bulunmuştur, $F(1, 271) = 5, 29, p < .05$.

**Çizelge III.4. Tüm Puanlara Uygulanan Varyans Analizi
Sonuçları: İşsizlik Süresi Temel Etkisi**

Değişim kaynağı	Hata varyansı	F*	p
İçsel Yükleme	22, 25	1, 27	-
Dışsal Yükleme	4, 62	4, 62	, 05

Çizelge III.4.'den de görüldüğü gibi dışsal yükleme denge puanları açısından gruplar arasındaki farklar anlamlıdır. Bu farkı oluşturan öğretmenler **Grup 1** (1 aydan az süredir işsiz olanlar), **Grup 2** (1-6 ay arasında işsiz olanlar), **Grup 3** (6 ay-1 yıl arası işsiz olanlar) ve **Grup 4** (1 yıldan fazla süredir işsiz olanlar) içinde yer alan öğretmenlerin dışsal yükleme ortalamaları sırasıyla 22, 50; 27, 9; 27, 08 ve 28, 42'dir. Dışsal Yükleme puanlarına uygulanan Tukey-Kramer testi sonuçlarına göre Grup 1 ile Grup 2 ($q = -5, 41; p > .05$) ve Grup 1 ile Grup 3 ($q = -4, 58; p > .05$) ve Grup 1 ile Grup 3 ($q = -5, 92; p > .05$) için ortalamalar arası farklar anlamlı bulunmuştur. Sonuçlar, henüz bir aydan daha kısa süredir işsiz olan kadın öğretmenlerin diğer tüm gruplara nazaran dışsal yükleme yapma eğilimleri daha düşüktür.

Yaş ve evvelce çalışma deneyiminin olup olmamasının ise anılan puanlar açısından herhangi bir anlamlı fark ortaya çıkarmadığı saptanmıştır.

III.3. KORELASYONLARA İLİŞKİN BULGULAR

Giriş bölümünde ve amaçlar kısmında belirtildiği gibi işsizliğin nedensel yüklemesi puanları ve kişilik özellikleri boyutları arasında korelasyonlar beklenmiştir. Bu amaçla hesaplanan korelasyonlar izleyen bölümde sunulmaktadır.

Farklı sürelerdir işsiz olan kadın öğretmenlerin ölçeklerden elde ettikleri puanlar arasındaki ilişki miktarını saptamak amacıyla bu ölçeklerden alınan puanlara ilişkin korelasyonlar hesaplanmış ve bu korelasyonları içeren matris Çizelge.III.5'de gösterilmiştir.

Çizelge.III.5. Yükleme Odakları ile Kişilik Özellikleri Arasındaki Korelasyonlar

	İÇSEL YÜKLEME	DIŞSAL YÜKLEME
Dışadönüklük	-, 11	, 00
Uzlaşılabilirlik	, 03	, 06
Duygusal denge	, 06	, 21*
Özdisiplin	, 06	, 08
Deneyime Açıklık	-, 11	, 04

* $p > .05$

Çizelge III.5'de de görüldüğü gibi, duygusal denge puanları ile dışa yükleme puanları arasındaki korelasyon anlamlıdır ($p > .05$). Duygusal denge puanı arttıkça (yani nevroitiklik daha belirgin oldukça) dışsal yükleme puanı da artmaktadır.

III.4. REGRESYONLAR ANALİZİ BULGULARI

İçsel yükleme ve dışsal yüklemenin kriter olarak alındığı iki farklı regresyon analizine, 5 kişilik özelliği ve yaş yordayıcı değişkenler olarak dahil edilmiştir. Yapılan ilk regresyon analizine göre, dışadönüklük ($\beta = -.14$) ve deneyime açıklık ($\beta = -.17$) içsel yüklemeyi anlamlı bir şekilde yordamaktadır ($p < .05$). Bir diğer deyişle, bireylerin dışadönüklük ve deneyime açıklık düzeyleri arttıkça, yapılan içsel yükleme miktarında azalma olmaktadır. Bu regresyon denklemine göre, bu iki değişken içsel yüklemedeki varyansın % 5'ini ($R^2 = .05$) açıklamaktadır, $R = .22$, $F(6, 258) = 2.72$, $p < .05$.

İkinci regresyon analizine göreyse, sadece duygusal denge ($\beta = .19$) dışsal yüklemeyi anlamlı bir şekilde yordamaktadır ($p < .05$). Dışsal yüklemedeki varyansın % 4'ünün ($R^2 = .04$) duygusal denge ile açıklanabildiği gösteren bu denkleme göre, bireyler nevroitikleştikçe yapılan dışsal yüklemeler artmaktadır, $R = .21$, $F(6, 258) = 1.91$, $p < .01$.

BÖLÜM IV

TARTIŞMA

Bilindiği gibi, toplumda, bireyin çalışma istek ve yeteneği olup da işsiz kalması, bir başka ifadeyle çalışma olanağı bulamaması, insan yaşamı üzerinde derin ekonomik, sosyal ve moral etkiler bırakan bir olaydır (Talas, 1983). Üstelik çalışma hakkı, birey için kendisinin ve ailesinin geçim olanak ve araçlarını sağladığından ötürü yaşama hakkının da bir devamı niteliğindedir (Ersel, 1999). Her ne kadar Tansel ve Taşçı (2004) kadınlar için işsizlik olasılığının önemli ölçüde erkeklere göre düşük olduğunu belirlemiş olsalar da, işsiz olmanın bilhassa meslek sahibi kadınlar için son derece önemli bir sorun olduğu yadsınamaz. Çalışma yalnızca gelir elde etmenin bir

çabası olarak görülmemektedir. Çünkü çalışma insanlık için bir yaşam biçimidir ve kişinin kendine güven ve saygı duygusunu geliştirmekte, ona bir değer katmanın gururunu yaşatmaktadır (Ataman, 2003). Diğer diplomalı işsizlerden farklı olarak öğretmenlerin istihdam alanı büyük ölçüde kamu sektöründe olunca sosyal politika uygulamalarının önemi daha da perçinlenmektedir. Bu bağlamda sunulan araştırmanın bulguları işsiz kadın öğretmenlerin yaşadıkları bu soruna ilişkin nedensel yükleme odaklarını incelemekle, yeni bir bilimsel merakı ve olası çözüm yolları hakkında düşünmeyi teşvik etmektedir.

Bulgular incelendiğinde, dikkat çeken ilk husus, henüz bir aydan daha kısa süredir işsiz olan kadın öğretmenlerin, diğer tüm gruplara nazaran içsel yükleme yapma eğilimlerinin daha fazla olduğudur. Bu husus kişinin henüz işsizlik sürecinin başında, kendisinin yetersiz olduğunu düşünmesinden veya kendisinin işgücü piyasasının gerektiği bilgi, birikim ve donanım düzeyinde görmemesinden kaynaklanabilir. Gerçekten bir aydan kısa süredir işsiz olan kadın öğretmenler içinde yeni mezunlar da vardır; kendilerini henüz yetkin bulmamaları da makuldür. Ancak işsizliğin ilk dönemlerinde sahip olmadıkları donanıma kavuşmak için çaba gösterdikçe ve KPSS gibi sınavlara hazırlanıp yeni bilgi ve beceriler edindikçe, iş bulamayışları için kendilerini suçlamaktan uzaklaşmaktadırlar. Artık bu başarısızlık için nedensellik yüklemesi dışsal odaklara doğru kayacaktır.

Öte yandan bireylerin dışadönüklük ve deneyime açıklık düzeyleri arttıkça, içsel yükleme miktarlarında azalma olması da anlaşılır bir bulgudur. Bilindiği gibi dışadönük kişilik özelliğine sahip bireyler kendilerine güvenlidir. İnsancıl olmaları ve iletişime kolay geçebilmeleri, çevreye karşı duyarlı ve açık davranışları (Erkuş ve Tabak, 2009: 216) başarısızlığı çaba ve yetenek gibi içsel odaklar

yerine şans ve kontrol edilemez koşullar gibi dışsal gerekçelerle açıklamalarına yol açmaktadır. Deneyime açıklık kişilik özelliği başat olanlar da yaratıcı ve öğrenmeye isteklidirler. Bu özellikleri onları yetersiz oldukları alanlarda gelişmek ve kendine yatırım yapmak için güdüleyecektir. Tüm bunlara rağmen iş bulamamaları için dışsal bir nedensel yüklemeye odağı arayışına girmeleri şaşırtıcı değildir. Üstelik ülke koşulları göz önüne alındığında yüksek işsizlik oranı sorunun “bireysel” olmaktan ziyade “genele özgü” olduğunu düşünmeyi makulleştirmektedir.

Duygusal denge açısından yüksek puan alan kişiler, endişeli, gergin, güvensiz, içine kapanık ve sinirli özellikler gösterirken görece daha ılımlı duygu durumu içindekiler kendine güvenen, karşısına güven veren, sakin özellikler taşırlar (Costa ve Mcrae'den aktaran Tabak vd, 2010, 543). Dolayısıyla, nevrotiklerin içsel yüklemeye yerine daha fazla dışsal yüklemeye yapmaları, kendilerini çaresiz hissetmelerinin bir sonucu olarak algılanabilir.

Çalışmada gerçekleştirilen regresyon analizi bulguları değerlendirildiğinde, bireylerin dışadönüklük ve deneyime açıklık düzeyleri arttıkça, yapılan içsel yüklemeye miktarında azalma olduğu görülmektedir. Bu bağlamda işsizlik için içsel nedensellik yüklemesinin yordanmasına bu iki kişilik özelliği anlamlı katkılar yapmaktadır. İşsizlik için dışsal nedensellik yordamasına ise sadece duygusal denge kişilik özelliğinin anlamlı katkı yapması ise bir diğer önemli bulgudur. Nevrotiklerin dışsal odaklara sığındıkları ve belki de böylece yaşamla başa çıkma becerilerini güçlendirmeye çabaladıkları söylenebilir. İşsiz kadın öğretmenlerin yaşları ise her iki nedensellik odağı için de anlamlı bir katkıya sahip değildir. Bu durum nedensellik yüklemesinin hangi yaşta olurlarsa olsunlar katılımcıların kişilik özelliklerine göre belirlendiğine işaret eden bir diğer gösterge olarak yorumlanmalıdır.

Sonuç olarak, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının “daha iyi öğretmen olma” heyecanlarını güçlendirmek için öğretmen işsizliğine toplumsal duyarlılığın artması gerektiğinin altı çizilmelidir. Sosyal koşulların iyileştirilmesi ve nitelikli öğretmen yetiştirmeye önem verilmesi istihdam olanaklarının da zenginleştirilmesiyle beraber, işsizlik sürecine ilişkin suçlanacak dışsal odakların önemini göreceli olarak azaltacaktır. Bu bağlamda kişi başarısızlığı doğrudan kendisiyle açıklamaya yönelecek ve gelecek yetkin öğretmenlerin eline teslim edilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Amini, F. (1996), “İşsizlerin ve Çalışanların Sosyal Olaylarla İlgili Nedensel Açıklamaları”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Araman, B.C. (2003), “İşsizlik Sorunu ve Türkiye’nin AB İstihdam Stratejisine Uyumu”, *İşveren Dergisi*, 7, 75s.
- Blefare, M. A. (1994), “An Examination of Weiner’s Attribution of Emotions and Achievement Motivation in A Classroom Context”, Thesis (M.A. (Ed.)), Simon Fraser University.
- Budak, S. (2003), “*Psikoloji Sözlüğü*”, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- KESKİN DEMİRER, D. (2012), “Eğitimde Piyasalaşma ve Öğretmen Emeginde Dönüşüm”, *Çalışma ve Toplum*, 1, 167-186.
- Ersel, B. (1999), “Türkiye’de İşsizlik ve İşsizlik Sigortası”, Dilek Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Feather, N.T ve Davenport, P. R (1981), “Unemployment and Depressive Affect: A Motivational and Attributional Analysis”, *Journal of Personality and Social Psychology*.41, 422-436.
- Feather, N.T. (1985), “Attitudes, Values and Attributions: Explanations of Unemployment”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 48, 876-889.
- Fiğlalı, N. (1994), “Eğitim Alanı ve Eğitim Düzeyinin Sosyal Olaylarla İlgili Nedensel yüklemelerle ilişkisi” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara.

- Freedman, J.L. Sears, D. ve Carlsmith, J.M. (2003), "**Sosyal Psikoloji**" Çev. Ali Dönmez. İmge Kitabevi. Ankara.
- Furnham, A.(1982), "Explanations for Unemployment in Britain", **European Journal of Social Psychology** 12, 335-352.
- Goldberg, L.R. (1993), "The Structure of Phenotypic Personality Traits", **"American Psychologist"**, Vol 48, 26-34.
- Gökkaya, V.B. (2011), "Türkiye'de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 12, 2, 101-112.
- John, O.P. ve Sarivastava, S. (1999), "The Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement and Theoretical Perspectives", Çevirimiçi: <http://pages.uoregon.edu/sanjay/pubs/bigfive.pdf> (Mayıs 2012).
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999), "**Yeni İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş**", Evrim Yayınları, İstanbul.
- Karaçay, G. (2011), "İşsiz Bireylerde Yaşam Doyumu: Eğitim, Dini Duygulanım ve Sistemi Meşrulaştırma Bakımından Bir İnceleme", Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Talas, C. (1983), "**Sosyal Ekonomi**", Gözden Geçirilmiş Altıncı Basım, Ankara.
- Tansel, A. ve Taşçı. H.M., (2004), "Determinants of Unemployment Duration For Men and Women in Turkey", **Turkish Economic Association Discussion Paper** 2004/6, 45-49p.
- Tomrukçu B.(2008), "Beş Faktör Kişilik Özellikleri ile İş Değerleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Weiner B.(1982). "**The Emotional Consequences of Casual Attributions**", M.S. Clark ve S. T Fiske (ed.). Affect and Cognition: The 17th Annual Carnegie Symposium on Cognition (kitabında), s: 185-210. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Kadının Çalışma Hayatına Girmesinin Aile Yapısı Üzerindeki Etkisi

Arş. Gör. Emel İŞTAR - Karadeniz Teknik Üniversitesi

GİRİŞ

Tarihte kadınlar çalışma hayatında, genellikle savaş dönemlerinin ve ekonomik sıkıntıların yaşandığı zamanlarda, yedek işgücü olarak görülmektedir. Ücret karşılığı çalışılması ise Sanayi Devrimi ile başlamaktadır. Küreselleşme ile beraber, günümüzde iş dünyasının yaşadığı en büyük gelişmelerden biri kadınların giderek artan bir biçimde iş yaşamına katılmalarıdır.

Yerine getirdiği işlevleriyle toplumun yapıtaşı olan aile, toplumun sürekliliğine imkan sağlayan, bireylerin kişilik ve kimliklerinin oluştuğu ve topluma uygun hale getirildiği en önemli toplumsal kurumlardan birisidir (Vatandaş, 2008: 16). Aile, bir toplumdaki ekonomik, toplumsal ve siyasal alandaki temel ve köklü değişiklikleri en fazla etkileyen ve sonuçlarından en fazla etkilenen kurumdur (Tokuroğlu, 1991: 37). Toplumlarda dini hayatın da çekilmesiyle aile bağlarında zayıflama olduğu görülmektedir. Bu nedenle en yakınlarının içinde kendini yalnız hisseden, geleceğini güven altında görmeyen kadın para kazanma yolunu seçmektedir. Evli kadınların para kazanması, kocanın bir yana, kadının bir yana, çocuğun da kreşe gittiği farklı bir aile yapısını ortaya koymuştur. Bu durum zamanla geçimsizliklere sebebiyet vermekte ve boşanmalarla sonuçlanmaktadır. Oysa ailenin sağlıklı bir yapıda olması topluma başarılı bireyler kazandırmakta, bu bireylerden oluşan toplumlar ise yarınlara daha güçlü bir ülke olarak adım atılmasını sağlamaktadır. Ailede kadın, duygusal yapısı, insan gelişimindeki psikolojik ve pedagojik

vasıfları nedeniyle daha çok aile içinde rol oynarken, erkek fiziki gücü ve mücadeleci yapısı ile ağırlığını daha çok ailenin dış çevresinde kendisini göstermektedir. Kadın aile kurumunu sağlıklı yürütme ve çocuklar da varsa onları yetiştirme hususunda erkekten daha fazla yükü omuzlarında taşımaktadır.

1. Kadının Çalışma Yaşamındaki Yeri

Türkiye’de kadınların toplumsal yaşama katılımları erkeklere oranla daha düşüktür. Aile içerisinde başlayarak sosyal olanakların kullanılmasına erkek çocuklara öncelik verilmektedir. Kadınlar eğitim hizmetlerinden yararlanma, siyasi yaşamda temsil edilmekte ve yaşam mücadelesine erkeklere nazaran daha az donanımlı olarak başlamaktadır.

Günümüzde yaşanan sosyal ve ekonomik gelişmeler kadınların daha fazla çalışma hayatına girmelerini sağlamıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadınların iş hayatına girmesi ise büyük ölçüde ekonomik faktörlerin baskısı nedeniyle. Bunun yanında tahsil nedeniyle sokağa alışan kadının, evde oturmaktan sıkılması çalışmayı tercih etmesine neden olmuştur. Ailede tek kişinin çalışması ile geçinilememesi, tüketim kalıplarının değişmesi ve yaşam standardının yükselişi, ikinci gelire olan ihtiyacı arttırmıştır. Böylece kadınların evde geçirdikleri zamanın maliyeti yükselmiş ve işgücüne katılımları artmıştır.

1.1. Kadın ve Tüketim

Özellikle son yıllarda tüketim sürekli teşvik edilmekte, insanların istek ve arzuları sürekli biçimde tahrik edilmektedir. Zaim’e göre; *Devamlı artan bir tazyik altında kalan insanlar, iş hayatında adeta bitiş çizgisini hiç göremeyen bir yarış atı gibi, gece gündüz çalışmakta ancak hep daha fazlası peşinde koşmakta ve doymak bilmeyen iştahını tatmin*

edememektedir (Zaim, 2012: 17). Hayata bakış açısı ve hayat tarzının farklılaşmasıyla tüketim eylemleri ve tüketim faaliyetlerini etkileme çabaları da değişmektedir. Bu değişimle kişiler bireysel haz ve tatmin duygularını ve modernizmin getirdiği lüksü yaşamaya yönelmiş, ailede her bireyin çalışma hayatına girip, kendi harcama özgürlüğüne sahip olması giderek önem kazanmıştır (Torlak, 2010: 47).

Türk toplumunda evin reisi ve gelir elde etme ile esas sorumlu kişinin baba figürü olmasına karşın, “kadın” ailenin tüm satın alma kararlarında nihai rolü oynamaktadır. Kadınların çalışma hayatına girip ekonomik özgürlüklerini kazanması ve paranın nereye harcanacağı konusunda söz sahibi olması tüketim kalıplarında bir takım değişikliklere neden olmuştur. Daha önceleri sadece ev ile ilgili temizlik, beslenme malzemesi satın alımı ile ilgilenen kadın, sonraları erkeklerin egemenlik alanında olduğu düşünülen otomobil, elektronik gibi alanlara da yönelmiştir. Bu durum, işletmelerin tasarım, reklam ve satışında farklı yaş aralığındaki kadınların beğenilerini dikkate almalarına neden olmuştur (Hız vd., 1 Mayıs 2012: 9-10).

Özellikle kadınları hedef kitle olarak baz alan reklamlarda kadın hem ev işi yapar, çocuk bakar, işe gider hem de güzelleşmeye çalışır haldedir. Kadın sadece mutlu hamarat ev kadını olarak gösterilmekte, yoğun iş temposu içerisinde aktif olarak resmedilmektedir (Hız vd., 1 Mayıs 2012: 11). Geleneksel kadın rolünün ötesinde kadınlar “çalışan süper anne” olmaya özendirilmektedir.

Gün geçtikçe kadınların satın alma sürecindeki etkileri artmakta ve başrolü almaktadırlar (Hız vd., 1 Mayıs 2012: 11). Bu etki özellikle kozmetik, süs eşyaları ve lüks harcamalardaki artışta kendini göstermektedir. İşyerlerine dikkat çekme maksadı ile hemen her gün ayrı bir elbise ve farklı bir makyajla işe gelindiği, modaya uyan gerekli gereksiz demeden her şeyin satın alındığı hesaba katılırsa ev

ekonomisine katkısından çok zarar doğuracağı söylenebilir (Beşer, 2009: 50-51). Bunların yanı sıra kadınların taksit tuzağına kolayca düştükleri, alışveriş yaparken araştırma yapmadıkları, “onun var, benim neden yok?” fikrinden kurtulamadıkları ve düşük fiyatlı gördükleri şeyleri, ihtiyacı olup olmadığına bakmadan aldıkları, böylece gelir ve ihtiyaçları arasında denge kurmada sıkıntı yaşadıkları da görülmektedir (Beşer, 2009: 79). Bu bağlamda, harcama yetki ve imkanına sahip olan kadın, reklam, moda ve vitrinler vasıtasıyla tüketimlerinde çoğu kez duygusal davranabilmektedir.

1.2. Kadının Çalışma Yaşamında Karşılaştığı Sorunlar

Kadınlar, sanayileşme öncesinde ev içerisinde halı, kumaş dokuma gibi işler yapmaktayken, daha sonraları ev ekseninden uzaklaşarak piyasada işgücü arz etmeye başlamıştır. İşgücü piyasasında kendine yer bulabilen kadınların ücretsiz aile işçisi olma sorunu bu sefer de ucuz işçi olma sorununa dönüşmüştür (Kayıkçı, 2002: 47). Ücretsiz aile işçilerinin şehre göç ettiklerinde başvurdukları yöntem de kayıt dışı olarak, ev temizliği, hasta bakıcılık gibi güvencesiz işlerde çalışmaktır. Bu durumda kadının çoğunlukla ücretli işler, ev hizmetleri, taşeron üretimi, kendi hesabına çalışma, geçici işler ve ücretsiz aile çalışması olarak altı şekilde istihdam edildiğini söylemek mümkündür ve bu işlerde enformel istihdam söz konusu olabilmektedir (Cesur, 2009: 66).

Kadınların işgücü piyasasında düşük statülü işlerde yoğunlaştığı ve yönetici pozisyonlarında çok seyrek bulundukları görülmektedir. Konusunda deneyime ve yeterli eğitime sahip kadınlar üst düzey yönetim kademelerine, erkekler kadar rahat ulaşamamakta, ilerlemelerini durduran engeller (cam tavanlar) ile karşılaşmaktadır. Bu engelleri aşıp tepe yönetime ulaşabilen çok az kadın bulunmaktadır (Aytaç, 1999: 27). Yapılan araştırmalar kadınların tepe noktaya

gelmesini engelleyen nedenlerini; çocuk büyütmek için kariyerlerini yavaşlatmaları, liderlik becerisinden yoksun olmaları, duygusal davranmaları, kendini işlerine verememeleri, tecrübe ve otoritelerinin azlığı olarak ortaya çıkarmıştır (Griffin, 1993: 579; akt. TİSK, 2002: 27-28).

Kadının geleneksel rolü, onun iş hayatında kademe atlamasına engeller çıkarmakta ve bu nedenle pek çoğu kariyerini ikinci plana bırakmaktadır. Dünya nüfusunun yarısının kadınlardan oluşmakta ve dünyadaki işlerin üçte ikisi kadınlar tarafından yapılmaktadır. Ancak kadınlar çalıştığı için karşılığını kazanamamakta, dünyada elde edilen gelirin sadece onda birine sahip olmaktadır (Sivakumar, 2008: 4; akt. Cesur, 2009: 67).

Kadın işçiler ekonomik kriz dönemlerinde ilk önce işten çıkarılan grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni kadınların genelde sendikasız ve iş güvencesi olmayan işyerlerinde çalışmalarıdır. Sendikalı işyerlerinde ise kadınlar sendikal faaliyetlere daha az ilgi göstermekte, iş bırakma ve grev gibi eylemlere katılmamakta ve işyerindeki kötü çalışma koşullarına erkeklere nazaran daha az direnç göstermektedirler (Suğur vd., 07 Mayıs 2012: 12).

Kadın çalışanların işyerlerinde karşılaştığı sorunlardan en önemlisi cinsel taciz olgusudur. Yapılan araştırmalar, kadınların onda birinin işyerlerinden cinsel taciz nedeniyle ayrılmış olduğu sonuçlarını vermektedir (Gerni, 28 Nisan 2012: 24). Çalışan kadının üst kademesinde bulunan bazı art niyetli erkekler, altında çalışan bayanlara, mesleki kariyer yahut avantajlar sağlamak vaadiyle veya işyerindeki bazı imkanlardan mahrum etmek tehditleriyle cinsel tacizde bulunabilmektedirler (Seyyar, 08 Mayıs 2012). Özellikle, boşanmış, tek başına yaşayan kadınların, çalışma hayatına yeni atılmış kadınların, düzenli olmayan ve feshi mümkün hizmet sözleşmelerine göre çalış-

şan veya özürlü kadınların cinsel tacize genellikle maruz kaldıkları tespit edilmiştir (Kaplan, 1992: 176-177). Özellikle erkek çalışanların yoğun olduğu işyerlerinde cinsel taciz daha sık görülmektedir. Bunu nedeni erkeklerin baskın olduğu işlerde, bayan çalışanların daha çok dikkat çekmesidir (Gerni, 28 Nisan 2012: 25). Taciz olgusu kadının işine yabancılaşmasına, daha fazla iş kazasına eğilimli olmasına, işyeri arkadaşları ile ilişkilerinin bozulmasına sebep olmaktadır (Gerni, 28 Nisan 2012: 24). Sosyal ve psikolojik nedenlerle çoğu kez mağdurların ortaya çıkamaması cinsel tacizin gerçek boyutlarını belirlemeyi güçleştirmektedir.

2.Aile İçinde Çalışan Kadının Rol Çatışması

Rol çatışması, kişinin üstlenmiş olduğu birden fazla rolle ilgili olarak iki veya daha fazla baskı unsurunun eş zamanlı olarak ortaya çıkması ve kişinin bu rollerden biri ile uyum içinde olmasının diğer rol ile uyumunu zorlaştırmasıdır. Rol çatışması ile üstlenilen rollerden birisi ihmal edilmektedir (Erdoğan, 1994: 90). Çalışan kadın, toplumun kendisine yüklediği geleneksel rolü ile çalışma yaşamı arasında gelgitler yaşamaktadır. Kadının çalışma hayatında karşılaştığı en önemli rol çatışmasını iş-aile çatışması olarak değerlendirmek mümkündür. İş-aile çatışmasının, çalışan kadınların anne ve eş olmaktan kaynaklanan ikili rolünün oluşmasıyla gerçekleştiği söylenebilir (TİSK, 2002: 33-34). İş ve evdeki rollerinin kadın için üç tür gerilim ve çatışmaya yol açtığı belirtilmektedir:

1. Zaman baskısına dayalı gerilim
2. Çatışan rollerin yarattığı gerilim
3. İki alanda birbirinden farklı davranış istenmesinin yarattığı gerilim (Noe, Hollenbeck vd., 1996: 437; akt. Aytaç, 2001: 50).

Zamanla ağırlaşan yaşam koşulları, kadının çalışmasını gerekli kılmış, böylece kadın, evinin dışında bir yaşam oluşturmaya başlamış, ancak bu yeni sorumluluk kadının, ev içindeki görevlerinde herhangi bir değişiklik yaratmamıştır. Ev işleri ve ev düzeninin korunması yine kadının sorumluluk alanında kalmıştır. Bulaşık, çamaşır, yemek, ütü gibi işleri yapmak durumunda olan kadın, ne kadar dışarıdan yardım alsa da ev hanımlığının getirdiği sorumlulardan kurtulamamıştır. Kadının çalışan olmanın dışında, eş, anne, ev hanımı rolleri üstlenmesi, sorumluluklarını daha da arttırmaktadır. Diğer yandan para kazanan erkeklerle karşılaştırıldığında, kadının ev hanımı olması, ev işleri ve çocuk bakımıyla ilgilenmesi toplumun gözünde daha değerli görülmüş, evde yerine getirilen görevler ne kadar zor, ne kadar önemli olursa olsun, kadına ev içinde ve dışarıda önemli bir statü kazandırmamıştır. Bu yüzden, kadının evden çıkabilmesi, bir bakıma onun bağımsızlık ve statü kazanışının bir nişanesi olmuştur (Koray vd., 1999: 10).

Bazı ailelerde kadının alanı ev yaşamıyla sınırlanmakta, erkek evin geçiminden sorumlu kişi olarak görülmektedir. Bu durum bu ailelerde çalışmak yahut meslek sahibi olmak isteyen kadın ile aile bireyleri arasında çatışmalara neden olabilmektedir. Kadının çalışma hayatına girmesi, onun ekonomik özgürlüğünü ve toplumsal değerini arttırırken, mevcut geleneksel değerler çeşitli sorunlara neden olmaktadır (Aytaç, 1999: 33). Bu sorunlardan biri de kadınların büyük çoğunluğunun iş yaşamına katılımlarının kadının ev dışında çalışmasını uygun bulmayan aile fertleri tarafından engellenmesidir. Özellikle geleneksel toplumlarda “kadının yeri evidir” düşüncesi hakimdir. Bu engelleri aşarak iş yaşamına katılan kadınlar genellikle bekarlık döneminde çalışmaya başlamakta ancak evlenme yahut çocuk sahibi olma nedeniyle işinden ayrılmaktadır. Hatta bazı kadınlar bir yandan işin yoğunluğu diğer yandan da ev işlerini üstlen-

menin getirdiği çifte mesaiyi yaşamaktansa 'ev kadını' konumunu tercih edebilmektedirler (İlkkaracan, 07 Mayıs 2012). Kariyer yapmaya devam edenler ise, bunun bedelini geç evlenme, çocuk sahibi olamama veya evli iseler boşanmayla ödemektedirler (Mercanlıoğlu, 2009: 49). Bu nedenle çalışma hayatına en çok 20-24 yaş arasındaki genç kadınlar katılmakta, iş gücüne katılım oranı evlenme ve çocuk doğurma yaş dilimi olan 25-39 yaş grubunda düşmektedir (Akalp vd., 2009: 559).

2001 yılında yapılan bir çalışma ABD'de kariyerli ve iş hayatında başarılı 41-45 yaş arasındaki kadınların % 33'ünün çocuksuz olduğu sonucunu vermiştir. Araştırmaya katılanlar, çocuksuz olmanın kendi seçimleri olmadığını, bunun iş yoğunluğu içerisinde sinsice ilerleyen bir seçimsizlik olduğunu, çocuk özlemi çektiklerini ancak yüksek ücretler ödeyip yeni medikal tekniklerle çocuk sahibi olmak istediklerinde bunun için çok geç kaldıklarını anladıklarını belirtmişlerdir (Hewlett, 2002: 66; akt. Mercanlıoğlu, 2009: 49).

Türkiye'de yapılan incelemeler ise kadınların ortalama ücret karşılığı çalışma süresinin sekiz yıla sınırlı kaldığı, ev dışında çalışma yaşamına katılan her iki kadından birinin ilk beş yıl içerisinde, evlilik ya da hamile kalma gibi sebeplerle, emekliliğe hak kazanmadan işten ayrıldıkları sonucunu vermektedir (Köker & Atauz, 1996).

2011 yılı TÜİK'in "İstatistiklerle Kadın" adlı araştırma sonuçlarına göre yaşam tarzında meydana gelen değişme sonucu ilk evlenme yaşı kadınlarda 2001 yılında 22, 2 iken, 2010 yılında 23, 2'ye yükselmiştir (TÜİK, 2012: 6) Aynı araştırma sonuçları kadının işgücüne katılma oranının 2004'te % 23, 3 iken, 2011 yılında 28, 8'e yükseldiği sonucunu vermektedir (TÜİK, 2012: 16) Boşanma hızları incelendiğinde ise 2001 yılında binde 1, 3 iken, 2010 yılında binde 1, 6'ya çıkmış olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2012:

73). Kadının işgücüne katılımı oranının yükselmesi, evlilik yaşının gecikmesi ve boşanma hızının giderek artışı aralarında paralellik arz etmektedir.

2.1.Çalışmak ve Annelik

Genç ve çocukların davranış bozuklukları, ahlak ve kültürde ortaya çıkan problemler aile bağlarındaki zayıflamadan kaynaklanmaktadır. Kadın, eş ve çocukların aile içinde uyumlu bir şekilde iletişim kurmasını sağlama hususunda önemli fonksiyona sahiptir. Çocuğun dünyaya gelmesi, büyütülmesi, ona hayrı öğretmesi ve kişiliğinin oluşturulmasında annenin rolü büyüktür. Çocuğun kendini idrak edebileceği yaşa kadar başkasına devredilemeyecek bir görev olarak taşınan bir sorumluluk olmaktadır. Annelik rolüyle, işteki rollerinin taleplerini karşılamaya ve ev-iş arasında denge kurmaya çalışan kadın, ekstra stres ve yük altına girmektedir. Annenin yaşadığı stres ise babada olduğu gibi ancak ondan farklı boyutlarda çocuklara yansımaktadır (Kapız, 2003: 34). Yaşadıkları strese rağmen kadınlar, çocuklarının daha kaliteli eğitim alabilmesi, onların yaşam standardını yükseltmek ve rahat imkanlar sağlamaları amacıyla kariyerine devam etmek isteyebilmektedirler.

Kadının fizyolojik özellikleri ve geleneksel cinsiyet rolleri, çocuk yetiştirilmesi ve eğitiminde annenin merkezi rolünü oluşturmaktadır. Kadının çalışmasının çocuklar üzerindeki en önemli etkisi, iş yerinde geçirilen zaman ve oluşan yorgunluk dolayısı ile çocuklara fazla vakit ve enerji ayıramamaktır. Bu nedenle kadınların çoğu annelik durumunda işgücü piyasasından çekilmekte, çocuklarını büyüten ya da anne ve kayınvalidelerin yardımı ile geleneksel dayanışma çerçevesinde çocuk bakımı sorununu çözen kadınların çok küçük bir kısmı iş hayatına geri dönmektedir. Aile büyüklerinin yardımı dahi olsa, yapılan araştırmalar anneden kısmi olarak mah-

rum kalan çocukta, endişe, derin intikam duygusu ve depresyon gibi haller yaşanacağı, çocuğun çevresiyle ilişki kurma yeteneğinin zedelenebileceği sonucunu vermektedir (Beşer, 2009: 90). Özellikle çocuğun kişilik gelişimine kadar annesinin yanında kalması önemlidir ve ideali en azından ilk iki üç yılda çocuğun annesi tarafından büyütülmesidir (Razon, 1983: 163; akt. TİSK, 2002: 38).

İş hayatına katılan kadının çocuk yetiştirme görevini eşi ile paylaşacağını bilmesi, bir takım şeylerden vazgeçmesinin gerekmediğinin farkına varması, kadının motivasyonunu arttırmakta, kariyer hedeflerine ulaşmasını kolaylaştırmakta ve sürekli istihdamını mümkün kılmaktadır. Ancak, bu yükümlülüğü paylaşan eş sayısı oldukça sınırlı kalmaktadır.

3. Kadının Çalışma Hayatına Girmesinin Aile Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Araştırma

3.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Kadının çalışma hayatına girmesinin aile yapısı üzerindeki etkileri bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Araştırma konusu çerçevesinde İstanbul ve Trabzon illerinde tam süreli çalışan 102 bayana yönelik anket uygulaması yapılmış ve buradan elde edilen veriler araştırma kapsamında kullanılmıştır. Araştırmanın amacı, kadınların çalışmaya başlamasıyla aile içi yaşamlarının ne derecede etkilendiğini tespit etmektir.

3.2. Araştırmanın Kısıtları

Araştırmanın yapıldığı sırada yıllık izinde bulunan bayan personel ve prensipleri gereği bazı kişilerin bilgi vermek istememesi o nedenle anketin uygulanamaması araştırma için kısıt teşkil etmektedir. Araştırmada erkek çalışanlar kapsam dışı bırakılmıştır. Araştırmanın diğer kısıtı ise bir aylık süre içinde tek kişi tarafından gerçekleştiril-

miş olmasıdır. Elde edilen sonuçlar bu araştırma için geçerli olup, hiçbir genelleme iddiası taşımamaktadır.

3.3. Araştırmanın Örnekleme ve Yöntemi

Araştırma kapsamında 300 anket formu deneklere İstanbul ilindeki özel bir banka çalışanlarına mail olarak gönderilmiş, Trabzon ilinde ise elden verilmiştir. Anketlerin bir büyük bir kısmı cevaplanmadan boş bir şekilde geri verilmiş ya da soruların tamamı yanıtlanmamış olduğundan değerlendirmeye katılamamıştır. Tüm soruların cevaplandığı 102 anket formu analiz edilmiştir. Bekar çalışanlardan sadece kadınların çalışma hayatındaki yeri ve sorunlarına yönelik soruları yanıtlamaları istenirken, evli bayanlardan çalışmanın eş ve çocuğu ne şekilde etkilediğini analiz etmeye yönelik soruları da yanıtlamaları istenmiştir. Konuyla ilgili ifadeler belirlenmiş ve bu ifadelerle ilgili tutum aralığı 5'li olarak düzenlenen Likert ölçeği kullanılmıştır.

3.4. Araştırma Hipotezleri

H1: Farklı yaş gruplarındaki katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark vardır.

H2: Farklı mesleklerde görev yapan katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark vardır.

H3: Farklı öğrenim düzeylerindeki katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark vardır.

H4: Farklı gelir düzeylerine sahip katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark vardır.

H5: Evli ve bekar katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark vardır.

H6: Farklı evlilik yaşlarına sahip katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark vardır.

H7: Farklı çocuk sayılarına sahip katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark vardır.

3.5. Araştırmada Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Anket uygulaması sonucu elde edilen veri setinin analizinde, frekans tabloları, betimleyici istatistikler, güvenilirlik analizi, Kolmogorov-Smirnov Z testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Tukey testinden faydalanılmıştır.

3.6 Bulgular ve Tartışma

Araştırma kapsamında kullanılan tutum ölçeği için güvenilirlik çalışması yapılmıştır.

Söz konusu ölçeğine ilişkin yapılan güvenilirlik analizi sonuçları aşağıdaki gibi elde edilmiştir.

	<i>Cronbach's Alpha</i>	<i>Madde Sayısı</i>
<i>Tutum ölçeği</i>	0.902	30

Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğe ilişkin alfa değeri % 90, 2 olarak hesaplanmış ve söz konusu değere bakılarak ölçeğin yüksek düzey güvenilir olduğu kararına varılmıştır.

Ankette yer alan ilgili maddelerin gerçekleşme düzeyini belirlemek için aşağıda belirtilen puan aralıkları baz alınmıştır.

Hiç Katılmıyorum / Hiçbir Zaman 1.00-1.80

Katılmıyorum / Nadiren 1.81-2.60

Kısmen Katılıyorum / Bazen 2.61-3.40

Katılıyorum / Sık Sık 3.41-4.20

Tamamen Katılıyorum / Her Zaman 4.21-5.00

Yanıt ortalamasının yüksek olması, kadının çalışma hayatına girmesinin aile yapısı üzerinde olumsuz etki yarattığı anlamına gelmektedir. Gerekli ifadeler ters kodlamalar yapılmıştır.

3.7. Normallik Araştırması

Araştırmanın ilerleyen bölümlerinde veri seti analizi için uygulanacak tekniklerin belirlenmesi amacıyla veri setinin normal dağılıma yakınlığı incelenmiştir. Söz konusu incelemeye ilişkin Kolmogorov-Smirnov Z testi sonuçları aşağıda verilmiştir.

	<i>Tutum ölçeği</i>
N	102
Kolmogorov-Smirnov Z	1.226
P	0.100

Test sonuçlarına göre veri setinin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. ($p > 0, 05$)

Bu bağlamda çalışmanın ilerleyen kısımlarında parametrik tekniklerin kullanılması uygun görülmüştür.

3.8. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Analizi

<i>Cinsiyet Dağılımı</i>		
	f	%
Erkek	-	-
Kadın	102	100
<i>Yaş Dağılımı</i>		
	f	%
18-25	19	18.6
26-35	52	51.0
36-45	20	19.6
46-55	9	8.8
55+	2	2.0
<i>Meslek Türü Dağılımı</i>		
	f	%
İşçi	37	36.3
Memur	27	26.5
Eğitimci/Akademisyen	16	15.7
Bankacı	10	9.8
Ev Hizmetleri	2	2.0
Serbest (Mimar, müh., dr., vs.)	5	4.9
Diğer	5	4.9
<i>Öğrenim Düzeyi Dağılımı</i>		
	f	%
İlk öğretim	10	9.8
Lise	24	23.5
Üniversite	48	47.1
Yüksek lisans ve üzeri	20	19.6

Gelir Düzeyi Dağılımı

	f	%
0-750	20	20.0
751-1250	24	24.0
1251-1750	14	14.0
1751-2250	28	28.0
2251-3000	7	7.0
3000+	7	7.0

Medeni Durum Dağılımı

	f	%
Evli	58	57.4
Bekar	41	40.6
Boşanmış/dul	2	2.0

İlk Evlilik Yaşı Dağılımı

	f	%
16-19	9	14.8
20-25	39	63.9
26-30	11	18.0
31-35	2	3.3

Çocuk Sayısı Dağılımı

	f	%
Yok	8	12.7
1 Çocuk	20	31.7
2 Çocuk	26	41.3
3 Çocuk	7	11.1
3 ve +	2	3.2

<i>Bakıcı Statüsü Dağılımı</i>		
	f	%
Anne	13	23.6
Kayınvalide	12	21.8
Yakın akraba	5	9.1
Çocuk bakıcısı	9	16.4
Büyük Çocuk	1	1.8
Kreş/Anaokulu	8	14.5
Diğer	7	12.7

Frekans tablosunda görüldüğü gibi tamamı kadınlardan oluşan katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde;

- % 51'lik çoğunluğunun 26-35 yaş aralığında olduğu,
- % 36, 3'ünün işçi, % 26, 5'inin memur, % 15, 7'sinin eğitimci/akademisyen, % 9, 8'inin bankacı, % 2'sinin ev hizmetleri, % 4, 9'unun ise serbest meslek statüsünde görev yaptıkları,
- % 47, 1'lik çoğunluğunun üniversite düzeyinde öğrenime sahip olduğu,
- % 20'sinin 0-750 TL aralığında, % 24'ünün 751-1250 tl aralığında, % 14 ünün 1251-1750 TL aralığında, % 28'inin 1751-2250 TL aralığında ve % 14'ünün ise 2251 TL ve üzeri gelire sahip oldukları,
- % 57, 4'ünün evli, % 40, 6'sının bekar olduğu,
- % 63, 9'luk çoğunluğun ilk evlilik yaşının 20-25 yaş aralığında olduğu,
- % 41, 3'ünün 2 çocuğa sahip olduğu,
- % 23, 6'lık çoğunlukta ise çocuğa bakıcı görevinin annenin üstlendiği belirlenmiştir.

3.9. Tutum Ölçeğine İlişkin Betimleyici İstatistikler

Anket formunda katılımcılara tutum ölçeğine ilişkin 30 farklı yargıya ait yanıt ortalamaları ve elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Hiç Katılmıyorum / Hiçbir Zaman 1.00-1.80

Katılmıyorum / Nadiren 1.81-2.60

Kısmen Katılıyorum / Bazen 2.61-3.40

Katılıyorum / Sık Sık 3.41-4.20

Tamamen Katılıyorum / Her Zaman 4.21-5.00

	<i>Min.</i>	<i>Maks.</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS.</i>	<i>Tutum</i>
1.Kadınlar çalışma hayatında erkeklerden daha başarılıdırlar.	1.00	5.00	3.3235	1.16178	Kararsız
2.Çalışıyor olmam çoğu zaman anne/ eş/ev hanımı sorumluluklarımı yerine getirmemi engelliyor.	1.00	5.00	3.2647	1.14257	Kararsız
3.İşyerimde çocuğum için bir kreş olsaydı daha huzurlu olurdum.	1.00	5.00	4.0306	0.94655	Katılıyorum
4.Evdeki stresi çalışma ortamıma yansıtabiliyorum.	1.00	5.00	3.1700	1.18112	Kararsız

5.İşim, evlenmemi/ çocuk yapmamı ertelememi gerektiriyor.	1.00	5.00	2.7941	1.38119	Kararsız
6.Kadınlar evlenince yahut çocuk sahibi olunca işini bırakabiliyorlar.	1.00	5.00	3.4314	1.27045	Katılıyor
7. Bakımlı ve güzel hanımların işyerinde yükselmesi daha kolay oluyor.	1.00	5.00	3.3824	1.21903	Kararsız
8.Aynı işyeri içerisinde çoğu zaman çalışanlar arasında duygusal ilişkilerin (flört, evlilik vb.) oluşturduğuna şahit oluyorum.	1.00	5.00	3.5000	1.16678	Katılıyor
9.İşyerinde kadın ve erkeklerin ayrı yerlerde çalışmasının işe olan dikkat ve ilgiyi arttıracığını düşünüyorum.	1.00	5.00	3.1275	1.46017	Kararsız

10.Sadece kadınların çalıştığı bir işyerinde daha mutlu olurdum.	1.00	5.00	3.0800	1.47491	Kararsız
11.Eşimin geliri benimkinden daha fazladır.	1.00	5.00	3.2667	1.38841	Kararsız
12.Maaşımı genelde kendi özel harcamalarımda kullanıyorum.	1.00	5.00	2.1746	1.23836	Katılmıyor
13. Aldığım ücretin tamamını eşime veriyorum.	1.00	5.00	2.2333	1.28045	Katılmıyor
14. Erkek iyi bir gelire sahipse kadının çalışması gerekmez.	1.00	5.00	3.0161	1.53101	Kararsız
15.Evdeki tartışmalarımız genelde para kazanıyor olmamdan dolayı çıkıyor.	1.00	5.00	2.2459	1.28654	Katılmıyor
16.Çocuklarıma yeterince vakit ayıramadığımı düşünüyorum.	1.00	5.00	3.1754	1.31098	Kararsız

17.Çocuk sayısındaki artış annenin iş hayatını olumsuz etkiler.	1.00	5.00	3.3276	1.30301	Kararsız
18. Anneleri çalışan çocuklar okulda daha başarısızdır.	1.00	5.00	2.5455	1.33081	Katılmıyor
19. İşyerinde iken aklım evde kalıyor.	1.00	5.00	3.2321	1.29321	Kararsız
20.Çocuğum/ çocuklarım çalışmamı istemiyorlar.	1.00	5.00	3.3519	1.13532	Kararsız
21.Eşim ev işi ve çocuk bakımı konusunda bana yardımcı oluyor.	1.00	5.00	3.3559	1.28335	Kararsız
22.Eşim tarafından fiziksel şiddete maruz kalıyorum.	1.00	5.00	1.6552	1.03537	Kesinlikle katılmıyor
23.Ailede genelde eşimin sözü geçer.	1.00	5.00	2.6500	1.16190	Kararsız
24.İşimin yoğunluğu eşime yeterince vakit ayırmamı engelliyor.	1.00	5.00	2.8305	1.36650	Kararsız

25.Sadece bayanların çalıştığı bir işyerinde çalışıyor olmam eşimi daha çok memnun ederdi.	1.00	5.00	3.1475	1.51477	Kararsız
26.İş yoğunluğu nedeniyle akrabalarla görüşmeye vakit bulamıyorum.	1.00	5.00	2.9667	1.42575	Kararsız
27.Ev işleri için dışarıdan ücretli yardımcı alıyorum.	1.00	5.00	2.7000	1.45323	Kararsız
28.Bayram tatillerinde yahut izinli olduğum günlerde tatile çıkmayı tercih ediyorum.	1.00	5.00	2.5873	1.27804	Katılmıyor
29.İşimin yoğunluğu nedeniyle, bakıma muhtaç yaşlımı (anne, baba, nine vs.) huzur evine yerleştirmek zorunda kalabilirim.	1.00	5.00	1.7581	1.01925	Kesinlikle katılmıyor
30.Genelde komşularımla olan ilişkilerim iyidir.	1.00	5.00	3.6349	1.16815	Katılıyor

Puan ortalamaları incelendiğinde; katılımcıların 30 yargı içerisinde en olumlu görüş belirttikleri yargılar;

- 4.03 yanıt ortalaması ile “İşyerimde çocuğum için bir kreş olsaydı daha huzurlu olurum.”
- 3.43 yanıt ortalaması ile “Kadınlar evlenince yahut çocuk sahibi olunca işini bırakabiliyorlar.”
- 3.63 yanıt ortalaması ile “Genelde komşularımla olan ilişkilerim iyidir.”
- 3.50 yanıt ortalaması ile “Aynı işyeri içerisinde çoğu zaman çalışanlar arasında duygusal ilişkilerin (flört, evlilik vb.) oluştuğuna şahit oluyorum.”

biçiminde belirlenmemiştir.

Katılımcıların 30 yargı içerisinde en olumsuz görüş belirttikleri yargılar ise;

- 1.75 yanıt ortalaması ile “İşimin yoğunluğu nedeniyle, bakıma muhtaç yaşlımı (anne, baba, nine vs.) huzur evine yerleştirmek zorunda kalabilirim.”
- 1.65 yanıt ortalaması ile “Eşim tarafından fiziksel şiddete maruz kalıyorum.”

olarak ortaya çıkmıştır.

3.10. Kadınların iş hayatına girmelerinin aile yapılarına etkilerine ilişkin genel değerlendirme (Tutum ölçeği genel değerlendirmesi)

	<i>Min.</i>	<i>Maks.</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS.</i>	<i>Tutum</i>
Tutum ölçeği	1.93	4.60	3.1321	0.62855	Kararsız

30 yargının tamamına ilişkin verilen yanıtlar genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların “kadınların iş hayatına girmesinin aile yapısı üzerindeki etkisi” ne ilişkin genel görüşlerinin “kararsızım” seçeneğinde yoğunlaştığı görülmektedir.

3.11. Karşılaştırmalar

H1 Hipotezinin Testi (Yaş gruplarına ilişkin karşılaştırmalar):

	Yaş	N	Ort.	SS.	F	p	Fark (Tukey)
<i>Tutum</i>	18-25	19	3.1389	0.54432	1.514	0.204	-
	26-35	52	3.2573	0.66321			
	36-45	20	2.9108	0.70101			
	46-55	9	2.8848	0.19475			
	55+	2	3.1379	0.39013			

Yapılan tek yönlü ANOVA testi sonucunda farklı yaş gruplarındaki katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. ($p > 0, 05$) Tüm yaş gruplarındaki katılımcıların konuya ilişkin tutumları “kararsızım” seçeneğinde toplanmıştır.

H2 Hipotezinin Testi (Meslek gruplarına ilişkin karşılaştırmalar):

	Meslek	N	Ort.	SS.	F	p	Fark (Tukey)
<i>Tutum</i>	İşçi	37	3.3150	0.59435	3.025	0.009	1-2
	Memur	27	2.7880	0.52460			
	Eğitimci/ Akademiisyen	16	3.2795	0.64885			
	Bankacı	10	3.3673	0.75386			
	Ev Hizmetleri	2	2.8167	1.06066			
	Serbest	5	2.7267	0.43231			
	Diğer	5	3.2262	0.28573			

Tabloda görüldüğü gibi farklı mesleklerde görev yapan katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark vardır. ($p < 0, 05$) Tukey testi ile yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda söz konusu farklılığın işçi ve memur statüsünde görev yapan katılımcılar arasında olduğu belirlenmiştir. İşçi statüsünde görev yapan katılımcılar, memur statüsündeki katılımcılara göre çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin daha olumsuz görüş içersindedirler. Bir başka ifade ile işçi statüsündeki katılımcılar çalışma hayatının aile yapısı üzerindeki etkisinin daha olumsuz olduğu düşünülmektedir.

H3 Hipotezinin Testi (Öğrenim gruplarına ilişkin karşılaştırmalar):

	Öğrenim	N	Ort.	SS.	F	p	Fark (Tukey)
Tutum	İlk öğretim	10	3.4750	.73061	3.785	0.013	3-1, 2, 4
	Lise	24	3.2745	.58440			
	Üniversite	48	2.9266	.51689			
	Yüksek lisans ve üzeri	20	3.2829	.74493			

Farklı öğrenim düzeyine sahip katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark vardır. ($p < 0, 05$) Tukey testi sonucunda, üniversite mezunu katılımcıların çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin görüşlerinin, ilköğretim, lise ve lisans üstü düzeyine öğrenime sahip katılımcılara göre daha olumlu olduğu belirlenmiştir.

H4 Hipotezinin Testi (Gelir gruplarına ilişkin karşılaştırmalar):

	<i>Gelir</i>	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS.</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>Fark (Tukey)</i>
<i>Tutum</i>	0-750	20	3.1816	0.69045	1.168	0.331	-
	751-1250	24	3.3018	0.58238			
	1251-1750	14	3.2017	0.56577			
	1751-2250	28	3.0261	0.63567			
	2251-3000	7	3.1970	0.81470			
	3000+	7	2.7226	0.49156			

Farklı gelir düzeyine sahip katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark yoktur. ($p > 0, 05$) Tüm gelir gruplarındaki katılımcıların konuya ilişkin görüşlerinin “kararsızım” seçeneğinde yoğunlaştığı görülmektedir.

H5 Hipotezinin Testi (Medeni duruma ilişkin karşılaştırmalar):

	<i>Medeni hal</i>	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS.</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>Fark (Tukey)</i>
<i>Tutum</i>	Evli	58	2.9893	0.61803	4.018	0.021	1-2
	Bekar	41	3.3383	0.60278			
	Boşanmış/dul	2	3.3292	0.52444			

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda evli ve bekar katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. ($p < 0, 05$) Evi katılımcılar, bekar katılımcılara göre çalışma hayatının aile yapısı üzerindeki etkisinin daha olumlu olduğunu düşünmektedir.

H6 Hipotezinin Testi (Evlilik yaşına ilişkin karşılaştırmalar):

	<i>Evlilik yaşı</i>	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS.</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>Fark (Tukey)</i>
<i>Tutum</i>	16-19	9	3.0400	0.42454	1.894	0.141	-
	20-25	39	3.0716	0.66153			
	26-30	11	2.6178	0.45534			
	31-35	2	3.3292	0.52444			

Farklı evlilik yaşlarına sahip katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark yoktur. ($p > 0, 05$) Tüm yaş gruplarındaki katılımcıların konuya ilişkin görüşlerinin “kararsızım” seçeneğinde yoğunlaştığı görülmektedir.

H7 Hipotezinin Testi (Çocuk sayısına ilişkin karşılaştırmalar):

	<i>Çocuk sayısı</i>	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS.</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>Fark (Tukey)</i>
<i>Tutum</i>	Yok	8	2.7788	0.57229	3.167	0.020	2-3
	1 Çocuk	20	3.3086	0.71975			
	2 Çocuk	26	2.8091	0.48868			
	3 Çocuk	7	2.9407	0.29291			
	3 ve +	2	3.6333	0.09428			

Farklı çocuk sayılarına sahip katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark vardır. ($p < 0, 05$) 1 çocuk sahibi olan katılımcılar, 2 çocuk sahibi katılımcılara göre iş hayatının aile yapısını daha olumsuz etkilediğini düşünmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

“Kadının çalışma hayatına girmesinin aile yapısı üzerindeki etkileri” konusuna ilişkin tutumları ölçmek amacıyla yapılan bu araştırmada yer alan 102 kadın katılımcının anket formunda yer alan 30 yargı içerisinde en olumlu görüş belirttikleri yargılar;

- 4.03 yanıt ortalaması ile “İşyerimde çocuğum için bir kreş olsaydı daha huzurlu olurdum.”
- 3.43 yanıt ortalaması ile “Kadınlar evlenince yahut çocuk sahibi olunca işini bırakabiliyorlar.”
- 3.63 yanıt ortalaması ile “Genelde komşularımla olan ilişkilerim iyidir.”
- 3.50 yanıt ortalaması ile “Aynı işyeri içerisinde çoğu zaman çalışanlar arasında duygusal ilişkilerin (flört, evlilik vb.) oluştuğuna şahit oluyorum.”

Biçiminde belirlenirken, 30 yargı içerisinde en olumsuz görüş belirttikleri yargılar ise

- 1.75 yanıt ortalaması ile “İşimin yoğunluğu nedeniyle, bakıma muhtaç yaşlımı (anne, baba, nine vs.) huzur evine yerleştirmek zorunda kalabilirim.”
- 1.65 yanıt ortalaması ile “Eşim tarafından fiziksel şiddete maruz kalıyorum.”,

olarak ortaya çıkmıştır.

30 yargının tamamına ilişkin verilen yanıtlar genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların “kadınların iş hayatına girmesinin aile yapısı üzerindeki etkisi” ne ilişkin genel görüşlerinin “kararsızım” seçeneğinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Demografik özelliklere ilişkin yapılan karşılaştırmalarda ise şu sonuçlara ulaşılmıştır:

*Farklı yaş gruplarındaki katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Tüm yaş gruplarındaki katılımcıların konuya ilişkin tutumları “kararsızım” seçeneğinde toplanmıştır.

*Farklı mesleklerde görev yapan katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark vardır söz konusu farklılığın işçi ve memur statüsünde görev yapan katılımcılar arasında olduğu belirlenmiştir. İşçi statüsünde görev yapan katılımcılar, memur statüsündeki katılımcılara göre çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin daha olumsuz görüş içersindedirler. Bir başka ifade ile işçi statüsündeki katılımcılar çalışma hayatının aile yapısı üzerindeki etkisinin daha olumsuz olduğu düşünülmektedir.

*Farklı öğrenim düzeyine sahip katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark vardır. Üniversite mezunu katılımcıların çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin görüşlerinin, ilköğretim, lise ve lisans üstü düzeyine öğrenime sahip katılımcılara göre daha olumlu olduğu belirlenmiştir.

*Farklı gelir düzeyine sahip katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark yoktur. Tüm gelir gruplarındaki katılımcıların konuya ilişkin görüşlerinin “kararsızım” seçeneğinde yoğunlaştığı görülmektedir.

*Evli ve bekar katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark oldu-

ğu belirlenmiştir. Evli katılımcılar, bekar katılımcılara göre çalışma hayatının aile yapısı üzerindeki etkisinin daha olumlu olduğunu düşünmektedir.

*Farklı evlilik yaşlarına sahip katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark yoktur. Tüm yaş gruplarındaki katılımcıların konuya ilişkin görüşlerinin “kararsızım” seçeneğinde yoğunlaştığı görülmektedir.

*Farklı çocuk sayılarına sahip katılımcılar arasında çalışma hayatının aile yapısı üzerine etkisine ilişkin tutumları bakımından anlamlı bir fark vardır. Tek çocuk sahibi olan katılımcılar, 2 çocuk sahibi katılımcılara göre iş hayatının aile yapısını daha olumsuz etkilediğini düşünmektedir.

Kadının iş hayatına girmesi, ekonomik sistemlerin acımasız hale gelmesi, geleneklerin giderek zayıflaması, dinin çalışma hayatından çekilmesi ve sosyo-kültürel yapının değişmesi nedeniyle kaçınılmaz hale gelmiştir. Özellikle eskinin evine bağlı ve kadını gözetten erkek rolünün değişmesi ile kadında gelecek kaygısı artmış, bir meslek sahibi olma, gelecekte tek başına kalabilme ihtimaline karşı para kazanma kaygısı ağır basmaya başlamıştır. Kadınların çalıştığı ailelerde görev dağılımının adil olmayan bir şekilde sürdürüldüğünü söylemek mümkündür.

Kadın çalışarak erkeğin yükünü hafifletmekte böylece kendi sorumluluk alanını arttırmaktadır. Çocuk bakımı, yaşlı, hasta bakımı gibi görevlerin anne, eş, devlet yahut işveren arasında paylaştırılması kadının bu sorumluluklarını azaltacaktır. Hem işyerinde yük altında bulunan hem de aile içi görevleri arasında sıkışan kadına yönelik devletçe verilen sosyal destekler bu noktada faydalı olabilmektedir. Bu hususta devlet kamusal çocuk bakımı hizmetlerini yaygınlaştı-

rarak ve herkese açık hale getirerek çalışan annelerin yükünü hafifletilebilir. İşverenlerin kadınların istediklerinde daha az süre çalışabilmelerine imkan sağlamaları da, aile görevlerini yürütebilmeleri için diğer bir çözüm yolu olacaktır. Kısmi süreli çalışma ya da diğer esnek çalışma şekilleri anneler için hem gelir elde etmeleri hem de çocuklarına daha fazla vakit ayırabilmeleri açısından tercih edilebilir. Kadınlara daha az süreli yahut ev merkezli çalışma imkanı verilmesi onların ailevi görevlerini yerine getirmeleri konusunda faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akalp G., Yeniman Yıldırım E. Ve Aytaç S. (2009), "Sanayide Kadın İşgücünün Konumu: Bursa Örneği",
Uluslar arası-Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi 05-07 Mart 2009, C.1,
Sakarya:
Sakarya Üniversitesi Basımevi, s. 556-569.
- Aytaç, Serpil (1999), "Çalışma Yaşamında Kadın ve Kariyer", **Türkiye'de Kadın İşgücü Seminerleri I-II,**
Ankara : TİSK Yayını.
- Aytaç, Serpil (2001), **Çift Kariyerli Esler ve Çalışma Yaşamındaki Yeri,** Ezgi Kitapevi Yayınları.
- Beşer, Faruk (2009), **İslamda Kadının Çalışması ve Sosyal Güvenliği,** İstanbul : Nun Yayıncılık.
- Cesur, Ekrem Ersin (2009), "İşgücünün Kadınsılaşması ve Çalışan Yoksullar",
Uluslar arası-Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi 05-07 Mart 2009, C.1,
Sakarya:
Sakarya Üniversitesi Basımevi, s. 61-70.
- Erdoğan, İlhan (1994), **İşletmelerde Davranış,** İstanbul : Beta Yayınları.
- Gerni, Mine (28 Nisan 2012), "İşyerinde Cinsel Taciz: Erzurum İlinde Bankacılık Sektörü Üzerinde Bir Uygulama", (Çevrimiçi): <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/472/5431.pdf>.
- Hız G., Dinçer O. Ve Karaosmanoğlu K. (01 Mayıs 2012), "Tüketim Kültürünün Var ettiği Reklam
- Objesi Kadınlar ve Satınalma Kararlarına Etkisi", (çevrimiçi): <http://www.kurgu.anadolu.edu.tr/dosyalar/26.pdf>.
- İlkkaracan, İpek (07 Mayıs 2012), "Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı", (Çevrimiçi): http://www.wwhr.org/files/3_12.pdf.
- Kapız, Serap (2003), "Mesleki Sosyalleşmenin Çocuklar Üzerine Etkileri", **İş, Güç Endüstri İlişkileri**
ve İnsan Kaynakları Dergisi, C.5, s. 2.
- Kaplan, Emine T., (1992) **İşverenin Hukuki Sorumluluğu,** Ankara.
- Kayıkçı, Deniz (2002), "Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sanayi Çalışma Alanında Gözlemlenen Başlıca

Sorunlar", **İktisat Dergisi**, Sayı: 421-428.

Koray, Meryem-Sevda ve Tunç Demirbilek (1999), **Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği**, KSGM Yayını.

Köker, Eser ve Atauz, Akın (1996), **Kadın İstihdamını Geliştirme Projesi (KİG) Tanıtım Raporu**,

Ankara: KSSGM.

Mercanlıoğlu, Çiğdem (2009), "Çinsiyete Dayalı Eşitsizlik; Kadın Yöneticilerin İş ve Özel Hayatlarını

Dengeleme Zorlukları ve Bedelleri", **Uluslararası-Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi 05-07**

Mart 2009, C.1, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi, s. 41-50.

Seyyar, Ali (8 Mayıs 2012), "Çalışma Hayatında Cinsel Taciz Sorunu ve Çözüm Yolları" (Çevrimiçi):

http://www.sosyalsiyaset.net/documents/cinsel_taciz.htm.

Suğur S., Demiray E., Eşkinat R. Ve Ağaoğlu E. (07 Mayıs 2012), **Toplumsal Yaşamda Kadın**, Editör:

Gürsel Yakıtıl Oğuz, Anadolu Üniversitesi Yayını,

(Çevrimiçi): [http://books.google.com.tr/books?id=iU0UpQCzGI0C & printsec=frontcover & hl=tr#v=onepage & q & f=false](http://books.google.com.tr/books?id=iU0UpQCzGI0C&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false).

TİSK, (2002), **Çağdaş Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücünün Konumu: Bursa Örneği**, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları.

Tokuroğlu, Belma (1991), Türkiye'de Aile Araştırmaları, **Türk Aile Ansiklopedisi**, C.I, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Torlak, Ömer (2010), "Gündelik Hayatta Tüketime Yön Veren Değerlerdeki Değişim", **Tüketim ve Değerler**, Editör: Recep Şentürk, İstanbul: İTO Yayınları, s. 45-62.

TÜİK (2012), **İstatistiklerle Kadın 2011**, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Vatandaş, Celalettin (2008), **Trabzon'da Ailenin Yapısı ve Problemleri**, Trabzon:

KTÜ Matbaası.

Zaim, Halil (2012), **İş Hayatında Erdemli İnsan**, İstanbul: UTESAV Yayınları.

Türkiye’de Yüksek Öğrenimli İşsizlik Sorununda Aile Desteğinin Rolü: Nicel Bir Analiz

Dr. Şenol BAŞTÜRK - Uludağ Üniversitesi

GİRİŞ

Hobsbawn (1994: 295) genellikle insanlık tarihi için karamsar bir evre olarak değerlendirdiği 20. Yüzyıldaki en olumlu gelişmelerden birisini, eğitim sistemlerinin tüm dünyada gelişmesi ve eğitime katılma oranlarındaki hızlı artış olarak görür. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyada zorunlu eğitimin kapsamı genişlemiş; gelişmekte olan ülkelerde bu konuda çarpıcı başarılar elde edilmiştir. Daha çok temel ve orta düzeyde elde edilen bu sonuçlar, yüksek öğrenim aşaması için kısmen de olsa geçerli bir eğilimdir ve tüm dünyada yüksek öğrenimli gençlerin sayısı hızla artmaktadır (Barro & Lee, 2000: 20). Ayrıca teknolojik gelişmeler ve istihdam yapısındaki dönüşümler, yüksek öğrenim gerektiren vasıflara olan ihtiyacı arttırmıştır. Genellikle yüksek statülü mesleklerde genişleme (*more room at the top*) olarak değerlendirilen bu dönüşüm (Iannelli & Paterson, 2006: 523), tersi bir biçimde emek piyasası koşulları ile kazanılan vasıflar arasındaki uyumsuzluğundan oluşan *vasıf enflasyonu* (*over educated*) arttırmış, aynı zamanda yüksek öğrenimliler arasında işsizliğin görülme sıklığını da etkilemiştir (Groot & Vanden Brink, 1997: 171-172; Ramirez Meyer, 1980: 380; Aberg, 2003: 201-202).

Yüksek öğrenimli işsizlik olgusuna yoğun rastlanması, genellikle önce emek piyasası nitelikleri, daha sonra da eğitim sisteminin yapısal sorunları ile ilgili görülmüştür (Mora & Montalvo & Garcia-Aracil, 2000: 236). Ancak emek piyasası içerisinde yapılan

bu analizler, işsizlik sorunuyla baş edebilme ve telafisi konusunda sınırlı argümanlar sunmaktadır. Bu nedenle yüksek öğrenimli işsizlerin, ne tür toplumsal özelliklere sahip olduğu ve işsizlik sorununu aşmada ne tür stratejiler geliştirdiğine ilişkin ilgiler genellikle sınırlı kalmıştır. Ancak yüksek eğitilmiş işsizlik sorununun kamu politikaları, vatandaşlık, enformel destek mekanizmaları, cinsiyet ve en önemlisi kuşaklararası ilişkiler gibi faktörlerin belirlediği karmaşık bir olgu olduğuna dikkat edilmesi gerekmektedir (Bai, 2006: 137-139; Goldschieder, 1997: 709-710).

Bu karmaşık faktörler arasında ailenin konumunun özel bir önemi vardır. bu belirleyici rolü kazandıran ana neden bu dönemde ailenin sağladığı gelir, barınma ve ücret yardımlarının çoğu zaman tek karşı koyma mekanizması olarak görülmesidir (Taylor, 1986: 68-69). Bu etkinin, gelişmiş sosyal refah uygulamalarının olduğu Batı ülkelerinde daha sınırlı olduğu düşünülebilir. Ancak son dönemlerde, sosyal yardımların kapsamının ve etkisinin daralması, bu ülkelerde de ailenin konumunun tekrar belirleyici olmasına neden olmuştur (Biggart & Kovacheva, 2006: 50-51). Ayrıca sosyal refah uygulamalarının sağladığı ekonomik destekler, toplumsal dışlanma sorunu karşısında yetersiz kalabilmekte ve aile desteğinin rolü bu tür durumlarda önem kazanmaktadır (Kieselbach, 2003: 71-72). Sosyal refah uygulamalarındaki daraltıcı dönüşüm kadar, kariyer tasarımı ve yaşam düzenlerinin (living arrangements) oluşturulmasındaki etkileyen faktörlerin değerlendirilme tarzının farklılaşması da aileyle kurulan ekonomik bağımlılık ilişkisinin yeniden şekillendirilmesini sağlamıştır. Modern toplumlarda kuşaklararası ilişkilerin daha az bağımlılık içermesi esastır ve ilişkilere etki eden karşılıklılığın sınırının dar olduğu düşünülür. Bu nedenle Batı ülkelerindeki çoğu sosyal politika uygulaması, aileden bağımsız bireysel destek uygulamaları için 18 yaşı başlangıç olarak kabul eder. Bu yaştan

tespiti büyük oranda “gelişim psikolojisinin” sağladığı imkanlardan kaynaklanmaktadır ve insan gelişiminin bu döneminde aileye bağımlı olduğu düşünülen “ergenlik”ten; otonomiye ifade eden “yetişkinlik”e geçişin başladığını inanılır (Corijn, 2001: 4-5).

Ancak bu varsayım, son yirmi yılda önemli ölçüde geçersizleşmiştir. Gelişim psikologlarının bir bölümü, gelişen eğitim fırsatları ve yüksek eğitim türlerinin farklılaşması; emek piyasasında geçerli vasıf gereksinmelerine ulaşmanın zaman alması gibi gerekçelerin bireylerin gerçek anlamda bir yetişkin olarak hayata başlamalarını 30’lu yaşların ortalarına doğru uzattığı kanaatindedir. “*Beliren yetişkinlik (emerging adulthood)*” olarak tanımlanan söz konusu ara dönemde, bireyler eğitim sürelerini uzatmakta ve çalışma hayatına başlama yaşları artmaktadır (Buhl & Lanz, 2007: 439-440). Çalışma hayatında daha çok kısa süreli ve kariyer vaadi düşük mesleki deneyimler tercih edilmekte ve kariyer başlangıcı ertelenmektedir. Bynner (2005: 370-373), ABD’de ve Avrupa’da gençlerin ortalama evlenme yaşlarının arttığını, bu grubun istihdama katılma oranlarının düştüğünü ve yüksek öğrenim ile lisansüstü eğitim alma ortalamasının arttığını göstermiştir. Ancak en çarpıcı gelişme, bu ülkelerde aileleri ile beraber yaşayan 15 yaş üstü grubun oranlarının artması olmuştur. Böylelikle ailenin sağladığı imkanlara bağlılık bu ülkeler için de geçerli bir genel biçim haline gelmiştir.

Modern dünyada genel olarak etkili olan bu faktörlerin dışında, ailenin refah rejimlerinde konumuna karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Daha çok Esping-Andersen (1990: 20-28)’nin sınıflamasına bağımlı olarak yapılan analizlerde, özellikle Güney Avrupa ülkelerinde ailelerin işsizlik gibi sosyal riskler karşısındaki belirleyici konumu vurgulanmaktadır (Mandic, 2008: 620-621; Katrougalos, 1996: 44-46). Buna göre Güney Avrupa ülkelerinde sosyal politi-

ka uygulamalarında ailenin konumu ve riskler karşısında üstlendiği roller işsizlik durumunda da belirleyicidir ve bu sayede aile içi dayanışma biçimleri önem kazanmaktadır. Doğal olarak yeni ortamda, ailenin artan önemi, Güney Avrupa refah rejimine dahil edilebilecek ülkelerde daha özgün bir nitelik taşıyacaktı (Arias & Hernandez, 2007: 479-480; Rabaglietti & Santoriello & Ciairano, 2010: 3-4). Ancak sosyal politika uygulamaları yapısal olarak, aile dayanışmasının modern bir alternatifi olarak görülür (Sennett, 2005: 146-149). Bu nedenle koruyucu uygulamaların yerleşmediği tüm sistemlerde, ailenin refah sağlayıcı rol konusunda, sosyal politikaların belirleyici çerçevesini oluşturduğuna inanılmaktadır. Nitekim örneğin Güneydoğu Asya'daki sosyal politika uygulamalarında (Aspalter, 2006: 298) veya piyasa odaklı sosyal politika uygulamaları ile yeni tanışan Doğu Avrupa ülkelerinde "aile"nin belirleyici rolü dikkat çekicidir (Kapstein & Milanovic, 2003: 7).

Türkiye'de sosyal politika uygulamaları değerlendirildiğinde genellikle, Güney Avrupa refah rejimlerine yakın karakteristiklerine dikkat çekilir (Buğra & Keyder, 2006: 212-213; Gal, 2010: 285). Ancak Grütjen (2007: 78-79) Türkiye'de ailenin konumunun, Güney Avrupa refah rejimlerindeki vurgudan nitelik olarak önemli farklılıkları olduğuna inanmaktadır¹⁰². Bu farklıların başında ailenin konumu gelmektedir. Aile üzerinden tanımlanan sosyal yardımlar, Türkiye'de genellikle kısıtlı bir çevreye sahiptir. Ancak ailenin konumunun belirleyiciliğini sağlayan devlet ile aile birimleri arasında kurulan "enformel" bağlardır. Bu bağlar sosyal politikaların kısıtlı etkisine rağmen, aile bağlamında kurulan enformel dayanışma mekanizmaları ve enformel dayanışmayı himaye eden kamu

102 Benzer bir şekilde Aybars & Tsarouhas (2010: 759-760) Türkiye'nin AB'nin belirlediği politika normlarının dışında kalması ve ailenin konumu yanında cinsiyetler arası ilişkilerin özgünlüğü bakımından Ortadoğu'nun refah rejimleri ile Güney Avrupa arasında kalan "özgün bir biçime" sahip olduğu kanısındadırlar.

politikalarını ifade eder. Bu tür bir özellik Buğra (2000: 455-456) ve Başlevent & Dayıoğlu (2005: 42) tarafından Türkiye’de sosyal politikalarının en karakteristik yansıması olarak görülmektedir.

Türkiye’de yüksek öğrenimli işsizlik önemli bir emek piyasası sorunu olarak görülmektedir. Yapılan gelecek tahminleri, bu sorunun orta vadede süreklilik kazanacağını da göstermektedir (Ercan, 2001: 31-32; Şenses, 2007: 21). Bu ortamda ailelerin, eğitilmiş işsizlik olgusunun olumsuz sonuçlarının savuşturulmasında önemli bir konumda olduğu görülmektedir (Lüküslü, 2009: 181-182). Bu nedenle işsizlikle baş etme stratejilerine ve bunların psikolojik sonuçlarına odaklanan özgün bir literatür gelişmiştir. Bu çalışmaların hemen tümü, eğitilmişler arasında potansiyel işsizlik tehlikesinin yarattığı olumsuz sonuçlar dikkate alınmıştır (Savcı, 2007: 94-95; Dursun & Aytaç, 2009: 76-80). Bunun yanı sıra, spesifik olarak ailenin bu olumsuz sonuçların savuşturmasındaki rolü ile sosyal politika uygulamaları arasındaki ilişkilere özel olarak değinilen çalışmalar da mevcuttur (Bora, 2011: 183-185; Çelik, 2008: 431-432). Bu çalışmalar ailenin eğitim işsizler için önemli bir dayanak olduğunu tasdik etmektedir ve işsiz yardımlarıyla emek piyasasındaki konumlar arasında sıkı bir bağı öngören Türkiye’de aile içi ilişkilerin belirleyiciliğini göstermiştir. Ancak bu çalışmalar genellikle “deneyim” üzerinden şekillenmektedir. Bu nedenle bu deneyimlerin toplumsal çerçevesini ortaya çıkaracak veriler son derece kısıtlıdır. Dolayısıyla aile desteğinin kullanılma biçimleri ve bu desteğin hangi toplumsal gruplarda farklılaştığını, aile yapısı, gelir, ebeveynlerin eğitim durumları, eğitim alanları gibi faktörler hakkında çok az şey bilinmektedir.

Bu çalışma söz konusu varsayımları destekleyecek “nicel” verilerdeki eksiklikleri gidermeyi amaçlamaktadır. Eğitilmiş işsizlere yönelik, verilerin niteliğinin bu tür çıkarımlar bakımından sınırlı ol-

duğu bir gerçektir. Ancak bu sınırlı alanda, TÜİK tarafından 2009 yılında oluşturulan “Gençlerin İşgücü Piyasasına Geçiş Araştırması” verileri kullanılacaktır. Hanehalkı İşgücü Anketi’nin bir eki olarak oluşturulan bu çalışma 15-34 yaş grubundan 39 243 fert ile görülmüştür (TÜİK, 2009).

1. Ailenin Sosyal Politika Uygulamalarına Erişmede ve Yüksek Öğrenimli İşsizlik Karşısında Rolü

Ailenin sosyal politikalardaki rolü genellikle çelişkili bir biçimde değerlendirilir. Bunun temel nedeni, sosyal politika ve refah uygulamalarının, ailenin temsil ettiği geleneksel düzeninin yetersiz çerçevesine karşı, sosyal koruma bakımından bir *revizyon* olarak ele alınmasıdır¹⁰³. Ancak bu “gelişimci (developmental)” yoruma (Midley & Tang, 2001: 244-245) karşın, ailenin (büyük oranda hane halkı olarak)¹⁰⁴ desteklenmesiyle sosyal politikanın hedeflerine daha başarılı ulaşacağına dair kanaatler de yaygındır. Bu bakımdan “ailenin” konumunun iki düzeyde tartışıldığı görülür (Biggart & Kovacheva, 2006: 50-51). Söz konusu iki düzey çoğunlukla birbirleri çatışmalı iki yorumu ifade eder; ancak şaşırtıcı biçimde birbirlerini etkileyen ve tamamlayan nitelikleri de göz ardı edilmez.

Birinci yorum, daha çok ilerlemeci tarih yorumuna dayanır. Bu eğilime göre, aile sosyal risklerin telafisi konusunda bilinen en eski dayanışma sistemidir. Ancak bu sistem, endüstri toplumunun karmaşık risk biçimleri karşısında çoğu zaman işlevsiz ve yetersiz nitelikler barındırır. Bu nedenle ailenin söz konusu modern sosyal riskler karşısındaki sorumluluğun mümkün olduğunca azaltılması, refah sisteminin gelişkinliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilir (Daatland & Lowenstein, 2005: 175-176).

103 Sosyal politika ile modern toplumun gereksinimleri arasındaki ilişkiye daha önce Baştürk (2009: 519-526)’da değinilmiştir.

104 “Aile” ve “hane halkı” arasındaki kavramsal farklar için bkz. Duben (2002: 109-114).

Esping-Andersen (2011: 38-42) ise bu tür bir aşamacı okumanın getirdiği şematik anlayışın kısıtlayıcı olacağı kanısındadır. Her ne kadar evrensel sosyal refah uygulamalarının ailenin etkinliğini kıracağı fikrinde olsa da; sosyal refahın devlet, piyasa ve aile arasındaki karşılıklı bağımlılıklar ile oluştuğunu düşünmektedir. Bu ilişkiler bütününde aile içi ilişkiler “karşılıklılık” prensibine dayanırken; piyasa değişim, devlet ise otoriter yeniden dağıtım ile refah dağıtıcı işlevine kavuşur. Ancak devletin yeniden dağıtım ilkesi geleneksel aile ve endüstri toplumlarının piyasa gibi başarısızlıklarını düzenlemek amacıyla bir tür üst düzey risk düzenleyici konumunu edinir. Kamu politikalarının evrenselleştirici eğilimlerine karşın çoğu zaman refah düzenlemeleri, diğer iki faktörün belirleyici etkilerini dikkate almak durumundadır (Jaeger, 2006: 161).

Ailenin konumunu, bu ilerlemeci bakış açısının dışında daha karmaşık toplumsal süreçlerin eşliğinde değerlendirilmesi konusunda yeni bir eğilim de ortaya çıkmıştır. Bu yeni eğilimin aslında birbirinden farklı temellere dayanan üç bakış açısının ortak noktalarına dayandığı iddia edilebilir. Bunlardan (i) ilki, muhafazakar yorum olarak adlandırılabilir (Stoesz, 1981: 399-401; Cowen, 2002: 44-45). Bu yorum refah devleti uygulamalarının hem etkinsiz olduğunu hem de yarattığı olumsuz teşvikler ile “toplumsallık” düşüncesini zaafa uğratan bir ahlaki tehlikeyi içerdiğini düşünmektedir. Özellikle son çeyrek yüzyılda Batı toplumlarının karşı karşıya olduğu toplumsal sorunların temelinde “aile”nin kurumsal çerçevesinin bozulması kanaatine dayanılmaktadır (Fukuyama, 2009: 101-105). Buna göre aile ilişkilerinin güçlendirilme gerekçesi tehlikeli bireyciliğe yol açan metalaşmasının sınırlandırılmasında yeniden keşfedilmesi ve önemsenmesi gereken rollere sahip olmasıdır (Esping-Andersen, 2011: 50).

(ii) ikincisi ise refah rejimlerinin özgün devlet-vatandaş ilişkileri yarattığı ve bunların karmaşık sosyo-ekonomik süreçler ile özgün yapılar olduğuna yönelik vurgunun son dönem sosyal politika araştırmalarında yaygın kabul görmesidir. Bu nedenle farklı ülkelerdeki refah sistemleri, ideal tipler bağlamında ele alınır (Arts & Gelissen, 2002: 138-140). Bu farklı tiplerde, ideal evrenselleştirici politikalar yerine daha özgün ve ara (hybrid) modeller tercih edilebilir. Sosyo-ekonomik ve tarihsel koşullar tarafından belirlenen bu modellerde ailenin konumu formel koruma sistemleri ile bağlantı içerisinde bulunabilir. Ayrıca devlet-vatandaş ilişkisinin özgün biçimlerinin bir yansıması olan bu biçimlerde “aile”ye refahın sağlanmasının temel aktörü veya refah dağılımının bir ajanı olarak değerlendirilerek temel birim olarak odaklanılabilir. Esping-Andersen (2011: 52) bu tür refah sistemlerini, refah yükümlülüklerinin büyük bir kısmını haneye yüklemesi bağlamında “*aileye ağırlık veren refah rejimleri*” olarak değerlendirir.

(iii) üçüncü faktör ise son çeyrek yüzyılda yaygınlaşan sosyal eşitsizliklere yönelik ilgilerin artmasıyla paralel olarak görülen bir gelişmeyi ifade eder. “İnatçı eşitsizlikler (persistent inequalities)” olarak tanımlanan bu bakış açısı, toplumsal eşitsizliklerin gelir dağılımı politikalarından daha karmaşık ve derin toplumsal ilişkiler ile bağlantılı olduğu kanısındadır. Özellikle eğitim, mesleki tercihler gibi sınıfsal yapıyı şekillendiren unsurların büyük oranda aile içi kültürel transfer ve kültürel sermaye ile ilişkili olduğu düşüncesinden hareketle, eşitsizliklerin “aile”lerin yaratabileceği farklı etkilerin giderilmesine çalışılır (Biggart & Kovacheva, 2006: 50; Haney & Rogers-Dillon, 2005: 343). Bu nedenle aile üzerinden geliştirilecek uygulamaların asıl etkiye sahip olacağı düşünülür ve dezavantajlı ailelere yönelik desteklerin eşitsizliklerin giderilmesi daha kalıcı etkiler yaratacağına inanılır.

Ailenin sosyal politikadaki konumunu ifade eden bu bakış açısı, aynı zamanda işsizlik risklerinin nasıl karşılandığına dair fikir de vermektedir. Örneğin Ferrera (2011: 199-200) Güney Avrupa refah rejimlerinde emeklilik sistemlerini cömert yapısına karşın, işsizlere verilen desteklerin son derece sınırlı özelliğinin karakteristik olduğu kanısındadır. Bu durumda formel desteklerin alternatif yokluğunda ailenin rolü belirleyici olmaktadır (Gal, 2010: 285-287; Da Roit, 2007: 252-253).

1.1. Yüksek Öğrenimli İşsizlik ve Sosyal Politika Uygulamaları

Yüksek öğrenimli işsizlik sorunu günümüzde özellikle 2008 krizi sonrasında geleneksel olarak avantajlı sayılan bu grup işsizlik ve ücretlerde azalma sorunu ile karşı karşıya kalmıştır ve bu evrensel bir olgudur (Wu, 2011: 305). Neo-klasik emek arzı teorisinde yüksek öğrenim mezunu gençlerin özellikle mezuniyet sonrası kısa dönemde işsizlik sorunuyla karşılaşmaları beklenebilir bir durumdur. Ancak kriz sonrası dönemde, dünya genelinde olduğu gibi Batı ekonomilerinde de yüksek öğrenimli işsizlik oranları artmıştır. Örneğin bu sorunun radikal bir biçim aldığı İspanya'da 1997'de 13.7 olan yüksek öğrenimli işsizlik yüzdesi, 2004'de 7.3'e; 2008'de ise 5.8'e düşmesine rağmen (OECD, 2010: 114), kriz sonrası 2011 32.7'e kadar yükselmiştir (BBVA, 2011: 7). İngiltere'de ise bu oran 2008 % 2'den 2012'de 4.3'e yükselmiştir (Office for National Statistics, 2012: 3).

Bu sorunun genelde eğitim sistemleri ile emek piyasası arasındaki uyumsuzlıklardan kaynaklandığı düşünülür. Bu nedenle geleneksel yöntemlere ek olarak aktif emek piyasası yöntemleri ile çözümleri gereğine inanılmaktadır (Stephens, 2012: 109-111). Daha çok yeni vasıflar kazandırma veya istihdam şansı yüksek alanlara

yönlendirmeyi içeren bu eğilimler, işsizlik yardımı programlarının etkin olduğu ülkelerde bütçe baskısını azaltmaya özel olarak önem atfetmektedir. İşsizlik riskinin finanse edilmesinden, emek piyasasına yönelik uyumlaştırıcı (adaptive) uygulamaların değer kazanması, kamusal yönlendirme kurumlarına ve istihdam danışmanlığı gibi yeni önlemlerin gündeme alınmasına neden olmuştur. Son yıllarda bu kurumlara başvuru sayısı hızla artmakla birlikte, kurumların etkinliği tartışma konusudur. Formby (2011: 15-16), meslek danışmanlığı uygulamasının yüksek öğrenimli işsizlik soruna ilişkin bireysel düzeye indirgendiği, ancak toplumsal olarak dezavantajlı mezunların (alt sınıflardan gelen mezunların, emek piyasasında daha az talep gören bölümlerin mezunlarının vs.) bu programlardan daha nadir ve etkinsiz yararlandığını ortaya koymuştur.

Bu durumda formel uygulamaların alternatifi olarak ailenin önemini arttırmıştır. Özellikle ailenin gelir düzeyi ve hane halkı üyelerinden birisinin işsizliğini finanse etme imkanları aynı zamanda işsizlik süresinin azalmasına neden olacaktır. Zira bu dönemde iş arama sürecine etki eden bireysel ve sosyal faktörlerin önemi artacaktır. Ayrıca emek piyasa uyum sağlama bakımından alınacak ek eğitimler, iş arama, seyahat masrafları ve gündelik hayatın sürdürülmesine yönelik ihtiyaçlar genellikle ailelerin finansal ve sosyal sermaye yetenekleri ile ilgili görülmüştür (Lim, 2011: 2631).

1.2. Türkiye’de Yükseköğrenimli İşsizlik ve Aile Desteği

Türkiye’de yüksek öğrenimli işsizlik oranlarındaki artış 1990’ların ortasından itibaren gözlemlenebilen süreklilik kazanmış bir olgudur. Bu dönemden günümüze kadar eğitim işsizlik ilişkisinde dünyadaki trendlerin tersi bir eğilim gözlenmiş ve eğitim düzeyinin artması ile işsizlik oranları arasındaki paralel seyir dikkat çekici olmuştur (Yentürk & Başlevent, 2008: 352). Dünya Bankası’nın

2003 rakamlarına göre Türkiye’de eğitimli genç işsizliği 20-24 yaş grubunda diğer eğitim düzeyleriyle karşılaştırıldığında en yüksek değer sahiptir. Bu yaş grubunda herhangi bir eğitim almayanlarda işsizlik oranı % 37.5 iken; yüksek öğrenimlilerde % 38.5’dir. Bir sonraki yaş grubunda bu oran % 14.8’e düşmesine rağmen okuma yazma bilmeyenlerin ardından, eğitim grupları arasında en yüksek ikinci değere ulaşmaktadır. Daha güncel rakamlara göre 2011 yılında yüksek öğrenim grupları arasında işsizlik lise altı eğitim sahiplerden daha yüksektir. Ayrıca 2011 yılında işsiz sayısı 431bin kişi azalmış ve bu azalışın % 92.4’ü yüksek eğitim alanların dışındaki eğitim grupları tarafından paylaşılmıştır. Diğer tüm kategorilerde işsiz sayısı azalırken, üniversite mezunları arasında 21bin kişi artmıştır (TİSK, 2011: 14-15).

Bu tabloda, ailenin rolü iki açıdan önem kazanmaktadır. Türkiye’de işsizlik yardımlarından diğer Güney Avrupa ülkelerinde olduğu gibi ancak belirli bir süre istihdam edilmiş olanlar yararlanabilmektedir (Taşçı & Yılmaz, 2009: 622). Bu durumda emek piyasasında yeni dahil olmuş bir bireyin, bu süreçte kullanabileceği yegane destek “aile yardımları” olmaktadır (Bora, 2011: 188). Ancak ikinci olarak yüksek öğrenimliler arasındaki bu yaygın sorun, üniversite eğitimine olan talebi etkilememektedir ve Türkiye’de üniversite sınavlarına başvuran öğrenci sayısı her geçen yıl artmaktadır (Savcı, 2007: 91-92).

İşsiz sayısına rağmen artan talebi açıklayan unsurlardan birisinin aile desteğinin niteliği olduğu düşünülebilir. Yapılan çalışmalar Türkiye’de işsizliğe karşı ailenin verdiği desteğin önemli toplumsal yeniden üretim mekanizması ile bağlantılı olduğu düşünülür ve bir tür bağımlılık kültürünün yüksek öğrenimliler arasında yaygınlaşmasına katkıda bulunduğu düşünülmektedir (Çelik, 2008: 437-439). Bora (2011: 189)’nın “*öznellik kapasitesinin örselenmesi*”

olarak değerlendirilen bu sonuç kuşaklararası bağımlılığın yerleşmesine ve sonuçta toplumsal itaatin yerleşmesine yol açtığı düşünülmektedir. Daha çok hegemonya bağlamında değerlendirilebilecek bu yaklaşım, toplumsal iktidarın üretildiği gizil yolların açığa çıkarılmasını hedefleyen bir düşünsel paradigmaya dayanmaktadır (Burawoy, 2012: 9-10).

Türkiye’de kuşaklararası ilişkilerin bir tür müzakereye dayanan “yeniden üretim” süreci içerdiği fikri ve bunun cinsiyet ilişkileri kadar eğitime katılma ve istihdam koşulları gibi faktörleri etkilediği fikri yeni değildir. Nitekim White (1999: 129-131) Türkiye’de aile içi ilişkilerin gündelik hayatın yürütülmesinde önemli bir işlev gördüğünü açık bir biçimde ifade eder. Bu ilişkiler, doğal olarak, toplumsal hegemonyanın yerleşmesine yarayacak “sembolik şiddeti” içeren stratejilere dayanmaktadır. Ancak bu stratejilerin bir özelliği saf ekonomik şiddetin yol açabileceği tehlikelerden daha incelikli ve yumuşak iktidar alanlarının doğmasına yardımcı olur. Bu bakımdan sınırlı ekonomik ve sosyal kaynakların getirdiği belirsizliklere karşın uzun dönemli bir büyüme ve güvenlik “iklimi” sağlanmasına katkıda bulunur. Dolayısıyla kuşaklararası gelişen müzakerelerin çerçevesini sağlayan duygusal bağ, sadece risklerin getirdiği olumsuzlukların fedakarlığın diliyle yeniden ifade edilmesi (Bora, 2011: 192) anlamına gelmez. Bu bağ, kısmi korunaklı alanlardan hareket ederek, daha az riskli alanların yeniden üretim süreçlerinin temellerini de oluşturabilir. Nitekim Türkiye’deki iç göç süreci başta olmak üzere toplumsal eşitsizliklerin görece daha katlanılabilir bir denklik fikri ile ikame edilebilmesinin kaynağı genellikle bu alternatif alanlardır (Karpat, 2003: 244-247).

Dolayısıyla Türkiye’de yüksek öğrenime ilişkin beklentilerin ve yüksek öğrenimli işsizlik durumunda dayanılan aile desteğinin benzer kökenlerden beslendiği düşünülebilir. Buna karşın bu grup

üzerinde yapılan gözlemler, yüksek öğrenimli işsizlik durumunda sağlanan aile desteğinin orta sınıf ailelerde daha anlamlı olduğunu göstermektedir. Çelik (2008: 441-442), orta sınıf ailelerin desteğinin temel farkının mesleki seçicilik olduğunu, bu ailelere mensup işsizlerin daha iyi olanaklarda iş bulma konusunda daha istekli olduğunu ve yeterli kaynaklara sahip olduğunu göstermektedir. Aksi biçimde alt sınıf ailelerde önemli olan çalışmaya başlamaktır ve iyi olanaklar bu konuda bir önem göstermemektedir. Bu gruptaki işsizlerin işsizlik sürelerinin artışı döngüsel yoksulluk riskini belirgin bir biçimde arttırmaktadır. Bora (2011: 190-193) benzer bir biçimde orta sınıf ailelere sahip işsizlerde desteğin daha belirgin olduğunu, buna karşın daha alt sınıflarda ortaya çıkan “duygusal ağırlığın” daha belirgin ve yıpratıcı olduğunu iddia etmektedir. Doğal olarak karşılaştırmadan çıkacak bu olumsuz sonuç alt sınıflardan ve dezavantajlı ailelere sahip işsizlerin daha kırılgan olacağı yönündedir. Söz konusu sonuçlar Formby (2011: 12-17) tarafından ortaya atıldığı gibi, yüksek öğrenimli işsizler arasında “aktif politikaların” sağlayabileceği avantajların, yeniden üretim mekanizmalarından bağımsız olamayacağı fikrinin Türkiye’de de geçerli olabileceğini düşündürmektedir.

Toplumsal dayanışma ve aile dayanışmasının bu iki yorumdan hangisine yakın olduğu, bu konuda sınıfsal farklılıkların, cinsiyete göre ayrımların ne düzeyde görülebileceği “deneyimler”den anlaşılabileceği kadar; niceliksel analizlerden de çıkarılabilir. Daha geniş çaplı bir gruba dayandığı için yıpratıcı duygusal baskının ifade edilmesinde açık bir dezavantaja sahip olmasına karşın; bu tür bir analiz, toplumsal profillerin daha net ortaya konulmasına katkı sağlayabilir.

2. Niceliksel Analiz

2.1. Veriler

Çalışmada kullanılacak veriler, TÜİK 2009 yılında yayınladığı, “Gençlerin İşgücü Piyasasına Geçiş Araştırması”ndan alınmıştır. Bu veriler 15-34 yaş grubu aralığında “genç işgücü” olarak tanımlanan grubun istihdam eğilimlerinin ortaya çıkarılmasını hedeflemektedir. Bu veri seti üzerinden “işsiz olarak tanımına uygun biçimde üç soruya hayır cevabını veren [(1.) Referans haftası içinde aynı (mal) ya da nakdi (para) gelir elde etmek amacıyla bir işte çalıştınız mı? (2.) Referans haftası içinde ev kadını, öğrenci veya emekli bile olsanız gelir elde etmek amacıyla veya ücretsiz aile işçisi olarak bir saat bile olsa bir işte çalıştınız mı? ve (3.) Referans haftası içinde geçici olarak başında bulunmadığınız bir iş yeriniz veya çalışmadığınız bir işiniz var mı?] üniversite mezunlarının verdikleri cevaplar kullanılmıştır. Bu şekilde 97.928 olan gözlem sayısı 1076’a inmiştir.

2.2. Değişkenler

Bağımsız değişken: Çalışmada yüksek öğrenimli işsizlerin aile desteklerinden yararlanması lojistik regresyon analizi yoluyla değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu analizde aile desteği, yüksek öğrenimli işsizlerin aileleri ile beraber yaşamalarına bağlı olarak değerlendirilecektir. Bu veriye referans kişi üzerinden değerlendirilecektir¹⁰⁵. Elbette bu göstergenin hangi düzeyde ölçme yeterliliğine sahip olduğu sorgulanabilir. Zira aile fertleri ile beraber yaşamayan ve aynı haneyi paylaşmayan bireylerin aile desteğine sahip olabileceği düşünülebilir. Özellikle kırsal kökenli ailelerde, yüksek öğrenimli bireyin okul sonrası dönemde aileden ayrı olarak kentlerde yaşaması aksi bir biçimde

105 Örneğin G.Afrika’da işsizlerin aile desteğini kullanma biçimlerini araştıran çalışmalarında Klasen & Woolard (2008: 7-9) bu desteğin temelde aile ile birlikte yaşama ve bireyin ayrı hane olarak hayatına devam ettirmesi olduğu kanısındadır.

aile desteğinin göstergesi olarak görülebilir. Ayrıca aynı hanede yaşamak ile destekten yararlanma aynı anlama gelmeyebilir Ancak bu durumun kısmi olduğunun altını çizmek gerekir. Türkiye’de hane yapılarının genel özellikleri değerlendirildiğinde, ebeveynlerden ayrı hane oluşturmanın temel biçimi halen evliliğdir (ASGM, 2010: 22-24). Ayrıca eğitim düzeyi yükseldikçe evlenme yaşı da arttığı için, aile ile yaşamının önemi açıktır. Buna ek olarak Türkiye’de hane içi ilişkilerin dışlayıcı karaktere sahip olması ve kuşaklararası ilişkilerde çatışmacı biçimlere rastlanması daha nadirdir (Kalaycıoğlu & Rittersberger-Tılıç, 2000: 535-537). Bu nedenle aile desteği için aynı hanede yaşam sürdürme bir gösterge (proxy) olarak kullanılacaktır. Ayrıca, ailenin desteği sadece ekonomik koşullar ile ilgili değildir. Aile içi dayanışma biçimleri çoğu zaman moral desteğin ön plana çıkarılmasını kapsar ve bu tür destekler kimi durumlarda materyal desteklerin önüne geçebilir (Choy, vd. 2000: 53).

- Bağımsız değişkenler: Aile desteğinin bağımsız bir değişken olarak ele alınacağı çalışmada bağımlı değişkenler dört grupta değerlendirilmeye çalışacaktır. Bu değişkenler, büyük oranda veri tabanının imkanları ile sınırlandırılmıştır. Bunların ilki kişisel nitelikleri ifade eden gruptur ve medeni durum, cinsiyet ile yaş değişkenlerinden oluşur. Daha önce değinildiği gibi hane halkı içerisindeki dayanışmacı örüntüler büyük oranda ebeveynlere bağıllık üzerinden tanımlanır. Bu nedenle medeni durum aynı zamanda ailenin bağımsızlığın önemli bir göstergesidir. Buna karşın kimi zaman evlilik hanenin ayrışması sonucunu doğurmaz, hatta bazen yüksek öğrenimli işsizler, işsizlik deneyimlerinde evli olsalar bile aileleriyle aynı evde yaşamak durumunda kalmışlardır. Yine işsizlik riskine karşın eşyle birlikte ebeveynlerin evine dönüş de söz konusu olabilmektedir (Bora, 2011: 187-188). Kişisel niteliklere ilişkin ikinci değişken cinsiyettir. Aile desteği ve bu desteği kullanma biçimleri

ile cinsiyet arasında bir ilişki olabileceği düşünülebilir. Gerçekten de hem geleneksel Türk ailesinde hem de kentsel ailelerde, erkek çocuklar dayanışma mekanizmalarına daha rahat başvurabilmektedirler (White, 1999: 102-103). Kişisel nitelikleri ifade eden üçüncü değişken, kentsel ikamet ile ilgilidir. aile desteğinin kırsal ailelerde mi, kentsel ailelerde mi belirleyici olduğu sorusunun yanıtına burada ulaşılmaya çalışılacaktır. Bora (2011: 186) yüksek öğrenimli işsizlik durumunda ailenin sınıfsal koşullarının belirleyici olduğunu ve orta sınıf ailelerin daha fazla sosyal desteğe sahip olabileceğini ifade etmiştir. Gerçekten de bu dönemde, ailenin etkisi Bu gruptaki son değişken ise yaş değişkenidir. Aile desteğini işsizlik süresince almada yaşın etkili olduğu düşünülebilir. Bu etkinin temel nedeni, “yüksek öğrenimli işsizliğin” özgün koşullarından kaynaklanmaktadır. Yüksek öğrenimli işsizlik koşullarında özellikle ilk 1 yıllık sürede işsizlik oranlarının yüksek olması evrensel bir olgudur. Bu dönemde emek piyasasına yeni atılma, deneyimsizlik ve kariyer kararsızlığı gibi nedenler ile uygun istihdam imkanlarına ulaşma zor olmaktadır (Scherer, 2005: 429-430). Aile desteğinin bu dönemde yoğunlaşması bu bakımdan beklenebilir bir durumdur. Ancak yaş ilerledikçe ve işsizlik süresi arttıkça aile desteğinin gücü ve niteliği materyal ve duygusal olarak zayıflamaktadır (Klasen & Woolard, 2008: 7-9). Ayrıca diğer faktörler olan evlilik ve cinsiyet yüksek yaş ile beraber değerlendirildiğinde desteğin niteliğinden önemli azalışlar gözlemlenmiştir (Parish & Hao & Hagan, 1991: 204-205).

İkinci grup değişkenler, mesleki nitelikleri ifade etmektedir. Yüksek öğrenimli gruplar arasında genel olarak beklenen daha yüksek vasıflı meslekleri icra ediyor veya icra etmeyi talep ediyor olmalarıdır. Bu konuda mesleklerin toplumsal statü ve çalışma koşulları bakımından değerlendirilmesine yönelik çok sayıda skala geliştirilmiştir. Ancak TÜİK'in araştırması ILO tarafından oluşturulan IS-

CO 88'nin 9'lu özet tablosunu verilerinde kullanmıştır. Bu tabloda 1 numaralı grup kanun yapıcılar ve yöneticileri, iki numaralı grup profesyonel meslek gruplarını ifade ederken; sondan bir önceki grup tesis ve makine operatörleri ve montajcıları; dokuzuncu ve son grup da nitelik gerektirmeyen işleri ifade etmektedir (Bergman & Joye, 2001: 8). Örneklemdeki büyük bir grup ilk dört gruptaki mesleklerdeki işlere talip olmakla birlikte, yaklaşık % 5'lik bir kesim son dört gruptaki mesleklerde iş aramaktadırlar. Yüksek öğrenim büyük oranda ailelerin beklentileri ile ilgili bir süreçtir ve bu sürecin sonunda "iyi mesleki ve toplumsal koşullara" ulaşılabilceği imkanı temel motivasyonu oluşturur. Bu nedenle iyi koşullardaki mesleklerle yönelik talepler aile desteğini alma konusunda daha fazla avantaj yaratırlar. Bu gruptaki ikinci değişken deneyim ile ilgilidir. Mesleki deneyimlerin, talip olunan meslek grupları gibi, ailenin bireyin yapabilirliği konusunda ikna etmesi ve bireyin desteği hak etmesi gibi konularda belirleyici olabileceği düşünülebilir. Bir diğer değişken olan öğrencilik döneminde herhangi bir iş tecrübesine sahip olmanın da benzer bir etki yaratacağı iddia edilebilir.

Üçüncü grup değişkenler, işsizlik deneyimini nasıl yaşandığı ile ilgilidir. Buradaki ilk değişken işsiz geçirilen sürede herhangi bir eğitim alınıp alınmadığını ölçmektedir. Daha önce günümüzde yüksek öğrenimli işsizliğin daha çok "aktif istihdam politikaları" ile karşılanmaya çalışıldığından bahsedilmişti ve Fomby (2011)'in bu desteklerden yararlanmanın toplumsal sınıf ile yakından bağı olduğu iddia ettiğine değinilmişti. Ayrıca bu dönem yabancı dil bilgisi, bilgisayar ve programcılık gibi konulardaki eksikliklerin giderilmesi amacıyla kullanılabilir. İşsizlik döneminde bu tür eğitimlere devam edilmesi aynı zamanda ailenin yaptığı materyal desteklere bir örnek olarak da görülebilir. Bu değişken grubunda en önemli olgu işsizlik süresi ile ilgilidir. Yukarıda yaş değişkeni ile bağlantılı olarak tartı-

şıldığı gibi, işsizlik süresinin bu sorunun radikalleşmesi ile yakından bir ilgisi vardır. Taşçı & Tansel (2005: 521)'in hesaplamalarına göre, üniversite mezunu işsizler arasında bu süre diğer eğitim gruplarına benzer bir biçimde ilk beş ayda toplanmakta, 8 ay ve üstünde lise ve meslek yüksekokul mezunlarından daha düşük, ancak herhangi bir eğitim almayanlar, ilkokul ve ortaokul mezunlarından daha yüksek oranlara sahip olmaktadır. Bu sürenin uzaması aile desteğinin niteliğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu gruptaki bir diğer değişken, işyeri kurma isteğine ilişkin soruyu içermektedir. Günümüzde girişimciliğin desteklenmesi aktif istihdam politikalarının bir parçası olarak değerlendirilmekte ve özellikle yüksek öğrenim mezunlarına girişimci olmaları konusunda birçok telkin ve destek sağlanmaktadır (Fletcher, 1999: 128). Bu destekler aynı zamanda bazı açılardan aile desteğini de gerektirmektedir. İşsizlik deneyimine ilişkin son değişken kamu sınavlarına girmeyi ifade eder. Özellikle son 10 yılda Türkiye'de yüksek öğrenim kurumları mezunları arasından kamu sınavları yoluyla bir mesleğe yerleşme opsiyonu çok tercih edilir olmuştur (Bora, T., 2011: 268-270). Türkiye'de toplumsal olarak prestijli kabul edilen mesleklerin önemli bir kısmı kamudaki işler olduğu için, ailelerin bu tür kariyer hedeflerine yönelik desteklerini arttırmaları beklenebilir bir olgudur.

Son grup değişkenler, yüksek öğrenimli işsizlerin toplumsal kökenlerine ilişkindir. Veri tabanında hane geliri gibi belirleyici bir soru yer almadığı için toplumsal kökenler ebeveynlerin eğitim düzeyleri kullanılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bora (2011: 182-183) desteğin niteliğinde ailenin orta sınıf ailelerde daha belirgin olduğu tezini ileri sürmüştür. Çelik (2008: 443) ise desteğin kapsam ve niteliğinin ailenin sınıfsal ve sosyo-ekonomik koşulları ile bağlantılı olduğunu düşünmektedir.

2.3. Yöntem ve Bulgular

Veri setinden elde edilen bulgular, temelde iki aşamada değerlendirilmeye çalışılacaktır. Birinci aşamada yüksek öğrenimliler arasındaki işsizlik olgusunu hane halkı biçimlere göre değerlendirilecektir. Daha önce de belirtildiği gibi işsizlik koşullarında temel belirleyici, ailenin yanında yaşamın sürdürülmesidir. Ancak yüksek öğrenimli işsiz grubunda yaş ortalaması doğal olarak daha yüksek olacağı için “ayrı hane kurma” eğilimlerinin de fazla olabileceği düşünülür. Hane üzerinden yapılacak ayrımın temel gerekçelerinden bir tanesi de, iki farklı hane biçiminde kadın nüfusunun önemli ölçüde farklılaşmasıdır. Yüksek öğrenimli işsizler arasında kadınların oranı % 64, 8 iken; evli kadınların çıkarılmasından sonra bu rakam 52, 7’ e gerilemiştir. Bu önemli fark büyük oranda, kadınların işgücüne katılım biçimleri ile ilgilidir ve eğitim düzeyleri yükselse bile kadınların konumlarının daha çok hane içi rollere göre düzenlenmesinin bir sonucu olarak görülebilir (Dedeoğlu, 2000: 159-161). Bu nedenlerle analiz öncelikle hane birimleri üzerinden istihdamdaki yüksek öğrenimliler ile işsiz yüksek öğrenimliler arasında yapılacaktır. Bu aşamada öncelikle ailesinin yanında yaşayanlar, yani bağımlılar arasındaki farklılıklar değerlendirilecektir. Bağımlılar, hane reisinin çocuğu, torunu, akrabaları ve çocuklarının eşi kategorilerinden oluşmaktadır. Buna karşın bağımsız hane halkı bireyleri tek başına yaşayanları, evlileri ve akraba olmayanları ifade etmektedir.

İkinci aşamada ise yüksek öğrenimli işsizler arasında farklı hane kurma biçimlerini arasında işsizlik olgusunun nasıl yaşandığı ele alınacaktır. Burada temel olarak Klasen & Woolard (2008: 7-9)’da olduğu gibi aileleri ile birlikte yaşayan “bağımlılar” grubunun aile desteğinin daha fazla olduğu düşünülecektir. Bunun temel nedeni, yine yukarıda değinildiği gibi Türkiye’de aile içi ilişkiler ve hane

kurmada genel biçimlerinin ancak evlenme yoluyla çocukların evden ayrılmasına dayanmasıdır.

Ancak bundan önce yüksek öğrenimli işsizler grubuyla ilgili (hane bağlamında ayrıma gidilmeksizin) örneklemin genel özellikleri verilmiştir (tablo.1). Buna göre yüksek öğrenimli işsizlerin yarıdan fazlası ailesiyle birlikte yaşamaktadır. Çalışma boyunca aile desteğinin temel göstergesi olarak "aile ile birlikte ikamet" görüldüğünden hareketle örneklemin yaklaşık 2/3'nin aile desteğinin temel koşullarına sahip olduğu düşünülebilir. Yine aileye bağımlı yaşamının önemli göstergesi olan medeni hal durumu dikkate alındığında eğitimli işsizlerin büyük bir bölümünün bekar olması olağandır. Buna göre örneklemin 1/3'i evlidir ve bu durum ancak cinsiyet değişkeni ile değerlendirildiğinde anlam kazanır. Buna göre eğitimli işsizlerin yaklaşık 2/3'ü kadındır ve evli kadınların yaklaşık % 90'ı eşleriyle birlikte yaşarken; yaklaşık % 2'si kendi anne ve babasıyla, yine yaklaşık % 6'sı da eşinin anne ve babasıyla birlikte yaşamaktadır. Medeni durum değerlendirildiğinde yeni 2/3'nin hiç evlenmediği görülecektir. Ayrıca işsizler yaklaşık % 80'i 20-29 yaş aralığındadır ve yarıya yakını profesyonel mesleklerde iş aramaktadırlar.

İşsizlerin önemli bir kısmı daha önceden mesleki deneyimlere sahiptirler ve yaklaşık % 40'ı işinden çıkarılmış veya işinden memnun olmayanlardan oluşmaktadır. Kadınlarda işten ayrılma gerekçesinden ilk sırada memnuniyetsizlik gelirken, yine yaklaşık 1/5'nin işten ayrılma gerekçesi hane içi rollerden (eşin isteği, çocuk bakımı vs.) kaynaklanmaktadır. Bağımlılar arasında mesleki deneyimsizlerin oranı geneldekenden biraz fazladır (% 39'a karşın, % 41). İşten ayrılma nedenlerinde yine çıkarılma ve memnuniyetsizlik aşağı yukarı benzer oranlara sahiptir. Ancak bağımlı kadınlar ile evli kadınlar arasında işten ayrılma gerekçeleri arasında önemli farklılıklar

mevcuttur. Evli kadınlarda hane içi roller nedeniyle işten ayrılma oranları % 40'ı geçmektedir; buna karşın bağımlı kadınlarda memnuniyetsizlik nedeniyle işten ayrılma oranları % 30'dan fazladır. Bağımlı kadınlarda eğitim gerekçesiyle işten ayrılma oranları % 10 kadarken, evli kadınlarda sadece % 2'dir.

Öğrencilik döneminde istihdam edilme deneyimi işsizlerin 1/4'ününün biraz fazladır ve büyük bir çoğunluk öğrencilik döneminde herhangi bir işte çalışmamıştır. İşsizlik döneminde aktif istihdam politikalarına katılımın en önemli göstergelerinden birisi, eğitim programlarına katılmadır. Bu oran yüksek öğrenimli işsizler arasında oldukça düşüktür ve diğer eğitim grupları ile karşılaştırıldığında orta öğrenim ve lise mezunlarının gerisinde kaldığı görülmektedir. Hane biçimleri bakımından karşılaştırıldığında evliler ve yalnız yaşayanlarda bu oran, bağımlıların yarısı kadar olduğu görülmektedir. Bu bakımdan, aktif istihdam politikalarına katılımın bağımlılarda daha yüksek olması dikkat çekicidir. (tablo.2)'de bu iki grup arasındaki farkı gösteren Mann Whitney U istatistiğine yer verilmiştir ve bağımlıların bu tür programlara katılma ortalamalarının anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo.2- Yüksek Öğrenimli İşsizlerin Hane Formasyonları İle Eğitim Programlarına Katılımları Arasındaki Farklılıklar-Mann Whitney U istatistiği

	mean rank
evliler ve yalnız yaşayanlar	551, 94*
bağımlılar	531, 84*

Mann Whitney U = 123554, 5 *p<, 005

İşsizlik sürelerine odaklanıldığında ise, yüksek öğrenimli işsizlerin büyük bir bölümünün 8-12 ay süresince işsizdir. Örneklemen

yaklaşık % 15'i bir yıldan daha uzun süredir işsizdir. Yapılan analizde, hane formları bakımından bir farka rastlanılmamıştır ve aile desteğinin işsizlik süresi üzerinde azaltıcı bir etki yaptığı görülmektedir. Yüksek öğrenimli işsizlerin girişimci olma istekleri genellikle düşük kalmaktadır. Kamu sınavlarına yüksek işsizlerin 1/4'ü başvururken, bu oran bağımlı işsizlerde belirgin bir biçimde daha yüksektir. Ailelerin toplumsal konumlarına yönelik gösterge olarak yorumlanabilecek ebeveynlerin eğitiminde annelerin yaklaşık % 50'si ve babaların % 42'si ilkokul mezunudur. Üniversite mezunu anne babaların oranı % 8, 6 ile % 18'dir. Bağımlılarda hem üniversite mezunu annelerin oranı, hem de babaların oranı evliler ve yalnız yaşayanlardan daha yüksektir.

(tablo.1-tanımlayıcı istatistikler)

hane biçimi	-% 35, 6 (evli-yalnız)
	-% 64, 4 (bağımlı-aile ile birlikte)
medeni durum	-% 66, 4 (hiç evlenmedi)
	-% 32, 8 (evli)
	-% 1 (boşandı)
	-% 0, 3 (eşi öldü)
yaş	-% 1 (15-19 yaş)
	-% 36, 3 (20-24 yaş)
	-% 40, 7 (25-29 yaş)
	-% 21, 9 (30-34 yaş)
meslek	-% 1, 5 (üst düzey yönetici)
	-% 45, 9 (profesyonel meslek grupları)
	-% 13, 3 (büro hizmetleri çalışanları)
	-% 1, 6 (hizmet ve satış)
	-% 0, 1 (nitelikli tarım)
	-% 1 (zanaatkar)
	-% 0, 5 (operatör ve montaj)
	-% 0, 8 (niteliksiz işler)

kır / kent	-% 12, 6 (kır) -% 87, 4 (kent)
mesleki deneyim	-% 61 (deneyimli) -% 39 (deneyimsiz)
kursa katılım	-% 6, 1 (katıldı) -% 93, 6 (katılmadı)
işsizlik süresi	-% 11, 9 (0-3 ay) -% 11, 2 (4-7 ay) -% 62, 6 (8-12 ay) -% 6, 7 (13-16 ay) -% 5, 1 (16-24 ay) -% 1 (25-36 ay) -% 1, 3 (36 aydan fazla)
girişimci olma isteği	-% 0, 5 (girişimci olmak istiyor) -% 99, 5 (girişimci olmak istemiyor)
kamu sınavlarına girme	-% 23 (sınavlara girdi) -% 77 (sınavlara girmedi)
anne eğitimi	-% 19, 3 (ilkokul mezunu değil) -% 50, 2 (ilkokul mezunu) -% 7, 8 (ortaokul mezunu) -% 14, 1 (lise mezunu) -% 8, 6 (üniversite mezunu)
baba eğitimi	-% 5 (ilkokul mezunu değil) -% 42 (ilkokul mezunu) -% 12, 4 (ortaokul mezunu) -% 22, 6 (lise mezunu) -% 18 (üniversite mezunu)

(tablo.1)'in devamı

Tablo.2 Aile Desteğini Etkileyen Faktörler

	<u>bağımlı işsiz /</u> <u>bağımlı çalışan</u>	<u>evli işsiz /</u> <u>evli çalışan</u>	<u>evli işsiz /</u> <u>bağımlı işsiz</u>
Kişisel nitelikler			
medeni durum	-	-	0, 86
cinsiyet	0, 86	0, 84*	0, 82
yaş	1, 76*	0, 61*	0, 60*
kentsel nüfus	1, 35*	1, 22*	0, 59
kesme terimi	0, 38	2, 28	2, 60
-2 Log likelihood	222, 420	153, 359	698, 391
Goodness of fit	5, 14 df (6)	3, 41 df (5)	6, 56 df (8)
Mesleki nitelikler			
meslek	1, 51	1, 06	2, 79*
deneyim	1, 31	0, 94	7, 50*
Öğrencilikte istihdam	0, 49	1, 07	1, 45**
kesme terimi	2, 98	2, 69	1, 02
-2 Log likelihood	139, 280	329, 171	120, 141
Goodness of fit	3, 41 df (4)	0, 96 df (2)	4, 31 df (8)
İşsizlik deneyimi			
kurslara katılım			1, 47
iş aranan süre (< 3 ay)			1, 38*
iş aranan süre (> 12 ay)			0, 36*
işyeri kurma isteği			1, 55
kamu sınavlarına girme			0, 85
kesme terimi			2, 17
-2 Log likelihood			185, 413
Goodness of fit			6, 57 df (8)
<i>(tablo.2)'nin devamı</i>			
Ebeveynlerin etkisi			
anne eğitimi	1, 04	0, 9	1, 09*
baba eğitimi	0, 96	1, 01	0, 90
kesme terimi	0, 62	1, 34	1, 65
-2 Log likelihood	132, 212	168, 057	135, 171
Goodness of fit	7, 88 df (8)	7, 32 df (8)	7, 08 df (8)

-olasılık oranları (odds ratio) değerlerini göstermektedir. *, 0001<p; **, 0005<p

(tablo.2) üç aşamalı bir karşılamayı göstermektedir. İlk sütun aileleri ile beraber yaşayan bağımlılar arasında işsizler ile çalışanların farklılıklarını göstermektedir. *Dolayısıyla buradaki pozitif yönlü ilişkiler, istihdam şartını arttırdığı ölçüde, işsizlik durumundaki olumsuz koşulları ifade etmektedir. Yani verilerin yorumlanması sırasında ifade edilenin tersi ilişkiler aile desteği için açıklayıcı olmaktadır.* Kişisel nitelikler bakımından değerlendirildiğinde cinsiyetin yüksek eğitimlilerde istihdam şansını olumsuz etkilediği görülmektedir. Buna karşın yaş arttıkça istihdama dahil olma olasılığı yükselmektedir ve yine kentlerde yaşamak ile istihdam şansları arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Aile desteği açısından bakıldığında yaş arttıkça ve kırsal nüfusta yaşama olasılığı ile bağımlı yüksek eğitimlilerin işsiz kalma olasılığı arttırmaktadır. Bu iki grup arasında mesleki nitelikler açısından bakıldığında, beklenildiği gibi daha üst düzey mesleklere yapmanın istihdam şansını arttırdığı görülmektedir. Yine daha önceki mesleki deneyimlerin ailesi ile birlikte yaşayan çalışanlarda daha belirgindir. Buna karşın öğrencilikteki istihdam, ailesiyle birlikte yaşayanların istihdam şansını daraltmaktadır. Ebeveynlerin dolayısıyla toplumsal kökenlerin etkisi değerlendirildiğinde ise, anne eğitiminin belirleyici olduğu buna karşın baba eğitiminin yükselmesinin istihdam olasılığını düşürdüğü görülmektedir. Aile desteği açısından bakıldığında babanın eğitim seviyesinin ailenin maddi gücüyle bağlantılı olabileceği düşünüldüğü için, ailenin sağlayacağı materyal desteklerin genişliğini ifade eder. Buna karşın istihdam ediliyor olmak aynı zamanda gelir kaynaklarına kavuşmak anlamını taşıdığından hanenin sağladığı kaynaklardan bağımsızlaşmak kolaydır.

İkinci sütun evli veya yalnız yaşayan yüksek öğrenimli işsizler ile çalışanlar arasındaki karşılaştırmaları göstermektedir. Buna göre cinsiyet istihdam şansları bakımından önemli bir göstergedir ve evli

kadınların (tablo.1)'deki tanımlayıcı istatistiklere paralel biçimde, yüksek öğrenimli işsizler içerisinde açık bir dezavantaja sahip olduğunu göstermektedir. Yine yaş ve kırsal nüfusta yer almanın da önemli dezavantaj yaratıcı faktörler olduğu görülmektedir. Mesleki nitelikler açısından bakıldığında doğal olarak daha yüksek statüyü ifade eden meslekleri yürütebilecek düzeyde vasıfa sahip olan bireylerin istihdam şansları artmaktadır. Ancak deneyim ile istihdam şansları arasında ters yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu durumda akla gelen açıklama daha önce iş değiştirme anlamına gelebilecek bu durumun bir kariyer kararsızlığını ifade edebileceğidir ve daha önce değinildiği gibi bu durumun işsizlik olasılıklarını yükselttiği bilinmektedir (Scherer, 2005: 430). Öğrencilikte istihdam ise, hem emek piyasası koşullarına rahat uyum sağlama hem de iş arama aşamasında önem verilen deneyim şartlarını yerine getirmeyi kolaylaştırdığı için işsizlik riskinden kaçınmanın önemli göstergelerinden birisidir. Ailenin sosyo-ekonomik koşulları bağımlı yüksek öğrenim mezunları ile benzer nitelikler gösterir ve babanın materyal koşulları geliştirici etkisinin önemiyle tekrar karşılaşılmaktadır.

Son sütun yüksek öğrenim mezunu bağımlı işsizler ile evli veya yalnız yaşayanlar arasındaki karşılaştırmaya dayanmaktadır. Cinsiyet ve evlilik bağı burada ailenin desteğini alabilme açısından olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Ayrıca yaş artışının da hane formasyonunu belirlediği ve desteğin niteliğinde farklılık yarattığı görülmektedir. Benzer bir sonuç kentsel nüfus için de geçerlidir ve kırsal nüfus içerisinde yer almanın aile desteğine daha rahat ulaşabilme ihtimalini arttırdığı görülmektedir. Mesleki nitelikler açısından bakıldığında yüksek statülü meslekler yürütebilmenin aile ile beraber yaşama ile pozitif yönlü ilişkisi ilk göze çarpan unsur olmaktadır. ancak daha büyük fark deneyim ile ilgilidir ve evli çalışanlar ile evli işsizler arasındaki karşılaştırmının tersi bir biçimde deneyim sahi-

bi olmak bağımlı işsizler arasında daha yaygındır. Bu durum ailenin imkanlarının kariyer kararsızlığını tolere edebilecek bir unsur olduğu sonucunu ortaya çıkardığı gibi; aile ile birlikte yaşamının getirdiği duygusal yükümlülüklerin bir an önce bir iş sahibi olma baskısını arttırmasının bir örneği olarak da görülebilir (Bora, 2011: 190-191). Yine öğrencilikteki istihdam bağımlı yaşayan işsizlerde daha sık görülen bir özelliktir. Anne eğitiminin artması bağımlı işsiz olma olasılığını yükseltirken; babanın eğitiminin artması tersi yönde bir etki yaratmaktadır. Bu durum annenin yüksek eğitim sahibi olmasının, çalışma hayatına katılma oranını dolayısıyla hane gelirini arttırmasının bir sonucu olarak görülebilir.

Hane formasyonu üzerinden kurulan yüksek öğrenim mezunu bağımlı işsizler ile bağımsız işsizler arasındaki ayrımın en çarpıcı bölümü, işsizlik deneyimleri ile ilgili olanlarıdır. Buna göre bağımlı işsiz olma sonucunda ek eğitim anlamına gelecek kurslara katılma olasılığı 1, 47 kat, işyeri kurma isteğini 1, 38 kat arttırmaktadır. Buna karşın işsizliğin kısa vadeli finansmanı konusunda bağımlı işsizler evlilere göre daha şanslıdır. Tersine bir biçimde uzun süreli işsizlik oranları evli işsizlerde daha yaygındır. Ayrıca kamu sınavlarına girme olasılıkları evli işsizlerde daha yaygındır. Bu durumun kamunun sağladığı görece güvenli istihdam koşullarının evli işsizleri daha fazla cezpt etmesiyle ilgili olabilir.

SONUÇ

Yüksek öğrenimli işsizlik olgusu günümüz toplumlarında ağırlaşan bir emek piyasası sorunu olarak algılanmaktadır. Kamu politikalarının önemli bir bölümü bu sorunun aşılması konusunda yeni tür önlemler almaya yönelirken; bu dönemin geçirtilmesinde hangi baş etme mekanizmalarının kullanıldığı önemlidir. Klasik yorum evrenselleştirici sosyal politika uygulamalarının olduğu ülkelerde

özellikle işsizlik desteklerini geniş kapsamı nedeniyle bu savuşturma mekanizmalarının görece daha başarılı olabileceğini; buna karşın söz konusu kapsamın dar olduğu refah rejimlerinde doğal olarak ailenin ön plana çıkacağı yorumunda bulunmaktadır. Ancak çağdaş toplumlarda refah harcamalarındaki azalışların genelleşmesi, evrensel mekanizmaların önemini azaltırken, aile gibi kurumlara daha fazla rol yüklemektedir Lodge & Hood (2012: 82)'un "kemerleri sıkma çağı (age of austerity)" olarak tanımladığı bu dönemde devletlerin refah yardımlarının kapsam ve etkisi giderek daralmaktadır. Ayrıca refah uygulamalarının geleneksel ve yetersiz olarak gördüğü aile desteği gibi unsurlar, çoğu zaman refah uygulamalarının etkisini belirleyen asli koşullar haline de gelmektedir. Bu etkilerin yaygın olduğu refah rejimleri, genellikle "Güney Avrupa Refah Rejimi" olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de sosyal politika uygulamalarının bu prototipe genel olarak uygun olduğu söylenebilir. Bu çerçeveden en önemli sapma, ailenin formel desteklerin yeniden dağıtıcısı bir ara kurum olmaktan çok, enformel ilişkiler ile bu desteklerin niteliğini belirlemesi konusunda olmaktadır. Yani ailenin belirleyici konumu Türk toplumunda daha radikal bir rol sahibidir. Paralel bir biçimde işsizlik konusunda aile desteği önem kazanır. Özellikle yüksek öğrenim mezunlarının işsizliğinde bu desteğin değeri artar. Bunun temel nedeni, yüksek öğrenimin diğer aile üyeleri, özellikle de ebeveynlerin beklentilerinin artışıyla beraberinde getirmesidir. Bu beklentiler, aynı zamanda özgün bir umuda ifade ettiği için desteğin nitelik ve hacmi genişlemektedir. Yine yüksek öğrenimli işsizlik, ek vasıflara erişebilmek ve diğer iş arama faaliyetlerinin daha yüksek materyal ve duygusal destek gerektirmesinden dolayı aile desteğini belirleyici kılmaktadır. Türkiye'de yüksek öğrenimlilerinin işsizlik risklerine karşı yapılan çalışmalar, daha çok risk algısının niteliği üzerine ol-

muştur. Desteğin işsizlik koşullarındaki rolleri konusundaki sınırlı sayıdaki çalışmada, ailenin desteğinin toplumsal yeniden üretim mekanizmaları ile ilgisine dikkat çekilmiş ve doğal olarak toplumsal sınıflar yönünden farklılıklara odaklanılmıştır.

Bu çalışma ise nitel yöntemle sahip diğer çalışmalardan farklı olarak 2009 TÜİK Gençlerin İşgücü Piyasasına Geçiş Araştırması üzerinden daha kapsamlı bir örneklem grubuna yönelik analizlerde bulunmayı amaçlamıştır. Ancak bu avantajına rağmen, dezavantajı verilerin niteliği bakımından bu destek sınırlı veriler arasındaki ilişkiler üzerinden kurulmaya çalışmasıdır. Bu bakımdan özgün mekânizma ve etkiler daha kısıtlı bir çerçeveden ele alınmaktadır. Başka ülkeleri ele alan benzer çalışmalara paralel bir biçimde aile desteği daha çok hane formasyonu üzerinden değerlendirilmeye çalışılmış ve aile ile beraber yaşamının daha güçlü bir desteği ifade edeceği varsayılmıştır. Bu varsayımı güçlendiren bir unsur da Türk aile yapısının genel karakteristikleridir ve evlilik, hane içi ilişkiler gibi değişkenlerin aile ile birlikte yaşama ile destek arasındaki ilişkiyi güçlendiren niteliklere sahip olmasıdır.

Çalışma iki faktör dikkate alınarak yapılan karşılaştırmalara dayanmaktadır. Bu açıdan ilk faktör, yüksek öğrenimli işsiz hane formasyonudur ve ailesi ile birlikte yaşayanlar bağımlı (dependence) diğer grup ise evli veya yalnız yaşayan (independence) ayrımına dayanır. İkinci faktör ise bu grupların aile desteğini nasıl kullandığını anlaşılması için kontrol grubu olarak kullanılan benzer hane formasyonundaki çalışanlardır. Öncelikle benzer hane formasyonundaki yüksek öğrenimli çalışanlar ile işsizlerin nitelikleri karşılaştırılmıştır. Bağımlılar bakımından dikkat çekici farklılıkları yaş ve kentsel nüfus bakımından görülmektedir. Buna göre yüksek öğrenimli işsizler arasında yaşlılar ve kırsal nüfustan olanlar arasında işsizlik riski da-

ha yaygın olduğu söylenebilir. Evli ve yalnız yaşayanların istihdam biçimleri bakımından önemli farklar, cinsiyet ve yine yaş bakımından önemlidir. Özellikle kadınların evli olmaları durumunda işgücü piyasasında belirgin dezavantajlara sahip olduğu görülmektedir. Yine evli ve yaşlı olanlarda işsizlik riskiyle karşılaşmak önemli bir sorundur. Bağımlı işsizler ile evli veya yalnız yaşayan işsizler arasında genel nitelikler açısından belirgin faktör yine yaş da ortaya çıkmaktadır. Yaşlıların aile desteğinden yararlanma ihtimalleri düşüktür aynı zamanda kadınlar ve kentte yaşayanların aile desteğinden yararlanma olasılıkları göreceli olarak düşük kalmaktadır. İyi bir mesleği sürdürmeye aday olma, daha önceki mesleki deneyimler ve öğrencilikte çalışmış olma aile desteğini arttıran unsurlardır. Burada temel farkın yine cinsiyet bağlamında oluşabileceğini dikkat edilmelidir. Zira evli veya yalnız yaşayan yüksek öğrenimli işsizler arasında kadınların oranı, bağımlı yaşayan işsizlerle kıyaslandığında belirgin bir biçimde daha fazladır.

Bu iki grup arasında aile desteği bakımından farklılıkların en belirgin olması beklenen alan, işsizlik deneyiminin nasıl geçirildiğine yönelik olanlardır. Buna göre bağımlı yüksek öğrenim mezunu işsizler, belirgin bir biçimde ek eğitim fırsatlarından daha fazla yararlanmakta, daha kısa süre işsiz kalmakta ve girişimcilik gibi destek gerektiren alanlara daha meyilli olmaktadır.

Bu üç grupta yapılan karşılaştırmalar, yüksek öğrenimli işsizlik olgusunda aile desteğinin ve bunu ifade eden hane formasyonunun önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Bu dönemde aile ile beraber yaşama, diğer opsiyonlara karşı işsizlere önemli ölçüde avantajlar sağlamakta ve en önemlisi işsizlik süresinin kısaltılmasına yardımcı olmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye’de ailenin sosyal politika uygulamalarındaki belirleyici konumuna, yüksek

öğrenimli işsizlik olgusunda da karşılaşıldığı sonucuna ulaşılabilir. Bu sonucun iki tür yorumu olabilir ve bu yorumlar, birbirlerini reddedici niteliğe sahip değildir. Türk toplumunda aile yeniden üretim mekanizmasının önemli bir ögesidir ve sağladığı yardımcı unsurlar ve destekler, bu yeniden üretim mekanizmasının yerleşik hale getirilmesine katkıda bulunur. Ancak özellikle dezavantajlı konumda bulunanlar için (bu çalışmada kırsal yüksek öğrenimli işsizlerin, aile desteğini daha fazla kullanması gibi) dönüştürücü imkanlara erişmede yardımcı birer unsur olarak görülme ihtimalinin de göz ardı edilmemesi gerekir.

KAYNAKÇA

- Aberg, Rune (2003), "Unemployment Persistency, Over-Education and the Employment Chances of Less Educated", *European Sociological Review*, 19 (2), 199-216
- Arias, Daniel F. & Hernandez, A.M. (2007), "Emerging Adulthood in Mexican and Spanish Youth: Theories and Realities", *Journal of Adolescent Research*, 22 (5), 476-503
- Arts, Wil & Gelissen, J. (2002), "Three Worlds of Welfare Capitalism or More?: A State of the Art Report", *Journal of European Social Policy*, 12 (2), 137-158
- ASGM (T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü) (2010), Aile Yapısı Araştırması
- Aspalter, Christian (2006), "The East Asian Welfare Model", *International Journal of Social Welfare*, 15 (4), 290-301
- Aybars, Ayşe I. & Tsarouhas, D. (2010), "Straddling Two Continents: Social Policy and Welfare Politics in Turkey", *Social Policy & Administration*, 44 (6), 746-763
- Bai, Limin (2006), "Graduate Unemployment: Dilemmas and Challenges in China's Move to Mass Higher Education", *The China Quarterly*, 185, 128-145
- Başlevent, Cem & Dayıoğlu, M. (2005), "The Effect of Squatter Housing on Income Distribution in Turkey", *Urban Studies*, 42 (1), 31-45
- Baştürk, Şenol (2009), "Uyumdan Dışlanmaya: Yirmi Birinci Yüzyılda Göçmenler ve Sosyal Politika", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 57, 515-548

- Barro, Robert J. & Lee, J.W. (2000), "International Data on Educational Attainment Updates and Implications", *Center of International Development at Harvard University*, http://www.economics.harvard.edu/faculty/barro/files/p_jwha.pdf
- BBVA (2011), Youth Unemployment in Spain: Causes and Solutions, *BBVA Research Working Papers*, number 11/31, http://bbvaresearch.com/KETD/fbin/mult/WP_1131_tcm348-270325.pdf?ts=2642012
- Bergman, Manfred M. & Joye, D. (2001), "Comparing Social Stratification Schemas: CAMSIS, CSP-CH, Goldthorpe, ISCO-88, Treiman, and Wrigth", *Cambridge Studies in Social Research Working Paper*, http://www.freewebs.com/stratificare_mobilitate/Comparing%20Social%20Stratification%20Schemas.pdf
- Biggart, Andrew & Kovacheva, S. (2006), "Social Change, Family Support, and Young Adults in Europe", *New Directions for Child and Adolescent Development*, 113, 49-65
- Bora, Aksu (2011), "Aile: En Güçlü İşsizlik Sigortası", *Boşuna mı Okuduk?: Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği*, İstanbul: İletişim Yayınları, 181-202
- Bora, Tanıl (2011), "KPSS'ye Sığındım: İşsizler, Seçme Sınavları, Stres ve Adalet Duygusu", *Boşuna mı Okuduk?: Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği*, İstanbul: İletişim Yayınları, 259-274
- Buğra, Ayşe (2000), "The Place of Economy in Turkish Society", *South Atlantic Quarterly*, 102 (2/3), 453-470
- Buğra, Ayşe & Keyder, Ç. (2006), "The Turkish Welfare Regime in Transformation", *Journal of European Social Policy*, 16 (3), 211-228
- Buhl, Heike M. & Lanz, M. (2007), "Emerging Adulthood in Europe: Common Traits and Variability across Five European Countries", *Journal of Adolescent Research*, 22 (5), 439-443
- Burawoy, Michael (2012), "The Roots of Domination: Beyond Bourdieu and Gramsci", *Sociology*, 46 (2), 1-20
- Bynner, John (2005), "Rethinking the Youth Phase of the Life-Course: The Case for Emerging Adulthood?", *Journal of Youth Studies*, 8 (4), 367-384
- Choy, S., vd. (2000), "Transition to College: What Helps at Risk Students and Student whose Parents did not Attend College", *New Directions for Institutional Research*, 107, 45-63
- Corjin, Martine (2001), "Transition to Adulthood: Sociodemographic Factors", *Transition to Adulthood in Europe*, (eds. Corjin, M. & Klijzing, E.), New York: Springer, 1-25

- Cowen, Tyler (2002), "Does Welfare State Help the Poor?", *Social Philosophy and Policy*, 19 (1), 36-54
- Çelik, Kezban (2008), "My State is My Father: Youth Unemployment Experiences under Weak Welfare Provisions of Turkey", *Journal of Youth Studies*, 11 (4), 429-444
- Daatland, Svein O. & Lowenstein, A. (2005), "Intergenerational Solidarity and the Family-Welfare State Balance", *European Journal of Ageing*, 3 (2), 174-178
- Da Roit, Barbara (2007), "Changing Intergenerational Solidarities within Families in an Mediterrean Welfare State", *Current Sociology*, 55 (2), 251-269
- Dedeoğlu, Saniye (2000), "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emeği", *Toplum ve Bilim*, 86, 139-170
- Duben, Alan (2004), "Tarihsel Perspektiften Türk Aile ve Haneleri", *Kent, Aile ve Tarih*, (çev. Şimşek, L.), İstanbul: İletişim Yayınları, 105-142
- Dursun, Salih & Aytas, S. (2009), "Üniversite Öğrencileri Arasında İşsizlik Kaygısı", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (1), 71-84
- Ercan, Hakan (2007), *Youth Employment in Turkey*, Ankara: International Labour Office
- Esping-Andersen, Gosta (1990), *Three Worlds of Welfare State*, Cambridge: Polity Press
- Esping-Andersen, Gosta (2011), "Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri," *Sosyal Politika Yazıları*, (eds. Buğra, A. & Keyder, Ç.), (çev. Çakar, B. Y. & Balaban, U.B.), İstanbul: İletişim Yayınları, 33-52
- Fererra, Maurizio (2011), "Sosyal Avrupa'da Güney Avrupa Refah Modeli", *Sosyal Politika Yazıları*, (eds. Buğra, A. & Keyder, Ç.), (çev. Çakar, B. Y. & Balaban, U.B.), İstanbul: İletişim Yayınları, 195-229
- Fletcher, Margaret (1999), "Promoting Entrepreneurship as a Career Option-The Graduate Enterprise Programme", *Journal of European Industrial Training*, 23 (3), 127-139
- Formby, Adam (2011), "The Transition from Higher Education to Employment: An Exploration on What the State Can Do", *Social Policy Association Conference Paper, University of Lincoln, UK-4-6th July*, <http://www.social-policy.org.uk/lincoln2011/Formby%20P7.pdf>
- Fukuyama, Francis (2009), *Büyük Çözüm: İnsan Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden Oluşturulması*, (çev. Kaya, H.), İstanbul: Profil Yayınları
- Gal, John (2010), "Is there an Extended Family of Mediterranean Welfare States?", *Journal of European Social Policy*, 20 (4), 283-300
- Goldscheider, Frances (1997), "Recent Changes in U.S. Adult Living Arrangements in Comparative Perspective", *Journal of Family Issues*, 18 (6), 708-724

- Groot, Wim & Vanden Brink, H. M. (1997), "Allocation and the Returns to Over-education in the UK", *Educational Economics*, 5 (2), 169-183
- Grütjen, Daniel (2007), "Social Security in Turkey: An Example of the Southern Model?: The Role of State, Market, and the Family in Welfare Provision", *Netzwerk Türkei Working Paper*, no.1, <http://network-turkey.org/wp-content/uploads/2012/03/Network-Turkey-Working-Paper-No-1.pdf>
- Haney, Lynne & Rogers-Dillon, R. (2005), "Beyond Dependency: Welfare States and Configuration of Social Inequality", *The Blackwell Companion to Social Inequalities*, (eds. Romero, M. & Margolis, E.), Malden: Blackwell Pub., 327-349
- Hobsbawn, Eric J. (1994), *Ages of Extremes: A Short Twentieth Century, 1914-1991*, Michigan: Michigan University Press
- Iannelli, Cristina & Paterson, L. (2006), "Social Mobility in Scotland since Middle of Twentieth Century", *The Sociological Review*, 54 (3), 520-545
- Jaeger, Mads M. (2006), "Welfare Regimes and Attitudes Towards Redistribution: The Regime Hypothesis Revisited", *European Sociological Review*, 22 (2), 157-170
- Kalaycıoğlu, Sibel & Rittersberger-Tiliç, H. (2000), "Intergenerational Solidarity Networks of Instrumental and Cultural Transfers within Migrant Families in Turkey", *Ageing and Society*, 20 (5), 523-542
- Kapstein, Ethan B. & Milanovic, B. (2003), *Income and Influence: Social Policy in Emerging Market Economies*, Michigan: W.E. Upjohn Institute for Employment Research
- Karpat, Kemal (2003), *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, (çev. Sönmez, A.), Ankara: İmge Kitabevi
- Katrougalos, George S. (1996), "The South European Welfare Model: The Greek Welfare State, in Search of an Identity", *Journal of European Social Policy*, 6 (1), 39-60
- Kieselbach, Thomas (2003), "Long-Term Unemployment Among Young People: The Risk of Social Exclusion", *American Journal of Community Psychology*, 32 (1/2), 69-76
- Klasen, Stephan & Woolard, I. (2008), "Surviving Unemployment without State Support: Unemployment and Household Formation in South Africa", *Journal of African Economies*, 18 (1), 1-51
- Lim, Hock-Eam (2011), "The Determinants of Individual Unemployment Duration: The Case of Malaysian Graduates", *2nd Conference on Business and Economic Research-ICBER 2011 Proceedings*, <http://www.internationalconference.com.my/2ndicber2011-proceeding/510-2nd%20ICBER%20PG%202619%20Individual%20Unemployment.pdf>
- Lüküslü, Demet (2009), *Türkiye'de Gençlik Miti: 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*, İstanbul: İletişim Yayınları

- Mandic, Srna (2008), "Home Leaving and Its Structural Determinants in Western and Eastern Europe: An Exploratory Study", *Housing Studies*, 23 (4), 615-637
- Midgley, James & Tang, K.L. (2002), "Social Policy, Economic Growth and Developmental Welfare", *International Journal of Social Welfare*, 10 (4), 244-252
- Mora, Jose-Gines & Montalvo, J.G. & Garcia-Aracil, A. (2000), "Higher Education and Graduate Unemployment in Spain", *European Journal of Education*, 35 (2), 229-237
- OECD (2010), *Education at a Glance-2010*, Paris: OECD Pub.
- Office for National Statistics (2012), *Graduates in the Labour Market-2012*, http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171776_259049.pdf
- Parish, William L. & Hao, L. & Hogan, D.P. (1991), "Family Support Networks, Welfare, and Work among Young Mothers", *Journal of Marriage and Family*, 53 (1), 203-215
- Rabaglietti, Emanuela & Santoriello, V. & Ciairano, S. (2010), "The Transition to Adulthood: A Research in Italian and Portuguese University Students", <http://www.giovaniesocieta.unibo.it/paper/10c/ciairano.pdf>
- Ramirez, Francisco O. & Meyer, J.W. (1980), "Comparative Education: The Social Construction of the Modern World System", *Annual Review of Sociology*, 6, 369-399
- Savcı, İlkey (2007), "Genç İşsizliği: Eğitim ve İstihdamda Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *TİSK Akademi*, 2007/1, 87-108
- Scherer, Stefani (2005), "Patterns of Labour Market Entry-Long Wait or Career Instability? An Empirical Comparison of Italy, Great Britain and West Germany", *European Sociological Review*, 21 (5), 427-440
- Sennett, Richard (2005), *Saygı: Ejit Olmayan Bir Dünyada*, (çev. Bardak, Ü.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Stephens, Simon (2012), "Graduates and Active Labour Market Programmes: Evidence of Deactivation", *Industry and Higher Education*, 26 (2), 107-113
- Stoesz, David (1981), "A Wake for the Welfare State: Welfare and Neoconservative Challenge", *Social Service Review*, 55 (3), 398-410
- Şenses, Fikret (2007), "Uluslararası Gelişmeler Işığında Türkiye Yükseköğretim Sistemi: Temel Eğilimler, Sorunlar, Çelişkiler ve Öneriler", *METU Economic Research Center Working Papers in Economics*, 07/05, <http://erc.metu.edu/menu/series07/0705.pdf>
- Taşçı, Mehmet H. & Tansel, A. (2005), "Youth Unemployment Duration in Turkey", *METU Studies in Development*, 32 (2), 517-545
- Taşçı, Faruk & Yılmaz, Y. (2010), "İşsizlik Sigortasının Türkiye'deki Durumu: Eleştiriler ve Çözüm Önerileri", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 56, 601-637

- Taylor, Robert J. (1986), "Receipt of Support from Family among Black Americans: Demographic and Familial Differences", *Journal of Marriage and Family*, 48 (1), 67-77
- TİSK (2011), TİSK İşgücü Piyasası Bülteni, 17, <http://www.tisk.org.tr/download/shb/3325.pdf>
- TÜİK (2009), *Gençlerin İşgücü Piyasasına Geçiş Konulu Araştırma Hakkında Genel Açıklama*, <http://www.tuik.gov.tr/ZipGetir.do?id=8373>
- Yentürk, Nurhan & Başlevent, C. (2008), "Türkiye'de Genç İşsizliği: Etkileyen Faktörler ve Politika Önerileri", *Türkiye'de Gençlik Çalışması ve Politikaları*, (eds. Yentürk, N. & Kurtaran, Y. & Nemutlu, G.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 345-378
- White, Jenny B. (1999), *Para ile Akraba: Kentsel Türkiye'de Kadın Emegi*, (çev. Bora, A.), İstanbul: İletişim Yayınları
- Wu, Chih-Chun (2011), "High Graduate Unemployment Rate and Taiwanese Undergraduate Education", *International Journal of Educational Development*, 31 (3), 303-310

POSTER BİLDİRİLER

İşsizlerde Genel Sağlık Sorunu Algısı: Kişilik Açısından Bir İnceleme

Dr. Özgür GÜLDÜ - Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Müge ERSOY KART - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. İlkay SAVCI - Ankara Üniversitesi

Arş. Gör. Özge KANTAŞ - Ankara Üniversitesi

Bu çalışmada, en az altı aydır iş bulamayan bireylerin cinsiyete, kişilik özelliklerine ve işe bağlılık düzeylerine göre psikolojik incinme algılarının, özsayıgılarının ve sosyal destek algılarının farklı olup olmadığı incelenmektedir.

Sosyal Güvenlikte Özelleştirme

Arş. Gör. Aykut AYDIN - Kırklareli Üniversitesi

Sosyal güvenlikte özelleştirme hareketi, kendine belki de en uygun alan olarak Latin Amerika'da filizlenmiş, ilk olarak Şili'de hayat bulmuştur. Şili'nin gerek ekonomik gerek siyasi şartlarının elverişli olması özelleştirme girişimine uygun ortamı sağlamıştır. Devletin sosyal güvenliğin Şili gibi radikal bir özelleştirmeden sonraki mevcut sitemde üstleneceği rol, sosyal güvenlikle özelleştirmeyi tartışan tüm ülkelerde halen merak uyandıran bir konu olarak güncelliğini korumaktadır.

İşsizlerde Genel Sağlık Sorunu Algısı: Kişilik Açısından Bir İnceleme

Dr. Özgür GÜLDÜ - Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Müge ERSOY KART - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. İlkey SAVCI - Ankara Üniversitesi

Arş. Gör. Özge KANTAŞ - Ankara Üniversitesi

GİRİŞ

İşsizlik, hem bireyler hem de toplum üzerinde oldukça önemli sonuçlar yaratan yıkıcı bir süreçtir. Özsaygı azalması, psikolojik ve fiziksel sağlık sorunlarının ortaya çıkması gibi olumsuz deneyimler bu sürecin daha da önemle ele alınmasını zorunlu kılmaktadır (Wilkemann, 2009). Ancak her bireyin karşılaştığı yaşam olaylarına vereceği tepkilerin farklı olabileceği unutulmamalıdır. Kişilik yapılarındaki başat özellik, işsizlik ve bununla mücadele becerisi bakımından önemli farklar ortaya çıkarabilecektir. İstihdam arayışında olan ve üretime katılmayı önemseyen yani işe bağlılık düzeyi yüksek bireyler, işsiz kalmayı kendilerine yapılmış bir haksızlık olarak algılayıp başat kişilik yapılarına göre daha şiddetli psikolojik yıpranmalar yaşayabilmektedirler (McKee-Ryan ve ark, 2005). Ayrıca ilgili alan yazın, sosyal destek algısının işsizlik döneminde olası psikolojik sağlık yakınmalarını azalttığına dikkat çekmektedir (Slebarska, Moser ve Gunnesch-Luca, 2009).

Bu çalışmada, en az altı aydır iş bulamayan bireylerin cinsiyete, kişilik özelliklerine ve işe bağlılık düzeylerine göre psikolojik incinme algılarının, özsaygılarının ve sosyal destek algılarının farklı olup olmadığı incelenmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Grubu : Bu çalışma en az altı aydır işsiz olan 21-36 yaş (=26.54) arasındaki 130 katılımcıyla (66 kadın ve 64 erkek) yürütülmüştür.

Veri toplama araçları : Araştırmada Büyük Beş Kişilik Envanteri (Benet-Martinez ve John, 1998), Benlik Saygısı Ölçeği (Rosenberg, 1963), Sosyal Destek Algısı Ölçeği (Soygüt, 1989), Genel Sağlık Sorunu Kağıdı Formu (Banks ve ark., 1980), Olumsuz Duygu Durum Ölçeği (Kaplan ve Sadock, 1996), ve İşe Bağlılık Ölçeği (Warr, Cook ve Wall, 1979) kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda toplanan verilere uygulanan istatistiksel çözümleme sonuçlarına yer verilmiştir. Öncelikle kadın ve erkek grupları cinsiyete, işe bağlılık düzeylerine ve kişilik özelliklerine göre ölçeklerden aldıkları puanlar açısından karşılaştırılacaktır. Daha sonra ise cinsiyet, kişilik özellikleri ve işe bağlılık açısından korelasyon katsayıları incelenecektir.

Tablo 1. Cinsiyet Temel Etkisi

	Kadın (1)	Erkek (2)	F(1-128)	İkili karşılaştırma
Sosyal Destek Algısı	16.52	15.00	9.07	1>2
Genel Sağlık Durumu	19.68	19.00	1.63	
Olumsuz Duygu Durum	39.06	37.73	2.07	
Benlik Saygısı	35.47	32.47	10.42	1>2

- *Cinsiyet temel etkisine göre*, kadınların sosyal destek algısı ve benlik saygı düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu bulunmuştur (Tablo 1).

Tablo 2. İşe Bağlılık Temel Etkisi

	Düşük işe bağlılık (1)	Yüksek işe bağlılık (2)	F(1- 128)	İkili karşılaştırma
Sosyal Destek Algısı	15.27	16.11	2.54	
Genel Sağlık Durumu	19.19	19.45	.22	
Olumsuz Duygu Durum	38.44	38.38	.00	
Benlik Saygısı	32.38	35.06	7.87	1<2

- *İşe bağlılık temel etkise incelendiğinde, işe bağlılık düzeyleri yüksek olan bireylerin, işe bağlılık düzeyi düşük olan bireylere göre benlik saygısı düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (Tablo 2).*

Tablo 3. Kişilik Özellikleri (Nörotiklik) Temel Etkisi

	Düşük Nörotiklik Düzeyi (1)	Yüksek Nörotiklik Düzeyi (2)	F(1- 128)	İkili karşılaştırma
Sosyal Destek Algısı	16.50	15.13	7.21	1>2
Genel Sağlık Durumu	18.68	19.93	5.70	1<2
Olumsuz Duygu Durum	36.21	40.34	23.21	1<2
Benlik Saygısı	36.04	32.18	18.19	1>2

- *Kişilik özelliklerinden nörotiklik temel etkisine göre, nörotiklik düzeyi düşük olan bireylerin sosyal destek algısı ve benlik saygısı düzeyleri daha yüksektir.*
- *Yüksek nörotiklik düzeyine sahip olan bireylerin ise, psikolojik sağlıklarının daha kötü, umutsuzluk ve üzüntü yaşama düzeylerinin de daha yüksek olduğu bulunmuştur (Tablo 3).*

Tablo 4. Kişilik Özellikleri (Uzlaşılabilirlik) Temel Etkisi

	Düşük Uzlaşılabilirlik Düzeyi (1)	Yüksek Uzlaşılabilirlik Düzeyi (2)	F(1-128)	İkili karşılaştırma
Sosyal Destek Algısı	14.47	16.76	22.07	1<2
Genel Sağlık Durumu	19.19	19.47	.27	
Olumsuz Duygu Durum	38.40	38.41	.00	
Benlik Saygısı	32.64	35.02	6.25	1<2

- *Kişilik özelliklerinden uzlaşılabilirlik temel etkisi incelendiğinde, uzlaşılabilirlik düzeyleri düşük bireylerin benlik saygısı düzeyleri ve sosyal destek algısı düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür (Tablo 4).*

Tablo 5. Kişilik Özellikleri (Deneyime Açıklık) Temel Etkisi

	Düşük Deneyime Açıklık Düzeyi (1)	Yüksek Deneyime Açıklık Düzeyi (2)	F(1-128)	İkili karşılaştırma
Sosyal Destek Algısı	15.43	16.12	1.77	
Genel Sağlık Durumu	19.28	19.41	.06	
Olumsuz Duygu Durum	39.00	37.81	1.67	
Benlik Saygısı	32.12	35.86	17.02	1<2

- *Deneyime açıklık kişilik özelliğinin temel etkisini ele aldığımızda, deneyime açıklık düzeyi yüksek bireylerin benlik saygısı düzeylerinin de daha yüksek olduğu bulunmuştur (Tablo 5).*

Tablo 6. Kişilik Özellikleri (Dışadönüklük) Temel Etkisi

	Düşük Dışadönüklük Düzeyi (1)	Yüksek Dışadönüklük Düzeyi (2)	F(1- 128)	İkili karşılaştırma
Sosyal Destek Algısı	14.93	16.54	10.18	1<2
Genel Sağlık Durumu	19.38	19.32	.01	
Olumsuz Duygu Durum	39.71	37.21	7.62	1>2
Benlik Saygısı	31.21	36.53	39.78	1<2

➤ *Kişilik özelliklerinden dışadönüklüğün temel etkisine göre, düşük dışadönüklük düzeyine sahip bireylerin sosyal destek algısı ile benlik saygısı düzeylerinin düşüktür.*

➤ Ayrıca düşük dışa dönüklük düzeyine sahip bireylerin olumsuz duygu-durum yaşama (üzüntü, öfke, yalnızlık vb.) olasılıkları da daha yüksektir (Tablo 6).

Tablo 7. Kişilik Özellikleri (Özdisiplin) Temel Etkisi

	Düşük Özdisiplin Düzeyi (1)	Yüksek Özdisiplin Düzeyi (2)	F(1- 128)	İkili karşılaştırma
Sosyal Destek Algısı	14.94	16.69	12.36	1<2
Genel Sağlık Durumu	19.31	19.39	.02	
Olumsuz Duygu Durum	39.32	37.41	4.35	1>2
Benlik Saygısı	32.63	35.49	9.43	1<2

➤ *Kişilik özelliklerinden özdisiplin temel etkisi incelendiğinde, yüksek özdisipline sahip bireylerin sosyal destek algısı ile benlik saygısı düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.*

➤ Aynı zamanda, düşük özdisiplin düzeyine sahip bireylerin olumsuz duygu-durum yaşama (üzüntü, öfke, yalnızlık vb.) olasılıkları daha yüksektir (Tablo 7).

Tüm bu değişkenler arası korelasyonlar açısından bakıldığında ise bulgular şöyledir (Tablo 8).

Tablo 8. Korelasyon Analizi Sonuçları

	Cinsiyet	Nörotiklik	Dışa dönüklük	Deneyime açıklık	Uzlaşılabilirlik	Özdisiplin	İşe Bağlılık
Cinsiyet	1						
Nörotiklik	.08	1					
Dışadönüklük	.10	-.39*	1				
Deneyime açıklık	.08	-.29*	.42*	1			
Uzlaşılabilirlik	.33*	-.12	.29*	.14	1		
Özdisiplin	.17	-.15	.31*	.17	.50*	1	
İşe Bağlılık	.28*	.06	.11	.02	.41*	.16	1

- Kadınlar daha uzlaşılabilirdir ve işe bağlılıkları daha güçlüdür.
- Nörotiklerin, dışadönüklük ve deneyime açıklık düzeyleri daha düşüktür.
- Dışadönüklük ile deneyime açıklık, uzlaşılabilirlik ve özdisiplin arasında pozitif korelasyon mevcuttur.
- Uzlaşılabilirlik puanı arttıkça, özdisiplin ve işe bağlılık düzeyleri de yükselmektedir.

KAYNAKLAR

- McKee-Ryan, F.M., Song, Z., Wanberg, C., & Kinicki, A.J. (2005). Psychological and Physical Well-Being During Unemployment: A Meta-Analytic Study. *Journal of Applied Psychology*, 90 (1), 53-76.
- Slebarska, K., Moser, K., & Gunnesch-Luca, G. (2009). Unemployment, Social Support, Individual Resources and Job Search Behavior. *Journal of Employment Counseling*, 46, 159-170.
- Uysal, S. D., & Pohlmeier, W. (2011). Unemployment Duration and Personality. *Journal of Economic Psychology*, 32, 980-992.
- Winkelmann, R. (2009). Unemployment, Social Capital and Subjective Well-Being. *Journal of Happiness Study*, 10, 421-430.
- Yılmaz, N., & Bilgiç, R. (2009). İşsizliğin Psikolojik Etkisini İncelemek için Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlilik ve Geçerlikleri Üzerine Bir Çalışma. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12 (23), 52-65.

Sosyal Güvenlikte Özelleştirme

Arş. Gör. Aykut AYDIN - Kırklareli Üniversitesi

GİRİŞ

Tüm yaşam boyunca karşılaşılabilecek hastalık, malullük, işsizlik, yaşlılık, ölüm vb. tehlikelerin zararlarına karşı koruma sağlama, zengin ve yoksullar arasındaki kaynakları yeniden dağıtma, yoksulluğu ve gelir adaletsizliğini hafifletme gibi birçok amacı bulunan sosyal güvenlik 1970'ler ile beraber yeni dünyanın yeni koşullarına ayak uydurabilmek adına reforme edilme baskısıyla yüz yüze kalmıştır.

1970'lerde yaşanan petrol krizi ile beraber, refah devletinin altın çağı boyunca yükselen sosyal harcamaları sorgulanmaya başlanmış, sosyal güvenlik kamu gücünün en önemli harcama kalemi olarak diğer harcama kalemlerinden daha yüksek düzeyde eleştiriye uğramıştır. Vatandaşların sosyal sorunlarıyla ilgilenen ve asgari bir yaşam garantisi sunmaya çalışan refah devleti, 1980'li yıllardan itibaren daha da artan ve modern dünyada da etkisini sürdüren neo-liberal ekonomik ve siyasal paradigma tarafından, devletin ekonomiye müdahalesinin gereğinden fazla olduğu, sermayenin piyasa içerisinde mevcut engellerin kaldırılarak hareket serbestisinin artırılması gerektiği gibi konular üzerinde yükselen tartışmalar yolu ile kesintiye uğramıştır.

Neoliberal paradigmanın modern dünya üzerinde hakimiyeti, SSCB'nin ortadan kalkması ve dünyanın tek kutuplu bir hale gelmesi ile beraber küreselleşmenin aşırı boyutlarda hızını artırması üzerine tescillenmiştir. Sosyal güvenlik sistemleri de devletlerin yükümlülüğündeki en önemli harcama alanlarından biri olarak öncelikle reform vurgusuyla yoğun tartışmalara neden olmuş, sonrasında

daha da ileri gidilerek özelleştirme baskılarına maruz kalmıştır.

Sosyal güvenlikte özelleştirme hareketi, kendine belki de en uygun alan olarak Latin Amerika'da filizlenmiş, ilk olarak Şili'de hayat bulmuştur. Şili'nin gerek ekonomik gerek siyasi şartlarının elverişli olması özelleştirme girişimine uygun ortamı sağlamıştır. Devletin, sosyal güvenliğin Şili gibi radikal bir özelleştirmesinden sonraki mevcut sistemde üstleneceği rol, sosyal güvenlikte özelleştirmeyi tartışan tüm ülkelerde halen merak uyandıran bir konu olarak güncelliğini korumaktadır.

1. SOSYAL GÜVENLİKTE ÖZELLEŞTİRME

1980'ler ile 1990'ların sosyal güvenlik politikalarında büyük bir değişimi içerdiği, birçok devletin sosyal güvenlik sistemlerine yeni bir şekil vermeyi hedefledikleri görülmüştür. (Gillion, 1994: 24) Belirtilen gelişim bazı ülkelerde sosyal güvenliği büyük ölçüde özelleştirilmesi gibi radikal bir değişimi içerirken bazılarında kısmi bir özelleştirmeyi içeren ılımlı bir dönüşümü ortaya koymaktadır. Diğer bir kısım ülkelerde ise sosyal güvenliğin özelleştirilmesi konusunda tartışmalar yapılmakta, ancak somut adımlar atılmakta zorlanılmaktadır (Aydın, 1998: 4).

Sosyal güvenlik alanında özelleştirme uygulamaları ve bunlara yönelik görüşler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, özelleştirmenin sosyal devlet olgusundan belli bir ölçüde uzaklaşmayı ifade ettiği ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda sosyal güvenliğin özelleştirilmesini, "sosyal devletin, sosyal güvenliğin sağlanması ödevini tamamen ya da kısmen özel sektöre devretmesidir," şeklinde tanımlamak mümkündür (Aydın, 1998: 4).

Özelleştirme ile devlet kendi üzerinde bulunan sosyal güvenliği sağlama yükümlülüğünden kısmen ya da tamamen çekilmekte, bu

yükümlülüğünü özel sektöre devretmektedir. Özelleştirme uygulamasından sonra devlet, bu alanda genellikle bir denetim işlevi görmektedir (Aydın, 1998: 4).

Özelleştirme, sosyal güvenlik sistemleri bakımından birçok önemli sonuç doğurabilmektedir. Bu sonuçlar sosyal güvenlik kapsamında olanların müesseseler arasındaki dağılımı, sosyal güvenlik kapsamı ve nihayet yeni müesseselerin oluşturulması bakımından ortaya çıkabilir. Özelleştirme sosyal güvenlik kurumlarının kapsamı ile ilgili değişiklikler yaratabilir. Özelleştirme, sosyal güvenlik sistemlerinin finansman yapılarını zorlayıcı birtakım etkilere yol açabilir. Kamu kesimi ile özel kesim arasında mevcut olabilecek sosyal güvenlik mevzuatı bakımından farklılıklara bağlı olarak özelleştirme yeni sorunların kaynağı haline gelebilir (Alper, 1994: 130-133).

1.1. SOSYAL GÜVENLİKTE ÖZELLEŞTİRMeye YOL AÇAN SEBEPLER

1.1.1. Finansman Güçlükleri: Sosyal güvenlik sistemlerinin temelinde genç ve sağlıklı çalışanlardan yaşlılara bir gelir transferi yatmaktadır. Diğer bir deyişle, bugünün gençleri bugünün yaşlılarını ve hastalarını, yarının gençleri yarının yaşlılarını ve hastalarını finanse etmektedir (Shipman, 1995: 3).

1.1.1.1. Primler: Sosyal güvenliğin finansmanında primlerin önemli bir yeri vardır. Sosyal güvenlik primlerinin tahsilatında karşılaşılan sorunlar hem finansmanı güçleştirmekte hem de sosyal güvenlik kurumlarının mali dengelerini bozarak bunlara yeni yeni mali yükümlülükler getirebilmektedir (TİSK-TÜRK-İŞ-HAK-İŞ-DİSK, 1994: 1).

1.1.1.2. Fonların İşletilmesi: Toplanan fonların işletilmesi de sosyal güvenliğin finansmanında karşılaşılan güçlüklerin diğer bir

yönünü oluşturmaktadır (SSK, 1995: 19). Sosyal güvenlik fonlarının gerektiği gibi işletilememesi sosyal güvenlik sistemlerinde mali tıkanmalara yol açabilmektedir.

1.1.1.3. Nüfusun Yapısı: Bilhassa hastalık sigortaları ile yaşlılık sigortaları nüfusun yapısına oldukça duyarlı sigorta kollarıdır. Nüfusun genç olması nispeten daha az sağlık sorunu yaratmakta, yaşlılık sigortalarından yapılacak ödemeler ve bağlanacak gelirler daha düşük oranlarda gerçekleşebilmektedir (Aydın, 1996: 70).

Emeklilik yaşını belirleme bir yandan sigortalının menfaatlerini, diğer yandan özelde sosyal güvenlik kurumlarını, genelde ise ülkenin ekonomik dengesini etkileyebilmektedir (Aydın, 1998: 7).

1.1.2. Siyasal Etkiler: Geçmişten günümüze ekonomik, siyasal ve sosyokültürel açıdan farklı paradigmaları kendi ulusal yapılarına entegre etmiş ülkeler, sosyal güvenlik sistemleri ile ilgili olarak gerek mevzuat gerekse de uygulamada, özellikle siyasal açıdan olumlu ve ya olumsuz birçok etkide bulunabilmektedir.

Siyasal amaçlarla emekli aylıklarının miktarları ile oynanması, özellikle de ek istihdam yaratmak bahanesi ile emeklilik yaşlarında değişiklikler yapılması (TÜSİAD, 1996: 12), sosyal güvenliğe yönelik siyasal etkilerin göstergelerinden niteliklileri oluşturmaktadır.

1.1.3. Konjonktürel Sebepler: Özellikle 1973 yılında yaşanan petrol krizi ile beraber siyasal ve ekonomik bir kavram olarak canlanan neoliberal politikalar, tüm dünyada bölgesel birlikler ve uluslar üzerinde hayati etkilerde bulunmuştur.

1945'lerde İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, hayata geçen Keynesyen talep yönlü politikalar neticesinde yükselen refah devleti anlayışı ve politikaları, 1970'ler itibarıyla birçok kesim tarafından, sosyal güvenlik sistemlerinin içine düştüğü mali

bunalımların baş aktörü olarak görülmüştür. Bu kesimler, devletin en güçlü ulusal ve uluslararası aktör olarak liberalizmin doğasına uygun şekilde devletin her alanda olduğu gibi sosyal güvenlikten çekinmesini, bu alanda da işleyişin piyasaya bırakılması gerektiğini savunmuşlardır.

Neoliberal ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel politikalar uygulanması ile birlikte dünyanın her yerini etkileyen ekonomik krizler, refah devleti için ciddi tehditler içermiştir. Refah devletinin krizi yalnızca mali nedenlerden kaynaklanmamış, krizin ortaya çıkmasında finansal, ideolojik ve felsefi nedenler de etkili olmuştur (Şenkal, 2011: 313).

Refah devletine yönelik eleştiriler gündeme gelmiştir. Eleştiriler arasında refahın dağıtımında verimsizlik, etkinsizlik ve hizmet üretimi konuları yer almıştır. Özellikle refah devleti tarafından verilen hizmetlerin yoksul ve ihtiyaç sahibi kişilere gitmediği ve kaynakların verimsiz kullanıldığı ileri sürülmüştür. Başta MiltonFreedman olmak üzere, neoliberal akımın önde gelen temsilcileri devletin sosyal görevlerinin de özelleştirilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir (Şenkal, 2011: 317).

Refah devletine yönelik eleştirilerin içeriğinde sosyal güvenlik harcamalarının durmadan artması ve kamu bütçesi içerisinde önemli bir k durumuna gelmesi yer almıştır. Birçok ülkede sosyal güvenlik harcamaları, bütçenin üçte birinden fazlasını ulaşıncaya kadar özellikle ödedi-vergilerle sosyal güvenlik sistemini finanse eden toplumsal kesimler zayıf olmaya başlamışlardır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, sosyal güvenlik harcamaları uzun süre bütçenin % 10'unun altında kalsa da, bu ülkelerde de sistemin finansmanı açısından birçok krizle karşılaşmıştır. Sosyal güvenlik sisteminin, bunca harcamaya karşın yine de yetersiz kaldığı görülmüştür. Sosyal güvenlik sistemi, hem herkes

için bir güvenlik sağlamaktan uzak hem de kalitesiz hizmet veren bir sistem olarak eleştirilmiştir. Genel olarak, kamu gücünün savurganlığı ve kaynakları etkin ve verimli kullanamayı eleştiri konusu edilmiştir. Bu eleştirilerle birlikte, sosyal güvenlik sisteminin en azından bir bölümünün piyasaya devredilmesi yolunda eğilimler ve uygulamalar da artmıştır (Koray, 2008: 334).

Özellikle, az gelişmiş ülkelerde, sigorta primlerinin tahsilatında güçlüklerle karşılaşmış, toplanan primler de iyi kullanılamamıştır. Gelişmiş ülkelerde büyük ölçüde devletten bağımsız kalabilen sigorta sistemleri, az gelişmiş ülkelerde siyasal iktidarların etkisinde kalmış ve kötü yönetilmiştir. Sosyal güvenlik sistemi kurumsal anlamda da iyi bir performans sergileyememiştir (Koray, 2008: 336).

Her şeye rağmen gelişmekte olan ülkelerde, günümüzde gelinen nokta, gelişmiş ülkelere nazaran birtakım farklılıklar taşımaktadır. 1950'lerde sosyal güvenlik sistemine sahip ülke sayısı 50'den az iken, günümüzde bu sayı 150'lere gelmiş, ancak nicel artış kaliteyi getirmemiştir. Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin pek çoğunda sosyal güvenlik alanında hem kapsam hem de yardımlar yetersiz düzeyde kalmıştır (Gillion, 1994: 28).

1.2. KÜRESELLEŞME VE SOSYAL GÜVENLİK

Bir olgu ve devam eden bir süreç olarak küreselleşme, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlarda, bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasını ifade etmektedir. Bu yeni süreç, ekonomik alanda liberal ekonomik düzenin, siyasal alanda ise demokrasinin (liberal demokrasi) ön plana çıkmasına yol açmıştır (Özdemir, 2004: 176).

1980'li yılların başlarında neoliberal iktisat politikalarının katkısıyla hız kazanan küreselleşme süreci, dış ticaret, yabancı sermaye ve

devletlerin sosyal politikalarında önemli bir rol oynamıştır. (Şenses, 24 Aralık 2011)Yine 1980'li yıllarla beraber, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta yaşanan liberalleşme eğilimleri neticesinde, bireylere sosyal güvenliklerinin temin edilmesi ile ilgili kararlara daha fazla katılma fırsatı verilmesi gerektiği ileri sürölmeye başlanmıştır. Bu anlayış değışikliğı, kurumsal yapılaraya yönelik belirli anlayış değışikliklerini de beraberinde getirmiş, özelleştirmeye geçiş aşamasında öncelik olarak çok basamaklı sosyal güvenlik kurumlarının oluşturulması gerektiğı görüşü ağırlık kazanmıştır.

Hükümetlerce hizmetlerin devlet tarafından sunumu anlayışı yerine, bireysel sorumluluk anlayışına yönelik artan bir vurgu gündeme gelmiştir (Alcock vd., 2011: 410). Değışen anlayışla birlikte, devletin, sistem içindeki rolünün daha çok düzenleyici, denetleyici ve garantör sıfatlarına uygun olması gerektiğı ileri sürölmüştür. Sosyal güvenlik sistemi içinde bireyin, inisiyatif alanı genişletilirken, özel sektörün de bu sistem içinde rolünün artırılması teklifleri gelmiştir (Alper, 1999: 21).

Bu noktada önemli olan amaçları, araçları ve işlevleri ne olursa olsun küreselleşmenin karşı durulamayacak bir süreç olduğı, tartışılması gereken bu sürecin olumlu ya da olumsuz bir gelişmeyi yansıtmaması yerine, bu sürecin tüm insanlığın yararına dönüştürölmesi için neler yapılması gerektiğidir (Köse, 2003: 37).

2. SOSYAL GÜVENLİKTE ÖZELLEŞTİRMeye GİDEN YOLDA REFORM ÇALIŞMALARI

Dünyanın hemen hemen her yerinde son 30 yılda sosyal güvenliğe ilişkin sorunlar ekonomi ve siyaset gündeminin en kapsamlı tartışmalarından biri haline gelmiştir. Özellikle yeni liberal politikaların yaygınlaşması sonucunda sosyal güvenlikde de değışimler yaşanmaya başlamıştır (Kapar, 2005: 5).

Değişen ekonomik ve sosyal koşullar da mevcut sosyal güvenlik sistemlerini belirgin bir şekilde etkilemekte ve bazı reform arayışlarına gidilmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle artan işsiz sayısı, mevcut emekli kitlesi, bozulan aktüeryal etkiler, bütçeden sosyal programlara ayrılan payların çok üst sınırlara ulaşması, nispeten daha uzun yaşam süreleri ve aile yapısında meydana gelen değişiklikler sosyal güvenlik alanında yeni düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır (Ekin vd., 1999: 38).

Gelişmiş ülkelerde sosyal güvenlik alanındaki sorunlara genel bir çerçevede bakıldığında, yaşlı nüfus sorunundan kaynaklanan emeklilikle ilgili problemlerin daha ön planda olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin demografik yapılarında meydana gelen hızlı yaşlanma eğilimi sebebiyle emeklilikle ilgili projeksiyonlara öncelik verilmesi zorunluluğuyla karşılaşmıştır (Kitapçı, 2007: 54). Gelişmiş ülkelerdeki sosyal güvenlik sorunlarının nedenlerinin bağımlı nüfusun ve sağlık giderlerindeki artışın ve aynı zamanda aktif sigortalı sayısındaki artışın sınırlı düzeylerde kalmasından dolayı meydana geldiği görülmektedir. (Hazine Müsteşarlığı, 9 Haziran 2007) Bu gelişme karşısında birçok gelişmiş ülke sosyal güvenliğin finansmanı sorununu ortadan kaldırabilmek adına bütçe ile ilgili yeni düzenlemeler ve bazı alternatif finansman yolları arayışına yönelmişlerdir (Kitapçı, 2007: 57). Özellikle Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerin büyük bir bölümü yürürlükteki sistemlerine bağlı kalarak, reform arayışlarına yönelmişlerdir. Mevcut sistemin tümüyle tasfiye edilerek yeni bir modelin benimsenmesi yönündeki siyasi iktidar girişimleri (Fransa ve Almanya örnekleri), toplumun büyük tepkisine yol açmış ve bu nedenle geri adım atılarak, modelin korunması esası benimsenmiştir (Güzel, 2005: 69). Ancak sosyal güvenliğin yapısında önemli yer tutan verimlilik, eşitlik ve idari fizibilite kavramları Avrupa sosyal güvenlik sistemleri açısından değerlendirildiğinde, odak

noktayı verimlilik oluşturmıştır ve sosyal güvenliğin geliştirilmesi, eşitliğin azalışı gibi eşitlik sorunları, akademisyenler ve politikacılar tarafından şiddetle tartışılmıştır (Şenkal, 2011: 299). Amerika Birleşik Devletleri'nde özelleştirmeye giden yolda yapılacak reformlarla ilgili yoğun tartışmalar yaşanmış ve henüz Latin Amerika gibi sosyal güvenlikle radikal bir sistem anlayışına gidilmemiş, geleneksel sosyal güvenlik modeli sürdürülmektedir.

3. SOSYAL GÜVENLİKTE RADİKAL DÖNÜŞÜMÜN SİMGESİ: ŞİLİ MODELİ

Şili sosyal güvenlik sisteminin iki temel işlevi, 1980'li yıllarda askeri hükümetin uygulamaları ve neoliberal okul kökenli ekonomistlerin yönlendiriciliğiyle önemli niteliksel değişim yaşamıştır. Emeklilik sigortası ve sağlık hizmetleri işlevlerinde yaşanan bu değişim 1990'lı yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile Doğu Avrupa ve SSCB'nin dağılmasıyla kurulan yeni ülkelere, sosyal güvenliğin "yeni modeli" olarak sunulmaya başlamıştır (Kapar, 1999: 167).

1980 yılında Şili'de askeri hükümet emeklilik sigortası uygulamalarını kökten değiştiren bir adım attı. Bu köklü değişiklik, liberal kökenden politikacı ve bürokratların tasarlamış olduğu, bütçe açıklarını azaltıcı ve her alanda özel sektörün ağırlığını arttırıcı bir amaç taşıyan politikaların ürünü olmuştur. Aynı zamanda, mevcut sosyal devlet ve sosyal güvenlik uygulamalarını ve ilkelerini ortadan kaldıran bir girişim olmuştur. Şili 1981 yılında aşırı doz Latin Amerika devletçiliği ve nispeten popülizm sonrası iflasın eşiğine gelmiş bulunan sosyal güvenlik sistemini reforme etmiş ve marjinal bir sistemi benimsemiştir (Gökçe, 3 Ocak 2012). 1990'ların ortalarına gelinceye kadar modern dünyanın çok ilgisini çekmeyen bu yeni ve radikal sistem artık oldukça popüler bir konu haline gelmiştir. Benzer uygulama örnekleri, nispeten farklı modeller ile özellikle La-

tin Amerika'nın diğer ülkelerinde uygulanmıştır. Şili'de uygulanan emeklilik sistemi tamamıyla özel sigorta fonu işletmecilerine bırakılmış ve devletin bazı asgari garantiler sunduğu bir sistem görünüşü çizmiştir (Kapar, 1999: 176).

Şili, sosyal güvenlikte özelleştirmeye giderken, dönemin Şili Çalışma Bakanı Jose Pinera, dönüşümün gerekçesi olarak emeklilik yaşının yükseltilmesi, primlerin arttırılması gibi kozmetik çözümler yerine bir devrim gerçekleştirdiklerini savunmuş, kamu sosyal güvenlik sistemlerinde prim-yardım ilişkisinin siyasal olarak belirlendiğini ve bunda da baskı ve çıkar gruplarının etkisi olduğunu belirtmiş, asıl olanın prim ile yardım arasında bir denge kurulması olduğunu ve bu sistemde amacın, çalışanın ödemiş olduğu primin kendi hesabına gitmesi gereğini vurgulamıştır (Pinera, 1995: 1).

Pinera, Emeklilik Tasarruf Hesabı sisteminin (ETH), "geçerken öde" (pay as yougo) modelinin, iş gücü arzının demografik yapısı ile ilgili sorununa-yani yaşlanan bir toplumda emekli başına düşen çalışan sayısı azalır-çözüm getirdiğini belirtmektedir. Pinera'ya göre, ETH sisteminde çalışan nüfus, emekli nüfusun maddi yükünü üstlenmemektedir. Böylece, "geçerken öde" modelinin tersine, nesiller arası doğabilecek anlaşmazlıklar ve kaçınılmaz iflas engellenmektedir. Pek çok ülkenin yaşamış olduğu sorun-fonlanamayan emeklilik taahhütleri-ETH sistemi ile ortadan kalkmaktadır (Pinera, 3 Ocak 2012).

Uluslararası Para Fonu (IMF), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD), Dünya Bankası (WB) gibi uluslararası kuruluşlar ve kendi sosyal güvenliklerinde esasın geleneksel sosyal güvenlik sistemi olduğunu ve özel sosyal güvenlik sisteminin, ancak tamamlayıcı bir nitelik arz edebileceğini benimsemiş olan Avrupa Birliği gibi bir bölgesel birlik, sosyal güvenliği kamu hizmeti ve gereği olma niteliğini çeşitli raporlar yoluyla eleştirmektedir (Egeli, 2008: 57).

Latin Amerika ülkeleri içinde uzun dönemli sigorta kollarını özelleştirerek Bismarck Modeli'nden en radikal şekilde ayrılmış Şili'de, kamusal dağıtım sisteminin yerini bireysel hesaplara dayalı emeklilik fonları almıştır. Şili reformunu takip eden 1990'lı yıllarda Arjantin, Bolivya, El Salvador, Meksika, Kolombiya, Uruguay, Peru ve diğer Latin Amerika ülkelerinde benzer modeller uygulanmaya başlamıştır(Uğur, 26 Aralık 2011). Bu ülke uygulamalarında da özelleştirme, uzun dönem sigorta kollarını kapsamış, ancak finansman yöntemlerinde farklılıklar görülmüştür (Aydın, 1998: 11) . Bu şekilde, genel olarak Latin Amerika ülkelerinde sosyal sigortanın özelleştirilmesine dayanan liberal bir strateji, azaltılmış kamu sosyal güvence ağı, ihtiyaç tespitine dayalı hedeflenmiş yardıma doğru bir kayma ve emek piyasası düzenlemelerinde serbest piyasa yanlılığı göze çarpmaktadır (Buğra & Keyder, 2010: 87).

Latin Amerika'daki yapısal emeklilik reformları, 3 gruba ayrılabilir (Uğur, 26 Aralık 2011):

3.1. İkame Edici Özel Model:

Bu modelde, kamusal emeklilik sistemi, tasfiye edilerek özel emeklilik fonları sistemi kurulmuştur. Emeklilik sigortası fonları, özel sektör tarafından işletilmektedir.

3.2. Alternatif Rekabetçi Özel Model:

Peru'da 1993 yılında, Kolombiya'da 1994 yılında oluşturulan özel bireysel emeklilik modelinin kamusal emeklilik sistemine alternatif olması yanında iki sistemin birbirleriyle rekabet etmesi amaçlanmıştır. Her iki ülkede de mevcut kamusal ve özel emeklilik sigortası kurumları arasında sigortalıya tercih imkanı verilmektedir. Kamusal emeklilik bu modelde tasfiye edilmemiş, Kolombiya'da tümüyle, Peru'da ise kısmen özel emeklilik modeli ile rekabet edecek biçimde yenilenmiştir.

3.3. Tamamlayıcı Özel Model:

Arjantin'de 1994, Uruguay'da 1996, Kosta Rika'da 2001 yılında oluşturulan zorunlu yeni özel bireysel emeklilik modeli, yenilenmiş kamusal emeklilik sistemini tamamlamaktadır. Kamusal emeklilik sistemi, temel emeklilik sistemi olup, özel emeklilik sistemi ile bütünleştirilmektedir.

Çift katmandan oluşan Şili özel emeklilik sisteminde, ilk katmanda devlet yoksul vatandaşlara minimum bir gelir garantisi etmekte, ikinci katmanda Emeklilik Fonu Yönetimi Şirketleri (AFP), özel bireysel emeklilik fonlarının yönetimini üstlenmektedir (Mitchell, 27 Aralık 2011: 1-2).

Bu sistemde, her bir sigortalı kendisine ait bir sigorta fonu olmakta ve sadece işçinin maaşından kesilen primler bu fona yatırılmakta, fonda biriken paralar hak sahiplerinin tercihleri dikkate alınarak hisse senetleri ve hazine bonolarına yatırılmakta ve hesapta biriken paralar kazanımlarıyla birlikte emeklilik yaşına gelmiş olan birey tarafından bir irat satın almakta kullanılmaktadır. Kişinin aldığı emeklilik geliri, birikimlerine ve fon yönetim şirketinin piyasada primler ile sağlayacağı getiriye bağımlı olarak şekillenmektedir (Alper, 4 Şubat 2012: 4).

AFP'lerin birçok görevi bulunmaktadır. Bunlar yasalarla da belirlenmiştir. Bu görevleri özetleyecek olursak; primleri toplamak, fon yönetimi hizmeti vermek, emekli aylıklarını ödemek, kayıtları tutmak, üyesi olan çalışanlara 4 ayda bir ve yazılı olmak üzere bilgi vermek, maluliyet ve ölüm risklerine karşı grup sigortası yapmak, yatırımlar ve giderler hususunda devlete düzenli olarak bilgi vermek, üyelerin ve denetçilerin soru ve isteklerini yanıtlamak biçiminde sıralanabilmektedir (Ergenekon, 1998: 88-89).

Çalışanlar primlerini yatırmak için arzu ettikleri fon yönetim kuruluşunu seçebilirler ve bu seçim hususunda işverenin herhangi bir müdahalede bulunması yasaktır. Bir AFP'ye üye bulunan çalışan, bu AFP'den ayrılarak başka bir AFP'ye geçebilir. Bu geçiş sırasında bireysel hesaptaki birikimler de transfer edilebilmektedir (Mızrak, 1993: 46).

Sistem çalışanlar açısından bazı maliyet kalemleri barındırmaktadır. Primlerin ödenmesi sırasında şirketler, sabit ve/veya oransal komisyonlar almakta, emeklilik gelirlerinin bağlanması ve hesaplanmasında özel sigorta şirketlerine ödeme yapılmaktadır (KESK, 28 Aralık 2011).

Şili'deki sistemde devletin, sosyal alandaki harcamaları tümüyle ortadan kalkmamakta, devlet belirli koşulların gerçekleşmesi şartıyla bireylere gelir sağlamaktadır. Bu gelirlerin özelliği, karşılıksız şekilde doğrudan devlet bütçesinden karşılanmasıdır. Yeni sistem içinde devletin gelir sağlama işlevi iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar; asgari emeklilik geliri ve sosyal yardım geliridir. Bu işlev, yeni sistem içinde en altta yer alan grup ile yeni sisteme hiç dahil olamamış gruplara yöneliktir. (Kapar, 1999: 182)

Sosyal yardım geliri, devletin sosyal alanda bir harcama kalemi olarak bütçeden karşılanmakta, yeni sistemde bağları en zayıf olan grupları kapsamaktadır.

Bu gelire hak kazanmak için bireylerde şu koşullar aranır (Erge-
nekon, 1998: 106):

- * Hiçbir aylığa hak kazanamamış 65 yaşın üzerindeki yaşlılar
- ✦ Hiç prim ödememiş olan bireyler
- ✦ Bir süre prim ödemiş, ancak emeklilik koşulunu sağlayamamış bireyler

- * Malullük aylığına hak kazanamayan 18 yaşın üzerindeki malul bireyler

Özel sigorta kapsamına dahil olmak,-Şili'de durum farklı olsa da-genel olarak isteğe bağlı olmasına ve sözleşme serbestisi bulunmasına rağmen, özel sigortaların sosyal güvenlikle ilgili faaliyet alanları geniş toplum kesimlerinin korunması maksadıyla devlet müdahalesine gerek duyulmaktadır. Son yıllarda artan özel bireysel emeklilik uygulamaları için devlet, düzenleyici ve sınırlayıcı müdahalelerde bulunmaktadır.

Şili'de de devlet, bazı durumlarda, vatandaşların mağdur duruma düşmemeleri için belirli önlemler almıştır. Bireylerin karşılaşılabileceği risklere bağlı olarak 20 ve daha fazla yıl katkıda bulunan çalışan emeklilik gelirinin, asgari emeklilik gelirinin altında kalması durumunda devlet, asgari emeklilik gelirini temin amacıyla katkıda bulunmaktadır (Uğur, 2004: 102-103). Bu şekilde, Şili gibi sosyal güvenlikle son derece radikal bir anlayışı benimsemiş bir ülkede dahi devlet modern dünyadaki konjonktüre paralel olarak bir ölçüde de olsa sistem içerisinde varlığını sürdürmektedir.

SONUÇ

Sosyal güvenliğin özelleştirilmesine ilişkin tartışmalar 1980'li yıllar ile beraber artan bir seyir izlemektedir. 1981 yılında bir Latin Amerika ülkesi olan Şili'de kamusal emeklilik sisteminin tasfiye edilerek yerine getirilmiş olan özel bireysel emeklilik sistemi ile beraber inanılmaz bir dönüşüm yaşanmış, bu dönüşüm uygulamada diğer Latin Amerika ülkelerine örnek olurken, Asya, Avrupa ve Amerika'da teorik olarak da özelleştirme üzerine yoğun tartışmaları beraberinde getirmiştir.

1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi ile birlikte refah devletinin harcamalarının büyük bir kısmını oluşturan sosyal güven-

lik harcamaları, dönemin ekonomik, siyasal ve konjonktürel koşulları neticesinde neoliberal politikaların etkisi ile eleştirilmeye başlanmıştır. Devletin liberal paradigmanın doğasına uygun şekilde sosyal güvenlik alanında da işleyişi piyasaya bırakması gerektiği, bireylerin kendi sosyal güvenliklerini kendi kararları ile temin edebilecekleri, devletin her alanda olduğu gibi sosyal güvenlik alanında da kaynakları etkin ve verimli şekilde kullanmadığı, özerk bir yapıya sahip olması gereken sosyal güvenlik sistemlerinin işleyişine gerek gelişmiş gerekse azgelişmiş ülkelerde politik sebeplerle yapılan müdahalelerin, sosyal güvenlik müesseselerinin kurumsal yapılarını bozduğu, özellikle prim tahsilatında etkinliğin sağlanamaması sonucu sosyal güvenlik sistemlerinin finansman yapılarında olumsuz eğilimlerin görüldüğü gibi birçok söylem, eyleme dönüştürülme yolunda adımların atılmasına zemin oluşturmuştur.

Sosyal güvende özelleştirme hareketine kamusal emeklilik sistemini tamamen tasfiye ederek diğer Latin Amerika ülkelerinden daha radikal bir anlayış ile giden Şili’de, Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kuruluşların ve bölgesel birliklerden özellikle Avrupa Birliği’nin yayımladığı çeşitli raporlarda merak uyandıran sosyal güvenlik sisteminin özelleştirilmesinden sonra devletin bu alanda oynayacağı rolün niteliği hususu bir nebze olsun yanıtlanabilmiştir.

Yeni sistemde piyasanın karşılanması gereken önemli eksiklikleri, devlet tarafından asgari gelir güvencesi ve çeşitli sosyal yardımlar ile temin edilmek sureti ile yine devletin güncel sistemde yeni sosyal hizmet kalemlerini oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- Alper, Emin (4 Şubat 2012), **Emeklilik Reformları: Dünya Bankası, Avrupa Birliği ve Türkiye**, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Araştırma Raporu, Bebek-İstanbul, (Çevrimiçi): <http://www.spf.boun.edu.tr/docs/discussionpaper3.pdf>, s. 4.
- Alper, Yusuf (1999), "Yeni Bir Yüzyıla Girerken, Yeniden Yapılanmanın Eşiğindeki Sosyal Güvenlik," **Çimento-İşveren Dergisi**, Cilt 13, Sayı 2, s. 21.
- Alper, Yusuf (1994), **İktisadi Amaçları ve Sosyal Sonuçlarıyla Özelleştirme**, Ankara, Sağlık-İş Yayınları.
- Aydın, Ufuk (1996), "Sosyal Güvenliğin Sorunlarının Çözümünde Özel Sigortalar," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE), Eskişehir.
- Aydın, Ufuk (1998), "Sosyal Güvenlikte Özelleştirme Sebepleri ve Uygulamalar," **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt 12, Sayı 5, s. 4-11.
- Egeli, Haluk (2008), **Parafiskaliye ve Türkiye'de Sosyal Parafiskal Kurumlar**, İzmir, Altın Nokta Basım Yayın Dağıtım.
- Ekin, Nusret; Yusuf Alper; Tekin Akgeyik (Kasım 1999), **Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Arayışlar: Özelleştirme ve Yeniden Yapılanma**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1999-69.
- Ergenekon, Çağatay (1998), **Özel Emeklilik Fonları**, İstanbul, İ.M.K.B. Yayınları.
- Gillion, Colin (1994 Eylül), "Social Security and Social Protection In The Developing World," **Monthly Labour Review**, p.24.
- Gökçe, Deniz (3 Ocak 2012), "Ulemaya Şili'den Sevgilerle," **Akşam Gazetesi**, (Çevrimiçi): <http://www.aksam.mediyator.com/2010/02/25/yazar/8183/aksam/yazi.html>.
- Güzel, Ali (2005), "Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform Mevcut Sorunlara Çözüm mü?," **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı 4., s. 69.
- (1999), "Şili Sosyal Güvenlik Sisteminde Sağlık ve Emeklilik Sigortalarında Yaşanan Değişimler," **Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, s. 167.
- Kapar, Recep (2005), "Şili Sosyal Güvenlik Sisteminde Sağlık ve Emeklilik Sigortalarında Yaşanan Değişimler," **Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, s. 5.
- KESK (28 Aralık 2011), "Sosyal Güvenlik Reformu" Alternatif Yasa Komisyonu Raporu 1," (Çevrimiçi): http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=891.
- Kitapçı, İsmail (2007), "Sosyal Devlet Işığında Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları ve Reform Arayışları," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE), Isparta, s. 54.
- Koray, Meryem (2008), **Sosyal Politika**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 3. Bs.

- Köse, Ö. H. (2003), "Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü," **SayıştayDergisi**, Sayı 49, s. 37.
- Mızrak, N. Yıldırım (1993 Şubat) "Sosyal Güvenlik Alanındaki Gelişmeler ve Bir Özelleştirme Örneği: Şili Özel Emeklilik Sistemi," **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt 17, Sayı 152, s. 46.
- Mitchell, Olivia S. (27 Aralık 2011), "Social Security Reform in Latin America," (Çevrimiçi): <http://research.stlouisfed.org/publications/review/98/03/9803om.pdf>, p. 1-2.
- Özdemir, Süleyman (2004), **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Pinera, Jose (3 Ocak 2012), "Çalışanların Güçlendirilmesi: Şili'deki Sosyal Güvenlik Sisteminin Özelleştirilmesi," (Çevrimiçi): <http://www.josepinera.com>.
- Pinera, Jose (1995), "The Success of Chile's Privatized Social Security," **CATO Org**, Social Security Paper, No. 4, p. 1-2 ; Jose Pinera, "Empowering Workers: The Privatization Of Social Security In Chile," **CATO Journal**, Vol.15, No. 2-3, p.1.
- Shipman, William G. (1995), "Retiring With Dignity: Social Security Versus Private Markets", **CATO Organization**, Social Security Paper, No. 2, p. 3.
- T.C. Hazine Müsteşarlığı (9 Haziran 2007), "Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform Nedeni Niçin Gereklidir," (Çevrimiçi) http://www.treasury.gov.tr/sosyal_guvenlik.pdf.
- Sosyal Politika Kuramları ve Uygulamalar** (2011), Ed. Pete Alcock, Margaret May, Karen Rowlingson, (Çev. Barış Yıldırım, Boran Mercan, Onur Can Taştan, Osman Tezgel, Şenay Gökbayrak), Ankara, Siyasal Kitapevi.
- Sosyal Politika Yazıları** (2010), Der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, (Çev. Burcu Yakut Çakar, Utku Barış Balaban), İstanbul, İletişim Yayınları, 4. Bs.
- SSK (1995 Eylül), **35 Soruda SSK Gerçeği**, Ankara, SSK Yayınları, s. 19.
- Şenkal, Abdülkadir (2011), **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, İstanbul, Alfa Yayınları, 3.Bs.
- Şenses, Fikret (24 Aralık 2011), "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat Mı Engel mi?," **Working Paper In Economic** 04/09, (Çevrimiçi): <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0409.pdf>.
- TİSK-TÜRK-İŞ-HAK-İŞ-DİSK (1994), "Sosyal Güvenlik Konulu Rapor," **İşçi ve İşveren Konfederasyonları Zirve Toplantıları**, No. 2., s. 1.
- Tüsiad (1996), "Emeklilik Yaşı Tartışılmaz Demekle Sorun Çözülüyor," **Yeni Yüzyıl**, s. 12.
- Uğur, Suat (26 Aralık 2011), **Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Özel Emeklilik Programlarının Yeri ve Gelişimi**, Ankara, TİSK Yayınları, No.244, (Çevrimiçi): <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=11>.
- Uğur, Suat (2004), **Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Özel Emeklilik Programlarının Yeri ve Gelişimi**, Ankara, TİSK Yayınları, No. 244, s. 102-103.

PANEL

**TÜRKİYE'DE ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE
ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ EĞİTİMİ**

**27 Mayıs 2012
Pazar**

10:00 - 11:30

Panel Başkanı:

Prof. Dr. Toker DERELİ - Işık Üniversitesi

Sevgili arkadaşlar hepiniz hoş geldiniz. Aslında birkaç yıl önce; yıllar önce, 1998-1999 yılları ben tam hatırlamıyorum. İzmir’de sonra Çanakkale’de üst üste yaptığımız sonra Muğla’da devam ettiğimiz bu gelenek sürdü devam etti. Çok ta hayırlı bir iş oldu. Bir tafta Dünya’da ve Türkiye’de bizim olan sendikalar durgunluğa girerken arkadaş rahmetli bu konuya el atarlardan biriydi.

Aslında ortada karamsar bir tablo varken, bölüm sayımız arttı, geleneklerimiz çoğaldı. Bu bir anlamda bir çelişki ama arkasında güzel bir dinamik var. Geçen gün Doğuş Üniversitesi Nuri Çelik Hoca için tören düzenledi. Oraya davet edildik. Daha çok anılar konuşuldu. İlk sözü bana verdiler. Herhalde eskiliğimden dolayı, şöyle başladım ben konuşmama:

Rahmetli Nusret Ekin üzerine konuşmaya başladım. Nuri Çelik karşımda oturuyor. Bir gün Nusret Ekin’le otururken Nuri Çelik için çıkan Armağanlar geldi, bizim Armağan kitap çıkarma geleneğimiz var. Nusret’in çıkmış benim çıkmış kalınca Armağanlarımız var. Nuri Çelik’in Armağanı ikicilt çıkmış. Yazılanlar bir cilde sığmamış. Nusret baktı “Vay adama bak böyle yapabiliyor musun?” dedi bana. Karşımda aynı gün Sarper Süzek oturuyor. 5-10 sene sonra onunki çıktı 3 cilt ve bunu naklettikten sonra demek ki bu armağan sayısı da oldukça artacak. O yüzden sizden de aynı şeyi bekliyoruz. Armağanlarımız inşallah 5-6 cilt çıkacak.

Sevgili kardeşim Ahmet Makal bize Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümlerinin geçirdiği merhaleleri sorunları, onlar hakkında tahlil verecek. Bu işi mutlaka Osmanlı zamanında Yüksek

Ticaret Mektebi zamanından, İktisat derslerine değindiği gerçektir. Herhalde çok cüzi bir oranda işçi meselesi var, sanayi devrimine bağlı olarak ilk kez benim bildiğim kadarıyla 1933 üniversite Devrimi sırasında gelen Alman Hocalar ve onların Türk Asistanları Hukuk Fakültesi içinde, henüz İktisat Fakültesi yok, İktisat ve İktisaiyat Enstitüsünü kuruyor. 1936 yılında İktisat Fakültesi içinde; İktisat ve İktisaiyat Enstitüsüne bağlılığını devam ettiriyor aynı isim altında. Ben asistan olarak girdiğimde 1960 ve sonrasında bu enstitü hala vardı. Ama bizim hatta benim çok uğraşmam sonucunda bu enstitü içinde okutulan dersler ikiye ayrıldı. İktisaiyatı ayırdık. Prof. Dr. Findıkoğlu yönetiminde dersler ve program ve İktisatta Sosyal Siyaset oldu. Sosyal Siyaset ve sosyoloji iki ayrı program olarak devam etti. Sonradan bu Sosyal Siyaset, Endüstri İlişkileri oldu. Orhan Tuna zamanında mevzu oldu. Aynı yıllarda Orhan Bey'in Alman Hocalarla Kessler'le falan çalışmasına paralel yıllarda aynı dersler Ankara'da bu ders ve kürsü Rahmetli Cahit Talas Hoca yönetiminde sürüyordu, geliyordu. Her iki üniversitenin bu iki hocası; 50'li yıllarda başlayan bu işi biz onların yanında 60'lı 70'li yıllarda sürdürdük. 70'lerin sonlarına gelindiğinde herkes Amerika'ya sağa sola bir yerlere gitmiş; oradaki gelişmelere bakıyoruz. Şu dikkatimizi çekti Nusret'le bu sosyal siyaset muhtemelen Ankara'da İktisai İktisat adı altında başlayan şey bizim yaklaşımımızda devlet müdahalesi artı kendi kendine yardım mekanizması adı altında sendikacılık; kooperatifçilik içeren kapsamda devam ediyor. Ama Batı'da Anglo-Sakson dünyada ikincil boyut sendikacılık, toplu pazarlık, grev, vs. sosyal politika anlayışından ayrı, hele Amerika'da devlet müdahalesi, Refah devleti anlamında bir sosyal politika kavramı yok o yıllarda ve de Nusret'le dedik biz de modernleşelim, çağdaşlaşalım sene 1979 falan olabilir, ismi değiştirelim, içeriğini de değiştirelim. Tartışmalar sonucunda "Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri" bu isimde

karar verdik. Niye Çalışma Ekonomisi çünkü Endüstri İlişkileri ve onun yan dalları personel yönetimi falan gibi derslerle İşletme Fakültesi bize el atar. Bizi yok eder. Dolayısıyla bu işin bir iktisat tarafı olduğunu Çalışma Ekonomisi kelimesini koyarak hem yapıya hem de isme göre bu ismi koyduk. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri adı bir bölüm olarak YÖK'ten sonra tam yerleşti. YÖK kabul etti bunu.

Benim buraya bugün gelmemden önce bildiğim 11 kadar bölüm vardı. Sabah öğreniyorum ki 36 tane bölüm olmuş. Bir taraftan sendikalar üye kaybediyor. Kanunun önemi genel işletme, iktisat konuları arasında geriliyor. Öğrenci sayımızda azalıyor. Ama bölüm sayımız artıyor. Maşallah hoca ve asistan eleman açısından zenginleşiyoruz; öyleyse ters orantılı bir şey var. Sabah dikkatimi çekti, çok hoş bir şey ama bunlar hep Ahmet Hoca'nın tebliğiyle nereye gidiyoruz. Bunları tartışacağız. Bu arada 90'lı yıllarda Ankara'dan bir haber geldi. Kemal Gürüz Çalışma Ekonomisi diye ayrı bir bölüm olamaz dolayısıyla kendinize gelin gibilerinden uyarıda bulunmuş. Çalışma Ekonomisi konu olarak, ders olarak İktisat bölümlerinin konusu içeriğindedir. Muhtemelen haklı çünkü bugün örneğin Işık'ta, vakıf üniversitelerinde bizim bölümümüz adında bir bölüm yok. Anglo-Sakson modeli izliyorlar onlar biliyorsunuz. Mesela Işık'ta ben bu dersleri verdim ama eleman olmadığı için geçmişimi bildikleri için verdirdiler. Şu anda aldılar benden bu dersi İşletme bölümü içinde Endüstri İlişkileri, İş Hukuku, Çalışma İlişkileri gibi isimler altında bizim konuları okuttuğumuz sanırım yine vakıf üniversiteleri öyle; yani bu da daha çok Batı'da Amerika'daki Endüstri İlişkileri ön plana çıktı. Devlet müdahaleciliği başka derslerin konusu sosyal güvenlik ne güne duruyor dediğimiz dönemin tersi, son yıllarda sosyal politika İngiltere'de Amerika'da belki kavram olarak, içerik olarak belki ufak tefek farklarla yeniden canlandı. Dolayısıyla Endüstri İlişkileri

olsun, sosyal politika olsun, canlılığını koruyor. Örneğin; artık bu işin sonu geliyor diye konuşulduğu bir ortamda Amerikalı Hocalar hemen atıldılar asla bizim bölümümüz ve uzmanlarımız yok olmaz. Devamlı canlı kalacaktır.

Benzer bir yaklaşımı da Almanya'dan biz Sosyal Politikadan uzaklaşıyoruz çünkü işte anlattığım gerekçeler, Endüstri İlişkilerine eğiliyoruz deyince Alman Hocalar kendi gelenekleri açısından buna karşı çıktılar. Asla Sosyal Politikayı bırakmayın, nedir bu Endüstri İlişkileri falan dediler. Bizim benimsediğimiz bu isimden, o gele-
nekten gelen hocalar hem Cahit Talas vasıtasıyla hem de Orhan Tuna hoca memnun olmamışlardır. Devamlı ben Orhan Bey'den nedir bulduğunuz bu isim gibi şeyler duyardım. Geleceğin ne olacağını "bilmiyordum, şüpheyle bakıyordum ben de ama şimdi geldiğimiz nokta en azından sayı olarak yapı olarak işte ortadayız." Evet, tabi kısa bir şey, tarihte bu işin çok daha ayrıntıları var. Ama ben burada keseyim isterseniz. Ahmet Makal Hoca'ya. Çok güzel tarihi yaklaşımı ile Türkiye'de Çalışma İlişkileri Tarihinden bilimsel yaklaşımıyla konuya değinmesini bekliyoruz. Teşekkür ediyorum.

Türkiye’de Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümleri’nde Eğitimin Mevcut Durumu ve Geleceği

Prof. Dr. Ahmet MAKAL - *Ankara Üniversitesi*

Teşekkür ederim hocam.

Ben öncelikle birkaç yıllık bir aradan sonra aranızda olduğum için kendimi ne kadar mutlu hissettiğimi söyleyerek başlamak istiyorum sözlerime. Son iki yıldır katılamamıştım bölüm toplantılarına. Bu yıl katıldığım zaman ne kadar özlediğimi hatırladım bu ortamı, bu olanağı bize sağlayan bu kongreyi düzenleyen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü’ne, Sedat hocamıza ve Süleyman Özdemir dostumuza içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Ben bir duyuru ile başlayacağım konuşmama. Bölüm mensuplarına elektronik posta yoluyla iletmiştik, bugün de afişlerimizi dağıtıyoruz dışarda lobide. Toker hocamızın belirttiği gibi Türkiye’de sosyal politika geleneği iki birbiriyle bağlantılı kanaldan ilerledi. Birisi İstanbul kanalı Kessler ile başlayan, Orhan Tuna’yla devam eden, sonra Toker Hocamız aramızda zaten gönüllülerimizin duayeni olarak, sonra da genç arkadaşlarımızla devam etmekte olan gelenek. İkincisi de 1950’lerde Ankara’da Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde başlayan ve bizimle devam etmekte olan gelenek. Biz bu iki geleneğin Ankara kanadını oluşturan Cahit Talas hocamız adına bir sosyal politika ödülü koyduk. Hem hocamıza bir kadirşinaslık olarak bunu düşündük hem de bu ödülün, master ve doktora tezlerine vereceğimiz bu ödülün, bölümlerimizdeki lisansüstü eğitimlerine bir hareketlilik getireceğini düşündük. Ümit ediyoruz ki biz bu ödülü

her yıl vereceğiz. Ümit ediyorum ki önümüzdeki yıllarda da meyvelerini almaya başlayacağız, bazı arkadaşlarımız bu ödüle hazırlık mahiyetinde tezlerine daha fazla ağırlık verecekler, daha ciddi tezler üretilecek, onun için ben bu Cahit Talas sosyal politika ödülünü bir de buradan duyurmak istedim. Elbette yardımlarınızla biz bunu gerçekleştirebileceğiz. Beş kişilik bu seneye özgü bir jüri kurduk. Jürimiz her sene değişecek. Başka bölümlerimizden meslektaşlarımız da gelecek buna ama takdir edersiniz ki beş kişilik bir jürinin sosyal politika gibi geniş bir alanın değişik gruplarını içeren tezlerini değerlendirmesi mümkün değildir. Biz elbette değişik bölümlerimizdeki meslektaşlarımızdan kendi uzmanlık alanlarında tezler geldiği zaman bize yardımcı olmalarını rica edeceğiz. Değerlendirmelerde katkı vermelerini rica edeceğiz. Bir taraftan hocamıza Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin vefa borcu olarak düşünürken diğer taraftan da elbette biz bu ödülü bütün bölümlerimize sosyal politika ödülü olarak değerlendiriyoruz.

Ben zaten bir madalyanın iki yüzü gibi kendimi bir taraftan Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi bölümü mensubu gibi hissediyorum bir taraftan da Çalışma Ekonomisi bölümlerinin mensubu hissediyorum. Abartmıyorum gerçekten böyle burası benim yaşam alanım. Bölümlerin debir ferdi olarak kendimi hissediyorum. Toker hocam çok güzel bir tarihsel geçmiş sundu. En son 2007 yılında Kocaeli Üniversitesi'nin düzenlemiş olduğu galiba 9. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi'nde de bir oturum ayrılmıştı bizim bölümlerimizin sorunlarını değerlendirmek üzere. Ömer Zühtü Alkan hocanın yönettiği bir oturum vardı, Engin Yıldırım ve ben de konuşmacı olarak katılmıştık. Oradaki tebliğlerimizi makaleye dönüştürdükten sonra kongre kitabında yer aldı. Benim değerlendirmem bağımsız bir makale olarak Çalışma ve Toplum Dergisi'nin 2008 yılı ilk sayısında da yayınlandı.

2007 yılı bölümlerimizin kuruluşunun 25. yıldönümü, yani çeyrek asıra denk gelir bu, dolayısıyla tam da bir değerlendirme yapmanın zamanıydı 2007 yılı. Birkaç cümleyle ben çünkü o dönemlerde bizim bölümlerimizde olmayan çok sayıda arkadaş olduğu için aramızda, o dönemde olmayan bölümlerimiz ve o bölümlerin mensupları da var aramızda yani 5 yılda çok şey değişmiş gerçekten bölümlerimizde. O arkadaşlardan benim ricam internet ortamında mevcut olano makaleyi, Çalışma ve Toplum 2008 makalesini lütfen okumaları.

Ben burada makalede yaptığım değerlendirmelere tekrar girmeyeceğim bir iki cümleyle özetleyeyim. Yeni değerlendirmelere geçeyim ben. O makalemde tezimde ben şunları savunmuştum. Bizim alanımız uğraş alanımız disiplinlerarası niteliğiyle karakterize olmaktadır, bu çok önemli bütün birimlerin bütün sosyal bilim alanlarının diğer sosyal bilim alanlarıyla yakından alakası vardır ama belki hiçbirisi bizim uğraş alanımız kadar diğer disiplinlerle yakın ilişkiler içerisinde değildir. Bir disiplinler arası niteliğimiz var ama demiştim ben o zaman beş yıl önceki değerlendirmemde, elbette görüşlerimde küçük değişiklikler olmuş olabilir, demiştim ki biz alanımızın disiplinler arası niteliğine rağmen diğer sosyal disiplinlerle yakın ilişkiler içerisinde değiliz. Biz biraz ithal ikameci politikalar izleyip kendi yağımızla kavruluyoruz demiştim. Aynen sözlerimi hatırlıyorum.

Bir bunu söylemiştim, ikincisi biraz bölümlerimizin sosyal politika geleneğinden uzaklaşmış olduğumuz hissiyatında olduğumu söylemiştim, biraz biz bu gelenekten uzaklaştık demiştim beş yıl önceki değerlendirmelerimde. Onun dışında insan kaynakları konusuna değinmiştimve demiştim ki aynen yine aynı görüşümü savunuyorum. İnsan kaynakları bir vakadır, bizim bölümümüzün konularıyla

da yakından bağlantılıdır, dolayısıyla bizim bölümlerimizin insan kaynakları konusunu tümüyle işletme bölümüne bırakması ve kendisini tümüyle bu konudan soyutlaması mümkün değildir. Ancak insan kaynakları konusunun bizim bölümlerimizi kendi egemenliği altına almasına da izin vermemeliyiz, yani uğraş alanlarımızdan biri olmakla beraber tüm diğer uğraş alanlarımızı hakimiyet altına alan bir karaktere bürünmesine de bizim izin vermememiz lazım demiştim bu görüşümü de koruyorumbeş yıl geçtikten sonra.

Emek tarihi konusuna değinmiştim ve demiştim ki Türkiye'deki sosyal disiplinlerin hepsinin kendi tarihleri ile ilgili dersleri vardır, anabilim dalları vardır, örneğin Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde böyledir, iktisat tarihi vardır, Türk idari tarihi vardır her disiplinin kendi tarihine ilişkin dersler vardır ve anabilim dalları vardır ama bizim alanımız açısından bakıldığında zaman çalışma ilişkileri tarihi ya da emek tarihi açısından bizim ciddi eksikliklerimiz var demiştim. Birçok bölümümüzde ders olarak dahi emek tarihi mevcut değildir, demiştim. Çok küçük değişimler oldu, bazı bölümler belki benim değerlendirmelerimin de bir nebze katkıyla emek tarihi, çalışma ilişkileri tarihi derslerini biraz daha ön plana çıkardılar. Seçimlik dersler, zorunlu dersler haline geldi bazılarında. Bazılarında ders kondu. Çalışma ilişkileri tarihi dersi kondu. Doktora programlarına dersler kondu bazı üniversitelerde. Dolayısıyla o konuda da bazı adımlar yeterli olmakla beraber bazı küçük adımlar atıldığını ben gördüm, bu da beni umutlandırdı. Gelecekte belki de daha fazla olacak.

Bu aynı zamanda şunu da ortaya koyuyor, yani biz burada bir şeyleri tartıştığımız zaman, tabi ki geçerli argümanlarla destekleyerek tartıştığımız zaman, bölümlerimiz camiasında yankısını buluyor, bu tartışmalar havada kalmıyor. Bu da beni mutlu eden bir saptamadır. Aşağı yukarı buydu benim beş sene önce yapmış olduğum değerlendirmeler.

Buraya Süleyman bana geçen hafta böyle bir konuşma önerip ben de kabul ettikten sonra, ben bu tartışmaları günümüze uzatmayı düşünüyorum yani yeni bir değerlendirme yapıyorum ve son 5 yıldaki gelişmeleri değerlendirmeyi düşünüyorum ama iki gündür buradaki gözlemlerim başka bir konunun bölümlerimiz açısından daha büyük aciliyet taşıdığı kanaatine beni ulaştırdı. Bende bugünkü konuşmamda tebliğimde daha çok bu konu üzerinden durmanın, biraz çarpıcı bir biçimde durmanın, biraz vurucu biçimde durmanın, belki bu konuyu daha fazla tartışmamıza ve çözümler üretmemize katkıda bulunacağını düşünüyorum.

Bu olay nedir değerli meslektaşlarım? Bu olay bölümlerimizin genişlemesidir.

Beni çarpan şu oldu; iki gün önce buraya geldiğim zaman, eskiden bölüm toplantılarına katıldığım zaman aşağı yukarı herkesi tanırdım % 90'ını bölümlerimizin, profesöründen bölüm başkanından asistanına kadar. Buraya geldiğim zaman yarısını tanımadığımı fark ettim, onların da beni tanımadığını fark ettim. Bu tabii çok çarpıcı bir gözlem, ben çarpıldım bu gözlemden. Ben iki senedir bölüm toplantılarına katılmıyorum, izliyorum bölümlerin içindeyim, bütün bölüm hocalarıyla yakın ilişkilerim olmasına rağmen bölümlerimizde öyle niceliksel gelişmeler olmuş ki ben yarısını, bu kongreye katılanların, tanıyorum onlar da beni tanıyorlardı. Bu üzerinde çok ciddi biçimde durmamız gereken bir şey. Toker hocam söyledi, beş sene önce ben bu tebliği sunduğum zaman 24 bölümümüz vardı hatırlıyorum şimdi 36, % 50 artmış beş yılda. Bu, üzerinde ciddi biçimde düşünülmesi gereken bir artış bölüm sayısı itibariyle.

Artı mevcut bölümlerimiz de gelişmeler var. Yani biz niceliksel açıdan bakıldığı zaman gelişmişiz, yani 60 kiloluk bir insanın benzetme uygunsa 90 kiloya çıkması gibi. Elbette gelişme olmalı, yani

ben Toker hoca gibi olumlu karşılıyorum, ama gelişme sağlıklı da olmalı. Onun için bunun çok çarpıcı bir sorun olarak bölümlerimizin en önemli gündem maddelerinden birini teşkil ettiğini düşünüyorum ben. Olayın farklı boyutları var, niceliksel açıdan bölümlerimizin öğretim eleman sayısı arttı. Bunlardan bir bölümü eski bölümlerimizin öğretim elemanlarının artışı şeklinde tezahür etti, yani yeni asistan arkadaşların katılmasıyla mevcut bölümlerimizin öğretim elemanı sayısı arttı, galiba son İstanbul İktisat Fakültesi'ndeki bölümümüzün birkaç asistanı var ve bir de galiba kendi alt kadrolarında birkaç asistanları varmış. Mesela bu arkadaşların eksigi yine son birkaç yıl içerisinde alınan arkadaşlar. Dolayısıyla diğer bölümlerimizde benzer gelişmeler olduğunu varsayarsak bölümlerimizde bir genişleme oldu. Tabi ki önemli boyutta bazı hocalarımızın da aramızdan ayrılmış olması bu da önemli, bazı hocalarımız ayrılıyor, yerine genç arkadaşlar geliyor ve boşluk doğuyor, bu boşluğun doldurulması için de genç kuvvet dahil ediliyor bölümlerimize, ama acaba yeni gelen genç arkadaşlarımız ne zaman dolduracaklar ortaya çıkan bu boşluğu, bu üzerinde durulması gereken bir durum.

İkincisi biraz önce söylemiş olduğum gibi yeni kurulan bölümler aracılığıyla Türkiye'deki çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri camiası ciddi ölçüde gelişti. Yani 24'ten 36'ya çıkmış, 12 tane bölüm kurulmuş; neresinden baksanız beş öğretim elemanı olduğunu varsayarsanız kabaca 60 kişi sadece yeni kurulan bölümler vesilesiyle bizim camiamıza katılmış demektir...

İstanbul İktisat Fakültesi ile Siyasal Bilgiler Fakültesi en eski bölümlerimiz, onlara artık günümüzde oturan büyük olarak niteleyebileceğimiz bölümler eklendi. Yani Uludağ Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Dokuz Eylül, Marmara diğer bölümler eklendi ve bu bölümler büyük ölçüde kendilerini kabul ettirdiler, sorunlarını çöz-

düler, bilimsel camiada varlıkları kabul edilir hale geldiler ama şimdi yeni bölümler geldi. O bölümler açısından bakıldığı zaman durum değişik. Şimdi ben kendim için ben Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde bölüm başkanıyım. Nitelikli eleman bulmakta çok büyük zorluk çekiyorum gerçekten. Asistan, asistanlık kadrosu ister misiniz dedikleri zaman, önce bakıyorum tabi kadro istemeden önce, bu kadroyu hak edecek insan var mı etrafta varsa talep ediyorum, Çünkü yeni uygulamaya göre siz istesiniz istemeseniz de not ortalamalarıyla bazı insanlar girebiliyorlar. Yani ben Ankara'da bölümüme araştırma görevlisi almak için zorlanırken yeni kurulan üniversitelerin nitelikli eleman ihtiyaçlarını Türkiye'deki bölümlerimiz piyasasından, tırnak içerisinde, giderebilmeleri çok zor gerçekten çok zor. Ne oluyor? Şu oluyor; yani öğretim elemanların eksiklikleriyle karşı karşıya kalıyorlar bu bölümlerimiz.

Örnek vereyim; Zonguldak Karaelmas Üniversitesi'nde çalışma ekonomisi bölümü var, öğretim üyesi sayısı ikiye indi, bir tanesi izim bölümlerimizden yetişen benim öğrencimdi bölüm başkanı, iri diğer bölümlerden takviye ile 2 öğretim üyeleri var. YÖK, geçen sene öğrenci alımlarını durdurdu. Karaelmas Üniversitesi öğretim üyesi eksikliğinizi giderirseniz tekrardan size öğrenci alacağım, dedi. u anda edilgen durumdalar. Bir başka büyük sayılabilecek kentimiz, bölüm başkanı aramızdadır herhalde sakıncası yoktur. Antalya zun zaman olmuş olmakla beraber 3 öğretim üyesine sahip ve öğretim üyeleri de zannediyorum ki bir ya da iki tanesi bizim bölümünden gelen hocalar, yani asli olarak bizim bölüm öğretim üyesi Jeğil. İşletme bölümünden çalışma ekonomisi bölümüne transfer ediliyor. 4 sene sonra işletme bölümlerinde daha iyi bir mevki bulunduğu zaman, kendi bölümüne gidecek, bu çok önemli. Bu iki bölümü örnek olarak verdim yakından bildiğim için verdim, ama bu bölümlerde bu sorunların sınırlı olduğunu düşünmüyorum, dola-

yısıyla bizim için bu şey imdat işaretidir, yani bu bölümlerin, yeni kurulan bölümlerin, eleman temini ve bu elemanların yetiştirilmesi sorunu, tüm bölümler camiamızın bir sorunudur. Bütün diğer sorunlarımızın da bence öncesindedir.

Biz bu sorunları çözemezsek 10-15 yıl sonra tüm Türkiye'deki çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri bölümünün akademik ortalaması günümüze göre çok düşecektir. Yani örnek olarak söylüyorum günümüzde 80'se, bu ortalamamız 50'ye düşecektir. Bu bizim göğüsleyebileceğimiz bir şey değildir, yani 30 yıl çaba gösterip kendimizi Türkiye'de sosyal bilimler camiasına kabul ettirdikten sonra, böyle bir düşüşü yaşama lüksümüz bizim yoktur. Bunun çözüm yollarını bizim arayıp bulmamız lazım, ama nasıl tespit edebiliriz?

Diğer yandan bunlar bizim meslektaşlarımızdır, buraya girecek olan arkadaşlarımız da, bizim potansiyel meslektaşlarımızdır bizim. Söylüyorum ben bir madalyanın iki yüzü gibi, ben hem siyasalın bir ferdiyim hem bu camianın ferdiyim. Onlar da öyleler, dolayısıyla bizim bu sorunu çözmemiz için ne yapabileceğimiz noktasında ciddi biçimde kafa yormamız lazım.

Tabi ki bu üniversitelere yeni alınan öğretim elemanlarının yetiştirilmesi karşımıza önemli bir gündem maddesi olarak çıkmaktadır. Lisansüstü eğitim programlarında bu arkadaşların yetiştirilmesi, o kendi üniversitelerinin değil, büyük yerleşik üniversitelerin bir sorunudur. Biz bunu yapabilecek olanağa sahip miyiz? Kısmen sahibiz bence, bu zaten bizim lisanstan, ikinci öğretimden, yaz okulundan, başka şeylerden, araştırmalarımızdan kaynaklanan belirli bir iş yükümüz var. Evet bizim master, yerleşik üniversitelerden söz ediyorum, master doktora programlarımız var ama özel olarak yeni açılan üniversitelerdeki arkadaşlarımızın yetiştirilmesine yönelik programlar değildir. Yani ben bizim lisansüstü programlarımızı bu amaçla tek-

rar gözden geçirip yeni baştan ilavelerde bulunabiliriz, değişiklikler yapabiliriz, bu sorunu çözer mi? Bu, sorunu kısmen çözer, yani bu bölümlerdeki öğretim elemanı arkadaşlarımızın, dostlarımızın biraz daha iyileşmelerine katkıda bulunur ama bizim bölümler camiası olarak çözemeyeceğimiz sorunlar var...

Tunceli'de çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri bölümü açıldı. Yani Cumhuriyet'in başlangıç yıllarında bile sanayi kuruluşları için yer aranırken bile rasyonel tercihler yapılıyordu. Yani Ankara'da, İstanbul'da, Bursa'da çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri bölümü elbette ama Tunceli'de ne işçi-işveren ilişkisi var ne işçi sendikası var ne işveren şeyi var ne öğrencilerin staj yapabileceği yerler var ne de daha önemlisi ne de bu alanda eğitim yapılabilecek toplumsal ve kültürel ortam var. Biliyoruz küçük yerlerde, yerel düzeylerde nasıl değişkenlerin devreye girdiğini. Tunceli'ye gitmeye gerek yok yani. Arkadaşlarımız söz ediyorlar bölüm başkanı arkadaşlar yani Ankara, İstanbul, İzmir dışındaki kentlerde yerel boyutta ne tür sorunlar yaşadıklarını ve sorunları çözmek için çaba gösterdiklerini arkadaşlarımız anlatıyorlar. Dolayısıyla bizim yapamayacağımız şeyler de var ve bu eğilim korkarımki devam ediyor.

Dün arkadaşlarla konuşurken, şuralarda da açılmış diye, yeni şeyler yükler geldi, yani bu ne olacak, yani bir sınırı olduğunu da düşünmüyorum ben, yani bu 36 oldu, 12 tane 5 yılda bir sonraki 5 yılda 20 tane açılacak gibi, nereye kadar, bu bölümler camiamıza çok zararlı bence. Hiç değilse bir yerde tutabilmek için elimizden acaba bir şeyler gelir mi, yani bağları olan arkadaşlarımız bu bağları kullanabilirler mi, biz bir şeyler yazabilir miyiz, karar alabilir miyiz? Hiç değilse bu noktada durup mevcut bölümlerimize destek olmak mümkün olduğunca destek olmak, yani bir master doktora programının yetişmelerine katkıda bulunmak belki arada bir derse giderek, seminer programlarına katılarak, konferansa giderek bö-

lümlerimize destek olmak boynumuzun borcudur, diye ben doğru-
su düşünüyorum.

Tabi bu Toker hocamızın da gayet güzel özetlediği gibi bizim 76. Yılındayız, biz eğer 1936'da Kessler'in İstanbul İktisat'ta ders verme-
siyle bölümlerimizin geleneğini başlatırsak 76. yıl, bölümlerimizin
kurulmasının da 30. Yılı. Eğer biz bu geleneği sürdürmek istiyorsak
bu geleneği sürdürebilecek bir öğretim kadrosuna da sahip olmamız
lazım, yani ben korkuyorum. Korkarım ki eğer bu şekilde devam
ederse şu anda tutulabilir ama bu şekilde devam edecek olursa 5
sene sonra 10 sene sonra gerçekten tutamayız bu gelişmeyi ve bö-
lümümüzün ortalaması çok düşer.

Yani hatırlayın bölümlerimizin eski hocaları hatırlayacaklardır,
biz bu bölümleri ne kadar tartışmaların içerisinde geçirerek getir-
dik. Toker hocam söyledi, YÖK'ten bu bölümlerin gereksiz olduğu,
çünkü bağımsız çalışma alanlarının olmadığı tartışmaları bizim yıl-
larımızı aldı. Onun için ben bugün çarpıcı bir biçimde, bu sorunun
yakıcılığını karşınıza bölümümüzün gündemine getirmek istedim.
Yoksa benim hazırlıklarım daha çok 5 sene önce yapmış olduğum
değerlendirmelerin günümüze uzatılması şeklinde olacaktı.

Eğer tartışma bölümümüzde herhalde tartışma bölümümüz ola-
cak değil mi? Tartışma bölümümüzde benim bugün belirttiğim bu
yakıcı soruna ilişkin tartışmalarınız, katkılarınız elbette olursa, ben
getirmiş olayım gündeme ama benden daha fazla deneyimli olan
hocalarımız var, yeni açılan bölümlerimizin hocaları var aramızda,
meslektaşlarımız var, bunları tartışalım, elimizden geleni yapalım ve
bu değişikliği bir son verelim derim.

Onun dışında soruları da tartışma bölümünde sorularınız olursa
ben orda diğer konulara ilişkin görüşlerimi aktarmaya çalışırım.

Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.

Yeni Kurulan Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümleri'nde Eğitimin Mevcut Durumu ve Geleceği

Doç. Dr. Gürol ÖZCÜRE - *Ordu Üniversitesi*

Sayın Oturum Başkanım, Prof. Dr. Toker Dereli, Sayın panelistler, değerli çalışma arkadaşlarımız ve değerli konuklar, sizleri, Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü adına selamlıyorum.

Burada yetişmemizde önemli katkıları olan yüksek lisans ve doktora hocam Prof.Dr.Toker Dereli ile aynı oturumda bulunmaktan büyük memnuniyet duyduğumu belirterek ve kendisine sonsuz en derin saygılarımı sunarak ve 14. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölüm Toplantısı'nı düzenleyen ve Kongre'ye ev sahipliği yapan İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'ne bize bu panel dolayısıyla durumumuzu açıklama ve sorunlarımızdan bahsetme imkanı verdikleri için çok teşekkür ediyorum.

Bildiğiniz gibi, Devlet Üniversiteleri'nde günümüz itibariyle kurulmuş İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Fakültesi ve Siyasal Bilimler Fakültesi'ne bağlı olarak, lisans düzeyinde “örgün eğitim” veren 22 fakültede I. Öğretim yapan “Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri-ÇEEİ” bölümümüz bulunmaktadır. Bu bölümlerimizin 17'sinde ayrıca, II. Öğretim de yapılmaktadır. Uzak-tan Öğretim yapan 2 ve 1 Açık Öğretim yapan fakültemizde de bölümümüz bulunmaktadır. Lisans düzeyinde “Uzaktan Eğitim” veren bu 2 fakültenin (Sakarya-İİBF ve İstanbul Ün. İktisat Fk.)

olduğu, “Açık Öğretim” veren 1 fakültenin de (Anadolu Ün-İktisat Fk.) bünyesinde kurulduğu görülmektedir. Böylece, mevcut 24 bölüme (Açık Öğretim hariç) lisans düzeyinde her yıl merkezi sınav ile 3.289 öğrenci alınmaktadır. Bu bölümlerimizde öğrencilere “Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri” lisans eğitimi formasyonu kazandırma yanında meslek edinmeleri konusunda da yardımcı olunmaktadır.

Bunlardan başka diğer üniversitelerimiz bünyesindeki İİBF’lerde kurulan 11 bölümümüzün ise (YÖK’ten bölüm açılması tekliflerine olumlu yanıt alarak) açılmış, ancak, öğrenci alımı için fiziki eğitim-öğretim koşullarının ve eğitim-öğretim kadrolarının tamamlanması hazırlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Bu üniversitelerimize bağlı fakülteler ile bölümlerimizin alfabetik sırayla;

- 1-) Adnan Menderes Ün. (Aydın)-Nazilli İİBF, ÇEEİ Bölümü,
- 2-) Balıkesir Ün.-İİBF, ÇEEİ Bölümü,
- 3-) Celal Bayar Ün. (Manisa), İİBF, ÇEEİ Bölümü,
- 4-) Fırat Ün. (Elazığ), İİBF, ÇEEİ Bölümü,
- 5-) Gaziosmanpaşa Ün. (Tokat), İİBF, ÇEEİ Bölümü,
- 6-) Kırklareli Ün., İİBF, ÇEEİ Bölümü,
- 7-) Mustafa Kemal Ün. (Adıyaman), İİBF, ÇEEİ Bölümü,
- 8-) Namık Kemal Ün. (Tekirdağ), İİBF, ÇEEİ Bölümü,
- 9-) Rize Ün., İİBF, ÇEEİ Bölümü,
- 10-) Tunceli Ün., İİBF, ÇEEİ Bölümü,
- 11-) Yüzüncü Yıl Ün. (Van), İİBF, ÇEEİ Bölümü olduğu görülmektedir.

Bu üniversitelerimizden Kırklareli, Adnan Menderes-Nazilli İİBF ve Fırat Üniversitesi'nde kısa sürede eğitim öğretime başlanması mümkün görülmektedir. Bu Bölümler en az 3 Yrd.Doç.Dr. düzeyinde kadrolu öğretim üyesi bulunması koşulunu yerine getirdikten sonra öğrenci alabilecektir.

Yüksek lisans ve doktora programı açılması konusunda YÖK'ün aradığı kriterler ise; Yüksek lisansta en az 1 kadrolu profesör ve 1 Doçent ile 3 Yardımcı doçent, ya da en az 2 Doçent ve 3 Yrd. Doçent koşulu aranmaktadır.

Tablo 1: I. Öğretim Şeklinde Örgün Eğitim Veren ve Açık (Öğr. Almamış) ÇEEİ Bölümleri: (Taban Puan Durumu, Öğrenci Kontenjanları, Öğretim Üyesi Sayıları ile Bölüm Kongremize Katılım Durumu (2011 Haziran)

ÜNİVERSİTE Adı ve Bölümümüzün Bağlı Olduğu Fakülte ve Eğitim-Öğretime Açık mı? (Evet/Hayır), Taban Puan ve Öğrenci Kontenjanı	ÜNİVERSİTE Adı ve Eğitim Öğretim Durumu					
	Prof.	Doç.	Yard. Doç.	Dr./ Öğ. Gör	A r ş . Gör.	TOPLAM
1-) Adnan Menderes Ün.- Aydın-Nazilli İİBF-(Hayır)	-	-	1/3	-	-	1/3
2-) Akdeniz-Antalya-İİBF- (Evet); Taban Puan: 341, 818 Öğr.Kontenjanı: 57	1/1	-	1/2	-	-	2/3
3-) Anadolu-İİBF- Eskişehir-(Evet); Taban Puan: 361, 890 Öğr. Kontenjanı: 77	3/8	4/6	4/5	-	4/4	15/23
4-) Ankara-Siyasal (Evet); Taban Puan: 413, 898 Öğr. Kontenjanı: 77	4/8	2/4	0/4	0/1	4/13	10/30

5-) Atatürk-Erzurum-İİBF- (Evet); Taban Puan: 303, 416 Ö.Kont: 57	1/1	1/1	2/3	-	-	4/5
6-) Balıkesir-İİBF (Hayır)	1/1	-	-	-	-	1/1
7-) Bülent Ecevit- Zonguldak-İİBF-(Evet); Taban P.: 305, 453 Öğr. Kontenjanı: 88	1/1	-	0/1	-	0/1	1/3
8-) Cumhuriyet-İİBF-Sivas (Evet); Taban Puan: 299, 342 Öğr.Kont: 82	0/2	-	1/3	0/2	1/4	2/11
9-) Celal Bayar-İİBF (Hayır)	-	-	0/1	-	-	0/1
10-) Çanakkale 18 Mart- Biga İİBF (Evet); Taban P: 317, 465 Öğr.Kont: 88	-	1/1	3/5	-	2/4	6/10
11-) Dokuz Eylül-İİBF- İzmir (Evet); Taban Puan: 369, 224 Öğr.Kontenjanı: 108	5/7	2/4	2/5	-	7/12	16/28
12-) Fırat-Elazığ-İİBF- (Hayır)	-	-	1/2	-	-	1/2
13-) Gazi-İİBF-Ankara (Evet); Taban Puan: 377, 025 Öğr.Kontenjanı: 113	0/6	2/5	1/3	-	11/16	14/30
14-) Gaziosmanpaşa-Tokat- İİBF (Hayır)	-	-	1/2	-	-	1/2
15-) İstanbul-İktisat (Evet); Taban Puan: 377, 995 Öğr. Kont.: 103	4/7	1/2	4/6	1/1	13/13	23/29
16-) Karadeniz Teknik- Trabzon-İİBF-(Evet); Taban Puan: 323, 919 Öğr. Kont: 77	1/1	-	0/3	0/1	4/6	5/11
17-) Kırklareli-İİBF (Hayır)	0/1	-	2/3	-	3/7	5/11

18-) Kocaeli-İİBF-İzmit (Evet); Taban Puan: 346, 998 Öğr.Kont.: 103	1/2	1/2	4/7	-	0/8	6/19
19-) Marmara-İİBF- İstanbul (Evet); Taban Puan: 379, 365 Öğr.Kont.: 88	1/3	0/3	0/4	1/4	1/9	3/23
20-) Mersin-İİBF (Evet); Taban Puan: 325, 811 Öğr. Kont.: 41	-	0/1	1/2	-	-	1/3
21-) Muğla-İİBF (Evet); Taban Puan: 326, 148 Öğr. Kont.: 67	1/1	0/2	0/5	-	2/3	3/11
22-) Mustafa Kemal- Adıyaman-İİBF (Hayır)	-	-	0/1	-	-	0/1
23-) Namık Kemal- Tekirdağ-İİBF (Hayır)	-	0/1	0/1	-	2/2	2/4
24-) Ordu-Ünye İİBF (Evet); Taban Puan: 301.085 Öğr.Kont.: 57	-	1/1	2/4	-	-	3/5
25-) Pamukkale-Denizli- İİBF-(Evet); Taban P.: 327, 088 Öğr.Kontenjani: 72	-	1/1	2/6	-	0/2	3/9
26-) Rize-İİBF (Hayır)	-	-	-	-	0/5	0/5
27-) Sakarya-Adapazarı- İİBF-(Evet); Taban Puanı: 329, 480 Öğr.Kontenjani: 123	0/4	-	8/12	-	5/8	13/24
28-) Süleyman Demirel- İsparta-İİBF-(Evet); Taban Puan: 318, 429, Öğr. Kontenjani: 67	0/1	1/2	0/2	-	0/4	1/9
29-) Trakya-Edirne-İİBF- (Evet); Taban Puan: 323, 288, Öğr.Kontenjani: 57	-	0/1	0/3	-	2/2	2/6
30-) Tunceli-İİBF (Hayır)	-	-	0/1	-	1/3	1/4
31-) Uludağ-Bursa-İİBF- (Evet); Taban Puan: 351, 322 Öğr.K.: 103	2/4	1/4	1/3	0/1	7/11	10/23

32-) Yalova-İİBF (Evet); Taban Puan: 321, 188 Öğr. Kont.: 47	0/1	1/2	4/4	0/1	1/3	7/10
33-) Yüzüncü Yıl-Van-İİBF (Hayır)	-	-	0/1	-	1/1	1/2
TOPLAM	26/60	19/43	43/105	2/11	71/141	163/359

Devlet Üniversitelerinde lisans düzeyinde "II. Öğretim" yapan 17 fakülte bünyesinde ÇEEİ bölümü bulunmaktadır.

Tablo 2: II. Öğretim Şeklinde Örgün Eğitim Veren ÇEEİ Bölümlerinin Üniversite Adları, Bağlı Oldukları Fakülteler, Taban Puan Durumu, Öğrenci Kontenjanları, Öğretim Üyesi Sayıları ile Bölüm Kongremize Katılım Durumu (2011 Haziran)

ÜNİVERSİTE	ÜNİVERSİTE					
Adı ve Bölümümüzün Bağlı Olduğu	Adı ve Eğitim Öğretim Durumu					
Fakülte ve Eğitim-Öğretime Açık mı? (Evet/Hayır), Taban Puan ve Öğrenci Kontenjanı	Prof.	Doç.	Yard. Doç.	Dr./ Öğ. Gör.	Arş. Gör.	TOPLAM
1-) Anadolu-İİBF-Eskişehir- (Evet); Taban Puan: 342, 882 Öğr. Kontenjanı: 77	3/8	4/6	4/5	-	4/4	15/23
2-) Atatürk-İİBF-Erzurum-(Evet); Taban Puan: 295, 901 Öğr.Kont: 57	1/1	1/1	2/3	-	-	4/5
3-) Cumhuriyet-İİBF-Sivas (Evet); Taban Puan: 291, 152 Öğr.Kont: 82	0/2	-	1/3	0/2	1/4	2/11
4-) Çanakkale 18 Mart-Biga İİBF (Evet); Taban P.: 305, 949, Öğr. Kont: 88	-	1/1	3/5	-	2/4	6/10
5-) Dokuz Eylül-İİBF-İzmir (Evet); Taban Puan: 349, 336 Öğr. Kontenjanı: 108	5/7	2/4	2/5	-	7/12	16/28
6-) Gazi-İİBF-Ankara (Evet): Taban Puan: 365, 538 Öğr.Kontenjanı: 113	0/6	2/5	1/3	-	11/16	14/30
7-) İstanbul-İktisat (Evet); Taban Puan: 365, 076 Öğr.Kont.: 103	4/7	1/2	4/6	1/1	13/13	23/29

8-) Karadeniz Teknik-İİBF-Trabzon-(Evet); Taban Puan: 307, 367 Öğr.Kont: 77	1/1	-	0/3	0/1	4/6	5/11
9-) Kocaeli-İİBF-İzmit (Evet); Taban Puan: 325, 911 Öğr.Kont.: 103	1/2	1/2	4/7	-	0/8	6/19
10-) Marmara-İİBF-İstanbul(Evet); Taban Puan: 365, 606 Öğr.Kont.: 88	1/3	0/3	0/4	1/4	1/9	3/23
11-) Ordu-Ünye İİBF (Evet); Taban Puan: 290, 840, Öğr.Kont.: 57	-	1/1	2/4	-	-	3/5
12-) Pamukkale-İİBF-Denizli (Evet); Taban P.: 313, 911 Öğr. Kontenjanı: 72	-	1/1	2/6	-	0/2	3/9
13-) Sakarya-İİBF-Adapazarı (Evet); Taban Puanı: 312, 504 Öğr. Kontenjanı: 123	0/4	-	8/12	-	5/8	13/24
14-) Süleyman Demirel-İİBF-Isparta (Evet); Taban Puan: 304, 892, Öğr.Kontenjanı: 67	0/1	1/2	0/2	-	0/4	1/9
15-) Trakya-İİBF-Edirne (Evet); Taban Puan: 309, 613, Öğr. Kontenjanı: 57	-	0/1	0/3	-	2/2	2/6
16-) Uludağ-İİBF-Bursa (Evet); Taban Puan: 331, 350 Öğr.K.: 103	2/4	1/4	1/3	0/1	7/11	10/23
17-) Yalova-İİBF (Evet); Taban Puan: 307, 202, Öğr.Kont.: 47	0/1	1/2	4/4	0/1	1/3	7/10

Yine, Devlet Üniversitelerinde lisans düzeyinde “uzaktan eğitim” veren 3 fakülte bünyesinde ÇEEİ bölümü bulunmaktadır.

Tablo 3: Uzaktan Eğitim Veren ÇEEİ Bölümleri

ÜNİVERSİTE Adı ve Bölümümüzün Bağlı Olduğu Fakülte ve Eğitim-Öğretime Açık mı? (Evet/Hayır)	ÜNİVERSİTE Adı ve Eğitim Öğretim Durumu				
	Puan	Öğr. Kontenjan Sayısı	Taban Puan	T a v a n Puan	TOPLAM
1-) İstanbul Ün. İktisat Fk.-(Evet)	TM-1	103	259, 334	350, 515	- 1/3
2-) Sakarya-İİBF (Evet)	TM-1	103	229, 836	292, 113	- 2/3
3-) Anadolu-Açık Öğretim (Evet)	TM-1	-	160, 877	304, 293	15/23

ORDU ÜNİVERSİTESİ, ÜNYE İİBF, ÇEEİ BÖLÜMÜ ÖRNEĞİ (SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ)

Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Karadeniz Teknik Üniversitesine bağlı olarak 03.07.1992 tarihinde yürürlüğe giren 3837 sayılı Kanun ile kurulmuş, mülkiyeti Tarır Kredi Kooperatifleri Merkez Birliğine ait Ünye Dinlenme Tesislerinde 1994-1995 öğretim yılında İşletme Bölümüne öğrenci alınmak suretiyle faaliyete geçmiştir. Fakültemiz 02.05.2001 tarih ve 2001/2553 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği, Ondokuz Mayıs Üniversitesine, 17.03.2006 tarihli resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5467 sayılı kanun gereği ise Ordu Üniversitesine bağlanmıştır. 2012 Yılı itibarı ile Fakültemiz Yerleşkesinin Üniversitemize devir işlemleri henüz tamamlanamamıştır. Kiralık olarak günümüze kadar eğitim amacıyla yapılmayan bir bina tadilat yapılarak eğitim verilir hale getirilmiş ve 16 yılı aşkın bir süredir Fakültemizde İşletme ve İktisat bölümlerinde eğitim verilirken, daha sonra açılan II. Öğretim bölümlerine son dönemde Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü ile Kamu Yönetimi Bölümleri eklenmiş ve bu dört bölümde günümüz itibarıyla eğitim öğretim faaliyetleri yürütülmektedir. Ayrıca Yükseköğretim Kurulu'ndan

Maliye ve Uluslar arası İlişkiler Bölümleri için de onay alınmış, gerekli akademik altyapı hazır hale geldikten sonra bu bölümlere de öğrenci alınacaktır.

Fakültemizde 2011-2012 öğretim yılı itibarı ile İşletme Bölümünde 660, İktisat Bölümünde 669 Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde 221, Kamu Yönetimi Bölümünde 38 olmak üzere toplam 1588 öğrenci öğrenim görmektedir. Bu öğrencilerin 751'i ikinci öğretim programlarında öğrenim görmektedir.

Fakültemizde 2010-2011 öğretim yılında, işletme bölümünden 72, iktisat bölümünden 74 öğrenci olmak üzere toplam 146 öğrenci mezun olmuştur. Bu sayılarla birlikte kurulduğu günden bugüne İşletme Bölümünden 735, iktisat bölümünden 609 ve toplamda 1344 öğrenci mezun olmuştur.

Fakültemiz 11700 m²'lik bir alan üzerinde 6400 m²'lik bir kapalı alan içerisinde faaliyetlerini sürdürmektedir. İçerisinde idare binası, sosyal tesisler (Konferans salonu, mutfak, yemekhane, öğrenci kantini) ve içinde derslikler ile öğretim elemanı bürolarının bulunduğu hizmet binasından oluşmaktadır. Konferans salonu 250 kişi kapasiteli olup, her türlü etkinliğe cevap verebilecek niteliktedir. Yerleşke içinde ayrıca, atıl durumda 2 katlı lojman binası da bulunmaktadır.

Derslikler binasının içinde 15 adet dershane, 1 adet bilgisayar laboratuvarı, 1 kütüphane ve 1 adet de okuma salonu bulunmaktadır. Yerleşke içinde ayrıca amfi tiyatro, voleybol ve basketbol sahaları ile oturma alanları mevcut bulunmaktadır.

Fakültemiz Ünye'ye 5 km mesafede olup, gerek Ordu, gerekse Samsun yönüne ulaşım düzenli olarak işlemektedir. Ünye ilçesi Samsun'a 88 km, Ordu'ya 65 km mesafede olup 76000 nüfus barındırmaktadır.

Fakültemizde İktisat Bölümünde 5, İşletme Bölümünde 4, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde 5, Kamu Yönetimi Bölümünde 4 ve 2547 sayılı kanunun 13/b maddesi uyarınca görevli 1 öğretim üyesi ile birlikte toplam 18 öğretim üyesi, 2 öğretim görevlisi ve 9 araştırma görevlisi bulunmaktadır. Ayrıca 2547 sayılı kanunun 35. Maddesine göre diğer üniversitelerde görevlendirilmiş 7 araştırma görevlimiz bulunmaktadır. İdari personel sayımız 29 olup, bu personelin 12'si memur, 3'ü daimi işçi, 6'sı geçici işçi 3'ü temizlik işçisi ve 5 adet özel güvenlik görevlisidir.

Yeni kurulan ve 2010-2011 yılında 57'şer öğrenci ile I. ve II. Öğretim olarak eğitim-öğretim vermeye başlayan bölümümüzde 1 Doçent ve 4 Yrd. Doçent ile biri yurtdışında MEB Bursu ile İngiltere'de 1 Arş. Gör. ve İstanbul Üniversitesinde ÖYP'den doktora yapan 1 Arş. Gör. İle Marmara Üniversitesi ÇEEİ Bölümünde Yüksek Lisans yapan 1 Arş. Görevlimiz bulunmaktadır. Ancak Bölümümüz bünyesinde Arş. Görevlisi bulunmamaktadır. Bunun büyük eksikliği duyulmaktadır. Bu eksikliği gidermemizin tek yolu Yüksek lisans Programı açmamızdır. Böylece, Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP) kadrosunda aldığımız Arş. Görevlilerinin en azından Yüksek Lisans eğitimleri boyunca bölümlerimizin öğretim elemanı açığının kapatılması sürecinde katkı yapacaklarını düşünmekteyiz. Elbette doktora eğitimlerini daha gelişmiş üniversitelerimizde tamamlamalarında yarar görmekteyiz.

Bizim, Anadolu'da kurulu Devlet üniversiteleri arasında "Üniversiteler Arası İşbirliği Programı" (UNİP) adlı bir işbirliği programımız var. Bu eksikliklerimizi diğer Bölge üniversiteleri ile işbirliği yaparak karşılayarak İktisat Yüksek Lisans programını açmıştık. Şimdi ÇEEİ Yüksek Lisans Programı teklifimizi de bu kapsamda hazırlayarak karşı üniversite ile protokol imzalanması için Rektörlü-

ğümüze sunduk. Doktora programları için de bu işbirlikleri yapılabilir düşüncesindeyiz.

Fakültemizin Misyonu

İktisadi ve İdari Bilimler alanında evrensel ölçülerde bilgi üretmek, Atatürk İlke ve devrimlerine bağlı, cumhuriyetin değerlerini özümsemiş, bilimsel ufku geniş, çağdaş birikimlerle donatılı genç bireyler yetiştirmek.

Fakültemizin Vizyonu

Fakültemiz araştırma ağırlıklı ve yöre halkı ile iç içe bir fakülte modelini benimsemektedir. Bu bağlamda yapılan eğitim-öğretim ve diğer faaliyetlerin bir diğer amacı, bölge ve ülke insanımızın yaşam kalitesini yükselmesi, ufkunu genişletmesidir. Bunun sonucunda bilgi üretiminde, kültürel, sosyal ve sportif etkinliklerde önde gelen Türkiye’de ve Dünyada mezunları saygın ve tercih edilen ve aranan, paydaşlarının ihtiyaçlarını kaliteli ve etkin çözümlerle karşılayan bir fakülte olmaktadır.

Eğitim-Öğretim

Öğrencileri evrensel değerlere sahip, sorumlu ve kendini devamlı geliştiren bireyler olarak yetiştirmek,

- Öğrencileri devamlı araştırmaya yönlendiren öğretim metodlarını kullanmaya yönlendirmek.
- Öğrencilere bedensel ve ruhsal gelişimlerine katkıda bulunacak, toplumsal, kültürel, sağlık ve spor hizmetlerini en iyi biçimde sunmak,
- Disiplinler arası işbirliğine dayalı çağdaş eğitim programları sunmak,

- Öğrencilere mezuniyet sonrası ulusal kalkınma çabalarına etkili bir biçimde katılacakları, yüksek kalitede bir eğitim sunmak,
- Ulusal ve uluslar arası öğrenci değişim ortamları yaratmak,
- Bütün lisans ve y.lisans programlarını uluslararası ölçülere uyumlu hale getirmek.

Araştırma

Araştırmacılar için özgür ve üretken bir çalışma ortamı hazırlamak.

- Bilimsel olarak gelişmiş Fakülteler platformunun ve araştırma ağlarının önemli bir üyesi olmak,
- Çağdaş bilimsel ve teknolojik bilginin oluşmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunmak,
- Bilimsel yöntem ve araştırma tekniklerinden yararlanarak insanlık için yararlı bilimsel ve teknolojik yenilikleri kullanan ve üreten, nitelikli araştırma projeleri planlayan, yürüten ve ulusal ve uluslar arası kuruluşlardan destek alarak topluma yararlı hizmete dönüştüren bir fakülte olmak.

Yönetişim, Yönetim Süreçleri ve İdari Hizmetler

- Fakültemiz bütün birimlerinde iyi bir yönetim sağlamak ve bütün birimleri yapıcı ilişkiler içinde güçlü bir fakülte haline getirmek,
- Fakültenin akademik ve idari personeli ile öğrencilerin görüş ve önerileri de dikkate alınarak yönetim sürecine daha fazla katılımını sağlamak,

- Kısa ve uzun vadede stratejik planlar ve uygulamalar yapmak,
- Kurumsal ve bireysel performansı, nesnel, geçerli ve güvenilir yöntemlere dayalı olarak değerlendirmek,
- Kurum içi ve kurum dışı iletişim süreçlerinin etkinliğini artırmak.

Toplumla ve Sektörle İlişkiler ve Uluslararası İlişkiler

- Fakültenin hedeflerine ulaşabilmesi için kamu ve özel sektör kuruluşları ve uluslararası kuruluşlar işe güçlü ilişkiler kurmak,
- Bölgesel, ulusal ve uluslar arası düzeyde toplum ve sektörlerle ilişkilerde etkin bir rolü üstlenerek, bilimsel ve toplumsal sorumluluk projeleri aracılığı ile yaşam niteliğinin yükselmesine yardımcı olmak,
- Yöre halkını toplumsal ve kültürel anlamda güçlendirmek,
- Bilimsel gelişmelerin toplum yaşamında, devlet yapısı içerisinde, sanayide ve özel sektörde yaygın olarak kullanılmasına önderlik etmek.

SORUNLARIMIZ

Sorunlarımızı;

- Yönetim (Dekan, Yönetim Kurulu ve diğer yönetim ile ilgili sorunlar) ve Kurullara katılım...ve benzerleri açısından henüz akademik ve idari işleyişin oturmaması,
- Kadro oluşturmada yaşanan sorunlar, lisans eğitiminde zorunlu 3 öğretim üyesi, yüksek lisansta 2 doçent, doktora profesör...bulmada karşılaşılan sorunlar,

- Yurt dışı inceleme-araştırma yapmak isteyen öğretim üyelerimizin görevlendirilmesinde, kongre ve diğer bilimsel etkinliklere katılım için izin alınmasında yaşanan sorunlar,
- Kütüphane, fotokopi gibi hizmetlerin verilmesi ve alınması sırasında yaşanan sorunlar (bu hizmetler hiç verilememektedir),
- Ders adları ve içeriklerinin bölüm ders programlarına eklenmesinde yaşanan sorunlar (Emek Tarihi, İnsan Hakları, AB Endüstri İlişkileri...ve benzeri dersler henüz seçmeli olarak açılmamıştır.Neden olarak derslik sıkıntısı gösterilmektedir)
- Öğrencilerin barınma durumu, öğrencilerin bir çoğuna devlet yurdu olanağı sağlanamamaktadır. Kız öğrencilerimiz için 160 kişilik, erkek öğrencilerimiz için de 250 kişilik bir yurt mevcuttur. Yurt kapasitesinin artırılmasına gereksinim duyulmaktadır.
- Erasmus, Farabi programlarından yararlanmada izin açısından ve TUBİTAK Bursları'ndan öğretim üyelerinin yararlanmalarında izin alınmasında karşılaşılan sorunlar,
- Arş.Görevlilerinin durumu, bünyede tutma mümkün olmamakta, gidip gelerek doktora yapmalarının da zor olması, ÖYP.ve benzerlerini fakülte bünyesinde tutacak yüksek lisans programlarının bir an evvel açılması gerekmekte,
- Üniversite dışı resmi işbirlikleri (İŞ-KUR, KOSGEB, Sendika Eğitimleri ve işbirliklerinde öğretim üyelerinin görev almasında yaşanan zaman kısıtları ve izin almada karşılaşılan diğer sorunlar.

Yüksek lisans açma konusunda YÖK kriterleri ağırlaştırmaktadır. FARABİ'ye öğretim üyesi değişimi açısından sıcak bakılmamaktadır.

Kısa süreli değişim programı kanımca da yeni kurulan bölümlerimizin ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. ERASMUS programı kapsamında işbirliği protokollerini yapma çalışmalarımızı yeni başlattık. Öğretim üyelerimiz yurtdışı konferansları konusunda bütçe sıkıntısı nedeniyle destek alamamaktadır. Ayrıca, YÖK'ün 3 aylık yurtdışı öğretim üyesi değişimi programında kabul alan öğretim üyesi arkadaşlarımızın görevlendirmelerinde sorun yaşanmaktadır. Yine dışarıdan öğretim üyelerinin bölümümüzde panel ve konferans gibi etkinliklerine destek sağlamakta güçlük yaşamaktayız. Dekan düzeyince yöneticilik yapan yönetici kadrolarımız, üniversitemiz bünyesindeki Ziraat ve Fen Edebiyat Fakültesi'nden sağlanabilmekte olup, bu da ders adlarının belirlenmesinde sorun yaratmaktadır. Biz de gelişmiş üniversitelerde açılmış benzer dersleri açma konusunda aşama aşama ilerlemeyi önce, 3. sınıf seçmeli derslerinin Senato onayından geçmesini, 4. Sınıfın bazı seçmeli derslerinin ise gelecek yıl senatoya gönderilmesi için beklemek yolunu seçtik.

2011-2012 öğretim yılı itibarı ile mevcut lisans öğrenci sayıları tabloya çıkarılmıştır.

	1.ÖĞRETİM			2.ÖĞRETİM			GENEL TOPLAM		
	K	E	T	K	E	T	K	E	T
İşletme	185	159	344	169	147	316	354	306	660
İktisat	196	147	343	183	143	326	379	290	669
Çalış.Ek.ve End. İliş.	86	26	112	77	32	109	163	58	221
Kamu Yönetimi	29	9	38				29	9	38
Toplam	496	341	837	429	322	751	925	663	1588

Fakültemize tahsis edilen kontenjanlarda doluluk oranı % 100 olarak gözükmemektedir. Fakültemize tahsis edilen lisans öğrenci kontenjanları, talep ettiğimiz kontenjanlardan fazla olmaktadır. İktisat bölümünde yürütülmekte olan yüksek lisans programı da açılmış ve. 2011-2012 öğretim yılı itibarı ile öğrenci sayımız 30 olmuştur.

Fakültemizde 2011-2012 öğretim yılı itibarı ile 16 öğretim üyesi, 2 öğretim görevlisi, 9 araştırma görevlisi ile eğitim öğretim faaliyetleri sürdürülmektedir. Mevcut öğretim elemanı sayıları tabloya çıkarılmıştır.

Kadro Ünvanı	Bölüm					Toplam
	İktisat	İşletme	Çal.Ek.ve End.İliş.	Kamu Yönetimi	13/b'ye Göre Görevli	
Doçent			1			1
Yrd.Doç.Dr.	5	2	4	4	1	16
Öğretim Görevlisi	1	1				2
Araştırma Görevlisi	3	6				9
Toplam	10	9	5	4	1	28

DEĞERLENDİRMELER İŞİĞİNDA 'SWOT' SONUÇLARI

Fakültemizin genel durumunu yansıtacak güçlü yönler, zayıflıklar, fırsatlar ve tehditler aşağıda verilmiştir:

Eğitim-Öğretim

GÜÇLÜ YANLAR

1. Akademisyenlere ve öğrencilere sunulan kütüphane ve e-kütüphane olanakları,

2. Köklü bir eğitim kurumu olması,

3. Öğrenciler ve öğretim kadrosu arasında güçlü ve yakın ilişki.

ZAYIFLIKLAR

1. Öğretim üyesi sayısının yetersiz olması,

2. Öğretim elemanlarının ders yüklerinin fazla olması,

3. Öğrenci sayısının fazla ve dersliklerin kalabalık olması,

4. Yabancı dil eğitiminin yetersizliği,

5. Araştırma görevlisi kadrolarının sürekliliği olmaması nedeniyle, akademik kadronun istenen biçimde artıp, gelişmemesi,

FIRSATLAR

1. Avrupa Birliği Eğitim Programları kapsamındaki gelişmeler (projeler, öğrenci ve öğretim üyesi değişimi, vb.),

2. Kamu ve özel sektör kurumları ile işbirliği olanakları.

TEHDİTLER

1. Barınma ve burs ihtiyaçlarının karşılanamamasından dolayı öğrencilerin olumsuz yönlendirilmelere açık olması,

2. Eğitim ve öğretim için ihtiyaç duyulan bütçe ve kadro sıkıntısının giderek artmasının yarattığı olumsuzluk,

3. Talep edilen kontenjanın çok üzerinde öğrenci alınması.

İYİLEŞTİRME KONULARI

Özdeğerlendirme çalışmalarının sonucunda 2012 ve sonraki yıllarda iyileştirme amaçlı stratejik eylemler ve eylem planlarının temel konuları uygun performans göstergeleriyle birlikte aşağıda ifade edilmiştir:

Eğitim-Öğretim İyileştirme Konuları

1. Nitelikli, öğretim elemanı sayısının artırılması,

2. Mevcut öğretim elemanlarına yurt içi ve yurt dışı eğitim olanaklarının sağlanması,

3. Eğitim teknolojilerinin geliştirilmesi ve öğretim üyelerince etkin kullanımının sağlanması, tüm sınıfların teknolojik donanımlı hale getirilmesi,

4. Yeni sınıfların oluşturulması
5. Temel ve yardımcı ders araçlar-gereçlerinin geliştirilmesi,
6. Kütüphanenin kullanımına uygun düzenlemelerin yapılması,
7. Ulusal ve uluslar arası öğrenci ve öğretim elemanı değişim programlarına katılımın artırılması,
8. Etkili bir genel ve mesleki yabancı dil eğitimi verilmesinin sağlanması,

Yukarıdaki iyileştirme konularına ilişkin olarak eğitim-öğretim ile ilgili göstergelerin tümü izleme çalışmalarında kullanılabilecektir.

ARAŞTIRMA

STRATEJİK HEDEFLER

Fakültemizin 2012 yılında “araştırma-geliştirme” alanındaki stratejik hedefleri aşağıdaki belirtilmiştir.

1. Kamu kurumları, özel sektör, sivil toplum kuruluşlarını ve diğer sektörel kuruluşlarla ilişkilerin proje bazında geliştirilmesi,
2. Sosyal bilimler alanında araştırma projelerine daha fazla önem verilmesi,
3. İktisadi kalkınmamıza katkı sağlayabilecek projelerin desteklenmesi,
4. Uluslararası programlara ve projelere etkin katılımın sağlanması,

5. Sempozyum, kongre ve konferanslar düzenlenmesi,

Benim söyleyeceklerim, şimdilik bu kadar, soru olursa tekrar cevaplamak üzere söz almak isterim. Teşekkür ederim.

Türkiye’de Sosyal Politika Bilimi Geleneği

Yrd. Doç. Dr. Faruk TAŞCI - *İstanbul Üniversitesi*

Öncelikli olarak katılımcılara, meslektaşlarıma ve hocalarıma teşekkür ediyorum. Akabinde Toker Dereli, Ahmet Makal ve Gürol Özcüre Hocalarımın temas ettikleri noktaya bir gazetede görmüş olduğum bir anekdotla girmek istiyorum.

Zannedersenem Tayvan’da gerçekleşmişti. Tayvan’da bir çocuk okulun ilk günü okula başlama sendromu yaşıyor. Bu sendromdan dolayı 3 veya 4. kata çıkmış. Pencereye gelip atlamayı düşünüyor. Hiç kimse çocuğu ikna edemiyor. Çocuk korkudan bu hale gelmiş. İtfaiye erleri de ikna etmeye çalışıyor fakat bir türlü olmuyor. Bir tane itfaiye eri çocuğun ailesini, yaşadığı çevreyi tetkik ediyor ve çocuğun ince damarını yakalıyor. İtfaiye eri örümcek adam kıyafeti giyerek çocuğa doğru yöneliyor. Çocuk itfaiye erine doğru koşuyor. Bu örnek bize, nitelik ve nicelik meselesinde bir kısım sosyal politikacılarda toplumu tanımama, bulunduğumuz kitleyi tanımamadan kaynaklanan nitelik problemi olduğunu düşünüyorum.

Gelelim sunuma...

Özellikle 76 yıllık bir geleneğimiz var bu gelenek nasıl Türkiye içine girdi? Sosyal politika bu geleneğin içine nasıl dâhil oldu? Yani sosyal politika bilim geleneğine nasıl girildi, nasıl gelişti, nasıl bir çerçeveye sahip oldu? Dolayısıyla 3 tane çerçevem var 3 ana başlığım var.

Birinci dönem olarak tasnif ettiğim dönem Türkiye’ye sosyal politikanın girişi; “Türkiye’ye sosyal politikanın girişi”ni özellikle tırnak içerisinde ifade etmek isterim. Türkiye’deki sosyal politika Batı’da ki

“yaşanmış hallerin” ürünü olarak ortaya çıkmış değil. Batı’da malum Sanayi Devrimi var. Bu Sanayi Devrimi’nin problemleri var. Bunları çözmeye yönelik hamleler var. Bu hamleler içerisinde sosyal politika bilimi denilen bir bilim 1911 yılında Almanya’da birkaç profesörün gayretleriyle ortaya çıkıyor. Dolayısıyla orada içten içe kaynaklı bir durum var, yaşanmış bir hal var. Türkiye’de bunun böyle olmadığını söyleyebiliyoruz.

1933 yılında Üniversite reformu oluyor. Bu dönemde Alman hocalar Türkiye’ye geliyor ve bunların sosyal politikayı Türkiye’ye “taşımaları” söz konusudur. Bu taşıyıcı da Gerhard Kessler’dır. Sosyal politika geleneğinin kurucusu değildir, taşıyıcısıdır. İşin bu tarafının açık açık rahatlıkla söylemek istiyorum.

İkincisi, burada Fındıkoğlu’nun söylediğimizi tasdik eden bir sözü var. Fındıkoğlu hocamız der ki; “Acaba Türkiye’deki sosyal politika bilimi mekanik ve taklitçi midir, yoksa organik ve sosyal meseleleri tetkik eden bir bilim midir?” Bilim acaba bu şekilde mi bu işin içine girmiştir diye sorar. Kendisi de cevap olarak ifade ettiğimiz yere temas eder. “Mekanik ve taklitçidir” der; dolayısıyla Fındıkoğlu hocamızın söylediğini toparlayacak olursak; Gerhard Kessler’dan sonra Türkiye’de oluşan bir sosyal politika var. Bu oluşum açıkçası bir geleneğin kendi içinde yani Türkiye içerisinde oluştuğunu göstermiyor. Sosyal politika geleneğinin Batı’dan Türkiye’ye taşındığını, girdiğini gösteriyor. Bunu özellikle vurgulamak istiyorum. Fakat bu şu anlama gelmiyor. Gerhard Kessler taşıyıcı ve taşıyıcılık dolayısıyla sosyal politika Türkiye’de problemlili demek olmuyor. Bundan bahsetmiyorum buradaki ayırıcı husus yani acaba Gerhard Kessler de Türkiye’ye sosyal politikayı taşıırken, acaba bahsettiğim o itfaiye eri gibi Türkiye toplumunu, Türkiye’deki sorunları bilme imkanı var mıydı? Sosyal politika geleneğini ortaya koyarken bunları bilme

şansı var mıydı? Yani Gerhard Kessler bir tohum getirdi Türkiye topraklarına ekti; acaba ektiği bu tohum bu toprakta istediğimiz kıvamda bir filiz, belirli bir süre sonra bir çınar, belirli bir süre sonra meyveler ve değişik fidanlar ortaya çıkabilecek miydi? Bu soruyu sormak için böyle bir noktaya temas ettim.

İkinci nokta ise böyle bir gelenek var; bu geleneğin taşıyıcılıkla girdiğini söyledik fakat bu gelenek belirli bir müddet sonra nasıl gelişti? Şimdi bir gelenekten bahsettiğimiz zaman bu geleneğin disiplin haline gelebilmesi için bu gelenek içerisinde belirli “ekoller”in oluşmasına ihtiyaç var. O ekollerde o geleneğin içerisinde büyümüş çınarlar gibiler, tabiri caizse şimdi baklığımız zaman şahsen burada iki temel ekolü görüyoruz. Birincisi İstanbul Üniversitesi’nden Sabahaddin Zaim ekolü, ikincisi ise Ankara Üniversitesinden Cahit Talas ekolüdür. Bu ikisi neden ekol oldu? Bunun üzerinde durmak istiyorum.

Ekol olabilmekten bahsetmek için birkaç noktaya temas etmek istiyorum. Öncelikli olarak ahlak meselesine değinmek istiyorum. Özellikle sosyal politikada ahlaktan bahsederken bir politikacının ya da bir hocanın ahlakiliği bizim için o hocanın teorikte söyledikleri ile pratikte yaptıklarının örtüşmesi ile ilgilidir. Yani bir sosyal politika geleneği içerisinde ekol olabilmenin ahlakiliği o ekolü ortaya koyanın pratiği ile teorininin birbiri ile örtüşmesiyle alakalıdır. Bunu hem Sabahaddin Zaim hoca da hem de Cahit Talas hocada görebiliyoruz. Söyledikleri ve yaptıkları birbirini tamamlayıcı şeylerdi. Ciddi manada ikisi de söyledikleri ile yaptıkları arasındaki irtibatı kurmada her şeylerini feda ediyorlardı.

İkincisi ekol olabilmeniz için otorite olmanız gerekiyor. Otorite olmaktan kastım şu; yani yeni alanlar açmanız gerekiyor veya yeni alanlar açmak noktasında bir ışık yaymanız gerekiyor. Bu noktayı da

yine hem Sabahaddin Zaim hocada hem de Cahit Talas hocada net olarak görebiliyoruz.

Üçüncüsü temsiliyet meselesi; temsiliyet noktasında sizin fikirlerinizi peşi sıra takip edecek bir öğrenci kitlesi ve yeni nesil hocalar yetiştirmezseniz, zincir kurmazsanız o ekolün uzağa gitme şansı yoktur. Dolayısı ile zincirde bir problem olacaktır. Peşi sıra aynı zihniyeti devam ettirecek bir temsiliyet şuuru da gerekir.

Son nokta bir geleneğin var olması gerekiyor başta da bahsettiğimiz gibi Gerhard Kessler'in taşıdığı bir gelenek var. Sabahaddin Zaim hoca Kessler'in taşıdığı gelenek içerisinde farklı bir aşırıya yöneliyor. Sabahaddin Zaim hoca daha çok "İslamî motifli" aşırılar yapıyor. Cahit Talas hoca ise daha çok "sınıfsal temelli" aşırılar yapıyor. İkisi de ekol, ikisi de sosyal politikanın içinde; fakat konuştukları dil, ortaya koydukları argümanlar bu anlamda farklılık taşıyor. Burada uzun uzun Sabahaddin Zaim hocanın ya da Cahit Talas Hocanın neden ekol olduğunu açıklamak için vaktimiz yok maalesef. Bu kadarla yetinmek durumunda kalıyoruz.

Gelelim 1980 sonrasına...

Acaba 1980 sonrasında sosyal politika bilimi nasıl bir seyir aldı? Burada sosyal politikada iki tane alan genişlemesi olduğunu söyleyebilirim. Birincisinde "çeşitlenme" söz konusu ikincisinde "farklılaşma" söz konusudur.

Çeşitlenmeden kastım şu: Sosyal politika biliminin özünden ayrılmadan, uygulamalarında bazı değişimlerin olmasıdır. Bu da özellikle bölümlerin isim değişikliği ve bir de dar anlamdan geniş anlama doğru sosyal politikanın kayması eğilimleridir. Dar anlamdan kastımızı daha çok işçi işveren ilişkileri üzerinden gelişen sosyal politikadır; geniş anlamdan kastımız çalışma hayatının dışında yok-

sulluk, sosyal dışlanma, sosyal yardım gibi konuların dâhil olmasıdır. Dolayısıyla çeşitlenme noktasında özünden kopmama, ama bunun dışında “form” olarak yeni alanlara kayma vardır.

Sosyal politikada farklılaşmada ise sosyal politikanın paradigma-sından kayma tehlikesi vardır. Sosyal politikanın içerisindeki insan kaynakları gibi veya bunun dışında sosyal politikanın başka bölümlerle etkilenecek pozisyonadaki durumlardan dolayı tehlike noktası vardır. Gerek çeşitlenme olsun gerek farklılaşma olsun, bölümlerimizin ve sosyal politikanın geleceği açısından çok korktuğumuz bir şey değildir. Korkmamamızın sebebi, sosyal politikanın disiplinler arası yapısından dolayıdır.

SORU VE TARTIŞMALAR

Prof. Dr. Ahmet Makal

Tamamlama ve düzeltme yapmak istiyorum. Bunlardan bir tanesini hocamız belirtti. Gerçekten, Orhan Tuna sosyal politika geleceğinde en önemli kişilerden bir tanesidir. Kesinlikle atlanmaması gerekir. Yani Orhan Tuna'nın o kadar zor dönemde o kadar cesur çıkışları olmuştur ki... Meselâ 1940 yılında, ikinci dünya savaşı koşullarında millî korunma kanunu uygulanırken-daha doğrusu ses çıkartmak mümkün değilken-(çünkü hem tek parti hem de savaş dönemi) Orhan Tuna'nın tek parti döneminin bu uygulamalarını eleştiren çok ciddi çıkışları vardır.

Ayrıca Orhan Tuna'nın çok özgün çalışmaları da vardır. Özellikle de İstanbul küçük sanayii üzerine... Dolayısıyla hiçbir biçimde atlanmaması gereken bir sosyal politikacıdır, kendisini saygıyla anmış olayım. İkinci mesele bu taşıyıcılık meselesi... Şöyle bir model (merkez ve çevre ülkeleri) içerisinde anlatacak olursak; yani bizim

çevre ülkeleri olarak adlandırdığımız, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin-merkezdeki ülkelerin-yaşadıkları şeyi yaşamak durumunda değiller. Yani Sanayi Devrimi Batı Avrupa'da yaşanmıştır, birçok tahribata neden olmuştur, ondan sonra durumun düzeltilmesi için önlemler alınmıştır. Elbette ki çevredeki ülkelerin aynı tahribatı yaşayarak, aynı düzenlemeleri yapması gerekmez. Artık batıda oluşan normları çevredeki ülke kendilerine aktararak potansiyel sorunları çözmek için gereken önlemleri alırlar.

Bu Türkiye'de de böyle olmuştur. Yani Türkiye Batı Avrupa toplumlarının yaşadığı sanayi devrimini yaşamamıştır. Ama oradan ders almıştır ve 1936 tarihinde iş yasasını çıkartırken de gereken önlemleri koymuştur. Dolayısıyla bu anlamda taşıyıcılık sözcüğünü ben çok doğru bulmadığımı ifade edeyim. Ayrıca Kessler'in yine Türkiye koşulları üzerine çok özgün çalışmaları vardır. Mesela Karadeniz bölgesindeki işçilerin çalışma koşulları üzerine çok kapsamlı, küçük makale sınırlarını aşan, çok özgün değerlendirmeler yaptığı, çok ayrıntılı çalışma koşullarını incelediği ve öneriler getirdiği değerlendirmeleri vardır. Hatta bunlardan bir tanesini çok iyi hatırlıyorum, hiçbir zaman da unutmuyorum; 1940'lı yılların başında işçilerine asgari düzeyde ücret vermeyen Türk sanayicileri için "Çalıştırdığı işçiye yaşamını düzgün bir biçimde sürdürmesi için gerekli ücreti sağlamayan bir sanayinin yaşama hakkı yoktur" demiştir.

Dolayısıyla Kessler'in Türkiye koşullarına ilişkin çok özgün çalışmaları vardır. Ayrıca Kessler Batı Avrupa'da Alman sosyal politika geleneği içerisinde de önemli bir isimdir. Yani taşıdığı, kendisinin de katkıda bulunduğu geleneği Türkiye'ye taşımaktadır. Yani edilen bir biçimde Batı Avrupa'da oluşmuş sosyal politika düşüncesini Türkiye'ye taşımamaktadır. Kendisinin de gelişimine katkıda bulunduğu bir geleneğin Türkiye'ye taşıyıcılığını yapmaktadır. Ben

taşıyıcılığı bu mana ile kullanıyorum. Üçüncü nokta ise Cahit hocamız hakkında...

Zaim hocanın İslami bir perspektiften baktığını söylediniz. Ben bunu değerlendirebilecek durumda değilim. Doğrusu ben hocayla tanışmak mutluluğuna eriştim ama tabii bunu değerlendiremem. Fakat Cahit hoca için yaptığınız değerlendirme doğru değildir. Cahit hoca daha çok bizim geleneksel sosyal politika geleneğinden gelen, hümanist olarak nitelendirebileceğimiz bir hocamızdı. Keskin sınıfsal bir bakış Cahit hocanın hiçbir zaman tavrı olmamıştır. Ayrıca Cahit hocanın kendi düşünsel eğilimini de dikkate almak lazım. 1950'li yılların Cahit hocası biraz daha muhafazakârdır. Ancak Cahit hocayı geldiği noktada ben sosyal demokrat olarak nitelendiririm. Zaten bu da bir evrimin sonucudur. Yani hocanın 1960 sonrası geçirdiği bir gelişim vardır, o noktalarda da hiçbir zaman keskin sınıfsal bakmamıştır. Cahit hocanın bakışına hümanizma egemendir ve söylemiş olduğum gibi ilk yıllarında muhafazakâr Alman tarzı bir sosyal politika anlayışı da egemendir. Onun için bunu ben düzeltme ihtiyacı duydum. Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Toker Dereli

Teşekkür ederiz. Şimdi yaşantılarıyla öğretileri arasında uyum bir başka konuydu. O açıdan haklısın tabii... Sabahaddin hoca İslam'ı bütün ahlâkî değerleriyle bilen ve yaşayan samimi bir dindar insandı ve bu öğretilerine de yansımıştır. Zaten yazdığı birçok makalede falan bunu görürsünüz. İkincisi Kessler'de-Orhan Tuna'dan öğrendiğim-bu sosyal yaklaşım, işin insani yönü-muhtemelen Cahit Talas hocada da-o kadar baskınmış ki, biraz basite indirmek gibi oluyor ama onların kendi sözü olduğu için söylemekte bir mazur görmüyorum, Kessler sabahleyin evinden çıktığı zaman ceplerini bozuk parayla doldurur ve yol boyu fakirlere dağıtırmış. Doğrusu

acılar yaşamış, Almanya'nın/Avrupa'nın sorunlarını görmüş bir kişi olarak pek tabii bu hâl ahlâkına yansıyor, o da öğretilerine yansıyor. Benzer bir ahlâkî durum Sabahaddin Bey'de de Orhan Bey'de de görülebiliydiniz. Dolayısıyla bu açıdan bazı şeyleri herhalde daha ayrıntılı incelemeniz gerekecektir. Zaten Ahmet incelemiş, muhtemelen de sorunlar ortaya çıktıkça daha da inceleyecektir. Evet, konuşmalar tamamlandı. Eğer konuşmacılara sorularınız varsa şimdi onları alalım. Buyurun, sizin elinizi kaldırdığınızı gördüm, o yüzden sizden başlayalım.

Prof. Dr. Neslihan OKAKIN

Önce kendimi tanıtayım. Prof. Dr. Neslihan Okakin, Marmara Üniversitesi. Ben burada şunu söyleyecektim. Evet, siz çok haklısınız ama bizi kendi anabilim dallarımızı saptayalım diye özgür bırakmadılar ki... Sadece iktisat fakültesi olduğunuz için ve siz de siyasal bilimler fakültesi olduğunuz için size izin verdiler. Bizim bu şablon önümüze geldi ve bunu uygulayacaksınız dediler. O anlamda doçentliği de bu çok etkiledi. Çünkü sonra bu şablona göre anabilim dallarından öğretim üyelerimiz yetiştirdi fakat bu karşılık olarak doçentlik sınavında yerini bulamıyordu. Yani yönetim ve çalışma sosyolojisi diye bir doçentlik alanı yoktu.

O yüzden o % 40 beni çok üzdü, % 43 dediniz galiba, biz bunu çok yaşıyoruz, sıkıntımız çok büyük. Hocalarımız sadece emekli olmadılar özel üniversitelere gitmeyi de tercih ettiler. O yüzden kalanlar çalışmalarını uzun zaman yardımcı doçentolaraksürdürdüler ve şimdi nihayet birazcık doçentliğin önü açıldı. Ama yıllarca bize ne araştırma görevlisi ne doçentlik kadrosu verilmedi. Böylece piramit tersine döndü. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Toker Dereli

Teşekkür ederiz. Evet, sıra sizde buyunuz.

Prof. Dr. Nergis Mütevellioğlu

Teşekkür ederim. Bendeniz Prof. Dr. Nergis Mütevellioğlu. Akdeniz Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü başkanayım. Önce tarihçeyle ilgili izin verirsiniz kısa bir not düşmek istiyorum. Bölümümüzün tarihsel gelişiminden söz edilirken üzerinde yeterince durulup vurgulanmayan bir nokta var onun altını çizmek istiyorum. O da 12 Eylül sonrası dönemde çalışma ekonomisi bölümünün daraltılması, niteliğinin değiştirilmesi yönünde bir sürecin yaşanmış olmasıdır.

Bunun arka plan hazırlığı olarak da o dönemde mülkiyede master programımızın (ben de o zamanlar orada öğrenciydim) bir hocamız dışında hiç hoca kalmadığından (hocalarımız ya 1402yle görevden alınmışlardı ya da Cahit Talas hocamız gibi bu görevden alınmalara tepki olarak istifa etmişlerdi) kapatılması gibi bir sürecin yaşanması vardır. Ayrıca acaba dünyanın başka yerlerinde de benzer şeyler yaşandı mı diye araştırdığımda 1930'lu yılların ikinci yarısında Alman üniversitelerinde de sosyal politika kürsülerinin kapatılması veya bölümlerdeki hocaların baskı altına alınması yönünde ciddi sorunlar yaşandığını okudum.

Zaten Kessler'in Türkiye'ye gelmesi de böyle bir süreçte olmuştu, bunu biliyoruz. Hatırlatmak istedim. Dolayısıyla bugün çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri bölümlerinin yaşadığı sorunları (dünyadaki ve Türkiye'deki) sosyo-ekonomik/sosyo-politik gelişmelerden bağımsız olarak değerlendirebilmek mümkün değildir. Çünkü karşıımızdaki kongre logosunda da gördüğümüz gibi bizim alanımızın odağında bulunan öğreti alanı, ana başlık, sosyal politi-

kadır. Sosyal politikayla iç içedir. Sosyal devlet, sosyal riskler, sosyal sorunlar sosyal politika alanındaki sendikalar alanındaki, işgücü piyasasındaki değişim sönüşüm yeni sorunlar hepimizin malumudur.

Dolayısıyla bugün bölümlerimizin, özellikle yeni kurulan bölümlerimizin, karşı karşıya olduğu sorunları böylesi bir perspektifle ele alırsak daha doğru sonuçlara varabileceğimiz kanısındayım. Bunu hatırlatmak istedim.

Şimdi kısaca kendi bölümümle ilgili bir iki şey söyleyeyim. Bölüm 2008'de kuruldu, 2009'da da ilk öğrencilerini aldı. Şuanda 150 küsuröğrencimiz var ama araştırma görevlisi olmayan, bölüm sekreteri olmayan, sadece üç öğretim üyesi (bunlardan da sadece bir tanesi alanda uzman) olan bir bölüm.

Arkadaşlar bu elbette benim bireysel sorunum değil ama ben kendimi öğrencilerime, onların velilerine, alanıma, işime, mesleğime karşı çok fazla sorumlu hissediyorum; gereğini yapamadığımı sorumluluklarımı yerine getiremediğimi hissediyorum. Çünkü biz öğrencilerimize gereği gibi eğitim veremiyoruz. Ahmet hocamın konuşmasının başındaki ilk cümlelerden birisi beni cesaretlendirdiği için bunları dile getirebiliyorum. Ben de bu camianın elbette bir mensubuyum ve bu sorunlar sadece benim bölümümün sorunları değil. Öyle olmasını arzu ediyorum.

Hocam izin verirseniz son bir cümle söyleyeceğim. Söz konusu olan bir engellemedir. Bunun örneğini vererek sözlerimi tamamlayım. Öğretim üyesi kadromuz yetersiz olduğu için Pamukkale üniversitesinden bir arkadaşımızla, bir öğretim üyesiyle (burada bulunan) konuştum, sağ olsun ders vermeyi kabul etti. Ama biz bunun bile iznini fakülte yönetim kurulundan iznini alamadık. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Toker Dereli

Teşekkür ederiz. Tabii iki büyük boyutta gidiyoruz. Biri teknik-idari sorunlarımız (dışarıdan müdahaleler vs.). Bunlar henüz bölümlerin yeni olmasından kaynaklanıyor. Bir de işte şu kadar lise mezunun bir an önce üniversitede yer bulmak için bizim bölümünde bir aracı olarak kullanılması. Bu öyle anlaşılıyor ki, devam edecektir.

Diğer mesele ise işin ideolojik-tarihsel boyutu... O hiçbir zaman Türkiye'de eksik olmamıştır. Çelişkiler de yaşanmıştır. Mesela ben öğrenciyken Prof. Fındıkoğlu Marksist sosyolojiyi bize okuttuğu için sorgulanmıştır, tehdit edilmiştir. Yine Prof. Orhan Tuna, Mümtaz Tarhan'ın valiliği zamanında komünistlikle suçlanmıştır. İşçileri fabrikalarda eğiterek bizim bölümün komünist propaganda-sı yaptığı öne sürülmüştür.

Yani ülkedeki ideolojik ortam siyasal ortam değişik durumlarda, levrelerde, ayrı şekillerde bakıyor değerlendiriyor. Meselâ Prof. Fındıkoğlu daha muhafazakâr, millî kişiydi. Orhan Tuna devletçi, otoriter sistemlere göre yetişmiş biriydi. Arkasından onla beraber çalışan Sabahaddin Zaim işi biraz daha ahlâkî, dinî boyutlarda geliştiren bir kişi oldu. Hepsinin katkıları oldu, yâd ederim. Tabii Orhan Bey olsun, merhum hocamız Cahit Talas olsun, bugün baksalar, kendi alanları bu kadar gelişmiş, bu kadar kişinin çalıştığı bir alan olarak görseler, herhalde mutlu olurlardı. Hepsine Allah rahmet eylesin.

Bir Dinleyici

Efendim öncelikle bütün konuşmacılara çok teşekkür ederim. Gerçekten bölümde otuz yılı tamamladım. Ben, şimdi önümüzde ne problem var, sorusuyla başlamak istiyorum. Öncelikle bu Avrupa Birliği'ne uyum konusu bence yakın tarihte bizim bölümlerin karşılaşacağı en önemli problem diye düşünüyorum. Çünkü YÖK'ün

Avrupa üniversite sistemine uyumla ilgili çalışmaları, anlaşmaları var. Ancak karşımızdaki temel problem, çalışma ekonomisi bölümlerinin Avrupa'da karşılığı yok şeklindeki bir önerme.

Bu durum erasmus konusunda da öğrencilerimizin çok ciddi bir sıkıntısı. Dolayısıyla bizim, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri bölümlerinin, önümüzdeki yıllarda en önemli problemi bu olacak ve belki bu bölümlerin geleceği ile ilgili ciddi kararların alınma durumuyla karşı karşıya kalacağız. Birinci problem budur.

İkincisi ise bölüm sayısının artırılması... Benim b noktada bir önerim var. Çalışma ekonomisi bölüm başkanları hiç olmazsa YÖK Başkanlığı'na bu toplantı vesilesiyle bir talepte bulunup-bölüm başkanlarının imzalayacağı ortak bir deklarasyon ile-bundan sonra yeni bölüm açılmaması ya da açılması durumunda şu şartların mutlaka tamamlanmasından sonra açılması gerektiği konusunda başvuruda bulunmalıdırlar, bunda ciddi fayda vardır diye düşünüyorum. Çünkü maalesef YÖKgerekli planlamayı yapmıyor. Yani Türkiye'nin gelecekteki insan kaynakları planlaması yapılmıyor. Bunun en acı örneğini, öğretmen olarak yetiştirdiğimiz 250000 insanın işsiz kalmasında hep birlikte görüyoruz.

Bu gidişle yarın başkaları da sıraya girecek. Onun için böyle bir şey sözkonusu olabilir. Bir başka konu son hükümetin çıkardığı, maaşların denkleştirilmesiyle ilgili, bir karar var. Bu karar öğretim üyeliği mesleğine çok büyük darbe vuracak bir karardır. Çünkü yeni mezunumuz uzman adayı olarak işe giriyor ve üçüncü senesinde uzmanlık unvanını alıyorve bu adama siz Türkiye olarak bir profesöre (yeni kıdemsiz profesöre) verdiğiniz maaşı vermeye başlıyorsunuz. Böyle bir adaletsizlik olamaz. Yani devletin kaynakları yoktur sorusu olamaz.

Dolayısıyla, tabii tabiat boşluk kaldırmaz. Peki, ne olacaktır? İkinci üçüncü dördüncü sınıf mezunlar bu mesleğe girecektir, bu boşlukları dolduracaktır ve yarın profesör unvanı olan ama içi bomboş adamlar ülkesi haline geleceğiz. Şöyle bir örnek vereyim. Bakın ben hukuku dışarıdan bitirmiş bir adamım. Asistanlığa niyet ettiğim dönemde hukuka müracaat etmek cesaretini gösteremedim. Niye? Çünkü hocaları tanımadan mezun olduğumdan...

O dönemde fakültelerin birincileri, ikincileri, üçüncüleri asistan olabiliyordu. Biz akademiye girdiğimizdeki (akademi üniversite sayılmıyordu) o dönemde, dikkat edin iki kadroya tam 36 asistan adayını müracaat etmişti. Yani iki iş hukuku asistanı alınacaktı, 36 kişi müracaat etmişti. Arkadaşlar bu dediğim tarih temmuz 1980. Şimdi biz bunda üç sene önce iki asistan kadrosu açtık, iki kişi müracaat etti bunun birisi sözlüye gelmedi, sözlüye gelen adamı da jüri başkanı kovdu. Yani hukuk fakültesi birinci sınıf sorularını sorduk ilmeyince kovduk.

Dikkat edin birinci sınıf soruları... Şimdi böyle bir gelecekle arşı karşıyayız. Çünkü 50/d gibi bir maddeyle Türkiye’de ciddi cıllı gençlerin hele de bu maaşlarla asistan olmaları mümkün değildir. Aklazarar bir iştir ve bugün maaşlardaki son durum inanır niversitedeki bütün hocaları üniversiteyi ikinci iş yeri haline getirelerine yol açmıştır.

Bir taraftan özel sektöre korkunç bir kaçış vardır-yani hiç isteden giden hocalarımız var ben bunu biliyorum-ikincisi ise gelekte böyle bir sıkıntımız vardır. Onun için biz bütün hocalar bu esajı vermeliyiz. Yani üniversite açmak güzel de ama bunun içini z iyi hocalarla dolduramazsak Türkiye üçüncü dünyanın diploma ısalığına yuvarlanır ve Türkiye’ye hiç bir faydası olmaz. Bunu elrlığı ile sayın cumhurbaşkanından başlamak üzere gerekli yerlere

iletmeliyiz. Bu yanlışlar mutlaka düzeltilmeli ve öğretim üyelerinin özlük hakları konusu tekrar ele alınmalı.

Prof. Dr. Toker Dereli

Çok teşekkür ederiz, sağ olun. Önemli şeylere değindiniz. Şimdi tabii hocalar sendikalaşsın. Nihayet kaybedecekleri bir şeyleri yok. Dolayısıyla grev hakkı için uğraşınsınlar.

Dr. Hasan PEKDEMİR

Ben konuya biraz farklı bir boyut getirmek istiyorum. Dün Metin Kutsal Hocanın bir sözü şu idi "Sendikalar Çalışma Ekonomilerinin laboratuvarıdır. Sendikalar olmazsa Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri de olmaz. Bunu laboratuvar gibi kullanmak gerekir." dedi. Bu söz Benim için çok önemliydi. Yine sizin bir sözünüz var panelden aldığım, panelde iz bırakan önemli sorulardan biri, kapıdan girerken 10 tane Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümü olduğunu düşünüyoruz ama 36 tane olduğunu öğreniyoruz. Ama ne hikmetse sendikalar zayıflıyor, küçülüyor, yok ediliyor, burada bir tezat yok mu? Dediniz. Bu da çok önemli bir olgudur.

Üçüncüsü Ahmet Hocanın bir sözü beni etkiledi. "Evet, büyüme var ama sağlıklı mı?" diyor. Yani çocuk büyüyor ama obez mi, sakat mı buna dikkat etmek gerekir dedi. Kritik yaptılar, ben hoca değilim ama kısmen zaman zaman derslere girdim. Doktorum en azından, akademisyen ve uygulamanın içinden gelen birisi olarak kritik yapmak istiyorum. İçinizde Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri mezunu ve doktoru bir sendikacı yetişmedi.

Demek ki Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri amacına uygun bir hizmet vermedi. Sadece Toker Dereli yetiştirdi, uygulamaya yönelik bir sendika başkanı ve bir sendikayı sevindirdi. Şemsi Denizler'in meşhur 70, 000 kişiyi Ankara'ya yürütmesinin faydası

var tatbikî ama biraz bu açıdan bakmakta yarar var diye düşünüyorum.

Türkiye’de genel bir hastalık bir bakıyorsunuz, hiçbir altyapısı olmadan, tesisatı, odası, her şeyden önce öğretim üyesi durumuna bakılmadan ertesi gün bir üniversite açılmış. Galiba bizim Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkilerinin durumu da buna benzemektedir. İki gündür izlediğim bu panelle ilgili olarak üzülmek bir şey belirtmek isterim ki ne bir sendikacı arkadaş bir konuşma yaptı, ne bir soru sordu, ne de sendikacı arkadaşları buraya çekecek bir duyuru oldu ne de içinde sendika geçen bir kelime duydum.

Toker Dereli buraya gelene kadar. Aslında üniversitelerde verilen ile uygulanan arasında çok ciddi farklılıklar var, ben bunu yaşadım. Şimdi iki tane örnek vermek istiyorum. Bize derslerde şu öğretirlerdi; ben eskiden genel sekreter olduğum dönemlerde aynı zamanda doktora öğrencisiydim. 60 günlük süreden sonra arabuluculuk süreci; diğer süreçleri de ilave edersek 2-3, 5 aylık bir süreç içinde toplu sözleşmenin bitmesi gerekiyor.

Ama ne hikmetse Kasım ayı geliyor toplu sözleşme bitmiyor. Metin Kutal Hoca’ya söylemiştim: “Hocam siz bile zamanında bitirmediniz, bu durumda yetki düşmüyor mu?” diye sormuştum. O da bana: “Yahu hakikaten bu işin doğrusunu bir anlatsana.” demişti. Bu nasıl oluyor; postacı gelince cebine 100 Lira koyuyorsunuz, ertesi ay bir 50 Lira daha koyarsanız tebellüğ etmezsiniz. Bu noktada uygulamanın farklı yönleri de var yani eğer üniversite de uzman, uygulayıcı yetiştiriyorsanız, uygulamada işin nasıl yürüdüğüyle ilgili gerekli bilgilere sahip olması gerektiğini düşünüyorum.

Sendikalar yasasında yetki tespitiyle ilgili mahkeme 2 ay içinde kesin karar verir diyor. Bir tecrübe yaşadık; 2 sene boyunca hâkim

dosyayı önüne koymadı. Ondan sonra da dosya 3-4 defa el değiştirdi. Bu da uygulamayla ilgili ciddi bir eksiklik. Üniversite ile iş dünyası arasındaki çarpıklıklardan söz ediyorum, bir başka örnek daha vereyim. Bir grev hadisesiyle ilgili pratikte yaşadığım bir sorundur. İDO'da grev kararı aldım. Ama aldığım grev kararın kitapta yazdığı gibi değil, noter aynı gün karşı tarafa tebliğ tebellüğ etmediği için benim grevim yasadışı oldu. 6 iş günü içinde tebellüğ edilmesi gerekiyor.

İstanbul 'da sendika merkezleri çok, Ankara'da daha çok, ancak Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri hocalarının sendikalardan yararlandığını, laboratuvar olarak kullandığını görmedim. Galiba yeni nesil, daha ziyade diğer alanlara öğrenci yetiştirdiği için endişem odur ki gelecekte Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri konferanslarında sendikasız Endüstri İlişkileri nasıl yapılır, tartışılacaktır. Durum böyle olma yolunda ilerliyor.

Son olarak Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri hocaları şunu düşündüler mi? Sendikalarda Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Öğrencileri çok az. Acaba bunun nedeni nedir?

Prof. Dr. Toker DERELİ

Sen bir istisnasın ancak sendikaların hiç suçu yok mu? 60-70'li yıllarda sendikalar bizim öğrencilerimizi alırdı. Üniversite hayatıyla ilişkileri gerçekten çok azalttılar. Hocalara yaptığın atıflar için ayrıca teşekkür ederiz.

Benim Hasan'la ilgili çok ilginç bir anım vardır. Hem hocası oldum hem de bir gün deniz yollarında kaptanken gemisiyle Beşiktaş'a yaşıyor. Yaşıırken beni görüyor, "Aaa Hocam!" diyor. Hemen gemiyi uzaklaşacak yerde bağlatıp yanıma geliyor ve beni içeri alıyor. Hani arabalı bir arkadaşınız sizi arabaya çağırır ya. Aynı

durumu ben denizde yaşadım. Kendilerinin çok da iyi bir sendikacı olduğuna eminim. Sorunlar üzerinde duruyor, zaman zaman sorunlar soruyor, ancak sendikaların da suçu var; üniversiteli arkadaşları almıyorlar.

Doç. Dr. Türker TOPALHAN

Gazi Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünün ilk mezunlarındanım ve mezuniyet çıkış numaram 1'dir. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümlerine çok haksızlık yapıldı, Sayın Genel Başkan tarafından. Biz her yıl bölüm 1. Ve 2.'mizi çeşitli sendikalara gönderip, istihdam ettirdik. Sanırım bugün aranızda Teksif-İş Sendikasının toplu sözleşme uzmanı Adnan Bey, şu an Türkiye'deki işçi sendikalarının, işveren sendikalarının ve üst kuruluşlar konfederasyonlarının uzman kadrolarında, özellikle de kamu işveren sendikalarının uzman kadrolarında Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü mezunları oldukça yoğundur.

Ben bölümü bitirdikten sonra 10 yıl boyunca kamu işveren sendikasında uzman kadrosunda çalıştım. Sayın Genel Sekreterim Naci ÖNSAL da buradalar, benim ilk hocam odur. Ama hedefim hep akademisyenlikti, bu nedenle mezun olduktan sonra yüksek lisans, doktora derken 94 yılında kadro açıldı Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümüne asistan olarak atandım.

Şimdi Sayın Genel Başkan Hasan Pekdemir'in de dediği gibi, toplu sözleşme kitaba uygun olarak 3, 5 ayda bitmiyor. Bir defa 2 ay müzakere süreci vardır. Arabuluculuk süreci vardır. 60 gün grev kararı uygulama süresi dâhil 5 ayı bulur.

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümlerinde bugün; benim sınıf arkadaşım Danıştay'a üye oldu. Bir diğeri Vali Yardımcısı, biz Türkiye'nin her türlü kariyer mesleğine yönelik insan yetiş-

tirdik. Maalesef büyüdükçe birbirimizden koptuk. Biz ilk mezunlar olarak Türkiye çapında her yıl toplanmaktayız.

Özel sektör için örnek vermek gerekirse Coca-Cola'nın Türkiye temsilcisi yine benim sınıf arkadaşım. Biz gerçekten hem özel sektöre hem de sendikalara önemli katkılar sağlıyoruz. Bundan sonrada genç mezunlarımızı çıkarmaya devam edeceğiz ancak sendikalar bizi istihdam etmek istemiyorlar. Çünkü sendikalarda istihdam olması gereken olgulara göre değerlendirilmiyor. Başka saikler devreye giriyor. Tecrübeli sendikacılar ileriki dönemlerinde sendikaların uzman kadrolarını işgal ediyorlar.

Prof. Dr. Toker DERELİ

Tabi bir bölümün mezunları illa ki bölümün ismiyle uyumlu yerlerde istihdam edilecek diye bir kaide yok. Değişik alanlarda çalışabilirler. Ancak biz son dönemlerde özellikle azaldığı için bu konuya değiniyoruz.

Prof. Dr. Abdurrahman AYHAN

Sayın başkan, değerli meslektaşlarım, tekne sol tarafa, iskele tarafa çok meyletti, artık biraz dengeye getirelim. Efendim; İstanbul Üniversitesi 1., Ankara Üniversitesi 2., Marmara Üniversitesi 3., Gazi Üniversitesi 4., Dokuz Eylül Üniversitesi 5., Anadolu Üniversitesi 6., Uludağ Üniversitesi 7., Sakarya Üniversitesi 8. Kocaeli Üniversitesi 9., Muğla Üniversitesi 10. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümüdür ve ben 1993'ten beri bölüm başkanıyım. Bir bölümün nasıl kurulduğunu bir ben bir de Allah(cc.) bilir. Rek-
törle uğraş, Dekanla ayrı uğraş, YÖK'le bir Ayrı uğraş...

Biraz önce Neslihan Hanımların söylediği, anabilim dallarını önümüze koydular. Bizim hiçbir irademiz yok bu aşamada. 2004 yılında öğrenci aldık Yüksek Lisans açmak niyetiyle dosya verdim.

Rektörlük seçimleri vardı, rektör bey çekmeceye bir attı 5 sene orada kaldı. Benim planım 2007-2007 yılında doktora programı açmaktı. Düşünülebiliyor musunuz? Şu anda bir adet kadrolu Profesör, iki adet Doçent, 3 adet Doçent adayı, dört adet Yardımcı Doçent ve dört tane de Araştırma Görevlimiz var bölümümüzde.

Şimdi ben birazcık eskiye gitmek istiyorum. Bizim buraya toplanmamıza vesile olan Sayın Fevzi DEMİR Hocamıza teşekkür ederim. Bu toplantıların ilkinin yaptılar ve şöyle bir açılış cümlesi vardı; “Buraya toplanmamızın asıl amacı yeni gelen öğretim üyeleri ve araştırma görevlilerinin tanışması, daha sonra da çalışma hayatıyla ilgili ortaya çıkan değişimleri, mevzuatı sendikal hareketleri, uygulamayı yapan sendikalarla birlikte paylaşmaktır.”

3. toplantımızı Fevzi Hocamın desteğiyle Marmaris Altın Yunus Otel’de gerçekleştirdik. Toplantının organizasyonu bakımından beni Nusret Ekin ve Metin KUTAL hocalarımın yanına oturtular. Ben de çekindim, daha Profesör olalı 3 sene olmuştu. Duayenlerin arasında, bir yanımda Nusret EKİN, diğer tarafımda Metin KUTAL, Toker DERELİ... Ne söyleyeceğimi şaşırdım. Açılış konuşmasını yaptılar ama benim elim ayağım titriyor. Yıl 99, daha öncesinde 19 yıl Anadolu Üniversitesi’nde çalışmışlığım var ve şunu söylemiştim: “Türkiye’deki Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölüm strateji planını hazırlayalım.” Bölümün gelişmeleriyle ilgili, bölüm politikasını organize etme fikri ortaya çıktı. Yıl 99, şimdi yıl 2012, 13 yıl geçmiş yeni bölümlerle ilgili geldiğimiz nokta burası. Ortaya çıkacak mesleki risklere karşı gardımızı alalım. calismaekonomisikongresi.org diye bir site var, aynı şeyi Kocaeli’nde Ahmet Selamoğlu da söylemişti. Biz çalışma ekonomisi sitesi hazırlayalım, hepimizin bilgileri orada bulunsun teklifi getirilmişti.

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ailesi olarak, bu gibi toplantıların çok yararlı olduğunu düşünüyorum. İstanbul Üniversitesi'nden emeği geçenleri, düzenlemiş oldukları bu toplantıdan dolayı tebrik ediyorum. Saygı ve sevgilerimi sunar, hepinize sağlık ve mutluluklar dilerim.

Yard. Doç. Dr. Faruk TAŞCI:

Paneldeki sunumumla ilgili olarak yanlış anlaşılacak istemiyorum. Onun için birkaç şeyi söylememe izin verin. On dakikalık konuşma süresi içinde ancak bu kadar konuşabildim. Bana Mahmut ve Toket hocalarımdan birkaç soru gelmişti müsaadenizle onları açıklığa kavuşturayım.

Birincisi taşıyıcılık meselesi, şunu kastetmiştim orada. Türkiye'de Sosyal Politika Batı'daki gibi belli mücadele sonrası ortaya çıkmadı. Bu taşıyıcılık meselesi kötü bir şey değil. Ancak bunu kendi içinde belli handikapları olabilir, bunun üzerine konuşmamız gerekiyor. Dolayısıyla Kessler kötü bir şey yapmıyor. Son derece ahlaklı bir insandır kendileri.

İkincisi; gelenek olduğundan bahsettim, ama taşıyıcılık üzerinden gelenek. "Orhan Tuna niye yok?" diye bir soru geldi. Kuşkusuz Orhan Tuna Hocamız bölüme çok büyük katkılar sağlamıştır. Ancak bizim Sabahaddin Zaim Hocamızı almamızdaki sebep, İslami motiflerinin daha ön planda olmasındandır. Yani kendi içinde bir alan açmıştır. Buradaki temel nokta buydu.

Üçüncüsü Cahit Talas Hoca'nın ahlaki ve hümanist anlamda yaptığı mücadeleler hakkında yeteri kadar konuşamadım. Sınıf kavramını burada fikri olarak merkeze alması çok keskin hatlı değil, sosyal demokratik bir anlayışa vurgu var. Bir çatışma üzerinden değil de, sosyal politika üzerinden sınıf çatışmasının bitirilebileceği fikri var.

Prof. Dr. Mustafa DELİCAN:

Bizim tarihsel gelişim sürecimize göre ilk önce Fransız, ardından Alman, daha sonrasında ise Amerikan ekolü etkili olmuştur diye düşünmekte fayda var. Çünkü Ziya Gökalp'ın de öncülüğünü yapmış olduğu ön çalışmalar Fransız ekolünü esas almıştır. Almanya'dan gelen bir ekolumuz var. Daha sonra ise 48'de Amerikan ekolü etkin olmuştur.

Biraz önce Hasan Bey sendikaları laboratuvar olarak kullanmıyorsunuz dedi. Ben de ona bir serzenişte bulunayım. Ben çok sayıda sendikacılık dersi veriyorum ve bütün dönemlerde mutlaka bir ödev veririm. Öğrencilere sendikalar hakkında verdiğimiz bu ödevler dönem boyunca sürer. Ancak öğrenciler bazı sendika yönetimlerinde tüzük dahi alamıyorlar. Yönetimler tüzük vermekten bile çekiniyorlar. Dolayısıyla iletişim problemi olduğunu düşünüyorum. Tabi bazı sendikalarımız istisna, onlar öğrencileri çok iyi karşılıyorlar. Diğerleri ise öğrenciyi uzaklaştırıyor.

Konuşmamızın başında bir husus belirtmiştiniz. Şu anda Türkiye'deki son 30 yıl, dünyadaki son 30-40 yıllık dönem piyasada "ne eder?" sorusunun cevabı olarak sektörler, ya da bilim dallarına yaklaşılr oldu. Dolayısıyla Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümlerinin toplumsal olarak yeterince tanınmadığını düşünüyorum. Bu da bizi olumsuz olarak etkiliyor. Öğrenci daha çok maliye, işletme ya da iktisat bölümlerini tercih ediyor. Hâlbuki biz alan olarak hepsinden daha geniş ve insana daha yakın olan, günlük olarak ilgilenen bir bölümüz. İş hukuku, sosyal güvenlik gibi araştırma sahalarını insandan ayrı düşünmek olmaz.

Aslında Türkiye'nin bize daha çok ihtiyacı var, bizim bunu daha çok vurgulamamız gerekiyor. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri

İlişkileri, sosyal siyasetin her insanı ilgilendiren bir yönü olduğunu vurgulayan bir politika geliştirmeliyiz.

Bir de alanımız giderek küreselleşme eğiliminde olunca, bunu da düşünerek konuşmak lazım. Rekabette devre dışı bırakılmış vaziyetteyiz. Siz olmazsanız ne güzel rekabet ederiz gibi bir anlayış var ortada. Oysaki buna da dikkat etmemiz lazım; benim karşılaştırmalı çalışmalarda görebildiğim kadarıyla, örneğin Avustralya'da bu anlamda kendi hinterlandında olup bitenleri merkeze almış ve orada etkin ve akademik anlamda merkez olma eğilimi içinde. Türkiye'de ise ekonomik kalkınmalarda katkımız olabileceğini ortaya koyabilmemiz lazım. Bunu yapabilmek için de entelektüel yaratıcılık gereklidir. Bizim aslında durumdan vazife çıkaran, edilgen değil etkin bir konumda olmamız gerekiyor. Ha siz rekabet mi istiyorsunuz? Bu rekabeti sadece iktisadi ve işletme boyutuyla değil, aynı zamanda sosyal politika boyutuyla da gerçekleştirebiliriz demeliyiz. Bunun üzerine çalışmakta fayda var. Bu manada işleme ve iktisat alanlarının baskısını dengeleyecek politikaları geliştirmemiz gerektiğini düşünüyorum.

Prof. Dr. Toker DERELİ:

Dünya'daki gelişmelere zaman zaman değindik. Sosyal politika yeniden ortaya çıkıyor. Hatta Anglosakson dünya dâhil olmak üzere... Endüstri İlişkileri ve benzeri konular Çalışma Ekonomisi ve endüstri ilişkileri ve İktisat bölümlerinin alanına girerken, sosyal politika da giriyor. Bizimki daha çok işletme içinde okutuluyor. AB, Bologna süreci, vs. hepsinden bahsettiniz. Kadir Arıcı da söyledi ilerde sorunlar çıkabileceğini belli kalıplara ve isimlere bağlı kalacağız diye bir şart yok.

Mustafa Delican'ın değindiği noktalar, şu ana kadar konuşulan konuları ve içeriğinin, tabi haliyle bölüm isminin de Çalışma ilişki-

leri, Sosyal Politika, İnsan Kaynakları Yönetimi sözcüklerini içerecek biçimde başka bir şablona oturtulmasını gelecek açısından daha olumlu buluyorum. O zaman Ab ile de bir sorun çıkma çünkü onlar Sosyal Politika okutuyorlar. Çalışma Ekonomisi derslerini okutmakla beraber, bölüm ismi olarak Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkilerinden uzaklaşmamızbana daha samimi ve gerçekçi geliyor.

Işık Üniversitesi'nde yaşadığım tecrübe Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkilerinin bu konuda; çok iyi yetişmiş hanım kızlar okutuyorlar, teknikleri ve ekonometrik modellemeleri de biliyorlar. Tabi bizim okuttuğumuz alan da bu tip şeyler yoktu. Halen olmadığına eminim. Örneğin Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri kitaplarında klasiklere en yakın olan Mustafa kemal BİÇERLİ'dir. Bizim kitaplarda da atıflar vardır ama gerçek anlamda Çalışma Ekonomisi yaklaşımı Mustafa Kemal BİÇERLİ'de daha yoğundur. Çalışma Ekonomisi alanlarını iktisat bölümlerine bırakalım.

Bizim çalışma ilişkileri uluslararası derneğimizin adı ne oldu biliyor musunuz? International IndustrialRelationsAssociations iken IndustrialRelations'un gerilemesi karşısında geçen senelerden beri International LaborandEmployementReationAssociation oldu. Philedelphia'da 16. Kongre olacak ve ben de katılacağım. Konuları izliyorum bunlar göz ardı edemeyeceğimiz gelişmeler.

Prof. Dr. Ahmet SELAMOĞLU:

Biz Çalışma Ekonomisi alanlarını iktisada bırakabiliriz ancak iktisat bölümleri çalışma ekonomisinin hakkını veremezler. Çünkü para, banka, finans çalışıyorlar. Türkiye'de yükseköğrenim modeli yok. Yükseköğrenim modeli olmadığı zaman bizim bu tartışmalarımız aslında havada kalıyor. Bizim bu disiplinler arası yapımızı, özelliğimizi ve disiplinleri terk etsek buna bir de 30-40 yıllık nosyon sorununu eklediğimizde bunun hakkını hiçbir disiplin veremez.

İktisat bölümlerinde Çalışma Ekonomisi konularını çalışan yok. Burada başka bir takım sorunlar var. Bunu sadece Türk öğrenimi açısından bizim sorunumuz olduğunu söylemiyorum. Bilmiyorum farkında mısınız? İnsan kaynakları bölümü var. Oysa İstanbul üniversitesi İşletme fakültesinde koskoca bir İnsan Kaynakları Anabilim Dalı mevcut. Üstelik son derece güzel yayınları var.

Fen bilimlerine bakalım, fizik ve biyoloji can çekiyor. Buna paralel olarak Türkiye’de temel bilimler üniversiteyi besleyememektedir. Türkiye’de popüler olan ve olması gereken arasındaki dengeyi sağlamaktan yoksunuz. Bu cümle benim değil Harvard’ın dekanına aittir. Şimdi fizik bölümünde öğrenci yok diye bölümü kapatırsanız, sonra temel bilimleri öğretemezsiniz.

Toker DERELİ hocam vakıf üniversitesi örneğini vererek iyi yaptınız. Devlet üniversiteleri açılırken bence en büyük sorun sosyal politika öğretmeye ne gerek var demektir. İstihdam baskısı altında kalırsanız, işsizlik korkusuyla hareket etmek zorunda kalırsınız. Sosyal politika öğretmek yerine bilgisayarlı muhasebe öğretmek daha cazip olur.

İİBF’lerin, iktisat Fakültesi’nin ve Siyasal Bilimler Fakültesi’nin hepsinin sorunu var. Bu sorunu fakülte bazından uzak bölüm bazına indirgeyerek konuşmamı bitireyim. Ana bilim dallarını ciddi manada düşünmemiz gerekiyor. Bunu düşünürken de ders programlarını bizim o fakülte çatısı içerisinde ayrı durduğumuz özgün alanımızı temsil eder. Yani bu bilim alanı öğrenciye ne vermek istediğimizi ifade eder.

Mustafa Delican’ın verdiği örnekte Avustralya’nın gerçekten özgün yönleri var. Bence bu çalışmaları Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümlerinin de yapması gerekiyor.

Prof. Dr. Toker DERELİ:

Bölüm adı ile içeriği arasındaki farkı düşünmemiz lazım. Bölümün adı sosyal politika, çalışma ilişkileri, insan kaynakları sözcüklerini içerebilir. Hiçbir şekilde çalışma ekonomisi yer almazsa bahsettiğimiz sorunlar karşımıza çıkmaz. Çalışma ekonomisi sadece ders olarak okutulur. Mesela Işık Üniversitesi'ndeki durum bu şekildedir. Ahmet Selamoğlu'nun söylediği doğru; onlar klasik manada çalışma ekonomisini bilen kişiler değil. Daha çok Amerika'da nüfus çalışmaları ve hatta yerel iktisadı içine katıp matematiksel modeller kuruyorlar. Bu durumda Türkiye gerçekleri için çalışma ekonomisi bağlamında gerçekçi bir yaklaşım değil.

Işık Üniversitesi'nde sosyal politika dersini ver dediklerinde İngilizce kaynak aradım ve English Textbook buldum. Sosyal politikayı bize en yakın bakış açısıyla ele alan bir kaynaktı yöntemlerine, felsefesine, refah ekonomisi politikalarını, vergi politikalarını inceleyen bir kitaptır.

KONGRE İSTATİSTİKLERİ

ÜNİVERSİTE	KATILIMCI SAYILARI					
	Prof. Dr.	Doç. Dr.	Yrd. Doç. Dr.	Dr. / Öğr. Gör.	Arş. Gör.	TOPLAM
Adnan Menderes	-	-	1/3	-	-	1/3
Akdeniz	1/1	-	1/2	-	-	2/3
Anadolu	3/8	4/6	4/5	-	4/4	15/23
Ankara	4/8	2/4	0/4	0/1	4/13	10/30
Atatürk	1/1	1/1	2/3	-	-	4/5
Balıkesir	1/1	-	-	-	-	1/1
Bülent Ecevit	1/1	-	0/1	-	0/1	1/3
Cumhuriyet	0/2	-	1/3	0/2	1/4	2/11
Celal Bayar	-	-	0/1	-	-	0/1
Çanakkale 18 Mart	-	1/1	3/5	-	2/4	6/10
Dokuz Eylül	5/7	2/4	2/5	-	7/12	16/28
Fırat	-	-	1/2	-	-	1/2
Gazi	0/6	2/5	1/3	-	11/16	14/30
Gaziosmanpaşa	-	-	1/2	-	-	1/2
İstanbul	4/7	1/2	4/6	1/1	13/13	23/29
Karadeniz Teknik	1/1	-	0/3	0/1	4/6	5/11
Kırklareli	0/1	-	2/3	-	3/7	5/11
Kocaeli	1/2	1/2	4/7	-	0/8	6/19
Marmara	1/3	0/3	0/4	0/4	0/9	1/23
Mersin	-	0/1	1/2	-	-	1/3
Muğla	1/1	0/2	0/5	-	2/3	3/11
Mustafa Kemal	-	-	0/1	-	-	0/1
Namık Kemal	-	0/1	0/1	-	2/2	2/4

TÜRK-İŞ

Oturumlar

Bilgi Merkezi

Ordu	-	1/1	2/4	-	-	3/5
Pamukkale	-	1/1	2/6	-	0/2	3/9
Rize	-	-	-	-	0/5	0/5
Sakarya	0/4	-	8/12	-	5/8	13/24
Süleyman Demirel	0/1	1/2	0/2	-	0/4	1/9
Trakya	-	0/1	0/3	-	2/2	2/6
Tunceli	-	-	0/1	-	1/3	1/4
Uludağ	2/4	1/4	1/3	0/1	6/11	10/23
Yalova	0/1	1/2	4/4	0/1	2/3	7/10
Yüzüncü Yıl	-	-	0/1	-	1/1	1/2
TOPLAM	26/60	19/43	45/105	1/11	70/141	161/359
Emekli Öğr.Üyeleri						12
Diğerleri						30
Türk-İş						30
Yol-İş						2
ÇASGEM						4
Eş ve Çocuk				11 + 4		15
TOPLAM KATILIMCI SAYISI						254

TÜRK-İŞ Bilgi Merkezi

3 2 7 5
331 ÇAL 2013